Zallinger Zum Thurn

INSTITUTION

JURIS NATU

ET

ECCLESIASTICI P

LIBRI V.

AUCTOR

JAC. ANT. ZAL

AD TURR

Zallinger

I:

JURI

ECCI

JAC. .

BI IN

AI

PRO

πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. Matth. XIII. 52.

secus adhaerescunt. Haec partium hominis et segregatio, quae sola mente fit, non ita da est, ac si corpus humanum instar exani veris, vel mens instar spiritus segregata s nihil incommodi patiatur a concretione n cui alligata est. Utriusque haberi ratio del que accommodanda jura et obligationes, corporeae naturae infirmitati, et celsitati n telligentis.

1 *Corporis* propria sunt, origo et interi pe ut in bestiis; (*a*) necessitas vero curae ducationis longe major, et molestior: aet ejusque gradus, infantia, pueritia, adol juventus, aetas virilis, vergens, senilis ta. *Junior* aut *senior* dicitur quis vel com vitae cursum, vel ad adventitium statum, go tempore aut brevi fungitur. In legibu aut *minores* annis nuncupantur, uti qu aetatem idoneus habetur rebus suis admi aut ob judicii imbecillitatem alienae cur debet. Spectatur praeterea in corpore integ brorum, structura non vitiata, sanitas, sunt functionibus obeundis, ad quas dein robur, agilitas, etc.; nec non his cont vero mortalitas, et inhaerens perpetu rum plurimarum ad conservation ajunt, velut circa victum, vestitu somnum, usum virium corporis.

2. In animo insunt facultas appetendi tum communis illa h nimantibus, tum qua is supr voluntate seu ratione eminet riter generis utriusque. *In* nes animi molestas vel g dam indiget, eamque m fugit: *Propensiones* s per quas ferimur in

et quieta... ratione. *Stimulus* nuncupatur directio virium a... animi ad rem quandam efficiendam (*b*). Sed in pri...nis venire in considerationem hoc loco debet natur...lis ac perpetua beatitatis appetitio, et molestiae miseriaeque fuga, dein motuum animi corporisque dominatrix ratio, qua mens humana prae innumeris animantium generibus sola habens notitiam summi conditoris et sui ipsius, causas rerum atque ordines scrutatur; quid rectum, quid pravum sit in humana vita, perspicit; sensus moderatur, imaginationis tum impetus cohibet, tum praestigias dispellit, cupiditates domat, et actiones in utramque partem regendi facultate pollet, ut adeo homo, si ratione uti velit, res caducas universas longe infra se positas videat, easque prae aeternis despiciat, et infinito cognoscendo bono atque amando intentus beatitatem consectetur, qua sempiterna illa ac divina mens potitur, cujus imaginem ipse mente sua impressam tenet. Affectiones igitur animi aliae *transeuntes* sunt, ut cogitata varia, appetitiones, voluptas, taedium, commotiones graviores, cupiditates, perturbationes; aliae *permanentes*, ceu instinctus, propensiones, stimuli, non quod perpetuo mentem agitant, sed quod proposita re quapiam vel voluntate percepta vel molestia illico evigilant, et praesto sunt. In his aliud connatum est, aliud adventitium, et usu contractum, veluti consuetudines rectae aut pravae, studio atque iteratione, actuum corroboratae, quae penitus infiguntur in nobis, vimque naturae aliquando induunt. Ex his omnibus pernoscenda est ipsa mentis natura, concretionis expers, quae res longe positas supra sensus cogitando et amando complectitur, beatitatis appetens, actuum domina et arbitra, permanens dissoluto corpore, et pro conditione praesentis vitae aeternum beata futura aut misera.

3 Extrinsecus homini adhaerescunt nominis existimatio, honor, dignitas, dominatio, opes: dein

copia affluens rerum , ac possessionum ad
tatem vitae , vel commoditatem quoque et j
tatem pertinentium , illustris prosapia , cli
amicorum greges , aliaque generis istius , qu
ris saepe fiunt a stultis hominibus , quam
tio approbet.

(a) Unus interitus est hominis et jumentorum ,
utriusque conditio ; sicut moritur homo , sic et illa
tur. Eccl. III. 19. Id pertinere ad interitum corpor
tum , patet ex eodem libro XII 7. Revertatur pulv
ram suam , unde erat , et spiritus redeat ad Deu
dedit illum.

(b) Commemoravi naturae instinctus , propensio
mulos ; neque enim naturam inquirenti praeterir
vestigia naturae ipsius , motusque. At enim dum s
nonnulli morbos naturae vitiaque pro nativis motibu
atque in iis modo haerent , quae communiter homi
stiis conveniunt , fieri non potest , quin disciplina
naturalis proferunt atque obtrudunt humano generi
et feles , et canes et aselli terrestres ac marini
exercentque. Horum avus Ulpianus jus naturae , in
illud est , quod natura omnia animalia docuit. Se
sunt primo communia illa et homini et feris bes
ratione regi in hominibus debent , ceu amor s
dium conservandi vitam , incolumitatem : pra
pathia , quam vocant , qua fit , ut quae cogniti
titu pollent , aliorum similium statum quodam
tiscant ; dein spectanda sunt ea quoque , qu
sunt propria , ut in potestate non sint , sed e
tingant ; istiusmodi sunt cognitiones quaeda
levis momenti , quae ipso rationis vitaequ
proveniunt necessario , verbi causa de s
ditore rerum et gubernatore , justoque
cuique tribuente : de animorum imm
suppliciis futurae vitae , de honestat
rum : similiter motiones quaedam v
et pudor non voluntarius de comm
conscientiae, supplicii metus, tran
tis , culpae nullius consciae ; de
stimationis , libertatis , amicitia
a veteribus dicta virtutum semi
in nobis accendit natura.

II. Contemplanti humanam naturam fieri

test, qu[illegible]n illico obversetur arctissima conjunctio, qua hom[illegible]o ipsa sua origine, omnique progressione vitae, [illegible]ac fine astringitur summo Deo, nempe creatori s[illegible]o, et gubernatori, et beatitatis fini ac metae. Dein[illegible] cum de se quisque, suaque praesente ac futura [illegible]orte cogitet necessario, fit, ut alium quisque a se[illegible]etipso se considerans, quid maxime sibi expediat; quid a semet debeatur sibi, expendat, dicatque: *proximus egomet sum mihi* prae hominibus aliis, praesertim cum, ut et Cicero inquit, multiplex animal sit homo, nempe multiplici praeditus facultate, nec ipse sibi perpetuo intus consentiat, sed deliberando appetendoque saepe in partes distrahatur contrarias. Denique non uno vinculo hominem cum hominibus devinxit natura, communi nempe origine, progressu ac fine, similitudine facultatum, appetituum, miseriarum, voluptatum, et qua unum prae animantibus hominem instruxit, facultate sermocinandi, communicandique cogitata et sensa animi, mutuam opem ac solatia. Dubium igitur non est, quin ad perfectam naturae hominis cognitionem id triplex pertineat conjunctionis nexusque genus, nempe hominis cum supremo Deo, semetipso, hominibus aliis.

1. Deo quidem immutabili necessitate nos *creatio* astringit, *gubernatio*, *beatitatis finis*. Quidquid homines contulere, ut essemus in universitate rerum, totum id, uti vis generandi et facultas omnis provenit a Deo, a quo mentem unaque vitam accepimus (a). Quanti igitur sumus, Dei sumus, qui sibi inconcusse et summo jure nos vindicat. Adde creationi creatoris divinam *sapientiam*, qua rebus a se conditis optimos fines praestituit, aptissimaque media administrat: incredibilem *bonitatem*, qua communicare beatitatem suam cum mentibus creatis vult: immensam *potentiam*, qua consilia sapientiae et bonitatis suae exequitur, quaeque obstacula sunt, removet, tum intelliges, ni-

hil optabilius esse homini, quam ut a creatore s
pendeat totus, eidemque animo volenti, non tr
necessitate sese ipsi subjiciat. Haec si animo co
prehendas, divinum, id est, summum imperai
jus perspicies, cui summa et inviolabilis obtem
randi necessitas seu obligatio respondet. Si enim
gubernatricem rerum providentiam attollas ment
oculosque, cito intelliges, coeleste numen non n
do *imperare posse* conditis a se mentibus, sed rei
imperare, ac perpetuo moderari, tum quae ho
nis in potestate non sunt ceu diuturnitas vitae,
columitas, fortuna prospera et adversa, huma
rum consiliorum exitus; tum quae in manu co
lii hominum, et arbitratu liberaque potestate r
quit sanctissimis praefixis legibus, gravissimac
sanctione munitis, quemadmodum paulo post ex
caturi sumus. Denique ob similitudinem mentis
strae cum divina et perfectissima mente fieri non
test, ut vera beatitas alia vel a nobis percipiatu
vel a conditore praefiniatur, quam quae in cog
scendo et amando infinito bono posita sit; citius a
petitum sensuum expleri intelliges, quin rem se
percipiat, quam mentem rationis participem, q
teneat infinitum bonum, in eoque acquiescat.

2, Generatim dici potest, hominem non sibi t
tum, sed aliis quoque hominibus natum esse,
que esse naturae, ejusque auctoris consilium,
alter alteri succurramus quaqua ratione. Neque
men id obstat, quo minus altiore ductu homin
consuetudine quis excedat, et sublimiori vitae in
tuto tantundem prosit humano generi, quantum
in medio versantur foro. Caeterum hominum ir
homines degentium beatitas praesentis vitae;
certe minor, majorve miseria magnam partem ex
liorum, quibuscum vivit, consortio, aff
tionibus, moribus factisque pendet. Uti enim ma
mae utilitates alteri ab altero provenire possunt;

nulla est tam detestabilis pestis, quae in hominem ab homine non proficiscatur.

3 Natura suas cuique nostrum facultates distribuit, suas singillatim vires corporis animique, ac miseriam suam aut voluptatem mentis ita quisque intime percipit, ut nemo magis; non alieno judicio, sensuve, sed nostro miseri sumus aut felices: ac fieri potest, ut sempiterna beatitate aliquando potiamur, etsi alii eadem excidant, aut contra cogamur illa carere, gravissimosque cruciatus ferre, etsi beatissimi sint alii. Nemo igitur, si sapere velit, ita se aliorum impendit commodis, seipsum ut penitus negligat: estque illud aeque sanae rationis, quam divinae sapientiae effatum: *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur; animae vero suae detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* (*Matth. XVI* 26). Neque tamen haec eo pertinent, ut perpetuo seipsum quisque spectet agendo, suaque commoda. Satis est, si non noceat sempiternae beatitati suae. Quid enim nos cogit, ut de nobis semper cogitemus, nostroque inhiemus lucro? ac videtur mihi haec summa esse perfectio ac beatitas humanae mentis, ut sui aliquando oblita de solo Deo ejusque admiranda pulchritudine cogitet, et gaudeat cogitando, et divinitatem admiretur, praedicet, purissimoque complectatur amore; quamquam idipsum in maximam perfectionem ejusdem mentis redundet, ut animadversum est supra. Quid? si beneficium in me confers, tuis rationibus te consulere non vereberis profiteri, teque non benefactorem esse, sed nundinatorem, neque meae, sed tuaemet rei gestorum utilem? Sane qui maxime attenti sunt ad rem suam, id quam occultissime solent agere, palamque jactitare, non suo quodam emolumento, sed aliis gratificandi studio aut publicae rei juvandae consilio res graves suscipere se, ac moliri. Recte Tullius l. V. de finib. *Honestum*, inquit, *intelligitur*, *ut detracta*

omni utilitate sine ullis praemiis fructibusque pers ipsum possit laudari. Permulti enim eam unam c causam multa faciunt , quia decent ; quia honestu est , etsi nullum secuturum emolumentum videant.

(a) „ Dixit ad eos (Mater Machabaeorum ad septem f „ lios) nescio , qualiter in utero meo apparuistis : neq „ enim ego spiritum et animam donavi vobis et vitam , „ singulorum membra non ego ipsa compegi : sed eni „ mundi creator ; qui formavit hominis nativitatem , qu „ que omnium invenit originem „. II. Mach. VII. 22. 2.

III. *Status* philosophis appellatur complexio om nium notarum tam constantium , quam mutabiliun quae rei insunt , vel adsunt ; diciturque status *phy sicus* rei , quanto ea notarum complexio provenit intelligitur a causis secundum naturam suam agent bus , vel effectis : *status moralis* , quando comple xio notarum , quae naturae intelligenti insunt , ve adhaerent , refertur ad mores , nempe ad jura et o bligationes , quae vi illius complexionis naturarun intelligentium propriae sunt ; inde fit , ut ipsa ju rium et obligationum complexio , quae in hominen certis notis affectum cadunt , *status moralis* nunc petur , homo vero ejusmodi notis, indeque profluen tibus juribus et obligationibus affectus vocetur *per sona* : homines plures inter se consociati ad certun finem , et communi sententia ac voluntate operante sunt persona *moralis*. Quemadmodum omne , quo in hoc mundo est , id in spatio quodam sit , neces se est ; ita esse vel cogitari nihil potest , quod iden non sit in statu quodam. Repugnat enim , ut quo est , id circumquaque determinatum non sit. Sem per igitur in homine praesto erit complexio notarum quae jurium atque obligationum eidem convenien tium contineat rationem. Atque hoc quidem mod quandam analogiam inter spatium ac statum vider sibi visus est Pufendorfius. De statu morali , quem

unum intelligi hoc loco res ipsa indicat, sequentia sunt adnotanda.

1 *Status naturalis* hominis is est, quem a natura obtinet, nullo accedente hominis facto, instituto ac peculiari et voluntaria Dei lege: contra *adventitius* est, qui ex hominis facto vel instituto quodam, aut voluntaria Dei lege supervenit. Quia hominem ipsa natura ad societatem hominum aliorum conformavit; idcirca status, quem a natura obtinet homo, non excludit societatem hominum, generalem nempe et absolutam, sed eam tantum, quae ex hypothesi cujusdam facti vel instituti e. g. ex propria electione oritur. Si homines ex Adamo et Eva tanquam communi stipite descendisse, proindeque communione sanguinis ac stirpis conjunctos, et adventitio statu affectos objicias, respondendum est, illud vinculum ex cognatione proveniens eo magis exolescere, quo longior a communi stirpe fit progressio; ac posito etiam quovis adventitio statu quaeri et investigari nihilominus posse, quid homo solius naturae vi, etsi abesse cogitetur is status, debeat Deo, sibi ipsi, aliis hominibus (*a*).

2 Homini in societate absoluta (generis humani) constituto non una suppetere potest ratio conjungendi se arctius cum alia persona, aliisve pluribus, ad fines naturae consentaneos; sic existent societates *particulares*, quae non communes cum omnibus sunt, et *hypotheticae* nempe ex hypothesi pacti vel instituti cujusdam. Ejusmodi societates maxime simplices sunt conjugalis, parentalis, herilis, ex quibus, vel certe quarum ex pluribus coalescit societas familiae, seu domestica. Status istiusmodi sociorum adventitius, est complectio jurium et obligationum conjugibus inter se, parentibus ac liberis, domino ac servis, patrifamilias et domesticis convenientium.

3 Consociatio familiarum sub communi imperio civitatem efficit, et statum adventitium civilem,

complectentem jura et obligationes imperantium parentium.

4 Plures civitates, quarum altera ab altera n pendet, cum sint instar personarum moraliun tanquam personae in statu naturali degentes proi deque suis juribus et obligationibus affectae spect possunt, solentque.

5. Quamdiu obligationes, quae statum quempi comitantur, inter se haud pugnant; nec repugnal ut idem diverso statu sit affectus tempore eode Hinc obligationes, quae cuidam conveniunt, ex liis atque aliis statibus, tanquam diversis princip derivari saepe queunt; ac qui obligationes colli ex uno statu tanquam principio dimanantes, reliq praetermissis, non continuo obligationes alias ex liis manantes statibus excludere aut inficiari cense dus est.

6. Status quivis adventitius id fere efficit, ut qu per naturalem statum parum determinata sunt ju ea magis, et accuratius determinentur; ut oblig tiones status naturalis propriae firmentur novis vi culis et rationibus atque incitamentis: denique nova existant jura, et obligationes novae, quaru in naturali statu ratio nulla deprehenditur.

(a) „ Ad statum naturalem, quem et primigenium vo „ tant, verba Ciceronis referenda sunt l. I. offic. „ Intel „ gendum est etiam, duabus quasi nos a natura indutos „ se personis: quarum una est communis, ex eo, qu „ omnes participes sumus rationis, praestantiaeque eju „ qua antecellimus bestiis: a qua omne honestum de rumque trahitur, et ex qua ratio inveniendi officii exq ritur. Altera autem, quae propriae singulis est attributa Hanc quidem alteram in varietate morum, propensionun studiorumque Tullius collocat, additque: „ Duabus „ personis, quas supra dixi, tertia adjungitur, quam c „ sus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam n „ bismetipsis judicio nostro accommodamus, se alii ad pl „ losophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam appl „ cant, ipsarumque artium in alia alius mavult exceller

IV. In facultatibus animi nostri, in rebus circumpositis extra nos, in triplici eo nexu, quo Deo, hominibus, nobismetipsis devincimur, denique in statibus diversis, de quibus adhuc egi, luculenter promicant consilia divinae sapientiae, rerumque fines impressi in natura earundem. Hos fines, unaque voluntatem suam creator re magis, quam verbis manifestavit. Finium ultimus conditoris gloria est, et hominum beatitas; de qua, etsi aliae tractent etiam theoreticae disciplinae: tamen illud proprium hujus loci est, veram beatitatem hominis ejusmodi esse oportere, qua I. potiri quivis queat; II. quae completa sit, id est, quae removeat miserias, et facultates hominis ac desideria expleat. III. denique quae in aeternum perduret. Ex conditione triplici hac de rebus caducis praesentis vitae, earumque veluti pretio, ceu de opibus, existimatione nominis ac gloria, de oblectamentis sensuum cogitatum ferri judicium, indeque configi debet, veram beatitatem praesenti mortalitati haud concessam, sed alteri immutabili vitae reservatam a Deo fuisse; neque tamen nullam optimus conditor, beatitatis ac tranquillitatis particulam nobis paravit atque obtulit in terra degentibus: estque ea, quam et *viam* esse voluit, qua sempiternam, expletamque felicitatem consequeremur, ac *finem*, quem persequeremur in hoc statu mortali. Uno verbo rem complectuntur, qui praecipiunt *convenienter naturae vivere*, idque hominibus ceu finem in hac vita propositum esse statuunt (*a*); quamquam, ne manca et imperfecta sit notio, totum id explicatius tradatur per tria disciplinae istius summa capita, quae sunt: *Primo* religio seu cultus, quem Deo praestamus in hac vita. *Secundo* conservatio, cultura seu perfectio status proprii, *Tertio* socialitas. De hisce finibus, quos hominum vitae atque actionibus proxime natura proposuit, tria itidem momenti maximi sunt animadvertenda.

1. Insunt in finibus certi gradus, estque modu ac finis, intra quem fines praefixos persequi possu mus vel debemus. In omni re videndum ac statuer dum est, quatenus v. c. studendum sit perficiend statui, excolendae menti per artes, scientias; qu tenus opera navanda aliorum commodis; quatenu colligendae opes, quatenus honoribus ac dignitat bus vacandum; quatenus sumtus faciendi in rem d vinam pro extruendis vel ornandis templis etc.

2. Quia plures nobis propositi sunt fines propio res, eorum ordo quidam cogitari debet, quo a ter alteri praestat, vel subjici debet; neque e nim infirmitas virium nostrarum, neque tempora quibus implicamur, sinunt, ut omnia animi, co poris vel externa commoda consectemur, vel quae vis incommoda simul evitemus. Exoritur saepe pu gna, et collisio bonorum, finiumque, ut, qui u num servare velit, vel adipisci, alterum dimitter e manibus cogatur (*b*).

3. Qua via eo perveniri possit, quo tendimus dispiciendum est, et finium mediorumque compara tio facienda diligenter; ne scilicet recedamus a me ta, quando propinquare volumus: ne medicina no centior sit malo, cui depellendo adhibetur: et n committamus mala, ut eveniant bona. Hoc mod de μονομαχια quaerunt, sitne apta ratio reparandi ho noris laesi; et pactum anarchicum familiarum, u trum sufficiat praestandae securitati, an societas c vilis ob eam causam ineunda sit necessario.

(a). Complurimi tractatores hujus disciplinae id fere spe tent, quod hominum naturae cum bestiis commune, aut e tiam depravatum habet: pauci complectantur omnia, qua indita nobis a natura sunt, nec satis attendant ad nobili res illas facultates, per quas similitudine quadam atting mus primam et infinitam mentem; usu venire solet, ut i dem mirifice dissentiant in eo, quid naturae conveniat ma xime. Hobbesius considerata ferocitate quorumdam popu lorum, et communi hominum cupiditate sibimet consulendi vim ac bellum omnium in omnes. Epicurei sensuum oblec

tomenta ac titillationes, Pufendorfiani societatem, Stoici virtutem quandam rigidam et sensus expertem, alii alia statuerunt, secundum quae convenienter naturae vivi possit ac debeat Wolfiani perfectiones rerum, studiumque hominis semet perficiendi perpetuo in ore habent. At si penitus eos excusseris, intelliges certe, aeque corporis ac sensuum commoda, quam animi cultum, dein copiam rerum ad vitae jucunditatem servientium, hominum gratiam, aedificiorum opportunitatem, ac quidquid propriae utilitatis ac fluxae beatitatis nomine venit, ab illis perfectiones nuncupari, honestiore saepe vocabulo, quam re. Qui ab hominibus incultis, et inveterata barbarie efferatis discendum putant, quod naturae maxime conveniat; perinde sentiunt opinione mea, ac si a luscis de coloribus exquirendum judicium dicerent, aut vinolentorum ac furiosorum somnia consiliis hominum sanorum siccorumque, et sapientum cogitatis esse anteferenda. Alii ad primae aetatis motus et gliscentis rationis sensa plurimum attendunt; quasi de natura atque indole frugum judicandum sit tum, cum immaturae sunt vel putres.

(b) De finium ordine palmariam legem edidit divinus Servator Matth. VI. 33. Quaerite primum regnum Dei, et justitiam ejus: et haec omnia adjicientur vobis.

V. Constiti adhuc ad fontem omnis naturalis juris, qui natura est, quoque perpetuo erit recurrendum. Porro in natura, ut breviter colligam, quae inculcari satis non possunt, insunt, alia pertinentia ad animum hominis, alia ad corpus, alia ad res externas eidem extrinsecus adhaerentes: inest arctissima conjunctio, ac nexus, quem constrinxit ipsa natura cum Deo, homine ipso, et hominibus aliis: inest status naturalis vel adventitius multiplex: insunt fines, denique in finibus gradus, ordo, proportio comparata ad apta media. Horum omnium contemplatio, ex qua universa deinceps disciplina haurienda est, jam nunc offert quaedam commoda, eoque nos ducit.

1. Jurisprudentiae naturalis, amplissimum campum, ejusque in partes quatuor divisionem conspiciamus. Prima, quae *privata* dicitur, hominem

in statu positum naturali considerat, nullo affectun adventitio statu. Altera *jus sociale hypotheticum* tur generatim exponit, tum quae ad minores pertinen societates. Tertia, quae appellatur *jus publicum u niversale*, de civili societate; quarta denique de na turali proindeque universali *jure gentium* tanquar moralium personarum tractat.

2 Ut res et doctrinae summi momenti, quibu abundant singulae partes jurisprudentiae, reducan tur ad certa capita et veluti fixas ac distributas se des ingenti memoriae adjumento et ordinis commo do. Quidquid enim de homine disseritur, ad ani mum ejus referendum est, ad corpus, vel res exter nas eidem adhaerentes; huc officia hominis erg hominem, huc varia delicta, huc varia praemia aut variae poenae, huc diversae particulae beatita tis aut miseriae humanae referendae sunt. Ex nexu illo triplici tria pendent officiorum summa genera erga supremum Deum, hominem ipsum, alios, ve solo naturali statu vel adventitio praeterea affectos aut denique ope civilis imperii in unam conflato personam moralem.

3. Ut cogitando progrediamur ad veritates gene ris diversi penitus, quas *practicas* vocant. Nam con templatio naturae, ejusque affectionum, partium nexuum, statuum, finium theoreticis cognitioni bus tota absolvitur, nec quid ab homine in regen dis actionibus fieri honeste possit, aut expediat aut necesse sit, enunciat. Id praticae cognitioni proprium est, quae sine ingenti rerum ac doctrina rum perturbatione confundi non potest cum theore tica cognitione, etsi ab hac suam originem, omnem que vim trahat, ut deinceps ostendam.

CAPUT II.

CONTEMPLATIO NATURAE AD COGNITIONES PRACTICAS JURIS NATURALIS HOMINEM DEDUCIT.

ARGUMENTUM.

§. *VI. Progressio rationis a theoretica ad practicam cognitionem. VII In practica cognitione inest, quod actionem regit: quod libertatem afficit: quod voluntatem ciet. VIII. Insunt in hominibus ejusmodi practicae cognitiones seu regulae; quaeritur de illarum vi, seu an extet naturae jus? IX. Deductio obligationum, consiliorum, jurium. X. Illustratur. XI. Speciatim de obligationibus naturae. XII. Consiliis. XIII. De juribus seu facultatibus moralibus.*

VI.

Est hoc proprium naturae intelligentis, quae actiones suas ratione et consilio regit, ut ex sui rerumque aliarum theoretica cognitione, quid expetendum, fugiendumve sit, quid honeste fieri queat, quid expediat, fere sine magno labore concludat, ea prope ratione, qua artifex proposito fine operis, materia, et instrumentis, quid efficere, quaque ratione debeat, intelligit. Unde more receptum apud veteres philosophos fuit, ut rationem aliam theoreticam, aliam practicam dicerent, cui cognitiones responderent generis utriusque. Qui summam Dei bonitatem, immensam potentiam, sapientiamque contemplatur, cito conficit, in ejus providentia acquiescendum sibi esse, ejusque voluntati modis omnibus parendum. Qui animi sui nativas dotes, et praeclaros fines cogitat, ad quos hominem natura, et naturae auctor destinavit, illico intelligit, nefas

esse homini, bestiarum more affigi oblectamentis carnis ac sensuum. Qui communem naturam, communem indigentiam, communes succurrendi facultates spectat, non potest non colligere, oportere, ut alter alteri praesidio sit, maximeque cavendum esse, ne abrumpatur conjunctio animorum, quam ipsa natura primum conciliavit. Sic igitur statuendum:

1. Quando proposita et explicata natura rerum maximeque hominis, quod ad theoriam, seu cognitiones theoreticas pertinet, vi rationis infertur, quid fieri ab homine aut non fieri fas sit, expediat, oporteat; tum dicimus regulas morales seu cognitiones practicas spectantes ad honestatem morum, *ex natura pati*, vel ut Cicero ajebat, ex *intima philosophia depromi*: *rationes* agendi vel non agendi esse *naturales* cum *actionibus connexa esse motiva*, *actiones determinari per motiva* ex hominum natura, ex socialitate, ex divinis perfectionibus.

2. Docemur ratione et experientia, cum actionibus nostris connexas esse vi naturae consecutiones commodas vel incommodas; quales sunt conservatio vitae viriumque, incolumitas ac valetudo, aliorum benevolentia, nominis existimatio, voluptas animi ex acquisita perfectione quadam proveniens, emolumentum rei familiaris, securitas etc., aut consecutiones his contrariae. Ejusmodi consecutiones cum actionibus connexae *actionum momenta vel motiva* appellantur a Wolfianis maxime, qui eas etiam *praemia* vel *supplicia naturalia* vocitant; eoquod vi naturae proveniant, et praemium generatim ab ipsis dicatur quoddam bonum cum actione conjunctum tanquam motivum aut momentum eam ponendi: supplicium vero malum connexum cum actione tanquam motivum aut momentum eam omittendi; et quoniam is actionum et consecutionum nexus a rerum conditore ac gubernatore praestitutus est; idcirco ea praemia ac supplicia etiam *divinis* annumerari posse cen-

sent. Patet vero, quomodo ex cognitione theoretica ejusmodi consecutionum cum actionibus connexarum progredi homo debeat ad practicas cognitiones de rebus expetendis, fugiendisque.

VII. Tria sunt in regulis moralibus diligenter inter se discernenda; nam primo.

1. Instar praelucentis facis regunt hominum actiones, quando iidem appetunt quidquam, aut refugiunt, quando deliberant, decernunt.

2. Ita vero regunt, ut nunc ostendant, quid liberum et concessum homini sit agere: nunc imperiose praescribant, quid agere necessum sit, ut, nisi se reum facere homo coram summo Deo, ipsoque mentis suae tribunali velit, omnino parere cogatur: alias denique, quid maxime expediat, suadendo vel dissuadendo indicant, relicta optione libera; ut nefas haud sit, utrumvis eligatur. Patet ergo, cur aliae dicantur *concessoriae* regulae aliae *obligatoriae*, aliae *suasoriae*; primae referuntur ad *jus seu facultatem* agendi, alterae ad *obligationem*, tertiae ad *consilium*.

3 Regulae morales, quae ratione fiunt, atque in intellectu haerent, saepe vim et motionem exercent in voluntatem, eamque, ut arripiat aliquid aut defugiat, non segniter solicitant, cient, impellunt, agitant et mentis aequabilitatem seu inertiam interturbant. Sic animum cupiditate, dolore, metu vacuum ipsa aequitas rei, aut honestas vehementer impellit, ut recte agat, et qui maxime pellicitur ad committendum flagitium, si nondum obbrutuit, refugit turpitudinem, luctatur, vimque sibi inferre cogitur, ut flagitiosus sit.

VIII. Quo modo exploratum est, inesse in hominibus, si sanis sensibus utantur, cognitionem quandam solis ac lunae; ita certum pariter est ac-

manifestum, inesse regulas morales, quae os
dant, quid citra piaculum fieri, aut non fieri
sit: quid prae ceteris expediat, quid necesse sit
est, quae deceant homines jura seu facultates ag
di, consilia, obligationes. Illud quaeri solet, q
sit vis istiusmodi regularum, et quale principi
In idem recidit haec quaestio, ac cum naturae j
ejusque principium generale investigatur. Quo I
juris vocabulum non jus singulare quoddam,
innumerabilium et legum et facultatum comple
nem denotat; quae ipsa res difficultatem creat, c
plurima sint perobscura et gravibus controversiis
noxia, nec sine longo argumentorum quasi filo
plicari queant. Ac ii quidem scriptores, qui pr
cipium juris allaturi naturam sectari, aut rerum p
fectiones, aut veras utilitates jubent, aut Dei
summe amare nos docent, dein nos ipsos, deniq
alios homines; profecto non principium juris,
jus ipsum, ac legem proferunt; de cujus princip
eadem quaestio revolvitur, unde vim atque origin
ducat. Nulla igitur regula moralis, seu practica
gnitio aliarum regularum, jurium, ac legum nat
ralium principium seu prima ratio esse potest; cu
nulla sit practica cognitio, cujus anterior ratio
theoretica cognitione quadam non dimanet. Qua
quodcunque principium sit naturalis juris, id the
retica cognitione contineatur, efferaturque, nec
se est. Eja! demus operam, ut paucis sentent
constringatur amplissima tractatio gravissimaqu
quoniam multitudo verborum in re a sensibus r
motissima potius obtundit mentem, quam inform

IX. Actiones hominum per se et natura resp
ciunt atque attingunt perfectionem quandam sum
mi Dei: Deus autem vi perfectionis suae imperfect
esse, sive, ut veteres ajebant, negare seipsum n
potest, neque aliter regere hominem, ei imperar
vetare, aut concedere quidquam, nisi convenie

ter suis perfectionibus. Ex quo efficiuntur haec tria.

1. Quaecunque actio divinae perfectioni repugnat, aut, ne ea tolli videatur, necessario suscipienda est, ea naturali subjacet obligationi.

2. Quoniam actionibus nostris fines persequimur a natura propositos: fines autem naturae certos gradus, ac quosdam certiores ac praestantiores habent, qui neque universe frustrari ac negligi ab humano genere, neque sine discrimine praescribi possunt; idcirco actio, qua ad finem tenditur gradu quodam celsiore ac praestantiore, a natura hominibus consilii instar atque invitamenti proposita esse censenda est.

3. Ex obligatione quavis naturali manifeste sequitur jus et facultas agendi, uti ex necessitate rei possibilitas; dein quod suadetur vi naturae, id ab ea concessum esse, recteque fieri palam est. Si igitur obligationes naturae extant, si consilia; etiam jura seu facultates morales agendi extare necesse est. Dein saepe plures propositae sunt viae aut plura media assequendi naturales fines, ut perinde sit, utramvis eligatur: quodvis autem eligi possit, cum fini serviat. Postremo etsi quidquam universis praeceptum sit idque necessario ad fines naturae, non tamen idcirco singuli ultra jus id agendi etiam obligationem habent: igitur quaedam jura seu facultates seposita etiam obligatione ac consilio cogitari possunt.

X. Tria deduximus ex propositionibus binis; neque ea deductio magnopere difficilis aut obscura videtur. Sed nempe propositionibus ipsis lux afferenda est, ut planissime perspiciatur, qua ratione actiones hominum respiciant, atque attingant perfectionem quandam summi Dei: Dein quid illud sit, a veteribus dictum, Deum negare seipsum non posse. Actionum genus est triplex; aliae enim proxi-

me pertinent ad summum Deum, aliae hominem qui agit, maxime attingunt, aliae referuntur ad alios homines, quibuscum vitam degimus. Quo vero hoc actionum genere respici divinam quandam perfectionem, singilatim explicandum est.

1. Actiones, quae ad summum Deum proxime pertinent, atque in ejus cultu sitae sunt, referri ad ejusdem perfectiones posse, iisque conformari debere, dubium non est, ut nec aliter sentiamus de Deo, neque erga illum aliter affecti simus, ac divinitati consentaneum est. Aut obscurum cuiquam esse potest, rationibus attingi perfectionem quandam summi Dei, quando immensam ejus celsitatem et cogitamus, et adoramus, quando inexhaustam clementiam, insuperabilem potestatem, inaccessam sapientiam, immortalem dominatum, propensissimam misericordiam, inexorabilem justitiam, superfluentem bonitatem et contemplamur, et admiramur et praedicamus; quando admirabilem providentiam, aeternam rerum omnium moderatricem, intuemur, ac sempiternae mentis pulchritudinem immutabilem amplexamur toto corde, tota mente, omnibus viribus? quid vota nostra, sacrificia, preces, sacramenta, ceremoniae, quaeque sunt generis istius, nonne ad Deum ejusque perfectiones proxime pertinent? Contra vero superstitio, cultus daemonum, falsorum numinum, blasphemiae, sacrilegia, perjuria, desperatio nonne iisdem penitus adversantur?

2. Alterum actionum genus; quo secum ipso quisque occupatum maxime, nihil, credo ad Deum pertinebit, cujus opificium sumus, quanti sumus, qui et conservator et rector, ipsaque beatitas nostra est, a cujus nutu pendemus nullo non tempore et loco, ad cujus similitudinem conformata est mens nostra, quae una ex mundanis rebus de ipso cogitet, ejusque contemplatione et amore conquiescere potest? Si quis vim sibi infert, si mem-

bra depravat temere, si incalamitatem, si vitam projicit, si impatientia doloris aut fortunae, fame se enecat, si praeclaras animi facultates, si corporis vires sapientissimo consilio datas a conditore desidia languere sinit, si finis a Deo praestituti ac beatitatis suae immemor lasciviae se dat, atque ad bestias projicit, omnique turpitudine foedat divinitatis imaginem; nihil id scilicet ad divinas perfectiones attinebit? Quemadmodum sapientia, inquit Tullius, si oculis cerneretur, incredibiles excitaret amores sui; ita profecto si nativam mentis nostrae celsitatem ac nobilitatem aspiceremus, tum pateret certe, quantopere illecebrae sensuum, ac quodvis delectationis obscoenae genus dedeceat humanam mentem, eamque deformet, nauseaque et horrore plenam reddat coram summo Deo. Nunc vero etsi obscurius noscamus ipsi nos; tamen mentem nostram adversus turpitudinem congenito pudore ac verecundia obvallavit natura, turpibusque factis acerbam intus reprehensionem ac moestitiam, et diros morsus annexuit. Nihil igitur peccare se in Deum arbitrabuntur, qui naturale id honestatis munimentum lascivis locis, sermonibus gestibus, imaginibus, factis diruere ac demoliri audent? Dein cum homo similitudine naturae mentisque suae accedat ad Deum; ignorare forsan aut dubitare potest, quin in omni vita instituenda propositas habere divinas perfectiones debeat, ut parcendo, commiserando, benefaciendo ad Deum quoque accedat? Qui adversis rebus animum abjiciunt, qui perturbationi ac desperationi se dant; nihilne adversus providentiam delinquent res cunctas sanctissime administrantem? contra qui secundis rebus efferuntur animo, sibimet praefidunt, obvium quemque conculcant, ac despiciunt; nihilne offendent in divinam bonitatem, cui totum id, quo se effert homo stolidus, acceptum ferri debet? Satis nunc quidem, quantam necesse est hoc loco, intelligi opinor, actiones hominis, quibus uno secum

occupatus maxime videtur, ejusmodi esse, ut ad divinas etiam perfectiones sint referendae, iisque aut consentaneae sint, aut gravissime repugnent.

3. De tertio genere actionum, quae alios homines proxime attingunt, prope supervacaneum est speciatim disserere. Si enim, quod in se quisque bene aut male agit, id consentaneum est divinis perfectionibus, aut contra; idemmet erit de actionibus existimandum iis, quas in alios exerimus. Paris enim naturae sumus omnes, proindeque pari jure censendi, ut non aliter de singulis singuli, ac de se ipso quisque judicare debeat. Quodsi enim contingat forte, ut opprimar ego vi aut dolo malo ab homine nefario, doceor ab ipsa natura, mentem meam oculosque attollere ad summum Deum, eidemque commendare caussam meam, sub cujus ditione ac tutela sum. Quid igitur? si iniquus aggressor sim ipse aliorum hominum, si membra ipsorum, si vitam, si honorem, si fortunas impetam; nihilne crimen meum divinae justitiae, sanctitati, providentissimae gubernationi obnoxium erit? Qui alienis servis, qui liberis, qui clientibus benigne fecerit aut male; id pertinere ad dominum, parentem, patronum nemo non videt: si homo hominem laedit, aut benefactis afficit; nihil id ad Dominum universorum, communem parentem ac patronum pertinere opinari quis potest? Ac si ego inopia, si gravi morbo, acerba calamitate conflictari cogar, nec opis quidquam aut solatii exorare queam ab inhumanis ac duris sociis, offendi ab ipsis conditorem, atque ad indignationem provocari certo mihi persuadeo. Si ergo ipse inexorabilem me praebeam calamitosis ac indigentibus, nihil a me Deum offendi in animum inducam? Siquid ab homine impudice ac lascive in semet committitur, id repugnare divinitati, cujus in se imaginem circumfert, supra animadvertimus. Quid ergo? qui alienam pudicitiam tentant, qui lenocinium, qui meretricium quae-

stum exercent, aut lascivi amoris sordes quaqua ratione provocant; nihil scilicet coram divinitate rei sunt, cujus imaginem tanta foeditate commaculant?

4 His quidem expensis ambiguum esse non potest, actiones nostras, sive ad Deum referantur proxime, sive ad nosmetipsos aut alios homines, semper ratione quadam attingere perfectiones summi Dei. Quid ergo concludemus? eas a summo Deo necessario praeceptas esse, aut vetitas. Eccur ita? quid enim supremo Deo necessitatem praecipiendi aut vetandi imposuit? nihil sane, nisi perfectissima Dei natura, ob quam imperfectus esse, aut negare seipsum haud potest. Quodsi perspicuum non est; dicam sane, quale sit dictum illud a veteribus; Deus ni praeciperet, quae divinis perfectionibus ita consentanea sunt, ut secus tolli videantur, aut quae iisdem repugnant, prohiberet, ipsum se negaret.

5. Seipsum negaret fons, si negaret se originem esse percurrentis rivuli, se sitim pellere, se refrigerare. Seipsam negaret lux, si negaret abs se tenebras discuti, novamque speciem et vitam impertiri rebus. Seipsam negaret via, si, quae rectissima est atque unica, hac veniri ad metam posse negaret. Seipsum negaret genitor, si, quos progenuit liberos, negaret suos. Seipsum negaret, si, qui cum summo imperio praest rex, sibi reverentiam deberi ac subjectionem negaret. Seipsam negaret norma, si secundum ductum suum fieri constructionem debere negaret, Seipsam negaret dulcitudo, ac pulchritudo, si oblectamento se esse iis, qui se fruuntur, negaret. Quid igitur? Deus, qui imperfectus esse atque negare seipsum haud potest, an negare poterit se originem esse cunctarum rerum, atque omnis boni, quod demum cunque comprehendi mente potest? negabit, necesse esse, ut a creata mente subjectio sibi ac reverentia praestetur? abdicare se unquam poterit summo imperio, aut quod ex sapientissimis caussis condidit, id curare desinet

quasi mutata voluntate, aut perinde habebit, volu
tati suae atque optimis legibus a creata mente c
temperetur, nec ne? cum homini libertatis jura c
derit, ea ab aliis violari ac frustrari non gravate
ret? Quis unquam princeps disturbari a sibi subje
tis consilia sua, vel privilegia a se in alios cogita
judicio, gravissimisque ex caussis collata conculc
ri aequo animo patitur? Negabit se beatissimu
natura sua, omnique dignissimum amore ac cul
esse? ut mens humana, quam ad similitudine
suam efformavit, cognitioni et amori beatissim
ac perfectissimae mentis rem nihili praeferat, di
namque imaginem voluptatum spurcitiis deforme
et inquinet, unquam probare poterit? Non pote
sane, cum negare seipsum haud possit, neque p
fectus esse non possit.

XI. Detecto velut communi fonte obligationu
consiliorum ac jurium naturalium, deinceps ag
dum de singulis est explicatius. *Obligationis* vox
rebus petita corporeis, uti aliae innumerabiles
res minime corporeas adhibitae, eam vim hab
qua latissime patet, ut denotet vinculum, quo
stringimur ad faciendum quid vel omittendum, pro
deque designat et id, quod ligat, ac costringit,
id, quod ligatur, ac necessitati faciendi aut r
faciendi subjicitur. Hinc ajunt, alia *activa* est, a
passiva obligatio. Ut igitur distincte evolvatur o
gationis notio, necesse est, istiusmodi vinculum
se *accomodatum naturae intelligenti*, esse *satis v*
dum, denique *internum*, sive ex natura rerum
minisque accersitum, quando de naturali obliga
ne tractatio est.

1. Res inanimae trahuntur vel aguntur pulsu
teriore: bestiae factis in sensus impressionibus
agendum abripiuntur necessario: natura intellig
ipsa se agit cognitionis ope. Erit igitur id vinculu

in quo sita obligatio est, *accommodatum menti nostrae*, quod salva libera potestate agendi vel non agendi in cognitione rationum seu momentorum consistit.

2. *Satis validum* id erit vinculum, quod ejusmodi rationibus ac momentis continetur, quae nulli cedant rationi aut momento graviore, et prae quibus omnia alia et bona et mala recte spernantur ac relinquantur.

3. *Internum* erit obligationis naturalis vinculum, si ex natura rerum maximeque hominis eruitur, ut posita hominis natura non possit amponi obligatio naturalis. Hactenus in explicanda obligationis notione puto dissentientem me habere neminem. His igitur praepositis ita statuo: *Obligatio* (active sumta) *sita est in voluntate Dei propositis praemiis ac suppliciis praesertim futurae vitae, prohibentis ea, quae repugnant finibus naturae, quoad divinas perfectiones attingunt: ac praecipientis, quae ad eos fines ita sunt necessaria, ut aliter tolli divina perfectio videatur.* Haec enim una Dei voluntas est istiusmodi vinculum, quod supra descripsi.

4. Nam accommodatum est naturae intelligenti, quae rationum momentis agit: hoc autem momentum divina in voluntate positum ratione innotescit, ratione ponderatur, et ratione praefertur momentis quibuscunque aliis.

5. Nec enim ullum momentum paris ponderis aut gravioris esse potest, ac voluntas Dei, cui et scientia cujusvis delicti, et potestas id puniendi, ac voluntas et inexorabilis justitia praesto est. Ac caduca quidem bona et mala omnia, ipsa etiam usura praesentis vitae saepe negligi honeste possunt virtutis causa, aliquando debent, ut pro tuenda patria, conservanda fide, profitenda religione. Fit etiam apud eos, qui rebus praesentibus capti sunt, ut boni unius cupiditas tanta sit, ceu honoris, pecuniae, rei amatae, ut cetera bona omnia prae illo videantur

projicienda: unoque vitio vitia plura superen
non sunt igitur vinculum satis validum, quo h
nes in officio contineantur; fluxae enim sun
mundanae omnes, et longe inferiores natura in
gente, proindeque nisi celsiore quodam prop
fine quodammodo nobilitantur, juste despiciu
Ac si futurae vitae praemia ac poenas tollas;
praesentia bona illud optimum est ac praestant
mum, quod maxime cuique placet, et cupidis
ambitur (*a*). Huc pertinet effatum divini magist
domini mei plenum sapientiae, et dulce super
ori meo: *Dico vobis amicis meis, ne terreamin
his, qui occidunt corpus; et post haec non ha
amplius, quod faciant. Ostendam autem vobis, q
timeatis: timete eum. qui postquam occiderit, h
potestatem mittere in gehennam; ita dico vobis,
timete* (*b*).

6. Denique vinculum positum in voluntate
cessaria Dei, internum est, et obligatio natu
interna, in ipsaque natura rerum hominumque
dita. Nam et fines naturae non sunt adventit
quidquam, quod a naturis abesse possit; et acti
cum iis finibus necessario aut consentiunt, aut
gnant: nexus finium actionumque cum divinis
fectionibus itidem ex sola horum omnium noti
ac natura intelligitur: aeque necessarium et im
tabile est, ut secundum perfectiones suas agat
praecipiat et vetet, et concedat hominibus n
perfectissima. Igitur positis rebus necessario po
da est haec Dei voluntas, et obligatio in ea co
stens voluntate naturalis est, atque interna: q
non eodem modo in obligationibus ac legibus
luntariis Dei hominumve contingit. Qui amplius
quirunt, ut naturalis obligatio sit, habeaturque
terna; iidem, si poterunt, probent amplius. I
poterunt autem certo certius.

7. Obligationi activae in hunc modum explica
respondet passiva, uti haeret in eo, qui obligat

nempe necessitas illa moralis parendi divinae voluntati, aut status naturae intelligentis ei necessitati subjectae, vel, ut Pufendorfius inquit (c), *qualitas moralis operativa, qua quis praestare vel pati aliquid tenetur.* Propositio naturalem obligationem enuntians, *lex naturalis* est: actio legi naturali conformanda *officium*; officiorum igitur genera tot, quot obligationum ac legum naturalium. Et quia omnis lex promulgatione indiget, sive actu, quo in notitiam legis veniri possit; censendum, legem naturalem vi seu ministerio rationis promulgari. Nam ut Pufendorfius animadvertit loco cit. §. 4. *parum putamus interesse, legem quis decretum vocet, an orationem* (seu propositionem), *modo non credatur ad legem esse necessarium, ut viva voce aut verbis in scriptum relatis promulgetur: cum sufficiat, si qualicunque modo voluntas legislatoris subjectis innotuerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem — quamquam et hoc dici possit, leges naturales etiam, ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi.* Omnia ad obligationem vel legem naturalem pertinentia complectuntur, qui ita illam describunt: est ordinatio, seu jussus divinae voluntatis per rectam rationem promulgata circa actiones et omissiones liberas creaturarum rationalium ad rectam constitutionem et felicitatem humani generis divinis perfectionibus conformem necessaria.

(a) I. Cor. XV. 19. 32.

(b) Luc. 12. 4. 5. De suppliciis praemisque futurae vitae, et persuasione hominum etiam alienorum a cultu veri Dei, plena sunt poetarum carmina, plena historicorum monumenta, philosophorum volumina. Fuit ea quoque veterum tum philosophorum tum patrum christianae religionis communis sententia, in poenis ac conscientiae terrore vim maximam obligandi inesse. Vid. s. Augustinus in psalm. 118. serm. 21. s. Thomas 1. 2. q. 100. a. 9. Lockius de intell. human. l. 2. c. 28. §. 6. et 8. Pufendorf. de l. N. et G. l. 2. c. 3. §.

20. Sed ajunt, virum probum non poenarum metu exe quae recta sunt, sed virtutis amore. Sit ita sane; quamqu aliquis tam constanter virtutem colit, ut tot inter peccand lecebras, in tanta naturae nostrae infirmitate, mentis instabilitate, cum acerbissimi saepe casus incidant, gra simaque pericula desciscendi ab honestate; quis, inqua adeo constanter virtutem colit, ut nullo futurae vitae m aut spe roborari debeat? Sed fac a viro probo posse ab hunc metum: dicam ego cum Paulo I. Timoth. I. 9. Lex sto non est posita; quod idem de hominibus excellenti pr ditis virtute Aristoteles politicorum l. III. c. 9. in hanc s tentiam expresserat: „ in illos tales non est lex. Ipsi e sunt lex. „ Illud dein saepe opponunt, esse aliquid in ac nibus per sese honestum ac justum, quod intelligi que quin divinae legis, aut praemiorum vel suppliciorum ve in mentem Quis istud negat, aut negavit unquam? Sed nimirum cum omnia confundant, non vident, regulas r rales, uti ex natura eruuntur, aliter spectanda esse, mentem dirigunt, aut voluntatem ipsa honestatis vel quitatis ratione commovent, aliter quo hominem obliga sive agendi necessitati subjiciunt. Obligatio quidem, ac non cognitione quadem theoretica continetur sed in vol tate sita est, et a voluntate proficiscitur, utique summi caelestis imperatoris, cujus jussum, potestatem, perspi ciam, justitiam nemo subterfugere aut infringere pot Addam hoc loco id quoque, absurdius nihil excogitat unquam fuisse, quam ut obligationis naturalis notio at explicatio insaniae atheorum aptaretur. Quae quidem stu tia, uti innumerabilia generis istius, nostrorum tempor partus, seu potius labes ac probrum est.

(c) De J. N. et G. l. 1. c. 6. §. 3.

XII. Nec infirmitas humanae mentis admitti neque infinita numinis perfectio exigit, ut ad prop sitos fines omni, qua fieri potest, vi contender omnem, quem possumus, virtutis gradum assequ nihilque perfectionis praetermittere cogamur, et qu dem cum periculo aeternae miseriae, ac perdend beatitatis cogamur. Fines a natura praefixi non is usmodi sunt, ut velut geometrarum puncta plu minusve capere haud possint. Satis est, si omn invitentur ad perfectiora melioraque eademque, q raestantiori animo sunt, et consectentur, et ass antur.

1. Quapropter ambigi non potest, ab ipsa natura hominibus proposita fuisse consilia virtutis et perfectionis, ut alterum altero melius sit ac perfectius, neque idcirco obligationi vel necessitati subjectum. Exempla innumerabilia suppeditant (*a*). Unum ut praeteream, impetrare a me haud possum. Proditum est certis veterum monumentis, quam acerbe christianos homines vexarit Julianus imperator. Ut autem justissimas querelas praeverteret purpuratus apostata, illud ex codice evangeliorum afferebat, Christi sectatoribus non modo patienter ferenda esse omnia, sed colaphum incutienti alteras genas praeberi opportere. Respondit malignissimo joco eloquentissimus Nazianzenus in his verbis: „ In legibus nostris alia parendi necessitatem imponunt, nec sine periculo praetermitti possunt, alia non necessitate constringunt; sed in electione et voluntate posita sunt: ac proinde hanc rationem habent, ut qui ea custodierint, honore et praemiis exornentur: qui autem minus ea expleverint, nihil periculi pertimescant. Etenim si fieri posset, ut omnes optimi essent, atque ad summum virtutis fastigium proveherentur, hoc quidem praeclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam autem divina ab humanis diremta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt: alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequantur; quae haec tua est ratio, dum ea indicis et praescribis, quae non omnium sunt, aut eos pro damnatis habes, qui non custodiant. Quemadmodum enim, quisquis nequaquam supplicio dignus est, non idem statim palmam quoque et praeconium meretur; eodem modo nec quisquis palma et proclamatione haud quaquam dignus, idem confestim poenam quoque commeretur; sed philosophiae nostrae viriumque humanarum finibus nosmetipsos continere debemus, atque ita recta et praeclara vitae officia exigere. „

2. Quae perfectiora sunt snelioraque, conveni ea quidem naturae; nec tamen, si consilii tant sunt, statim obligationi et necessitati subjici possu Non igitur, quidquid naturae conveniens est, qu quid aequitatis aut honestatis majoris speciem hal ad obligationes naturae referri potest. Ob quam c sam saepe anceps in hac disciplina disputatio exis

3. Qui hominem natura obligari jactitant, ut p fectiora sequatur, nihil ad confirmandam opinion suam adhuc protulerunt, atque illud ex theoret philosophia, dudum a viris doctis convulsum: bertatem Dei hominumque principio rationis su cientis ita esse alligatam, ut eligi a quoquam ha possit, quam quod fuerit visum melius (*b*).

4. Quae perfectiora sunt melioraque, proposi praemiis maximis suaderi solent, atque hoc mo cum actione connecti momenta, seu motiva. Cu igitur talia obligationi ac necessitati non subsin latius patet connexio momentorum cum action quam obligatio, neque omnis istiusmodi connexio cenda obligatio est. Hoc cum viderent scripto quidam, nec praeconceptam obligationis notion abjicere vellent, id induxerunt, ut aliam dicere obligationem *cogentem*, quae vere proprieque speciali nomine obligatio est, habeturque ab om bus: aliam *invitantem* seu *perfectivam*, quando so bono majore ostenso vel excitamur ad agendum, v ne agamus, absterremur. Sed hoc quidem quid aliud, quam voces notionesque affixas detorque invitas a primaevo et veteri usu ac significatu? Q allicit, suadet, invitat, quo modo is constringer ligare, seu obligare censendus est? Sed quonia hoc quidem modo consilia naturae reipsa agnoscu ac profitentur, de vocum apicibus non dimicabo. modo monebo, me obligationis naturalis voce acc to proprioque sensu usurum, ut qui agendo eide agari se norint, reos peccati se coram summ, ac conscientiae suae tribunali faciant.

(a) Matth. XIX. 17. 21. I. Cor. VI. 12. et I. Cor. VII. 25. 37. Seneca l. III. de beneficiis c. 7. Ulpian. l. 4. §. 1. D. de alienat. judicii mutand. caus. Cicero de offic. l. I. in fine. Omnium consensu votum fieri non potest, nisi de meliore bono. Est igitur aliud alio melius ac perfectius.

(b) Id assertum refellere conatus sum in philosophia neutoniana methodo exposita. T. I. l. IV. a §. XXVI.

XIII. *Jus* significationes plures habet dispares, quarum repudiari nulla potest ob diuturnum et frequentem usum. Nam et pro lege atque obligatione sumitur, imo saepe pro complexione legum ac systemate: saepe denotat sententiam a judice pronunciatam, aut ipsum locum seu forum, ubi causae agitantur. Quatenus jus obligationi opponitur, non necessitatem, sed meram facultatem indicat agendi quidquam, acquirendi, vel retinendi; et quia ejusmodi facultas ex naturali, aut voluntaria lege Dei aut hominum derivari debet, idcirco jus facultas *legitima* solet dici, aut facultas *moralis*, quia non ad physicas vires aut facultates refertur, sed ad honestatem morum; dum honeste aut saltem non repugnante lege quidquam fieri potest. Hac stabilita significatione juris, quid praeterea referri ad eam debeat, explicandum est.

1. Jus seu facultatem cuipiam competere quadruplici casu, dictum est (§. IX. c.) 1. Sicut incumbit obligatio, 2. aut datur consilium, aut 3. si inter plura generis ejusdem eligendi libera potestas, seu optio cuipiam relicta est. 4. Si quidquam universis est praescriptum a natura, non singulis, ceu agricultura, matrimonium. Non igitur in quo jus, in eodem et obligatio inest: at si jus *in uno*, *obligatio* non impediendi usum juris *in aliis* cogitari debet. Secus inane prorsus, ac irritum erit jus, eritque ludibrio et jus datum, et qui dedit pariter, et qui accepit. Idcirco *correlativa* dicuntur jus et obligatio, quia alterum alteri respondet, non in *subjecto eodem*.

sed diversis. Qui usum vel exercitium juris imp id *turbare* dicitur. Ergo juri respondet obligatio turbandi jus.

2. Inter *jus et potestatem* non penitus nihil i rest. Nam potestas refertur ad *qualitates morales tivas* , jus ad *activas et passivas* : illa non cont modum, quo quis ea potitus est: hoc perspicue gisque proprio indicat, facultatem et recte fu acquisitam, et recte jam obtineri. Potestas tanq qualitas moralis activa est ea, qua quis cum eff morali agere quidquam potest. Variae potestatis mae suis quaeque nominibus signantur; potesta res proprias *dominium*, in actiones aliorum *im rium*, in rem alienam *servitus*, in proprias cujus actiones *libertas* nuncupatur. Omnia haec et resp dentem habent aliorum quandam obligationem , juris etiam nomine veniunt; sed istud praeter a vas hasce etiam *passivas* qualitates morales comp hendit; cujusmodi est jus admittendi quidquam obtinendi, idque triplicis generis. 1. Quando id conjunctum non est neque cum potestate rem c gendi, neque cum alterius obligatione eam tribu di. Tale est jus accipiendi donum liberale alterius Quando alteri obligatio incumbit, ex virtute q dam morali rem praestandi, quin extorquere pos is, cui jus competit. Hoc juris genus Grotio nu cupatur *aptitudo*. 3. Si conjunctum est jus cum p testate extorquendi etiam ab invito, et istius oblig tione rem praestandi, quale est jus versantium extrema necessitate. Aliquando jus et plura contin jura proprie dicta, et obligationes iisdem annexa ceu jus civitatis.

3. Doctores V.V. aliud posuerunt jus *praecipien* quod quidem in obligationem recidit; aliud *conc* ns seu *permittens*. Verum hae voces vim cande habent. *Concedit* enim jus, qui impertit facu m ad propositum, et forte etiam obligat, aut it b; *permittit*, qui non impedit, seu qui tolera

Concessionis notio *positiva* est, permissionis *negativa*. Nam ut s. Augustinus l. 10. confess. inquit: *Nemo, quod tolerat, amat, etsi tolerare amat: quamvis enim gaudeat se tolerare: mavult tamen non esse, quod tolerat.* His jurium formis alii addiderunt: *jus inclinans*, quando circa res aptas quasdam ad fines non necessitatem imponit natura; ob magnitudinem tamen aequitatis, aut convenientiae permovet homines, ut id arripiant, statuantve. Hoc modo testamenti factio, successio ab intestato in remotiore quovis gradu, usucapio, et praescriptio, etsi naturali aequitati valdè consentiant; tamen vim ex sola rerum natura non videntur habere, non enim quaevis convenientiae aut aequitatis species obligationi subjacet naturali (§. XII. b.).

4. Originem jurium indaganti necesse est secernere ea, quae *connata* dicuntur, et quae *acquisita*, de qua re infra. Nunc generatim illud statuendum, esse quaedam jura, ceu jus regendi actiones suas, vel rebus creatis utendi ad vitae conservationem, concessa ab ipsa natura, vel ejus potius auctore. Indicio sunt ipsae hominis facultates tum corporis tum animi; stimuli naturae, indigentia, res ad fines homini propositos accommodatae, nempe ad cultum Deo exhibendum, perficiendum statum, colendam societatem. His positis ipsa jura ponuntur, et concessa a Deo intelliguntur; ut adeo, si homo segnis ac iners, nec viribus suis corporis, animive, nec opportunitate rerum creatarum uti velit ad consentaneos naturae fines, merito bestiis daretur erudiendus secundum sapientis dictum: *Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam, quae — parat in aestate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat. Usque quo piger dormies* (a)?

5. Cum saepe ambiguum sit, utrumne extet, et quale jus agendi quidquam, acquirendi, retinendi; generales quaedam regulae hoc loco videntur statuendae. I. Jura concessa sunt ad consectandos fines na-

turae, nempe cultum Deo praestandum, conserva
dum et perficiendum proprium cujusque statum,
lendam societatem. Quidquid igitur cum hisce fi
bus per sese pugnat, neque alteri nobiliori fini
tinendo conducibile est, id nequit esse juris (4), pr
sertim si eo posito finis ultimus subverteretur. Sir
liter de obligationibus naturae disserendum est; n
et hae ad obtinendos fines impositae sunt. Null
igitur jus, nulla obligatio quovis actu oriri censen
sunt, quae, si orirentur, abducerent homines
sese ab honestate, pellicerent ad flagitia, turbar
societatem, ac tranquillitatem, occasionemque pr
berent conculcandi naturae jura, et obligationes.
Quia cuivis juri respondet obligatio aliis impos
non turbandi jus; et utrumque, tum jus, tum ol
gatio ab auctore naturae provenit; idcirco quod
vinae perfectioni: quod voluntati Dei aliunde cog
tae adversatur, id nequit esse juris (*b*). III. Fac
tas quidquam agendi, et obligatio, eadem actio
eodem tempore abstinendi inter se pugnant: quoti
cunque igitur ejusmodi obligatio praesto est, neq
intelligi, una adesse jus.

6. Qui agendo utitur jure suo, non continuo
cite omnique ex parte honeste agere censendus e
Nam ad perfectam actionis honestatem plura desi
rari praeterea, infra indicabimus, quam ut solo ju
gaudeat. Aliud igitur *jus*, alius *rectus usus iuris* (

7. Instar axiomatis sumunt: *jus ad finem dat*,
ad media, idque non uno loco exprimitur in hum
nis legibus (*d*). Verum admodum versatile est h
principium, et quo pessime multi abutuntur ad co
vellenda sacrosancta jura ecclesiae, atque in homin
transferenda. Si bellum omnium in omnes hisce v
cibus concitare non velis; ratio habenda erit prop
itarum mox regularum (5): dein nunquam e mem
i dimittendum, quod §. IV. (7. 8. 9.) adnotatu
t, esse certos finium ordines, certos gradus, d
que non quavis via ad metam veniri, nec quo

vis remedium rebus ac temporibus accommodatum esse.

(a) Proverb. VI. 6. 8.

(b) In statu religionis christianae proposuit Deus hominibus certa dogmata, firmissimo assensu, et sub periculo aeternae salutis tenenda. Quale igitur jus autonomiae competere ipsis potest, sive jus sentiendi de religione, rebusque divinis, ut libuerit, aut visum fuerit?

(c) Qui in victum, vestes, habitationem supra modum expendit de suo, nemini facit injuriam, hoc ipso, quod de suo expendat. Non dubium tamen, quin inutili profusione peccet in legem naturae.

(d) C. praeterea 5. de officio et potest. judic. deleg. uno commisso omnia videntur commissa, sine quibus illud explicari non valet. Consonant c prudentiam 21. eod. l. ad legatum. 62. D. de procuratoribus l. cui jurisdictio. 2. D. de jurisdictione.

CAPUT III.

OBLIGATIONUM AC JURIUM NATURALIUM GENERA VARIA.

ARGUMENTUM.

§. *XIV. Obligationes et jura affirmativa et negativa. XV. Connata et acquisita. XVI. Absoluta et hypothetica. XVII. Perfecta et inperfeca. XVII. et externa.*

§. XIV.

Actionis vel actus humani nomine saepe illius etiam praetermissio venit; nec attinet, utrumque genus semper exprimere. At inter obligationes et jura naturae, quae actionem praescribunt aut concedunt, et quae prohibent, memorabile discrimen est. Illa dicuntur obligationes et jura *affirmativa*, haec *negativa*.

1. Obligationes *negativae* seu prohibentes per
se obligant semper, ac semper observandae su
quia nullo tempore committenda sunt mala. Con
affirmativae manent eae quidem semper, at non se
per et sine intermissione executioni dandae su
Neque enim perpetuo idem agere aut possum
aut debemus; dein affirmativae poscunt certum te
pus, locum, opportunitatem, vires, atque ut a
sit, quod impediat.

2. Obligationes affirmativae (naturales) fere quo
plura capita indeterminatae sunt; sed vel agen
voluntate, vel lege divina aut humana, vel p
ipsum tempus rerumque adjuncta determinanti
Natura saepe generatim et *quoad substantiam*,
ajunt, aut ab universis, non singulis, fieri qui
quam praecipit; nec tamen modum nec tempu
nec mensuram praescribit, neque personas de
gnat; (*a*)

3. Hinc saepe fit, ut in legibus positivis Dei vel h
minum insit aliquid naturale et necessarium: aliqu
voluntarium, ac mutabile.

(1) Obligamur natura vitam conservare adhibitis alime
tis, evitatis periculis; quid ergo? si unicus panis ad m
num nunc est pellendae laminae; si unica pateat porta eff
giendo incendio; et illo uti, et hac effugere obligor; s
nempe id temporibus et adjunctis adscribendum est, n
soli naturae. Dein obligamur natura, ut securitati consul
mus et nostrae et nostrorum; si aliter id fieri nunc quide
per tempora non possit, nisi inita civili societate? dic
musne statum civilem generatim a natura praescriptum e
se? Et legitimo superiori obtemperari natura jubet; qu
ob eam causam praecepta superiorum naturalia esse affi
maverit? Fines natura praefigit: qua perveniri ad eos po
sit, via temporibus relicta est.

XV. Jura *connata* et obligationes *connatae* ap
pellantur, quae cum ipsa hominis rerumque natu
ra ponuntur (§. XIII. d.) et quoniam natura i
hominibus eadem; erunt haec quoque jura et obli

gationes eaedem in omnibus, proindeque *universales*. His e contraria parte respondent obligationes *contractae*, et jura *acquisita*, quae non sola natura; sed praeterea posito facto quopiam, statuve proveniunt. In juribus et obligationibus connatis:

1. Primum est *jus aequitatis*, quo omne id, quod uni justum est, convenit, aut debetur, id et alteri cuivis; nam ut philosophi dicunt: ubi eadem est aut sufficiens ratio, et eadem determinantia; ibi idem rationatum, idem determinatum. Nulla igitur vi naturae cujusquam est *praerogativa*, seu jus speciale et praecipuum prae alii ceteroquin eodem jure utentibus: nulla est *praecedentia* seu jus loci prioris in ordine. Si quis plura, aut nobiliora corporis animive dona accepisse se putat a natura; propterea nec aliam accepit naturam, neque beneficiis naturae ad turbanda ejus jura abuti debet. Hac naturae aequalitate nituntur multa non solius rationis, sed et revelationis effata) (1). Ipsa inaequalitas, quam incundo societatem civilem admiserunt homines, eo potissimum spectat, aut spectare debet, ut in aliis ac potioribus vitae partibus juris aequalitas conservetur.

2. Cum aequalitate naturae cohaeret jus libertatis ac independentiae ab aliorum voluntate ac imperio in regendis actionibus. Par enim in parem potestatem non habet. Siquid ergo potestatis aut imperii alteri in alterum adjudicandum est; id ex alio, quam naturae fonte, derivetur necesse est. Neque servitutis origo a natura esse potest. Vi libertatis naturalis cuivis permittendum est, ut suis in actionibus suum sequatur judicium; neque rationem actuum vel consiliorum suorum cuipiam reddere tenetur quoad in aliorum libertatem et jura non involat. Neque tamen eam vim habet libertas naturalis, ut homo penitus exlex censeri possit, et a legibus naturae solutus; multo etiam minus, ut con-

tra divinas leges quascunque libertatem suam ol
tendat: non enim *libertas*, sed *licentia* est, ager
quod lubet despectis legibus naturae, et perrup
officiorum ordine. (*b*) Fieri potest ut quis alteri
obstringat, eoque modo libertatis suae partem a
dicet, quo casu fides data omnino servari debet
pacta enim, ut dicemus, initio sunt voluntati
post necessitatis. Nemo tamen vere dici potest, si
ipse imperare quidquam, aut prohibere ita, ut
discedere a voluntate sua non liceat, vi voluntat
prioris (*c*); neque libertate aut jure abdicere se qui
quam intelligitur, nisi alteri se devinciat, quocu
ei convenit, aut nisi in eum jus transferat. Et quan
vis tum hominem a seipso quasi divisum cogites
tamen valet etiam hic: par in parem non habet p
testatem.

3 Ad jura connata maxime pertinet *jus conse
vandi suipsius*, *statusque* suï, imo etiam excolen
seu *perficiendi*, justisque modis *acquirendi* ea, qu
ab hominibus acquiri possunt; et quoniam ad v
tae et incolumitatis conservationem, ad cultura
necessarius est usus rerum creatarum pro victu, v
stitu, habitatione; sequitur, ut cum jure conserv
tionis, perfectionisque connexum sit *jus utendi* r
bus creatis ad fines a natura propositos, *jus ea
dem usus causa apprehendendi*, *asservandi*, *occupa
di et proprias efficiendi.* Multo etiam magis comp
tit jus excolendi animum virtutibus, scientiis, re
nendae existimationis, comparandi honoris, qua
que his contraria sunt, arcendi, ac removendi.

4. Qui jure gaudet conservandi se, statumqu
suum, idem gaudet jure, ut immunis sit ab alioru
laesione, proinde etiam jure non patiendi, ut la
datur ab altero: quod est *jus securitatis*.

5. Jus securitatis inane foret, ac otiosum, ni
ei, qui malum infert aut intentat, resistere
e suaque defendere, aut malum praecavere po

set. Quocirca juri securitatis adhaeret *jus defensionis et praecautionis.*

6. Defensio aliter fieri saepe non potest, quam ut laedenti vis (physica) inferatur, sicque cogatur, ut desistat ab injuria. Datur igitur, si ad tollendam injuriam conducibile et necessarium est, jus cogendi alterum vi physica, eique ad efficacem defensionem, ac securitatem inferendi mala; quod est *jus belli* latissime dictum; et continetur sub *jure necessitatis*, vi cujus ob conflictum officiorum, juriumque erga se et alios jure fit, quod cessante eo conflictu non fieret, nisi injuria. Sed jus necessitatis non modo ex injusta aggressione aliorum, sed ex aliis etiam calamitatibus ac temporibus provenire potest, ceu facto naufragio, orto incendio, appulsu ad peregrina littora, inopia annonae.

7. Denique huc nonnulli referunt *jus indemnitatis;* cum vero id jus non oriatur nisi damno antea illato, juribus absolutis annumerari nequit. (*d*)

8. Singulis hisce juribus singulae respondent obligationes, ea non turbandi (XIII.), et quia status moralis hominis est complexio jurium et obligationum ei convenientium, (§. III.) erit status moralis primitivus sive originarius is, qui ex juribus et obligationibus connatis atque universalibus componitur. Contra status adventitius ex juribus acquisitis et obligationibus contractis varii generis coalescit.

(a) Tob. IV. 16. Matt. XIII. 12.

(b) Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Job. XI. 2.

(c) Neque imperare sibi, neque prohibere se quisquam potest. l. si de re 51. D. de receptis.

(d) Jura haec omnia, quatenus pertingant, quove tempore admittant cruenta remedia, itemque illud, solam facultatem dederit natura, an etiam obligationem conservandi se statumque suum, aut defendendi, singillatim explicabitur loco suo.

XVI. Jura et obligationes *hypotheticae* sunt, qua intelligi non possunt, nisi ex hypothesi certi facti adventitii status, variarumve rationum rei, loci temporis: contra *absolutae*, quae ex sola rerum hc minisque natura innotescunt; cujusmodi sunt jur et obligationes connatae. Hypotheticarum praecipua classes quatuor, ex adjunctis actionum, ex pactis ex sublata rerum communione, ex statibus sociali bus enascuntur.

1. In definiendis juribus et obligationibus non se paratim res et actio spectanda in se, sed habend ratio adjunctorum, per quae res ipsa seu materi juris alia sit atque alia, ut proinde non eodem jure censeri possit. (*a*) Sunt actiones quaedam ita repu gnantes divinae perfectioni, ut nullo casu aut tem pore turpitudinem exuant: aliae rem attingunt, sub jectam Dei, hominumve potestati ac voluntati. Obli gationes affirmativae semper opportunitate, faculta te, loco, ac tempore metiendae sunt, quasi essent hypotheticae. (§. XIV. 1.)

2. Altera species jurium hypotheticorum et re spondentium obligationum provenit ex pactis. Sin guli sibi ad vitae conservationum, perfectionemque vix ac ne vix quidem, ac casu rarissimo sufficiunt, ipsaque natura alteri in altero praesidium, auxi liumque constituit, omnesque ad societatem, et communicandas res et operas formavit. Fit saepe numero, ut quis re alterius, vel opera indigeat; nec iste continuo eam gratis praestare tenetur, quan do et alteri suppetit, quod praestet vicissim, et quo alterius indigentiae subveniat. Praeterea ob liberta m naturalem cuique permittendum, est ut suó dicio arbitrioque praestare quidquam possit aut on praestare. Interest tamen indigentis, ut de prae atione certus sit. Id fit per pacta, seu mutuam onventionem, id est, per promissionem et acceptio em. Jus paciscendi seu ineundi pacta seseque ob-

stringendi connatum est et absolutum, ac continetur in jure se conservandi, perficiendique. Quod vero ex pacto oritur jus cum respondente obligatione, est hypotheticum. Utriusque prima ratio tum ex pactorum necessitate derivatur, tum ex turpitudine, quae inest in fallenda fide.

3. Maximus jurium et obligationum hypotheticarum numerus profectus est ex introducto dominio rerum, sublata earum communione primaeva. Est vero dominium jus in re sua extendens se ad omnem rei usum ac dispositionem in proprium disponentis commodum: eoque censetur res ipsa dominio devincta, ac clamare ad dominium, si in alienas manus eo invito pervenerit; isque jure gaudet eam vindicandi a quocunque detentore, tum et utendi eadem, fruendi, possidendi, quaeque sunt alia dominii consectaria. Ab hoc *jure in re* secernunt *jus ad rem*, quando non ipsam rem, sed personam nobis obligatam habemus ceu pacto, damno dato, ut quidquam praestet; hoc idcirco quidem *personale*, illud *reale jus* nuncupatur. (*b*).

4. Hypothesis status socialis nunquam non origo ac norma est jurium hypotheticorum et obligationum pro vario fine a natura aut ab ipsis sociis praefixo; neque ea jura et obligationes ad unicam actionem vel praestationem pertinent; ut in pactis fit saepenumero, sed stabilitatem quandam permanentem habent. In hypothesi status hominum supra naturam elevati, atque ecclesiae a Deo institutae mox ingreditur jus naturae hypotheticum, quo alia praecepta, alia vetita solo eo posito statu intelliguntur, quin singulari lege opus sit.

(a) Multa: inquit Cicero l. III offi. quae natura honesta videntur, temporibus fiunt non honesta. Reposcenti depositum reddere, si generalim rem spectes juris est naturalis. At si gladium quis apud te sanae mentis deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum erit, non reddere officii (hypothetici.) Spoliarunt Aegyptios Israelitae pretiosis va-

sis, at nempe concessu illius, de quo scriptum est: Domir est terra, et plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi qui habitant in eo. Psal. XXIII. 1. Hinc s. Thom. Quodlil IX. art. 15. „ Sunt quaedam actiones, quae absolute coi „ sideratae deformitatem vel inordinationem quandam in „ portant: quae tamen aliquibus circumstantiis bonae efl „ ciuntur sicut occidere hominem vel percutere. „

(h) Ejusmodi jus personale dicitur creditum, et qui obl gatur, creditor, casibus variis, qui recensentur l. 10. 1 12. D. de V. S. Ceterum omne quidem jus, uti facultatei indicat moralem, personae inhaeret, ejusque attributui est: vocantur quaedam tamen realia; quia personae nc conveniunt, nisi ob rem certam. Sic nobilitas non inhaer fundo; at nec personae convenit, nisi possidenti fundum.

XVII Sequitur, ut juris imperfecti et perfec origo ac notio proferatur. Cuivis jus conservandi s statumque suum et perficiendi, a natura concessui est, proinde et jus adhibendi ea, quae ad hunc f nem apta et ab ipsa natura praestituta sunt. Natu alteri in altero multa vitae praesidia, subsidiaqu constituit. Quapropter cuivis dedit jus aliorum pra sidium, opem, operam implorandi. Atque hui quidem juri id non turbandi seu impediendi cer respondet obligatio; anne etiam obligatio praestai di, quod petitur? tum certe, si alter vere indigea et facultas praestandi suppetat. At num praestatio extorqueri ab invito potest? haud sane. Nam vi l bertatis naturalis cuivis permittendum, ut suis i actionibus usuque suarum rerum suum sequatur ju dicium. Quapropter cogi salva libertate naturali a praestandam opem, operamve nemo potest; secu proclive esset, ut in alterius actiones quivis imp rium sibi arrogaret, eumque re sua, una et libe tate naturali exspoliaret; quo modo indigentia i dominatum, mendicitas in latrocinium abiret, fc verterturque desidia hominum, rebus alienis suster tanda ac nutrienda, totque haberemus praedones quot egentes homines vel potius otiosos. Sunt igitu et jura et obligationes naturales, quibus ut satisfa ciat invitus, cogi non potest. Progrediamur ad ea

quae extorqueri ab invitis possunt. Tum jure naturalis libertatis, tum etiam jure conservandi perficiendique status sui quivis et actionum suarum, et earum rerum dominus atque arbiter est, quas *suas* vere nuncupat, aliisque exclusis tenet; neque pati quis tenetur, ut alius in τὸ suum irrumpat, id violet, minuat, abstrahat, vel ejus usum turbet. Siquis irrumpat, si violet, minuat, abstrahat, vel ejus usum turbet, in promtu esse debet jus resistendi, adeoque jus cogendi, ut desistat; secus infirma essent naturae jura, et alienae libidini ac licentiae per sese exposita. Indicio istiusmodi juris coactivi sunt naturales stimuli, quibus animo et corpore incitamur in invasores vitae, membrorum, ac rerum, quas ad vitae usum comparavimus, ac nostras dicimus, quasque aliis, nisi voluntate nostra, interdictas habemus. Atque ista sunt, quae *perfecta* vocant jura, seu cum jure cogendi conjuncta; illa superiora *imperfecta*, non quasi non obligarent vere, aut sine piaculo negligi possent, sed quia cogi non potest is, qui satisfacere iisdem renuit. Quemadmodum vero jura, ita obligationes perfectae aut imperfectae, itidem officia perfecta, vel imperfecta, quorum classes quaedam et consectaria nunc evolvenda sunt.

1. Jura perfecta respiciunt libertatem, dominium et creditum. Haec enim sunt, quae cujusque τὸ suum efficiunt, et in quibus tuendis, *si impetantur*, coactio locum habet. Usum igitur eorum jurium praecedit laesio vel impetitio, sine qua coactio seu usus juris perfecti nullus est. Unde fit, ut juribus perfectis (in statu naturali absoluto) satisfiat non laedendo, vel impetendo, hoc est, per *actiones negativas*.

2. Ad jura imperfecta referuntur ea, quae praestari nobis volumus ab aliis, utique probabili et justa ratione, istorum genus duplex: I. Siqua ac-

cipientibus utilia sunt, dantibus non molesta ; q
pertinent *officia humanitatis*, seu *innoxia utilitati*
II. Siquis necessitate et indigentia premitur, et al
rum simili necessitate vel indigentia non conflict
tium opem atque operam implorat non sine aliq
ipsorum incommodo praestandam; quo spectant
ficia beneficientiae. Extra duplex hoc genus alia
neficientiae opera, per quae demereri alios conam
ad obligationes veras non pertinent, nec jurisp
dentiae propria sunt.

3. Regula obligationis perfectae est: *quod ab*
Ho oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri
cias (a). Regula obligationis imperfectae: *prout v*
tis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis
militer (b).

4. Injuria latissime nuncupatur id omne quod
re non fit, etsi quis animum nocendi non habe
Minus late est violatio juris imperfecti: strictius
proprio significata violatio est juris perfecti, qu
do in alterius τὸ suum invaditur. Nimis anguste in
riae nomen saepe adhibetur ad indicandam violat
: .m nominis, famae, honoris. Uti obligatio n
violandi jus perfectum alterius, perfecta est ;
obligatio abstinendi ab injuriis, perfecta.

5. Injuria ab injustitia differt, uti actus ab h
bitu. Iustum et injustum illud vere proprieque es
quod congruit aut repugnat juri perfecto: quod v
ro secundum jus imperfectum est, aut contra illu
aequum, vel iniquum recte dicitur. Officia perfec
a scholasticis vulgo referuntur ad justitiam pres
sumtam, quam *commutativam* vocant, eoquod
commutationibus et contractibus habeat locum m
xime: officia autem imperfecta attribuuntur carita

6. *Damnum* a demendo fortassis ductum censet
aliquis incurrisse, cum jam minus habet de suo,
antea. Quia igitur juris perfecti est, tueri τὸ suun
et quia damnum continuatur, ac injuria singulis v
lut momentis renovatur, quoad omnia in pristinu

statum restituantur, aut damnum cum omni causa reparetur; idcirco juris perfecti est exigere reparationem damni dati, et obligationis similiter perfectae, damnum datum reparare. *Restitutio* stricte sumta est reintegratio juris perfecti laesi. Quocirca restitutionem exigere, est juris perfecti, eamque praestare pariter obligationis perfectae. Cum vero damnum antea illatum poni debeat, sequitur, ut hoc jus et obligatio sit hypothetica, et affirmativa; nisi forte negativam eo dixeris, quod cessatio injuriae sine praestatione intelligi non possit.

7. Officia imperfecta non una via evadunt in perfecta. I. Si laesum fuit jus perfectum, datumque damnum, uti mox dictum. II. Per pacta, per quae acquiritur aliquid τῷ tuo aequipollens; quo etiam revocari possunt jura statui sociali adhaerentia, qui fere ex pacto originem ducit. III. Per leges imperantis, aut tacitum pactum, quod inter socios ejusdem civitatis initum censetur (c). Contra vero cessat in statu civili jus vi adhibita extorquendi, quod cuipiam perfecte debitum est, vel potius id jus coactionis seu belli transit in *actionem*. Vim injustam censent leges, cum quis id, quod sibi deberi putat, non per judicem reposcit (d).

(a) Tob. IV. 16.
(b) Matth. VII. 12.
(c) Memorabile exemplum extat l. in summa 2. §. 5. De aqua, et aquae pluv. arcend. Hinc regula statuitur, quod tibi non nocet, alteri vero prodest, id ut patiaris in re tua, compelli potes.
(d) Confer elegans decretum Marci l. 13. D. quod met. caus. gestum erit.

XVIII. Jus ad personas relatum vel *internum* dicitur, cujus usus non inter homines tantum impunitatem habet, sed naturali quoque obligationi consentaneus est, et immunem a peccato coram Deo et conscientiae tribunali praestat: vel *exter-*

num, cujus usum naturae quidem, non tamen l
minum leges improbant, ac persequuntur. Ui
consequens est, natura jus externum nullum esse
nisi illud dicere velis, quo ipsa natura vetat, cu
qui obligationi imperfectae deest, vi adigere, ut
tisfaciat.

(a) Vidit Tullius l. III. offic. quid ob eam causam ir
humanas ac naturales leges intersit: „ aliter leges (hu
„ nae) aliter philosophi (tractantes jura naturae) toll
„ astutias. Leges, quatenus manu tenere res possunt: p
„ losophi, quatenus ratione et intelligentia. Dein Sen
„ l. 2. c. 27. de ira: quam angusta innocentia est, ad
„ gem bonum esse? quanto latius officiorum patet,
„ juris regula „?

XIX. Denique notatu digna est jurium distinct
in ea, quae remitti, seu transferri, seu cum a
communicari non possunt, quaeque vere ac str
te *personalia* dixeris, eo quod nec eorum usus
alium possit exerceri (*a*), alia remitti possunt pe
tus, vel quoad usum per alios exerceri, aliisve
legari, sic tamen, ut omnis actuum auctoritas
eo maxime pendeat, in quo jus tanquam in rad
haeret. Cujusmodi vero sit jus quoddam, ex i
illius, origine, natura officii, cui cohaeret, co
gendum est (*b*).

(a) Potestas seu jus mariti in corpus uxoris communi
cum alio non potest. Conf. propositio 50. inter confixas
Innocentio XI. Nec clericus renunciare potest immun
toti statui concessae. C. si diligenti 12. et C. significanti.
de foro competenti. Nec quisquam renunciare potest
comparandae aeternae salutis et usui mediorum ad eam
nitus necessariorum; idque fere contingit, si cum jure o
gatio in eodem subjecto conjuncta est, aut quamdiu
munere fungitur, cui et jus et obligatio annectitur.

(b) Vulgo dicitur, quemvis posse renunciare juri s
sed id latissime sumi non debet, ut ex dictis patet. Cre
quidem debitori remittere jus, aut juris partem potest
saepe alias partem libertatis abdicare quis potest (§. XV
alias autem duntaxat usus et exercitium delegatur, ve

rae istiusmodi complexiones existant, quibus cei disciplinae nomen imponunt. Id factum est jurisp dentiae naturali; sunt enim, qui sola fere soci tatis officia ei abscribunt, rejectis ad theologiam quae ad Deum pertinent, aliisque ad ethicam, c bus seipsum regere atque excolere homo debet. Qu quod ex socialitatis officiis ea duntaxat selecta sir nonnullis, quae juris perfecti censentur, et co tioni subiacent relictis ceteris. Alii sola externa ficia sumserunt tractanda, omissis internis, ex q bus tamen vis omnis ac decor in vitae honestat profluit. Ut quid sentiam, brevi exponam, phi sophia practica seu moralis, disciplina est vel pot complexio plurium disciplinarum, quae humanas tiones ad honestatem ac beatitatem dirigunt ex pr scripto rationis. De vivendi praeceptis autem ratic cognitis illud primo ambigi potest, ac disceptari del quod per naturam fieri possit, aut omitti debeat obligatione quadam. Haec enim si obscura aut ince sint, deliberari sine scelere non potest, utrumne ligi quid debeat, an prae caeteris expediat, qua via obtineri queat. Primum igitur in moralibus d ciplinis locum jurisprudentia obtinet naturalis; r probabili quorundam instituto philosophia pract universalis sit praemittenda, quae de *entibus mo libus*, ut vocant, perinde tractet, ac ontologia a philosophia prima notiones, principia tradit scientias maxime theoreticas pertinentia. Posito jurisprudentiae velut fundamento de variis viis ac tionibus consequendae virtutis ac felicitatis recte gitur; quod ethicae proprium faciunt non pai Similiter de domestica societate ac civili, quid ris atque obligationis sit, quod in patremfamili: et familiares, quod in imperantem, ac subjec cadit, explicandum prius est, quam de ratione u tatis, aut de via rem familiarem, aut publicam p vehendi tractatio aut deliberatio instituatur (*a*).

(2) Altera dissensionis causa de constituendo

ris principio in loquendi inconstantia, ac farragine et varietate vocabulorum sita est, qua res et cogitata eadem, vel parum certe discrepantia aliter atque aliter efferunt. Quam socialitatem multi appellant, eandem alii mutuam benevolentiam, amorem mutuum, mutuam conservationem ac perfectionem vocitant. Alii illud tantum in ore habent: *quod tibi non vis fieri: et quodcunque vultis, ut faciant vobis homines*. Prodierunt aetate nostra non pauci, qui definiendi, explicandique notiones finem facerent nullum; cum enim in origines idearum parum inquisierint, nec unde inchoandum sit, nec ubi desinendum, didicerunt. Verba enim, quibus notiones finiunt, verba gignunt, quorum notio pariter finienda ac figenda est. Sunt definiendi quaedam formulae, quae statum rei, ut in se est, exprimunt; aliae referuntur ad facultatem quandam mentis nostrae, cui res objectae sunt. Utrisque res et cognitiones respondent eaedem, et non eaedem voces. Hinc discrepantia in definienda *obligatione lege naturae*, *regula moralitatis*, *bonitate ac malitia morali* profecta est.

3. Tertia est dissensionis caussa, mirifica officiorum connexio, quae aut summum Deum respiciunt, aut hominem ipsum, aut alios: dein insuper connexio tam utilitatum, quae expleto quovis officiorum genere proveniunt, atque ad explenda reliqua conducunt, quam malorum, quae neglecto genere uno existunt, et reliquis impedimento sunt. Qui Deum vere atque ex animo colit, cito rationes depromet ex eo cultu, quibus et hominum societati utilis sit, et ipsum se non negligat; contra qui socialitatem maxime prae oculis habet, id, quod hominibus utilissimum est, maximeque necessarium, aget, ut eos Deum colere, summeque amare et verbis et exemplis doceat; seque et statum suum ad usum humanae societatis praeparet, atque exornet. Qui denique de se suisque commodis primo cogitat,

haud aegre videbit, quam conducibile sit et
colere, et homines sibi devincire. Nihil igit
rum videri debet, deductionem naturalium
atque obligationum alios a cultu Dei, aliós
minum socialitate, denique alios a studio u
propriae tanquam a capite reperiisse. Atque h
co illud etiam animadvertendum, fieri posse, ut
dem actionum, earundem virtutum, vitiorumqu
rationes, aliaque momenta ex Dei cultu, aut
perfectionibus Dei, aliae ex socialitate hominu
primaeva, tum adventitia in statu quodam soc
liae ex natura hominis ipsius, et quidem hab
tione facultatum animi, vel corporis, vel
externi eruantur, proferanturque; quae ratio
momenta omnia naturalia dicentur, vi solius
nis adinventa, ex rerum hominisque natura
ex intima philosophia depromta; atque ita ho
eadem agunt, at non ex *iisdem* rationibus e
tamentis, non *iisdem* propositis finibus.

(a) Qui obligationem naturalem in connexione mo
rum cum actione ponunt, confundunt disciplinas m
quas a veteribus confusas nimis acerbe conqueruntu
que velle segregare profitentur; ea enim definitione
quid convenientiae, vel utilitatis speciem quoquo
habet cum natura statuque hominis, ad jurisprudenti
turalem trahetur.

XXI. Principium *essendi* vocant id, per
res est, aut esse intelligitur id, quod est. Q
gitur illud tandem est, per quod lex seu obligati
turae, aut jus seu facultas est, aut esse int
tur id, quod est? sine dubio voluntas summi
quae posita creatione rerum non potest non
Deo ob perfectionem infinitam, quaeque ipsa
tione rerum manifesta facta est. Aliter de hac
quid dicitur, aut statuitur, necessitas et vis
ralis juris explicatum nullum habet. Hoc pri
genus eo modo definitum vocatur *internum*;

denotat ea, quae intus inclusa in re sunt, remque ipsam efficiunt, ut sit id, quod est. Quocirca ad naturas, quas substantias philosophi vocant, maxime adhibetur; de his enim inquiri solet, quibus veluti partibus re, aut ratione distinctis componantur, ceu homo ex corpore et animo; animus ex intelligentia et voluntate. Quando autem non de ipsa natura aut substantia, sed ejus proprietatibus agitur, ac proprietatis cujusdam principia indagantur, tum vocis hujus, *principium*, ea significatio est, ut indicet id, ob quod proprietas inest, aut per quod inesse cognoscitur. Idcirco *principium cognitionis* nuncupatur. Porro jura et obligationes naturales, sive earum complexio, qui est status moralis, non natura quaedam aut substantia, sed proprietas est naturae intelligentis, sive hominis, ac principium hujus proprietatis sive status moralis est illud, ob quod ea inest in homine, sive per quod inesse cognoscitur; idem enim utriusque vocibus exprimitur. Nam id, ob quod proprietas inest vel ut ajunt, determinatur, est ipsum illud, per quod inesse vel determinari cognoscitur, si de cognitione operationis comparata, non per sensus, vel auctoritatem acquisita sermo est. Nihil igitur inter utrumque loquendi modum interest, nisi quod alter rem in se, alter comparate ad facultatem mentis nostrae exprimat (XX. b.). Has igitur notiones nunc adhibeamus ad evolvendum id, quod magnopere involutum est.

1. Principium obligationum ac jurium naturalium natura est, perfecte ac complete sumta, nempe secundum facultates animi, corporis, res externas, secundum triplicem illum nexum, secundum status diversos, denique secundum fines, qui in his omnibus insunt. Natura enim in hunc modum considerata, est id ob quod status moralis in homine inest, sive per quod inesse cognoscitur (*a*).

2. Quoniam natura intelligens eadem est
nibus cunctis status moralis idem, sive e
ra, eaedem obligationes. Jus igitur natur
quam illarum complexio, jus est universale
mune omnibus.

3. Naturae rerum aeternae, necessariae
tabiles sunt; igitur jus naturae aeternum,
rium, immutabile (*b*).

4. Nemo, qui ratione utitur, se ac nat
am, facultates animi ac corporis sui, ac r
ternarum usum ignorare potest, neque
Deum, aut homines alios, quibuscum vit
hinc neque jus naturae potest ignorare; e
hoc jus omnibus manifestum, ac ratione
tum seu promulgatum. Si quo in casu ob v
porum, personarum ac rerum adjuncta an
juris, aut ignoratio eorum, quae a primis,
que necessariis principiis remotiora sunt,
do habeat locum; nihil id neque perspicuit
juris neque recto ordini rerum, neque feli
neris humani officiet.

5. *Objectum* seu *materia* juris naturalis
liberae sunt, ac speciatim *obligationum* na
obiectum actiones illae, quae aut repugnan
perfectionibus, aut ita sunt necessariae,
tolli divina perfectio videatur. *Subjectum* n
telligens, cui id jus ratione innotescit: *Fin*
ratim felicitas humani generis, et illustra
nae gloriae: auctor seu *causa effectrix*, De
tor et gubernator rerum.

6. Alias praeterea seu proprietates, seu
mas laudes congerunt in jus naturae, qui
id *unum esse et uniforme*; eoquod uno ex fo
manet, atque ad unum eundemque finem p
omnia: universos etiam et singulos, grande
sillos similiter obliget nulla cuipiam conce
munitate. Idem *norma est* habeturque *legu*
tivarum, tum quod eae a naturali obligatio

flectere non possint, quin ipsae cessent esse leges; tum quod positivae observationem naturalium tueri, et urgere, et perficere, et quaqua ratione adjuvare debent. *Sanctissimum* appellant jus naturae, id est, perfectissima sanctione munitum, nempe spe beatitatis summae et sempiternae, dein metu maximae miseriae tum praesenti vita, tum futura sustinendae perpetuo.

(a) Si qui fines naturae, aut divinas perfectiones velint principium dicere naturalis juris, non refragabor; re enim conveniunt cum sententia nostra, etsi verbis discrepent. Mihi tamen naturam nominare, potius visum est. Fac enim interrogari te a quopiam, anne aliqua et qualis medicina praescripta sit aegro, sed certo antea exploratam tibi esse peritiam medici, et voluntatem medendi et diligentiam; tum siquid sapis in ea re, responsum reddes ex statu morbi recte expenso, non ex peritia atque industria medici, de qua dubitatio nulla est. Atqui leges, inquit S. Augustinus, medicamenta sunt humanae infirmitatis; quod aeque de naturalibus ac positivis affirmari potest.

(b) Quae immutabilitati juris naturalis adversari videntur, explicanda sunt iis ex notionibus ac principiis, quae de jure et obligatione naturali hypothetica supra allata sunt. Ex quibus palam fit, eo, quo declaravimus sensu, jus naturae hypotheticum vel conditionatum inficias iri, aut impugnari a nemine posse, nisi siquis cum umbris dimicare et concitandae invidiae causa malitiose ac imperite vociferari velit, quemadmodum factitatum aliquando fuisse ostendit „ Zecchius de rigore moderato doctrinae pontificiae circa usuras dissert. II. a. §. 143. Haud paulo alio significatu jus hypotheticum aliquando sumitur a jurisconsultis: cujus nempe effectus et obligatio ad eventum certae conditionis suspensa est. Jus naturae non vage et separatim ab adjunctis, respicit hominum actiones, sed pro certis earum complexionibus, pro certis pactis, certis juribus realibus, certis statibus adventitiis hominem obligat semper, pro aliis diversis nunquam.

XXII. Ex principio generali theoretico §. IX. XXI. 1.) principia generalia practica deducuntur naturali cogitandi et ratiocinandi vi. Hujusmodi sunt, quae sequuntur.

1. *Omitte, quidquid divinae perfectioni re*
Negativa , ut patet, haec est naturae lex. P
vinae perfectioni repugnat quaevis divinae leg
gressio , seu quodvis peccatum : generalis e
turae obligatio est, fugiendi peccati atque ev
offensae Dei. Dein maxime repugnat divina
ctioni, si homo abjecta salutis cura, repudia
ma beatitate, ac velut rejecto et despecto
Deo , in cujus cognitione et amore ea sita
bus creatis et fluxis voluptatibus ceu meli
dilectiori fini vellet inhaerere. Quare natur
obligatio fugiendi ac praetermittendi , quid
fine ultimo beatitatis hominem abducit ; ex
etiam obligatio naturae dimanat , devitandi
periculi , quo summus Deus offendi ac l
amitti queat. Censetur autem homo istiusm
riculum subire , siquid agat, omittatve, ita q
modo cogitans : agam , vel omittam , seu con
sit a Deo , seu prohibitum , sive abducat a fi
titatis , sive non abducat.

2. Altera affirmativa naturae lex sic videt
cipi posse : *Fac ea , quibus omissis divinam pe
nem tollere , aut denegare videbere.* Distinc
eandem, multoque propius expressit divinus
tor : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto co
et in tota anima tua , et in tota mente tua ;
maximum et primum mandatum. Secundum
simile est huic , diliges proximum tuum sic
psum* (*a*). Prima ergo sunt generalia caritatis
cepta , et bina officiorum genera , erga su
Deum et hominem. Quia paris omnes natur
mus , adeoque pari jure censendi ; idcirco qu
bis erga nosmetipsos natura praescripsit ,
dulsit eadem aliis quoque a nobis exhibend

3. Si ad jurisprudentiam naturalem omne
gationes naturae referuntur, quemadmodum r
dae omnino videntur, dubium non est, non m
ternas actiones, sed internos quoque voluntati

legibus naturae tam negativis quam affirmativis subjacere : quia et hi, ac maxime quidem divinae perfectioni repugnare possunt, aut ita necessario requiri, ut iis praetermissis divina perfectio tolli videatur (*b*).

4. Hactenus de obligationibus maxime actum. Jurium seu facultatum generale principium practicum sic videtur enunciandum: *Pro concesso habeto, quidquid consentaneum est finibus naturae, neque obligationi connatae vel contractae repugnat.* Istiusmodi fere sunt edicta prohibitoria legum, per quae concessum omnibus quidquam censetur, quibus speciatim interdictum non est.

5. Naturalium obligationum, legum, atque officiorum *collisio* existit, quando pluribus, quibus satisfaciendum est, satisfieri non potest. Actum *vincit* ea obligatio, cui ex praescripto naturae ac rationis satisfieri prae reliquis debet : *cedit*, cui fieri satis non potest. Huc igitur generalia principia de obligationum collisione pertinent, quae ex illis pendent animadversionibus, quas de ordine ac gradibus finium supra indicavimus (§. IV. g. h. i.). Ordine prima est lex negativa supra exposita, ne quid fiat, quod divinae perfectioni repugnet, et hominis salutem perpetuo pessumdet.(*c*). Inter officia erga Deum et hominem praestant officia religionis erga summum Deum quibusvis aliis seu officiis seu bonis, quae consectari homines possunt. In officiis hominis antecellunt, quae animum respiciunt, et incolumitas corporis potior est fortunis, ac moralia bona antiquiora esse debent naturalibus. Cum tamen officia affirmativa, ea quoque, quae Deum attingunt, opportunitatem, tempus, facultatem poscant, iis non tam praetermissis, quam dilatis, satisfieri aliis officiorum generibus aliquando debet : et quia gradus insunt tum in finibus naturae, tum in officiis, quae illis respondent, non sic exigenda sunt officia praestabiliora (affirmativa) ; ut, quae inferioris or-

dinis sunt, penitus praetermittantur, praeserti qua necessitas incidat, qua membra, aut etian tunae graviter periclitantur. Quamvis dein sibi que consulere prae aliis queat, quia nemo cui tam propinquus aut proximus est, quam quisque sibi; tamen tum quoque gradus quidam ac m intra quem sibi consulit quisque, spectari debet; et necessitatis gradus, quo alii conflictantur, vento temperamento utrique officiorum gener satis.

(a) Matth. XXII. 37. 38. 39.

(b) Externa delicta ab internis proveniunt similit virtutes. „ Progenies viperarum, quomodo potestis „ loqui, cum sitis mali? ex abundantia cordis os loq „ Bonus homo de bono thesauro (cordis sui) profe „ na: et malus homo de malo thesauro profert mala. M „ XII. 34. 35. De corde exeunt cogitationes malae, homi „ adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, „ phemiae „. Matth. XV. 19. Jure igitur ab Innocent XI. confixa est propositio 10. „ Non tenemur proxi „ diligere actu interno formali „ et prop. 11. „ Prae „ proximum diligendi satisfacere possumus per solos „ externos. „ Majore etiam ratione proscriptae sunt a dem propositiones sequentes, quinta: „ an peccat m „ liter, qui actus dilectionis semel tantum in vita „ ret, condemnare non audemus. Sexta: probabile es „ singulis quidem rigorose quinquenniis per se obl „ praeceptum caritatis erga Deum. Septima: tunc s „ obligat, quando tenemur justificari, et non hab „ aliam viam, qua justificari possimus „. Viderunt naturae praescripta de internis actibus vel homines sup tione falsorum numinum obcaecati. Locum quendam Cice et Senecae huc etiam pertinentem adduximus supra §. X Addamus aliam utriusque appositam sententiam. Ac Ci quidem l. 1. de finib. „ Siqui, inquit, satis sibi contra „ minum conscientiam septi esse, et muniti videntur, l „ rum tamen numen horrent; easque ipsas solicitudin „ quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a „ immortalibus supplicii causa importari putant „. Se vero apud Lactantium l. 6. c. 24. acuta interrogatione h ni scelerato instat: „ Demens, quid tibi prodest non „ bere conscium, habenti conscientiam? „ Haec qui nullis accomodatiora sunt, quam internis,

(c) Hanc quoque legem summam et immutabilem lumen rationis hominibus prodidit vel in densissima errorum nocte. Juvenal. Satyr. VIII. sic eam expressit:

- - - Ambiguae siquando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, et admoto dictet periuria tauro;
Summum crede nefas, animam praeferre pudori
Et propter vitam vivendi perdere causam.

XXIII. Doctrinis, quas adhuc exposuimus, probe instructus quisquam haud aegre judicium feret de opinionibus aliorum nonnullis, qui in hoc genere famam sibi, aut infamiam conflarunt. Thomas Hobbes natus in Anglia A. 1588. quinta aprilis, ibidemque extrema senectute defunctus a 1679. quarta decembris, tum alia opera philosophica, mathematica, historica, tum ad hanc disciplinam pertinentem tractatum *de Cive*, et librum alium inscriptum *Leviathan* edidit pro causa regis potissimum et potestatis regiae, in quam Scoti insurrexerant. Praecipua hobbesianae hypotheseos capita recensebo ipsis verbis auctoris ex Richardo Cumberlando exscriptis, qui eandem data opera confutavit (1).

1. „ Natura dedit unicuique jus in omnia (hoc „ est, in statu mere naturali sive antequam homi„ nes ullis pactis sese invicem obstrinxissent, uni„ cuique licebat facere quaecumque, et in quoscun„ que libebat; et possidere, uti, frui omnibus, quae „ volebat et poterat) -- sequitur, omnia habere et „ facere in statu naturae, omnibus licere „ *De cive cap. I.* §. 10.

2. *Unde hoc jus deduxerit, audiatur ipse auctor*: „ Unicuique jus est se conservandi : eidem ergo „ jus est, omnibus uti mediis ad eum finem ne„ cessariis. Media autem necessaria sunt, quae ipse „ talia judicabit; eidem ergo jus est omnia facere „ et possidere, quae ipse ad sui conservationem

„ necessaria esse judicabit. Ipsius ergo facien
„ dicio id, quod fit, jure fit, vel injuria „
Not. in §. 10. Ecce principium, de quo supra (§.X
g.) *jus ad finem dat jus ad media: et in usu
standum judicio utentis* (§.XV.b.) *Erit ergo ju
quidquid utile? omnino; sic enim inquit.* „ Ex
„ etiam intelligitur, in statu naturali mensu
„ juris esse utilitatem „ *ibid.* §. 10. 11. et: „
„ viter, in statu naturae, justum et injustum
„ ex actionibus, sed ex consilio et conscientia a
„ tium aestimandum est: quod necessario, c
„ studio pacis, quod sui conservandi caussa
„ recte fit. „ *De cive c. III. not. in* §. 27. *I
jus omnium in omnes ex jure se conservandi duc*
3. *Sed unde jus se conservandi tale ac tant*
„ Fertur, inquit, unusquisque ad appetitionem
„ quod sibi bonum, et ad fugam ejus, quod
„ malum est -- idque necessitate quadam nat
„ non minore, quam qua fertur lapis deor
„ *ibid. c. I.* §. 7. „ illis, qui haec non pensit
„ runt, mirum fortasse videbitur, naturam h
„ nes dissociavisse, et ad mutuam caedem a
„ produxisse: et tamen hoc perspicue illatum
„ ex natura passionum; et praeterea experien
„ consentaneum. „ *Leviathan cap. XIII. Atqui e
rae bestiae necessitate naturae student conse
tioni suae; nec tamen in genus proprium g
santur. Vidit id Hobbes, et respondere conatus
his verbis.* „ Sed sunt, inquit aliquis, animalia qu
„ dam bruta, ut apes et formicae, quae pacific
„ eodem alveari, et in eadem formicaria, inter
„ vivunt. - - Quid ergo impedit, quo minus ho
„ nes idem faciant? „ *Leviathan c. XVII. Sic d
respondet:* „ Primo, quod homines inter se de
„ noribus et dignitate perpetuo contendunt; sed a
„ malia illa non item. - Secundo inter animalia i
„ bonum publicum et privatum idem est. Ergo
bonum privatum dum naturaliter feruntur, sim

„ procurant bonum commune. Homini autem in bo-
„ nis propriis nihil tam jucundum est, quam quod
„ alienis sunt majora. Tertio, animalia illa, quia
„ carent ratione, in rerum suarum communium
„ administratione nihil vident, aut videre sibi vi-
„ dentur, quod culpent; inter homines autem per-
„ multi sunt, qui se ceteris sapientiores, et regen-
„ dae civitatis capaciores esse putant, quique, dum
„ suo quisque modo reformare volunt, dissident in-
„ ter se, et belli causa sunt. -- Quarto, animalia
„ illa -- verborum arte illa carent, qua homines
„ alii aliis videri faciunt bonum malum, et malum
„ bonum; magnum parvum, et parvum magnum;
„ et alter alterius actiones ita reprehendit, ut inde
„ turbae oriantur. Quinto, animalia bruta inter in-
„ juriam et damnum non distinguunt. Itaque quam-
„ diu bene sibi est, ceteris non invident. Homo au-
„ tem tunc maxime molestus est, quando otio opi-
„ busque maxime abundat. Postremo, animalium il-
„ lorum consensio a natura est; consensio autem
„ hominum a pactis est, et artificialis. Mirum er-
„ go non est, si ad firmitatem et durationem ejus
„ aliud praeter pactum requiratur, nempe potentia
„ communis, quam singuli metuant, et quae om-
„ nium actiones ad bonum commune ordinet.

4. *Ex his hominum passionibus, ex hoc jure se conservandi, indeque orto jure omnium in omnes, quid infert Hobbes de statu naturali hominis?* bellum omnium in omnes. Sic enim ait: „ Si addas jam
„ jus omnium in omnia, quo alter jure invadit,
„ alter jure resistit, atque ex quo oriuntur omnium
„ in omnes perpetuae suspiciones -- negari non po-
„ test, quin status hominum naturalis, antequam
„ in societatem coiretur, bellum fuerit; neque hoc
„ simpliciter, sed bellum omnium in omnes „ *De cive C. I.* §. 12 „ In tanto et mutuo hominum me-
„ tu, securitatis viam meliorem habet nemo anti-
„ cipatione, nempe ut unusquisque vi et dolo cete-

„ ros omnes tamdiu sibi subjicere conetur, qu
„ diu alios esse, a quibus sibi cavendum est, v
„ rit „ *Leviath. c. XIII.*

5. *Ne pernicies afferretur humano generi, belli fi indicat auctor, et initium civitatum*, „ Qui ig
„ de bono praesente convenire non poterant, c
„ veniunt de futuro „ : *nempe condita civitate*
„ *posterum pacifice vivere coguntur. Sed unde jus*
„ *perandi et obligatio parendi proveniet, si jus*
„ *turae nullum est? aut quomodo sublato natu*
„ *jure consistet civitas? jus omne imperandi, et*
„ *divinum in viribus et potentia, seu potius prae*
„ *tentia collocatur* „ Iis igitur, quorum poten
„ resisti non potest, et per consequens Deo om
„ potenti, jus dominandi ab ipsa potentia deri
„ tur „ (*b*).

6. *At civitates, quarum altera ab altera non p det, in statu naturali degunt; ergone etiam in na rali statu belli? affirmat*: „ Status enim civitat
„ inter se naturalis, id est, hostilis est. Neque
„ pugnare cessent, idcirco pax dicenda est,
„ respiratio, in qua hostis alter alterius motum v
„ tumve observans, securitatem suam non ex
„ ctis, sed ex viribus et consiliis adversarii aestin
„ Atque id jure naturali, ut cap. II. art. 10. ex
„ quod pacta in statu naturali, quoties justus r
„ tus intercedit, sunt invalida, ostensum est „
cive cap. XIII. §. 7. „ Quid aliud sunt plures res
„ blicae, quam totidem castra, praesidiis et arı
„ contra se invicem munita; quarum status (q
„ nulla communi potentia coercentur, utcunque
„ certa pax, tanquam induciae breves, interced
„ pro statu naturali, hoc est, pro statu belli hab
„ dus est „ *Ibid. cap. X.* §. 17. (*c*).

7. *Quae vero norma erit civilium legum, earu que justitiae, si ante constitutas civitates nihil justu nihil injustum, censeri poterat? respondet, ipsas se normas justi ac recti* „. Ostensum est enim ca

„ VI. art. 9. regulas boni et mali, justi et injusti „ „ honesti et inhonesti, esse leges civiles, ideoque, „ quod legislator praeceperit, id pro *bono* : quod „ vetuerit, id *pro malo* habendum - - Ante imperia „ justum et injustum non extitere „ *De cive cap. XII.* §. 1. „ Ut culpa, hoc est, pecatum sit, quod „ quis fecerit, omiserit, dixerit, vel voluerit con„ tra rationem civitatis, id est, contra leges „. *Ibid. XIV.* §. 17. (*d*).

8. *Quid igitur Evangelio fiet*, ait : „ nullae in hanc „ rem datae regulae sunt a Christo, neque enim „ venit in hunc mundum, ut ista doceret ; imo „ de his (nimirum jure, politia, et scientiis natu„ ralibus) Christus praecepta tradere, aut quidquam „ docere praeter hoc unum, ut in omnibus circa „ illa controversiis cives singuli civitatis suae legi„ bus et sententiis obedirent, ad officium suum per„ tinere negat „ *De cive cap. XVII.* §. 12. (*e*).

(a) Traitè philosophique des loix naturelles. Ne miretur obsecro, benevolus lector, impiam atque execrandam Hobbesii hypothesim pluribus a me verbis, seu potius tam multis ipsius auctoris verbis accurate exscriptis commemorari, atque in lucem proferri ea, quae sempiternis tenebris sepelienda sunt. Est in eo quoque utilitas nonnulla institutionis, ut narrentur veteres impietates, et opinionum monstra ponantur ob oculos, quae simul prognata, simul cum horrore ac detestatione rejecta sunt. Contingit, ut similia actitari nostra aetate, et tanquam nova inventa jactitari a scriptoribus quibusdam videamus. Qui dein ad illos veteres errores reflectet animum, neque novitate percelli poterit, neque quid sentiendum sit sibi, haesitare. Si circumspicias omnia, et nova cum antiqnis conferas, non obscure videbis, hobbesianam haeresin esse armamentarium illud, ex quo arma auferunt scriptores quam plurimi, quibus in sacrosanctam ecclesiam, omnemque ordinem ecclesiesticum identidem irrumpunt.

(b) Non congruit sane cum natura hominis, ut sola vi ac metu constringatur instar immansuetarum animantium, parum etiam et civitatibus et earum rectoribus consultum esse solo timore subjectorum et ratio docet, et experientia. Lex evangelii sectatores suos principibus subjectos vult non

solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. XIII. 5., et primus ecclesiae pastor ait, subjecti est propter Deum - - quia sic voluntas Dei. I. Petr. II. 1 de divino imperandi jure actum (§. II. a.)

(c) Terrifica sane est haec de statu naturali tum si rum personarum, tum moralium descriptio; sed tame Hobbesius impietatis primus auctor. Praecursores habu gitiosos illos ac nefarios homines, seu humani generi stes, quorum sensa ac desideria prodita extant Sapie affirmante Divino Spiritu: „ Haec cogitaverunt, et er runt. Excoecavit enim illos malitia eorum „ ibid. v. 21 rum, inquam, non aliud jus, quam vis fuit: „ sit a fortitudo nostra lex justitiae: quod enim infirmum est, tile invenitur „. ibid. v. 11.

(d) Justum igitur, et bonum censeri debuit praece regis Aegypti, quo innocuos masculos interfici curavit. E I. 16. Justum et honestum Jeroboami consilium, ac scriptum, quando fecit duos vitulos aureos, et dixi (decem tribus): Nolite ultra ascendere in Jerusalem: ecce tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. III. Reg. 28. Justum Medorum ac Persarum edictum, ut omnis petierit aliquam petitionem a quocunque deo et homi usque ad triginta dies, nisi a te, rex mittatur in la leonum. Daniel. VI. 7. Justum, ut alia taceam, Anti decretum, quo in despectum divinae legis carnes pore vorare homines probos jussit. II. Mach. VI. 18. Quid mir pro atheo habitum a multis fuisse Hobbesium, aut c quidem divinae religionis penitus expertem?

(e) Ejusmodi telum hobbesianum in defensores jurium clesiae saepe intorquent hodie nati reformatores; sed est hic istiusmodi agitandis controversiis appositus loc satis est indicasse venenatum fontem, ex quo doctrinas h riunt, quas pro geometricis demonstrationibus vendi doctores novi: ac diluculariοs quidem istos quis aequo mo ferat, quando de illata in orbem luce glorientur, aliud re ipsa agunt, quam uti hobbesianam caliginem minibus offundant?

XXIV. Samuel Pufendorfius in amplo opere jure naturae et gentium principium *socialitatis* ex n tura rerum hominisque in hunc modum deriv vit (*a*).

1. „ Id primo homo habet commune cum omn bus animantibus, queis sensus sui inest, ut se

„ psum quam maxime amet, seipsum studeat omni„ bus modis conservare: quae bona sibi videntur, „ nitatur acquirere, mala repellere. -- Et iste qui„ dem cujuslibet erga seipsum amor regulariter tam „ validus est, ut quaevis inclinatio erga quemvis „ alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur „ quandoque aliqui teneriore affectu alios amplecti, „ quam seipsos -- sed praeterquam quod hoc non „ sit perpetuum - - quidquid pro aliis homo facit, „ sui nunquam obliviscitur; et communem homi„ num affectum bene expressit Satanas apud Jobum „ II. 4. (*b*) „.

2. „ Deprehenditur quoque in homine summa „ imbecillitas atque naturalis indigentia, ut, si ho„ mo solus absque ullo auxilio, per alios homines „ accedente, in hoc orbe destitutus concipiatur, „ vita ipsi in poenam data videri posset, manife„ stum quoque est post divinum Numen homini non „ plus subsidii atque solatii posse accedere, quam „ ab aliis hominibus. -- Iidem tamen homines non „ minus invicem nocumenti et molestiae inferre „ possunt, et saepe volunt, vel instigante prava „ libidine vel subigente necessitate, seipsos contra „ aliorum noxas defendendi (*c*).

3. „ Ex hisce positis facile est fundamentum le„ gis naturalis invenire. Scilicet manifesto apparet, „ hominem esse animal sui conservandi studiosis„ simum, per se egenum, sine sui similium auxi„ lio servari ineptum, ad mutua commoda promo„ venda maxime idoneum; idem tamen saepe ma„ litiosum, petulans, et facile irritabile, ac ad „ noxam inferendam promtum ac validum. Ejusmo„ di animali, ut salvus sit, bonisque fruatur, quae „ in ipsius conditionem hic cadunt, necessarium „ est, ut fit sociabile, id est, ut conjungi cum sui „ similibus velit, et adversus illos ita se gerat, ut „ ne isti ansam accipiant eum laedendi, sed potius „ rationem habeant ejusdem commoda servandi, aut

„ promovendi. Inde fundamentalis lex naturae ist
„ erit, *cuilibet homini*, *quantum in se*, *colen*
„ *et conservandam esse pacificam adversus alios*
„ *cialitatem*, *indoli et scopo generis humani in*
„ *versum congruentem* -- (*d*).

4. „ Ex quo consequitur, quia, qui obligat
„ finem, simul obligare intelligitur ad media,
„ quibus finis non potest obtineri; *omnia*, *q*
„ *ad istam socialitatem necessario faciunt*, *jure*
„ *turali praecepta*, *quae eandem turbant aut abr*
„ *punt*, *vetita intelligi*.

5. „ Divisio officiorum, quae ex lege natu
„ homini incumbunt, commodissime videtur in
„ tui *secundum objecta*, erga quae ista sunt e
„ cenda. Quo intuitu illa in tres principales pa
„ dispescuntur; quarum prima tradit, quom
„ ex solo rectae rationis dictamine quis sese deb
„ gerere *adversus Deum*; altera, quomodo *ad*
„ *sus seipsum*; tertia, quomodo *adversus alios*
„ *mines*. Quamquam autem primario et directe
„ praecepta legis naturalis, quae ad alios homi
„ spectant, ex socialitate, quam fundamenti l
„ substravimus, deriventur; tamen etiam indire
„ officia hominis erga Deum, tanquam creator
„ inde deduci possunt; quatenus ultimum firm
„ mentum officiis erga alios homines a religio
„ et metu numinis accedit; sic uti socialis quoq
„ non esset homo, nisi religione foret imbut
„ -- Sola ratio in religione ulterius progredi nequ
„ quam quousque illa inservit promovendae tra
„ quillitati et socialitati hujus vitae; nam pro
„ religio salutem animarum procurat, ex peculia
„ revelatione divina provenit. Officia autem hom
„ nis erga seipsum ex religione et socialitate co
„ junctim promanat. Ideo enim quaedam non p
„ absoluto suo libitu homo circa seipsum dispon
„ re potest, partim ut cultor idoneus divini num

„ nis, partim ut commodum et utile membrum so-
„ cietatis humanae esse queat (e).

(a) L. II. C. III. §. 14. 15.

(b) Respondens Satan ait: pellem pro pelle, et cuncta, quae habet homo, dabit pro anima sua.

(c) Animadversionem hic adnectit auctor non praetermittendam a nobis: „ Quo loco tamen et illud monendum, nos
„ in eruenda hominis conditione amori proprio priorem lo-
„ cum assignasse, non quod quilibet seipsum solum reli-
„ quis omnibus ubique praeferre debeat, aut omnia propria
„ utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commo-
„ do separata est, summum sibi scopum proponere: sed
„ quia amorem proprium naturaliter homo prius sentit, quam
„ aliorum curam, eo ipso, quod naturaliter prius est, sen-
„ tire sui, quam aliorum existentiam. Deinde quia ut ego
„ mei ipsius curam habeam, ad neminem proprius, quam
„ ad meipsum spectat. Licet enim scopum nobis praefiga-
„ mus bonum commune, tamen cum ego quoque generis
„ humani pars sim, cujus saluti aliqua etiam cura debetur;
„ nemo sane est, cui distincta magis et specialis mei cu-
„ ra incumbere possit, quam mihimetipsi.

(d) Cum his quoque verbis notam quandam connectit auctor in hanc sententiam. „ Neque enim per socialitatem
„ heic intelligimus praecise proclivitatem ad jungendas so-
„ cietates particulares, quae etiam malo fine et modo iniri
„ possunt, uti est conjunctio latronum; quasi sufficeret,
„ qualicunque intentione sese cum altero conjunxisse. Sed
„ per socialitatem innuimus ejusmodi dispositionem homi-
„ nis erga quemvis hominem, per quam ipse benevolen-
„ tia, pace et caritate, mutuaque adeo obligatione conjun-
„ ctus intelligitur -- Diximus autem cuilibet homini socia-
„ litatem colendam et actu exercendam, quantum in se.
„ Quia cum penes nos non sit praestare, ut alii omnes se-
„ se erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio nostro
„ satisfecimus, si nihil eorum, quae in nostra erant fa-
„ cultate, omisimus, quod istos, ut vicissim erga nos so-
„ ciabiles essent, permovere posset „.

(a) Ita Pufendorfius in alio opere, quod inscripsit de officio hominis et civis juxta legem naturalem. Cap. III. §. 13. Displicent autem in toto hoc systemate, quod cum plausu exceptum est, viris gravibus non pauca capita; primo quidem, quod praecipua hominis officia erga Deum, aeque ipsum non directe ex ipsa natura, sed per ambages et difficiles anfractus derivent; quasi religio tantum propter societatem sit, aut ex societatis utilitate metienda, eique pro-

temporibus aptanda, aut quasi ipsa etiam ratio ulteri gredi in religione, Deique cognitione et cultu non p quam quoad felicitati humanae societatis inservire Enimvero nexus religionis cum societate perexiguam rum erga Deum indicat partem, neque plana est via ex religione et societate hominis in seipsum officia dec tur, praeterquam quod ordini repugnet, prius civem mandum sumere, quam hominem. Dein quod auctor religio, prout salutem animarum procurat, ex pe revelatione divina provenit, non continuo probari p quasi humana ratio nihil doceret de statu vitae alt ejusque beatitate aut miseria, quae precise ex vita ota definienda erit. Denique pessime traducitur haec ria a nonnullis ad carpendos viros solitarios, totumq stitutum hominum sese Deo devoventium, quasi qui i dio versantur foro, histriones, et agyrtae, et mimi, e bubajae et saltatores plus superent, sanctiusque ob rent primam naturae legem a summo Deo praescri ac ii, qui Deo et contemplationi divinitatis rerumque narum se dant. Ita fit nempe in hac disciplina, si neq ordinem, neque ad gradus finium naturae satis atten Primum illud est, ut quisque prospiciat futurae sorti, finem non habebit, atque ex praesenti vita pendet. expendendum, quatenus ab universis ac singulis col sit humana societas. Unde enim praeceptum naturae sculpent ita singulos afficiens, ut nefas sit homini a in loca sola, aut arctiora claustra sese abdere, non alio mo, quam ut summo cum Bono penitus se conjungat, tuto collocet salutem suam? Aliorum de naturali jure cipia vel indicasse uno verbo satis erit. Magno enim n ro excogitata sunt, uti cum primam juris originem d cerent ex utilitate cujusque, ex convenientia cum nat ex perfectionibus rerum, ex stimulis naturae, ex tri amore hominis, ex recta constitutione, seu felicitate g ris humani, ex voluntate aut cultu Dei, ex doctrina o doxa de statu integritatis, ex veritate reali etc.

CAPUT V.

IN HOMINUM ACTIONIBUS NON MODO JURA ET OBLIGATIONES, SED PRAETERRA ADJUNCTA VARIA ET FINES AGENTIUM SPECTARI DEBENT, UT HABEATUR ACTIONUM MORALITAS COMPLETA.

ARGUMENTUM.

§. *XXV. Moralitas completa actionum. XXVI. Earum circumstantiae. XXVII. Fines et causae impellentes agentium. XXVIII. Obligatio naturalis agendi ex fine rationi consentaneo.*

XXV.

Secundum syntheticas leges a simplicioribus ad composita progredimur disserendo de actionibus humanis, earumque moralitate. Non enim id modo in illis spectandum est, consentaneae fuerint nec ne obligationi aut juri naturali, sed praeterea, quae fuerint actionis adjuncta seu circumstantiae, quis agentis finis vel animi propositum. Alterutro istorum trium vitiato vitiatur actio; ut adeo moralitas completa coalescat tum ex natura ipsius actionis in se spectatae, sive ex illius interna convenientia cum jure quodam aut obligatione naturali, tum ex circumstantiis, denique ex fine agentis sive animi proposito. Primo igitur actionis in se spectatae quaedam velut Anatome ob oculos ponenda est.

1. Humana actio vel continetur interna tantum intellectus cognitione et affectione voluntatis, ceu amore, odio, delectatione rei sensibus obversantis, vel sola ratione comprehensae: ut praeter internos actus exteriorem etiam motum ac mutationem habet; tumque mixta solet vocari; vel adeo, siquis *humano modo* quid agat, internus actus esse sine

externo, non item externus sine interno possit. S
per enim externos motus cognitio interna et a
propositum, seu voluntatis determinatio praece
comitaturque; suntque externi actus plurimi,
sine *certo* quodam actu interno naturam suam
ralem non habent; sic pactio consensum intern
poscit; praecationes et vota in superos magis
ctionibus mentis continentur, quam verbis, aut c
posiione vel motu membrorum. Actio externa
suis circumstantiis et fine agentis considerata v
tur *factum*, quique singillatim et actionem im
et circumstantiis distincte explicat, *speciem f*
dicitur narrare. (*a*)

2. Actio, quae in se spectata consentit cum
nibus naturae *intelligentis*, ex objecto suo bona
citur: si iis repugnat ex se et suo objecto ma
quando autem neutra est, aut in se spectata ae
in bestias, ac hominem cadit, ceu corporis mot
usus aut delectatio sensuum, nuncupatur ex s
aut ex objecto *indifferens*; quia non ex actionis
ura, sed fine operantis et ex circumstantiis p
det, bona an mala censeri debeat. Quae enim l
mini cum bestiis communia sunt, ea non comm
niter agenda, sed ratione et consilio informan
sunt.

3. Praeterquam quod actio humana, quae c
transit, recta sit, et penitus conveniens, cum n
tura intelligente, aut e contrario prava, eique r
pugnans, semper habenda est ratio consecutionu
quae agenti *imputantur*, cujusmodi sunt laus et pra
mium, vituperatio et supplicium, praestatio dam
actione illati, proclivitas ad similes actus, alia com
moda, aut privatio eorundem, vel incommoda i
agentem aliosve, eorumque mentem, corpus, fo
tunas, famam redundantia. Unde et in factis ali
dicuntur *transeuntia*, alia *permanentia*, quae ve
stigium quoddam sui relinquunt. Haec consecutio
num *imputabilitas* propria est affectio humanae actio

nis, maximeque in disciplina juris memorabilis. Sed ea fieri non potest, nisi in potestate agentis fuerit, agere vel non agere; ac tum quoque, utrum consecutiones actionis et imputari, seu adscribi possint, debeantve, saepe ambiguum est. Illud etiam vel ex theoretica philosophia perspicuum est, non esse actionem in potestate agentis, nisi quae in praecedente cognitione, et libera electione seu voluntatis determinatione posita est. Patet ergo, unde pendeat maxime imputabilitas actionis, ab intellectu nempe, et voluntate. Est dein alienarum quoque actionum imputatio quaedam, et imputabilitas: sunt praeterea gradus imputationis, tum quae in proprias cujusque actiones, tum quae in alienas sit. Neque alii aliis duntaxat actiones imputant; sed de suis quisque tum quas suscepit jam, tum quas suscepturus est, actionibus judicat, ac quid imputari sibimet possit, debeatque, coram tribunali conscientiae suae pronuntiat, quocirca actio, ejusque moralitas ad conscientiam agentis quoque referenda est.

4. Alia plurimorum actuum affectio est, qua *validi* aut *irriti* nuncupantur; validi quidem, si effectum quemdam moralem gignunt, ad quem destinantur, ceu jus acquisitum, extinctum, translatum, vel obligationem susceptam, firmatam, expletam seu finitam; contra irriti, si carent eo effectu, quem parere debuissent.

(a) Quia homines de actionibus aliorum, quae internae sunt, et in animis haerentes, cognoscere et judicare non possunt; hinc fere praesumtionibus et conjecturis nituntur ea, quae de fine agentis et animi proposito adferri in medium, aut ambigi solent. Ac quando humanae leges etiam voluntatem malam poena afficiunt, non mere interna voluntas notatur, sed conatus quidam exterior, quo tamen factum ipsum, quod propositum erat, perfici non potuit.

XXVI. *Circumstantiae actionis* a loco pendent,

a tempore, affectionibus variis personae, aliis a
tis juribus, obligationibus eodem tempore cor
rentibus, hominum aliorum praesentia, absent
a commodis et incommodis in alios provenienti
ab instrumentis, ac modo, quo patrata est a
ac sexcentis aliis, per quae res moralis admo
complicata fit, et ancipitis definitionis.

XXVII. De finibus peculiaribus agentis a
animi ejus proposito complura annotanda sunt.
autem finis id, quod agendo consequi aut evi
quis vult, sive propter quod agit, eaque vo
intentio nuncupatur.

1. Interrogatus, cur quis agat quidpiam, q
quis compos est rationis, vel praesentem animi
tum seu affectionem explicat, aut quidpiam, q
consequi agendo vel evitare vult: igitur vel in pr
sente animi affectione acquiescit, eique agendo
tisfacit, vel agendo aliud quidpiam obtinere,
effugere cogitat. Passim dicunt: *non agit hom
nisi propter finem*: porro volitio illa certe actio
quid igitur? haec actio iterumve alium finem hal
atque ita deinceps? qui contemplando divinas p
fectiones summi Dei venerationi, atque amori
indulget, quem, obsecro, finem spectat? null
quidem spectare necesse habet, sed in ea affec
ne animi sui acquiescit.

2. Saepe longa series finium et actionum p
manibus et oculis est, quorum prior ad posterior
refertur; cumque infinita non possit esse progr
sio; erit unus aliquis, quem agens ultra non
fert nunc quidem, etsi posset referre, aut retule
alias alius; sed erit, in quo tanquam meta
centro sistere cogitationes, ac desideria sua cogit
prior ille vocatur finis *ultimus negative*, hic p
sterior *positive*: alii interjecti sunt remotiores, a

propiores, proximus, ultimus; atque hic est primus in intentione, ultimus in executione.

3. Aliquando plures fines agendo amplectimur, uti saepe diversis ex causis atque incitamentis agimus; si plures amplectimur, non eodem tamen singulos modo, ac velut pretio; is erit finis *principalis*, ob quem quis ageret, etsi abessent alii fines, aut, qui si abesset, etsi praesto forent alii, non ageretur a nobis. *Secundarius*, ob quem non ageret quis, nisi alio vel aliis moveretur; idcirco et intentio alia *primaria* est, alia *secundaria* (*a*).

4. In comperto est, ipsas actiones et negotia, quae geruntur, per se et natura sua, aut vulgari usu habere propositos fines, certosque effectus gignere physicos aut morales; uti fit, cum paciscendo jura et obligationes producuntur, firmantur, extinguuntur, aut quando per ipsum actum perfectio quaedam corporis, animi, fortunarum comparatur vel amittitur. Hosce fines ita spectare solet, qui agit, ut ad eos consequendos aliis finibus et causis impellatur, aut moveatur, sive ut fines negotio proprios et velut internos ad alium finem destinet. Quapropter fines proprii et interni actionis, ab aliis finibus agenti propositis vel a causis impellentibus discernendi sunt. (*b*) Fines agenti proprii, seu causae impellentes sunt extra negotium gestum, apud alios idem agentes alii atque alii, adeoque maxime variabiles, etsi primarii sint in animo agentis. Neque iidem negotium gestum, ejusque substantiam attingunt, quamdiu finis ipsius negotii non excluditur, aut nihil spectatur, quo is subvertitur, aut quamdiu ab ipsis contrahentibus non deducuntur in pactum, iisque expresse affigitur consensus. Ceterum dubium non est, usu venire posse, ut per fines agenti proprios corrumpatur finis actionis ipsius; uti siquis religionem obit non Dei laudandi, honorandive, sed solius gloriae ab hominibus aucupandae gratia.

(a) In legibus quoque fines propositi et rationes tes spectantur, utque recta casuum interpretatio et tio fieri possit, non rara est disceptatio, quae pri legis ratio, quae secundaria.

(b) Alius, ut hoc exemplo utar, est finis contra trimonialis, ipsiusque matrimonii: alium sibi pr potest, qui eum contractum init, veluti siquis id ineundo, ut affinitatem contrahat cum familia nol ili

XXVIII. Quisvis obligatione naturali ad tur, ut in regendis actionibus sibi fines pi naturae intelligenti ac rationi consentaneos, deque in sola sensuum delectatione bestiarun haerere agendo, et conquiescere non potes honestate. Tenetur enim convenienter natur vivere; ob eam enim causam mente ac ratio let; secus turpissime pervertitur ordo natur pars nobilior ignobiliori, et ratio sensibus tur, et primaeva naturae intelligentis celsitas lem bestiarum conditionem deprimitur. Natu lectationem aspersit rebus, quae sensu percip non ut in ea tanquam fine conquiescat hom ut hoc tanquam remedio ad actiones natura servandae necessarias certius, facilius cons obeundas utatur. Est igitur delectatio propter nes naturae convenientes, non vero propter d tionem actio esse debet. Hinc Seneca cum reo disserens, *tu voluptate frueris*, ajebat, *ego u* *Frui* refertur ad finem, quem in voluptate po Epicurei: *uti* quis dicitur instrumento, vel ad finem obtinendum; quo modo Stoici ute voluptate. (*b*) Ex his deduces:

1. Quia homo actionibus suis obligatur praefigere rationi consentaneos; sequitur, ut obligationem agat, si ejusmodi fines sibi non figat; ejus actio igitur mala erit, minime i rens. Quapropter spectato fine agentis nulla es ndifferens; sed vel bona ob finem rationi c

taneum, vel mala ob ejusmodi finis defectum. Quia tamen fieri potest, ut actio in se spectata non statim naturae intelligentis, sed etiam bestiarum propria sit; idcirco actio in se, sive ex objecto, vel *quoad speciem* indifferens esse potest: non idem *quoad individuum*, ut ajunt.

2. Agere praecise, quia lubet, quia placet, vel exercendae libertatis causa est otiose agere, et absque fine rationi consentaneo: igitur mala istiusmodi est actio (c), neque obligatio negativa non otiandi, vel positiva spectandi fines rationi consentaneos, quamdiu homo ratione utitur, supra humanam infirmitatem censeri potest; nisi supra naturam ducas convenienter naturae vivere, atque ut hominem docet.

3. Cum obligatio extet naturalis, qua jubemur praefigere fines rationi consentaneos; patet, actionem, quae in se sive interne mala est, et mala esse cognoscitur, fine etiam bono non expurgari: quia non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Etsi autem et actio in se considerata, et agentis finis seu propositum bona sint; tamen fieri potest, ut ob adjuncta aut circumstantias cesset esse bona. Quando ex fine agentis duntaxat pendet, ut recta sit actio, aut prava, *moralitas* istiusmodi actionis vocatur *extrinseca*; ceu cum ob finem bonum bona fit, quae est ex se indifferens, aut prava ob finem malum, quae in se bona est.

(a) Seneca de vita beata.

(b) Jure igitur praescripta est propositio VIII. inter damnatas ab Innocentio P. XI. ,, Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem, non est peccatum; modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui. ,, Et propositio. IX. ,, Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum, omni penitus caret culpa ac defectu veniali. ,,

(c) Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. Matth. XII. 36. Ceterum generatim hic statuitur obli-

gatio non agendi, nisi ex fine rationi consentan
porro et quatenus rationi sit consentaneum, hoc
sceptari non debet.

CAPUT VI.

POSITA MORALITATE COMPLETA ACTIONUM, PRA
EARUM AFFECTIO EST IMPUTABILITAS.

ARGUMENTUM.

§. *XXIX. Imputatio. XXX. Fit de actibus liberis. XXXI. Eidem obstat ignorantia. Poscit voluntarium, quod non unius gen XXXIII. Coactio. XXXIV. Metus.*

XXIX.

Imputare arithmetica voce idem denotat
ferre quidquam in rationes alterius, sive in
disciplina adscribere cuipiam causam acti
praeterea consecutiones sive consectaria.
imputatio partibus duabus, nempe imputati
cti, qua quis declaratur auctor actionis, et
tione *juris*, qua consectaria actionis eidem a
tur; nam qui actionem edit, quacum cert
ctaria connexa esse ignorare non potuit, in h
censetur agendo consensisse. Patent igi
quentia.

1. In omni foro imputatio facti propria e
ris: imputatio juris propria *judicis*: *reus* dici
quem utraque directa est.

2. Rhetores imputationem facti reducunt a
stionem conjecturalem: fecerit quis, nec ne i
tationem juris ad quaestionem qualitatis: ju
honeste fecerit, an secus?

3. Si complete sumitur imputatio, atque

turalem cogitandi vim revocatur, tali ratiocinatione debet exprimi, ut praemittatur et lex et consectaria: dein ponatur factum; denique in conclusione imputatio juris vel sententia enuncietur (*a*).

4. Quia facta continent tum actionem in se, tum adjuncta omnia, ac fines agentium, ex quibus magnopere pendet moralitas; hinc necesse est, ut imputanti jus omnia adjuncta probe explorata sint, aut in lucem protrahantur.

(a) Qui fratrem occidit, reus est mortis: porro Cain fratrem occidit, igitur reus est mortis.

XXX. Imputatio juris fieri non potest sine imputatione facti, neque imputatio facti, nisi actio fuerit libera, sive in potestate agentis, ita ut is potuerit non agere (*a*); nulla enim tam idonea est, et justa excusatio, quam siquis vere dicat: per me non stetit, quo minus istuc fieret, aut non fieret. Colliges;

1. Quod liberum et in potestate nostra est, id pariter *voluntarium* dicitur, sive tale, quod praecedente cognitione intellectus a voluntate provenit, sive ab appetito rationis, non quod semper secundum praescriptum rationis, sed quod non sine usu illius fiat. Quia igitur non imputabile, quod non liberum; neque liberum, quod non voluntarium; neque voluntarium, nisi ex praecedente cognitione, ac certa voluntatis determinatione; sequitur, ut imputabile nihil sit nisi ex praecedente cognitione, ac certa voluntatis determinatione. Cognitioni adversatur ignorantia, et voluntatis determinationi vis ac metus. Haec igitur spectanda sunt, ut pateat, quid imputabile et quatenus sit.

2. Imputabile non est, quod *invincibile* dicitur; nempe tale, quod usu facultatum corporis aut animi vinci non potest, ceu morbi et vitia quaedam natu-

rae, nisi ex neglecta cultura aut studiosa de|
ne proveniant: neque imputabile id, quod
impossibile dicitur: neque motus naturales,
mechanismi fiunt: neque imputabilis est act
missio, si agendi defuit occasio. Est autem
pars temporis idoneam agendi opportunitat
bens (*b*).

(a) In potestate nostra est non modo interna volun
aut motus plurimi corporis, sed saepe etiam praec
gnitio ad recte agendum necessaria; dein saepe
instrumenta, impedimentorum remotio, verbo,
usu facultatum nostrarum, aliarumve rerum, a
aliorum auxilio consequi possumus, vel evitare.

(b) Imputari non potest venatori, quod feram
verit; si nullam uspiam offendere potuit.

XXXI. Cognitioni ad agendum necessaria
nitur ignorantia, et error; *ignoramus* rem q
nitus nos fugit et cujus nihil omnino in men
nit, quando agimus: *erramus*, quando in c
falsa opinione sumus. Utrinque, in errore
rantia videndum, quatenus actionis causa si
de proveniant: in qua re versentur.

1. Ignorantia, et error agendi causa sunt,
iis remotis non fieret actio, tumque *anteced*
efficax est ignorantia vel error (*a*); siquis i
aut errans ita agit, ut cognita etiam veritate
nihilominus; tum error et ignorantia est *conco*
nec fieri actio *ex* ignorantia, aut *ex* errore
sed *cum* errore vel ignorantia, aut *ab* erra
ignorante. Denique *subsequens* ignorantia, v
dicitur, qui sequitur non ipsam actionem,
sermo est, sed aliam praecedentem, ex qua p
uti siquis tabulas, unde scire poterat, in ma
jecit. Patet, quod posterius utrumque genu
nis causa non sit, certe non unica. Qui vero
habet, quod cum tali errore vel ignorantia i

ctum est, non agendo, sed ratum habendo peccat.

2. Qui usu facultatum suarum deponere errorem vel ignorantiam potest, ac notitiam comparare eam, qua opus est ad recte agendum, laborat ignorantia vel errore *vincibili*; secus *invincibili*. In priore quasi gradus insunt; est enim *affectata* ignorantia, qua quis id, quod scire interest, studio ac directe vult nescire, non auscultando, vel impediendo, nequid innotescat: dein *crassa* et *supina* ignorantia, quando nullam aut prope nullam diligentiam quis adhibet, ut comperiat, quod scire potest, ac debet. Qui enim cognitione caret, qua nec potest, nec debet esse instructus (quales sunt infantes ac perpetuo amentes) laborat ignorantia *negationis*: contra ignorantia *privationis* dicitur, siquis potest, ac debet rem nosse.

3. Icti romani peculiari titulo agunt de ignorantia juris et facti, uti nempe aut factum, ejusve adjunctum, aut quid obligationis, vel honestatis sit, quis ignorat. Juris quidem positivi, aut facti ignorantia facile locum habet inter homines: non enim sola cogitandi vi talia innotescunt, sed notitia aliunde advenicnte; quae aeque advenire, ac non advenire potest; quamquam ignorantia juris fere cum aliqua negligentia conjuncta est (*b*), non item ignorantia facti. Ad illam pertinent leges, quae hominibus imperitis veniam dant, si ignorent jus non manifestum: hanc subesse ponunt leges de possessore bonae fidei, de condictione indebiti etc. Facta propria non facile ignorare quis praesumitur, nisi temporis decursu memoria credatur abolita.

4. Pro indubitata habenda est thesis: *Siquis est invincibilis et antecedens error vel ignorantia, tollitur voluntarium; quodque ex ea commissum est, vel omissum, imputari nequit*; cum id neque in se, neque in sua causa sit cognitum ullo modo: igitur neque volitum: nihil enim volitum, quod non cognitum. Hinc ab Alexandro P. VIII. juste rejecta est propositio secundo loco posita: *Tametsi detur igno-*

rantia invincibilis juris naturae, *haec in sta*
rae lapsae operantem ex ipsa non excusat a
formali. Ex hac tamen damnatione inferri
re ipsa dari, aut vulgo posse locum habere i
tiam invincibilem juris naturalis; de qua re
certare solent; quamquam cur non possit
habere locum in hominibus incultis, ac stupi
tera bonae mentis? Neque tamen in ea opinio
ut censeatur ignorantia juris laborare, qui
ambigit in utramque partem, et assensum pr
cohibet; sive quod ex parte utraque destitu
tione et ajendi, et negandi, sive quod paribu
num momentis trahatur in partes diversas.
is quidem, ut exemplo res palam fiat, venen
tioni admixtum, cui nihil de veneno, dum
cogitat, in mentem venit. At cui probabili
suppeditat de admixtione facta, etsi id cert
mare non possit, non id dicitur ignorare. Nemp
est, carere notitia rei, aliud certa carere.

(a) Istiusmodi fuisse ignorantiam Abimelechi Gen
5. ipse re et verbis comprobavit. Nunquam enim a
ducendam adjecisset animum, si Abrahami uxorem
Similis erat ignorantia Pauli. Act. XIII. 6.

(b) Cum divino ore prolata sit gravis illa sententi
non crediderit, condemnabitur „ Marc. XVI. 16.
ignorantia invincibilis facile praesumi eorum, qui
sectis computrescunt, veritate catholica ex omni pa
cumlucente. Nempe et vulgo dicitur; omnis peccat
rans; neque tamen ob eam causam non peccans, neque
non obnoxius censeri potest. Similiter de errore v
disserendum. Sap. V. 6. Vid. Gratianus princip. caus.

XXXII. Alterum actionis principium, qu
imputabilis, est voluntas, quae tum in *intern*
bus versatur, ceu amoris, delectationis, odii
tum in externis, qui *imperati* dicuntur; neque
in bestias; cum sit appetitus rationis. Quae ad
locum maxime spectant, sequentia capita sunt

1. Diximus supra (§. XXX.,) quod liberum, id pariter voluntarium; at, quod voluntarium, non continuo liberum est. Potest enim quidpiam ita provenire a voluntate, ut idem mens non habeat in potestate: quales sunt propensiones et inclinationes variae, quae a voluntate quidem proveniunt, at necessario; proin liberae non sunt, neque imputabiles, nisi quatenus mens easdem amplectatur, approbet, vel causam earum posuerit. Commotiones animi repentinae et vehementiores, saepe in corpus redundantes ex bono vel malo sensibus aut imaginationi proposito, quando omnem attentionem primo rapiunt, et rationis usum praevertunt, non sunt voluntariae, adeoque nec imputabiles. Iidem generali nomine *concupiscentiae* veniunt, quae *antecedens* dicitur, dum ipsam voluntatem ad appetendum, aut fugiendum vehementer inclinat, cognitionem vivacem efficit, et cogitationem ab opposita parte distrahit, eoque modo voluntarium auget, sed liberum minuit (*a*).

2. Quemadmodum voluntario admiscetur contraria inclinatio, aut non admiscetur; ita *mixtum* dicitur, aut *purum* voluntarium. Ac tum censetur absolute et simpliciter voluntarium id, quod voluntas non obstante contraria inclinatione arripit, idemque est imputabile. Notio *spontanei* fixa non est. Vulgo ajunt, sponte fieri, quidquid ab interna ac naturali vi aut propensione oritur, ac tribuitur etiam bestiis quae sponte currunt ad pabulum, quin rebus etiam inanimis, ut cum tabulatum sponte cadit. Proinde non omne spontaneum etiam liberum ac voluntarium, neque omne liberum, continuo spontaneum; quia etsi voluntas quid amplectatur, tamen non sua propensione et proprio motu, sed potius necessitate quadam, aut metu id facere potest; ut adeo *sponte* prope eandem vim habeat, ac lubenter quid agere, cui opponitur id, quod ab invito fieri dicitur. Quamquam qui ab alio rogatur, aut monitus propense a-

nimo obsequitur, lubenter agit, non ideo
quia non suo motu ad agendum progressus

3. Quod aliquis vult, id aut exprimitur
gnis, aut factis indicatur, aut conjecturis
probabili quadam ratione. Est igitur vol
expressum, aut *tacitum seu interpretativum*,
sumtum. Et quia *consensus* in alienos ac
non est, nisi volitio, ut fiat, quod alter fi
aut non fiat, quod non vult; hinc etiam c
aut erit expressus, aut tacitus, aut praesum
militer spectatur *ratihabitio*, quae est declar
sensus post factum accedens. Patet autem
ratihabitionem nullam esse, quando aut fac
praecessit, aut cognitum postea non est ab
ratum habere dicitur. Cuncta haec eatenus im
sunt, quoad a libera voluntate processere.

4. Fieri potest, ut voluntarium et imputa
seatur id, quod ab aliena, non nostra v
pendet, nempe ob legem quandam, vel pac
modo rector civitatis repraesentare dicitur p
et rectoris voluntas voluntatem populi decla
tenus jure agit, ac nomine et auctoritate
Sed de imputatione alienorum actuum infra
Dicitur etiam iis spectatis *negative voluntariu*
aliquis impedire debuit, ac potuit, nec imped

5. *Directe voluntarium* est, in quod volunt
proxime et velut recta via: *indirecte voluntar*
in causa, in quod voluntas non tendit, nis
nus connexum apparet cum eo, in quod ter
quis vult A, quocum connexum esse novit
citur velle A directe, B indirecte. Tritum e
Qui vult causam, vult etiam effectum in ea
sum. Ut imputatio ejus, quod aliquis non v
indirecte, rite fiat, considerandum est, 1.
quam arcta connexio sit inter utrumque. 2.
et quomodo ea fuerit praevisa. 3. quale sit
gendi id, quod directe aliquis vult, et quanta
tio alterius evitandi (*b*).

(1) Similiter de perturbationibus animi quibuscunque, de temperamento ; de consuetudine bona , aut prava judicandum est , quae quidem contraria consuetudine vinci potest, ac debet. Iis , quae perturbato aut repente inflammato animo peccantur, opponi solent commissa ex *malitia*, nempe pleno cum usu rationis , nulla animi commotione magnopere stimulante. In jure humano minus odiosa videntur delicta , ad quae gravi metu (de quo postea) aut ex recenti iracundia aliquis prorumpit , quam quae cupiditate , amore vehemente , aut desiderio voluntatis nascuntur. Leges Romanae impunitatem dederunt marito adulterum uxoris suae occidenti. l. marito 24. D. ad leg. Jul. de adulteriis. Aliter ss. canones sentiunt. Conf. prop. 19. inter damnatas ab Alexandro P. VII.

(b) Fieri potest, ut nostra actio conjuncta sit cum aliquo alterius damno; ac saepe locum habet; non videtur injuriam facere , qui utitur jure suo. C. cum ecclesia 31. de electione. Sed nempe praecavendum est , ne nostra actio aliis fraudi sit. l. s. servus 27. §. 8. D. ad leg. Aquil. et l. Si putator 31. ibid. §. item si putator. 5. l. de leg. aquil.

XXXIII. *Coactio*, seu vis ab ipso Paulo (l. vis autem 2. D. quod metus caus. gest. erit) dicitur *majoris rei impetus* , *qui repelli non potest*. Provenit ergo extrinsecus , et si vim passus reluctetur pro viribus , corpore et animo , imputari non potest id , quod vi gestum , vel potius extortum est (*a*). Collige :

1. Vis non cadit in mentem , et actus internos ; quia fieri non potest,ut aliquis nolens velit , aut volens nolit. Sola ergo membra hominis vel adigi ad motus vi possunt, ut quis coacte , et instar instrumenti inanimi agat , vel cohiberi a motibus ita , ut resistere aliquis non valeat,et coacte patiatur. Et quoniam mens neque eo cogi potest , ut ejusmodi motus violentos aut cessationem velit , idcirco ii nec *imperati* vocari possunt. Mens ergo libera est a coactione tam circa internos actus , quam imperatos (*b*).

2. Minus proprie *cogi* dicitur, qui tormentis et cruciatu adigitur ad sceleris confessionem , vel religionem ac fidem ejurandam. Nam in potestate ha-

bet et pati, et loqui. Quia tamen spectata in
tate difficulter resistitur dolori, erit illa coactio
dam, ac vis *moralis* (ut a physica discernatur)
saepe in solis intentatis minis sita est, et metu
gnit (*c*).

(a) Casus extat Deuteron. XXII. a. v. 25.

(b) Aliud est, siquis invitus agat, aut invitus ces
agendo; nempe ita, ut mallet contrarium. Talia enim
pliciter voluntaria sunt, ac libera (§. XXXII. b.).

(c) Hoc maxime principio nituntur, qui abrogatas v
omnes judicum quaestiones, qua voce intelligere deb
tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem l
apud 15. §. 41. de injuriis. Sic enim argumentantur ex
criminibus 1. §. 23. D. de quaestion. „ Quaestio r
„ fragilis et periculosa, et quae veritatem fallat; nam
„ rique patientia sive duritia tormentorum ita torn
„ contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo po
„ alii tanta sunt impatientia, ut quodvis mentiri, q
„ pati tormenta velint. „ Paucis dicunt: metietur,
ferre poterit: metietur, qui non poterit.

XXXIV. *Metus* jurisconsultis est trepidatio r
tis ob malum instans; ac si est causa actionis
eo depulso non fieret, *antecedens*: si actionem
mitatur duntaxat, *comitans* dicitur. Priore casu
metu quid agitur, posteriore *cum metu* (§.XXXI
Ut imputatio metus causa gestorum recte fiat,
ctanda est magnitudo metus, causa, justitia.

1. *Metus gravis seu probabilis*, cujus nempe
cusationem leges probant, censetur is, qui cadi
constantem virum; quod non fit, nisi ob oculos
setur malum et grave, et praesens seu jamjam inst
et quod aliter evitari nequit, nisi agendo id, q
dein ex metu actum vel gestum dicitur. Mala gra
sunt mors, mutilatio; foedum vulnus, acerbus
lor, servitus: carcer, amissio, status, stuprum,
famia aegre abolenda, excommunicatio; *praes*
malum, seu instans habetur, si e. g. minas infert
qui potest, ac solet, seu paratus est exequi: *vit*

non potest, siquis par non est, neque suis viribus et facultatibus, neque aliorum ope eidem in praesenti arcendo, vel depellendo. Contra *levis* erit metus, si aut leve malum intentetur, aut tale quidem, quod vel remotum sit valde, vel depelli facile possit. In hac magnitudine metus judicanda necesse est, ut ratio habeatur personarum quoque, aetatis, sexus etc.: idcirco alius dicitur *absolute* gravis metus, alius *respective*.

2. Si metus a causa naturali provenit, ceu morbo, naufragio, vel certo istarum rerum periculo, ab incursione ferarum, turbatione elementorum etc. *intrinsecus* oriri dicitur: si a natura intelligente incutitur, *extrinsecus*.

3. Uti is, qui metum gravem alteri infert, jure agit, aut injuria; ita metus juste aut injuste incussus dicitur. Fieri potest, ut aliquis jus habeat perfectum ab altero quidquam exigendi, quin propterea vi ac metu extorquere id possit. Quo casu metum inferens non tam re, quam modo peccat (§. XVII. 7.). His jam notionibus respondent sequentes theses.

4. Quia mens cogi non potest, ne cruciatu quidem corporis, multo etiam minus sola comminatione mali (§. XXXIII. 2.); idcirco quidquid ex metu etiam antecedente fit, ita voluntarium est, ut fit etiam imputabile (*a*), non tamen ad culpam tum, quando inter duo mala eligitur minus, uti cum vi et metu extorquetur actus non turpis, etsi indebitus: at metus quantumvis gravis, et injuste, et extrinsecus incussus ad extorquendum actum turpem, non impedit, quo minus is imputari agenti possit; quia omnia potius mala subeunda sunt, quam ut turpe facinus admittatur. Vulgo censent, leges positivas non stringere cum periculo gravis mali, modo legi naturali nihil adversum committatur.

5. Quod fit metu quocunque gravi aut levi, at intrinsecus orto, agenti imputatur in utramque partem; ac tenetur aliquis promisso, ac voto, quod ex

tali metu factum est. Ipse enim sese adstrinx
6. Idem sentiendum de metu juste incuss
eo casu ad bonum tendit; secus enim non e
incussus. Si igitur justo metu perterritus ita
cogitet: non facerem istuc bonum, si metu
set; aut non servarem divinam legem, si no
gehenna; tum quidem haec voluntas mala i
tur ad culpam. At enim necesse haud est,
terrore ac justo metu ad bonum adigitur, it
tet, et tam prava animi affectione sit. Fier
potest, ut salubri timore perculsus bonum el
exequatur, quin decernat, quod eo sublato m
set acturus. Quid enim necesse est, quamob
decernat, aut tam perverso animo sit; cum
voluntate nec quidquam commodi habeat, et
spectatum peccaret coram summo Deo, eand
poenam subiret, quam evitare vult missa a
mala?

7. Metus levis non tollit imputationem. N
ni timoris justa excusatio non est (c). Neque ea
ex hoc metu fiunt, adscribuntur terrori alla
injuriae afferentis, sed *fatuitati* metuentis (*d*)
meticulositati (e).

(a) Hoc modo sustineri potest illud ex Stoicorum d
na petitum: coacta voluntas est voluntas. Censebant
nunquam terreri ac perturbari eum, qui sapiens sit
cinit l. si mulier 21. §. 5. D. quod metus causa. C
men, si ex metu quid agatur, minus id voluntariu
idcirco apud homines fere excusationem quandam
metus, aut mitigationem poenae. Sed utrum ob ea
sam, quod voluntas non tollatur metu, continuo
id, ac robur habeat naturali jure, quod metu gestu
non est propria hujus loci disputatio.

(b) L. Si mulier 21. D. quod metus caus. Si mulie
tra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam
de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit
promiserit, ne in servitutem redigatur; cessat edictum
hunc sibi metum ipsa infert.

(c) L. 184. D. de R. J.

(d) C. cum dilectus. 6. de his, quae vi metusve ca

(e) L. nec timorem 7. D. quod metus causa. Consentiunt leges duae praecedentes.

CAPUT VII.

NON MODO SUAE CUIQUE ACTIONES, SED ALIORUM ETIAM SAEPE IMPUTANTUR.

ARGUMENTUM.

§. XXXV. Jus et modus imputandi aliena. XXXVI Jussus et mandatum. XXXVII. Consilium. XXXVIII. Consensus., XXXIX. Palpum. XL. Receptus. XLI. Participatio. XLII. Taciturnitas et destitutio.

XXXV.

Si jussu tuo, si consilio vel consensu, si ope, operave praeclare a quopiam res gesta est, in partem laudis, ac meritorum te venire jure tuo, arbitraris. At si prava suggessisti, mandasti, concessisti, eam excusationem habere justam te putas: non feci: non interfui: pedem ac manum non movi. Si quis dein dicat: at fuisti auctor facinoris mandando, suadendo, potestatem faciendo; quid tum, inquis, vim nullam, ut fieret, intuli: libere fecit: poterat non facere, imo debebat: aetatem habet. Nulla haec sunt; neque enim dubium est, malefacta patrari non sola manu, verum et jussu, consilio, patientia, aliisque modis: omnique jure aliorum flagitia aliis atque aliis imputari (*a*). At ne iniquissimum feratur judicium multa attendenda sunt, qua ratione, qua mensura aut gradu alienorum actuum imputatio fieri cuipiam possit. Praecipuae regulae sunt sequentes.

1, Noscenda inprimis est ratio, qua alienae actionis auctor, socius seu particeps, seu adjutor, aut

denique fautor quis sit, haberique jure possit, ut vulgo dicunt, quo modo in actiones alterius *influat*, nempe physice, moraliter; proxime, pinque, remote; positive, aut negative; dire vel indirecte; per se, ac per accidens. Vulgo i modi rationes, ob quas aliorum actus aliis etiam putantur, comprehendunt hoc versiculo:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recurs
Participans, mutus, non obstans, non manifes

Patet, priora sex genera *positivum* quid indic posteriora tria negativum.

2. Dein spectanda magnitudo hujus influxus ve quantum adjuverit, ac contulerit quisquam actionem. Hinc vocant aliam causam *praecipu* aliam *sociam seu collateralem*, aliam *subjectam* liam similem *instrumento*: aliusque est *auctor* tionis, alius *socius* vel adjutor, alius *fautor*, a *instrumentum*.

3. Causa *praecipua* sive *auctor* actionis is propter quem ea fit, sive a quo moventur aliae sae, ita ut nulli istarum potiori jure adscribatur tio, etsi dein proxima actionis causa faciendae haud ignara se miscuerit.

4. Causa *subjecta* est, quae alteri moventi at ad agendum jam paratae obsequitur, eamque a vat, vel stimulat.

5. Inter causam praecipuam ac subjectam me videtur causa *socia*, propter quam quidem actio fit, quaeque alias causas non movet, quae suo men nomine agit, non ut obsequens alteri. Cau sociae sunt ii, qui adhaerent capiti et auctori s tionis, latrocinii, cujuscunque factionis. Nullu storum auctor quidem vel causa praecipua, neq causa tantum subjecta.

6. Causa *mere instrumentalis* dicitur, quae ab

lia causa mota actionem edit ignara, bona an mala sit, vel quo animo ab aliis causis moveatur, ceu famulus rem non malam, sed malo animo imperatam exequens, vel subditi bellum injustum gerentes jussu principis, sed cujus injustitia explorata non est.

7. Pro varia magnitudine imputatio varia, major, minor aut par. Fieri enim potest, ut ejusdem actionis plures sint causae praecipuae, plures sociae, plures subjectae. Universe autem opus est, ut *efficax* fuerit causae cujuscunque, seu physicae seu moralis operatio, sive ut efficienter ab illa actio sit edita (*b*), quod quidem cogitari potest, etsi absente quadam causa successisset alia, aut aliae jam praesentes ea cessante, nihilque efficiente tamen actionem patrassent (*c*).

(a) Paulus enumerans peccata in legem naturae commissa ab hominibus expertibus verae religionis, addit: qui talia agunt, digni sunt morte, non solum, qui ea faciunt, sed etiam, qui consentiunt (se sociant) facientibus. Rom. I. 32. - Exempla etiam extant l. ejusdem 3. §. 4. et l. nihil 15. D. ad leg. corneliam de sicariis. l. non ideo. 5. C. de accusat.

(b) Non lenitatem imperatoriam, sed truculentiam redolet l. quisquis 5. C. ad l. jul. majest. Justior eorundem imperatorum Arcadii et Honorii vox est, quae exprimitur. l. sancimus 22. C. d. poenis, quo modo etiam senserat Callistratus l. crimen 26. D de poenis.

(c) Si furem fur praevenisti, ideone fur non eris?

XXXVI. Ad jussionem, qui primus est modus, quo quis particeps fit alieni actus, pertinet praeceptum, quod datur ab habente potestatem in subjectum; dein mandatum, et conductio operae, quando quis ab altero gratis aut pro mercede fieri quidpiam, aut geri curat.

1. Praecipiens actionem sine dubio ejus causa *praecipua* est, obtemperans *subjecta* (*a*). Quid vero?

si quis scelus, vel operam ad patrandum sce
peranti sine suo periculo obsequium negare
test; ob eamne causam culpae vacuus conti
bendus est? lex quaedam digestorum (*b*) vide
excusare. Sed ei lege emplastrum adhibend
ex aliis legibus (*c*). Paulus praecipit, ut serv
nis obediant in Domino; quod non fit, si
Dominum obeditur homini. Ipse ICtus Ce
gem 12. tabularum voluisse dicit, servos dor
tali re non obedire (*d*).

2 Mandans vel operam conducens pariter
praecipua est, cui proin maxime imputanda
tio. Sed mandatarius vel operae locator, si no
cipua, certe causa socia est (*e*).

3. Quatenus mandatarius in potestate hab
vare fines mandati, eosque transgressus est
danti imputari non potest (*f*).

4. Qui ratum postea habet, quod se insci
gestum est, causa efficax actionis dici non p
non igitur actio, sed ratihabitio ei imputatur.
la juris X. in VI. pertinet duntaxat ad aliqu
fectus in jure expressos, atque ad contractus
me (*g*).

(a) Causa praecipua occisi Uriae David', Joab su
II. Reg. XI. 14. seqq. Similiter Absolon de interfecto
ne, II. Reg. XIII. 28, et Jezabel de lapidato Na
III. Reg. XXI. 11. Ceterum opus non est, ut, qui
randi jus habent, expressò jussu aut decreto mal
imperent, satis est, si re et facto, quid velint, pra
rant. Elegans exemplum extat apud S. Gregorium N
Orat. I. in Julianum ex versione Billii edit. Paris, A. 1
„ Quid interest (inquit eloquentissime Pater), utrum
„ lum christianis edicas atque promulges, an prae te
„ te christianorum persecutionibus delectari, ma
„ criminis loco ducas, moderatione quadam uti„.

(b) L. is damnum. 169. D. de R. J.

(c) L. ad ea. 157. D de R. J. l. servus 20. D. de O

(d) L si servus 2. D. de noxal. act. conf. prop. 51
damnatas ab Innocentio P. XI.

(e) L. non solum. §. 3. D. de injuriis l. non ideo. 5. C. de accusation.

(f) L. Diligenter 5. D. Mandati.

(g) Interpretationem posuit. C. cum quis. 23. de sent. excomm. in VI.

XXXVII. Ex *consilio et suasione* non eadem semper oritur imputatio:

1. Magis imputatur consilium, quod datur de eo, quid faciendum sit, quam quod modum suggerit exequendi ejus, quod propositum iam est (*a*).

2. Magis item speciale imputatur, quam generale, magis obtrusum, quam petitum.

3. Magis fraudulentum et dolo malo datum (*b*), quam imprudens, ac datum ex imperitia. Improbum tamen est, de re parum cognita sententiam velle dicere, praesertim asseveranter.

4. Qui consilium accipit, nulla necessitate constringitur; eo ipso, quod consilium, non jussum accipiat; idcirco in consulentem non tota culpa derivatur, sed communicatur cum patrante actionem. Hoc sensu vulgo dicitur: nemo obligatur consilio, quemadmodum nec commendatione (*c*). Unde consilium *simplex* dicitur, quo explicat quisquam de re proposita, quod agendum, vel non agendum sentiat; *non simplex*, si consulens incitat, stimulat, urget propositis motivis agendi, vel non agendi; illud ergo ad instruendum intellectum, hoc vero ad voluntatem movendam refertur ac difficilius revocatur, nisi priores rationes aliis gravioribus tollantur. Qui non solum rationes profert, sed viam, et artem nocendi docet, arma, claves, instrumenta praebet, non iam consilium dedisse, sed propius in partem actionis venire censendus est.

(a) Conf. prop. 39. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

(b) Exemplum consilii fraudulenti vide proverb. I. 10. 15. Legibus digestorum tenetur, cujus consilio adulterium

commissum est. l. haec verba. 12. et l. is, cujus ope ad leg. jul. de adulteriis; dein is, cujus consilio in dolo malo oppressus est judicio capitali. l. ejusdem 3 D. ad leg. corn. de sicar. denique cujus consilio et p sione servus a domino fugit. l. non statim. penult. D. de leg. fabia de Plagiariis.

(d) Quae a principibus peccantur, vulgo iis impin lent, qui iisdem a consiliis sunt; memorabilem tame tentiam cujusdam scriptoris refert Burlamaqui in ele juris nat. P. II. c. XI. §. XII. in haec verba: ,, Apu ,, glos satis receptum est, ut quidquid principes pe ,, id eorum ministris imputetur; quos ego quidem n ,, ficias ibo plerumque imputationi ansam praebere, v ,, tamen errata principum per ministrorum scelera no ,, eusantur: nam quidquid illud sit, sua est princi ,, ratio, suum judicium, et penes ipsos summa est ,, ritas. Multa sunt, in quibus principes oporteat ,, judicium adhibere, nec ex fide pendere introrsun ,, pis, avarique aulici. Sin minus possunt propter obl ,, mentis suae aciem res ipsi dijudicare, ceteris impe ,, tradant, cujus nequeunt habenas temperare. Atque ,, scio, an de principibus rem publicam male geren ,, non idem dicendum merito sit, quod Carolus Borron ,, solitus erat usurpare de episcopis suas oves male pa ,, tibus; si demandatae sibi provinciae impares sunt, u ,, nam illis tam clara ambitio? si pares sunt: und ,, tam supina negligentia?

XXXVIII. *Consensus*, qui alieno facto adhi tur, pro varia efficacitate variam gignit imputa nem:

1. Parum a jussione vel mandato distat con sus is, sine quo alter agere omnino non poterat si herus, paterfamilias, belli dux, princeps cons tiant servis, domesticis, militibus, subjectis in ste nocentibus, vel ad nocendum paratis.

2. Qui prohibere poterat, ac debebat, neque pro bet, consentit facto, eoque tenetur (*a*).

3. In ferendis suffragiis, qui adstipulantur i quae legi, injustae sententiae, malae electioni, is rum causae sunt fere aequales, ac praecipuae: i demque imputantur damna, quae inde proveniunt (

4. Consensus, quo opus non erat facienti, instar consilii est, vel approbationis, aut palpi, de quo mox. Quantum vero efficacitatis, adeoque imputationis habeat, a re pendet, reique adjunctis.

(a) L. scientiam 45. D. ad leg. aquil. Sic etiam lege cornelia de sicariis tenetur is, cujus familia sciente, eo, adipiscendae recuperandae possessionis causa arma sumserit. l. ejusdem 3. §. 4. D. ad leg. Corn. de sicar.

(b) Honorificam in sacris literis mentionem promeruit Josephus ab Arimathaea, qui non consenserat consilio et actibus judaeorum Christi sanguinem furent er sit ·ntium. Luc. XXIII. 51.

XXXIX. *Palpo* dicitur, qui in eam opinionem alios inducit, ut recte a se, quod agunt, agi existiment: aut qui proposita gloria, exprobrata ignavia, exaggerata injuria, ad vindictam, rixas, damna inferenda alios incitat. Horum perversitas aeque imputatur, ac eorum, qui prava consilia dant (*a*). Approbatio facti jam patrati imputantur, ceu actus proprius, non alienus, nisi nova agendi causa sit, aut ne redintegretur, quod male actum est.

(a) Exemplis opus non est, quando undique videmus magistros prurientes auribus, quos sibi ad sua desideria coacervant homines sanam doctrinam non sustinentes. II. Timoth. IV. 3.

XL. *Pessimum genus est receptatorum*, inquit Marcianus ICtus, *sine quibus nemo latere diu potest.* (*a*). Videndum autem, qua causa, et quo eventu receptus detur.

1. Qui cum receptu dat securitatem, atque opportunitatem patrandi facinoris non quidem causa praecipua est, sed tamen socia illius (*b*).

2. Qui patrato jam facinore dat perfugium, nec ante promisit, imputationi ipsius facinoris non sub-

jacet, nisi forte, quatenus impedimento est illatum damnum reparetur, aut malefactor pc det (*c*).

3. *Non par est eorum delictum, apud quos a vel cognatus latro conservatus est, et eorum, qı hil ad se pertinentes latrones recipiunt* (*d*). N magnopere reus censendus, qui praedones per tare domi suae sinit, quos arcere vel elicere periculo suo non potest.

(a) L pessimus. 1. D. de receptatoribus. Nihil adeo rum est, tot extare canones de receptatoribus et faut haereticorum.

(b) Inde fit, ut facta civium ipsis civitatibus, earu rectoribus saepe adscribantur, quando sciunt ab iis qui, ac praedationes, aut piraticam fieri, nec prohil sed quietos sinunt inter suos esse. Sciri presumuntur, aut frequentia sunt, aut conspicua. Quid vero? si d quens in alienam civitatem confugiat; cogetur ne ista immunis ab imputatione esse velit, et interpelletur, dedere, vel castigare, vel ejicere sinu suo? quaestio gentium propria est.

(c) S Augustinus apud Gratianum c. si res 1. XIV. „ illud fidentissime dixerim, eum — qui ad se confu „ tem, quantum honeste potest, ad restituendum „ compellit, socium esse fraudis et criminis. Nam mi „ cordius opem nostram talibus subtrahimus, quam im „ dimus „. Consentit l. 1. cit.

(d) L. 2. D. eod.

XLI. *Participans* non tam is dicitur, qui in tem, e. g. praedae venit jam factae absque ope et silio suo, sed qui ipsius actionis, proindequ consecutionum particeps est, aut tanquam ca praecipua, si plures una pariter operentur, at tanquam socia, quae adjuvat auctorem facti, tanquam subjecta, si quis praecepto, aut minis digitur, ut operam suam alteri ministret. Erit tur, ut imputatio recte fiat, diligenter dispiciend quantum momenti adferat quisque ad patrandum tum, quam propinque aut remote influat, itemq

an dividuum sit factum, individuum: ut si de acervo frugum mercium suam singuli partem auferant, aut plures unam cistam, aut tignum deportent clam aut vi ablatum; denique communi consilio ac conspiratione agant, an secus (*a*).

(a) Exempla extant l. in furti. 5. §. 3. et 4. D. de furtis l. si pignore. 54. §. 4. ibid. l. si sciente 7. D. de lege pompeja de parricid. l. 1. §. 1. D. ad leg. corn. de sicariis l. 1. §. 1. C. de raptu virginum.

XLII. Imputantur nobis aliorum actus, non modo, si iis quoquo modo, consilio, aut opera adjumento simus, sed etiam si negligimus prohibere, ac impedire, quando et possumus, et debemus vi muneris, pacti, caritatis. Prohibemus autem verbis, obstamus re. Istiusmodi modi negativi, ob quos imputatio fit, vulgo statuuntur tres;

1. Qui mala patrari videt, nec, cum possit, reclamat, prohibet, minatur, punit, *mutus* dicitur, ac subjacet imputationi (*a*).

2. Qui cum possit, ac deberet ferre operam, vim repellere, vires suas laboranti accommodare, idque negligit, particeps fit mali ac damni, quod illatum est (*b*).

3. Qui conscius est pravi aliorum consilii, machinationis, proditionis paratae, furti absconditi etc., neque id palam facit, pari scelere ferre se obstringit, atque is est, qui *non manifestans* dicitur (*c*).

(a) Ut si testis supprimat veritatem. Levit. V. 1. Doctores mali vocantur canes muti, non valentes latrare, Isai LVI. 10. Similiter reprehenduntur speculatores seu episcopi, qui vident gladium venientem, nec insonant buccina, Ezech. XXXIII. 6. adde l. lege. 9. §. 1. D. de leg. Cornel. de falsis l. si servus 2. D. de noxat. action.

(2) Uti si milites destituant alios, vel non succurrant laborantibus, l. omne 6. §. 8. D. de re militari. Aut si furiosus non satis custoditus damnum det. l. Divus 14. D. de of-

ficio praesidis. Cicero l. 1. offic. aut: Qui non defend
obsistit, si potest, injuriae, tam est in vitio, quam
rentes, aut amicos, aut patriam deserat.

(c) Conscii parricidii afficiuntur poena parricidii l.
6. D. de leg. Pompeja de parricidiis. Adde l. frater. 2.

CAPUT VIII.

IN MORALIBUS ACTIONIBUS SPECTATUR QUANTI MORALITATIS EARUNDEM IN SE, ET RELATE IMPUTATIONEM, ATQUE AD AGENTEM.

ARGUMENTUM.

§. XLIII. Quantitas moralitatis quot modis et ub sideretur. XLIV. Relate ad actionem secundu XLV. Relate ad imputationem XLVI. pro adjunctis variam. XLVII. Relate ad factum s lare, ipsumque agentem.

XLIII.

Quemadmodum certus est ordo finium ab natura constitutus, quorum alter alteri pr velut dignitate quadam (§. IV. 8.); itemque tus ordo obligationum, legum, officiorum, tiam jurium (§. XXII. s.); ita in actionibus, iis finibus, obligationibus, juribus respond quantitas moralitatis, seu magnitudo hon tis, si finibus repugnent, etiam turpitudinis ctari, et velut ponderari aut mensurari solet.

1. Quantitas moralitatis locum habet in act bus secundum se spectatis, uti nobiliori fini res det natura sua, aut minus nobili ac praesta dein in virtutibus aut vitiis, quae respiciunt c actiones, nihilque aliud sunt, nisi habitus, ob tiones (aut consilia) implendi, aut violandi ioniam status adventitii ad unum actionum,

virtutis genus prae alia saepe referuntur, idcirco ea quantitas moralitatis in ipsis etiam statibus diversis expendi solet.

2. Quantitas moralitatis varia esse potest in actione *eadem*; quia magis aut minus imputari, majori laudi aut vituperationi dari potest, pro varia libertate, aliisque adjunctis.

3. Quantitas moralitatis in actione quavis singulari ex prioribus binis momentis, tum praeterea ex fine agentis et variis adjunctis pendet.

XLIV. *Quantitas moralitatis in actione secundum se spectata* maxime pendet ex fine, quem per sese respicit, sive ut ajunt, ex motivo aut ratione fundamentali, quae ex natura complete sumta eruitur.

1. Quo nobilior is finis, ac praestantior est ea ratio, eo praestantior actio ei respondens, aut turpior eidem repugnans. Finis ultimus, seu illustratio divinae gloriae sine dubio praestat reliquis omnibus; qui eo nobiliores erunt, quo huic propiores.

2. Ex diversitate eorum finium, rationum, seu motivorum doctores moralium rerum constituerunt diversas classes, species non modo obligationum ac legum, sed etiam virtutum ac vitiorum; dicuntque dein, actus seu bonos seu malos specie differre, uti cum *diversis* obligationibus, legibus virtutibus conveniunt aut pugnant, vel cum eadem quidem obligatione, lege, virtute conveniunt aut pugnant, sed *modo valde diverso*. Hinc fieri potest, ut idem actus cum diversis obligationibus, legibus, virtutibus conveniat, aut pugnet, proindeque diversam specie moralitatem complectatur (*a*). Atque haec quidem ad solas pertinent rationes *intrinsecas* obligationum, legum, ac virtutum. Crescere enim aut decrescere quantitas moralitatis potest ex rationibus extrinsecis in actum in-

fluentibus, ex variis adjunctis, aut finibus
tium.

3. Similiter disserendum est de diversis s
hypotheticis, qui ad aliud atque aliud actioni
nus referuntur, easdemque differentias haben
ipsae actiones. Unde ex comparatione eorunde
pe controversiae existunt (*b*)

(a) Exemplo est casus, quo voto castitatis adstricti
piam commiscetur cum uxore fratris sui.

(b) Uti cum status militaris comparatur cum ma
civili, de qua re Cicero l. I. officiorum, ,, cum p
,, arbitrentur, inquit, res bellicas majores esse,
,, urbanas, minuenda est haec opinio. - Vere si v
,, judicare, multae res extiterunt urbanae majores
,, resque, quam bellicae,,. Ex his principiis existim
est, quantum inter dignitatem profanam, et potesta
cram intersit.

XLV. Quantitas moralitatis relate ad ma
vel minorem imputationem actus ejusdem, des
da est ex quantitate libertatis, et adjunctis alii
spectant notiones sequentes:

1. *Consultatio* est actus, quo disquiritur
hoc maxime tempore (in his circumstantiis)
dum sit. Inde actio *deliberata* dicitur, quae p
consultatione fit; secus indeliberata. Patet illa
gis liberam esse, quam hanc, praecipiti impet
cum cognitione minus distincta editam (*a*).

2. *Diligentia* est usus mediorum, quae in
state agentis, et ad propositum finem condu
sunt: *negligentia* est omissio eorum mediorum.
ne mediorum, ut recta sit actio, maxime etiam
usus facultatum mentis seu attentio, provisio, n
impedimenti vel incommodi emergat, quaequ
alia istius generis. Si nihil omittitur eorum, qu
cessaria sunt ad recte agendum, vel obtinend
nem, diligentia nuncupatur *absoluta*, secus *hyp*

ca, quae viribus ac facultati agentis, loco ac tempori est accomodata.

3. Omissio diligentiae debitae ad cognoscendum, et quoquo modo providendum, ex qua damnum vel incommodum existit, *culpa* vocatur; cujus triplicem gradum distinxerunt jurisconsulti romani, summum, medium, intimum, quemadmodum et diligentia suos habere gradus facile intelligitur. Doctores scholastici aliam nominant *culpam theologicam*, quae cum peccato conjuncta est, aliam *juridicam*, quae sine peccato est, forte ex oblivione non voluntaria, ut inter homines. Nam cum negligentia aut culpa sit omissio diligentiae debitae, sive ejus, qua uti quispiam obligatur; sequitur, ut eam omittens contra obligationem agat, atque adeo peccet.

4. Jam de gradibus culpae. *Lata* est omissio diligentiae, quam homines vulgo in negotiis suis, et similibus adjunctis adhibent: *levis*, quam vulgo in negotiis suis et similibus adjunctis adhibent prudentiores, et magis providi: *levissima*, quam non adhibet, nisi prudentissimus quisque, et maxime providus.

5. Culpa relata ad usum facultatum mentis varia sortitur nomina. *Incogitantia*, siquis agendo non attendit, quantum satis est, ne male agat e. g. tractando arma, incedendo per vias aut scalas praecipites. *Inconsiderantia*, qua expendere praetermittit, quid mali, bonive secuturum sit ex actu. *Praecipitantia*, quando rebus nondum sat circumspectis ad agendum quis prosilit. *Imprudentia*, cum dispicere et examinare negligitur, quid huic maxime tempori congruat, ut fiat. *Improvidentia*, qua mala non praecaventur, quae sequi, aut incidere possent. *Incuria*, quando omnis solicitudo abest, ut recte agatur.

6. Dolo agit, qui destinato consilio, atque ex animi proposito agit, quod omittendum est, vel omittit, quod agendum est; maxime usurpatur de actionibus, quibus incommodum creatur aliis. *Do-*

lus apertus est, quando prudenter dubitari test, quod agens habuerit animum nocendi *praesumtus*, si de tali animo ita liquido stat, probabili tamen ratione judicatur.

(a) Deliberata actio non ea hic, ut vulgo, sumit cum praesenti usu seu advertentia rationis fit, veri admodum dici solet e. g. homicidium praemeditati

XLVI. His notionibus ac principiis sup catis cohaerent positiones sequentes:

1. Actio dolo suscepta magis imputatur quae ex culpa fit.

2. Actiones, quibus culpa juste imputatu tationem habent pro gradu culpae.

3. In collisione officiorum, actionumque ob anceps consilium minus libera est actio quoque est imputatio.

4. Actio composita, quia plus deliberat morae habet, magis imputatur, quam simp

5. Magis etiam actio, quae fit primaria ta intentione, quam quae minus primaria directa.

XLVII. Quantitas moralitatis complete §. XLIV. et XLV. in actione quavis singu mulatam mensuram habet. Nam

1. Primo spectatur actio in se, sive *quo ciem*, qua alia prae alia honestior aut turpi

2. Dein, quia completa moralitas ex fine agentis, et actionis adjunctis coalescit, pro que alio fine agentis, et pro diversis adjunc riatur, et multiplicatur moralitas.

3. Idem fit ob majorem conatum, ardorem cultatem, moram actionis, quae causa est, tus *externus* ob majorem contentionem, et nuationem vel iterationem actuum internorum

gnitudine moralitatis, nempe honestatis vel turpitudinis superet actum internum, etsi per sese uterque ab eadem pendeat libera voluntate.

4. Denique his omnibus positis iisdem, spectatur numerus actionum, qui crescit 1. pro numero objectorum totalium, ut vocant, uti cum quis uno ictu duos sternit: 2. ex facta prioris actus retractatione vera, vel aequivalente, et nova dein iteratione: 3. ex intervallo satis magno, quod inter plures actus generis ejusdem intercedit, ob quod fit, ut alter novus censeatur, ac distincte numerandus a priore. Id vero ex actuum natura pendet. Alius enim alio citius transit, ac facilius interrumpitur, ut cum sequente non cohaereat.

CAPUT IX.

MORALITAS ACTIONUM ET IMPUTATIO MAXIME ETIAM REFERTUR AD CONSCIENTIAM CUJUSQUE.

ARGUMENTUM.

§. *XLVIII. Conscientia, uti est cognitio cujusque de suis actibus. XLIX. Certitudo, probabilitas, dubium etc. sunt affectiones cognitionum. L. Hinc conscientia affectiones, et nomina habet varia. LI. Obligationes naturales ad conscientiam pertinentes. LII. Quaestio de conscientia probabili. LIII. Conscientia consequens.*

LXVIII.

Conscientia est judicium cujusque de suis ipsius actibus, eorumque honestate vel turpitudine; eaque vel *antecedens*, de qua inprimis hic agitur, aut *consequens*. Antecedunt autem actiones nostras plura saepe judicia, neque generis ejusdem.

1. Inprimis quia omnis cognitio practica e retica deducitur vi rationis , primo semper judicium theoreticum seu speculativum , qu in se cum adjunctis attingit, actionem vero regit , ut enunciet , quid juris , consilii , ol nis sit.

2. A cognitione ergo speculativa differt cognitio , quae exhibet , quid juris , consil gationis sit , eaque saepe est generalis, nequ senti tempori penitus accommodata. Videmu saepenumero , quid fieri posset , expediret , beret , nisi singularia rei adjuncta id ambigu cerent. Ejusmodi cognitio vocatur *dictamen cum remotum* ; dictat enim quid per sese , tis hisce adjunctis, posset fieri , expediret beret.

3. Igitur post dictamen remotum , aliud s dictamen ultimum , enuncians, quid in praes adjunctis fieri possit, expediat, vel debeat; tur *ultimum* ; quia nullum aliud sequitur di practicum , sed mox ipsa actio, seu animi p tum , aut decretum voluntatis.

4. Ultimum hoc dictamen saepe appellatu *xum*, estque reipsa tale ; quia dirigitur in praecedens directum , sive illi quasi innititu enim , sic te indicasse de reipsa , ac directe bus nunc quidem circumspectis hic contract rosimilius non est injustus : defensio cruent dae vitae aut pudicitiae causa verosimilius co nunc est : lex ista verosimilius abrogata jam e suetudine contraria. His directis praemissis j aliud reflexum feres in hunc modum : quoti que circumspectis omnibus verosimilius est, ctum non esse injustum , defensionem esse c sam , legem abrogatam esse ; tum ineundo c ctum , suscipiendo defensionem, libere agendo lex nunquam extitisset, certo justa et honesta, et i

nis a culpa erit actio, quia destitutis nobis saepenumero cognitionibus certis, satis est ad honestatem vitae, si ea sectemur, quae vero similiora sunt. Patet manifesto istiusmodi judicia referri ad priora directa, ob eamque causam debere *reflexa* nuncupari (*a*).

(a) Spectato cogitandi et agendi usu operationes mentis, cognitiones et judicia varia, dein voluntatis decreta celerrime fere sese consequuntur, vix ut discèrni inter se possint absque singulari attentione. Est tamen ea, quam evolvimus, naturalis et usitata cogitandi, agendique ratio. Usus sum hoc loco saepe vocabulo cognitionis theoreticae aut practicae, non judicii theoretici ac practici nomine: quia mens ejusmodi cogitationes, aut cognitiones saepe habet, quin firma judicia, ac non verius haesitationes videantur. Dictamina voco cognitiones eas, per quas videmus, quid juris, consilii, obligationis sit, sive quid honeste aut moraliter possit fieri, quid expediat, quid necesse sit. Sunt scriptores non pauci, qui etiam dictamina speculativa seu theoretica in ore habent; quas equidem voces pugnare opinor. Si enim dictamen seu dictatum est, quomodo speculativum, seu mera contemplatio rei? si speculativum; quomodo dictamen? sed cum imperitiae atque inconstantiae loquendi mederi nemo possit: id potius agendum videtur hoc loco, ut propositae judiciorum classes, quae actiones antecedunt, exemplis illustrentur: theoreticae cognitiones seu judicia speculativa sunt, hisce casibus: siquis venator intenta oculorum acie ita apud se cogitat: id quod sub dumeto latet, fera est, non homo. Si judex perceptis litigantium rationibus earum momenta expendit, eaque sint, aequalia esse: vel utra utris praeferenda videt: si, qui defunctum conjugem audit, de certitudine nuncii, ejusque mortis adfirmate judicat, vel utramque in partem titubat cogitando; aut siquis super facto dubitat, utrumne poenam, censuram, irregularitatem quis incurrerit? aut aqua rosacea rationem aquae naturalis habeat, nec ne? atque haec theoretica sunt. Nam in contemplatione rei haerent, nec quid juris, consilii, obligationis sit, enunciant. E contrario practica sunt, hujusce formae; quando certum est, feram sub dumeto latere, non hominem, licet telum emittere; cum aequalia sunt momenta litigantium, non est penes judicem pro amico ferre sententiam: si una pars praevalet rationibus, etsi nec altera suis careat, nefas est litem adjudicare, nisi praevalenti. Si probationes delicti non sunt luce meridiana clariores,

reus nequit morti addici: qui conjugis mortem p
non habet, ad novas prosilire nuptias non debet;
bitat probabili ratione, irregularitatem incurrerit
cidio, nec ne, non debet sacra mysteria tractare

XLIX. Compertum est ex theoretica philo
certitudinem, evidentiam, dubium, probab
esse cognitionum nostrarum affectiones, non
Nam quidvis reipsa est, aut non est; nequ
neutrum habet locum, neque medium. At f
test, ut certo affirmari nequeat, neque rem
neque non esse (*a*). Quemadmodum vero in
ticis disciplinis non quidvis liquido explorat
vel sapientissimis; ita in cognitionibus prac
jure, consilio, obligatione agendi, alia certa
alia probabilia, alia dubia existunt. In ipsa
dine insunt gradus, indeque ab ea descendi
maximam, majorem, aequalem in utramqu
tem, minorem probabilitatem, denique ad i
plane improbabile, quod possibile duntaxat
penitus ignoratum est. De his annotandum

1. Probabile aestimatur ex numero, m
magis ex pondere ac momento rationum, qu
in aequales esse possunt, aut prope aequal
parum pro nihilo reputetur in ancipiti cogn
qua aliis aliud, eidemque alias aliud videt
quit vero probabile censeri quidquam, nisi
tis omnibus et momentis et adjunctis, partis
positae expensis rationibus. Unde inanis adp
divisio in absolutam et comparativam probabil
Neque enim vere probabile est, si compar
momenta partis oppositae non sit (*b*).

2. Sunt, qui origini vocis, aut fortassis
conceptae opinioni inhaerentes probabile voc
quod solum probari, seu approbari, et as
viro sapiente potest, idque ipsi statuunt, id
quod ad veritatem *magis* accedit. Ac si quand
tingat, ut aequalia sint in partem utramque m

tum id non probabile appellant, sed dubium (c). Aliis dubium generatim id nuncupatur, quod non certum, quodque assentiri sine formidine erroris non possis; qualem assensum cum formidine erroris praestitum, *opinionem* vocant.

3. Qui probabile id modo censent, quod veritati propius est, quodque unum probet vir sapiens, de imputatione statuunt in hunc modum: imputatio alia certa est, alia non certa, atque posterior haec aut dubia, aut probabilis, unde consequi necesse est, ut binae imputationes contrariae, quarum utraque sit probabilis, inter se pugnent, cum non possit utraque propior esse veritati.

(a) Sic quando res ipsa certa a nobis dicitur, probabilis, dubia, non ipsa secundum statum realem, sed uti cognitioni nostrae subjecta est, sive secundum statum intentionalem denotatur. Atque eadem ratione, cum probabilitas cognitionis, non rei affectio sit, id, quod objective probabile aliquando vocant, alio significatu intelligi non potest, quam quod passim a viris doctis ac prudentibus niti censetur gravibus momentis: cui opponunt subjective probabile, quod uni alterive tale apparet.

(b) Quibus ex fontibus aut criteriis probabilitas proveniat, ad hunc locum non pertinet. Certe justa fuit damnatio propositionis 27. facta ab Alexandro VII.

(c) P. Concina in manuali l. II. diss. II. c., ait „ Ante „ artem probabilismi sola opinio probabilior pro opinione „ probabili habebatur. Nam opinio minus probabilis in „ conspectu probabilioris antiquis omnibus probabilis non „ fuit, et re ipsa non est „.

L. Uti quaevis cognitio eas, quas recensuimus, affectiones habere potest; sic et conscientia, quae in judicio sita est de honestate vel turpitudine actus, quem edere quis cogitat.

1. Est igitur conscientia certa, est probabilis, dubia; est recta, quae in judicio consistit ipsi veritati, seu juri, consilio, obligationi conformi; secus non

recta vel erronea vincibiliter, aut invincibilite
admodum error (§. XXXI. b.)

2. *Tota* appellatur non ex momentis ra
sed quod a periculo peccati magis remove
tem: eritque tutior accipienda vel comparat
positam partem pariter tutam, non tame
bonam, vel ad oppositam partem non tuta
igitur quod tutius, id etiam probabilius, n
verse. Nam quod probabilius, id colligitur
joribus momentis rationum: quod tutius
quia a peccato remotius est, vel ut pau
niunt, id, quod favet legi contra libertatem

3. Nominant etiam conscientiam *scrupulo*
qua mentio fit in utroque jure, vocaturqu
religio, quae in talibus haesitat, ubi non
quatenus haesitandum (*a*). Hinc scrupulus h
dicitur suspicio levis de peccato cum nimia
tate agendi: dein conscientiam *perplexam*, q
peccare se putat, utrumvis eligat. Exemplu
gans extat in sacris canonibus (*b*).

(a) C. etsi 18. de simonia. c. inquisitioni 44. de
excomm. triplex distinguitur conscientiae status, 1
pro certo scit e. g. impedimentum conjugii, etsi il
bare apud ecclesiam non possit: dein si quis pro ce
sciat, sed credat, tum distinguitur alia conscientia
delitate probabili et discreta (nullo probabilitatis
gradu), alia ex crudelitate levi et temeraria, quae
explodi. Atque huic triplici dein generi accomodat
sio pontificia.

(b) C. significavit, 13. de censibus in parte decis

. LI. Persuasissima omnibus est thesis hae
mum dictamen de honestate vel licentia actio
tum esse debet, ut actio honesta, ac licita s
enim formidat, aut haesitat, licitene ac h
agat, agitque nihilominus, non potest aliter a
esse animo, quam ut perinde habeat, lege
vet, an violet. Quae ipsa affectio non minus

sensum in peccatum, quam in actionem continet (*a*).

1. Peccat ergo, qui agit *contra* conscientiam: qui agit *sine* conscientia, vel dictamine de honestate actionis: qui non agit *ex* conscientia, sive ex judicio certo ac firmo de actionis honestate. Primo casu conscientia dicitur *serva*, cum cupiditate aut perturbatione in transversum abripi se quis sinit, illudque usurpare potest: video meliora, proboque; deteriora sequor. Qui passim id agit, *nullius conscientiae* dicitur. Altero casu conscientia *dormit*, quando diuturna peccandi consuetudine ita obduruit quis, ut rationem vix jam habeat, id, quod agit, honestum sit, an turpe. Tertio denique casu conscientia dicitur *laxa*, quae levi ratiuncula quidvis licitum putat (*b*), aut *pharisaica*, quae magna parvi, parva magni facit (*c*).

2. Qui dubitat agendo, graviter, an leviter delinquat, aeque in grave delictum consentit, ac in leve. Igitur graviter delinquit.

3. Quemadmodum generalis est obligatio fugiendi cujusque peccati, et servandae legis; ita explorata etiam obligatio est investigandae veritatis, cujus notitia necessaria est, ne peccet. Qui enim ad finem obligatur, pariter adstringitur ad media, sine quibus is obtineri non potest (*d*). Neque tamen metaphysicam certitudinem de honestate actionis quisque facile poscet, ut pauci quidam. Est enim id supra hominis conditionem, ac perpetuis angoribus obnoxium.

4. Qui errore tenetur de honestate actionis, eumque potest deponere, sane deponere tenetur, ni tutius sequi velit.

5. Quia homo proxime regitur judicio suo et conscientia, tenetur eam sequi, tum si recta est, tum si errans, quando errorem nequit deponere; utraque enim praescribit, parendum esse legi, idque verum

utrinque. Error in eo est, quod praecept
putet, quod concessum est, vel plane pro
aut prohibitum, quod praeceptum, vel
sum.

6. Qui conscientia perplexa laborat ex
tia vel errore, quem deponere potest, ut
obligatur; secus peccat, utrumvis eligat. S
nere nequeat, id eligat necesse, quod mal
tur minus, minusque favet cupiditati ac lil

(a) Hanc generalem naturae legem Paulus judi
XIV. 23. Omne, quod non est ex fide (ex firmo
ac persuasione de honestate) peccatum est. Hoc
fidem alteri vel sibi facere.

(b) Eo pertinet propositio III. confixa ab I
P. XI.

(c) De hac Christus ait ad Pharisaeos: excolantes
camelum autem glutientes. Matth. XXIII. 24.

(d) In inquirenda hac veritate alia dicitur dilige
naria, quae mediis consuetis utitur, ceu studio,
precibus ad Deum fusis: alia extraordinaria pro r
tate, aut cum frequens sit dubium, multosque ar
jusmodi est, si collegia doctorum consuluntur (e.
stitia causae belli) si publicae dicuntur preces, si
Romana consulitur, quae mater est, et magistra
ecclesiarum. Exemplum praebet Clementina 1. de
pontifex ex concilio Viennensi plures edidit dubio
cisiones de vi et obligatione regularum fratrum mi
dicens: „Nos itaque, qui in sinceris horum con
„ delectamur, attendentes, quod in his, quae an
„ lutem respiciunt, ad vitandos graves remorsus c
tiae pars securior est tenenda etc.

LII. Fit ipsa infirmitate mentis nostrae, e
cursu variorum adjunctorum; ut quod cert
pore, certaque adjunctorum complicatione p
ptum, vetitumve sit, *pro certo* affirmare non
mus, etsi probabilia argumenta praesto sint o
tionis seu affirmativae seu negativae. Hoc ca
libertatis seu facultas agendi colliditur cum o
tione probabili (non certa) abstinendi ab act
aut jus libertatis seu facultas non agendi cum

gatione probabili (non certa) actionem ponendi (a). Ac fieri potest, ut aeque probabile sit, obligationem reipsa extare, ac non extare: aut probabilius (non tamen certum) eam extare, quam non extare, aut contra probabilius non extare, quam extare. Primo casu jus et obligatio aequis rationum viribus colliduntur: altero praevalet argumentis obligatio: tertio praevalet jus libertatis. Quid igitur? cum judicium ultimum de honestate actionis certum firmumque esse debeat, ac judicium illud de usu libertatis certum esse in his casibus non possit ob oppositam probabilitatem obligationis, qua impeditur usus libertatis; semperne his casibus sequendum erit tutius, ita, ut generalis ponatur obligatio naturalis, implendi aliam quamcunque obligationem, quam non extare aeque probabile est; aut extare probabilius quidem, nec certum tamen, aut denique non extare probabilius, quam extare. Haec est famosa illa de probabilismo quaestio, nostro aevo non tam rationibus, studioque inveniendi veri, quam conviciorum, ac calumniarum turbine et tempestate decertata. Dudum illam tanquam jure suo theologi sibi vindicarunt, neque mens est, possessione illos sua dejicere. Est tamen ea quaestio admodum frequentis usus, valdeque generalis, ac per sese ad jus pertinens naturale. Cum enim dictet natura, obtemperandum esse legibus positivis legitime latis, interrogari potest, si certum non sit, extare, aut vim etiam nunc habere, vel ad praesentem casum spectare legem positivam, utrumne natura dictet nihilominus, atque universe, tum quoque secundum legem agendum esse perinde, ac si certo extaret, certo vim etiam nunc haberet, certo ad praesentem casum spectaret. Quod unum praetermitti a me non debet, id faciam, ut animadversiones subnectam aliquas non ad definiendam litem, sed ejus statum declarandum oppositas.

1. Cum ambigitur, honestumne, ac licit agere, necne, extetne obligatio faciendi, aut n ciendi; omnis dubitatio ac controversia ad tiones practicas, seu ad dictamina pertinet. A segregandae sunt cognitiones theoreticae, cert ve incertae. Fit saepe, ut, si praecedens the ca cognitio penitus certa, et explorata non sit magnopere habeatur probabilis; tum practica tio ei innixa non modo non certa, sed penitu probabilis censeri possit. Fac, cognitiones the cas has non certas, sed probabiles esse: Caju travit crimen morte dignum: rex habet justam li causam: haec materia est apta conficiendo s mento: lex ista principis, aut praeceptum inju est: venenum non est admixtum potioni. Dico, q tumvis verisimilia haec sint judicia theoretica men verisimiles nullo modo, nec ullo pacto pr biles erunt practicae cognitiones sequentes: fas Cajum morti addicere: licitum est, bellum mo adhibere ejusmodi materiam pro conficiendo s mento: detractare principi obedientiam: potio praebere alteri. Cur ista practica *omni* probab te destituantur eo solum ex capite, quod illa t retica certa non sint, etsi probabilia; non tam communibus, quam propriis earum rerum pri piis pendet. Dici igitur non potest, quantopere ptiant, et a proposito scopo aberrent, qui the tica et practica inter se confundunt; cum tota troversia eo tantum pertineat, quid juris sit, si ctica cognitio habeat suam illa quidem probabil tem; non tamen extra omne dubium posita sit.

2. Nec praesens controversia ad particular quandam tractationem pertinet, quid in ea ho stum aut contra, censendum sit; sed de gene naturae obligatione inquiritur; quae jubeat univ sae, in quovis particulari casu aliam quamvis ob gationem sequi etiam tum, quando aeque probal est, eam extare, ac non extare, aut probabili

(necdum certum et exploratum) eam extare, quam non extare, aut denique probabilius, eam non extare, quam extare. Qui generalem istiusmodi naturae obligationem statuunt, ejus originem demonstrare necessum habent ex natura pariter, atque ex nexu cum divina perfectione quadam. Quo loco animadvertendum, et obligationes, et jura, quae dicimus, seu facultates agendi a Deo creditore provenire, ut, qui ob ancipitem obligationem, nec satis sibi perspectam, ea relicta, jure libertatis utitur, eo non aliter utatur, nisi tanquam concesso a Deo, et ad fines a Deo, ac natura praefixos. Fac, ambigere patremfamilias, satisne justus et aequus contractus sit, quem inire cogitat: simul cupere, eum inire pro commodo familiae, cui providere cogitur a Deo et natura. Is si certo utetur jure ineundi pacta, sibique ac suis consulendi, relicta incerta obligatione eodem contractu abstinendi, non ita fingi debet, ac si fraena obligationum naturalium facile abjiceret, suaeque tantum lubidini indulgeret, neque ita, ac si parvi faceret Dei leges, quando jure pariter a Deo concesso ad fines praefixos ab eodem Deo utitur. Si id, quod tutius est relate ad peccatum vitandum, consentiret semper cum hominum consiliis etiam honestissimis, ac conformibus naturae; sine dubio prudentia dictaret, semper tutius illud amplecti. Nunc vero alterum cum altero saepe pugnat, ut in proposito exemplo de patrefamilias. Quapropter nescio, qua ratione naturales prudentiae regulas ad hanc de naturali obligatione ac justitia controversiam quidam applicent (*b*).

(a) Sic quando obligatio non cum jure agendi colliditur, sed cum alia obligatione, ut satisfieri utrique tempore eodem nequeat; is casui non ad hunc videtur locum pertinere, sed eo, ubi de conscientia perplexa agitur.

(b) Vir celeber Paulus Jos. Riegger in dissertatione edita Oeniponti A. 1744., quam inscripserat: Systema jurisprudentiae naturalis seu universalis „ C. VI. §. XI in hunc

modum statuit: „ Omnino dicendum cum communis
„ opinionem vere et intrinsece probabilem esse re
„ actionis humanae honestae, atque operantem prac
„ moraliter securum reddere de suae actionis hone
„ quod scilicet sic operando non peccet. --- Fundam
„ operationis nostrae hoc in casu non est opinio illa,
„ sequitur ex ratione probabili, sed potius judiciu
„ tellectus, quod in opinione ista fundatum est. --
„ quaevis opinio certo probabilis fundat dictamen p
„ cum et moraliter certum de honestate operationis.
„ virtutem prudentiae non requiritur, ut ex parte c
„ in dirigendo semper sit vera et certa speculative
„ in moralibus ob innumeras circumstantias particular
„ unquam possit haberi veritas, et certitudo specul
„ sed sufficit, quod sit vera et certa practice ex part
„ tivi probabilis et rationabilis: alioquin vix unquam
„ remus conscientiam quietam, dum tamen maxima
„ mortalium conscientia probabili regitur. „ §. XX. in
modum pergit: Quamvis autem haec ita se habeant,
tamen, an non simplicitati juris naturae conformius
asserere, opinionem probabiliorem in conflictu prae
dam esse minus probabili. — §. XVI. Ex hucusque
minime tamen inferre licet, in concursu opinionum
probabilium, posito, quod omne dubium absit, se
tutiorem esse eligendam. Eodem capite §. XX. perst
calumniam Pufendorfii et plurium aliorum acatholico
quam nostris, ut inquit, casuum conscientiae scripto
audacter affingere non dubitant, quasi solennis horum
ctrina foret, auctoritatem unius doctoris, etiam ratio
destituti, et a quo ceteri dissentiunt, ad extrinsecam
nionis probabilitatem sufficere. Ad §. XIV. recensuisse
mis probabilismi doctoribus addit: „ Hos vel ideo no
„ re volui, ut pateat hanc sententiam nec novam, ne
„ ctoribus Soc. Jesu propriam esse, quod tamen Pa
„ lius in suis literis provincialibus hunc in finem e
„ innumeris conviciis et calumniis refertis christiano
„ persuadere omnibus nervis contendit, ut mirum no
„ has literas provinciales Aquis sextiis, sententia parla
„ ti V. id. Febr. 1657. lata, ad subeundas infames ca
„ cis flammas fuisse condemnatas. „ Haec scripsit Rei
„ rus ille, cui assurgunt modis omnibus, et applau
„ ii, qui veteres calumnias recoquere non verentur. ,
alia animadversio nequaquam praetermittenda hoc
Van Espenium miror adeo factionis suae, ejusque pri
piorum oblitum fuisse, ut in tractatu de promulgation
gum ecclesiasticarum formalissima principia probabil
repente orbi obtruderet, iteratoque negaret, obligari

ditos legibus pontificiis posse, nisi certam ipsius legis notitiam habeant.,, Licet (inquit cit. tract. C. III. §. 7.) ritus ,, et modus publicationis dici queat juris mere positivi, ac ,, varius esse possit pro locorum et temporum varietate, ,, neque hic ritus ad rationem legis pertinere dicatur; ipsa ,, tamen supra descripta publicatio ad rationem legis adeo ,, necessaria habetur, ut nulla humana auctoritate prae- ,, termitti queat, sive nulla humana possit auctoritate effi- ,, ci, ut communitas, cui lex positiva seu ecclesiastica seu ,, civilis fertur, simili lege obstringatur, priusquam taliter ,, ei fuerit notificata, ut mediante ea notificatione certam ,, ipsius legis notitiam habere possit; ne alioquin dicamus, ,, posse pontificem lege sua positiva fidelium obstringere ,, conscientias, etiam dum probabilem legis positivae ignorantiam habere possunt. ,, Quivis videt, istiusmodi argumento ex natura legis seu obligationis depromto, latam probabilismo portam aperiri circa naturalem quoque legem seu obligationem.

LIII. Conscientia *consequens* ad actus praeteritos refertur; de quibus ipsa et testem agit, et eos una et consectaria eorum cum lege comparat, et de iis judicium fert, quo homo a se ipso condemnatur intus, vel absolvitur, ut adeo in foro interno idem sit actor, reus, judex; quamquam haec imputatio potius a Deo fit omniscio judice. Unde et forum Dei et forum poli nomen habet. Est igitur:

1. Conscentia consequens, vel excusans ac remordens, vel excusans ac tranquilla. Ad priorem pertinet illud Juvenalis sat. XIII. Saevissima poena est, nocte dieque suum gestare in pectore testem. Ad hanc vero Horatianum illud: Hic murus aheneus esto, nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

2. Inepte stomachantur quidam contra vocabulum *conscientiae* tanquam novum, neque antiquo Latio, neque sacris literis satis notum. Atqui Paulus (r) de hominibus naturae lege potissimum obligatis ait: *testimonium reddente illis conscientia, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*. Tullius vero locis pluribus,

quae sit conscientiae vis in utramque partem, scribit.

(a) Rom. II. 15.

CAPUT X.

ALIA EST HUMANORUM ACTUUM AFFECTIO, QUI VALIDI DICUNTUR, AUT NULLI.

ARGUMENTUM.

§. *LIV. Notio actus validi et irriti. LV. Ad vali actus requiritur primo jus agentis. LVI. Secun consensus agentium. LVII. Tertio, apta mate quae in actionem et contractum cadat. LVIII. valent, quae vi, metuve gravi et injusto f LIX. Quod prohibitum, non idcirco generatin ritum est.*

LIV.

Actus validi dicuntur, qui effectum suum ralem, ad quem destinantur, nempe jus, aut c gationem reipsa aut gignunt, extinguunt, firma novant, aut quoquo modo afficiunt. Contra i sunt, si carent effectu illo morali. Qua in re sunt spectanda:

1. Habeatne is actus, de quo sermo est, *subs tiam* suam, aut *formam substantialem*, ut voca quia sine forma res esse non potest. Actus nu erit, qui eam formam non habet. Nec interest, forma per ipsam negotii actusque naturam, seu minum vel Dei voluntate sit constituta; modo fo sit hujusmodi, sine qua res, vel actus esse, ac mine suo designari non potest (*a*).

2. Praeterea in actibus, ac negotiis inter ho

nes gestis, si, valeantne, an nulli sint, ambigitur, considerari debet, 1. jus agentis, 2. materia, quam attingit negotium, 3. consensus eorum, inter quos negotium agitur. Atque haec deinceps explicatius sunt tractanda. Perfrequens enim ea de re incidit controversia.

(a) Sic formam jure constitutam habent adoptio, electio, testamenta, sacramenta. Aliquando eadem ex natura et fine interno negotii colligitur. Fac, rem ea conditione vendi alteri, ut accipiens ejus dominium non acquirat; profecto non erit hoc negotium, emtio, venditio, ac, si ita nuncupetur, inanis lusus et abusus vocabuli erit (l. cum munu. 80. §. 3. D. de contrahenda emtione): aut fac ita rem (saltem quae pecunia non fit) deponi apud alterum, ut in hunc dominium transeat depositae rei. Certe id egreditur depositi notissimos terminos l. Lucius 24. D. depositi. A substantia actus separari ac distingui solet id, quod ob assiduum aut frequentiorem agendi usum actui quodammodo naturale est, etsi abesse possit, quin actus concidat, et nullus sit.

LV. Si quis eorum, inter quos versatur actio, jure aut facultate morali caret, dandi quidquam, vel acquirendi, obligationis suscipiendae, vel alteri imponendae; nullus est actus, perinde ac si gestus omnino non esset. Ut igitur vim habeat, valeatque, quod agitur, necesse est, ejusmodi jus agendi, vel recipiendi quidquam (sive connatum sive acquisitum sit) aut habilitatem, seu capacitatem utraque ex parte praesto esse; si deficiat vel una ex parte, actus ipse deficit, nullusque est (*a*).

(a) Hoc principio nititur regula 79. in VI. Nemo potest plus juris transferre in alium, quam sibi competere dignoscatur. Hoc etiam sensu verissima est regula 64. ibid. quae contra jus fiunt, debent utique pro infectis haberi. Denique et regula 52. ib. non praestat impedimentum, quod de jure non sortitur effectum Idem exprimitur C. quod autem 5. de jure patronatus: pro non dato habetur, quod ab illo datur, qui non potest de jure donare. Consonat C. cura 11. eod. Exemplo pariter sunt testamenta, quae, ut valeant, necessaria est testabilitas activa et passiva. Similiter philo-

sophatur Pufendorfius de I. N. et G. l. III. C. VI.
„ Cum obligatio semper referatur ad alium, cui
„ praestandum; adeoque illi respondeat in altero j
„ vi exigere queat obligationis impletionem; nor
„ ad eandem generandam, ut in uno sint principi
„ tionem producentia; sed in altero quoque req
„ principia ad jus quaerendum idonea; citra ju
„ obligationi respondens nulla intelligi potest oblig
„ nihil debeo, si nemo jure me poscere quid p
Hoc etiam loco revocandum est in memoriam, c
quaedam, quae abdicari, et penitus vel etiam e
communicari cum aliis non possunt (§. XIX.).

LVI. Quando *a consensu agentium* pendent
non praestito vero consensu ejusque declara
nulli sunt.

1. Ad consensum satis non est, siquis pr
tum in animo habeat facere quidquam, aut n
quid facere cogitet; sed voluntas interna effic
sideratur, quae id spectat, et efficit, ad quod
tendit, nempe conferre jus, aut imponere obli
nem. Declarationem hujus voluntatis, quae t
signa, necessariam facit ipsa natura hominum.
tum quidem seu promissio Deo fieri potest sol
mo et cogitatione, homini non item. An, qui t
consentire videatur, ex adjunctis rei colliger
est, hominumve legibus.

2. Sunt negotia, in quibus consensu maxime
sonali opus est, quique suppleri non potest au
tate aliorum, aut voluntate etiam summo im
pollentium; uti fit in contrahendis matrimoniis
ciendis votis, suscipiendis sacris mysteriis. Con
sus *praesumtus*, si re ipsa deficit, consensus
est, nihilque operatur naturali jure; neque in ad
titio statu valere potest tum, quando consensum
sonalem actus requirit.

3. Consensui plura efficiunt, uti alienatio m
tis (*a*), aut cum ebrietas exilium menti indicit;
bo, cum usus deficit rationis. Cum incertum s

quo tempore ratio satis illucescat tenerae aetati; idcirco leges provident pupillis et minoribus (*b*).

4. Verus consensus non est, qui in animo non est, sed in lingua vel signis haeret, quibus is fingitur. Est autem fingendi ratio duplex; primo, cum quis agit, uti agi solet ab aliis, vultque actum edere, ac obligationem suscipere, sic tamen, ut eam implendi voluntatem non habeat. Dein cum quis in animo refragatur penitus, neque obligari omnino vult, aut actum eo modo gerere, quemadmodum solet ab aliis, etsi totum mente contineat. Atque haec posterior fictio officit actui, eumque nullum facit, non prior illa. Sunt, qui externa consensus signa sine interno annutu ac consensu sufficere putent, ut actus vim habeat. Id quidem in multis casibus, ceu matrimonio, votis etc. aperte falsum est, eademque est ratio actuum aliorum. Neque in ea opinione sum, ut necessariam esse dicam voluntatem *expressam* sese obligandi, modo quis agere velit eo modo, quo fit ab aliis idem agentibus. In foro quidem externo praesumtio fit de consensu interno ex signis eum indicantibus (*c*).

5. Vulgo dicitur: *nullus est consensus errantis*: *voluntas ad non cogitata non extenditur*: *actus non operantur ultra intentionem agentium*; ut proin error, ignorantia, dolus ab altero interpositus actum videantur facere nullum. Verum magno acumine opus est in re hac dijudicanda, ne humanorum actuum et negotiorum pars ingens periclitetur, suaque firmitate ac robore exuatur contra, ac vero congruit. Ac primo spectanda est *praesens* voluntas agentium, non ea, quae *extitura* esset posita conditione, vel notitia certa. Grotius ait: *si promissio fundata sit in praesumtione quadam facti, quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim; quia omnino promissor non consentit in promissum, nisi sub quadam conditione, quae reipsa non extitit* (*d*). Sed porta aperienda non est hujusce generis interpretationibus,

quibus infringitur actuum firmitas, ac turba
manum commercium. Homines enim diversi
sionibus, causis, opinionibus veris aut falsi
luntur ad tractandum inter se, ac perquan
sibimet fines praefigunt, quorum ratio in
conventionibus haberi non potest, nisi expr
serantur negotio, aut in eo per sese inclusa

6. Pufendorfius discrimen statuit inter
tiones mutuas, quae intra terminos promissio
rent, et alias jam impletas, ac datas executic
enim existimat: siquis falsa opinione induc
agendum vel promittendum, interest, sitne re
tum integra, an secus. Priore casu aequum
poenitendi facultas detur; praesertim siquis
ad paciscendum accedit, qua causa ad hoc in
fuerit, praeseferat; uti si cui peregre versanti
nuncius afferatur, equos domi periisse; idque
seferens alios coemat: falsitatem nuncii de
comperiat, quam pretii et equorum facta trad
Tum quidem ad implendum contractum adi
debet; quoniam sciente venditore nuncii verit
tanquam conditionem tacite posuit; etsi ad id
interest, vel ad sarciendum damnum, si qu
cepit venditor, teneatur. At si res integra no
sed praestatio jam facta et pecuniae et equo
tunc non potest ad reddendam pecuniam et
piendos equos compelli venditor, nec qui em
rescissionem contractus petere, nisi quantum e
manitate velit venditor. Ita Pufendorfius (*e*).
dubio interest inter actus *promissorios*, et *exe*
rios; illis, cum in futurum spectent, fere inser
telligitur conditio: *rebus sic stantibus*. In his v
qui jus vel dominium rei jam recepit, ejus in
moda fert, uti et commoda. Caeterum in ac
etiam promissoriis, ea, quae ad essentiam ne
non spectant, nec expresse designata, ac vel
conditionem assumta sunt, actum non vitiant,
forte alter de iis, dum paciscitur, taciter cogit

Ita ipsemet Pufendorfius (*f*). Totum ergo, quod superius dixerat, eo recidit, ut ambiguum sit, siquis tractando causam impulsivam narraverit, et alteri prodiderit, utrumne eam hoc ipso videatur in pactum deduxisse, ac instar conditionis posuisse, qua deficiente etiam actus deficeret. Id nisi pateat ex adjunctis, actus manebit, etsi ea causa concidat. Secus novum onus (nempe poenitendi, ac resiliendi a conventione) imponeretur alteri, in quod ab eo consensum non est. Quapropter aequitati consentanea est decisio Celsi Icti: *quidquid adstringendae obligationis est, id nisi palam verbis exprimatur, omissum intelligendum est* (*g*).

7. Si error contingit circa ipsam rem, de qua convenitur, vulgo inter *substantialia* et *accidentalia* seu qualitates rei distinguunt, ac si *in corpore* seu materia erratum est, nihil debetur; quia actus nullus est. Uti si vitrum vel orichalcum obtrudatur volenti habere gemmam vel aurum (*h*): atque eo casu res ipsa in se dolum habet, etsi neuter animum fraudandi habuerit. Idem contingit, si qualitas primaria lex contractus sit, et in pactum deducatur. *Plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus; sicut cum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur* (*i*). Si igitur mensam quadrangularem expetam, non teneor rotundam accipere.

(a) C. dilectus 24. de sponsal.

(b) Grotius de I. B. et P. L. II. C. XI. §. V.

(c) Ita habet L. Labeo §. 2. de suppellectili legata: equidem non arbitror, quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: caeterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Adde l. generaliter 13. in fin. C. de non numerata pecunia. Quae eadem lex adducitur C. per tuas 10. de probat. his verbis: „ cum nimis „ indignum sit, juxta legitimas sanctiones, ut, quod sua „ quisque voce dilucide protestatus est, in eundem casum „ proprio valeat testimonio infirmare. „ Periculum non

est, ne si internus consensus ad firmitatem actu
tur, de quo constare aliis non potest, propterea
mines omnia in incertum revocentur. Pauci enim
re norunt, ut factis et dictis animo ac voluntate
refragentur: sed fere sistunt in perfido proposito
plendi, ad quod sese adstringunt. Dein quid con
bet fingens, quando et in foro externo praesum
interno consensu, et idem jure naturae, si ad
damnum necesse est, per se teneatur, vere dei
sentire? citra commodum autem peccare velle, d
proprium est, non hominum. Exemplum de neces
sensus interni, et indiciis fictionis extat C. tua n
sponsal.

(d) Grotius loco mox adducto §. VI. Ibidem r
Cicerone l. I. de oratore ad Q. fratrem causa m
cujus morte cum domum falsus ab exercitu nunc
set, et pater ejus re credita testamentum mu
quem ei visum esset, haeredem fecisset, essetque
tuus etc. Sed Thomasius inst. jurispr. div. L. 2. C
observat, casum istum huc non pertinere; quo
marum voluntatum quoad interpretationem alia est
quam promissionem et contractuum.

(e) De P N. et G. l. III. C. VI. §. 7.

(f) Ibid. §. 8. in fine.

(g) L. quidquid 99. D. de V. Os ejusdem sente
C. 57. de R. I. in VI. Contra eum, qui legem dic
apertius, est interpretatio facienda.

(h) L. in venditionibus 9. D. de contrah. emtio
ex eodem titulo leges 10. 11. 14. 41. §. 1.

(i) L. si in emtione 34. D. de contrah. emtione.
dolum dicitur l. siquis 36. D. de V. O.

LVII. Tertium, quod infirmitate actuum
nari debet, est materia actus; ea materia
est generis, facta et res, uti a factis seu op
stinguuntur; haec enim duo ab hominibus
communicari possunt, et in commercium v
Quando res promittitur vel traditur, magis i
etatur tanquam materia actus, quam factum
sionis vel traditionis: potestque ipsa res a
materia *remota* actus, ipsa promissio vel tr
proxima. De materia igitur actuum, si fir
nulli sint, dubitatur, haec ponenda maxi
dentur.

1. Promissio praestandi ejus, quod fieri non potest (sensu morali), aut certo tempore fieri non potest, nulla est; ac censetur ea conditio, *si fieri omnino possit*, per se inhaerere in quavis promissione.

2. *Turpe* dico, quidquid lege quacunque vetitum est. Nullum autem turpe apta est materia promissionis. Igitur turpis promissio, id est, promissio facti legibus vetiti, vitio materiae nulla est. Neque enim jus aut obligationem parit (§. XII. 5.); accedit, quod quae turpia sunt, non censeantur fieri omnino posse (*a*); proindeque ex num. praec. nec materia sunt apta, quae in commercium cadat. Nec vero, si unus turpe factum patravit, propterea alter rem, vel operam mutuo promissam praestare tenebitur. Valet enim hic illud: *non firmatur tractu temporis, quod de jure ab initio non subsistit* (*b*). Imo vel ipsa obligatio sic extitura alliceret ad turpia committenda, noxiaque esset humano generi. Igitur intelligi non potest ea unquam existere cit. §. XIII.

3. In conventionibus onerosis, in quibus nullus eorum, qui inter se de negotio tractant, operam vel rem liberaliter, ac benefice praestare cogitat, necessaria est aequalitas praestationum, proindeque aequiparatio et aestimatio rerum, aut operarum inter se, aut rerum cum operis requiritur. Quodsi igitur istiusmodi sit forma conventionis, ceu permutationis, emtionis, venditionis, in qua alter contrahentium nihil reipsa dat, vel accipit, etsi videatur dare quidquam, vel accipere, deficit materia actus; igitur actus ipse nullus est; uti fit in usura, quae vere usura est, in pretio dato pro redimenda injusta vexatione, ac quotiescunque statuitur pretium pro re aut facto, quae aliunde jam debentur. Hinc leges monent, non nudam traditionem rei ab altero alteri factam spectari oportere, sed titulum, seu rationem, ex qua justitia traditionis intelligatur (*c*).

4. Sunt res quaedam extra hominum commercium positae, vel natura, vel positiva Dei, aut hominum

lege. Ergo nec istae materia actuum esse qui earum naturae, vel legi divinae, aut repugnant (*d*).

(a) Sic diserte jus naturae declaratur a Papinia 15. D. de conditionibus institut. „ Quae facta la „ tatem, existimationem, verecundiam nostram „ generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt „ re nos posse credendum est. „

(b) C. 18. de R. I. in VI.

(c) L. nunquam 31. D. de acquir. rer. domin.

(d) Exemplo est simoniaca pactio vel praesta nec in promittente, nec in dante vel accipiente qui ris vel obligationis producit.

LVIII. Hujus loci propria videtur esse versia *de his, quae vi, metusve causa fiunt*; inscriptio tituli XL. l. I. decretalium. Ac i cum inter vim ac vim sit differentia (*a*), ag taxat de metu gravi et injuste incusso (§. X ad extorquendum actum, ad quem consen ac metu vacuus postea non accesserit; qu dum fieri aliquando potest, quando metus dicitur (*b*). Certum porro est nullo metu rium tolli, nisi forte rationis tolleretur usu batione nimia. Quapropter consensus per se qui metu fit, non deficit, nisi ejus natura tur negotium, quod singularem ac plenam tem, animique propensionem poscat (*c*). Nihil *utcunque voluntarius dicatur actus, qui gra justo metu extorquetur, si alia ex ration quenti debitus non est, jure naturali nullus ce bet.* Nam

1. Ejusmodi actus nullum omnino jus par quenti, rem metu promissam exigenti: v extortam retinendi. Quali enim jure gaudebi eodem tempore obligatione constringitur nat immutabili, et non inferendi metum, et illa laedi, et omni onere et incommodo liberand

qui metum injuste passus est. Extreme inter se pugnant haec duo, tenere quempiam sibi devinctum, et obligatum dictante natura, et approbante ejus auctore, eodemque tempore a natura, ejusque auctore, obligari, ut idem servetur ac fiat immunis ab omni vinculo, et obligatione. Non inficiantur hanc obligationem adversarii hujus theseos; qui igitur agnoscere possunt obligationem ex metu oriri? Haec quidem, si pugnantia non sunt, nescio, quae major pugna et apertior in re morali excogitari queat.

2. Non sinunt utique leges hominum, ut obtentu metus ab inita conventione suo ipsius judicio discedat quisque (*d*). At cognito metu gravi rescindi jubent, quidquid actum est. Fac igitur, judicem, et magnitudinem et injustitiam metus videre indubitata, nec improbare tamen, ac dissolvere, quidquid metu promissum aut praestitum est. Quis non clamabit continuo, ab ipso judice approbari iniquitatem, foveri injustitiam, hominum improbitatem, ac libidinem quidvis audendi excitari et accendi? quo igitur pacto id, quod nefaria vi, ac scelere gestum est, approbari a summo Deo, ratum haberi, ac decreto voluntatis aeternae muniri poterit?

3. Jura omnia et obligationes ex pactis provenientes ad beatitatem humani generis a natura constitutae sunt. Erit igitur necessarium ad felicitatem hominum, ut quae injuste et violente facta sunt, eadem firma sint, utque impudentissimus quisque ipso in furore suo atque importunitate, vitae et rerum praesidium habeat? Istiusmodi jus, quod ex injuria provenit, quid est aliud, si rite expendatur, quam illicium sceleris, innocentiae laqueus, audaciae stimulus, rapinarum atque oppressionum incitamentum? Multa hujusmodi deduci ex principiis poterunt (§. XIII. e.) indicatis. Accedit, quod promissionis aut praestationis, quae injusto metu extorquetur, reipsa materia deficiat. Nam qui metu inductus promittit quidquam, vel praestat, quid agere cogi-

tur, nisi, ut securitatem, ut salutem,
redimat, eas nempe res, quas jure suo t
comparare pretio debeat; nisi quod suum
retur emere (e).

4. Non igitur vitio consensus nulla dicir
vi metuque gesta sunt, sed quod materia
me jus deficiat in altero vim inferente. A
conficitur, firmos esse actus, qui fiunt n
incusso: nempe ab eo \ qui imperio et ju
di pollet, aut forte etiam ab eo, qui jus p
habet obtinendi id, quod vi extorquet. P
cui me obstringam propter effugiendum
tertio incussum, non instigante vel collud
cui me obstringo, dubium non est, me
obligatione; quia nihil eidem obest, quo r
adversum me acquirat. Atque is merito,
hi praestitit, imputare potest, quod ipsiu
ad discutiendum praesens periculum sim us

5. E contrario, si vis infertur in commo
tii, ut ei quid promittatur, vel praestetu
is quoque juris acquirit. Hinc recte pronu
ges romanae, nihil interesse quis metum in
ubi scilicet nemini fuit jus metum intentanc
Seneca, *aeque dignus est*, inquit, *poena*,
vim adhibet, et qui ab alio admota ad lucri
utitur (h).

6. Utrum jusjurandum, quod promis
firmandis maxime addi solet, confirmet ea
vi extorta sunt, hoc loco, quo ejus notio
ta non est, satis definiri nequit; illud a
satis est, quod vulgo statuitur, jusjurandu
naturam actus, cui adjectum est; ac si conv
bus inter homines initis adjicitur, Deum ce
bligare in commodum eorum, qui inter se c
re; ac si mutuo consensu dissolvant, quod
tum est, vim quoque juramenti cessare. Un
aegre perspiciet quisquam, quando actus est
neque humano generi commodum ac salutar

ut firmitatem habeat, non posse eidem ex jurejurando novum robur accrescere (*i*).

8. Ut paucis complectamur, quae de actibus metu gestis dicta sunt, ea nullius roboris censenda sunt positis hisce tribus: si moraliter certum est, eum, qui metum incussit, *nullo jure* id fecisse; si metum intulit, qui cadat in constantem virum: si quod metu actum vel conventum est, eo depulso non ratum est habitum verbis expressis aut factis consensum subsequentem indicantibus (*k*). Quid? si is, qui metum passus est, postea actum sibi utilem videat, et ratum habere velit, cogeturne alter, stare contractui? haud dubie positivo jure in poenam; naturali autem, quando in priore voluntate etiam tum perseverat, aut aliter illatam injuriam reparare nequit.

(a) G. de muliere 6. de sponsal.

(b) C. 6. mox cit. et C. ad id. 21. eod. Quando novus et ultroneus consensus sublato metu accedit, adeoque nova causa per se jus parere idonea, necesse videtur, ut is signis quibusdam declaretur; quia alias alter de jure suo certus esse nequit. Verum ut id verbis fiat. necesse non est, cum etiam alia hic signa sufficere possint, puta, si promissor depulso metu, vel errore cognito (eadem enim utrinque ratio est) ultro rem praestet, aut semper jam exhibita re controversiam non moveat, cum commode posset; aut si post de eadem re cum altero tractet, tanquam tali, quam is jure possideat. Ita Pufendorf. l. III. C. IV. §. 14.

(a) Qui huic sententiae generatim adversantur, iidem tamen vota, sponsalia, matrimonium, professionem excipiunt, atque his casibus a nobis stant.

(d) Hisce legibus facile constat ratio. Nam cum vis illata, ac delictum non praesumatur, et exceptio metus dubiam habere disceptationem possit, eoquod fatuitati potius quidvis metuentium, quam injuriae saepe adscribi possit, quod vi ac metu gestum dicitur: idcirco in statu adventitio aequum est, id sustineri tantisper, donec a judice super metu illato cognoscatur. Exemplum praebet C. cum dilectus. 6. de his, quae vi metusve causa. Conf. §. XXXIV. 7. Ex hoc tamen non consequitur, ut Pufendorfius ait loc. cit §. 12. Ejusmodi pacto, ut et aliis negotiis, quae per exceptionem peremtoriam possunt elidi, intrinsecam vim obli-

gandi inesse; cum istae exceptionum ambages 1
sum fori civilis, quam simplicitatem juris natu
neant, saltem ubi agitur inter eos, qui commune
non agnoscunt.

(e) Nihil igitur momenti habet, quod Grotius l
§. VII asserit: seposita lege civili, quae obligatio
tollere aut minuere, eum, qui metu promisit al
gari, quia consensus adfuit. Nam obligationi jus 1
necesse est: quod si oriri non potest, nec oblig
tur. Demum et apta tractandi materia negotiis, :
tis substrata esse debet. Neque ob eam causam,
qui vim patitur, concessum, ac licitum sit prom
dare latroni continuo infertur, penes hunc jus
exigendi, vel acceptandi, vel retinendi, aut p
rum esse obligationem, ut det.

(f) Si quem conduxero, ut iter facienti conti
adsit, sine dubio promisso ac pacto standum mil
ingrati animi, non solum perfidiae crimen conti
angustis in rebus constitutus alios in auxilium v
promissis; postea vero, quam eorum ope peric
sit, moras nectere solvendo instituit

(g) L. item 14. §. 3. De eo quod metus causa ge
hac actione non quaeritur, utrum is, qui couve
alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, n
illatum, vel vim; et ex h:c re eum, qui conve
crimine caret, lucrum tamen sensisse.

(h) Seneca excerpt. controv. l. IV. C. 8.

(h) Exemplum istiusmodi juramenti vi extor
Hartzheim t. III. concil. german. Arnulphus quid
episcopum Leodiensem ad apostolicam sedem p
tem depraedatus est, ac jurare compulit, se r
nunquam repetiturum. Re delata ad S. Gregoriu
Is episcopo rescripsit in hunc modum: „ De jur
„ justissima obligatione dilectioni tuae sic resp
„ non debere existimari, eam ullis juramenti vir
„ se teneri, quae tam nefandissime coacta juravera
„ apostolica te auctoritate absolvimus, ut non t
„ alicujus conscientiae ob hoc videaris annexus,
„ tor esse.

(k) Proinde ad hunc locum annotat P. Zech de
eccles. sect. IV. §. 241. paulo aliter de pactis p
foederibus pacis esse ratiocinandum.

LIX. De actibus lege prohibitis controv
let agitari ad hunc maxime locum pertinens,
ne iidem ob hanc causam, quod prohibi

pariter irriti ac nulli censeri debeant. Responsum accommodabo praesenti loco, de illis nempe actibus potissimum agendo, qui vetantur naturali lege.

1. Quae ob internam turpitudinem prohibita sunt necessario, uti promissa et pacta turpia, nequeunt ullum habere effectum moralem; quapropter si prohibita sint, erunt etiam irrita non tam, quia prohibita, sed quia ii, qui de illis inter se tractant, jure ac facultate morali carent, utpote contraria obligatione affecti circa actionem eandem; atque hoc sensu verissima est regula 64. in VI., *quae contra jus fiunt* (facultatem moralem) *debent utique pro infectis haberi.*

2. Siquid lege prohibetur, non quod in se malum sit, sed ob adjuncta actionis vel agentis, aut ob fines malos, quos idem sibi praefixit; non continuo hac prohibitione jus agendi seu connatum, seu acquisitum tollitur; nam interest inter jus, rectumque usum juris (*a*); et facultas legitima, quae necessaria est ad firmitatem actus, segreganda est a licentia, et honestate et moralitate completa actionum (*b*), quae non modo ex facultate morali agendi, sed ex adjunctis praeterea, et finibus agentium colligenda est.

3. Quando actus *promissorius et executivus* non attingunt rem eandem, vel jus idem, fieri potest, ut validus sit actus executivus, etsi fiat contra fidem promisso datam, proindeque contra legem vetantem (*c*).

4. Intelligi non potest, quomodo seipsum inhabilem quis faciat sola voluntate, ut non idem voluntate contraria posteriore denuo habilis, et jure agendi praeditus censeatur (*d*). Jura libertatis non abdicantur sola voluntate agentis, sed quia transferuntur in alium, eoque modo agens contrariae obligationi subjicitur, vel lege quadam Dei aut ho-

minum, quae ita expresse prohibeat, ut, c
tra fit, simul velit infirmum ac nullum; 1

5. Prohibitionum earum, quae legibus
Dei, vel hominum fiunt, quidam gradu
concipi; eritque gradus ultimus, si, qu
legem fit, simul irritetur; sola autem prohil
gradum non indicat, vel per se includit
ri potest, ut graviora incommoda inferrent
nullo habeatur, quod male gestum est,
idem toleretur (*e*). Quapropter videndum
tenus lex prohibeat quidquam, utrumne c
ut nullum reddat, quod contra fit.

6. Quia ejusdem actus multiplex effect
lis esse potest; fieri potest, ut unus alterv
per legem positivam, quin alter concidat
niens fortassis ex lege naturali (*f*). Erit ig
etiam ex capite dispiciendum, *quatenus* act
firmatus per legem.

7. Si cui actui lege divina, vel human
stituta forma sua substantialis; hac posita
actus, etsi forte non debito modo, ac con
scriptum legis sit positus. Ex hac causa m
petunt eorum exempla, quae prohibita, n
nuo irrita sunt (*g*).

(a) Supra §. XIII. f.

(b) Dum quis res suas prodigit, aut ob malos fi
dit, nemini hoc solo fit injuria, neque qui libe
cum onere accepit, tenetur ad restituendum; c.
voto et voti red. in VI. matrimonium initum post
castitatis votum, agnoscitur validum, etsi vetitun
naturali obligatione voti minime dubium sit: neq
bili ratione dici potest, hujusmodi matrimonii co
si lege naturae nullus esset, ex humano jure firmi
cipere. Valde quippe insolens est, ut quae a na
scinduntur, ea voluntaria hominum, vel Dei lege
dentur.

(c) Contractus sponsalium et matrimonii non id
ctum est; neque enim promissione sponsalitia al
et transfertur jus illud ad conjugales actus, quema
idem fit in matrimonio. Etsi igitur post inita cum

quadam sponsalia vetitum sit contra fidem priori datam matrimonium ipsum inire cum alia; non tamen, si istuc fiat, irritum erit; cum transferatur jus, quod ante non abdicatum, ac translatum, etiam tum in potestate erat transferentis. Ejusmodi jura, quamdiu in alterum translata non sunt, neque per legem positivam affecta vinculo quodam, sed sola facta promissione ligantur quoquo modo, non ita extinguuntur, vel cohibentur, ut valide tradi non possint alteri contra fidem prioris promissionis. Hinc cit. c. unic. de voto pontifex declarat, solemnitatem voti, qua matrimonium postea initium dirimitur, ex solo jure ecclesiastico proficisci.

(d) Supra §. XV. 2. Si quod jus in alienam potestatem non transiit, qui id tenet, sola voluntate sua eo non excidet: cum posterior voluntas eandem, quam prior, vim habeat. Fit hoc casu perinde, ac in humanis legibus quam plurimis, quae perpetuo valiturae dicuntur; saepe tamen eadem, qua latae sunt, aut pari auctoritate revocantur.

(e) Matrimonia clandestina sancta Dei ecclesia ex justissimis causis semper detestata est, atque prohibuit; eadem tamen rata, et vera erant matrimonia, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit. Verum cum sancta synodus animadverteret, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam jam non prodesse, tum primum ad ea irritanda processit. Concil. Trid sess. 24. c. I. de reform. matr. Gravatis alieno aere semper vetitum erat, creditoribus elusis religionem quandam in claustro profiteri; siquis tamen obaeratus id fecerat, a nemine censebatur, nihil egisse. Sixtus P. V. irritam istiusmodi hominum professionem fecit lege lata a. 1587. At Clemens P. VIII. rigorem hujus legis ad terminos juris prioris reduxit sublata irritatione, relictis poenis aliis a Sixto constitutis. Prohibuerat Innocentius IV. ne procurationes a visitatoribus ecclesiarum in pecunia, sed in victualibus tantum, neve alia munera ab iisdem reciperentur. C. Romana Ecclesia 1. §. 5. de censibus in VI. At s. Gregorius X., cum exigeret perversorum audacia, sola delictorum hujusmodi prohibitione non contentus, praecepit, ut, quidquid receptum esset, atque alterum tantum restitueretur ecclesiae, a qua receptum fuerat. Jus igitur recipienti ita seu abstulit, seu cohibuit, ut suum non faceret, quidquid accepisset. C. exigit. 2. ibid. Manifestum igitur esse puto, clausulas irritantes per se non esse, nisi gradum quendam prohibitionis, simulque intelligi potest ratio ejus sententiae, quam Innocentius protulit c. ad apostolicam. 16. de regularibus: multa prohibentur, quae, si facta fuerint, roboris obtinent firmitatem. Cui consentit rescriptum Alexandri III. c. ex literis. 2. de matrim. contract. contra interdict. Sane

prohibita est praeterito digniore, minus digni ele
tamen irrita, cum id statui sine gravissimis in
litium, ac dubiorum non possit.

(f) Actuum effectus praeter jus, et obligationen
conscientiam, seu forum internum attingit, est a
ro externo. Fieri potest, ut lege humana haec pra
illa remanente salva. Idem saepe fit in matrimonii
praeter vinculum internum, et rationem sacrame
annexos habent effectus civiles. His impeditis lege
non continuo etiam vinculum dissolvitur, aut sa
ratio tollitur. Exemplum praebet c. de Francia I. de

(g) In administrandis ac suscipiendis sacris myst
ta fiunt contra saluberrimas leges prohibentes, q
pterea robore suo non carent.

CAPUT XI.

IN NUMERO NATURALIUM OFFICIORUM EA PRIMUM SIBI VINDICANT LOCUM, QUAE SUMMUM DEUM, AC RELIGIONEM PROXIME ATTINGUNT.

ARGUMENTUM.

§. LX. Jucundum est sapienti cogitare de naturali hominis cum summo Deo nexu. LXI. Quem exhibet distincta creationis et creatoris idea: LXII. dein gubernatoris: LXIII. ac finis ultimi. Quid sit illustratio divinae gloriae. LXIV. Officia theoretica erga Deum. LXV. Officia practica. LXVI. Cultus externus, in quo constat: LXVII. Ejus rationes ac fundamenta. LXVIII. Religio naturalis. LXIX. Falsae quorundam de illa opiniones. LXX. Obligationes naturales circa inquirendam religionem veram: LXXI. circa eam amplectendam, LXXII. et profitendam: LXXIII. Notio autonomiae: LXXIV. An detur? LXXV. Delicta contra religionem. LXXVI. Religio etiam res sacras, personas sacras, loca sacra attingit.

LX.

Homo vi naturae atque essentiae annectitur divinitati, totusque pendet a creatore suo, gubernatore, fine ultimo. Haec vincula supra indicata (*a*), nunc explicanda sunt accuratius; cum ex eorum contemplatione omnis derivetur religio, et officiorum erga summum Deum complexio (*b*). Neque accidere jucundius quidpiam homini sapientiae studioso potest, quam investigare, ac prae oculis habere arctissimum nexum, quo natura sua adstringitur cum divina atque aeterna, ac perfectissima

mente. Jactent alii longam avorum seriem, mosas imagines ostentent; sapienti satis est, et cogitare, se progeniem esse summi Dei, a que, si per cognationum gradus ascendat, nealogi faciunt, cito pervenire; quemadmodu lus in medio Areopago consistens ajebat, *Dei longe esse ab unoquoque nostrum : in ipso en vimus, movemur et sumus - - Ipsius enim et sumus* (c).

(a) II. a.
(b) Grotius l. II. c.XX. n.XLV. Ex his notionibus plativis sequuntur activae, ut, Deum honorandum dum, colendum, eique obtemperandum.
(c) S. Act. Apost. XVII. 27. 28.

LXI. Primo igitur in *creatoris ac creationis* figatur mentis acies, et evolvantur notiones tesque cum illa conjunctae.

1. Etsi in rebus creatis excellat quivis hor tamen neque semper extitit, neque necessar que ex se determinatus est, ut hoc statu, existeret in serie succedentium rerum, aut una existentium. Quivis igitur homo in num rerum productarum, contingentium, aliunde minatarum. Porro in rebus productis, conti bus, determinatis triplex tantum differentia locum; est aliquod *ultimum*, quod quidem priori ac simili, id est, pariter producto, gente, determinato pendet; sed a quo non aliud posterius ac simile, quia *ultimum* sur quod in praesenti serie nunc est. Dein est a *medium*, quod et ab alio priore ac simili p et a quo etiam pendet aliud posterius ac simil quod non a priori simili, id est, pariter cto, contingente ac determinato pendet, ve alio priore improducto atque aeterno, neces et quod a se, ac per se determinatum est a

fectionis suae statum Atque hoc est id quod *summum Deum* dicimus. Quivis igitur, qui ultimum se sumit in numero aut serie productarum rerum contingentium ac determinatarum, facto gradu triplici creatorem suum, primumque parentem attingit, a quo is primo ac totus pendet (*a*).

2. Cum idea *causae primae*, quae nullam aliam ante se, et *causae supremae*, quae omnes sub se habet, quae aeterna, necessario et a se existit, a qua status et ordo tam stabilis ac mirificus rerum universarum primo determinatur, intime cohaeret idea mentis, ac naturae sapientissimae, potentissimae, optimae, plenae omnis perfectionis ac infinitae, quae eminenti ratione in se continet, quidquid perfectionis concipi in infinitum potest. Siquid igitur boni, siquid pulchri, siquid existimatione et amore dignum cogites, id et a Deo est tanquam unico fonte, unde tot scaturiunt rivuli, ac plenissima luce, a qua tot divinitatis radii quaversus diffunduntur; et idem infinities perfectius in Deo est, quo, nihil majus, nihil melius excogitari potest. Quo pertinent illa divinitus expressa: *Dixit Deus ad Moysen*: ego sum, qui sum. Ait: *sic dices filiis Israel*: qui est, *misit me ad vos* (*b*). *Nemo bonus, nisi unus Deus* (*c*). *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatae sunt ei* (*d*). *Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti quid gloriaris, quasi non acceperis* (*e*)? Cum his ipsis notionibus causae primae, supremae, perfectissimae, et infinitae connexa est notio *unius*. Nam *Deum, ut scias, unum esse debere, quaere, quid sit Deus, et non aliter invenies. - - Unicum sit, necesse est, quod fuerit summum magnum* (*f*).

3. Ad ideam creatoris istuc praeterea referendum est: cum Deus procrearit res omnes, ipseque natura sua abundet perfectione omni, non poterat quidquam eo consilio ac fine procreare quasi egeret re quapiam, aut sibi acquirere quidquam cogi-

taret (g). Ob eandem tamen perfectionem , pientiam infinitam non potuit procreatis rek praestituere finem et naturae ipsarum accon tum , et suae perfectioni consentaneum. Q istiusmodi finis , mox infra exponemus.

(a) Qui res metaphysicas speculati sunt , aut con tione divinarum rerum excoluere mentem , maxin perspicuitate ac voluptate percipient totum id , quod verbis compressimus ; modo id agant , ut rejectis i rem non pertinentibus solam sibi abstrahant , et r ideam rei contigentis, productae , aliunde determin

(b) Exod. III. 14.

(c) Marc. X. 18. Luc. XVIII. 19. Matth. XIX. 17.

(d) Isai. XL. 17.

(e) I. Cor. IV. 7.

(f) Tertullianus adversus Marcionem l. I. c. 3. C idolorum cultores . si paulum saperent, stultitiam po mi agnovisse , et cum tutum esset , irrisisse , quer dum de Seneca Augustinus testatur l. VI. c. X. in 1 civit. Dei ; „ Colebat inquiens , quod reprehendeba „ bat , quod arguebat ; quod culpabat, adorabat „. gni hi philosophi cum infimam plebeculam formid commutarunt veritatem Dei in mendacium , et colu et servierunt creaturae potius , quam creatori - - quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum , munditiam - - in reprobum sensum -- repletos omni tate , malitia etc. Rom. I. Atqui hi ipsi sunt, quos scr quidam aetatis nostrae saepenumero admirantur , cant , ac veris heroibus ac sapientibus catholicae re anteponere non verentur.

(g) Psalm. XV. 2. Dixi Domino , Deus meus es tu niam bonorum meorum non eges. S. Thomas 1. part.q a. 4. „ Dicendum , quod agere propter indigentiam „ est , nisi agentis imperfecti. -- Sed hoc Deo non „ tit : et ideo ipse solus est maxime liberalis : qui „ agit propter suam utilitatem, sed solum propter „ bonitatem et ibid. q. XIX ad 1. licet nihil aliud a „ sit finis Dei ; tamen ipsemet est finis respectu om „ quae ab eo fiunt , et hoc per suam essentiam , cu „ suam essentiam sit bonus. -- Finis enim habet ra „ boni „.

LXII. Altera , qua Deo vi naturae adnecti est supremi gubernatoris idea , et divinae gub

tionis ratio, ob quam citius subditum cogites in hac terra sine imperante, aut domesticum sine patrefamilias, quam hominem supremo gubernatori, legislatori, judici, ac communi amplissimae orbis familiae parenti non subjectum penitus et obnoxium. Non deserit divinum numen, quae sapientissimo consilio atque optimis finibus condidit, quasi humanae levitatis more mutasset voluntatem; aut oblivione negligeret, aut fastidiret opera, quae effecit, aut gubernando defatigatus cessaret, aut curarum mole implicitus singulis aeque, ac universis curandis par non esset. Interesse perpetuo humanis rebus providentiam supremi Dei, a qua universorum ordo et singulorum sors pendeat, et intime sentit, et aperte testatur mortalium genus omne inde ab origine sua. Epicureorum impietas aliter loquentium potius, quam sentientium confututa est dudum, atque explosa, et cum horrore repudiata, nec Atheismo impar habita; cum quidquid religionis est, aeque tollat (*a*). Ad hanc igitur supremi gubernatoris ideam, et divinae gubernationis rationem hi, qui sequuntur, disciplinae articuli spectant maxime.

1. Providentia summi Dei in administranda hominum sorte non coercetur angustis terminis mortalis vitae, sed gravissimum judicium coram divino tribunali cuique subeundum post fata, ac praemii vel supplicii, beatitatis aut miseriae immutabilem statum pro meritis tribuendum complectitur.

2. Neque ex praesenti fortuna discrimen inter homines facit providentia Numinis; quoniam *pusillum et magnum ipse fecit, et aequaliter est illi cura de omnibus* (*b*).

3. Quisquis causarum naturalium ordo, et quaecunque efficacitas cogitetur, qua ex aliis alia consequantur necessitate naturae; tamen sors hominum, qua prospera vel adversa utuntur in hac vita, divinae rerum administrationi rectissime tribuitur, ut

arceri vel removeri a gubernatore Deo mala
sentia, et donari nobis, vel conservari bona
tissime flagitemus, atque illa sceleri, haec
tati justissimis ex causis saepe adscribamus (c).
premente fortuna, ingravescente morbo, imm
te morte etc., hoste barbaro instante, aut cu
ra lues serpit, cum vermium aut locustarum g
spem agricolarum absumunt, cum aquaru
domos pecora et homines haurit, cum annona
nuria et pallida fames incumbit; quis divinum
men non cogitat, non preces fundit, non pl
studet sceleribus exacerbatum? atque utinam
secundis rebus homines utuntur, aeque bene
ac liberalem, quam adverso tempore severum
que donantem bona, quam auferentem, aeque
dientem, quam castigantem Deum viderent
mortales.

4. Ad gubernationis divinae rationem ma
pertinent leges naturali ratione promulgatae, et
vissima sanctione munitae, nempe uberrimis
miis virtuti promissis, et gravissimis suppliciis
leri propositis: utraque vel maxime ad statum
rae vitae pertinet. Nec inficiari quisquam po
summo Deo competere jus ac potestatem praete
ritates ac leges ratione promulgatas, alias ho
bus veritates manifestandi, et alias praeterea p
nendi leges, quibus tanquam mediis finem s
consectarentur; multoque etiam magis potest
summo jure, naturali beatitatis humanae fini su
gare sublimiorem, qui omnem naturam trans
dat, hominemque multo propius, ac per natu
fieri potest, cum divinitate conjungat, eiqui
dein accomodare media ordinis pariter sublimio
neque enim, quod supra naturam est, per via
vires naturae attingi potest; atque id, si faciat
nus Deus, in summae gratiae loco habendum

5. Si propositae per naturam viae assequend
vix, ac ne vix quidem idoneae sunt, et verit

ratione promulgatae atque ad honestatem vitae summopere necessariae per rationem non satis innotescunt hominibus, credi non potest, Deum bonitati ac sapientiae defuisse, sed per revelationem, quae saltem naturam non superat, credendus est succurrisse infirmitati mentis humanae. Nemo est vir sapiens, qui, posteaquam certum sibimet finem praefixit, non media accomodet ei obtinendo idonea; et gentes omnes, quae religionem coluerunt, religionis initia, et instituta ex quodam cum superis commercio derivarunt.

(a) Accedentem ad Deum. id est, religionem colenti, necesse est, ut credat, non tantum, esse Deum, sed quod inquirentibus se remunerator sit, quique adeo animadvertat, quae ab hominibus geruntur. Hebr. XI. 6. Eundem fuisse sensum totius antiquitatis observat Grotius l. II. c. XX. §. XLVI., et Pufendorfius de J. N. et H. l. III. C. IV. §. 4.
(b) Sap. VI. 8.
(c) Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit. Dominus pauperem facit, et ditat, humiliat, et sublevat. Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum divitibus, et solium gloriae teneat. I. Reg. II. 6. seq. Cavendum tamen cuique, ne aliorum miserias peccatis ipsorum temere adscribat. Contrarium docemur in historia Jobi, et Tob. XII. 18. quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te, et Joann. IX. 3. neque hic peccavit, neque parentes ejus (ut caecus nasceretur) sed ut manifestentur opera Dei in illo.

LXIII. Tertium superest vinculum, quo nos summo Deo adstrinxit natura, vel potius ipse sibi naturae auctor, idque *in fine* nobis praefixa situm est. Quod contingens est, et productum, id aliquando non extitit; quod a se est, et prima ac suprema omnium causa, id semper extitit, cum in se habeat, et a se, ut sit. Igitur difficile non est cogitare tempus, quo praeter summum Deum extitit nihil. Quando igitur fecit Deus, ut essent, quae ante non erant; quid aliud fecit, nisi, ut manifestaret se esse, utque ea, quae ratione pollent, in-

quirerent, unde sint; cum neque ex se sint, hil fuerint antea, et nunc sint? Quapropter do et res universas, et maxime naturam inte tem, summus creator, se esse palam feci quod consequens est, se perfectissimum ess lam fecit, cum id inde ab omni aeternitate ig esset universis, quia universa omnino non Quid igitur spectabat creando, seseque pala ciendo? non id certe, ut acquireret; quipp omnia dedit creando, et infinities majora dar test: *nec indigens aliquo, cum ipse det omnib tam, et inspirationem, et omnia* (*a*). Nimirum municare se, ac perfectiones suas voluit crea non perfectionis quidquam accipere. Quem er nem praestituit creatis rebus? nempe dignum tate sua, sapientia sua, perfectione sua inf Res quidem extra hominem positas in hoc m propter hominem condidit (quod vel caeci genti gnoverunt) sic tamen propter hominem res con ut in iis homo, nisi coecutire, et insanire ve conditorem tanquam in speculo cerneret, et a fusis divinitatis radiis haud aegre in notitiam di tatis veniret (*b*). Ipsa quidem rerum creatio est municatio divinae bonitatis, perfectionis, beatita nam a Deo est, quidquid est. Sed mens creata telligendi, et amandi facultate pollet; in se ipsa satis habet, quod intelligat, nec satis quod am estque in statu torporis, ac stupiditatis, quan nec sat veritatis habet, quam intelligat, et int tur, nec sat bonitatis, quam amplectatur et a In se igitur, ac per seipsum beata, quieta, t quilla non est. Ergo beatitatem extra se quaerat, cesse erit; anne in re alia creata? at omnes, q creatae, idcirco imperfectae sunt; semper ergo erit quidquam rem creatam contemplanti et ama Porro, cui deest quidquam, is beatus non est: m etiam minus beatus, cui infinita desunt. D inanimes longe sunt inferiores mente creat

mens vero alia pariter creata quomodo beatas faciet alias mentes, quae ipsa quaerit beatitatem extra se? quae bona non est ulla ex parte, nisi qua imaginem divinitatis praesefert: quae se amanti dicet: Deum prae me ama si me amas. Nihil igitur restat, menti creatae, et naturae cuivis intelligenti, si misera non esse, sed beata velit, nisi ut Deum quaerat, atque id est, quod Atheniensibus, nempe hominibus non stupidis, Paulus proposuit, cum diceret: Deum non indigentia mundum et homines condidisse, sed ut Deum quaerant, et attrectare studeant; quaerant contemplando, attrectent, teneantque amando. Non potuit Deus, si hominem non miserum, si beatum efficere voluit, eum non condere propter semetipsum, eique hunc praestituere finem, ut quaerat se contemplando, teneat amando. Sublimia haec videbuntur nonnullis, fortassis etiam magis ascetica et pia credent, quam philosophica. Atqui et Paulus in eandem sententiam loquens Atheniensibus id vereri visus est, et praeoccupavit, addens: *Quamquam non longe est ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, movemur, et sumus; sicut et quidam nostrorum poetarum dixerunt: ipsius enim et genus sumus* (c). Nunc illud concludamus, Deum creando res universas manifestasse se, ac perfectiones suas, eumque finem praefixisse naturis intelligentibus, ut cognoscendo et amando divinitatem beatae sint. Hisce veritatibus inconcussis adnectamus notiones et veritates cum iisdem penitus cohaerentes.

1. Id, quod in se exprimit, et palam facit, et cognoscendam praebet perfectionem, ac summam gloriam, quae in Deo est, dicitur *illustrare divinam gloriam, aut manifestare Dei perfectiones.* Porro res inanimae, et status physicus rerum omnium illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, quatenus conditoris potentiam, sapientiam,

bonitatem, providentiam etc. aliasque perfe
exprimunt, et palam faciunt, et cognoscenda
bent. Naturae vero intelligentes, ac status ear
ralis illustrant divinam gloriam, ac manifest
perfectiones, quatenus per actiones liberas a
que moralem exprimunt, et palam faciunt, et
scendas praebent perfectiones summas Dei,
agnoscendo, de iis, ut oportet, judicand
profitendo, rebus omnibus praeferendo, eas
xando tota voluntate, et amando totis virib
iisdem desumendo motiva, seu momenta ac
liberarum, eas celebrando, praedicando, c
actionibus externis, quaeque sunt generis i
uno verbo, natura intelligens illustrat divina
riam, ac manifestat Dei perfectiones, quand
bus intellectus, nempe contemplando ac judi
et actibus voluntatis, amando ac delectando,
que externis actionibus cum internis conspira
perfectiones summi Dei, ut par est, exprim
palam facit, et cognoscendas praebet: atqui
ipsis intellectus, et voluntatis actibus primo co
tit beatitas naturae intelligentis, ut paulo an
monstratum est; igitur natura intelligens per
tatem suam illustrat divinam gloriam, ac man
Dei perfectiones; sive illustrando divinam gl
et manifestando Dei perfectiones ipsa beata es
adeo illustratio divinae gloriae, seu manifestat
vinarum perfectionum, ac beatitas naturae i
gentis reipsa non differant, nec diversi fine
eidem vi naturae, aut a conditore praefixi (d)

2. Vereor, ut, quae adhuc deduximus,
perspicua sint iis, qui caducis rebus cogitand
que amando affixi parum norunt, quid sit cog
de summis perfectionibus Dei, quid amare di
tatem; facile ii quidem dabunt, Deum non po
se non beatitatem praestituere, in quam feratu
tura intelligens. Atqui, inquam, beatam eff
non potuit mentem intellectu et voluntate praedi

nisi seipsum cognoscendum et amandum dedisset. Quid enim tam consentaneum naturae, aut magis optabile atque appositum ad beatitatem, quam si fons dicat: bibe; si lux: asp.ce; si pulchritudo: fruere; si veritas: cognosce, et intuere; si bonitas: ama; si thesaurus. posside; si corona: cingere. Aut quid demum, ut beati sint, praecipi sibi volunt mortales coeci? Forte, ut popularem auram, ut honores captent, ut nummorum acervos colligant, ut amentiam libidinis et carnis titillationes percipiant; perinde ac si vellent, ut ipsos lux ablegaret ad tenebras, ut fons ad coenum, ut veritas ad errorem, ut sanitas ad venenum, ut pulchritudo ad foeditatem, ut dulcedo ad nauseam, ut thesaurus ad inopiam? Volunt igitur ut divinitas seipsam neget (*e*)? atqui id penitus repugnat; igitur repugnat id quoque, ut aliam naturae intelligenti beatitatem praestitueret, quam quae in illustranda divina gloria, et manifestandis ipsius perfectionibus esset sita.

3. Spectata natura hominis fieri non potest, ut siquid maximi facimus, et admiramur, eodemque tempore tota voluntate amplectimur, et amamus; ut, inquam, haec sensa atque hasce affectiones perpetuo, aut etiam longiore tempore occultemus animo, nec foras prodire sinamus; si vero contemplationes nostras continuare, aut majorem claritatem illis conciliare, si amorem fovere, magisque etiam inflammare cupimus; tum vero necesse est, ut quae intus in animo sunt, in actus externos erumpere patiamur, ut ea quidem ratione omnes facultates, ac vires nostrae una conspirent. Ex quo uno palam fit, quomodo illustratio divinae gloriae actibus externis fieri possit, ac debeat. Unde ea illustratio, sive, ut alii loqui solent, *gloria Dei extrinseca* passim dicitur clara Dei cum laude notitia. Interest rem summi momenti, quam late pateat, exemplis facere illustriorem. Divinas perfectiones in

sese exprimit, et illustrat, qui quae ad div
ejusque cultum pertinent, rebus omnibus
me anteferenda judicat, idque profitetur re
bis; neque tamen eo consilio id facit, u
ipse hominum laudem, sed ut iidem ad lau
vinitatis excitentur (f). Qui ita sentit de
Deo, ac si perfectissimus non esset quadan
aut imperfectione laboraret positiva, non
divinam gloriam, sed obscurat; uti, qui
Deum succurrere non posse rebus afflictis au
tis; aut non posse plura revelare homini de
tissima natura sua, quam homo vi rationis
lis queat comprehendere, quia, quidquid
est, exhauriri humani ingenii modulo posse
tur: qui, quae imperfecta sunt in creatis rel
perturbationes, quibus hominum mentes agi
lent, summo Deo attribuit. Contra vero i
Dei potentiam, bonitatem, sapientiam, qu
de adversis, ac secundis rebus ejusdem ad
providentiae acquiescit: qui omni vitae sta
fortuna Dei intueri et exequi voluntatem
quique eodem studio satisfaciendi divinae
tati officia explet erga seipsum, vel alios
praescripta; et quoniam imitari solemus
quos magni facimus, ac cordi habemus; neq
gratius quidquam accidere potest, quam si ad
das ejus perfectiones vita et moribus exprim
sine dubio illustrabit Dei gloriam, qui imitari
conatur, quaqua potest ratione; quod fit n
ignoscendo, et benefaciendo; qua quidem re
nes ad Deum accedere vel ethnici agnoveru

4. Hic finis illustrandi divinam gloriam co
nis est omnium hominum; et singulis aeque
niversis, quocunque statu sint fortunae vel
vel sexu. Lex naturalis ac divina maximum il
primum praeceptum dedit; *diliges dominum
tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua,
omni mente tua* (h). Nullius amorem Deus fas

si modo corde non ficto amet ; nihil prae vilissimo homine apud Deum praerogativae princeps habet : neque in hac re primaeva aequalitas naturalis status sublata est , vel tolli omnino potest. Nec diversa vitae ratio obesse potest , quo minus illustrare quisque debeat divinam gloriam. Idem spectabit , agetque , si sapit , miles in castris , sacerdos in ecclesia , doctor in cathedra , judex in foro , artifex in officina , princeps in curia , nobilis in palatio , pauper in tugurio , discipulus in schola , monachus in claustro vel eremo. Satis enim magnum virtutis theatrum habet , cui summus Deus spectator adest (*i*) . Neque vero quisquam hoc se jure et obligatione abdicare potest.

5. Hoc fine ultimo illustrandi divinam gloriam nihil majus vel praestantius , quodve gravioris momenti sit , excogitari potest ; quapropter primo prae oculis eatenus habendus , quoad nihil ei repugnans constituatur , agaturve. Sunt enim alii fines propiores hominibus propositi , qui ex se in adiaphoris numerandi sunt , uti fit in societatibus commercii , literarum , securitatis gratia initis. Quibus jus competit determinandi actiones tanquam media hisce finibus obtinendis idonea , vi istius juris de cultu summi Dei , de religione , de sacris statuere nihil possunt , nisi forte nequid divinae gloriae repugnans admittatur. Ac ineptiret sane , si quem securitatis ac custodiae causa conduxi itineris comitem , mihi leges religionis praescribere aggrederetur , idque sibi jus vindicaret , propterea quod omnia fini ultimo inservire debeant. Determinet ipse actiones aeque adiaphoras ac finis est : curam ac obligationem eas referendi ad illustrandam Dei perfectionem agenti relinquat. Velim haec perpendant , qui imperanti jus sacrorum tribuunt , aut quidem jus circa sacra in ipsum prope sacrarium protendunt simulata pietate ; eoquod imperantis sit divinam gloriam illustrare. Qui vero illud identidem in ore habent : *Salus*

reipublicae suprema lex est, nisi divinam r
excipiant, non tam cum Machiavello, q
atheis sentiunt.

(a) Act. XVII. 25.
(b) Rom. I. 20. Sap. XIII. 5.
(c) Act. XVII. 27 28.
(d) Vulgo distingui in scholis solet inter ea, qua
tiam beatitatis efficiunt, et quae accidentalia ap
eamque quaqua ratione ornant vel augent. In mis
sentis vitae id maxime spectandum, quatenus a c
tione et amore summi Dei avocant.
(e) Supr. §. X. g.
(f) Attendite, ne justitiam vestram faciatis cor
nibus, ut videamini ab eis. Matth. VI. 1. Sic lucea
stra coram hominibus, ut videant opera vestra bon
rificent Patrem vestrum, qui in coelis est. Ibid. V
(g) Diligite inimicos vestros; benefacite his, qu
vos - ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est
perfecti, sicut et pater vester coelestis perfectus e
V. 44. 45. 48.
(h) Luc. X. 27.
(i) Clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito,
tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Matth.

LXIV. Hactenus gravissima omnium p
est theoria, ex qua homo vi naturae totus
a summo Deo intelligitur, tum si origo ejus
cipium existendi, tum si medius vitae et ex
cursus, tum si finis spectetur ac meta, in
conquiescere, et beatus esse potest. Est haec
tiae summa, si efficacitatem, quam par est,
ea cognitio in cienda voluntate, regendaq
Eadem enim fons est uberrimus officiorum
generis, in quibus illud primum esse debet,
fectiores reddere cognitiones nostras de summ
admirandisque perfectionibus etiam atque e
modis omnibus adlaboremus; in quo officia
tica hominis erga divinitatem sita sunt. Es
notitia quaedam Dei, quae *praesupposita* dicitu
disciplinam juris est alia, quae sub disci
juris et obligationem naturalem cadit (*a*); a
illa institutione primae aetatis, tradition

liorum exemplis, usu ipso vitae et rationis nobis ingeritur; hanc cogitandi studio ac contentione, multoque etiam magis cultu Numinis et amore nobis comparamus, quando is diligentibus se atque inquirentibus, miris sese viis manifestiorem reddit identidem. Qui primis illis cognitionibus non paret, neque colit, quem cognitum habet supremum Deum et bonorum largitorem, sua culpa coecus fit. Quod antiquis philosophis accidisse Paulus narrat, *qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt* (*b*).

1. Primum igitur hominis ratione illucescente officium sit, rectis de Deo cognitionibus animum imbuere; quod sapiens haebraica phrasi primum proposuit praeceptum iis, qui juste vivere volunt: *sentite de Domino in bonitate*, id est, bene, utque dignum est summo Deo, de ipso sentite, et judicate (*c*). Non bene sentiunt de Deo, qui ita dicunt; *quid novit Deus? et quasi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines caeli perambulat* (*d*). Non senserunt de Deo in bonitate ii, de quibus ita extat in psalmis: *populum tuum, Domine, humiliaverunt, et haereditatem tuam vexaverunt. Viduam et advenam interfecerunt; et pupillos occiderunt: et dixerunt: non videbit Dominus* (*e*). Non senserunt de Deo in bonitate ii, qui, antequam luxuriae se darent ac latrociniis, timorem Dei judicis abjicientes sibi persuadere volebant: *spiritus diffundetur tanquam mollis aer.* (*f*). Nec vero is de Deo in bonitate sensit, qui mactato innocente fratre plenus angoris, ac desperationis vociferabatur: *major est iniquitas mea, quam ut veniam merear* (*g*). Neque in bonitate de Deo sensit, qui, cum abjecisset disciplinam, et cum furi-

bus atque adulteris conflasset societatem ,
nias struxisset , ipsum Deum paululum
mulantem, postea severe exprobrantem ha
fecisti , et tacui ; existimasti inique , quo
similis (*h*). Omnium vero minime de Deo i
sensit insipiens ille , qui in corde suo di
Deus (*i*).

2. Nec satis est , cognitiones quascunq
de summo Deo , nisi eaedem vividae sin
caces , atque in voluntatem actionesque d
secus veritas velut otiosa, aut capta detir
tus in animo ; quod de ethnicis philosoph
commemorat. (*k*) Quapropter magnopere c
ne solertia cogitandi nimis distrahatur rel
perceptis , et imaginatione revocatis, nev
capiatur amore inanium rerum , aut curi
goribus perturbetur ; eidemque de divinis
nibus summisque veritatibus , quae cum i
xae sunt , contemplationi danda opera est
opportunis horis , et eo maxime tempore
dum , quo caducitas humanarum rerum
cognoscitur , quam sentitur. Quantum lab
diique non impendunt homines comparand
aliarum cognitioni , qua destituti instar ta
sae in mundum ingrediuntur ; nec tamen
tam necessaria , nec tam jucunda et hones
de summo Deo cognitio ? quantopere scrut
mines thesauri, aurique comparandi vias
sieris eam (sapientiam) *quasi pecuniam* ,
thesauros effoderis illam : *tunc intelliges*
Domini , *et scientiam Dei invenies*. (*l*)

3. Contemplationi Dei intentus cito i
immensum esse divinitatis et divinarum
num pelagus ; unde infirmitatem mentis s
sentiscens id aget , ut et adoret divinam in
tem , et de se demisse , ut par est , sentiat ,
que persuasissimum , mysteria divinitatis ,
thesauros providentiae divinae infinities ma

ptu humano esse; quae proin revereri oporteat, non scrutari, pro exploratis tenere, non examinare. (*m*) Unde et illud consequitur, ut de divinis rebus non loquatur, nisi religiose, et circumspecta mente, et cum metu quodam, ac disciplina, quemmadmodum venerabiles patres religionis nostrae nos commonefaciunt. (*n*)

4. Cum Deus ultra eas veritates ac leges, quae ratione nobis innotescunt, alias possit veritates ac leges proponere, et revelare; cumque modus, quo ea revelatio fieri debeat, penitus a divina voluntate pendeat; consequens est, ut, siqua a Deo revelata dicantur, teneatur qui id satis compertum non habet, *de facto revelationis* diligenter inquirere, eoque explorato firmissimo assensu amplecti, quae revelata a Deo sunt, etsi eadem majora sint, quam humana ratione comprehendi possint.

(a) Grotius l. II. C. XX. n. XLV.

(b) Roman. I. 21. 22. Animadvertat, obsecro, studiosus lector, unde stultitia et caecitas veterum philosophorum duxerit originem, nempe primo ex neglecto Dei cultu; non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt; dein ex fastu et superbia, qua prae aliis se sapere sibi, et aliis persuadere conabantur: evanuerunt in cogitationibus suis -- dicentes se esse sapientes. ,, Ecce imaginem reformatorum ,, nostri aevi binis lineis efformatam: in quos illud cadit Gregorii M., cum superna, quae amiserunt, non ,, considerant, esse se (heu miseri!) in bonis felices pu- ,, tant. Nequaquam enim ad veritatis lucem, cui conditi ,, fuerant, mentis oculos erigunt, sed in caecitate, quam ,, tolerant, quasi in claritate luminis exultant.,, in C. I. ,, Job.

(c) Sap. 1.

(d) Job. XXII. 13. 14.

(e) Psalm. XCIII. 5. 6. 7.

(f) Sap. II. 3.

(g) Genes. IV. 13.

(h) Psalm. XLIX. 18. 20. 21.

(i) Psalm. XIII. 1. Ex hoc loco pessime conclusit Hobbesius, atheismum inter peccata imprudentiae seu ignorantiae referendum esse, quasi is proprie peccatum non esset, sed error duntaxat et stultitia, quae jure puniri nequeat. Re-

spondit praeter alios Pufendorfius de I. N. et G. IV. §. 5. in hanc sententiam: quasi vero phrasi sa pturae illi solummodo stulti dicantur, qui in er santur, ac non illi quoque, qui ex malitia peccan si non maxima sit illa stultitia, per malitiam sibi mam poenam pro exigua, aut nulla voluptate Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deun gare, quemadmodum est invenire proportionem ad cylindrum: quo exemplo utitur Hobbesius.

(k) Pom. I. 18.

(l) Proverb. II. 4. 5.

(m) Proverb. XXV. 7. Eccle. III. 22. Recte A epist. 2. nunc. 137. ad Volusianum de dogmatibus „ pronunciavit: „ Hic si ratio quaeritur, non er „ le; si exemplum poscitur, non erit singular „ Deum aliquid posse, quod nos fateamur invest „ posse. In talibus rebus tota ratio facti est pc „ cientis. „

(n) Chrysost. Hom. 2. in epist. ad Hebr. Salvian gubernat Dei. Acute Hesychius in Leviticum l. 2. qui calefit, inquit, non propius ad ignem accedit de Deo disputat.

LXV. Qui in theoreticis erga Deum qua par est, diligentia versatur, languere net officia *practica*. In his praecipua sunt sita in piis affectionibus ac motibus volunta summum Deum. Eorum officiorum fere duntaxat indicabo; cum rationes ex theori posita suo cujusque studio erutae, atque tae et firmius haereant in animo, et vi ma pellant voluntatem.

1. Primum esse amoris in Deum praecep ctum est paulo ante (*a*). Estque amor ea tis affectio, qua ex contemplatione perfecti boni voluptatem, ac inclinationem versus cipimus. Bonitas Dei alia *absoluta* dicitur, *spectiva*. Illi amor benevolentiae, huic am cupiscentiae respondet. Sunt, qui addunt obedientiae, secundum illud: *Siquis diligit n monem meum servabit.* -- *qui non diligit me*,

nes meos non servat (*b*) Inest in amore Dei tum vehementia quaedam, ardor, seu *intensio*, ut vocant; tum *appretiatio* qua Deum et in se perfectissimum et perfectionis cujusvis unicum fontem longe atque adeo infinities rebus omnibus praeferimus, eoque modo super omnia diligimus (*c*).

2. Qui amat, non facit, quod dilecto displicet. Solicitudo animi non faciendi, quod optimo Deo displicet, est *timor filialis*. *Servilis* dicitur, cum quis metu poenarum facit, aut non facit id, quod fieri aut non fieri vult Deus. Neque id timoris genus per se malum est. (*d*)

3. *Deum revereri* dicitur, qui Dei ubique praesentis memor non modo verbis et factis, verum et cogitationibus testificatur, se summam perfectionem agnoscere. Inmensitas Dei ubique praesentis, vel ipsis cultoribus idolorum pro certo habebatur.. Locus Arati, quem Paulus memorat in actis apostolorum (5), extat apud Hieronymum in epistola ad Titium, in hanc sententiam: *a Jove sumendum est initium, quem nefas est praeterire; plena vero Jovis sunt omnia compita ac vici, plena hominum fora, plenum mare, portus: omnes denique Iove pleni sumus.*

4. *Fiduciae*, quam ex bonitate, sapientia, ac summa Dei potentia derivari nemo non videt, opposita est tum *desperatio*, qua quis omnem salutis, ac divinae opis spem abjicit, tum *praesumtio* aut spes temeraria, dum quis bona sibi obventura confidit a solo Deo absque conatu suo, aut ex solo conatu suo absque Deo. Ab hac non longe abest *tentatio Dei*; cum quispiam ita agit, ac si explorare vellet, satisne potentiae, bonitatis, vel scientiae Deo insit; estque *expressa*, quando istiusmodi experimentum de divina perfectione capere data opera quispiam instituit: *tacita*, cum Deus ad insinuatos effectus temere provocatur, iique exspectantur ad finem ab homine propositum. (*f*)

5. Affinis fiduciae est *acquiescentia* in Dei voluntate ac providentia; quo nihil est ad beatitatem, quam praesentis vitae status admittit, magis necessarium, ac divinae perfectioni, hominumque subjectioni aeque consentaneum.

6. Nam *subjectionem* erga summum Deum ac divinum imperium propriam esse hominis, eique necessariam, ipsa creationis ac gubernationis ratio apertissime evincit (*g*) Unde aeque inepte ac impie Hobbesius docuit, atheum Dei legibus non subjici; eo quod voluntatem suam Dei voluntati nunquam subjecerit, ac nemo summum imperium in nos habeat, quod non sit ei nostro consensu delatum. „ Enimvero falsissimum est, reponit Pufendorfius (*h*) omne imperium constitui consensu „ eorum, quibus imperatur; id enim verum duntaxat est de imperio humano, ubi non extinguitur „ facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis „ aequali nisi nostro consensu, et pacto. At quis „ dixerit, Deo non esse jus imperandi suae creaturae, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? praesertim cum ipse Hobbesius (C. 15. §. 5.) „ jus Dei regnandi et puniendi in regno naturali a „ potentia irresistibili deducat? Atheos autem potentiae Dei resistere posse, nemo crediderit. „

7. Unde et generalis est virtus *obedientiae* Deo praestanda, seu promptitudo faciendi id, quod vult Deus, et non faciendi, quod non vult. Unde si collisio fit inter duo praecepta affirmativa; pare Deo, et, pare magistratui, sine dubio *obedire oportet Deo magis, quam hominibus* (*i*); id quod non tantum ab hominibus divino spiritu afflatis expressum, sed vi rationis cognitum et pronunciatum est a Socrate apud Platonem in apologia: *O viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo; Deo tamen parere malo, quam vobis.* Enimvero uti imperium Dei parvi pendere superat omnes contumelias; ita e contrario omnibus sacrificiis acceptior est obedientia. (*k*)

8. Nemo est, qui non persaepe, dubiis praesertim, vel inopinatis aut adversis casibus summum Deum invocet, mentemque una et oculos ad coelum tollat ipso magisterio naturae; id quod eleganter exponit Tertullianus (*l*). Desiderium mentis ad Deum directum impetrandi auxilii causa appellatur *interna Dei invocatio*; quae si verbis ore prolatis exprimitur, *precatio*, vel preces dicuntur; quamquam hoc nomine etiam gratiarum actiones, et deprecationes saepe veniant.

9. Nihil aeque consentaneum est rationi, quam ut Deum placare, sibique propitium reddere studeat, quisquis culpae et offensae divinae se reum agnoscit. Atqui *im multis offendimus omnes.* (*m*) Est igitur ut naturale, sic generale quoddam praeceptum *poenitentiae*, quae actiones tum externas tum maxime internas, a quibus illae vim habent, complectitur. Accedunt exempla ex historia humani generis, quod publicis praesertim calamitatibus incumbentibus populi placare superos conati sint vario orationum, sacrificiorum, rituum et austeritatum genere.

10. Denique virtus actiones suas determinandi per motiva a divinis perfectionibus desumta, *pietas in Deum* dicitur, cui maxime officit *hypocrisis*, sive pietatis simulatio per verba, gestus, facta.

(a) §. LXIII. d.
(b) Joan. XIV. 23. 24.
(c) Confer theses confixas, primam ab Alexandro P. VIII. quintam, sextam et septimam ab Innocentio P. XI. sextam et trigesimam inter Bajanas a Gregorio p. XII.
(d) §. XXXIV. f.
(e) Act. XVII 28.
(f) Huc referenda sunt judicia Dei, de quibus agitur ad titulum decretalium, de purgatione vulgari.
(g) §. II. a.
(h) l. III. C. IV. §. 4.
(i) Act. V. 29.
(k) I. reg. XV. 22.

(l) Libr. de testimonio animae. Confer. supra §. LXII e.
(m) Jac. III. 2. add. I. 8. Joan III. Reg. VIII. 46. Prov. XX 9.

LXVI. Quae adhuc commemeravi, talia sunt, quae sola mente praestari possunt ei, qui cor scrutatur ac renes. Ideone nihil praescribit natura, aut deprehendit ratio, quamobrem Deum colere externe, ac sensa nostra palam profiteri obligamur? Fuere nonnulli in ista haeresi. Sed ante proferendum existimo, quid pertineat maxime ad cultum externum, quam ejusdem rationes, quas vocant, fundamentales eruamus.

1. Occultare sensa animi, ac cultum, quo divinitatem prosequimur, solo hominum metu, ne infirmo et abjecto animo esse nos putent, si summum Deum revereri, timere, amare, colere nos testificemur; certe repugnat naturali juri. Quid enim, si servum, si filium pudet, colere dominum, observare parentem? *occultare aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret*, inquit Pufendorfius (*a*). Quis vir prudens vel amicum habebit eum, quem, si forte alloquatur coram aliis, erubescere videt, at taedio ac pudore affici, et circumspicere fugam? Primum igitur inter officia externa illud est, ut, cum res ac tempus poscit (poscit autem saepissime) quid de summo Deo, ejusque perfectionibus sentias, quo affectus sis animo, palam facere non verearis.

2. Alterum est genus, quod in divini nominis invocatione, in precationibus, orationibus, supplicationibus, laudibus, hymnis consistit, seu carminibus in Dei laudem compositis. Quae quidem ratio celebrandi divini nominis nullo non tempore usitatissima fuit. Apud Hebraeos homines pii afflatique insolitis praesertim in rebus Dei laudes effuso statim carmine prosequi solebant; cujus generis multa in veteri testamento legimus.

5. Aeque consentanea rationi, atque idcirco humano generi coaeva sacrificia sunt et oblationes, quae summo Deo fiunt, tanquam supremo rerum omnium, vitaeque ac mortis domino, et bonorum largitori. Hinc et primitiarum usus inolevit, et miro omnium gentium consensu pars *decima* bonorum supremo numini in ministris suis offeri coepta est primis mundi aetatibus; quam venerabiles ecclesiae patres *in signum universalis dominii* Deo reddi praeceperunt.

4. Ad cultum externum Dei pertinent sermones, qui publice de Deo, rebusque divinis fiunt, instructio aetatis tenerae, rudium, ignorantium:

5. Dein vota non modo a singulis, sed totis saepe communitatibus numini facta: juramenta, apud omnes gentes usitatissima: provocationes non penitus insolitae ad divinum tribunal, execrationes in veterum instrumentis non infrequentes, de quorum omnium recto aut pravo usu singilatim agunt interpretes sacri juris.

6. Praecipuum genus externi cultus sunt ceremoniae sacrae, ritus, initiationes, consecrationes, quae in re divina peragenda usuveniunt, rebusque etiam, personis, locis adhibentur. De his Augustinus, *in nullum*, inquit, *religionis nomen seu verum seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur* (b):

7. Si homines inire societatem cogitemus, qua communi studio ac modo Deum colant, habetur generatim *ecclesia* spectato naturae jure, ac separata revelatione. Ejusmodi societatem multa consequuntur ad cultum Dei externum pertinentia, ceu externa earundem de Deo opinionum, affectionumque professio, atque admissio in ecclesiam, conventus sacri, loca sacra, dies sacri ac festi, cooptatio ministrorum, qui divinum cultum, ritusque sacros obeant, aliaque istiusmodi innumera, quorum usus cum u-

bique gentium reperiatur, factum est, ut religionem juris gentium dixerit Papinianus (*c*). De ecclesia disserere multa velle seposita revelatione, vix a somniis distat. Illud indubitato asseri videtur posse, perquam consentaneum esse rectae rationi, Deoque gratum, si homines communia studia, sensaque et operam jungant Dei communiter adorandi, colendique et rogandi gratia. Quis enim non delectatur parens, si coronam filiorum uno animo studioque collectam videt, ut paternam auctoritatem una revereantur, ut gratiam petant, ut pro accepta gratias habeant? Si rationi ac naturae congruit, ut artes et scientias, ut commercia, quaeque sunt generis istius, homines inita societate, praefixo communi fine, habito mediorum delectu, viribus et voluntatibus conjunctis tractent; quanto id hominum naturae, reique gravitati convenientius censendum, ut ea quae ad Deum colendum spectant, communiter peragant, nempe solemnius, magnificentius, adcuratius, ferventius; quo alter alteri et incitamento et exemplo sit, ut prope naturae praeceptum videatur: *in ecclesiis benedicite Deo Domino* (*d*).

(a) De officio hominis et civis. C. IV. §. VII. gravissimas de hac re sententias protulit unigenitus Dei filius. Matth. X. 33. Luc. IX. 26. XII. 8. 9. Fit autem fere, ut coram improbis erubescant homines profiteri probitatem et pietatem in superos: hinc adscribendus est locus Marci VIII. 38. qui me confusus fuerit, et verba mea, in generatione ista adultera et peccatrice: et filius hominis confundetur eum, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

(b) L. 19. C. 11. contra Faustum.

(c) L. veluti 2. D. de I. et I.

(d) Psalm. LXVII. 27. Haec ratio paucis indicata verbis aeque pertinet ad regulares ordines, et quadam proportione etiam ad confraternitates, quas vocant, quaeque in ecclesia catholica obtinent. Sed haec videntes non videbunt ii, quibus praejudicata opinio rationis lumen ademit, et vitae pravitas lumen fidei.

LXVII. Consideratis hisce generibus externi cul-

tus difficile non est, ejusdem obligationem, rationemque ex natura hominis rerumque invenire.

1. Non sola mens, quae intus in homine est, sed totus homo, quantus est, vi naturae Deo adstringitur; totus igitur et secundum omnes facultates corporis animique supremo Deo subjici debet. Facultas sermocinandi non magis ad hominum inter se consuetudinem, quam ad profitendas ac celebrandas Dei laudes data est nobis; cum praesertim de rebus a sensu remotis distincte cogitare absque usu vocabulorum non possimus. Sed nec sacrificia et oblationes, quae bonorum largitori fiunt, solo animo fiunt: nec solo animo divinus honor defenditur.

2. Quidquid totum hominis animum occupat, tenetque, id externis indiciis, verbis, actionibus exprimere, impulsu naturae conamur; cum igitur subjectio nostra erga summum Deum, et amor, et reverentia et ejusdem invocatio totum animum occupare ac tenere debeat; fit, ut impulsu naturae ea sensa affectionesque foras erumpere sinamus. Languet fere, ac frigescit interna pietas, nisi verbis, motibus ac compositione membrorum, adminiculis in sensum cadentibus, aptisque signis foveatur, accendatur, identidem excitetur et inflammetur (*a*).

3. Natura ita homines conformavit, ut alter alterius necessitatibus ac commodis serviat. In hisce erga alios officiis nostris nullum gravius, magisque necessarium esse potest, quam ut alios summum Deum noscere, amare, colere, ejusque offensas modis omnibus evitare doceamus. Id fieri nequit, nisi externo cultu, cultusque interni aperta testificatione. Quomodo aetas tenera, quomodo rudes, quomodo errantes de rebus divinis instrui, quomodo exemplis excitari possunt, ut Deum colant, nisi externo cultu (*b*)? quae potest esse mutua fides, et pactionum firmitas, et jurisjurandi usus, nisi alter alterum vereri Deum norit? quae denique sine externis signis

consociatio hominum inter se, ut communi studio, ac modo Deum colant?

(1) Confer supr. §. LXIII. C. notatu digna est Augustini animadversio L. de cura pro mortuis. C. 5. „ Nescio, quo-
„ modo, cum hi motus corporis fieri, nisi motu animi prae-
„ cedente non possint: iisdem rursus exterius visibiliter
„ factis, ille interior invisibilis, qui eos fecit, augetur. „

(b) Mori maluit Eleazarus, quam simulatione uti cum periculo aliorum: „ Non enim, *inquiebat*, aetati nostrae di-
„ gnum est, fingere, ut multi adolescentes, arbitrantes
„ Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alieni-
„ genarum: et ipsi propter meam simulationem, et propter
„ modicum corruptibilis vitae tempus decipiantur; et per
„ hoc maculam atque execrationem meae senectuti conqui-
„ ram. „ II. Mach. VI. 24. 25.

LXVIII. In istiusmodi actionibus internis et externis, per quas testificamur, et quae sentiamus de Deo, et quomodo affecti erga ipsum simus, consistit *cultus Dei*; determinatus modus cultum exhibendi Deo, *religio* vocatur, quasi quae Deo nos alliget (*a*). Si is modus colendi Deum secundum notiones divinarum perfectionum et naturae humanae, vi solius rationis definitur, religio est *naturalis*; si vero singulari Dei eloquio seu revelatione innotescit, erit *revelata*, diciturque *supernaturalis*, quando et cognitio veritatum et officiorum executio superat naturae vires, gratiamque supernaturalem poscit. Genus utrumque continetur in officiis theoreticis et practicis, quorum complexionem, uti in scientiis fit, *objective* spectamus; nam uti hae, sic et religio praeterea sumi *subjective* potest, uti inest in subjecto seu homine, tanquam habitus obeundi officia actionesque iis consentaneas ad Dei cultum pertinentes. Priore illo modo si consideratur religio, ejus praecipuae partes sic evolvendae sunt:

1. Officiis theoreticis et practicis respondet in statu adventitio religionis christianae, nempe revelatae

ae supernaturalis, jus credendorum, et agendorum, seu res fidei, dein praecepta morum, et disciplina. *Dogma* est veritas fidei divinae a Christo revelata, et publico ecclesiae judicio pro tali proposita. Dogmata praecipua omnibus scitu necessaria et distincte credenda, *articuli* fidei sunt: articulorum brevis complexio *symbolum fidei* nuncupatur (*b*).

2. Jus credendorum perinde, ut agendorum duplicis generis dogmata et praecepta continet, partim aeterna et necessaria; partim a libera Dei, hominumve voluntate pendentia. Prioris generis sunt dogmata de existentia et perfectionibus Dei, dein praecepta ac leges naturae: posterioris vero tota Christi dispensatio ac mysteria eo pertinentia, dein praecepta a Deo vel legitima humana auctoritate data ad obeunda rite negotia religionis.

3. Religio non tantum refertur ad actiones, quae Deum proxime respiciunt, sed ad eas quoque, quae nos ipsos aliosve attingunt. Nam religio est determinatus modus cultum exhibendi summo Deo; is cultus, si proxime Deum respicit, *directus* vocatur; at *indirectus*, si a divinis perfectionibus aut cognita voluntate summi Dei rationes seu motiva actionum desumimus, quae nos ipsos, aliosve attingunt. Ostensum enim supra est, has quoque actiones cum perfectionibus divinis connexas esse (*c*). Quapropter religio etiam ex praeceptis seu doctrina morum indicanda est, nec vera Deoque grata esse potest, quae istiusmodi doctrinam habet naturali legi repugnantem.

4. *Exercitium religionis* in actibus externis consistit proxime ad Dei cultum pertinentibus, vocaturque *publicum* a loco, consociatione hominum, et ministris ad res sacras obeundas destinatis; secus *privatum*.

5. Passim distingui nunc solet inter substantialia religionis et accidentalia. Cl. Riegger *substantialia*, inquit, religionis naturalis in sciendis et agendis:

consociatio hominum inter se, ut communi s
ac modo Deum colant?

(1) Confer supr. §. LXIII. C. notatu digna est Au
animadversio l. de cura pro mortuis. C. 5. „ Nescio
„ modo, cum hi motus corporis fieri, nisi motu anim-
„ cedente non possint: iisdem rursus exterius vis
„ factis, ille interior invisibilis, qui eos fecit, augetu.
(b) Mori maluit Eleazarus, quam simulatione uti c
riculo aliorum: „ Non enim, *inquiebat*, aetati nost
„ gnum est, fingere, ut multi adolescentes, arbi
„ Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam
„ genarum: et ipsi propter meam simulationem, et p
„ modicum corruptibilis vitae tempus decipiantur;
„ hoc maculam atque execrationem meae senectuti c
„ ram. „ II. Mach. VI. 24. 25.

LXVIII. In istiusmodi actionibus internis
ternis, per quas testificamur, et quae sentiam
Deo, et quomodo affecti erga ipsum simus,
stit *cultus Dei*; determinatus modus cultum exh
di Deo, *religio* vocatur, quasi quae Deo not
get (*a*). Si is modus colendi Deum secundum
nes divinarum perfectionum et naturae huma
vi solius rationis definitur, religio est *naturali*
vero singulari Dei eloquio seu revelatione in
scit, erit *revelata*, diciturque *supernaturalis*,
do et cognitio veritatum et officiorum executio
rat naturae vires, gratiamque supernaturalem p
Genus utrumque continetur in officiis theoreti
practicis, quorum complexionem, uti in scienti
objective spectamus; nam uti hae, sic et religio
terea sumi *subjective* potest, uti inest in subject
homine, tanquam habitus obeundi officia actione
iis consentaneas ad Dei cultum pertinentes. P
illo modo si consideratur religio, ejus praeci
partes sic evolvendae sunt:

1. Officiis theoreticis et practicis respondet in
tu adventitio religionis christianae, nempe revel

accidentalia in iis actionibus consistunt, quae licet vario modo positae, aeque tamen faciunt ad cultum Deo exhibendum. Posita civitate majestatis officium erit, substantialia religionis omni, quo potest, modo custodire: accidentalia vero ita determinare, ut sint felicitatis internae media, finem tamen civitatis et felicitatem externam, quam cum illa conciliari volunt naturae leges, non impediant (*d*). Ita imperanti nihil juris hi quidem circa substantialia religionis adjudicant: at dum accidentalia ab ipso determinari, aptarique humanis rebus posse statuunt, totum pene dant, quod sacrum est, et alienum a profano imperio. Nam primo quid substantiale sit, vel substantiam religionis attingat, princeps politicus definiet: dein quidquid sacra potestas decernet, vel aggredietur, id aliter atque aliter fieri posse, consequenter accidentale esse dicet, proindeque a se determinandum, atque aptandum consiliis suis. Quod est, obsecro, jus, quae potestas, aut libertas, quae, si in actum exeat, non aliter atque aliter agere possit? Tempus, locus, modus, personae, et instrumenta, quibus quis utitur, innumeraque alia adjuncta semper accidentalia sunt? si ergo, quae accidentalia sunt in negotio religionis, profanae determinationi subjacent, potestas sacra intus in semetipsa conclusa, et velut captiva detinebitur, ne, si prodeat, in alienam ditionem redigatur. Quid est demum potestas sacra vel profana, quid imperium, quid libertas, nisi jus determinandi apposite ad finem ea, quae determinata non sunt, sed aliter atque aliter possunt determinari? qui istiusmodi determinationem turbat, is ipsam potestatem, ipsum imperium, ipsam libertatem turbat, proindeque substantiam attingit. Dein quis decidere demum, ac determinare potest, quod appositum ad finem sit, nisi idem, qui potestatem, qui imperium, qui libertatem tenet? quantas perturbationes in ecclesia haec sola inter substantialia et accidentalia religionis distinctio peperit!

(a) Lactantius L. VI. instit. C. 28. „ Hoc vinculo pietatis
„ obstricti Deo religati sumus: unde ipsa religio nomen ac
„ cepit, non, ut Cicero interpretatus est, a relegendo,
„ qui in l. de natura Deorum 2. dicit ita: non enim philo-
„ sophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem
„ a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur
„ et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, su-
„ perstitiosi sunt appellati. Qui autem omnia, quae ad cul-
„ tum Deorum pertinerent, retractarent, et tanquam rele-
„ gerent, ii dicti sunt religiosi, ex relegendo, tanquam ex
„ eligendo elegantes et ex deligendo diligentes. — Haec
„ interpretatio, quam inepta sit, ex re ipsa licet noscere.
„ — Quid enim mihi afferet causae, cur precari pro salu-
„ te filiorum semel, religiosi, et idem decies facere, su-
„ perstitiosi esse hominis arbitretur? „

(b) Augustinus serm. 135. de tempore. Symbolum est re-
gula fidei, brevis et grandis, brevis numero verborum,
grandis pondere sententiarum.

(c) § X. 5. et 6

(d) Jurisprud. eccles. P. I. §. XV. XVII.

LXIX. De religione naturali, quam supra defi-
nivi, opiniones sibi falsas fingunt non pauci. Est,
qui ita sentiat, sibique consentientes habeat alios,
*statum naturalem et natura et tempore priorem esse
religione: ante revelationem neminem jure divino,
quod non potest non ignorare, teneri: eundem statum
absque religione et lege, et consequenter absque pecca-
to et injuria concipiendum, idque non solum ratione
ignorantiae, sed etiam ratione libertatis, qua omnes
nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino
tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset,
superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum
iniret, et pacto et juramento eosdem obligaret: jus
divinum ab eo tempore incepisse, a quo homines ex-
presso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire;
quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque
suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu civili
fit* (a). Hunc errorum fasciculum sequentes dissolvent
propositiones.

1, Status naturae purae, ut vocant, quo homo ad

religionem et finem beatitatis sua natura superiorem non esset elevatus, non extitit re ipsa, nec a principio humani generis; etsi eum concipi posse ostendant theologi non pauci, neque tamen ita, ut is seu tempore, seu natura prior esset religione naturali, utpote quae cum ipsa natura poni intelligitur. Ad evitandas notionum confusiones recte assignari solent status varii, nempe status naturae purae, naturae integrae, naturae elevatae seu status justitiae originariae, dein status naturae lapsae et naturae reparatae.

2. Ante revelationem liberam tenetur, et adstringitur homo jure divino naturali, quod ignorare non potest, saltem quoad praecipua ejus capita maxime necessaria. Idcirco naturalis rationis vis, qua in cognitionem divini illius juris non potest non venire homo, non inepte revelatio *necessaria* dicitur.

3. Status naturalis a lege et religione naturali immunis nec esse, nec concipi potest.

4. Libertas naturalis a legibus naturae, et religione in Deum soluta et immunis nulla est, et pugnantia involvit, perinde ut bellum omnium in omnes.

5. Etsi homo vi naturae teneatur jure divino naturali, propterea superfluum non est, siquid Deus hominibus revelet; tum quia revelavit ea, quae supra naturam sunt, et ratione sola non innotescunt, tum quia infirmitati rationis, naturaeque humanae corruptioni ea revelatione succurrit vi providentiae suae in iis quoque, quae absolute intelligi ratione possunt,non tamen satis certo et evidenter, nec absque admixtis perniciosis erroribus, nec a maxima hominum parte; ob quas causas necessitatem revelationis cujuspiam luculenter demonstrare solent viri docti. Idque ipsum dudum vidisse videtur Plato philosophus (*b*). Nulla unquam gens extitit, quae religionem, quam coluit, sola ratione adinventam nec a singulari cum superis commercio et revelatio-

ne perfectam jactaret. Adeo genus humanum istiusmodi revelationem pro supervacanea non habuit.

6. Non est penes hominem cedere, vel non cedere libertate sua in suscipienda religione seu naturali seu revelata etiam supernaturali; cum vi naturae penitus subjiciatur summo Deo. Quando Deus leges suas instar foederis seu testamenti esse voluit, id factum ad inculcandas populo ingentes promissiones, quas fecit eas leges observantibus.

7. Cum homo jure libertatis et aequalitatis relate ad alios homines gaudeat, pactum subjectionis necessarium est pro civitate constituenda. Quis vero hominem vi naturae a dominio supremi Dei liberum dicet, aut eundem aequiparabit cum conditore suo, menteque aeterna ac perfectissima?

8 Etsi spectata religione statui naturali hominis surrogatus est status supernaturalis, et fini beatitatis naturalis finis supernaturalis; minime tamen, quae naturalis juris sunt in cultu Deo praestando, fugiendisque contrariis, idcirco sublata intelliguntur per religionem supernaturalem; imo haec et perficit, atque absolvit, quae inchoata sunt per naturam, et quae recta, stabilit, et quae dubia, confirmat, quae obscura, illustrat, quae infirma, erigit, quae penitus incognita, aperit. Saepe igitur, cum de religione agitur, nunc quoque recurrendum est ad naturae jus, praesertim cum posito adventitio statu religionis ac finis supernaturalis, mediorumque ei respondentium, ac pariter supernaturalium multa per sese consequantur tum affirmativa tum negativa officia hypothetica religionis. Imo cum omnes gentes religionem jactitent revelatam, atque in iis, quae christianam se sequi profitentur, innumerae sectae sint maximopere inter se diffidentes, interest sane exponere, quomodo ipsum naturae jus ad investigandam revelationem, ac inquirendam religionem veluti manu hominem ducat, qui Dei cultor, et salutis suae amans sit.

(a) Auctor discursus theologico-politici. C. 16. apud Pufendorf. de I. N. et G. l. III. C. IV. §. 4.

(b) „ Necessarium est igitur exspectare, donec quis do-
„ ceat, quo animo erga Deos, et erga homines esse opor-
„ teat. Alcib. Quando vero tempus illud erit, Socrates? et
„ quis illud docturus est? Socrat. Hic est ille nimirum, qui
„ de te curam gerit. — Alcib. Auferat sive caliginem, si-
„ ve quid aliud voluerit. Ita enim me comparavi, ut nihil
„ eorum, quae in me imperaverit, subterfugiam, quicun-
„ que tandem fuerit vir ille, dummodo melior sim evasu-
„ rus. „ Plato. Alcib. 2.

LXX. Nihil homini in hac vita religione antiquius esse debet, nihil gravius, nihil praestantius. Ex ea enim et tranquillitas praesentis vitae, et sempiterna alterius vel beatitas vel miseria pendet: eademque universae creationis ac conservationis rerum finem proxime attingit; cum in eo consistat, ut profiteri nos doceat, et quod sentiamus de summo Deo, et qua in eum voluntate affecti simus. Quapropter si omnia circumspiciamus naturae praecepta, nullum sanctius, vel certius esse potest, quam id, quo obligamur *primo*, investigare religionem illam, qua fini et nostro et universitatis rerum satisfit, *secundo* inter plures, quae jactitantur, veram seligere, *tertio* inventam amplecti ac tenere. In triplici hoc naturalium obligationum genere plura continentur, quae evolvenda sunt. Ac primo de studio investigandi religionem est disserendum.

1. Quam solicite inquirimus, quod placeat, quod displiceat ei, quem vere diligimus, aut ex animo reveremur, et a quo diligi, aut haberi in pretio exoptamus! Cum igitur lex naturae jubeat amare Deum toto corde, et omnibus viribus, eumque vere et ex animo revereri, sequitur, ut eadem investigare nos jubeat, qui potissimum cultus ei placeat, quidve in eo genere displiceat; cum praesertim et praesentis et futurae vitae beatitas ex eo pendeat.

2. Necesse est, ut homo generatim et universe ita

animo ac voluntate affectus sit, ut quamprimum aut veritatem quandam a Deo revelatam, aut propositam sibi legem satis cognoverit, eam omni studio paratus sit amplecti, quamvis proposita veritas captum superet (*a*).

3. Uti naturalis est obligatio, divinam gloriam, aeternamque salutem praeferendi omnibus praesentis vitae commodis et incommodis; sic par est obligatio religionem, quam quis revelatam a Deo, atque ad salutem necessariam esse cognovit, ita praeferendi rebus omnibus. Haec enim est pretiosa illa margarita, quam vir prudens, posteaquam invenit, datis bonis omnibus comparavit (*b*).

4. Quemadmodum homo docente natura divinam opem ac beneficentiam pro iis invocat obtinendis bonis atque evitandis malis, quae ad vitam pertinent naturalem; sic multo magis necesse est, ut poscat a Deo, atque enixe oret cognitionem eorum, quae ad religionem, et sempiternam salutem sunt necessaria. Hinc notitia de divinis rebus ea, quae deesse nemini potest, recte usus, gloriam dabit Deo, gratiasque aget pro acceptis ab eo beneficiis, maximeque cavebit, ne cognitionem, quam de divinis habet perfectionibus, otiosam esse sinat, aut eam vitae turpitudine obscuret exemplo veterum philosophorum, qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis (*c*); quo factum est, ut obscuratum sit insipiens cor eorum. Quapropter demisse, ut par est, de se sentiens, cuicunque religio et salus cordi est, divinum numen magna contentione et ingenti fiducia in re hac summi momenti imploret, necesse est (*d*).

(a) LVIV. c. et d.

(b) Matth. VIII. 46. De hoc finium ordine dilucide disseruit s. Augustinus epist. 89. post medium : „ Occurrit ali„ quando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur, „ aut Christus : ut alia ommittam, si ipsi uxori maritus

„ displicuerit christianus , eique proposuerit aut a se di-
„ vortium , aut a Christo : hic ille , quid eligat , nisi Chri-
„ stum , et dimittat uxorem laudabiliter propter Christum?
„ — Hoc et de filiis atque parentibus , hoc de fratribus et
„ sororibus intelligitur; propter Christum omnes esse di-
„ mittendos , cum proponitur ista conditio , ut Christum
„ dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo et de
„ domo atque agris, hoc et de iis rebus, quae jure pecu-
„ liari possidentur, hoc loco accipiendum est. „

LXXI. Altera ad hunc pertinens locum obligatio naturae est, prudenter, recteque seligendi inter religiones et sectas varias, ac inter sese dissentientes, quarum quaevis auctorem Deum jactitat. Nemini jus est exigendi a summo Deo, ut sibimet loquatur proxime , siquem cultum poscat , aut viam salutis praescribat. Maxime se reos fecerunt agricolae, qui servos , ipsumque filiumfamilias, quos ab hero et parente missos inficiari non poterant, injuriis ac nece affecerunt , nec auditi fuissent , si ipsum patremfamilias venire ad se debuisse fortassis causati essent (*a*). Si quam Deus optimus ac sapientissimus religionem hominibus revelavit , eamque ad salutem esse necessariam voluit , dubitandum non est, quin certissimis, maximeque perspicuis indiciis voluntatem suam hominibus palam fecerit , nemo ut eam absque culpa sua ignorare, aut de illa haesitare possit. Est id proprium cujusvis legislatoris et imperantis , ut quod doceat, velit, praecipiat, aperte omnibus indicet , vel proponi curet. Nec vero de sapientia et providentia summi Dei aliter in mentem venire cuiquam potest. Si igitur Deus , cum loqui singulis per se non debeat ullo pacto, hominibus utatur tanquam nunciis suis , qui aliis religionem promulgent; obligationes naturales has consequentur .

1. Cum Deus innumera mysteria revelare possit, quae superent humanum captum, non illud est inquirendum , utrumne quae a nuncio seu ministro

Dei promulgantur, comprehendi a nobis tanquam vera possint, sed ipse nuncius missus revera a Deo sit, nec nc. Homines etiam et decipi possunt et decipere. Quapropter non tam interna veritas mysteriorum, quam externa credibilitas investiganda est.

2. Interest inter haec duo : *interna mysteriorum veritas comprehendi non potest* ; et *ejusmodi mysteria apertam repugnantiam continent*. Priore casu ea rejici non possunt, si extrinsecus credibilia fiunt : posteriore debent rejici ; eritque ea repugnantia manifesto indicio, istiusmodi nuncium vel doctorem religionis non esse missum a Deo. Si igitur religio dogma vel praeceptum continet, quod repugnat divinae perfectioni, aut divinae voluntati aliunde jam exploratae ; aut si pugnantia inter se aperte exhibet, ea non est a Deo, nec Deo grata esse potest; cum nequeat summa sapientia sibimet contradicere, aut probare falsum.

3. Si quis in negotio religionis missum a Deo se dicat, ut doceat, vel reformet, idemque sibi contradicat, et probet, quae ante rejecerat, vel rejiciat, quae ante probarat, is alterutro casu missus reipsa non est, nec sola ejus assertione stari potest. Universe si quis res divinas me doceat, atque ad eas amplectendas obligare velit, jus habeo, atque adeo obligationem in re tanti momenti poscendi, ut missum a Deo proxime, vel remote sese probet ; perinde ut a legatis literae, quas vocant credentiales, jure exiguntur. Id aperte expressit Paulus : *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt ? quomodo autem audient sine praedicante ? quomodo vero praedicabunt, nisi mittantur* (*b*)?

3. Fieri potest, ut secta Christi nomen usurpans verae religionis speciem habere, et probabilis cuipiam videatur ob numerum hominum eidem adhaerentium, etsi aliam norit religionem non modo probabiliorem, sed et tutiorem ; idcone licite priori

illi sectae inhaerebit? haud sane; repugnat enim naturae jus in re, quae absolute necessaria est ad salutem; quae si desit, nulla ignorantia, nullo dictamine suppleri potest. Siqua esset in illa secta probabilitas theoretica, quae nec est, nec esse potest; at certe nulla est practica, multo etiam minus, quam si de vita caduca duntaxat ageretur (*c*).

(a) Matth. XXI. 33. seq.
(b) Rom. X. 14. 15.
(c) Supra § LII. 1. conf. prop. 21. inter confixas ab Innocentio P. XI.

LXXII. Tertium superest obligationum naturalium genus de profitenda religione, firmiterque et integre tenenda, quam quis a Deo revelatam fuisse, sat perpicue, certoque cognovit.

1. Amplecti veram religionem, certumve ejus dogma, idque tenere firmiter, non id a solo intellectu, sed maxime a voluntate libera pendet. Nam dogmata religionis aut penitus superiora sunt humano ingenio, aut nisi ex longa rationum notionumque abstractarum serie deduci non possunt; igitur obscuritatem habent, nec eorum veritas ita per sese lucet et incurrit in oculos, ut intellectus iis non assentiri non possit. Quare cognita externa credibilitate voluntatis est, eadem prompte arripere, vimque intelligendi iisdem quodammodo applicare, ut firmissime assentiatur. Multo aliter de lege naturae, ac de fide et religione disserendum est; de illa Paulus inquit: *Legem non habentes ipsi sibi sunt lex: naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt* (*a*). De hac vero ait: *Fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi* (*2*). Non ergo, cum de fide agitur, demonstratio intellectus quoad ipsam intrinsecam mysteriorum veritatem, sed obsequium voluntatis, quod propter evidentia credibilitatis motiva prudentissime praestari potest, et debet, poscitur (*c*).

2. Si constat, religionem a Deo revelatam esse, discrimen inter ejus dogmata ejusmodi fieri non potest; ut quis uni, vel pluribus assentiatur, alteri dogmati non assentiatur, uni firmius adhaereat, alteri haesitanter, unum tanquam fundamentale teneat, alterum tanquam accidentale rejiciat, vel in medio relinquat; quia summa auctoritas Dei revelantis parem in omnibus poscit subjectionem et assensum; nec pro re levi aut nullius momenti haberi potest, quod notum facere humano generi numinis sapientia dignata est. Fieri non potest, ut Deus auctoritatem suam vilipendat ita, ut arbitrio hominum relinquat, quidnam potissimum ex iis, quae revelavit, credere, quid repudiare velint. Qui non omnia, quae revelata sunt a Deo pari studio voluntatis et firmitate assensus arripit, reipsa non ob auctoritatem Dei revelantis, sed ingenii sui perspicuitatem aut voluntatis electionem vel temeritatem credit. Auctoritas enim Dei revelantis par est in omnibus: nuspiam falli, nuspiam fallere potest. Recte Augustinus contra Manichaeos pronunciasse dicitur: qui in evangelio, quod vultis, creditis; quod non vultis, non creditis; vobis potius, quam evangelio creditis (*d*).

3. Ut in aliis, ita in negotio religionis discrimen est inter praeceptum naturale fidei affirmativum, et negativum. Illud poscit *primo* generalem subjectionem, assensumque in omnibus, quae a Deo revelata, atque ad credendum satis proposita sunt. Hoc modo dicitur qui *implicite* credit, credit omnia et singula dogmata fidei. *Secundo*, ut quis ea dogmata, quae ad vitam ex principiis religionis instituendam necessaria sunt, singilatim et explicite credat, atque expendat (*e*). *Tertio*, ut quis fidem etiam externe profiteatur, quando honor Dei aut religionis, vel proximi salus id exigit. Tunc enim locum habet sententia Pauli: *Corde creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem* (*f*). Secus qui fecerit:

incurret minas Christi: *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua* (g). Praecepto negativo prohibemur in dubium revocare, aut penitus negare quidquam, quod revelatum a Deo, atque ut tale propositum nobis est, idque praeceptum nullo non tempore obligat; quo pertinet et obligatio naturalis evitandi periculi, quo fides labefactari, pravisque erroribus imbui, aut captionum et sophismatum laqueis implicari quis posset, quin satis doctrinae habeat, qua sese extricet. Hinc tot, tamque gravia praecepta et ipsius divinae sapientiae, et apostolorum et veterum patrum habemus fugiendi consortium eorum, qui a fide desciverunt; de qua re alius erit tractandi locus (g).

4. Quia in negotio religionis non demonstratio dogmatum et perspicientia veritatis, sed credibilitatis quaerenda est, dum quis in indicia, seu motiva inquirit, ex quibus colligat, eum, qui religionem promulgat, id Dei missione jussuque facere; idcirco etiam, si quod de religione vel dogmate dubium existit, id non acumine rationis, sed declaratione ac definitione ejusdem dissolvendum est, qui Dei jussu missuque religionem ejusque dogmata promulgavit. Quis vir sapiens nuncium mittit, qui, quae significare et proponere debeat, ipse non satis intelligit, nec quaerenti de mente ac voluntate mittentis liquido et indubitato respondere potest? Qua in re velim, maximeque optarim, ut ii, qui a catholica religione dissentiunt, otium sibi sumant cogitandi de necessitate infallibilis judicis controversiarum in christiana religione; cito, si velint, eam necessitatem perspicient, si argumenta, quibus ipsi saepe docteque utuntur, ad evincendam necessitatem cujuspiam revelationis naturae legibus adjiciendae generatim, eo transferant, ut factae revelationis ejusdem verum, ac genuinum sensum declarari, dubiaque magno numero, ac momento provenientia

certo definiri oportere cogitent; qua in re si negent providisse sapientissimum Deum, fateantur necesse est, in antiquum errorum chaos relabi debere humanum ingenium; quin etiam pluribus nunc errandi laqueis obnoxium esse, ac si revelatio tot sublimium dogmatum, legumque supernaturalium naturalibus veritatibus praeceptisque omnino adjecta non fuisset.

(a) Rom II. 14.
(b) Ibid. X. 27.
(c) Non omnes obediunt evangelio. Ibid. v. 16. Recte Ambrosius, aufer, inquit, hinc argumenta, ubi fides quaeritur. l. I. de fide ad Gratianum Imp. c. 5. et Gregorius M. L. IV. Moralium cap. 17. in medio: Inquieti spiritus dum plus exquirunt contemplando, quam capiunt, usque ad perversa dogmata erumpunt: et dum veritatis discipuli esse humiliter negligunt, magistri errorum fiunt.
(d) Adde Jacob. II. 10.
(e) Confer propositionem I. inter damnatas ab Alexandro P VII. et propositionem XVII inter damnatas ab Innocentio P. XI.
(f) Rom. X. 10.
(g) Luc. IX. 26.
(h) Matth. XVIII. 17. II. Timoth. II. 17.

LXXIII. Hisce expensis naturae obligationibus de inquirenda, et deligenda, et tenenda religione videndum est, quid juris seu facultatis moralis, aut libertatis relictum sit homini in negotio religionis; inprimis indicandae notiones de autonomia, syncretismo vel indifferentismo, ac tolerantia.

1. *Autonomia* est jus cujusque seu facultas ab aliorum hominum judicio et arbitrio independens sentiendi de religione, ut cuique videtur, aut lubet. Nuncupatur etiam libertas conscientiae, cui opponunt tyrannidem, dominatum, imperium in conscientias.

2. *Syncretismus* vel *indifferentismus* ea opinio, aut si vis, opinantium secta est, qua religionem aut

cultum Dei quemcunque sufficere ad obtinendam salutem statuitur; aut id duntaxat necessarium esse, ut in Christum quis credat, etsi dissentiat in aliis capitibus a catholica religione, atque ab ejus communione separatus sit. Prioris generis opinio *laxior*, posterioris *strictior* indifferentismus nuncupatur.

3. *Tolerantia* ex vi vocis est promissio, ut dissentientes a vera religione suo arbitrio et errori impune inhaereant. Differt ergo ab indifferentismo, et per se locum habet etiam tum, cum quis unam unicam esse veram, atque ad salutem necessariam religionem judicat.

LXXIV. De autonomia seu naturali libertate sentiendi, ut lubet in negotio religionis, distinguendum est inprimis jus internum ejusmodi libertatis, a jure externo (*a*); ac qui istuc posterius tuentur, reipsa aliud non volunt, quam ab hominibus quamvis sectam *tolerari* debere, et jure quidem naturali, nihilque uspiam sacrae vel politicae potestatis in hominibus esse, qua certa cuipiam religio praescribi, et remediis coactivis extorqueri posait. Qua de re alius erit agendi locus. De interno autem jure sequentia potissimum statuenda sunt:

1. Uti omnia libertatis naturalis jura, ita etiam jus de religione sentiendi, ut lubet, restringitur ab ipsa natura per naturales ac divinas leges; secus non jam libertas, sed licentia est (*b*); quis ita insaniet, ut rem adiaphoram dicat esse, colat quis Deum, nec ne? unum vel plures? perinde uti naturali jure adiaphorum est, hac illave veste utatur; aut statum militarem quis arripiat, an agrestem, aliudve vitae genus. Quis dein a natura homini concessum dicet, revelationes, siquas Deus proposuit, amplecti vel non amplecti, eas examinare, vel repudiare, si sa-

tis percipi non queant? nullum est igitur jus internum libertatis sentiendi, ut lubet.

2. Siquam Deus religionem proposuit hominibus ad salutem necessariam, cuivis jus eam amplectendi ita competit, ut nulla potestate humana ab ea amplectenda, et retinenda impediri possit. Ita siquis puer hebraeus rationis sat compos baptismum petit, potest ac debet invitis etiam parentibus baptizari (c). Huc pertinet dictum servatoris: *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus. Qui amat patrem aut matrem plus, quam me, non est me dignus* (d).

(a) §. XVIII.

(b) §. XV. Libertas, inquit Florentius l. 4. d. de statu hominis, est facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi siquid vi aut jure prohibetur. Sed divinitus de libertate primaeva disserit ecclesiasticus c. XV. a. v. 14. Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et praecepta sua: si volueris mandata servare, conservabunt te -- apposuit tibi aquam et ignem -- ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi. Quoniam multa sapientia Dei, et fortis in potentia, videns omnes sine intermissione. Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnem operam hominis. Libertas igitur naturalis praeceptis et mandatis adstricta est, praeceptorum et mandatorum vis et obligatio a sapientia, potentia, et providentia Numinis pendet. At vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Job. XI. 12.

(c) S. Thomas 2. 2. q. 10. a. 12. disputans de baptismo filiorum habraeorum, dissentientibus parentibus, sic scribit: „ Postquam incipit habere usum liberi arbitrii, jam incipit „ esse suus, et potest, quantum ad ea, quae sunt juris „ divini vel naturalis, sibi ipsi providere, et tunc est inducendus ad fidem non coactione, sed persuasione, et „ potest etiam invitis parentibus consentire fidei, et baptizari, non autem antequam habeat usum rationis „. Ecclesia non solet potestate coactiva uti in infideles; aliter sen-

tiendum de iis, qui per bapitsmum ejus se jurisdictioni subjecerunt.

(d) Matth. X. 34. seq.

LXXV. Cum latissime pateat religio, facile intelligitur, plurima eidem delicta opponi. Praecipua sunt.

1. *Irreligiositas* seu contemptus ac neglectus cultus et obsequii Deo debiti.

2. *Impietas*, qua directe agitur contra divinas perfectiones, uti e contrario pietatem diximus habitum actiones determinandi per motiva a divinis perfectionibus desumta.

3. *Superstitio*, qua cultus exhibetur Deo pugnans cum ejus perfectionibus, et sana ratione, aut qui soli Deo debetur, tranfertur ad res creatas; quo pertinet idolatria, polytheismus, magia, divinatio, vana observantia.

4. *Tentatio Dei* (a).

5. *Blasphemia*, seu verbum maledictionis, convicii et contumeliae in Deum. Si enim injuria, quae homini fit verbis, convicium est; quae fit summo Deo, vocatur blasphemia, eaque interna, et externa, proxime in Deum ipsum, vel mediate, quae fit in dilectos Dei amicos, resque alias, quatenus a Deo auctore et gubernatore proveniunt. Eodem pertinent injuriae *reales* in summum Deum, ceu contumeliosa tractatio sacrarum imaginum, divinorum mysteriorum etc., et quamvis omnis in Deum injuria sit atrox, atque enorme scelus; tamen distingui solent *atrocitatis* gradus. Est praeterea alia *simplex* blasphemia, alia *haereticalis*, qua affirmatur de Deo, quo eidem minime convenit, vel quod convenit, negatur.

6. *Perjurium et haeresis*, de quibus commentatores juris sacri fuse agunt.

7. *Sacrilegium*, seu violatio rei sacrae, ut sacra est. Repugnat enim divino cultui, ad quem eadem destinata fuit. Unde aliud reale, aliud personale, aliud locale est. De quibus generibus deinceps annotabimus nonnulla (*b*).

(a) Supra §. LXV. d.
(b) Sacrilegium ex primaeva nominis origine denotat furtum rei sacrae. Scriptores antiqui Graeci et Latini nefandissimis quibusque delictis sacrilegii notam inurebant; quo loquendi modo non raro usi sunt patres. Jure imperatorum Romanorum violatio majestatis sacrilegium habebatur.

LXXVI. Qui Deum colit, non potest res, personas, loca, quae Deo, ejusque cultui dicata sunt, non reverenter tractare. Unde, quod contra fit, sacrilegium nuncupatur.

1. De rebus sacris praeceptum naturae est, sancta sancte tractanda esse; quod ad sacras ceremonias, sacrosancta mysteria, ac tremendum sacrificium maxime pertinet. In numero rerum sacrarum etiam jura sacra et spiritualia sunt, quae si aequiparantur cum rebus temporalibus, ac pretio temporali, emuntur, et venduntur, *simonia* committitur, dicta a Simone mago (1), quae veri sacrilegii rationam habet, et naturali juri repugnat.

2. Personis sacris et sacro ministerio addictis praeter reverentiam jure naturali sustentationem congruam deberi ab iis, quibus sacrum ministerium exhibent, dubium non est, multisque sacrae scripturae locis confirmatur (*b*). Disputant auctores, quo titulo ea sustntatio debeatur, solius religionis, an justitiae commutativae. Si accurate, ut in disputando necesse est, loqui velimus, justitia commutativa inter operas sacras et spirituales, et mercedem, ac pretium temporale locum penitus non habet; nulla enim aequiparatio, vel aequalitas potest intelligi,

quam justitia commutativa vi notionis suae continet (c). Idemque aperte simoniam sapit. Quapropter titulus religionis assumendus est, quae vinculum multo praestantius ac validius continet, quam sit justitia commutativa inter homines, atque ipsa etiam verae justitiae rationem habet, quae Dei ministris praestare, quod debitum est, homines obligat, ac siquid praestitum non est, id restituere ac compensare non minus jubet, ac principio praestare jusserat. Tamdiu enim urget; et praescribit officium, quoad ei satisfactum non est (d).

4. Ad reverentiam sacris locis debitam refertur jus asyli; cujus aequitatem et sanctitatem vel coecos gentiles vidisse luculentis exemplis constat (e).

(a) Act. VIII. 20. Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

(b) Matth. X. 10. Luc. X. 7. I. Cor. IV.

(c) Apposite Augustinus libro de pastoribus c. 2. ita disserit. ,, Unde vivitur, necessitatis est accipere, caritatis ,, est praebere, non tanquam venale sit evangelium, ut ,, istud sit pretium ejus, quo sumunt, qui annuntiant, unde vivant. Si enim sic vendunt, magnam rem vili pretio ,, vendunt. Accipiant sustentationem necessitatis a populo, ,, mercedem dispensationis a Domino. Non enim est idoneus populus, reddere mercedem illis, qui sibi in caritate evangelii serviunt. Non expectent illi mercedem, ,, nisi unde et isti salutem ,,.

(d) Religionem esse partem justitiae, qua Deo debitum cultum deferimus, ostendit s. Thomas 2. 2. q. 80. et 81. art. 5.

(e) Zech. diss. historico-juridica de jure asyli ecclesiastici c. 1. de diversis asylorum generibus.

CAPUT VI.

OFFICIA HOMINIS ERGA HOMINEM NUMERO, PONDERE ET MENSURA RESPONDENT ANALYSI NATURAE COMPLETE SUMTAE.

ARGUMENTUM.

§. *LXXVII. In officiis hominis erga hominem inest velut numerus, pondus et mensura. LXXVIII. Officia erga se et alios non segreganda sunt LXXIX. Amor sui est principium, et praeceptum Juris nat. LXXX. Ordo officiorum hominis erga* hominem. *LXXXI. Primum officium est de beatitate aeterna et fine ultimo. LXXXII. Incolumitas vitae et membrorum. LXXXIII. Jus et obligatio eundem conservandi LXXXIV Notiones de fama et honore LXXXV. Notionum consectaria. LXXXVI. Jus famam conservandi. LXXXVII. Obligatio quae? LXXXVIII. Notiones de significatione mentis. LXXXIX. Obligatio arcani. XC. Omnis deliberata locutio contra mentem repugnat juri nat. XCI. Non item ambiguitas.*

LXXVII.

Analysis complicatae naturae hominis, quam principio exhibuimus, non modo originem, rationesque omnis naturalis juris atque officiorum, sed etiam varietatem eorundem seu numerum, pondus, ac veluti mensuram ponit oculos:

1. Sunt enim officia hominis relate ad animum, corpus, res externas, ceu circa famam bona, dein relate ad status multiplices; ex quibus officiorum *numerus* pendet.

2. Uti in his alia aliis nobiliora sunt, ac prae-

ferenda; sicut ordo finium ad ea pertinentium constitui debet; ita *pondus* quoddam in illis spectandum est.

3. Denique in quovis officii genere spectari debet, quatenus vel jus, vel obligatio pertingat; hinc modus etiam aut *mensura* inest.

LXXVIII. Segregant vulgo tractatores disciplinarum moralium officia hominis erga seipsum ab officiis erga alios; at cum ea ex natura hominis eruantur, quam nemo aliam, ac caeteri, adeptus est, ea conjungi posse mihi videbantur, praesertim cum proximum diligere quisque, sicut seipsum jubeatur, seque ipsum condemnet, qui alios judicat: nam.

1. Unusquisque natura appetit bonum, aversatur malum; neque virium imbecillitate illud obtinere per se, nec istuc evitare potest; hinc statim videt, ac sentit, quid boni, commodive ab aliis praestari sibi, quid devitari, arceri vel excludi incommodi debeat. Non aequaliter de aliis vulgo cogitant homines sibi nimium intenti suique maxime amantes. Idciro et ratio et divina etiam institutio a nobismetipsis, nostrisque affectionibus et sensis officia aliis hominibus praestanda discere nos jubet (a).

2. E contrario caecutimus fere in peccatis vitiisque propris, aut ea quidem facile, multisque modis excusamus, aliquando etiam probamus, ac defendimus, dum idem damnamus in aliis; idcirco aeque salubre, rationique consentaneum praeceptum est, ut nostra de aliis judicia ad nosmetipsos transferamus. *Inexcusabilis es*, inquit apostolus, (*b*) *o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, quae judicas.* Utriusque praecepti ratio in ipsa naturae aequalitate sita est; cur ergo saperentur officia, quae eandem originem, eandem materiam, eundem

finem habent? Hinc opus non est, speciatim originem primasque rationes officiorum nominis erga se, vel alios homines explicare, posteaquam arctissima conjunctio et naturae humanae cum creatore Deo, et gubernatore, fineque ultimo (*c*) et actionum humanarum cum perfectionibus summi Dei explicata, et ob oculos posita est (*e*).

(a § XVII, c.
(b) Rom. II. 1. ,, Apposite Chrysostomus Hom. V. in ep. ad Roman.,, et quis est, qui alios non judicat in colloquiis, ,, in communibus coetibus, in conscientiae calculo?
(c) §. II a. et §§. LXII. LXIII. LXIV.
(d) §. X. b. c.

LXXIX. Naturalis cujusque amor erga se, et alios homines, quatenus ad stimulos naturae pertinet, principium juris et officiorum dici potest, quemadmodum ipsa natura; qua parte vero is amor ratione regi, sibique et aliis exhiberi debet, non tam principium, quam praeceptum naturae est, imo summa quaedam praeceptorum; *non adulterabis: non occides: non concupisces, et siquod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: diliges proximum tuum, sicut teipsum.* (*a*) Hinc dicitur: *qui diligit proximum, legem implevit.* (*b*) Quis enim istiusmodi delictum committit in eum, quem vere amat? quis in se committi vult? quis amari se judicat ab eo, a quo istiusmodi mala patitur? Est ergo amor quidem hominis in hominem naturae consentaneus, recteque rationis conformis. Sed est alius praesertim hominis in seipsum amor non a primaeva naturae origine, sed naturae depravatione scaturiens, quem reprehendimus in aliis, in nobismet saepe non animadvertimus; is est nempe, a quo ortum ducit hominum segnities in inquirendo vero, et amplectendo, stolida timiditas et horror contentionis, atque incommodorum, ignava suimet commiseratio, ac desperatio expediendarum rerum; is

est, quo homo cito offensum se credit, despectumque: quo inania solatia captat, sensibus blanditur, labores fugit: is est, quo parvi facit, quidquid ad se non attinet proxime; quo praedicari vult, laudemque in alios collatam fastidit. Levia haec videntur; humano tamen generi uti propria sunt, ita perniciosa maxime. Neque enim alias commemorabo pestes, quas hominibus infert pravus amor; ex his concludes.

1. Ad naturae stimulos pertinet amor, quo quisque de se, suaque conservatione, et beatitate cogitat; quo miseriam, dolorem, amissionem membrorum, mortem horret. Quis enim sanae mentis in animum inducit, ut vitae, et membris vim inferat, nisi animum ante perturbet, rationem conculcet, data opera insanire studeat?

2. Uti stimuli omnes, ita hic primarius amoris consilio et ratione regi debet; quia saepe virtutis, saepe necessitatis est, vitam et membra praesentissimo etiam discrimini objicere. (*d*)

3. Ex amore, quem nobis praestitum volumus ab aliis, qualem praestare aliis et reddere debeamus, discimus; itemque, quid recto amori, proindeque naturae juri repugnet, ceu odium, imprecatio, maledictio, exacerbatio, invidentia, destitutio. (*d*)

4. Quia jus naturae etiam actus internos finibus conformare recteque informare jubet; (*e*) facile intelligitur, internos caritatis actus sub naturalem obligationem cadere; secus profecto non virtutem sed simulacra virtutis et inanes larvas hominibus adscribemus. Accedit, quod honesta opera, perinde ut prava ab internis voluntatis affectionibus maxime proveniant. (6).

(a) Rom. XIII. 9.
(b) Ibid. v. 9.
(c) Uti est amor rectus et pravus, ita et odium hinc Pau-

Jus. ad Ephes. V. 29. scribit; Nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam. Idem Gal. V. 24. ait; qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. et I. Cor. IX. 27. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar. Conformia haec sunt effato divinae sapientiae: Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Joan. XII. 25.

(d) Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua; sed opere et veritate. I. Joan. III cum versu praecedente II. 15. seq.

(e) §. XXII. e.

(f) De corde exeunt -- homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae. Matth. XV. 19. Conf. propositionem X. et. XI. inter damnatas ab Innocentio B. XI. Dicunt: dilectio in communi inutilis est: in particulari relate ad omnes impossibilis. R. Dilectio in communi paratos nos effecit, ut in particulari diligamus alios, quando res et tempus postulat Aeque infirma sunt argumenta, quibus officia hominis erga seipsum a jurisprudentia naturali excludunt; dicunt: amorem sui esse innatum, nec praecipi debere: quasi vero non egeret legibus, ut rectus sit et consentaneus rationi; justitia est ad alterum, nec quisquam sibimet legem ferre potest. R. Perinde dicam, caritatem quoque in alterum tendere; nullane ergo est hominis in semet caritas? Nec vero officia hominis erga se ex lege sibimet dicta proveniunt, sed ex praescripto rationis et lege summi Dei.

LXXX. Quia non omnia officia, quae positiva sunt, omni tempore et omnibus praestari possunt; idcirco in iis praestandis spectandus est ordo ipsorum officiorum relate ad rem, quam attingunt, animi nempe perfectionem, vel bonum corporis, vel aliquid extrinsecus homini adhaerens: dein ordo personarum: denique necessitas, qua premitur is, cui officium exhibetur.

1. Uti alia aliis potiora et praestabiliora sunt in homine, ceu mens corpore, corpus externis rebus, sic juris naturalis est, ut quae nobiliora sunt, aliis praeferantur (*a*). Quis nefas dicet homini, exponere

se periculo atterendarum virium corporis, et maturioris obeundae mortis per certa artium mechanicarum genera, ceu per effossionem metallorum, per navigationem, et ejusmodi, si inde in rempublicam vel in ipsum hominem redundet commodum, quod satis momenti habet. Similiter de austeritate vitae, de jejuniis, castigationibus corporis ob hominum animae ac salutis disserendum est.

2. Etsi communis hominum natura sit, tamen aliis hominibus prae aliis devincimur adventitiis vinculis, ob quae iidem in praestandis officiis aliis praeferendi sunt. Ejusmodi vincula sunt parentela, nexus conjugalis, patria, communis status amicitia; et quia unusquisque proximus sibimet est; hinc in pari causa necessitatis et periculi officia cujusvis erga se praeferri possunt officiis erga alios. Nemo igitur naufragus tabulam alteri cedere tenetur, nisi forte cum salus publica praeferenda est saluti aut facultatibus privatorum: tum membrum utique minoris fit, quam totus corpus, et commune bonum privato antiquius esse debet.

3. Denique necessitatis, in qua plures versantur eodem tempore, habenda est ratio; si enim valde grave alterius malum jactura boni longe minoris reparari aut redimi queat; fieri potest, ut caritatis lex jacturam subire jubeat. De necessitate agendum est infra verbis pluribus.

4. Ex his principiis de moralitate vitae *solitariae* judicandum est, quam officiis socialitatis obesse mali quidam officiorum ratiocinatores fingunt, contemto exemplo innumerabilium anachoretarum, qui sanctitate et miracalorum gloria floruerunt, sensu item orthodoxae antiquitatis.

(a) Supra §. XXII. e.

LXXXI. Primum gravissimumque hominis erga se et alios officium sine dubio in salutis et beatitatis

aeternae studio curaque situm est. Non sinit ignorare quemquam sana ratio, esse animos hominum post caducam vitam superstites, statumque eorum immutabilem ab actionibus praesentis vitae pendere, quam sempiterno beatitas aut miseria consequatur. Quare nihil magis cordi esse debet cuivis, quam ne aeternum deinceps miser sit. Est id primum, quod navigantes curant, ut portum attingant (*a*). Summum hoc rationis, religionisque praeceptum sequentes continet obligationes praecipuas:

1. Haec ipsa de necessitate salutis curandae et veritas, et verissima, maximaque naturae lex volvenda est animo, identidem repetenda, omnique cogitandi vi inspicienda: in ejus cognitione rerumque eo pertinentium notitia sita est perfectio intellectus nostri in hac vita, veraque sapientia. Cetera quidem omnia, nisi ad eundem scopum tendant, momenti nullius sunt. Equidem non sum ignarus, quantopere tenere hominem contemplatio naturae, atque imprimis mathematicae disciplinae possint; sed posteaquam annis multis expalluimus cogitando, si, quae praecipua sunt, neglexerimus; quid proferemus post longum silentium, nisi verissimum illud: *vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (*b*).

2. Qui prima hac rerum aeternarum cognitione non modo tinctus, sed imbutus est, cito perspiciet, quibus praeterea rerum notitiis mens exeoli debeat, quarum ope et sibi consulat et aliis; summique Dei consiliis faciat satis. Neque enim naturae lex sinit, ut praestantissima intelligendi vis otiosa et segnis jaceat. Qua in re peccant homines tum nihil discendo, quod hominem maxime deceat; tum inepta tractando, tum mala pravaque arripiendo. Quam amplus de officiis praeceptorum, doctorumque disserendi locus hic est!

3. Perficiendae voluntati, purgandis affectionibus, cohibendis pravis motibus, domandis cupiditatibus,

ac perturbationibus excludendis opera danda est prae rebus aliis, quas homo consequi in hac vita potest. Inde enim totum id pendet, quod in hac vita beatos nos, certe minus miseros efficit. Qua in re curandum, ne sortem nostram aliorum opinionibus aestimemus, et ex hominum iudiciis pendeamus. *Stultorum enim infinitus est numerus* (c).

4. Hinc pertinent naturales leges de fuga scandali, de fraterna correctione, studioque eximendi homines ab erroribus, quibuscum saepe aeterna pernicies conjuncta est (d).

(a) Conf. §. II.

(b) Sublimis prorsus, et caelis digna vox, quam Salomon ad se reversus, et quasi ex umbrosa quadam abysso ad lumen verae sapientiae respicere valens, emisit tandem, inquit S. Chrysostomi. Sermone contra concubinarios.

(c) Eccl. I. 15.

(d) Jacob. V. 19. Matth. XVIII. 15. seq.

LXXXII. Post virtutis ac sempiternae salutis studium nihil homini carius est ipsa vita, et incolumitate; eo pertinent varia jura et obligationes naturae. Bonorum enim naturalium primum est vita, morsque naturalium malorum extremum; nullius igitur vel obtinendi naturalis boni, vel evitandi mali gratia mortem sibi quisquam potest accersere. Si quis manum, pedem, aliudve membrum putridum praescindi sinat, ut totum servetur corpus, recte id fit, ac debito ordine; cum concessa sint membra, ut toti serviant. De incolumnitate ac sanitate corporis notandum, id constare organis triplicis generis, *primo* vitalibus, quae vitae et speciei conservandae destinantur, *secundo* sensoriis, tum iis, quae extrinsecus conspicua sunt, tum quae intus latent, quaeque sensationi, indeque pendentibus actibus imaginationis et memoriae inserviunt. *Tertio* motoriis, quae ad localem motum corporis, membrorumve externorum aptata sunt. Est ergo alia per-

fectio corporis *vivi* sita in aptitudine conservandi vitam : alia perfectio corporis *sentientis*, sita in aptitudine producendi ideas sensuales rerum : alia corporis *moventis* seu *mobilis* sita in aptitudine producendi motus convenientes appetitionibus et aversationibus animae, et determinandi situm totius corporis vel membrorum. Spectatur igitur in corpore tum ejus *integritas* ; quatenus mutilum non est ulla parte : tum *membrorum non viliata structura*, quatenus deforme non censetur ; tum *sanitas seu valetudo*, quae est status corporis, quo singulae ejus partes suo munere rite fungi queunt.

LXXXIII. Cuivis homini competit jus conservandi vitam et incolumitatem, proindeque et obligatio aliorum vitam et incolumitatem non laedendi. : inde consequitur jus adhibendi media vitae conservandae conducibilia, et obligatio, aliis eadem non subtrahendi: imo obligatur quisvis vitam suam et incolumitatem ita servare, ut eam nec destructionis periculo exponere possit, nisi ex ordine finium a Deo propositorum, aut voluntate summi Dei aliunde cognita. Satis id docet dominium ejusdem Dei, et conditoris et gubernatoris, atque ipsi etiam stimuli naturae (*a*). Notandum : *Autochiria* seu occisio sui ipsius *directa*, est actio vel omissio, qua quis mortem sibimet consciscit, eandemque intendit : occisio *indirecta*, minimeque propria est, dum quis agit vel omittit quidpiam, cujus agendi vel omittendi jus habet; ex quo tamen praeter intentionem mors consequi potest, aut consecutura praevidetur. Connexio istiusmodi actionis vel omissionis cum consecutura morte major aut minor esse potest, mortisque periculum propinquius aut remotius : praeterea ratio aut officium quidquam ita agendi, aut ommittendi vel gravior magisque urgens, aut e contrario minor. Fit saepenumero, ut jus et obligatio conservandi vitam et incolumitatem collidatur cum jure aut

obligatione majoris obtinendi boni, aut majoris evitandi mali, quam sit jactura vitae aut incolumitatis. Quapropter acute dispiciendum, *quatenus* jus et obligatio conservandi vitam et incolumitatem pertingat. Generatim sequentes propositiones statuendae sunt.

1. Homicidium repugnat naturae juri, nisi de voluntate Dei indubitato constet. De casu necessitatis ac cruentae defensionis infra agetur.

2. Similiter repugnat autochiria; nec eam licitam faciunt aerumnae praesentis vitae, ceu servitus, infamia, egestas nec conscientia scelerum, aut metus amittendae pudicitiae, aut desiderium supernae beatitatis. Cum alacres ad supplicia properarent sancti martyres, dicebant ethnici: *Omnes igitur morte vobis ipsis illata jam nunc abite ad Deum, nee nobis negotia facessite*, respondit s. Justinus apol. II. n. 4. *Non frustra mundum a Deo conditum esse didicimus, sed propter humanum genus — igitur si omnes nobis ipsi manus afferamus, quo minus quisquam gignatur, aut divina doctrina imbuatur, aut etiam, quo minus extet humanum genus, in causa, quantum in nobis est, erimus, ipsi quoque contra Dei consilium venientes, si ita faoimus* (*b*). Suimet interfector censendus est Saul, quando ad Amalecitem dixit: *Sta super me, et interfice me: quoniam tenent me angustiae, et adhuc tota anima mea in me est* (*c*). Nec multum dispar eorum est ratio, qui nullo proposito majore bono, aut urgente officio sola temeritate aut ostentandi animi causa praesenti vitae discrimini se objiciunt.

3. Aeque repugnat naturae abortus, destitutio infantum cum periculo, ne fame aut bestiarum dentibus intereant: periculum eosdem suffocandi in lecto, agitationes taurorum eae, quae a s. Pio V. spectacula daemoniorum, non hominum sunt nuncupatae, aliaeque istiusmodi pugnae nulla necessitate initae, denique duellum, de quo infra (*d*).

4. Eidem juri obest mutilatio proprii et alieni corporis, vulneratio, laesio quaecunque, quam infert, cui jus inferendae deest (*e*). Denique ingluvies, ebrietas, luxuria, quaeque sunt ejusmodi, in quibus duplicis fere generis malitia inest, tum qua obsunt conservationi vitae et incolumitatis, tum maxime, qua internam turpitudinem habent, mentemque intellectivam ad bestiarum conditionem deprimunt. Contra siquem cogitemus, qui immodico labore, aut nimio usu medicamentorum vires atterit, et valetudinem pessumdat, deest is quidem officio conservandi sui ipsius, nec tamen alia foeditatis labe propterea inquinatur.

5. Cum vita et membra hominis in dominio Dei sint, fieri potest salva divina perfectione, ut certis temporibus homini det facultatem aut etiam jussum, inferendi vim aliorum vitae et membris; cumque homini alia jura, aliasque praeterea obligationes constituerit, quae cum jure conservandi vitam et incolumitatem aliquando confligunt; hinc ordo et gradus finium omnino hac etiam re spectari debet. De jure gladii, quem mundi rectoribus tanquam ministris suis commisit Deus, itemque de jure cruentae defensionis nondum hic agimus (*f*); sed spectato finium gradu et ordine dicimus: uti moralia sunt potiora ac praeferenda naturalibus; sic fini proposito conservandi vitam atque incolumitatem, qui quidem finis non est, nisi naturalis, praeferri possunt, aliquando etiam debent fines praestantiores, quales sunt Dei cultus, actus caritatis erga proximum, amor justitiae, studium poenitentiae etc. non, ut quis ipse vim sibi directe inferat exercendae virtutis causa; lex enim negativa, *non occides* praevalet juribus affirmativis, sed ut vim ab aliis illatam permittat, aut ut vitam et incolumitatem negligat majoris obtinendi boni, vel vitandi mali causa; quae non est sui ipsius occisio, nisi impropria et indirecta; neque tum mors intenditur, sed bonum praestantius

aut certe non impar; quod qui facit, non mortem accersit; sed aliunde imminentem intrepido animo excipit. Hujus rei exempla sint haec: verae fidei tuendae, profitendae, propagandae causa honestum est, vitam et incolumitatem praesenti discrimini objicere, seseque tyranno sistere: honestum ac saepe necessarium est, pro tuendo communi bono tenere stationem, hostium telis se objicere: in communi naufragio potest quis tabulam suam alteri per se cedere. Medici, sacerdotes assistunt infectis pestilentia: mercatores infido mari et fragili ligno committunt vitam etc. In his ponderanda est causa et magnitudo subeundi discriminis. Molles philosophi, qui jejunia et austeritates carpunt tanquam contrarias officio cujusque erga se, quomodo confutari debeant, supra indicavimus, et ex hoc quoque loco potest colligi.

(a) Socrates apud Platonem ita disserit in Phaedone: „ Id „ mihi, o Cebes, recte dici videtur, Deum quidem curam „ habere nostri: nos vero homines unam quandam ex pos„ sessionibus esse deorum. Nonne igitur et tu, siquod ex „ mancipiis tuis se ipsum perimeret, irascereris illi, et si „ potestatem haberes, poena quadam afficeres? „ Similiter Pythagoras exprimens gubernationem summi Dei, nemini dicebat, fas esse, injussu summi imperatoris Dei de praesidio, et statione vitae decedere. Quantopere ipsi naturae stimuli refragentur vi ac neci, descripsit s. Joannes Chrysostomus disserens de caede Abelis a Caino perpetrata hom. 19. in Genesin: „ Quomodo non cogitavit naturam? quomo„ do non consideravit, antequam adoriretur nefas, operis „ finem? quomodo sustinuit post facinus videre corpus fra„ tris, spiritum efflantis, et palpitantis super terram? quo„ modo potuit videre mortuum, et humi projectum, et a „ spectaculo non statim dissolutus est? „

(b) S. Justinus apolog. II n. 4. De viris quibusdam, ac mulieribus sanctis, quas sponte sua in praesentem mortem ruisse, divina vel ecclesiastica historia commemorat, S. Augustinus Q. 49. in jud. c. 26. Quodsi, inquit, hoc fecerunt non humanitus deceptae, sed divinitus jussae, nec errantes, sed obedientes, sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere. De quo idem agit L. I. de civit. Dei c. 21. De facto Raziae II. Mach. XIV. non eadem omnium opinio est.

Fuere quidam tempore s. Augustini, qui privato spiritu interpretantes ss. scripturas contra naturae leges intellexerunt evangelii dictum: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. „ Hinc enim quidam maligni, „ inquit s. doctor tract. 51. in Joan. atque perversi in se„ metipsos crudeliores et sceleratiores homicidae flammis „ se donant, aquis praefocant, praecipitio collidunt, et „ pereunt. Hoc Christus non docuit, imo etiam diabolo „ praecipitium suggerrenti respondit: redi retro satanas, „ scriptum est: non tentabis dominum Deum tuum. — Ubi „ satis expressit, non a se ipso, sed ab alio debere occidi, „ qui vestigia sequitur Christi.

(c) II. Reg I. 9.

(d) De abortu conf. prop. 34. et 35. inter damnatas ab Innoc. P. XI.

(e) Usitatae a gentilibus corporis incisiones referuntur III. Reg. XVIII. 28. ac Levit. XIX. 28. inquit divina scriptura: „ Super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figu„ ras aliquas aut stigmata facietis vobis. „ Non modo vulnerum, sed cicatricum, ac deformitatis inductae habendam esse rationem, passim icti docent, ut si puellae vel honestioris viri facies per genas aut per nasum fuerit transcissa; quod praeter formam probatioris viri famam onerare solet. Faciei quidem humanae ea dignitas est, ut nec delinquenti stigma inurendum censuerint legislatores. L. siquis 17. C. de poenis. „ Quo facies, quae ad similitudinem pulchritu„ dinis est caelestis figurata, minime maculetur. „ Cum ss. canones mansuetudinem Christi pro norma habeant, varias irregularitates statuerunt ob defectum lenitatis; uti cum quis se ipsum membro vel parte membri privat. c. qui partem 6. dist. LV. et c. de presbytero 1. de corpore vitiatis.

(f) Nec jus gladii, nec remedium justae defensionis per se suffragatur ei, qui adulterum, vel uxorem aut filiam adulteram in crimine deprehensam suo judicio occidit; quidquid sit de humanis legibus dolori et iracundiae quidquam indulgentibus in foro humano. Juste igitur ab Alexandro VII damnata est propositio ordine 19.

LXXXIV. Ut officia hominis, quae existimationem, famam et honorem attingunt, et quae peccari contra eadem solent: rite intelligantur, notiones huc pertinentes congerendae sunt.

1. *Existimatio* est aliorum de perfectione p-

judicium, ceu de probitate, scientia, arte etc. id si verbis, declaratur, *laus*; si actibus externis significatur, *honor* dicitur (*a*). *Fama* est communis hominum sermo de perfectione vel imperfectione cujusdam; bona igitur, vel mala est fama, quae *infamia* dicitur, sive communis hominum de vitiis alterius opinio. Ad famam bonam refertur *gloria*, sive consentiens laus bonorum et peritorum, vel; ut ajunt, clara perfectionis cum laude notitia. Fama bona *simplex* dicitur, dum quis pro malo non habetur: *intensiva* existimationem et gloriam complectitur.

2. Existimationi opponi vulgo solet *ignominia*, aut si latinam probaret vocem, *vilipensio*, sita in judicio aliorum de imperfectione nostra, aut perfectionis defectu. Laudi contraria est tum *obtrectatio*, qua de aliorum perfectione detrahitur: tum vituperium, seu potius *vituperatio*, qua alteri imperfectionem imputamus. Honori e contrario respondet *contemtus*, sive actus externus, quo significamus, alterum existimatione indignum esse. Quisvis actus externus, quo judicium de imperfectione alterius declaramus, vocari solet *ignominia* vel *contumelia*; non igitur nihil differunt contemtus et ignominia seu contumelia: ille indicat, quempiam carere perfectione, proindeque existimatione indignum esse: haec imperfectionem alteri adscribit, ob quam reprehendi possit. Contumeliae non una est ratio. *Convitium* dicitur, quo alteri vitium vel defectus naturalis in ejus probrum et dedecus objicitur: *exprobatio*, qua imperfectio alicui impingitur praesenti in faciem; *irrisio*, qua praesens vel absens exponitur risui; *illusio*, qua idem fit tacite, *subsannatio* idem praestat per gestus, motusque corporis. *Calumnia* est sermo, quo alteri imputatur imperfectio, qua non laborat, ejus existimationi et laudi detrahendi causa. *Detractio* est sermo, quo de existimatione absentis detrahitur, sive falsa narrando, sive vitia, sed occulta prodendo. Haec omnia communi

nomine *injuriae* veniunt, quae verbalis aut realis dicitur, eaque levis, gravis vel atrox, uti et contumelia eosdem gradus habet: infertur injuria *directe* attingendo nominis cujusdam personam; vel *indirecte* per personam conjunctam, quae proxime violatur. Ut vera injuria et contumelia censeatur, requiritur *dolus* sive animus existimationem et honorem laedendi, isque praesumitur, si communi hominum acstimatione verba aut facta in se calumniam vel injuriam continent (*b*), licet praemittatur protestatio: salvo ipsius honore vel salva reverentia sacerdoti debita; cum talis protestatio sit contraria facto. Caeterum contumelia, calumnia, detractio et injuria non modo verbis, sed etiam scripturis, libellis famosis, picturis et imaginibus fieri potest.

(a) Honor igitur in testificatione perfectionis vel excellentiae alterius situs est; multi eundem cum honesto confundunt, et honorem bonorum omnium naturalium supremum vocant, cui opes, amicitia, ipsa vita sit postponenda. Honestum in animo viri probi totum residet, servaturque, licet et negetur honor, seu testificatio hominum de ipsius probitate, perfectione, excellentia; haec enim saepe negatur benemerentibus, saepe etiam in indignos confertur. Quapropter etsi quis pro honesto et justitia usque ad mortem decertet: tamen honor, et opinio hominum tanti non est, ut ei supremus in bonis naturae locus detur.

(b) Haec etiam praesumtio probationi contrariae et veritati cedit. l. Si non 5. C: de injuriis: „ Si non convicii consilio te aliquid injuriosum dixisse probare potes: fides veri a calumnia te defendit. „

LXXXV. Cum hisce notionibus corallaria cohaerent magni ponderis.

1. Cum existimatio in hominum judicio, laus in judicii istius declaratione consistat; patet, non pluris hominum existimationem ac laudem fieri oportere, quam eorundem judicia. Enimvero judicia hominum de perfecto ac imperfecto tot prope sunt, quot capita. Ac constat, a stolidis hominibus pas-

sim perverti vivendi regulas, et dictamina rationis; animi moderationem pro ignavia haberi, ferociam et impotentiam animi pro fortitudine, prodigalitatem pro liberalitate, parsimoniam pro tenacitate, quaeque sunt ejusmodi innumerabilia; quid ergo? ex horum opinione pendebit sapiens? Nonne hic etiam locum habet effatum scripturae: *Non suscipies vocem mendacii -- non sequeris turbam ad faciendam malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiae, ut a vero devies* (a).

2. Existimatio, laus, honor res duas conplectuntur: perfectionem quandam, sitam maxime in virtutibus intellectus, voluntatis, aliisque habitibus, tanquam fundamento: et aliorum de illa judicium. Prius illud in potestate nostra est; non item posterius; cum nemo sibi jus in aliorum sensa, dicta, facta arrogare possit, quamdiu nil agunt, quod juri nostro perfecto repugnat.

3. Passim tamen fama ae laus bonorum inter fundamenta publicae honestatis recensetur. A multis enim delictis hominem revocat studium conservandae famae, bonique nominis, et froenum injicit libidini ac levitati, hominumque inter se familiaritatem et amicitias conciliat, ab aliorum etiam injuriis saepe tutos praestat. Accedit, quod eadem multis necessaria sit, ut eum fructu fungantur officio, ceu doctoribus, rectoribus etc., ac saepe singulorum fama conjuncta est cum fama et commodis aliorum, qui sunt status, conditionis, ordinis aut familiae ejusdem.

(a) Exod. XXIII. 1. 2.

LXXXVI. Quivis jus perfectum habet conservandi famam, ac si ab alio laesa sit, exigendi reparationem; proindeque etiam quivis natura obligatur aliorum famam non laedere, ac si laeserit, reparare. Est enim id homini ingenuo ac probo ipsa

dictante ratione non modo percarum, sed ad vitae societatem, fiduciamque mutuam necessarium, ut probus, ut rei, quam tractat, peritus, ut bonus censeatur. *Melius est nomen bonum*, inquit sapiens, *quam divitiae* (*a*). Eodem jure gaudet is, cujus delictum occultum est, eo ipso quod famam bonam etiam tum possideat, ac bonus praesumi debeat, donec malus probetur. Qui alterius potestati subsunt, ceu filiifamilias, religiosi, servi etc. non ob id solum jure famae bonique nominis se abdicarunt; et quamvis forte invito eo, cui subjacent, civilem actionem injuriarum; quae ad poenam infamantis aut palinodiam sive solemnem retractationem tendit, instituere haud possint; tamen agere ad famam recuperandam prohiberi non debent. In usu hujus juris facilius excessu peccatur, quam defectu; dum cura boni nominis in vanitatem, studiumque captandi popularem auream degenerat, aut dum quis ancipites voces statim ad injuriam detorquet, aut istam implacabili ardore persequitur; universe enim *nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est*, (*b*) sed vel contemnendum, vel condonandum.

(a) Prov. XXII. 1.
(b) l. famosi. 7. §. 3. D. ad leg. Jul. majest.

LXXXVII. Abstinere a laesione famae alienae vel honoris quisque tenetur obligatione naturali perfecta; juri enim cujusvis perfecto aliorum obligatio generis ejusdem respondet, ac tenetur etiam suo nomini quisque consulere praesertim, si infamia in alios, eorumque incommodum redundet, ita, ut neglectus famae totalis juri et honestati naturali repugnet; *negligere enim*, inquit Cicero, *quid de se quisque sentiat non solum arrogantis est, sed etiam dissoluti* (*a*); *curam habe*, inquit divinus Spiritus *de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni* (*b*). *Nobis ne-*

cessaria est vita nostra, *aliis fama nostra*, scripsit Augustinus (*c*). In utraque tamen obligatione conservandi famam et alienam et propriam, finium gradus et ordo spectari debet.

Honestum est remittere injuriam, jusque famae restituendae, nisi aliud sequatur incommodum. Consilii petendi causa quisque delicta, vitiave alteri palam facere, sicque existimationi suae detrahere potest. Idem fieri potest demissionis causa: qui aliealienam famam injuste laesit, etiam cum detrimento suae tenetur illam reparare, aut delictum fateri siquis legitime interrogetur a suo judice, saltem extra capitales causas. Quem lex ob delictum aut defectum inhabilem facit ad munus vel dignitatem consequendam, ab ea petenda, vel suscipienda abstinere debet, aut delictum, vel defectum confiteri, etsi occultum fit, ut dispensationi detur locus (*d*).

2. Obligationem intactam relinquendi aliorum famam aut honorem non laedit is, qui jus habet puniendi vel castigandi, nisi singulare quid obstet. Si interest reipublicae, crimen occultum alterius sciri, non calumniatur, qui illud in judicio detegit (*e*). Qui ad suam defensionem alteri verum crimen objicit, forte ad infringendum ejus testimonium, non censetur calumnia, aut famam laedere; uti siquis testi opponat perjurium, praesertim si iste se sponte ad testimonium obtulit, et aliter repelli nequeat. Similiter censent vulgo, siquis instituit personam turpem haeredem, praeterito fratre, licitum illi esse propalare, quod frater sit spurius. Caeterum sola convicii veritas non excusat, nisi absit animus nocendi, et urgeat vel publica utilitas, vel privata necessitas. Vulgo etiam censent, excusari illum, qui injuriam verbalem retorserit servato moderamine inculpatae tutelae; de quo quidem infra agetur.

(a) L. I. Offic. C. 28.

(b) Eccli XLI. 15.
(c) C, non sunt. 56. XI. q. 3.
(d) Quaerunt, an Dominus famae suae censeri quis possit? quasi vero qui dominium rei habet, ei temere ac leviter illam dissiparet liceret.

LXXXVIII. Alia hominis erga hominem officia versantur circa significationem mentis, quae fit tum sermone sive articulatis sonis, tum figuris, literis, motibus digitorum et oculorum, gestibus, factis. Facultas distincte communicandi sensa animi maxime a bestiis segregat homines, et arctissimis societatis vinculis inter se copulat. Quam singulare vero istuc in nos est beneficium conditoris, tam gravia eidem respondent officia, quae multis modis violantur. Vix enim singuli, nedum conjunctim plures peccatum committunt, quo sermocinandi munere non pessime abutuntur, ut merito *universitas iniquitatis* dicta sit lingua, *modicum quidem membrum, et magna exaltat. Ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit* (a). Sunt autem notiones non paucae ad hunc locum pertinentes:

1. Inprimis segreganda est veritas *logica* a *morali*; illa in conformitate signorum cum re, haec in conformitate signorum cum animi sensis sita est; atque huic opponitur *mendacium*, sive locutio deliberata contra mentem; idque vulgo triplicis generis statuunt, *perniciosum*, *officiosum*, *jocosum* (b).

2. Actio externa *sincera* est, quae cum cogitationibus consentit: contra *simulata* actio externa, vel *simulatio*, quae ab illis dissentit. Omissio verborum, per quae alteri significari quidquam potest, *reticentia* est: omissio aliorum signorum, quibus sensa mentis produntur *dissimulatio*. *Simulatio* igitur actionem externam denotat, quae ab animi sensis dissentit: *dissimulatio* autem occultatio est actionum externarum vel internarum sita in omissione signorum, quibus eaedem indicari possent. *Prae-*

textus, vel obtentus est intentionis simulatio per quam falsa intentio proditur.

3. Qui alterum verbis aut factis inducit, ut pro vero habeat, quod verum non est, eundem *fallit*. Igitur et mendacio et simulatione, quae est mendacium quoddam reale, homines falluntur. Universe *falsum* veritatis immutatio est; ac si fit dolo malo in fraudem tertii, *crimen falsi* constituit; sive in dicto, sive scripto, sive facto consistat.

4. *Aequivoce* aut *ambigue* loqui idem est, ac verbis uti, quae plures significatus ex usu communi habent. Est ambiguitatis genus non in verbis, sed factis et actionibus consistens, propterea, quod ambiguum sit, in quem finem actus tendat; ut siquis hostem aggressurus, vel expugnaturus urbem perinde agat, ac si fugeret. Cum quivis eundi ac redeundi, agendique hoc illudve jure gaudeat, idque diversos ob fines; qui actionem in aliam partem accipit, ac debet, temeritati judicii sui ac imprudentiae adscribere debebit.

5. A mendacio non differt *restrictio* interna, sive *pure mentalis*, quae est dictum ex se, et praesentibus adjunctis ad unum significatum determinatum idque menti loquentis contrarium etsi per aliquid sola mente retentum efficere possit sensum verum; ut si, qui vitrum mox fregit, neget se fregisse, cogitans *anno superiore*, Ab hoc genere differt *restrictio realis*, seu externa, et sensibilis, sive locutio, ex qua mens loquentis non solis ex verbis, sed una ex adjunctis, aliisve externis signis et indiciis colligi potest. s. Athanasius interrogatus a satellitibus, qui ipsum non norant, quam longe abesset Athanasius, ipsum non longe abesse respondit.

6. Denique huc referenda est notio *arcani*, quo denotatur id, quod ab aliis ignorari volumus, aut velle debemus.

(a) Jacob. 3. 5. 6.

(h) Ex mente quorundam auctorum maxime protestantium a mendacio distinctum est falsiloquium in eo, quod quis deliberate quidem contra mentem loquatur; at nempe tum, quando interrogans jus non habet exquirendi a me verum, nec aliunde inferatur alicui damnum. Alii falsiloquium tum certe licitum dicunt, quando obligationi satisfieri non possit, nisi moraliter falsum loquendo, eo quod lex naturae det jus ad ea, sine quibus naturali obligationi satisfieri nequit. Ecce novum exemplum versatilis illius principii, quo toties invita natura utuntur dilucularii nostri ad naturale jus corrumpendum: jus ad finem dat jus ad media. Conf. §. XIII. g. et §. XXIII. b. Dicent fortassis, cum quivis jus habeat defendendae famae, citra ingens piaculum grave crimen contingi posse, atque alteri detrahenti impingi, quo minuatur ejus auctoritas Conf. prop. 43. et et 44. inter damnatas ab Innoc. P. XI. Numquid enim et hoc casu jus ad finem dat jus ad media?

LXXXIX. Ut de moralitate falsiloquii et mendacii statui quidquam possit, de jure et obligatione secreti prius definiendum est. Cuivis igitur competit jus celandi ea, quae quis novit, prudenti ex fine, ac si id juri alterius fortiori, qui vel legitime interrogat, vel per se rescire debet, cedere non cogitur. Saepe enim prudentia, saepe caritas, saepe etiam justitia prohibet revelare veritatem, si ex ejus revelatione incommodum, aut infamia, vel horum probabile periculum alteri immineat; tum quidem ex pacto aperto vel tacito, ac generali obligatione nil faciendi, quod alterius juri repugnat arcanum servandum est. Crescit obligatio sigilli naturalis:

1. Siquid consilii petendi causa manifestatum est. Tum quidem in ipsa petitione consilii pactum tacitum intercedere omnes passim agnoscunt, idque generalis necessitas petendi ab aliis consilia, naturali, strictaeque obligationi subjicit. Quanta in humana societate sequerentur incommoda, siquis arcanorum alterius conscius ea cuivis citra jus interroganti prodere teneretur?

2. Si cui arcanum per injuriam a se vel alio commissam innotuit, nec causa publica in discrimen adducatur; ut quando alienas literas quis aperuit, aut fraude ac vi secretum extorsit.

XC. *Omnis deliberata locutio contra mentem repugnat naturali juri*; ut adeo inanis sit quoad moralitatem distinctio quorundam auctorum inter mendacium et falsiloquium, cum vi notionis, sive ut ajunt, conceptu formali inter se conveniant, ac per accidens omnino sit, novumque peccatum contra justitiam, si quod damnum ex una locutione contra mentem oriatur. Thesis probatur ex fine sermonis, cui quaevis locutio contra mentem repugnat, et ex perfectionibus divinis, quibus eadem pariter repugnat. Finis est *proximus* sermonis, ut communicemus animi sensa. *remotus* in felicitate, ac securitate hominum consistit: utrique repugnat locutio contra mentem, quae fit in finem directe contrarium, ut neque communicentur animi sensa, nec consultum sit felicitati et securitati hominum; cum nemo securus esse posset, an non fallatur a loquente; sicuti nunquam essemus certi de rebus fidei, si Deus posset mentiri. Dicunt quidem, si ex locutione damnum oriatur audienti, tunc falsiloquium esse illicitum, nec falsiloquium debere dici, sed mendacium; at enim, an damnum oriri possit, vel non oriri in hac hypothesi judicare debet loquens, qui conditionem omnem audientis non habet perspectam, sibique pro arbitrio imaginari posset, nihil audientis interesse, verum, an falsum dicatur. Alterum est a divinis perfectionibus petitum argumentum: recta constitutio naturae et societatis humanae non pro arbitrio vel ingenio cujusque designari, debet sed ex conformitate cum divinis perfectionibus colligenda est; inde enim certo intelligi poterit, quid naturae humanae ad similitudinem Dei conditae conveniat, vel repugnet. Sic igitur ajo: homo ad similitudinem

Dei conditus non potest sese et actiones suas deliberate difformes reddere divinis perfectionibus ; secus non haberetur recta constitutio naturae et societatis humanae; atqui per quodvis falsiloquium et se et locutionem suam deliberate difformes reddere divinae perfectioni , nempe veracitati . Igitur patet , divinae perfectioni repugnare quodvis falsiloquium. Ignorantia invincibilis hominum, amentia etc. sine dubio pariter abhorrent a divina perfectione ; sed quatenus ab arbitrio hominum non pendent, censendae sunt imperfectiones physicae, quae ex limitatione cujusvis perfectionis creatae proveniunt. At falsiloquium deliberatum est defectus in genere morum , quo homo divinae veracitati difformem se reddit. Sed audiendi sunt, qui aliter sentiunt ; sic enim ajunt :

1. Falsiloquium fit absque damno alterius : potest aliquando esse medium , quo alter felix , aut non infelix reddatur. R. 1. Falsiloquio positive intenditur error alterius, idque sufficiens damnum est, alterius intellectum studiose inducere in errorem , etsi aliud praeterea damnum non sequeretur; quamquam satis damni in eo est , quod securitas humanae societatis tolleretur falsiloquiis : quam plane sublatam iri ostendimus. 2. Non sunt facienda mala, ut eveniant bona ; secus falsiloquium , si medium videretur felicitatis, etiam perjurio confirmari posset , et si omne illud continuo concessum est, quo aliquis felix aut non infelix redditur , quam multa concessa erunt naturae repugnantia ? Quid de jure naturali sit , aut non sit, id non ex raris et insolentibus casibus , sed ex communi naturae et societatis humanae constitutione desumi debet. Fieri etiam posset, ut directa innocentis occisio , perjurium , adulterium , duellum etc. valde proficua certis temporibus viderentur. 4. Denique aliud veritatis celan-

dae medium suppetit, nempe reticentia, fuga, restrictio externa, de qua mox infra.

2. Urgente extrema necessitate etiam res aliena juste aufertur: iniquus aggressor a privato occiditur; cur falsiloquium non sit licitum? R. 1. An et perjurium urgente necessitate erit licitum, quo falsiloquium confirmetur? 2. Extrema necessitate pressus, aut aggressorem necans exercet jus a Deo et natura concessum pro illo tempore. At falsiloquium non est exercitium alicujus juris, sed loquela menti difformis, quae posita etiam quavis necessitate non cessat esse menti, et divinis perfectionibus difformis.

3. Revelare arcana, si reipublicae salus exigit, non repugnat divinae fidelitati: igitur nec veracitati repugnat falsiloquium, si id exigat salus proximi. R. Divinae fidelitati repugnat illud, quod quis facit contra fidem a se datam: at revelare arcana, si reipublicae salus exigit, non repugnat fidei a se datae; cum pro tali hypothesi nec dederit fidem, nec omnino potuerit dare. Caeterum siquod arcanum in sacro conscientiae tribunali innotuit, nullo obtentu publicae salutis revelari id posse, exploratum est; *quia non ut judex scit* (confessarius) *sed ut Deus* (*a*).

4. Cur ergo furtum, homicidium etc. aliquando non repugnat juri naturae: contra deliberata locutio semper repugnat? R. 1. Idem de perjurio, aliisque pari modo quaeri poterit. 2. Indicavi supra (*b*), investigandum esse, cum, de objecto legis agitur, utrum respiciant tantum perfectionem divinam, an simul dominio aut juri Dei vel hominum subjecta sint; quo casu, qui dominio ac jure gaudet, de re illa sua voluntate disponere potest; uti fit, cum premente necessitate res aliena invaditur. At locutio contra mentem, cum relate ad Deum repugnet summae veracitati, non potest censeri tanquam subjectum quidpiam divino dominio. Ac si falsiloquium

relate ad Deum repugnat divinae perfectioni, ac intrinsece malum est; quomodo relate ad hominem non repugnabit divinae perfectioni, nec erit intrinsece malum, sed aliquando etiam moraliter bonum? dicunt fortassis; quia divina veracitas duntaxat a perfectissimo Deo excludit falsiloquium, non ab hominibus. R. Utique Deus vi perfectionis falsum dicere non potest, nec dicet unquam; homo dicet abusu facultatis loquendi, sed contra naturale jus; quia perfectiones divinae sunt veluti norma, ad quam recta constitutio naturae et societatis humanae exigenda est.

5. Per falsiloquium non intenditur alterius deceptio, sed ejus commodum et salus. R. Velle deliberate contra mentem loqui, et non velle audientis deceptionem, duo sunt, quae inter se plane pugnant, uti velle causam, et non velle effectum, quem quis necessario connexum, videt, et propter quem causam vult. Cur enim deliberato falsum profert, nisi ut audiens falsum credat?

6. Non pauca falsiloquii exempla in S. Scriptura extant. R. cum s. Augustino (*c*): *Haec quando in scripturis sanctis legimus, non ideo, quia facta credimus, etiam facienda credamus, ne violemus praecepta, dum passim sectamur exempla. - - Unde constat, quod non omnia, quae a sanctis vel justis viris legimus facta, transferre debemus in mores, sed etiam hinc discere, quam late pateat, et ad quos usque perveniat, quod apostolus ait*: „ Fratres, etsi „ praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos „ qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spi- „ ritu lenitatis; intendens teipsum, ne et tu tente- „ ris „ (*d*). Extant loci scripturae minime obscuri, quibus generatim quodvis mendacium reprobatur; *os, quod mentitur*, inquit sapiens *occidit animam* (*e*). Sanctis ecclesiae patribus, siqui re parum disquisita falsiloquio favere videantur, opponimus s. Au-

gustinum, qui ex instituto de hac re scripsit, aliosque doctores orthodoxos.

(a) C. si sacerdos, 2. de officio judicis.
(b) §. XVI. a.
(c) L. contra mendacium c. IX.
(d) Gal. VI. 1.
(e) Sap. I. 11. Hoc divinum effatum s. Andream Avellinum ab agendis causis forensibus absterruit.

XCI. Verbis ambiguis, seu aequivocatione sensibili, ut ajunt, aut restrictione externa uti nonnunquam licet justa ex causa; eo ipso enim, quod ab homine acuto vel ambiguitas vel rectus sensus, si animum adverteret, deprehendi posset, non intenditur, sed ex justa causa duntaxat permittitur error, in quem illabitur, eumque suae fatuitati vel imprudentiae adscribere debet, cum sine jure, vel contra jus de re certior fieri vult. Enimvero, ut supra est dictum, nec prudentia, nec caritas, nec justitia quovis casu permittunt, ut veritas reveletur; nec etiam contra mentem loqui ullo casu est licitum: sola denique reticentia saepe ardorem interrogantium auget, et diligentiam perquirendi acuit; cur igitur nefas sit, apta via eludere hominum curiositatem, sicque juri vel obligationi suae consulere? Neque tum intenditur audientis error, sed ut dixi, permittitur (*a*); quemadmodum solitae belliducum artes, ac stratagemata, quorum vis ac significatio tum ipsa re, tum usu inter pugnantes recepto ambigua est, juste adhibentur, ac genus belli mitissimum censentur, prae cruentis praeliis expetendum. Sunt tamen in istiusmodi aequivocatione, ne prava sit, adhibendae cautiones:

1. Non licet eadem passim uti ac temere, nec sine justa causa, ob ipsum deceptionis periculum, quam cum impedire potes, permittere non debes, nisi ut malum evites ipse, aut bonum quodpiam

consequaris. Ipsa aequivocationum frequentia, cum quivis ambiguitate sermonis se ludi suspicari posset, humanam societatem perturbaret.

2. Quo magis verba, etsi ambigua sint, a communi usu recedunt, sensusque verus difficilius deprehendi potest, eo majori causa opus est, ut iisdem licite utaris.

3. Multo etiam minus licitum est, errorem verae fidei oppositum, aut divino honori, ac legi adversum *profiteri* adhibita locutione ambigua. In his enim aperta ac simplex veritas elucere debet.

4. Similiter sentiendum est de pactis, foederibus, causis justitiae, vel eo casu, quo paterfamilias vel praelatus de re ad gubernationem domus, aut subditorum, vel denique judex servato ordine in legitimo judicio interrogat. Vix excusari potest, quod Samuel Coccejus scribit: *Sermo res mea est: et locutio ad actiones humanas pertinet; quilibet autem actionum suarum dominus est, ac de suis actionibus pro libitu disponere potest. Hinc nemo jus in meas actiones, et in meum sermonem arrogare sibi potest.* Haec quidem in eundem sensum recidunt, quem exhibent verba psalmi, quo corrupti illius, ac nostri etiam saeculi mores describuntur: *Labia nostra a nobis sunt. Quis noster Dominus est?* (*b*) Dubium non est, quin huic dominio, seu potius loquendi aut tacendi libertati saepenumero aliorum jus tum perfectum, tum imperfectum, obstet, quo verum ex me cognoscere debent.

(a) Exemplum istiusmodi restrictionis ex veteribus actis adfert Mynsingerus centuria VI. Observationum obs. 6. Quodsi revera mutuum reddiderim, possum etiam juramento adfirmare, me nihil a te habuisse. Quilibet enim prudens facile intelligit, id dici de mutuo, ad quod restituendum nunc tenear, de quo etiam ego petitionem auctoris intelligo. Unde nihil loquor contra mentem meam; proin nec mendacium, nec falsitas subest. Si alter decipiatur, suae imprudentiae adscribat, necesse est. In hanc sententiam etiam vir celeber Schrodtius in syst. juris gentium P.

III. C III. C. III. §. 14. scripsit, „ Nulla injustitia laborare
„ adversus hostem simulationes, dissimulationes, verba
„ ambigua, et, uti vocant, stratagemata; cum prudentiae
„ et pietatis quoque laudem mereatur, consilio potius,
„ quam vi parasse victoriam. „ Similiter Pufendorfius de
I. N. et G. l. IV. C. I. §. 12. in hunc modum sentit „ Ne-
„ que, si jure meo utar, semper teneor evitare, ne alter
„ in falsam opinionem, cetera innoxiam incidat. -- Circa
„ exemplum Luc. XXIV. 28. res plana est. Nam talem ge-
„ stum prae se ferre, in cujusvis est arbitrio; et nihil fre-
„ quentius in vita communi, quam discessum simulare, ut
„ constet, gratine simus hospites futuri, an minus. Nam
„ ni enixe rogemur serio nobis est propositum, abire. --
„ Quin autem hostis, cui aperte ubique licebat nocere,
„ adhibitis simulationibus circa fugam, usum vestium, in-
„ signium, velorum, armorum circumveniri recte possit,
„ itidem dubium non habet. „ Idem (Grotius L. III. C. I.
„ §. 8.) mendacii notam non semper contrahi existimat,
„ si utamur voce aut locutione ambigua, cui plures uno
„ sint significatus vel ex usu vulgi, vel ex artis consuetu-
„ dine, vel ex aliqua figura, aut schemate non inusitato;
„ modo animi nostri conceptus congruat uni istarum signi-
„ ficationum, etiamsi putetur is, qui audit, in aliam par-
„ tem accepturus. -- Id autem omni vitio caret, ambigue,
„ aut obscure loqui ad eum, quem informare, aut cujus
„ profectus explorare vis; si huc finis magis isthoc modo,
„ quam per apertum sermonem queat obtineri. „ Quo spe-
„ ctat exemplum Joann. VI. 5 „ Sic et cui animi mei sen-
„ sa omnino indicare non tenebar, ubi silentio defungi non
„ licet, nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro
„ simplici ignorantia propinem, si praeter errorem istum
„ nullum aliud consequitur damnum, quo ipse indignus
„ est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, ex quo, cum
„ quaereret, qui ad ipsum persequendum missus erat,
„ quantum inde abesset Athanasius: hic respondit, eum non
„ longe abesse. „ Theodoret. hist. eccl. L. III. c. 8. Hacte-
nus Pufendorfius l. c. Opinionem eorum, qui verbum quod-
dam sermoni intextum v. g. Non, materialiter posse sumi,
eumque esse modum restrictionis externae putant, acriter
ut solet, refutat Daniel Concina tom. 3. in decalogo l. 5.
diss. 3. c 10. seqq.

(b) Psalm. XI. 5.

CAPUT XIII.

SPECIALIA OFFICIA HOMINIS ERGA HOMINEM DETERMINAT TRISTIS FAVOR NECESSITATIS.

ARGUMENTUM.

§. XCII. Notio et favor necessitatis. XCIII. Qualitas ejusdem ac gradus. XCIV. Inde fit duplex quaestio: facti et juris XCV. Spectandus necessitatis gradus, facultas succurrendi et modus. XCVI. Regulae: XCVII. Jura necessitatis sunt strictae interpretationis. XCVIII. Necessitas non reducit communionem bonorum. XCIX. Necessitas ex conflictu vitae propriae et aliorum. C. Moderamen inculpatae tutelae. CI. Justitiae cruentae defensionis, CII. Quatenus pertineat. CIII. Defensio membrorum, libertatis pudicitiae CIV. Defensio fortunarum, CV. Defensio nominis et honoris. CVI. Duelli notio; et variae species CVII. Duellum non habet rationem defensionis CVIII. Repugnat juri nat.

XCII.

Necessitas hoc loco est status hominis, quo is subsidiis vitae destitutus, aut presenti periculo amittendae salutis, vitae, membrorum, pudicitiae, honoris, fortunarum implicatus intelligitur. *Magnum humanae infelicitatis patrocinium* inquit Seneca, *necessitas est* (a), idque triplici ex causa.

1. Necessitas, quae alium premit, aliis obligationem succurrendi, ejusque levandae imponit, praecipiente natura.

2. Eadem ab obligatione legis saepe eximit, quem

premit, quemque lex obligaret, si abesset necessitas.

3. Speciatim contra injustum aggressorem, a quo ipsa provenit, jus dat agendi, quod necessitate absente non esset, nisi injuria; qui quidem casus etsi ad priorem pertineat, tamen cum latius pateat, singulatim considerandus est.

(a) L. IX. controvers. 27.

XCIII. Imprimis *qualitas* necessitatis, dein *gradus* considerari debet; uti enim homo spectata analysi naturae multiplex animal est, ut Cicero ait, ita multiplici subsidio egere potest, et multiplici periculo conflictari. Quae jacturam aeternae salutis attinet necessitas, *spiritualis* dicitur, eaque *extrema*, quae hominem in periculum proximum amittendae salutis, aut mortaliter peccandi conjicit, *gravis*, quae salutem, et fugam mortalis peccati valde difficilem reddit; denique *communis*, in qua versantur, qui in statu noxae gravis degunt. Necessitas, quae vitam, membra, fortunas etc. respicit, et *corporalis* dicitur, suos pariter gradus habet, distinctius explicandos.

1. Necessitas corporalis *extrema* est, qua homini incumbit periculum amittendae vitae, aut membri cujusdam principalis, usus rationis, aut periculum morbi insanabilis, ita, ut, in promtu non habeat, quo id periculum evadat. Neque vero, ut necessitas extrema censeatur, articulus mortis exspectandus est, quo frustraneum esset auxilium, et inanis obligatio succurrendi.

2. *Necessitas gravis est*, quae periculum gravis calamitatis adfert, unde vita magnopere molesta redditur, spectato etiam priore statu hominis ea necessitate nunc conflictantis. Hujusmodi calamitas censetur dura captivitas, diuturnus, aut infamis

carcer, gravis fortunarum aut status jactura; uti cum quis vitae commodis assuefactus victitare aqua et oleribus cogitur, aut vir nobilis famulari, civis honestus mendicare prae inopia, hoc etiam necessitatis genus suos gradus habet, atque *urgens et quasi extrema* necessitas dicitur, quae ab extrema parum abest.

3. *Necessitatis communis* censetur, quae incommoda adfert circa res ad vitae statusque conservationem necessarias, quin spectata hominis conditione eadem laborantis vitam nimis molestam efficiat miseramque. In hoc genere censentur pauperes, quos vocant, triviales, operarii et istiusmodi; quamquam qui occulte et cum pudore mendicant, in miserabili saepe, nec vulgari necessitate haereant (*a*).

(a) Cicero L. II. de invent. c. 56. seq. aliam vocat necessitatem honestatis, quae honestum omnibus et commodis et incommodis praeferri jubet: aliam incolumitatis, quae est salutis tuta et integra conservatio; qua proin aliquid ad nostram conservationem necessarium dicitur: aliam denique necessitatem commoditatis, qua quidpiam necesse dicitur, ut sine incommodo vivamus. Horum generum prima necessitas summa est, altera huic proxima, tertia vero levissima, quae cum priore nunquam possit contendere. Dicitur vel privata necessitas, vel publica, quae ad periculum ipsius civitatis, vel necessitatem magni numeri civium spectat; ubi animadvertendum, quod gravis reipublicae vel civitatis necessitas raro erit sine extrema quorundam particularium necessitate.

XCIV. Duae sunt, cum de officiis necessitatis agitur, quaestiones expendendae:

1. *Quaestio facti*, sitne vera et praesens necessitas; quo gradu? quem maxime premat? quam denique urgens sit, ut, nisi statim succurratur, damnum vel interitus certo certius consequatur; uti cum quis a latrone oppressus tenetur: cum naufragium facit hoc ipso tempore, aut cum aquis jam luctatur: cum exitum ex domo flammis involuta non invenit. Quemadmodum quisque sua ipsius et dam-

na, et pericula fère exaggerat; ita cavendum unicuique diligenter, ne aliorum necessitatem elevet, minoremque opinione sua, ac minus urgentem faciat, ac re vera est.

2. Altera est *juris quaestio*, quid posita tali necessitate, hoc gradu, vel nostri ipsorum vel aliorum, juris, quid obligationis conveniat, vel ei, qui laboranti succurrere valet, vel qui ipse necessitate laborat.

XCV. Dubium non est quin obligatione naturali caritatis succurrere teneamur oppressis necessitate tum spirituali, tum corporali; quem enim effectum habebit lex caritatis, si necessitatis tempore nullum habet? Quid est, quod hominem non soli sibi, sed aliis etiam natum dicimus, si ope indigentes licet destituere, aut quando locum habebit naturae et religionis regula: *prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.* (a). Quis, cum injuria et vi opprimitur, non opem circumspicit: quis amans opem ferre negligit; *cum liceat cuilibet suo vicino vel proximo pro repellenda ipsius injuria suum impertiri auxilium: imo si potest et negligit, videatur injurantem fovere: ac esse particeps ejus culpae.* (b) Obligationis illius mensura triplex est:

1. *Necessitatis gradus*, qui, si satis cognitus non est, explorari debet. Non debuerat sacerdos ac levita, cum iter facientes viderent hominem jacentem, expoliatum, vulneratumque, illico pertransire, quin explorarent saltem, quanta sit, quamque urgens necessitas (c).

2. *Facultas succurrendi*; quis enim opem ferre obligaretur, cum pari, aut non multo minore calamitate ipse constringitur? quis panem dare famelico, quo ipse indiget? quis periclitantem ex aquis cogeretur extrahere, si extrahendo periturus esset? *Si enim* inquit Apostolus, *voluntas promta est, secundum id, quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet: non enim, ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate* (d). Ac pectando obligationem egentibus largiendi de suo,

triplex hominium genus considerari debet: *Primo* sunt, qui id modo in bonis habent, quo se, suosque tenuiter sustentent. *Secundo* sunt alii, quibus et haec suppetant, atque illa praeterea quibus statum suum, externamque vitae rationem honeste tueantur; atque is quidem status cum existimatione nominis facile principatum inter bona externa tenet: denique alii possident non pauca, neque vitae, neque statui necessaria, in quorum numero is erat, qui anxius de horreis dixit: *quid faciam; quia non habeo, quo congregem fructus meos?* (e) His respondet triplex bonorum genus; sunt quaedam *necessaria naturae*: quaedam *superflua naturae, sed necessaria statui*: denique *et naturae et statui superflua.* Id modo cavendum, cum de necessariis statui agitur, ne iniqua aestimatio fiat. Jure confixa est ab Innocentio P. XI. propositio 12. *Vix in secularibus invenies etiam in regibus, superfluum statui; et ita vix aliquis tenetur ad elemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statui.*

3. *Succurrendi modus;* qui aliquando in officiis humanitatis consistit, eoque casu subtrahi minime debet, aliquando beneficientiam sive actus beneficos poscit, qui duplicis generis sunt; aliis enim, qui *mere benefici* vocantur, nulla adhaeret perfecta obligatio, ut, quod acceptum est, depulsa necessitate restituatur, vel compensetur: alii, beneficii illi quidem et necessitati levandae idonei sunt, simul tamen adjunctam habent obligationem, restituendi aut compensandi post depulsam necessitatem, si fieri queat, id, quod acceptum est. Ejusmodi actus sunt commodatum, mutuum, fidejussio etc.

(a) Tob. IV. 16.
(b) C. dilecto 6. de sentent. excommunio. in VI.
(c) Luc. XII. 31. 32.
(d) II. Cor. VIII. 12. 13.
(e) Luc. XII. 17.

XCXI. Hisce praemissis caritatis erga extreme, vel quasi extreme indigentes regulas dictat ipsa ratio:

1. Id, quod levandae istiusmodi necessitati datum est, nec repeti universe potest depulsa etiam necessitate, nec de restitutione semper pacisci licet, ut adeo naturali caritatis praecepto, solo mutuo universe non satisfiat. Sunt enim inter egentes non pauci omnibus naturae et fortunae subsidiis adeo destituti, ut nec habeant in praesenti, nec probabili ratione unquam habituri sint, unde acceptum compensent. Nullumne igitur natura praeceptum extat dandi aliquando liberaliter?

2. Sola tamen *extrema* necessitas universo non excludit pactum, et obligationem reddendi, quod acceptum est, uti si cui vestem pellendo frigori necessariam, si equum, currum, navem ad effugiendas hostium insectationes, si ingentem numerum pecuniae ad recuperandam ex barbarorum manibus vel carcere libertatem dem? atque is, qui accepit, restituendi facultatem verisimiliter habiturus est. Ut igitur indigentia aliena exigat actum mere beneficum, spectata obligatione naturae, non sufficit necessitas rem *habendi simpliciter*, sed requiritur necessitas rem *habendi gratis*. Non censetur premi necessitate, qui pollet medio comparandi ea, quibus indiget. Rem ipsam habere judicatur, qui eam emere, aut quoquo modo comparare facile potest. Aliena liberalitate abutitur, qui sumptibus suis avare parcit, aut manum suam sub axilla abscondit. Quemadmodum caritas haud obligat, ut subveniam non egenti; ita non obligat, ut subveniam gratis ei, qui rem, qua eget, sibimet comparare potest. Caritas enim mutuam rerum viriumque communionem poscit. Quapropter si is, qui alienae rei vel operae indiget, vicissim alteri, a quo juvari vult, rem aliam vel operam praestare potest; non tenetur hic gratis, soloque suo incommodo, nullo mutuo incommodo illam praestare, nec quod ad usum vel consumtionem dedit donare cogitur, quan-

do commendatarius, aut mutuatarius rem eandem vel similem restituere potest.

3. Ex iis, quae necessaria sunt naturae ac vitae sustentandae, tribuere etiam extreme indigenti nemo tenetur, nisi forte ejusdem salus publico reipublicae vel ecclesiae usui magis utilis videatur futura, quam nostra privata. De iis, quae statui superflua sunt, quin indigentibus succurrere quisque teneatur, dubium esse nullum potest. At extreme agens etiam de bonis ad statum necessariis sublevandus est. Poscit enim caritatis ordo, ut alterius vitam pluris faciamus, quam statum nostrum; cum res externae aeque in illius, ac nostrum bonum conditae a Deo sint. Verum haec de *ordinariis* vitae subsidiis sumenda sunt; neque dare obligatur quisquam ingentem pecuniam egenti ad comparandum medicamentum exquisitum, magnique pretii vel extraordinariam ferendam curationem; cum nec ipse infirmus, et si rem habeat, ultra communia remedia adhibere quidpiam teneatur (c).

(a) Fieri potest, ut hominum quoddam genus vi status sui ultra generales hasce caritatis naturalis regulas speciatim adstringatur ad opem egentibus ferendam. Tales sunt clerici, qui patrimonium Christi, et bona pauperum habent in manibus.

XCVII. Quatenus necessitas ab obligatione legis eximit eum, quem premit, *jus necessitatis* oriri intelligitur, quod vulgo *strictissimae interpretationis* dicitur ob hoc ipsum, quod in praejudicium legum vergat. Enimvero cum necessitas, tota ratio sit ejus juris, erit pariter mensura ejusdem, ut non plus, nec aliter censeatur indulgendum, ac ipsa necessitas postulat. Sequentes igitur regulae ex ipso finium ordine petitae huc spectant.

1. Lex naturalis negativa nullo obtentu necessitatis potest violari: puta, ut quis evitandae mortis

causa Deum blasphemet, abneget, ejus cultui ac religioni renunciet; cum et mala longe graviora Deus infligere queat, quam sit mors naturalis et jacturam vitae ipsius honori immolatae longe majoribus bonis compensare. Eodem pertinent positivae leges, quibuscum concurrit lex naturalis negativa; uti cum suillam edere certo tempore perinde erat, ac veram religionem abnegare (*a*).

2. Aliter statuendum de legibus arbitrariis, praesertim affirmativis, quae natura sua poscunt facultatem, occasionem, materiam; atqui haec deesse videntur, quando fieri quidquam non potest sine vitae, aliorumque ingentium honorum discrimine aut jactura. David jure necessitatis usus est, cum panes propositionis comedit (*b*), eoque exemplo divinus servator criminationem pharisaeorum contra discipulos retudit (*c*). Machabaei cladem ab hostibus imminentem sabbatho propulsare constituerunt (*d*). Multo etiam magis de legibus humanis id statuendum est. Neque vero nuda necessitas id facit, ut lex directo violari possit, sed ex humanae imbecillitatis consideratione et benevola legislatorum mente praesumitur, necessitatis casum sub lege generaliter concepta non contineri; eoipso enim quod leges hominum salutem, ac felicitatem maxime spectent; nolunt ipsaemet observari in perniciem ac interitum hominis, nisi forte privata victima in publicam salutem cedat.

3. Cum inter duo mala minus sit eligendum, et in certo praesentique mortis discrimine modica salutis spes homini blandiatur, concessum est, non item praeceptum, per ipsa vitae pericula vitam quaerere vel potius tueri; inde fit, ut aeger periculosas ac perdifficiles curationes, sectionesque admittat: ut incendio involutus ex alto desiliat, ut qui certam ab hostibus mortem sibi imminere videt, in mare praecipitem spe evadendi se det, quaeque sunt generis istius, in quibus praesentissimum periculum non

modo spatium deliberandi, sed et facultatem saepe adimit, ut adeo capto in arena consilio excusationi locus sit humano quidem in foro, ubi nullum de praesenti animi affectione judicium esse potest.

4. Necessitas communis, quae fere cum necessitate commoditatis congruit, ab observanda lege ne humana quidem excusat, secus ob casuum frequentiam quaevis lex eluderetur cum perturbatione ac detrimento reipublicae, praesertim quod uniuscujusque legis exercitium magnae parti hominum videatur incommodum (e).

(a) II. Mach. VII.
(b) I. Reg. XXI. 6.
(c) Matth. XII. 2. seq.
(d) I. Mach. II. 21.
(e) Ex his patet, tritum verbum: necessitas non habet legem, aut necessitas non habet ferias, ut Palladius inquit de re rustica l. I. c. 6. eo fallacius esse, quo generalius sumitur.

XCVIII. Dispiciendum nunc est, quid juris incumbens tristis necessitas in res alienas homini det, cui de cetero prohibitum est, quominus easdem contrectet. Passim instar axiomatis sumunt: *in extrema necessitate cessat bonorum divisio, cunctaque, ut in primario statu, fiunt communia.* Puto id quidem perquam indeterminatum esse et anceps, arbitrario assumtum, ratione sufficiente destitutum. Sic enim existimo: *Jus necessitatis usu vel consumtione rei alienae sibi et conservationi suae consulendi est strictae interpretationis, nec ultra conceditur, ac propria necessitas exigit, et indigentia ipsius domini non resistit.* Primarius rerum extra hominem conditarum finis is est, ut necessitati vitae eorundem consulatur: tum primum, ut commoditatis et jucunditatis, si collibitum est, habeatur ratio; non potuit igitur earum rerum proprietas, ac dominium aliter introduci, nisi salvo fine primario, ut cuivis

necessaria ad vitam suppetant. Incumbente ergo extrema necessitate jus est contrectandi, ad necessarium usum convertendi, atque etiam consumendi res alienas; at quatenus? Nempe ut necessitati satisfiat; atqui satisfit solo eo jure et usu juris; salvo jure domini, ut depulsa necessitate rem suam, vel si consumta fuerit, compensationem recipiat. Quid igitur dicere attinet, res fieri communes? Enimvero communio rerum id continet, ut res sit nullius, quemadmodum postmodum dicemus; quomodo vero necessitas Caji id efficit, ut res Titii repente nullius fiat? Ex his colliges:

1. Locum non habet istuc jus in res alienas, si ipse dominus vel possessor pari necessitate teneatur; nam in pari causa melior est possidentis conditio; cumque is possessione vel dominio alterum praevenerit, merito illum usu ejusdem rei excludit; uti qui tabulam ceperit naufragus, ea spoliari ab alio non potest. Uti vero suam quisque alienae saluti sine injuria praefert in statu naturali; ita si plures indigentes sint, ordinem succurrendi ipsa natura saepe constituit (*a*).

2. Omni modo ante videndum est, quam in res alienas involetur, an aliter necessitas evadi non possit; quare petenda prius est res aliena, quam rapienda; cum in aliorum beneficentia miseriae remedium collocarit naturae lex.

3. Depulso periculo res aliena, si extet, restituenda, si consumta sit, compensanda est. De re quidem permanente non magnopere ambigunt, quin restitui debeat; de consumta, qui negent, non pauci sunt; quasi relate ad jus domini, vel ad necessitatem interesset, permanens, an fungibilis sit. Necessitas non plus juris dat in rem alienam, quam ut ipsa depellatur, atqui depelli potest salvo eo jure compensandi.

4. Obligatio succurrendi necessitati etiam extre-

me indigentis vera illa quidem, sed imperfecta est, sive obligatio caritatis; quia aliena miseria proprietatem possessoris vel domini non tollit, neque rem ipsam vinculo obligationis afficit: jus petendi eo casu opem, remque alienam, id perfectum est, et connatum: si petendo non obtinet, nec alia evadendi via suppetit, jus eandem auferendi pariter connatum est, ac perfectum; quod si possessor vel dominus sine justa causa impediat, laedit jus perfectum indigentis, ac cogi potest, ut id illaesum relinquat. Falso igitur dicunt, si unus ex justitia dare non tenetur; nec alter ex justitia potest accipere; nam prior non dare quidem rem suam, sed auferentem non impedire ex justitia, sive jure perfecto obligatur (*b*). Alii aliter sentiunt, ea, ni fallor, opinione ducti, quod necessitate extrema communionem bonorum redire aliquando didicerint.

5. Hactenus dicta ad extremam tantum necessitatem referenda sunt; si enim gravis quaevis necessitas jus daret in alienas res, porta aperiretur publicae perturbationi, omnique rapinarum, furtorum, injuriarum generi. Unde merito confixa est ab Innocentio P. XI. propositio 36. *permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi*.

(a) Consentanea cum naturali lege et ingeniosa est animadversio s. Augustini l. I. de doctrina christiana c. 28. „ Omnes homines aeque diligendi sunt. Sed cum omnibus „ prodesse non possis, his potissimum consulendum est, „ qui pro locorum, et temporum, vel quarumlibet rerum op„ portunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte jun„ guntur. Sicut enim, si tibi abundaret aliquid, quod da„ ri oporteret ei, qui non haberet, nec duobus dari pos„ set: si tibi occurrerent duo, quorum neuter alium vel „ indigentia, vel erga te aliqua necessitudine superaret „ nihil justius faceres, quam ut sorte eligeres, cui dan„ dum esset, quod dari utrique non posset: sic in homini„ bus, quibus omnibus consulere nequeas, pro sorte ha-

„ bendum est, prout quisque tibi colligatius temporaliter
„ adhaerere potuerit. „

(b) Dissimulandum non est, patres quosdam, cum divitibus obligationem justitiae imponunt indigentibus succurrendi, oratoria quadem exaggeratione usos fuisse, quemadmodum animadvertit Benedictus P. XIV. de synodo dioecesana l. VII. c. II. n. 9. Quapropter benigne quoad originem obligationis explicandi sunt canones quidam: uti C. pasce 21 dist. LXXXVI. C. sicut 8. dist. XLVII. Ad hoc necessitatis jus contrectandi res alienas, consumendi, vel perdendi referri potest lex Rhodia, qua cavetur, ut, si levandae navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est. L. 1. D. de leg. Rhodia de jactu. Similiter ajunt, si ad cohibendum incendium cujusdam aedes destruantur, damnum pro rata sarciendum esse ab iis, quorum domus ob eam causam servatae sunt.

XCIX. Hactenus de jure necessitatis circa res alienas actum est; difficilior est disquisitio, quid in vitam aliorum liceat, quando ejus conservatio cum jure nostrae conservationis confligit. Certe directe invadere innocentem, suique conservationem alterius laesione quaerere, repugnat naturali juri: neque vero quisquam conservationis jure abdicare seipsum potest, ut potestatem alteri sui occidendi faciat. Sed enumerandi sunt casus quidam particulares:

1. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidam, isque me circumplexus teneat, nec tantae vires mihi suppetant, ut una mecum aquis valeam efferre; jus est, illum a me amoliendi, ne una peream. Similiter si tabulam uni duntaxat suffecturam occupavi, eamque extorquere nitatur alius, sine injuria eum repellam etsi mergendum; neque enim ejus mors a me intenditur, sed conservatio vitae meae. Milites insequentem hostem fugientes, dum in castrum se quoddam conjiciunt, alios paulo tardiores clausis portis, vel dejecto ponte excludunt, si aut hostis una penetraret, aut locus omnibus vel copia non sit. Priores

enim in possessione castri sunt, ut qui prior tabulam occupavit; neque tenentur cum suo discrimine et interitu conservare alios. Valet igitur, si par sit utriusque conditio, tritum illud, prior tempore, prior jure; ac tum quidem nec honoris, vel dignitatis praerogativa valet, nisi cum boni communis ratio habenda est.

2. Quid? si in naufragio plures in scapham insiliant, quam illa ferat? an sorte decidendum, qui projici debeant? Si scapha ad unum ceu dominum pertinet; is jure perfecto fruitur, ceteri imperfecto, quod priori cedit; quando ergo alios sine certo suo periculo servare non potest, eos jure arcet, vel ejicit. Si scapha est nullius, cedit priori occupanti, isque fit dominus, ac eodem, ut supra, jure gaudet. Si denique plurium communis est, sorte putant decidi debere, qui projiciantur, ut adeo, qui sortis periculum subire detractaverit, tanquam qui omnium interitum quaerat, extra sortem praecipitari possit.

3. Siquem robustior stricto ense persequatur, eidemque fugienti in augusta via obstet alius, qui cedere, locumque fugae dare aut non possit, aut non velit; eritne jus, istum proterendi? R. Qui ex malitia cedere nolit, tanquam iniquus aggressor directo impelli, ac prosterni potest. Si fugae interpositus cedere haud possit, ac spes sit, eundem, etsi prosternatur, sine vitae discrimine servari posse; videtur posse prosterni; cum ejus periculum et incommodum longe minus sit, ac fugientis, quem, ut ponitur, mors certa manet, si fugam sistat. Ceterum ut supra dictum, nemo conservare seipsum cum certo aut probabiliori periculo caedis alterius innocentis, vel magnae laesionis potest. Certa enim perfectaque obligatione non laedendi alterum limitatur jus propriae conservationis, illudque principium: jus ad finem dat jus ad media.

4. Carnibus hominum a nobis non caesorum vesci in summa fame, et deficientibus aliis nutrimen-

tis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est, inquit Pufendorfius (a), addens historiam de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, sortiti unum, non sane reluctantem jugularunt; cujus sanguine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcunque sedaverunt; quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. At quidquid externo in foro actum est, pro interno directam innocentis caedem nemo facile probabit; cum si in mare quis projicitur, aliqua tamen enatandi spes ipsi relinquatur. Debebant illaeso jure supremi Domini vitae, ac necis implorare opem, ejusque sese providentiae committere.

(1) De jure naturae et G. l. II. C. VI. n. 3.

C. Reliquum est, ut de jure necessitatis, quae ex injusta aggressione provenit, quid natura concedat, praecipiat, aut vetet, statuamus. Cumque totum id ad jura connata pertineat, memoria repetenda sunt principia supra indicata (a). Ac primo, cum de injusto aggressore vitae agitur, multa disseri vulgo solent *de moderamine inculpatae tutelae*, quae paucis verbis expressa sunt ab imperatore: *Si periculum aliter effugere non potuit*, nempe invasus (b). Cum tamen plura requirantur, ut locum habeat cruenta defensio ea ad tria capita possunt revocari.

1. Spectatur *causa*, *nempe injusta offensio*, ex qua ab aggressore periculum vitae imminet, ita ut is saltem re et conatu sit nocens, etsi ob defectum rationis, aut errorem inculpabilem excusetur a peccato, ut si milites invadant suos commilitones, quos pro hostibus habent: vel siquis naufrago arreptam jam tabulam eripit: vel si maritus deprehendens adulterum, istum parat occidere; assistet huic jus defensionis cruentae non obstante suo flagitio; quia

maritus jure non gaudet, illum occidendi, etsi impune faceret in foro externo, si occideret (c). Aliter loquendum de ministris justitiae, aut iis omnibus, quibus legitima summi principis sententia potestas data est occidendi banitum vel proscriptum. Contra hosce enim remedium cruentae defensionis locum non habet, quia *iniqui* aggressores non sunt.

2. *Punctum temporis* observandum, quo defensio intra defensionis limites consistit, nec in vindictam degenerat. Requiritur ergo periculum praesens, non futurum, remotum, forte oriturum ob suspiciones et incertas formidines. Unde Quintilianus ait: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum occidat, a quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur* (d). Si liquidis indiciis fit exploratum adversarium machinari necem, ejusque inferendae occasionem captare; satis tum quidem remotum periculum est praesertim in statu civili, quo alia fere remedia suppetunt, privatorum odia frangendi, et conatus eludendi. Nec vero *praesens* periculum incumbit, quod depulsum jam est: quando hostis abjecit arma, vim cohibuit, in fugam versus est. Quidquid enim tali casu suscipit invasus, ad vindictam pertinet, non defensionem (e). Nec tamen id volo, exspectandum cuivis esse, dum adversarius cominus congrediatur, aut primum ictum tentet. Quando enim in procinctu jam est, praesentemque conatum nocendi exercet; tum feriendo praeveniri potest (f).

3. Denique *modus defensionis* teneri debet, qui periculo ita respondeat, ut nec implorata aliorum ope, nec capessendo tutiorem locum, nec eludendo ictum, nec solis minis, aut leviore vulnere, nec mutilatione incursio repelli, et saluti consuli possit. Cessat enim his casibus necessitas cruentae defensionis, quae ultimum expendiendae salutis remedium est. In statu civitatis contra furorem inimicorum ad tutelam magistratus confugiendum est, nisi praesens

periculum moram adimat; neque etiam cuivis forti viro turpis videri fuga debet, quae non ignavia fit, et abjectione animi, sed civis et commilitonis servandi gratia. Quodsi effugio locus non patet, utique non tergum praebendum ictibus opportunum sed pectus opponendum aggressori est. Neque tam ratio habetur armorum, quibus defensio fit, quam quibus aggressio, eane fuerint, quibus mors aut lethale vulnus probabiliter inferri poterat. Praesens enim periculum moram non indulget ad paria arma convolandi. In foro externo, uti aggressio non praesumitur, sed probari debet; sic nec praesumitur defensionis excessus; imo si constat de quodam excessu, uti cum necem infert, qui inferre vulnus non lethale poterat, et leviore plaga vim repellere, excusationi locus est; quia provocatus ab aggressore, justo dolore commovente, non censetur vulnera potuisse ad mensuram dare, nec ob praesentem terrorem deliberandi facultatem habuisse; atque ita intra *terminos defensionis* versari quis potest, sive *moderamine defensionis* uti, etsi non utatur moderamine defensionis *inculpatae*.

(a) §. XV. lit. 3. 4. 5. 6.
(b) §. 2. inst. de leg. Aquilia.
(c) Generatim loquitur l. sed et si §. pr. D. ad leg. Aquil. „ Quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, „ non videbitur injuria occidisse. „
(d) Instit. l. V. C. 13.
(e) Ita docet Innocentius III. C. significasti 18. de homicidio: „ Quamvis vim repellere omnes leges, et omnia jura permittant: tamen id fieri debet cum moderamine inculpatae tutelae, non ad sumendam vindictam, sed ad injuriam propulsandam. „
(f) Potestati supremae civili jus praeventionis paulo latius vulgo tribuunt, ut arceat, vel depellat damna ab hoste imminentia, cujus fines ante invadi solent, quam actum hostilem exercuerit; quia alia belli declinandi desunt media, et nequid respublica detrimenti capiat, aliter, nisi praeveniendo, cavari non potest.

CI. Justitiam internam cruentae defensionis ipsa

natura, et amor cujusque conservandi seipsum, et naturales stimuli docent. Bestiis quoque arma aut vires, aut effugiendi celeritatem natura attribuit, qua ex periculo se expediant, vitamque tueantur. Ratio ipsa cum ordinem caritatis probat, quo quisque sibi maxime consulere in ancipiti discrimine potest, neque ita parcere cogitur alienae saluti, ut negligat suam. Ac sacri canones non uno loco observant, vim vi repellere *omnibus legibus, omnibusque juribus* permissum esse (*a*). Quae quidem auctoritas satis ostendit, nec evangelicis praeceptis sublatum esse cruentae defensionis remedium (*b*). Qui de re certa studio volunt ambigere, tria fere objiciunt, supremum Dei dominium, publicam tranquillitatem, privatorum caritatem: quae paucis verbis expedienda sunt.

1. Solius quidem Dei propria est potestas vitae ac necis; sed idem concessit hominibus jus vitam custodiendi, mediisque naturae ejusque stimulis consentaneis servandi; quod quidem jus inane foret, si cogente necessitate, vi et armis locus non esset. In divino dominio aeque vita est invadentis, et invasi; si alterutra perdenda est, nihil ei dominio repugnat, ut nocens prae innocente pereat, atque ut hic vitam propriam, quam peculiari cura tuendam accepit ipse a Deo, alienae praeferat. Nihil habet cruenta defensio, quod divinae perfectioni obesset, cum sit exercitium juris a Deo concessi, et attingat rem dominio Dei subjectam, contra ac de mendacio dictum est supra.

2. Siqua eo genere defensionis perturbatio existit in republica humana, omnis culpa penes iniquum aggressorem est. Imo sublato illo jure major immineret perturbatio, quia majus, et frequentius periculum; cum vita optimi cujusque, velut parata praeda, hominibus improbis ac nefariis pateret, quorum

audaciam ipsa impunitas augeret, quam justae defensionis metus nunc saepe cohibet.

3. Sine dubio naturale praeceptum est; ut alios diligamus, sicut nos ipsos; at cum dilectioni utrique erga alios et erga nos ipsos satisfieri minime potest, eo collisionis casu praeceptum nullum est, ut sua cujusque dilectio dilectioni aliorum cedat. Prohibetur a natura effusio sanguinis nempe injusta, quae fit odio, vindicta, non servato moderamine defensionis inculpatae. Secus nec judex sceleratorum sanguinem posset fundere. Cum jus defensionis utpote connatum, omnibus aequaliter conveniat, sibimet adscribere debet iniquus aggressor, si quid incommodi inde habet. In quam sententiam Isocrates adversus Callimachum dixit: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam quod penes ipsum est, et in quod se ipse conjecit et quo etiam nunc liberari potest.* Dicunt: aggressor sempiternis suppliciis addicitur, si ex hac vitae repente exturbatur: poscit autem caritatis ordo, ut minore malo meo, nempe jactura praesentis vitae redimam alterius malum multo majus, longeque gravissimum, quale sunt cruciatus aeterni. Quaero, si istiusmodi latronibus parcitur, ideone evadent gehennam? Nec potius et ipsorum improbitas et damnatio crescet et aliorum temeritas, ut paria tentent, excitabitur? Utenti jure suo aliorum malitia obesse nec potest, nec debet; secus nec alieni a vera religione, si bellum inferant, repelli; et orco dari possent, neque a judice capitali sententia mactari qui obstinato in suo scelere perseverat, quin salubri poenitentia vitae aeternae consulat.

(a) C. si vero 3. de sent. excommun. et C. significasti 18. de homicid

(b) Henricus a s. Ignatio ethic. amor. tom. II. l. X. p. V. c. 4. ex affectato doctrinae rigidae studio docet, non esse licitum privata auctoritate occidere injustum invasorem vitae; hancque doctrinam esse evangelicam, apostolicam et

christianam putat. At enim ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione sacrarum scripturarum, nunquam istiusmodi legem vetantem agnovit; quod satis esse debet homini catholico. De naturali cruentae defensionis jure agunt. Lessius de I. et I. l. II. c. IX. dubitatione 8. Molina tract. III. disp. II. Pufendorf. de I. N. et G. l. II. c. V. §. 1.

CII. Sunt, qui non concessam modo a natura, sed praeceptam quoque violentam defensionem volunt, idque ex stimulis naturae et sensu doloris, horrore necis, vindictae ardore colligunt. Dico, fieri posse, ut cuipiam praecepta sit sui defensio, non tam sui, quam aliorum causa, quibus is singulari nexu adstrictus est, et consulere debet, ut *primo* siquis ex pacto, vi status aut officii ab aliis vim ac necem arcere debet; quod facere non potest, nisi a se primo arceat. *Secundo* si ex unius salute et incolumitate salus multorum pendet, locumque habet illud Senecae: *Vitam tibi ipsi si negas, multis negas*; quod contingere potest in patrefamilias, duce bellico, principe. Sed haec singularia sunt, uti e. illud, quod contra istiusmodi aggressorem habita ratione boni publici aliquando etiam ipsum jus defensionis cesset. Generatim cruenta defensio, quantumvis concessa, non ob eam causam jure naturali praecepta est; nam finis mere naturalis, qualis est vitae praesentis conservatio, vel maxime gradus suos habet et limites. Igitur secundum naturales leges de ordine finium postponi aliquando potest alteri fini praestantiori, qui in bono morali virtutis et insignis caritatis situs est; si pro amico mori fas est, et honestum, idque etiam non modo celebratum fuit ab ethnicis, sed etiam commendatum evangelicis institutis (*a*); cogitandum est, aggressoris etiam iniqui vitam non minus bonum esse, ac vitam amici; et caritatem eo nobiliorem esse, quo illa ab omni labe proprii commodi et ostentationis defaecatior est. Ex stimulis, quos memorant,

jus defensionis colligi posse aio obligationem, nego. Insiti sunt enim hominibus motus etiam commiserationis caritatis, singularis virtutis. Si sublato defensionis jure misera esset hominum conditio; eadem non minus ob hoc felix est, quod ob aliorum commodum et salutem, studiumque propriae virtutis ac perfectionis illo jure cedere possit. Ordo caritatis concedit is quidem conservationem sui ipsius praeferre conservationi aliorum, nec tamen continuo praecepta jactanda sunt, nisi cessatio ejus juris in aliorum, publicumque detrimentum vergeret. Ex his concludes:

1. Defensio cruenta contra iniquum aggressorem generatim concessa est hominibus, non praecepta.

2. Fieri potest, ut ob singularia adjuncta praecepta sit, et sub obligationem cadat.

3. Denique si boni publici ac communis ratio ejusdem juris usui adversetur, jus istuc in actu secundo impedirì, vel suspendi vel cessare potest, ut illicita ac prohibita sit cruenta defensio.

(a) Majorem hae dilectionem nemo habet, ut animam suam penat quis pro amicis suis. Joan. XV, 13.

CIII. Membrorum integritas, status liber a conditione servili, pudicitia, in numero sunt *naturalium* bonorum, sed ejusmodi, ut non multo ipsa vita censeantur inferiora, eidemque ab hominibus passim exaequentur; cum praesertim membra laedi sine vitae discrimine vix possint, nec vulnera darì ad mensuram: pudicitia tanto pluris valet, quod nulla reparabilis arte sit. Quanti libertas fiat, non modo sensa excelsarum mentium, sed populorum palam facit. Ob hasce causas vix ambigi potest, quin jus connatum ea bona conservandi cum jure securitatis, ac cruentae defensionis a natura conjunctum fuerit. Desperatio quidem conservandi je-

ejiusmodi bona, vel amissorum dolor potestatem non praebet homini semet interimendi : sed nihil, quod dominio summi Dei repugnat, ex violenta eorundem defensione ab eodem concessa inferri potest.

CIV. De bonis fortunae major controversia est, utrumne defendi cum nece raptoris aut furis possint, si aliter certo peritura sint. In qua re alii hominum labores pro comparandis ac conservandis externis bonis, ac necessitatem istorum pro sustentanda vita exaggerant : alii contra nimiam vitae, et bonorum inaequalitatem obtendunt, neque proportionem esse dicunt inter hominis vitam, ac fortunas. Segregandos puto casus diversos;

1. Locum habet cruenta defensio, quando jactura bonorum in extremam necessitatem redigeret spoliatos, ut siquis navigantibus alimenta rapere aggrediatur; tum enim non tam in fortunas, quam vitam fit aggressio.

2. Siquid nostrum non est, nisi spe, et jure quodam inchoato, id defendi cum nece aggressoris non potest. In statu quidem naturali transactio, vel quodvis remedium lenius suppetit; in civili via juris. Cum homines cupiditate, spe, ac metu occoecati nunc hos, nunc illos obstare sibi ac fortunae suae putent; quanta perturbationum ac caedium foret occasio, si in vita adversantium grassari possent (*a*)?

3. Si certum sit jus bonorum, ac dominium, non continuo quaevis eorum pars, quae ad gravem noxam raptoris satis est, ad violentam quoque defensionem sufficit, ac juste damnata est thesis *regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei* (*b*). Nullo igitur modo sustineri potest, quod Pufendorfius in hanc illimitate scripsit sententiam; *Certum est, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etsi*

alias quae res vitae hominis aequiparari nequeant: Nam in statu quidem naturali, qui injuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis evadit; qui, quo minus extrema quaeque patiatur, nullo jure, quod in ipso haereat, munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit servari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare initur (c). At enim quam facile intelligi potest, ejusmodi fieri posse jacturam bonorum, quae necessitatem extremam non afferat homini sed commoda duntaxat quaedam vel solatia humanae vitae eripiat.

4. Rapienti rem meam jure ferrum et arma opponam cum minis, ut desistat; ac si is pariter arma exerat, non jam rei, sed personae, ejusque vitae ac membrorum aggressor existimatur. Ac quotiescunque defensio ac recuperatio bonorum cum vitae aut membrorum periculo conjuncta est, non dubitant, esse justam occisionem; unde furem diurnum, qui se telo defenderit, aut nocturnum quemcunque interfici posse vulgo censent, eo quod ignoretur, quo animo, aut quibus armis instructus veniat. Jurisconsultus Gajus ita inquit *Lex 12. tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: ut tamen aeque cum clamore testificetur* (d). Clamor exigitur, tum ut vicini in testimonium vocentur, tum ut ipse fur clamore deterritus fugam capiat; quo modo si abigi potest salvis rebus, aut si includi, vel sine periculo apprehendi, nefas est ad arma venire (e).

5. In statu civitatis jus defensionis magnopere restrictum est; quapropter si spes affulget conservan-

di vel recuperandi res suas ope judicii, privata authoritate in raptorem saevire non licet.

(*f*) Quid vero, si nulla istiusmodi spes affulgeat; si bonorum rapinae nullum vitae ac corporis periculum adjunctum sit: ac si jactura tanta sit, quae non in extremam quidem sed gravem tamen necessitatem conjiciat spoliatum, ut ex honesto vitae genere ad mendicitatem deturbetur, qui spoliatus est; justane censenda erit defensio bonorum cruenta? Hugo Grotius ita disserit: *Si tunicam, et pallium deseri jubet Christus, et Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius, quam litigari, quae incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deseri potius quam interfici a nobis hominem Dei effigiem eodem nobiscum sanguine ortum? Et quamquam hodie omnes ferme tam Icti, quam theologi doceant, recte hominem a nobis interfici posse rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines, in quibus lex Moisis et romana id permittit, puta, si fur jam re accepta fugiat: tamen quin ea, quam protulimus, sententia veterum christianorum fuerit, non dubitamus. Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore laxata est disciplina, et paulatim interpretatio legis evangelicae coepit ad saeculi mores accommodari* (*f*) Ita Grotius, cujus glossator Gronovius haec subnectit: *Rursus inculcat Grotius evangelicae legis perfectionem, quasi perfectio evangelica sit, demere metum grassatoribus nocturnis, et exponere bonos facinorosorum impunitiori audaciae*. De consilio quidem, ac perfectionis studio, quae extra obligationis necessitatem est, non agitur hoc loco; leges romanae, quae de nocturno fure, aut diurno, qui se telo defendit, statuunt, hunc, quem spectamus casum haud attingunt. Caritas indigentiae proximi subveniri nos jubet, indulgere malitiae non jubet. Suspenduntur fures auctoritate publica, non quod vitam hominibus, sed quod bona abstulerint. Pleraque bella ge-

ri constat; non quod aliis vita, sed res eripiatur; ac ridiculus haberetur hostis, inquit Pufendorfius loco cit. qui ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Si nulla inter vitam raptoris, ac bona fortunae proportio est, eo prorsus modo; ac sensu, quo nulla inter opera naturae, et gratiam supernaturalem, vel inter rem spiritualem ac pretium temporale proportio intelligi potest; tum vero, quanta sit bonorum rapina, nulla unquam efficietur proportio, eruntque aeque bella gentium, ac supplicia furum prohibita; cum nulla cogitari unquam posset proportio.

(a) Conf. propositio 32. et 33. inter damnatas ab Innoc. P. XI.
(b) Propos. 31.
(c) De I. N. et G. I. II. c. V. n. 16.
(d) L. itaque 4. §. 1 D. ad leg. aquil.
(e) De clamore mentionem non facit jus divinum V. T. Exod. XXII. 2.
(f) De I. B. et P. L. II. c. I. §. 13.

CV. Quemadmodum cuivis jus a natura tributum est conservandae existimationis, famae, honoris, quaeque his contraria sunt, avertendi, ac repellendi; sic et jus defensionis, si eadem impetantur a malignis hominibus, adjunctum est. Illud duntaxat ambigitur; quae sit verae defensionis ratio, sive quod aptum, aut necessarium nominis ac honoris tuendi medium censeri possit; non sola refutatio calumniae, auctoritas testium, tribunal judicis in statu civitatis, sed etiam occisio calumniatoris, ac monomachia, seu duellum? Inprimis qui diversi incidere casus possunt, inter sese distinguendi sunt.

1. Pone inimicum calumniam tibi struere, et ita struere, ut ejus declinandae via nulla appareat, utque honor tuus gravissimo periclitetur; aut fac eum tibi contumeliam parare, imo inferre, impigere a-

lapam, fuste percutere tumque celeriter diffugere, eritne fas honoris invasorem occidere? anne tum justae defensionis rationem habebit? Negandi rationes infra discutiemus; nunc satis est monuisse, ecclesiam, quae est columna et firmamentum veritatis, plures theses condemnasse huc pertinentes, nemp. prop. 17. inter damnatas ab Alexandro Papa VII. et prop. 30. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

1. Fieri potest, ut a falso accusatore, falsis testibus, iniquo judice praeter calumniam etiam injusta sententia ac grave damnum immineat, cujus evadendi via non patet innocenti nisi eos, vel eorum quempiam occidat. Nefas esse ita occidere, patet ex propositione 18. inter damnatas ab Alexandro P. VII. multo etiam magis, si non de re sua injuste amittenda, sed alia primum acquirenda agitur. Prop. 32. et 33. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

3. Si vir equestris periculum subeat, ne pro ignavo, et timido habeatur, nisi acceptet duellum, ad quod provocatus est; conservandae famae causa licebitne acceptare? Non libit. Prop. 2. inter damnatas ab Alex. P. VII.

4. Siquis non modo famae periculum subeat, sed officio, quo se suosque sustentat, certo privandus est, nisi offerat vel acceptet duellum? Nonne licebit offerre vel acceptare ad servandas cum honore fortunas? Non licebit. Prop. I. inter damnatas a Benedicto XIV. in const. *detestabilem.*

5. Siquis idem honoris ac fortunarum periculum subire cogeretur in statu naturali, ita ut nullo alio remedio, nisi acceptando vel offerendo duellum, earum jacturam propulsare posset: aut si tale periculum subiret in statu civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus, justitia aperte denegatur; eritne etiam tum

acceptare duellum, vel offerre nefas? omnino. Prod. 4. et 5. ibid.

6. Anne in ejusmodi honoris discrimine nec stimulato acceptare, vel offerre duellum fas erit; quando certo scitur, pugnam non esse secuturam, utpote impedimentum ab aliis? fas non erit. Prop. 2. ib.

CVI. Indicata casuum varietate, vel proposito scopo, quo pertineant, quae deinceps expadituri sumus, notio duelli evolvi debet, ejusque variae species enumerari, quae a praesenti tractatione disjungendae sunt. Duellum igitur, graece *Monomachia* est pugna singularis ab utraque parte sponte suscepta *ex condicto*, sive *designato loco et tempore* cum armis ad graviter vulnerandum, vel occidendum aptis. Unde differt a *rixa extemporanea*, quae fit, dum quidam repentino animi aestu arma stringunt, seseque mutuo insectantur in continenti, non ex composito, nec convento loco quodam vel tempore. Duelli species sunt sequentes:

1. Apud Graecos et Romanos duella committebantur solius roboris ostentandi causa; sed ut Constantinus M. edixit, *cruenta spectacula in otio civili, et domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus* (*a*).

2. Habentur exempla paucorum pugnantium, ut toti exercitui parceretur; idque genus conficiendi belli optabile putant, modo spes certior victoriae ex praelio obtinendae non commutetur cum incerto duelli eventu. Singulare fuit duellum inter Goliathum ac Davidem (*b*).

3. Usitatissimum fuit olim duellum judiciale, non tantum in dubia quaestione facti, sed etiam juris; ac credebatur praecipue in quaestione facti Deus ipse eventum moderari, etiam in causis mulierum ac clericorum, qui istuc certamen inibant

per procuratorem. Ad quem abusum tollendum inserta est decretalibus rubrica *de clericis pugnantibus in duello* (c).

4. Offerebatur non nunquam duellum ad confirmandam dictorum veritatem. Etsi vero ejusmodi duella scuto et juste facta fuerint; vix tamen sine sanguine, interdum etiam non sine caede pugnabatur (d).

5. Post damnata a ss. Patribus, et per leges civiles abolita cruenta spectacula convenire ex condicto solebant nobiles, atque ad virium et animi ostentationem congredi; cum vero summi Pontifices, et concilia deprehenderent, mortes hominum et animarum pericula inde consequi, severis interdictis istiusmodi congressus prohibiti sunt, negata etiam ecclesiastica sepultura iis, qui in tali certamine obiissent. Huc revocari possunt agitationes taurorum, de quibus supra.

6. Hodie vero suscipiuntur duella ad vindicandum honorem, et privata causa atque auctoritate, saepe adhibita certa forma, et solemnitate, missis chartis provocatoriis, adhibitis patrinis, ut vocant profanato nomine, invitatis spectatoribus, adjuncto etiam procuratore, quem *campionem* dicunt; et plerumque in *campo franco* securitatem praestante; uti sic plures animae uno lusu ac certamine diabolico implicentur. Istiusmodi *publicum*, vel *solemne* duellum vocant; cui opponunt *privatum*, quod fit sine istiusmodi adparatu ac ceremoniis, adhibitis tamen patrinis, quos *secundantes* vocant, qui testes esse debeant pugnae secundum leges peractae (e).

(a) L. unic. de gladiatoribus penitus tollendis.
(b) I. Reg. XVII.
(c) Vid. Celeberrimum P. Fran. Xav. Zech. de judiciis criminal. §. 365. Unde aliud judiciale duellum vocant, aliud extrajudiciale.
(d) Idem loco cit.

(e) Praeter pugnandi leges etiam exceptiones statuerunt pro vocationi obstantes. ibid.

CVII. *Duellum non est aptum medium defendendi famam ac honorem, nec omnino rationem defensionis habet.* Analysim hujus theseos sequentia capita palam facient.

1. Violenta defensio fit, cum quis vi exerta impedit, ne malum inferatur, aut bonum auferatur, vel cum vi exerta in continenti recuperatur bonum ablatum, repellitur malum illatum. Fac in ignominiam tum a quopiam dictum aliquid, aut factum fuisse, ceu jactum convicium, pugnum incussum. Etsi vim omnem exeras; tamen, ut dictum non sit, ut factum non sit, quod jam dictum et factum est, vi nulla efficies; quae igitur defensio tua est? si impacta est plaga, et hostis cessat, vel fugam capit; non defensio, sed vindicta est, quando eum vi insequeris, percutis, sternis. Si puella delibato jam flore pudicitiae procum mactat, non pudicitiam defendit, sed injuriam ulciscitur. Sat communis ea sententia est, invasorem pudicitiae ferro repelli posse, tum quod ipsa invasio periculum peccati afferat, tum quod integritatem laedat, tum quod decorem auferat nulla arte reparandum. Sed quis nunquam jus attribuit puellae, quae stuprum passa est, quo complicem sua auctoritate postea interimere possit? aut si interimat, quis eam defensionem dicet, non vindictam? Defensio fit praesentis periculi depellendi causa; siqua e. g. calumnia nondum illata est, quod praesens periculum depellitur? quis scit, alios calumniatori fidem habituros? Si illata jam est, an caedes calumniatoris eam purgabit? ferrum stringere etiam nocens potest, ac prae innocente stringendi causam habet. Quid igitur, si caedes criminis tegendi causa facta putetur? an exturbato ex vita calumniatore fama continuo redibit? an sanguis

absterget labem, anne potius pejorem ac novam inuret?

2. Siquis contumeliam re aut verbo illatam patienter fert, ac dissimulat; putant, alios homines, qui id coram spectarunt, vel narrando acceperunt, existimationem abjecturos: putant offensi famam, et honorem apud alios subire periculum: nisi is provocet ad duellum, infamen fore et habendum esse ab omnibus; tanquam ignavum, nullius animi, ad res fortiter gerendas ineptum; hinc legem statuerunt: *si contumelia sit provocandum est*; *si provocatio*, *condicendum*. Quis, obsecro, ita sentit; quis ita loquitur? anne viri sapientes, qui rationem sequuntur, qui veritati inhiant, qui popularem stultitiam norúnt, qui animi perturbationes cohibent, qui hominum temeritatem in judicando, qui coecitatem et insaniam exploratam habent, nec ab aura plebis, aut furiosorum pendent? Summi principes integrum et illaesum volunt honorem ducum, nobilium, subditorum suorum; atqui iidem severissimis edictis duella prohibent, igitur ad tuendum honorem necesse non est, eam legem sequi. Existimatio nominis et fama in judicio hominum de perfectione cujusdam sita est, si hominum judicia discrepant, uti fit saepenumero, paucorum forte perversorum opinioni sensa, et mores accommodari debebunt? Constitutiones quidem ecclesiae duellorum usum fabricante diabolo, et a barbaris hominibus invectum dicunt, atque ita pariter sentiunt viri quique sapientissimi, doctissimi, gravissimique; quae est igitur ista lex, quae ratio tuendi existimationem, famam, honorem? tantine apud virum cordatum valere debent improborum judicia, ut se illis coece subiiciat abjecto animo: ut humanitatis jura in eorum gratiam conculcet, ipsam humanitatem exuat, vitam ac membra sua, et adversarii praesentissimo discrimini objiciat, eique velut idolo vanissimae opinionis immolet? Sic nempe homines, qui sanctis-

simas magistratuum, ecclesiae, ipsius Dei leges excutere nituntur, tanquam libertati suae adversas; et molestas nimium; iidem tyrannicis quorundam furiosorum legibus tanquam jugo colla sponte submittunt, moresque et leves ac temerarias opiniones pro norma sentiendi, vivendi, pereundi habent (*a*).

3. Isthaec lex: *si contumelia fit, provocandum est: si provocatio, condicendum*; apertissime obest supremo Dei dominio in vitam, mortemque hominum, obest naturali erga seipsum et alios caritatis praecepto, obest juribus uxoris, familiae, reipublicae, quibus et provocans et provocatus arctissimo nexu fere adstrictus est. Fac enim, te contumeliam accepisse, aut fecisse alteri; ad conservandum nomen et honorem continuo necessarium erit, vel offerre duellum, vel oblatum acceptare, vitamque et membra vulneribus ac morti exponere? in tua igitur, vel alterius potestate est, uti voculam proferre minus honorificam, sic contra dominium summi Dei, contra naturalis caritatis praeceptum, contra jus uxoris in maritum, jus liberorum in parentem, jus reipublicae in subditum, qui jure conservari volunt eum, quem sibi suisque commodis adstrictum tenent, vitam suam et incolumitatem prodigere, alienam extinguere.

(a) Homines praeter naturae ac religionis leges sibimet alias innumerabiles, ac saepe etiam duriores imponunt ex moribus et opinionibus receptis; cujusmodi sunt, quae in vestitu, salutationibus, consuetudine mutua versantur; in quo genere quaedam probanda sunt, plura ferenda: non pauca reprehendenda, uti sunt leges de luxu, prodigalitate, tuendo honore, sumenda vindicta, ipsa etiam ratione educandi liberos, ac norma sentiendi in negotio religionis, ac salutis. Mirum est, quanta virtuti impedimenta ponat, quantam improbitati licentiam praebeat peccandi mos; ut saepe locum habeat illud Cypriani epist 2. ad Donatum: ,, Esse jam inter nocentes innoxium crimen est. Malos ,, quisquis non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, ,, et caepit licitum esse, quod publicum est ,,.

CVIII. *Duellum repugnat naturali juri*; quia ineptissimum defendendae existimationis, famae, honoris medium est, stolida falsaque nixum opinione, et in summum praejudicium vergens supremi Dei dominii, juriumque, quibus alii gaudent. Concludes sequentia.

1. Si omisso aut recusato duello fortunarum, aut muneris jactura fit, haec ipsa secundum hominum mores ex amisso honore, vel contracta infamia sequeretur; cum duellum nec honorem reparet, nec infamiam deleat; consequens est, ut etiam ineptum sit medium ad fortunas defendendas Iactura istiusmodi bonorum improbitati hominum erit adscribenda, ob quam naturae leges conculcari nequeunt; cogitandum cuivis est, innumerabiles alios esse homines in hoc orbe, qui imbecillitate virium propriam, et praepotentia alienae iniquitatis ingentes calamitates patiuntur, ad quas depellendas uti non licet mediis per sese ineptis. Quapropter distinctio inter duellum vindex honoris, et vindex fortunarum ad eludendas leges, remque apertam obscurandam est adinventa.

2. Similiter naturali legi repugnat duellum ea conditione mitiori, ut apparet, initum, ut inflicto alicubi vulnere, certove numero ictuum a pugna desistatur; neque enim aut vulneratio aptum est medium honoris reparandi neque praesens periculum lethalis vulneris abesse potest; cum, ut supra adnotatum est, nec ipsa vulnera ad mensuram dari possint, et animis incitatis ipso aestu, atque exulceratis facile contingat, ut pactionis limites praetergressi alter in alterius caedem grassentur. Hinc arreptis armis ad necandum aptis ea etiam, quae non *fatalia* audire solent prohibita duella sunt.

3. Qui ficte et simulato condicunt, vel cum opinione certa, pugnam ab aliis impediendam fore, nisi ex ipsa re, et adjunctis locus pateat, aeque in

legem naturae peccant, ac qui in fornicationem, vel adulterium darent consensum excluso animo re ipsa patrandi. Ex hoc igitur capite praeter alia jure damnata est a Benedicto P. XIV. propositio 2. cit. constitutione.

4. Cum pugna ex condicto, et pacto convento fiat, in quo uterque contrahens aeque persona est primaria; hinc non is modo, qui duellum offert, verum et qui acceptat, aggressor vitae est, neuter defensor honoris: uterque igitur ad sarcienda injusta damna ex alterius nece provenientia obligatur: uti et is, qui operam praestat efficacem, ex quo duellum vel alterius occisio consequitur (a).

(a) Anno 1751. eruditissimum de duello tractatum ediderat P. Daniel Stadler S. J., qui tum sereniss. S. R. I. principi electori, Bavariae duci Maximiliano Josepho a confessionibus erat; in eo tractatu cum humanitus quidpiam, ut in re difficili, passus esset auctor, tota Benedicti P. XIV. constitutio, anno posteriore 1752. emissa, contra eum tractatum directa dicebatur ab hominibus malevolis, multis passim criminationibus in eundem, ejusque ordinem adjectis. Igitur tuendi honoris et solatii causa literas dedit auctor ad Benedictum P. XIV., ceu communem fidelium patrem ac literatorum patronum summum; qui responsum misit apostolicae benignitatis plenissimum. Lectoribus non ingratum fore arbitror, si eas literas ex pagella typis impressa Monach- A. 1753. typis Franc. Joh. Thuille adcurate exscribam. Auctor tractatus inter alia sic scripserat: „ Dum „ sua Sanctitas constitutionem recenter editam per societa- „ tis nostrae presbyterum ad me mittere dignata est, no- „ vo argumento paternam suam erga me clementiam de- „ monstravit. Ex ea constitutione non solum cognovi, a „ quibus propositionibus posthac abstinendum sit, sed una „ et mentem sanctitatis sua eo ferri intellexi, ne quis exi- „ stimet, usum duellorum ulla ratione tolerari posse. Quid- „ quid igitur in meo tractatu aut huic sapientissimae menti „ non satis consonum, aut illis damnatis propositionibus „ a fine fuit, ex animo rejicio, pariter strictus futurus po- „ sthac in hac materia. - - Illud tamen excusare me potest, „ quod potissima auctorum pars, Layman, Sporer, Reif- „ fenstuel, Pichler, Casafa, Milante, plurimique alii non „ ita rigidi fuerint, rectique tenaces, ac ego, qui soli ja- „ cturae sustentationis necessariae, conjunctae cum aperte

„ denegata justitia, duelli licentiam alligavi. Itaque non im-
„ merito animum meum affligit, quod passim, etiam in
„ novellis publicis, tum Venetis, tum Germanicis liber meus
„ indigitetur tanquam errorum omnium latibulum. Occa-
„ sione hac utuntur aemuli, quales in aulis ferme nunquam
„ desunt confessario, principem suum obfirmanti in virtutis
„ semita contra homines noxios. Existimationem demere
„ si non possunt, atterunt saltem, dum leviter theologia
„ tinctum praedicant conscientiae arbitrum. Calamo me
„ facile vindicarem: at abstinui hactenus, eoquod dubi-
„ tarem, an id Sanctitati suae probaretur. — Epistola summ.
„ Pontificis ad auctorem.

„ Benedictus P. XIV. Dilecte filii, salutem et aposto-
„ licam benedictionem. Religiosae ac filiali tuae erga apo-
„ stolicam sedem obedientiae laudi vertimus, quod con-
„ stitutionem nostram adversus duellorum abusum, ac
„ propositiones nonnullas eisdem faventes, non aequani-
„ miter solum, ac reverenter exceperis, sed mentem no-
„ stram ita sis assecutus, ut praeconceptas opiniones statim
„ rejeceris, et ad propugnandas, docendasque saniores
„ sententias egregie te comparatum exhibeas. Quicunque
„ praejudiciis vacuum ad praefatam constitutionem nostram
„ animum adjecerit, luce clarius perspiciet, id unum nobis
„ propositum fuisse; ut omne duellis patrocinium eripere-
„ mus, quod catholici, ac probi caeterorum doctores,
„ etiam ante opus a te vulgatum, paulo indulgentius ac la-
„ xius iisdem praestiterunt. Quare non tam operis tui sen-
„ tentias, quam ab aliis traditas opiniones in examen ad-
„ ductas auctoritate nostra proscripsimus. Prima enim ex
„ damnatis opinionibus est patris Reiffenstuel ordinis mino-
„ rum; secunda patris Sporer ord. recoll., et tertia patris
„ Milante ordinis praedicatorum. Quem quidem delectu eo
„ etiam consilio habuimus, ne in te unum districta videre-
„ tur censura, et facile omnes intelligerent, nullam esse
„ apud nos in veritate asserenda personarum, institutorum-
„ que acceptionem. Ceterum ut famae atque existimationi
„ tuae paterno studio consuleremus, latam a sacra indicis
„ congregatione libri tui proscriptionem suspendimus, atque
„ inter damnatos auctores nomen tuum referri minime per-
„ misimus. Haec autem, si tecum ipse diligenter reputave-
„ ris, quae de te falso in vulgus jactantur, non dissimula-
„ bis solum, ut gravem decet ac prudentem virum, sed
„ plane contemnes. Vinces porro obloquentium aemulorum
„ invidiam, tum rei per se perspectae veritate, tum no-
„ stro, aliorumque praeclare de te sentientium judicio.
„ Neque ad elevandam vel minuendam, quam apud opti-
„ mum principem iniisti gratiam, inanes praevalebunt ob-

„ trectationes, si pergas ut facis, religiosae vitae conver-
„ satione, optimisque studiis, ac laboribus de christiana
„ republica bene mereri. Ita enim fiet, ut, quam apud
„ aequos rerum aestimatores acquisisti, doctrinae ac pro-
„ bitatis laudem, constanter tuearis, nostrumque magis
„ demerearis praesidium, quod tibi nunquam defuturum
„ pollicemur, in ejusque pignus apostolicam benedictionem
„ tibi amanter impertimur. Datum Romae apud Sanctam Ma-
„ riam Majorem die 3. Martii 1753. Pontificatus Nostri an-
„ no decimo tertio.

CAPUT XIV.

UTI PLERAQUE HOMINUM NEGOTIA, SIC ET PLURIMA OFFICIA VERSANTUR CIRCA RES EXTERNAS AD VITAE HUMANAE NECESSITATEM, COMMODITATEM ET HONESTAM JUCUNDITATEM CONDITAS.

ARGUMENTUM.

§. *CIX. Primaeva communio rerum, CX. jure sublata est. CXI. Notio dominii. CXII. Consectaria. CXIII. Modus aequirendi. CXIV. occupatio. CXV. Accessio. CXVI. Reliquiae communionis primaevae. CXVII. Jus residuum ex primaeva communione. CXVIII. Modi aequirendi derivativi. CXIX. Vis ultimarum voluntatum non est a natura: CXX. sed lege positiva. CXXI. Successio ab intestato. CXXII. Proprior est naturali legi. CXXIII. Dominium interimisticum. CXXIV. Jura et obligationes possessoris bonae fidei. CXXV. Obligationes possessoris malae fidei. CXXVI. Usucapio an natura transferat dominium. CXXVII. Delicta contra jura dominii et possessionis.*

CIV.

Cum jure conservandi vitam conjunctum est jus utendi externis rebus ad vitae conservationem ne-

res nullius, vi libertatis naturalis singulis in solidum competens.

2. Communionem primaevam *turbat*; qui alium impedit, quo minus rebus communibus uti, easve apprehendere possit. Vi libertatis naturalis cuivis permittendum est, ut in usu jurium suorum suum sequatur judicium, quamdiu nil facit, quod repugnet aliorum juri. Nemo igitur alterum ab apprehensione, asservatione vel usu rei ab alio nondum apprehensae *excludere* potest sine turbatione communionis primaevae: ac si plures ferantur in rem eandem, prior tempore erit prior jure, eritque melior conditio ejus, qui rem apprehendit, suaeque potestati subjecit. Neque invito cuiquam eripi res potest, quam is suos in usus paravit. Quamdiu tamen manere primaeva communio intelligitur, finito usu, si res manet, alius, eadem uti potest; ac si rei usus pluribus communis esse queat, nemo impediendus est, quominus una utatur.

3. Quoniam jus utendi rebus externis connatum est, atque inane foret si turbatori resisti non posset; idcirco idem censetur perfectum, et conjunctum cum jure belli, atque illius violatio est injuria stricte dicta (*b*).

4. Res apprehendi, asservari, adhiberi ad usus possunt duplici modo: *primo* cum animo, ut finito usu alii possint uti, vel usum ejusdem simul participare, si natura rei patitur; ac talis apprehensio non tollit communionem primaevam. *Secundo* cum animo eam sibi habendi ut propriam, aliosque excludendi ab usu, nisi quem ipse concesserit. Porro cuivis competit tale jus rem apprehendendi cum animo, eam sibi habendi, sive tenendi ut suam et propriam, aliosque deinceps ab ea re, ejusque usu, quamdiu voluerit excludendi. Nam et rationes praesto sunt ita apprehendendi, quas infra expendemus, et jus asservandi per se non constringitur ad certum tempus, atque in tanta ubertate naturae aliis res

aliae praesto sunt, quas simili jure animoque apprehendant, ac teneant. Hinc oritur idea dominii ac proprietatis, quae communionem primaevam tollit: *Dominus* enim ac *proprietarius* fit, qui rem animo habendi ut suam, sive ut propriam apprehendit, ita ut sine voluntate domini, alii a re vel usu rei excludantur. (*c*). Dominii notio et consectaria mox expendemus, exposita ejus justitia, ac ratione recedendi a primaeva communione.

5. Ex his etiam idea communionis positivae ac mixtae formari potest, quarum utraque a negativa, de qua supra, plurimum differt. Communio *positiva* intelligitur, quando pluribus conjunctim, exclusis aliis jus proprietatis competit in re indivisa, ita ut singuli condominium habeant, omnes vero conjunctim tanquam una persona moralis spectentur. Communio *mixta* est, quando res universitatis seu plurium certo fine consociatorum propria est; aliiqui ab usu et jure ad usum, qui de universitate non sunt, excluduntur, singuli autem usum quidem habeant, nec tamen rem ut propriam nequidem pro rata teneant; qualis communio est monachorum, ut iniquit Wolfius (*d*).

(a) Conf. §. XIII. d. Finis creatarum rerum indicatur Sap. XIV. 13. „ ut non essent vacua sapientiae tuae opera: pro„ pter hoc etiam credunt homines exiguo ligno animas suas, „ et transeuntes per mare liberati sunt.„ Adde psal. VIII. 8. 9. Genes. I. 30. ibid. IV. 4. Abel obtulit de primogenitis gregis sui. Genes. IX. 2. 3.

(b) §. XVII. d.

(c) §. XVII.

(d) Institut. l. n. et g. §. 197.

CX. Discedendi a primaeva communione, et rerum dominia introducendi non una causa fuit. Aucto enim hominum numero ea, quae sponte nascuntur, haud sufficiunt omnibus ad victum, vestitum, habitationem, aliasque necessitates; sed assidua cultura, ac magno labore opus est ut res usui et com-

moditati aptentur. Si istiusmodi res labore partae in communione essent, cum multi otio torpeant, iidemque prae aliis vivere delicate velint; quae pax, justitia, tranquillitas haberet locum? Dein *naturale vitium est, negligi, quod communiter possidetur, utque se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur; denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet alienae* (a). Alia est praecipua causa, ut arceantur discordiae ex rixae, *quae in re communi immensae oriuntur* (b). „ Nequaquam autem ideo, inquit Pufendorfius (c), res sunt distinctae, ut nequis per eas aliis inserviret, et ut divitiis repertis solus incubaret. -- Inde post proprietatem rerum introductam data est facultas hominibus non tantum commercia insigni cum utilitate generis humani exercendi, sed et materia parta humanitatem et beneficientiam adversus alios uberius expromendi: cum antea opera tantum ac labore liceret aliis inservire „. Haec quidem eo minimum valent, ut dominiorum introductio, sublata communione primaeva, non invita natura esse facta intelligatur. Verum quoniam in diversas sententias abierunt auctores, ordine quodam rem omnem deducamus.

1. Spectato primigenio statu hominis ac secluso adventitio communio negativa rerum obtinuit. Patet id ex praec. §. (a).

2. Haec primaeva communio tolli potuit non repugnante naturali jure, fierique divisio, et introduci dominia rerum. Nullo enim probabili argumento ostendi potest, naturam vetuisse proprietatem, praecipisse communionem, ex qua tot discordiae, tantaque perturbatio consequeretur. Conf. praec. §. d. (d).

3. Sicut autem communio rerum non fuit praecepta, sic neque ita vetita, ut rerum divisio et dominiorum introductio censeri debeat necessaria, et

praescripta naturali jure. Hoc enim jus eum finem non habet, ut res *proprias* teneat homo. Si tranquillitas humani generis id poscit, tota ea necessitas ex adjunctis, vel potius serie adjunctorum pendet, quae nec semper, nec ubique eadem est, ceu ex numero hominum, vitae genere ac moribus, rerum copia, probitate aut malitia aliorum; quae quidem omnia perquam mutabilia sunt. Neque continuo tanquam naturae praeceptum haberi potest id, quod ob praesentia adjuncta unicum est medium, naturae praeceptis satisfaciendi.

4. Hactenus eo pervenimus, ut intelligatur, primum viguisse communionem rerum: eam potuisse tolli introductis dominiis: non tamen debuisse tolli, nisi consilia naturae in praeceptis numeremus, et quod jus naturae *inclinans* veteres dixere, id habeamus pro jure praeceptivo (*e*). Quaeritur, quo facto et quo jure ea communio sublatata sit invectis pro illa dominiis. Pufendorfius pactum et tacitam hominum conventionem accessisse putat (*f*). Si enim unus rem apprehendit animo eandem sibi, atque ut propriam tenendi, alios, ni consensissent, neque re illa prohiberi, neque usu excludi potuisse autumat. Sed totum id commentitium est; nam illa communio negativa erat, et pertinebat ad res *nullius*. Nemo ergo alius abdicare jus quoddam debuit: nemo injuriam patiebatur; cum omnes aequali jure gauderent, res in medio positas apprehendendi, ac dominio subjiciendi, nisi forte pro quavis apprehensione, asservatione, vel quovis usu rei pactum quoddam et tacitam hominum conventionem fingas. Casui necessitatis singularibus juribus providit natura; neque siquis nunc occupare gestit rem vacuam et in medio positam, de hominum consensu, pacto aut conventione cogitat.

5. Veteres quidem scriptores divisionem rerum, ac dominia ex jure gentium provenire putant, decepti confusis ideis, ac loquendi formulis, quibus usi

sunt ICti Romani. Si adcurate, ut in disciplinis necesse est, loqui velimus, jus gentium illud est, quod inter diversas gentes tanquam personas morales in statu naturali viventes obtinet. Atque haec quidem gentis idea territorium, ac dominium rerum jam continet, ut ex ea dominium provenire minime possit. Contra vero ICti Romani jus gentium dixerunt id, quod hominum duntaxat, non bestiarum proprium est (*g*).

6. Hisce rejectis origo dominiorum remote quidem a jure naturae concessivo, proxime a facto hominum oritur, quo res in medio positas apprehenderunt animo eas habendi sibi, sive ut suas, ac proprias (*h*).

(a) L. Meminimus. 2. c. quando et quibus quarta pars.
(b) L. in re communi 26. d. de servitut. praed. urban. adde s. Thomam 2. 2. q 66. a 2. et Genes. XIII. 6. 7.
(c) Pufendorf de I. N. et G. l. II. c. VI. §. 5.
(d) S. Augustinus tr. 6. de haeres. c. 40. nominat quosdam haereticos, qui se apostolicos dixere, ac damnarunt possessores propriarum rerum. Quem errorem postea quidam Anabaptistae recoxerunt.
(e) Conf. §. XIII. c.
(f) Pufendorf. l. IV. c. IV. §. 5.
(g) L. 1. ff. de acq. rerum dominio adde l. 3. ibid.
(h) Conf. §. CIX. (d.)

CXI. *Dominium* est jus in re extendens se ad omnem usum rei, quatenus in dominio est; inferes;

1. Vi dominii, cum sit jus in re, censetur res ipsa domino divincta, ejusque propria, ut alii re et usu rei jure excludantur. Rei *propriae* opponitur tum *communis*, tum *aliena* quae in alterius dominio est.

2. Jus ad omnem usum rei continet jus *disponendi de substantia rei* (uti cum ex materie fit species, aut res ipsa absumitur, vel destruitur) ac de *con-*

sectaris ejusdem, et quidem pro arbitrio ac in commodum suum; quia cuivis concedendam ei libertatis, ut suis in actionibus suum sequatur judicium; et quoniam jus differt a recto usu juris [illegible]; hinc qui re sua male utitur, nulloque honesto fine destruit, in leges naturae peccat: nec tamen alteri injuriam facit; quia vi dominii omnes alii a jure in rem illam excluduntur.

3. Quia dominium involvit jus disponendi de substantia rei, id tantum cadit in res naturales extra hominem positas, et hominis causa usui inserviuntur, estque id, quod vocant *dominium proprietatis*: aliud enim pessimo abuso vocant appellant dominium jurisdictionis, idque honorum, vel eminens sive altum; quae quidem a natura dominii, et praesenti tractatione penitus abhorrent.

(a §. XIII. f.

CXII. Consectaria dominii, ac jura specialia, quae ex dominio profluunt, sita sunt in jure percipiendi omnia emolumenta ex re sua: in jure possessionis, et in jure alienandi.

1. Jus percipiendi emolumenta et commoda ex re sua continet facultatem disponendi de substantia: dein jus percipiendi commodum ex usu rei, et jus percipiendi fructus, quos profert. Unde alia res *fructuosa* dicitur, alia non fructuosa, sed natura sua sterilis; quae tamen usu commodum praestat, vel usu consumitur. Atque ob istiusmodi emolumenta ac commoda res dominio sui praestat. Unde vulgo dicitur: *Res fructificat suo domino: ex re aliena nemo locupletari debet: res domino suo stat, aut cadit.* Quia substantia rei, usus, ac fructus inter se differunt, ac veluti partes sunt dominii, hinc *plenum dominium* vocant, quod nulla parte seu nullo speciali jure in dominio alias contento est di-

L

minutum: contra *minus plenum*, quod est jure quodam diminutum. Alii *perfectum* vocant dominium, quod tum proprietatem sive substantiam rei, tum emolumenta, id est, usum et fructum continet: *imperfectum*, quod alterum continet sine altero: estque *directum*, quod rei substantiam vel proprietatem complectitur: *utile* quod emolumenta habet, nempe usum, vel fructum, vel conjunctim usumfructum (*a*).

2. *Possidere* dicitur rem, qui eam potentiae suae physicae subjectam tenet, aut qui usum vel exercitium juris in sua potestate habet. Uti in dominio res corporales et incorporales sunt; sic possessio corporalium vera est, ac facile intelligitur: incorporales, sive jura dicuntur *quasi possideri* ob potentiam physicam ad actus ex illis juribus provenientes, jus possidendi dominio adnexum esse, vel inde patet, quod sine detentione rei, aut potestate non impedita utendi jure suo, dispositio de re, aut usus juris fieri non possit. Amissa possessione subducitur res quidem potestati domini, ut dominium exercere nequeat: non tamen idcirco etiam jus rem detinendi, vel jure suo utendi amittit, neque ob eam causam dominus vult, rem non amplius esse suam. Ergo amissa possessione non amittitur dominium, sed solo animo retinetur, proindeque etiam jus possidendi dominio adnexum retinetur. In possessione igitur inest aliquid facti, et aliquid juris; unde *possessio facti* dicitur detentio rei, vel usus juris animo illam rem, vel jus sibi habendi concurrente juris adminiculo; *possessio juris*, jus reale seu potestas rem sibi detinendi, et commodis inde provenientibus fruendi (*b*).

3. Quia dominus de re sua pro arbitrio disponere potest, eidem jus competit dominium transferendi in alium: hoc est, rem *alienandi*; quod aeque ad res corporales, quam incorporales, pertinet. Atque ita intelligitur, quod dominia ab uno ad alium

transire possint. Illud per se manifestum est, neminem plus juris in alium transferre, aut plus juris alteri *dare* posse, ac ipse habuerit. *Dare* enim idem est proprie, ac dominium transferre; unde qui dominus non est, dare non potest.

(a) Cum dominium directum emolumentis careat, videndum est, quae jura vel commoda undecunque illi adhaereant, ne umbra dominii et inane vocabulum sit. Quid enim juvat, siquis se dominium directum Africae et Asiae dicat, nec illum commodum inde ferat?

(b) Vulgo ad possessionem requirunt corporis, animi ac juris adminiculum, quatenus jus non resistit possidere volenti, neque eum inhabilem efficit. Qui injuste tantum possidet, ob id inhabilis ad possidendum non est. Sola detentio rei sine animo eam sibi habendi, possessio naturalis dicitur, sed vera possessio non est. Commodatarius detinet librum, creditor pignus, quin velint eam sibi habere: unde potius verus dominus haec possidet per commodatarium, vel creditorem. Idcirco civilem vocant possessionem, qua quis rem tenet animo eam sibi habendi.

CXIII. Vi status primigenii jus acquirendi connatum est, non autem ipsa acquisitio, vel dominium rerum, quod in numero jurium adventitiorum est. Multiplices autem acquirendi modos natura suppeditavit homini ad felicitatem vitae, semper tamen leges suas salvas voluit, quapropter et de modo acquirendi, et de justitia acquisitionis tractari solet:

1. Modus acquirendi est sufficiens ac legitimum, sive legibus conforme medium acquisitionis: isque *originarius*, quo acquiruntur res nullius: *derivativus*, quo acquiritur res, quae fuit in dominio alterius: praeter ea modus *principalis*, quo acquiruntur res ipsae: *accessorius*, quo acquiruntur rerum accessiones.

2. *Titulus* est ea ratio, ex qua intelligitur justitia acquisitionis: ac si ex facto, quo fit acquisitio, intelligitur ratio translati dominii, ea dicitur titulus *translativus* dominii; seu juris realis; secus non tran-

lativus dominii; seu juris realis; secus non translativos dominii; uti fit in loco commendato. In priore illo alius nominatur *verus* titulus, quo vere et actu transfertur dominium aut jus reale, alius non *verus* seu *apparens*, per quem videtur jus transferri, etsi revera non transfertur, estque hic aut coloratus, existimatus, presumtus.

CXIV. Occupatio est apprehensio rerum nullius, animo eas sibi habendi ut proprias. Duae igitur, si haec notio resolvitur, conditiones sunt in re occupata, duae aliae in homine occupante. 1. ut sit res nullius: 2. ut ejus naturae sit, quae apprehendi et teneri possit: dein 1. ut ponatur factum, quo res apprehenditur, sive in potestatem redigitur: 2, et animus eam habendi ut propriam. Occupationem esse modum acquirendi originarium, eumque principalem, indicavimus §. CIX. (d) Ex his concludes.

1. A familia vel gente transmigrante integer terrae tractus, qui nullius est, occupari potest; quae est occupatio *per universitatem*: eodem tempore singulae partes illius tractus a singulis occupari possunt: quae est occupatio *per fundos*. Hisce partibus occupatis res quaedam peculiari occupatione opus habent, uti lapilli, ferae, aves, pisces.

2. Homines non sunt res nullius, neque bona naufragorum, nec res amissae ex rheda cadentes, nec animalia fugitiva, quamdiu vel ipsa reditura sunt, vel a domino internosci, et revocari possunt.

3. Putant nonnulli, jus occupandi occupari posse. Falso. Nam istuc jus non est res vel jus nullius, sed singulis connatum. Quando pisces, fere ita clauduntur, ut elabi non possint, ipsae censentur occupatae, non vero jus occupandi jam occupatum dici potest. Occupatio ceu factum attingit res singulares ac determinatas: jus occupandi *objective* est indeterminatum; quod non cadit in factum; *subje-*

nascitur ex animalibus, ad damnum ventris non attento mare, pertinet (*a*) quemadmodum non ulla satio aut platatio, seu ipsum solum facit, quod sata nostra sint (*b*). Secundo *alluvio*, dum solo nostro sensim et pedetentim particulae quaedam adjiciuntur, de quarum domino constare nequit (*c*) Sic venae metallorum, fuisse carbonariae, lapicidiae etc. spectantur ceu fructus et partes fundi, cui accrescunt; quod non idem de thesauro, seu pecunia vetere in fundo deposita censeri potest. Tertio *avulsio*, *vis fluminis* vel *coalitio*, uti quidam appellant: sive incrementum ab alio avulsum, et fundo nostro simul adjectum; idque, si constat de priore domino, ejus manet, neque nostrum fit, (*d*) uti nec merces, naves, resve aliae inundatione, aut naufragio portatae ad nostrum fundum. Quarto *insula* in flumine aut mari nato, quae si ea nullius sunt fit occupantis, alias illius, cujus est flumen, vel ea pars maris. Sed aliter visum imperatori (*e*). Quinto *alvei mutatio*. Alveus est ejus, cujus est flumen. Si istuc nullius sit, fit occupantis. Si fluvius ex agro tuo fecit alveum, dominium in eo retines, quamdiu non derelinquis, etsi agere annis pluribus inundetur (*f*).

2. *Species accessionis industrialis sunt*, primo *specificatio*, quae hic sumitur pro effectione novae formae aut speciei ex *aliena* materia; uti cum ex lignis sit navis, ex argento vas. Ac tum si forma pretio superet materiam, aequum est, ut species cedat specificanti, ac domino praestatur aestimatio materiae, saltem si bona fide egerit, et suo nomine, ac si producta species non possit in antiquam materiam reduci (*g*). Contra si materia pluris aestimetur, quam forma, species cedit domino materiae. Secundo *confusio* fit in liquidis aut liquefactis, *commixtio* vero in aridis, ceu frumenti granis. Si talia apparari non possint, communia fiunt pro rata; nempe pro quantitate et qualitate. (*h*) Tertio,

adjunctio fit diversis modis, nempe per *inclusionem* gemmae in annulo: per *intexturam* fili aurei, vel argentei in alienam materiam: per *ferruminationem*, qua metalla ejusdem generis consolidantur; per *adplumbaturam*, qua conjunguntur metalla generis diversi: per *inaedificationem*, qua aedificium ex aliena materia in solo proprio, vel ex propria materia in alieno solo ponitur; per *scripturam* et *picturam* in aliena charta vel tabula. Regulae adjunctionis sunt: si rei meae adjungitur, quod alienum non est, id meum est: si accessorium sit alienum, et separari possit absque detrimento rei, reddatur suo domino: si separari nequeat erit pro rata communis, sic ut arbitrio rem decidant, habita etiam ratione bonae vel malae fidei illius, qui est auctor conjunctionis. *Ridiculum est*, inquit Justinianus (i): *picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere.* Unde vulgo dicitur: tabula cedit picturae, et aedificium solo.

3. *Species accessionis mixtae* sunt *plantatio et satio*; ac si plantae et arbores radices nondum egerunt in alieno solo, separari possunt; secus domino fundi cedunt, praestita alteri aestimatione. Principium illud; *accessorium sequitur principale*, tum demum locum habet, cum rei meae accedit id quod acquirere volo, ac possum physice et moraliter.

(a) 37. I. de rerum divisione.
(b) § 32. ib. et l. siquis. 11. de rei vindicat.
(c) § 20. I. de rer. division.
(d) § 21. ibid.
(e) § 22. ibid.
(f) § 23. et 24 ib.
(g) §. 25. ib. adde l. quidquid 27. §. 1. D. de acq. rer. dominio: et l. de eo exibendo p. §. 3. D. ad exhibendum. Acute animadvertitur l. adeo 7. §. 7. D. de acquir. rer. dominio cum grana, quae spicis continentur, perfectam habeant suam speciem; qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam, quae est detegit.
(h) §. 27. 28 de rer. div. aliter dicendum est, si res commixtae vel confusae separari possunt, secundum l. idem. 6.

§. 1. D. de rei vind. Ceterum quia in nummis maxime spectatur publica aestimatio, et valor impositus, atque ii statim, ut expenduntur; censentur consumi; hinc leges statuunt, ut qui nummos alienos sibi solutos cum suis miscuerit, eorum dominus fiat, non tam ob commixtionem, de qua hoc loco agitur, quam quod relate ad priorem dominum consumti censeantur. l. si alieni. 78. D. de solutionibus.

(i) §. 54. I. de rer. divis. De inaedificatione ibid. §. 29. 30. adde l. habitator. 59. D. de rei vindicat. et l. 1. D. de tigno juncto. De casu, quo quis suo in solo ex aliena materia aedificat mala fide, vide l. si res. 98. in fine D. de solution. et l. in rem. 23. §. 6. D. de rei vind. D. scriptura §. 33. rer I. divis. De pictura §. 34. ib. de intextura §. 26. ibid.

CXVI. Post originarios acquirendi modos, quibus solis communio primaeva tollitur, agendum est de reliquiis communionis primaevae, nempe iis de rebus in quibus eadem etiam nunc usum habet; suntque.

1. *Res inexhausti usus*, sive illae, quarum usus omnibus hominibus patet, et sufficit, quotiescunque iisdem indigent. Dominus rei alios excludit usu rerum suarum, si vult; at vero usu rerum, quae omnibus patent, ceteri excludi nec possunt, nec debent. Ejusmodi res sunt aer, aqua profluens, lumen et calor solis. Quod ita comparatum est, ut alii usu ejusdem per sese nequeant prohiberi, nequit dominio subjici.

2. Communio primaeva obtinetur in rebus, quae occupatae nullo modo sunt, et ex se occupari possunt; cujusmodi sunt res derelictae an etiam ferae naturali libertate gaudentes? an res amissae quarum dominus adhibita quavis diligentia post longam moram non comparet? an thesauri in fundo alieno inventi?

CXVII. *Jus residuum ex primaeva communione*

appellatur illud quod competit in res existentes in alterius dominio; cujusmodi est.

1. Jus necessitatis extremae, de quo actum est supra.

2. Jus innoxiae utilitatis. Nam in communione primaeva, si plures ejusdem rei usum participare possunt, id permittendum est sine discrimine. Sed introductis dominiis vi libertatis naturalis penes dominum judicium esse debet, utrumne usus rei suae alteri concedendus innoxius sit, sive absque detrimento vel periculo concedi possit. Idcirco istud quidem jus fere ad imperfecta referri solet. Exemplo est transitus per terras, et flumina, quae in alterius dominio sunt: dein commoratio in alieno territorio: habitatio concedenda ei, qui sede sua expulsus receptum quaerit. In his saepe jus necessitatis locum habet.

CXVIII. *Modi derivativi acquirendi*, per quos jura vel res a dominio unius in alterius dominium transeunt, a voluntate hominis, vel lege pendent, eaque aut naturali aut positiva; utrinque contingit *alienatio*, qua alter jus ad rem amittit, alter acquirit, atque una commoda et incommoda cum re, vel jura conjuncta. Ejusmodi modi derivativi et alienationes, quae hominis voluntate fiunt, sunt.

1. *Divisio*, qua res existens in communione positiva, inter communionis socios distribuitur pro rata, qua erat communis; raro enim; ut supra animadversum est, durat communio positiva, tum quod voluntates plurium raro consentiant, tum quod res parum accurate administrentur. Res *dividua* pro numero sociorum, et ratione juris, quo quisque gaudet, secatur in partes; si *individua* est, uni relinquitur tota, aliis praestita aestimatione, vel pre-

tium ea vendita distribuitur pro rata, vel usus rei per vices singulis conceditur.

2. *Cessio* spectat jura incorporalia, quae ab uno transferuntur in alium, quasi traditione.

3. *Traditio* ad res corporales pertinet, quarum dominium transfertur; quod quidem spectata naturae simplicitate videtur fieri posse, quin et possessio, re, vel symbolo una statim transferatur, nisi concipias eum, qui dominium transtulit, deinceps non suo, sed ejus, in quem transtulit, nomine possidere.

CXIX. Ad modos derivativos ab hominis voluntate pendentes, anne testamenta et ultimae voluntates dein, successio ab intestato, praescriptio et usucapio pertineat, vehementer ambigitur: sunt enim, qui haec omnia a legibus positivis, non vero a naturali lege, quae hominis disponentis voluntatem consequeretur, vim et firmitatem habere putent. Ac primo *testamentum*, seu *ultima voluntas* a Pufendorfio dicitur *declaratio voluntatis nostrae circa successores in bona nostra post mortem nostram; quae tamen ante mortem nostram pro lubitu nostro sit mutabilis, et revocabilis, et ex qua aliis demum ab excessu nostro jus nascatur* (a). Haec igitur natura atque essentia est ultimae voluntatis, ut sit mutabilis, sive ambulatoria usque ad supremum vitae exitum: ut nullum jus in re vel ad rem, ae nequidem spem *certam* in haeredem transferat vivente testatore: ut hic illud mutare penitus rescindere, novum condere, intestato decedere, si velit, queat, quin haeres de injuria possit conqueri. Dicitur *confirmari* per mortem, sed unde mors vim confirmandi habeat, quod antea infirmum est; an id naturae lege, an positiva firmum evadat, magnopere dubium est (b). Ex his inferes:

1. Cum data notione ultimae voluntatis minime

rius praemoriatur, eadem non ad istius haeredem postea venit, sed penitus vim non habet etiam mortuo donatore.

(a) Pufendorf. de I. N. et G. l. IV. c. X. §. 3.
(b) Hebr. X. 16. 17. „Ubi testamentum est, mors necesse „ est, intercedat testatoris. Testamentum enim quod in mor- „ tuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum vi- „ vit, qui testatus est.“
(c) Grot. de I. B. ac P. l. II. c. VI. n. 14.
(d) L. I. D. de mortuis caus. Donationibus ab his segregant ipsae leges dispositionem morientis, quae eo etiam vivo vim habet: respondi -- eum, qui absolute donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare. L. Seia. 42. D. ib.

CXX. *Ultima voluntas quaecunque vim et efficaciam transferendi dominia non habet a naturali, sed positiva hominum lege.* Nam ad transferenda ex naturali jure dominia necessaria est et voluntas et potestas transferentis ipso tempore, quo fit alienatio; porro testator vivus voluntatem transferendi non habet: mortuus non habet potestatem; nam dominium bonorum fortunae, quae nec usum praebent mortuo, nec ab eo servari possunt, cum homine extinguitur, uti et omnis voluntas circa ea disponendi extingui censetur, ut adeo homo, qui nudus egressus est de utero matris suae, nudus revertatur (*a*). Hinc si princeps gratiam concessit *ad beneplacitum suum*, ea per mortem principis, qua ejus beneplacitum extinguitur, pariter cessat. Aliter declarari eadem res potest in hunc modum: in quavis alienatione necesse est, ut consensus transferentis, et acceptantis una existant. Porro consensus transferentis, uti et potestas transferendi cessat post mortem, ante quod tempus haeres cum effectu consentire non potest; hinc *siquis donaturus mihi pecuniam, dederit alicui, ut ad me perferret, et antea mortuus erit, quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei, constat* (*b*); tum quia man-

datum per mortem donantis exspirat, tam quia non una existit utriusque consensus. Denique dispositio quantumvis habili tempore concepta, si in tempus inhabile conferatur, inutilis est. Exemplum praebent leges: *Stichus servus meus, si eum haeres alienaverit, liber esto: inutiliter libertas datur; quia id in tempus confertur, quo alienus futurus est* (c). Qui aliter sentiunt, sequentibus argumentis pugnant:

1. Vi dominii, inquiunt, quivis alienare res suas potest sub quavis conditione, et quovis modo: igitur et sub hac conditione, ut non acceptari velit, nisi post mortem suam. R. Sub quavis conditione, sed tamen pro tempore, quo transferendi voluntas durat, et potestas suppetit. Exemplum praebet lex cit. Stichus.

5. Translatio dominii a testatore fit sub conditione duplici *et mortis*, *et non revocatae donationis*. R. Translatio haec vivo testatore nihil juris transfert, nihilque operatur, perinde ac si dicerem, donabo tibi, si mihi placuerit: mortuo testatore nil juris transferre, nec quidquam operari potest; eoquod ejus voluntas et potestas transferendi extinguatur. Jus revocandi ultimis voluntatibus ex natura inest; si ponas in abesse, manente sola conditione mortis, dispositio inter vivos intelligetur facta, cujus sola executio ad tempus mortis differtur, quemadmodum contingit in pactis successoriis. At in actu ultimae voluntatis ipsa translatio dominii, non sola executio post mortem fieri deberet, nempe eo tempore, quo testator nec jam vult, nec potest quidquam disponere. Actus alii conditionati promittenti obligationem imponunt exspectandi eventum conditionis, et promissario spem debitum iri faciunt; at si conditio rejicitur in arbitrium promittentis, omnium consensu nulla est, et nugatoria promissia.

3. Voluntas ac potestas defuncti perseverat

raliter, idque sufficit ad transferendum dominium. R. Dicatur per me ea voluntas ac potestas moraliter perseverare, nempe ex fictione juris, ac legibus positivis, quae vim tribuerunt ultimis voluntatibus; sed re spectata aut jure quodam reali eadem nullo modo perseverat. ICti romani, qui ad transferendum dominium voluntatem ac potestatem tum transferentis, tum acceptantis necessariam esse viderant, tria tempora diversa, nempe tempus factae dispositionis, et tempus mortis, et tempus aditae haereditatis conjunxerunt, et jacentem hareditatis conjunxerunt, et jacentem haereditatem instar personae fictae considerarunt. At enim ejusmodi fictiones non admittit simplicitas naturalis juris.

4. Bonis relictis obligatio inhaeret, ut creditoribus satisfiat; igitur et obligatio a testatore imposita inhaeret, ut transeant ad haeredem. R. Etsi bona relicta non maneant propria defuncti, tamen ex natura crediti manent cum onere, ut creditoribus ex illis satisfiat; nec propterea defunctus de illis disponere intelligitur pro tempore, quo voluntate ac potestate disponendi caret; etsi enim nollet creditoribus satisfieri, tamen vi justitiae satisfaciendum est. Contrarium fit circa transferendum post mortem dominium rerum; quia disponeret in tempus inhabile.

5. Si de fama defuncti detractum est, intelligitur retinere jus, ut reparetur; igitur et voluntas ultima aliquo modo perseverat post mortem. R. Bonum famae est bonum morale immortalis animi proprium; quod proinde per mortem extingui non censetur. At bona fortunae duntaxat in dominio vivorum sunt.

6. Societas humana exigit, ne defunctorum bona quasi derelicta, et communia et jurgiis ac direptionibus obnoxia fiant. R. Igitur inferes, provideri de ea re legibus positivis debuisse; at firmitatem ultimae voluntatis aut necessitatem ex principiis na-

turalis juris inde non inferes, praesertim cum ipsa divisio bonorum a natura praescripta non sit. Jus hoc fines maxime determinat; determinationem mediorum temporibus, hominumque voluntati relinquit. Sine dubio *nihil est, quod magis hominibus debeatur, quam ut supremae voluntatis, post quam jam aliud velle non possunt, liber sit stilus. et licitum, quod iterum non redit, arbitrium* (*d*). Sed hujuscemodi aequitas necessitatem juris non efficit. Hinc fit, ut *lege obvenire haereditatem non improprie quis dixerit et eam, quae ex testamento defertur; quia lege XII. tabularum testamentariae haereditates confirmantur* (*e*). Censent aliqui, apud paucas gentes ante Romanos viguisse testamenta: nec Athenis ea condendi jus erat ante Solonem; sed haereditas familiae defuncti relinquenda erat. Non raro testamenta vocantur, quae re ipsa erant dispositiones inter vivos praesentibus liberis perfectae; quo modo fortassis exponenda tum, quae a patriarchis ante mortem disposita sunt, tum illud prophetae ad Ezechiam: *Praecipue domui tuae; morieris enim tu, et non vivos* (*f*).

(a) Job. I. 21.
(b) L. si cum. 2. § 6. D. de donationibus.
(c) L. Stichus. 39. D. de manumissis testamento.
(d) l. 1. C. de SS. ecclesiis.
(e) l 130. D. V. S.
(f) IV. Reg. 20. 1. Antiquissimi suos ad ultima mandata perficienda jurejurando adstringere solebant, velut nullo humano vinculo satis valido existimate Gen. XXIV. 2. 3. XLVII. 29.

CXXI. Affinis priori est disputatio de *successione ab intestato*, quae etsi sedem in jure sociali familiae, tamen huic loco adnectitur ob ipsam argumentorum similitudinem. Qui naturalis legis vim in ultimas voluntates inferunt, multo minus laborant in successionibus ab intestato eidem naturali legi adscribendis, sic tamen, ut aliter de linea recte

ascendentium et descendentium diserant, aliter de successione collateralium. Duo spectanda sunt, 1. *inclinatio naturalis* ac votum et voluntas praesumpta parentum erga liberos, liberorum erga parentes, quo nomine remotiores ascendentes, nempe avi, et remotiores descendentes, videlicet nepotes in eadem recta linea veniunt. 2. *obligatio naturalis* eorum, qui de eadem familia sunt, ut ex familiae bonis alter alteri succurat. Atque haec duo ordine evolvenda nunc sunt, cum proposita controversia ex iis dein definiri debeat:

1. Qui testamentorum criminationem ex jure naturae accersunt, de casu intestato decedentis in hunc modum philosophantur. Quando decedens ex hac vita, quid de bonis suis fieri post mortem velit, clare non expressit, praesumendum est, id eum voluisse, quod naturali inclinationi maxime congruat. Nihil est autem, quod eidem magis congruit, quam ut iis maxime provisum esse velimus, qui ex nobis descendant, et a quibus ipsi descendamus. Propinquitas seu potius identitas sanguinis peculiari affectu jungit animos, idque omnium votum est, ut familia, cujus pars sint, et conservetur, et beata sit; certe parentes id inprimis desiderant, ut et liberos habeant, qui in bona et jura a se relicta succedant, omniumque gentium consensu familiarum jura a liberis continuari solent. Atque ex his principiis ordinem successionis ab ipsa natura definiri putant. At enim, si ne expressa quidem defunctorum voluntas vim transferendi bona habet, ut supra dictum est; quid soli voto ac praesumtae voluntati tribui poterit? Successio liberorum in bona parentum non fit modo *originario*, seu occupatione; nam jus occupandi etiam extraneis competit; neque modo *derivativo*, quia parentum voluntas ac potestas cum vita extinguitur. Enixo parentum desiderio ut satisfiat, aequum est; idque fit legibus positivis.

quia natura istuc medium nulli necessitati subjecit.

2. De naturali obligatione ita disserunt: ipsa natura parentes adstringit; ut proles alant, eis provideant, beatas efficiant; id quod non modicam partem a bonis fortunae pendet. Haec igitur ut consequantur liberi, a parentibus curandum, nec privare debent beatitatis subsidiis eos, quos sine gravi suo dispendio possunt augere. Vilissima animalcula prolibus educandis dant operam natura magistra et infecta, quae vitam ante finiunt, quam foetus ovulis excludantur, eo loco deponunt ovula, quo commodum foetibus alimentum praesto est. Vicissim liberi tenentur alere parentes inopes, atque universe, etsi non egeant, iisdem amorem non solo affectu et lingua, sed re et opera impendere; secus obligationi mutuae, naturali ac personali satisfieri non potest.

CXXII. Ex hac obligatione jus liberorum in bonis parentum, et jus parentum in bonis liberorum, vel communionem quandam bonorum deducunt, idque jus morte alterius partis perfectum fieri putant. Hinc liberi, etsi condominium in bonis parentum proprie non habeant; tamen *vivo quoque patre quodammodo domini existimantur*, et dicuntur haeredes non fieri sed *apparere* (a). Dumque liberi parentibus, parentes liberi succedunt, *pene ad propria bona veniunt* (b). Est quidem major parentum obligatio erga liberos, quando ad eam aetatem, vel statum perducti non sunt, ut sibimet queant prospicere; sed non ideo nulla est eorum obligatio erga majores; ac si infantibus vi naturae debita est successio in parentum bona, non apparet, quomodo id debitum cesset sola aetatis provectione, vel quod liberi sibimet possint consulere; natura quidem necessitati providet, sed juribus et rebus partis, quae superfluae sunt, ob eam causam non privat. Mutua obligatio mariti et uxoris non perinde se habet, ac quae inter parentes et liberos intercedit, ubi non

tam *successio* quam *continuatio* bonorum et jurium familiae cogitari debet. Nam uti respublica, aut genus humanum non moritur, sed posteri eodem jure in res externas gaudent, quod priores habebant; sic in singulis familiis possessio bonorum ac jurium continuatur. Verene haec sufficiant, ut successio ab intestato a natura censeatur vim habere, aliorum esto judicium.

(1) I. 2. I. de haered. qualit. et different.
(2) l. 1. §. 12. D. de successorio edicto.

CXXIIII. Praeter dominium verum, ejusque vera jura et acquirendi modos, de quibus adhuc tractabatur, est dominium quoddam *putativum*, vel *interimisticum*, quod quis eo usque habet, vel habere videtur, donec compareat verus rei dominus. Cum enim res ab uno ad alium transferantur, vel successione perveniant, saepe fit, ut aliquis falso putet, se dominium acquirere, quod reipsa non acquirit; cum facta plurima ignoremus, ac saepe justa sit ignorantia nostra, plenamque excusationem mereatur (1). Ac tum quidem acquiritur possessio rei, teneturque longo tempore, quin acquiratur, vel teneatur rei dominium. De juribus igitur istiusmodi possessionis vel dominii putativi agendum est, atque in primis explicandae notiones huc pertinentes.

1. Rerum nullius possessio acquiritur modo originario occupationis, uti et dominium. Universe ad acquirendam possessionem opus est *facto* rem in eum statum redigentis, quo physice possibile est, ut instar domini de ea disponat: ac *retinetur* possessio tanto tempore, quo dominium in ea exercere quis potest per se, vel per alium. Spectanda igitur est potestas physica dominium circa rem exercendi. Res mobilis possidetur, quamdiu est in tua custodia:

immobilis tum usu, tum facultate physica utendi, ac prohibendi, ne alius utatur. Nam etiam jura in corporalia quasi possidentur: in numero eorum jurium est libertas, seu immunitas ab obligatione quidpiam praestandi, vel patiendi. e. g. alter pecora vult agere per fundum meum; putans me obligari, ut hoc patiar: si ego debito modo illi resistam, isque mihi resistenti acquiescat, tum constituor in quasi possessione libertatis hujus, seu immunitatis patiendi, ut pecora per fundum agat.

2. Vi naturae non possidemus; ergo opus est ratione, ex qua intelligatur justitia possessionis; ea ratio est *titulus translativus dominii*, seu juris in re: quia soli domino competit possessio: est ergo possessio *titulata*, quae titulum habet; diciturque *justa*, quae acquiritur titulo ad transferendum dominium de sehabili, licet forte mala fide quis agat, uti siquis emat rem furtivam: *injusta*, quae ejusmodi titulo caret.

3. Possessio et possessor *bonae fidei* dicitur, quando quis credit, rem esse suam, vel se jure agere, aut jure alterum prohibere: *malae* fidei, siquis sciat, sibi non esse jus (*b*):

4. Fructuum divisio praesenti tractationi accommodata, fit multiplex, sunt naturales, industriales, mixti, quidam appellantur civiles, ceu qui proveniunt ex locatione aedium: sunt alii pendentes, alii percepti, qui absolute spectantur tanquam res in dominio existens; quia separatim existunt, et specialem domino utilitatem adferunt, in quo genere alia est perceptio *inchoata*, quando ad perfectam plures actus requiruntur. Fructus *percipiendi*, quos percipere possessor potuisset, si negligens non fuisset. Dein alii dicunt extantes; nempe formaliter et in natura, alii consumti. Eos, quos interpretes vocant *virtualiter extantes*, nempe ex quorum consumtione possessor factus est ditior, leges positivae hoc vocabulo non exprimunt. Quando igitur de extan-

tibus, et de consumtis decernunt, videndum est, utri classi ex mente et sententia legum accenseri debeant virtualiter extantes (*c*).

5. Actiones hominis tum ipsi, tum aliis rebus utiles sunt; fere perinde ac res pretio aestimantur, et aequiparantur rebus, quae sunt in dominio nostro, ceu operae, cultura, et cura rerum; quae in dominio sunt.

6. Impensae, quae in rem fiunt, *necessariae* vocantur: si fiant ad eam conservandam: *utiles*, per quas res fit fructuosior, *voluptuariae* ad jucunditatem et delectationem comparatae: saepe et *mixtae* sunt; iu quo genere videndum, utrae praedominentur. *Impensae* dicuntur tolli, si tollitur id, quod quis suo sumtu in re aliena fecit; quando id fieri potest, sine detrimento rei, hoc est, quin res fiat deterior.

(a) L. qui in alterius 42 D. de R. I.

(b) C. Vigilanti 2. et c. fin. de praescriptionibus. Adde c. 2 de R. I in VI. et c. si virgo 5. XXXIV. q. 1. Ceterum bona fide non agit, qui agit ex ignorantia, quam vincere aut deponere potest; igitur, ut quis bonae fidei possessor sit, opus est, ut laboret ignorantia invincibili.

(c) Rationi et aequitati naturali consentiunt leges Romanae. L. eum hic status. 32. §. 9. D. de donat. int. vir. et uxor. Consumsisse sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit. l. imperator. 70. §. ult. d. de legatis II. Cum autem rogatus, quidquid ex haereditate superaverit, post mortem suam restituere, de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse, quae vendidit, non videtur. et l. sequente ibid. Sed quod inde comparatum est, vice permutati dominii restituetur. et l. 72. seq. ib. Idem servandum erit, et si in proprios creditores ex ea pecunia dimiserit; non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur. Eadem definitio extat l. Pater. 32. d. de adimendis vel transferendis legatis: non enim absumtum videtur, quod in corpus patrimonii versum est.

CXXIV. *Bonae fidei possessor* non est nisi laboret ignorantia invincibili, ut paulo ante annotavi; si ex tali ignorantia pro domino se gerit, et jura do-

minii exercet ; tum facta et non facta proveniunt ex ignorantia invincibili et antecedente ; talis autem ignorantia tollit imputationem (*a*). Igitur possessori bonae fidei neque facta, neque non facta imputari possunt : hoc est.

1. Possessor bonae fidei juste possessionem interim retinet, amissam recuperat, aliaque dominii jura circa rem alienam exercet (*b*).

2. Quia neque facta, neque non facta eidem imputari possunt, duntaxat tenetur ex re, quam nullo vero jure possidet ; neque negligentia vel culpa ei imputari potest, ut alteri propterea obligetur, neque fructuum consumtio ; ergo non tenetur resarcire fructus consumtos, vel percipiendos, neque ad rem restituendam, si apud ipsum periit, eodem casu apud dominum non peritura.

3. Quia nemo ex re aliena locupletior fieri debet, idcirco tenetur restituere fructus extantes vel re, vel in aequipollente, nempe quatenus factus est locupletior.

4. Multa passim referuntur commoda possessionis legis naturali consentanea, ceu I. in pari causa potior est conditio possidentis (*c*) ; unde inferunt : II. quod in statu civitatis possessio relevet ab onere probandi, idque rejiciat in adversarium. III. quod praescriptione vim habente pariat praesumtionem dominii, aut saltem praestet conditionem usucapiendi, et praescribendi dominium rei. IV. quod tribuat jus administrandi rem possessam; et fructus inde percipiendi lite pendente. V. quod obliget judicem ad manutenendum possessorem, dum durat lis mota. IV. quod praesumatur bona fides, et etiam titulus, si possessio sit longissimi temporis, aut immemorialis. VII. quod praescriptione non completa detur possessori actio *publiciana*, vi cujus potest quis vindicare rem possessam sibi ablatam adversus quemcunque, excepto vero domino, et eo,

qui cum titulo possidet : aut etiam potestas vim vi repellendi, ut, qui possessione violenter dejectus est, eam in continenti etiam armis possit repetere. VIII. quod privilegium censeatur subreptitium et nullum, si in praejudicium possessoris est impetratum, nisi in eo fiat mentio derogatoria possessionis. Atque haec sunt jura possessionis bonae fidei maxime conformia naturali juri; cum in perpetua dominorum mutatione rerumque humanarum ignorantia ipsa rerum dominia difficillimae probationis sint.

(a) §. XXX. (d.)
(b) l. 136. d. de R. I. „ Bona fides tantundem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est „.
(c) c. 65. de R. I. „ in VI. l. 128. d. eod. Doctores in l. quoties 15. c. de rei vind.

CXXV. *Malae fidei possessori*, aut ei; cui postea mala fides supervenit, omnis actus imputatur, qui ad exercitium dominii pertinet igitur.

1. Tenetur ex re, ex facto, ex non facto h. e. restituere debet rem, fructus non modo extantes, et ex quibus factus est locupletior, sed etiam consumtos, et percipiendos.

2 Tenetur compensare rem, quae culpa vel casu apud ipsum periit, eodem tamen casu apud dominum non peritura; nam si etiam apud dominum periisset, interitus non pendet a non facto ipsius, nempe neglecta restitutione (*a*).

(a) l. si vehenda. 10. §. 1. d. de lege Rhodia. Nauta alienas merces transferens e navi meliore in deteriorem, si hac sola periit, tenetur: si utraque, non tenetur. Adde l. si plures 13. d. deposit. Ex quibus intelligitur, quomodo casus superveniens culpam praecedentem purget: quomodo item exceptionem habeat regula: mora transfert periculum in morosum, si scilicet res apud actorem peritura non fuisset.

CXXVI. De possessione bonae fidei longo tempore continuata cum titulo, saltem praesumto ob tempus immemoriale, quaerunt, an vim habeat transferendi dominia, hoc est, an praescriptio seu usucapio jure naturali transferat dominia; an duntaxat creatura juris positivi sit, uti loquuntur. Est autem praescriptio *modus acquirendi jure approbatus, quo per possessionem debito modo et tempore continuatam obtinetur jus aliquod vel liberatio aliqua* (a). At enim possessio rei tanquam suae supponit quidem dominium, nisi ignorantia obsit; ex se tamen illud non confert; quomodo ergo solo cursu temporis, quo quis rem vel jus bona fide possedit, dominium illius acquiri potest? vulgo enim dicitur: omnia fiunt in tempore, non fiunt a tempore.

1. Sed dicunt: tranquillitas humanae societatis praescriptionem exigit, ne dominia rerum incerta maneant, et obnoxia litibus. R. Ne divisio quidem ac dominiorum introductio ex praecepto naturae facta est, multo igitur minus inde vim habet praescriptio; sane non omne id, quod propositis finibus oppositum, est vel certis temporis plane necessarium, et continuo ad leges naturae referri potest; satis est, si humanis legibus unum prae alio medium queat determinari. Tranquillitati hominum, ac paci consultum est natura per jus possessionis bona fide acquisitae, quo se quisque tamdiu tuetur, quoad dominium ab altero plene evincatur.

2. Deinde voluntas, inquiunt, signis externis manifestata, a natura vim habet transferendi dominia. Ejusmodi voluntas prioris domini in circumstantiis praescriptionis apparet; qui enim scit, ab alio possideri rem suam, nec eam repetit, aut vindicat, eo ipso manifestam facit voluntatem abdicandi se jure, quod in re habuit, eamque derelinquendi. Quod a sciente negligatur vindicatio rei, conjecturam praebet ipsa diuturnitas temporis. Denique saepe ad eum statum veniunt, quae in dominio sunt, ut domino

non reliquatur spes prudens recuperandi, quod suum erat; ac tum eae res pro derelictis habendae, et praescriptio fiet species occupationis. R. 1. Praescriptio aeque, ac multo frequentius eas res afficit, quae domino penitus incognitae sunt, sic, ut nesciat eas ab alio possideri; atque, idcirco a legibus positivis ad acuendam diligentiam, et vitandam segnitiem invecta est (*b*). Quid si ex ovium grege nonnullae aberrarint, atque ad alienum praedium vel gregem venerint nesciente domino, ibique longius maneant; an per hoc censendus est dominus dominio se abdicasse: voluntatem id transferendi manifestasse, rem suam dereliquisse? Rei alienae vel retinendae, vel acquirendae non sufficiunt conjecturae maxime incertae, et ab usu abhorrentes; cum nemo praesumatur jactare rem suam (*c*). Qui mutuum vel commodatum, quod amico dedit pluribus annis non repetit, vel quod non indigeat ipse; vel quod amici fide, et facultatibus confidat, ideone abdicasse se jure vel re existimandus est? Sed inquiunt, qui spem recuperandae rei amisit, etiam voluntatem eam habendi deposuit, et dereliquisse censendus est: R. Quid? si dominus ignoret, uti fit plerumque, rem suam in alienis manibus esse? naufragus projiciens merces suas, aut trajiciens flumen, cui gemma forte excidit, spem non habet, eas res recuperandi; an ergo, qui easdem capit, aut piscatur, continuo dominium acquirit? est quidam titulus pro derelicto, sed verus tantum; qui ex longa taciturnitate praesumitur, verus non est, sed fictitius, alienus a moribus hominum et naturali aequitate. Si *res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit, et occupantis statim fit* (*d*): qui propterea non erit opus praescriptione, nec cursu longi temporis.

(a) A praescriptione tanquam modo acquirendi quidam distinguunt usucapionem tanquam caussam acquisitionis con-

stentem in ipsa possessione rei, vel quasi possessione juris debito tempore et modo continuata: alii praescriptionem ad incorporalia, usucapionem ad res corporales referunt; apud Romanos usucapio de fundis Italicis et bono Quiritario, praescriptio de praediis provincialibus, et dominio naturali seu bonitario dicebatur. At enim istuc antiquae subtilitatis ludibrium sustulit Justinianus l. unic. C. de nudo jure Quiritium tollend. Necesse non est, praescriptionis et usucapionis notionem pluribus verbis evolvere: cum de illius tantum vi, et efficacia agatur, neque illud explicandum, an et quatenus inter gentes habeat locum.

(b) C. Vigilanti 5. de praescript.

(c) Arg. l. cum de indebito 25. §. qui enim solvit. D. de probat.

(d) l. 1. D. pro derelicto.

CXXVII. Reliquum est, ut delicta, quibus jura dominii et possessionis violentur, breviter indicemus; in quem finem prae oculis habendum est jus, quod domino competit disponendi de re sua, eamque possidendi; quod quidem jus ob eam causam non extinguitur, quod in alterius potestatem modo quocunque res venerit; eidem competit jus ad omnia consectaria dominii, et omnes actus vi dominii licitos; idque jus est perfectum utpote jus in τῷ suo; obligatio igitur eidem respondens perfecta est pariter, nempe obligatio abstinendi a re, a possessione, ab usu, a fructibus rei alienae, et a quovis actu ad exercitium dominii spectante. Dominus ergo pati non tenetur, ut fundum suum ingrediaris: habet jus *vindicandi* rem suam, ac si detentor nolit restituere, eundem vi adigendi. Quia tamen res duntaxat domino restituenda est, necesse est, ut dominium ante probetur, quam vindicatio, aut violenta juris sui persecutio, id est, bellum inferatur. His dominii, et possessionis juribus obsunt.

1. *Furtum* rei, tum *manifestum*; hoc est, deprehensum in ipso actu furandi, quando res furtiva nondum in alium locum delata est; tum *non manifestum*. *Furtum usus* est, cum de usu disponitur sine

jure disponendi: *furtum possessionis*, si cui invito rei mobilis possessio subvertitur e. g. subtrahendo creditori pignus.

2. *Invasio*, qua is, qui jus possidendi non habet, alterum vi dejicit possessione rei immobilis Contra invasorem locum habet defensio violenta: siquis defensioni resistit; tum defensio rei conjuncta erit cum defensione sui. *Rapina* est, qua me invito res mobilis vi eripitur.

3. *Jacturam* rei suae facit is, cujus non violentis potestati res ita subducitur, ut recuperare nunquam possit. Est hoc *damnum* (*a*) idque aut voluntarium seu dolosum aut culposum, aut causale. Damnum pariter fit *deterioratione* rei, si nempe ea in statum redigitur, ut minus valeat, quam antea.

4. *Defraudare* est alterum re aut factis privari eo, quod ipsi debetur. Damnum dolosum appellatur *fraus consilii*; si ab insciente gemma adulterina pro genuina venditur, est *fraus eventus*.

5. Factum, quo quis violente dejicitur de possessione, in jure canonico vocatur *spolium*, estque id omne, quo possessor fuit spoliatus, sive res sit mobilis, sive immobilis, sive jurium nomine contineatur. *Spoliatus* autem vel dejectus dicitur ille, qui possedit semel et qualicunque possessione, vel quasi, et privatus (*b*). - Possessionem *furtive* ingreditur, qui nullo jure et ignorante possessore eam ingreditur. Possessio *turbatur*, quando quis impeditur in exercitio dominii quoad unum vel alterum actum. Unde est *vis turbativa*, qua turbatur possessio: *expulsiva*, qua quis dejicitur possessione: *compulsiva*, qua cogitur cedere: turbatio re aut verbis fieri potest.

(a) §. XVII. 4.

(b) Exempla spoliationis extant c. 2. 3. 7. 8. 9. 10. de restit. spoliat. c. 3. de caus. poss. et propr. c. 5. et 6. de sepult.

CAPUT XV.

JURA ET OBLIGATIONIS EX PACTIS ET CONTRACTIBUS PROVENIENTIS.

ARGUMENTUM.

§. *CXXVIII. Notio pacti. CXXIX. Substantialia in ratione generica pacti. CXXX. Ad formam pactorum pertinet conditio. CXXXI. Dies. CXXXII. Modus, causa, demonstratio, arrha, disjunctio. CXXXIII. Effectus pactorum, obligatio, aliique. CXXXIV. Diversae classes pactorum. CXXXV. Species contractuum. CXXXVI. In quibus insunt substantialia, in ratione supecifica contractus, naturalia, accidentalia. CXXXVII. Vi naturali ratiocinandi applicantur leges contractuum ad datum negotium singulare.*

CXXVIII.

Pactum a pactione dicitur; -- et est duorum vel plurium in idem placitum consensus (*a*). Fere enim tractatus ac dissensio paciscentium praecedit, donec in unum consentiant, seu inter sese conveniant. Nam *sicut convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt: ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt* (*b*). Haec pactionis seu pacti notio cum recepta sit et auctoritate legum firmetur, non tam rejicienda vel emendanda, quam explicanda est.

1. In pactione igitur inest *consensus* non qualiscunque theoreticus, vel qualis ob mutua studia inter homines datur; sed efficax et practicus voluntatum consensus, quidpiam dandi, faciendi, non faciendi;

quo consensu suscipiatur vel remittatur jus, aut obligatio tanquam effectus moralis pactorum, et quidem propria voluntate: ut, quod initio est voluntatis (ante praestitum consensum), postea fiat necessitatis. Quapropter non sufficit nudum *propositum* utcunque firmum mente conceptum, sed ex natura societatis humanae requiritur consensus manifestatus verbis, nutibus, scriptura, aliisve signis rei accommodatis: neque pro tali manifestatione haberi potest *nuda assertio*, qua aquis propositum suum quidpiam praestandi exerit. Nam aliud est narrare, vel nude asserere quidpiam se facturum; aliud, praesenti voluntatis declaratione suscipere obligationem, vel alteri conferre, aut remittere jus quoddam (*c*). Consensus per signa externa manifestatus is esse debet, quo palam fiat determinata voluntas obligandi sese alteri, vel remittendi obligationem, conferendi jus, vel remittendi. Similiter neque *tractatus* aut *negotiationes pactitiae*, quibus deliberatur, utrum, vel quomodo, aut quatenus consentiendum sit, pro consensu ad pactum requisito haberi possunt.

2. *Consensus duorum vel plurium*; secus non intelligitur *conventio*, quae ex essentia sua plures id idem collectos denotat, neque contractio seu contractus, nisi utraque ex parte quidpiam contrahi vel costringi cogitetur. Agitur enim hoc loco de juribus et obligationibus ex voluntatis consensu ortis: porro in tali hypothesi non modo nulla obligatio, sed nec jus aut favor inscienti, et non consentienti acquiritur; quia invito beneficium non datur, et vi libertatis naturalis cuivis permittendum est, velitne, an secus jus aut favorem acceptare; ergo nudum offerendi promissum non sufficit, nisi *acceptatio* sequatur. Ejusmodi offerentis solius promissum *pollicitatio* vocitatur (*d*). Quae est pactio incompleta, neque effectum moralem pacti seu obligationem justitiae ante gignit, quam alterius partis acceptatio sequatur, ac tum inspecto initio negotii habebitur

pollicitatio, considerato exitu pactio, quia acceptationis complementum accessit (*e*).

3. *In idem placitum*, quatenus *eandem* rem, vel *idem* jus alter transfert, alter acceptat: vel ad futuram praestationem mutuam uterque se obligat. Sunt enim aliae pactiones vel contractus *executivi*, qui in praesenti absolvuntur, ut si idem librum, et alter acceptet, vel si permutem rem aliam cum alia, alii *promissorii*, qui in futurum propendent, ex quibus nunc existit obligatio praestandi aliquid in posterum, aut jus exigendi, utrinque, absolute aut sub conditione. *Idem placitum* ergo refertur ad objectum pactionem, quod in communicatione rerum vel operarum situm est, neque numero comprehendi potest; uti neque res, nec operae diversae hominum.

4. Quia hic consensus duorum vel plurium idem placitum practitus et efficax esse debet, idcirco pactio vel contractus veri nominis haud est, nisi obligationem perfectam et jus perfectum producat, non absolutum et connatum, sed hypotheticum et adventitium (*f*). Unde passim ut indigna icto rejicitur opinio Franc. Connani comment. jur. l. c. VI. n. 1 r. et seq. et l. V. c. 1. 4. qui promissionis et pacti nullam agnoscit naturalem obligationem, nisi intercesserit συνάλλαγμα, id est, factum quoddam obligatorium. Sed separandae sunt quaestiones diversae, quarum altera est *facti*, altera *juris*, facti quaestio est, quomodo quis promiserit, et quatenus, non animo se obligandi, atque alteri conferendi jus, sed eo solum, quo praesentem animi voluntatem narramus, aut asserimus, vel quo in dictis nostris et factis constantes nos esse oportet, seu fideles, atque hoc promissionis modo solam obligationem fidelitas oriri ajunt, quae per sese et ex genere suo levis est, etsi ob damnum alteri emergens gravis esse possit. Alia est promissionis ratio, qua quis animum declarat, sese vere obligandi, atque alteri acceptanti conferendi jus perfectum, idque fieri potissimum

censetur in promissis utrinque onerosis, ac siquid promittitur ad peculiarem interrogationem alterius declarantis, sua interesse servari fidem, unde maxima stipulationi vis tribuebatur olim a Romanis. Idem fieri praesumitur, si promissioni adhibentur solemnitates quaedam, ceu testes, scriptura, juramentum, poena, arrha, nisi usu paciscentium haec arrha eo fine sit adjuncta, ut illa amissa poenitere liceat. Denique si promittendo, ac paciscendo id agitur, quod in ejusmodi negotio passim fit ab aliis, qui se obligari ex conventione minime dubitant (*g*).

(a) L. I. §. 2. D. de pactis. A pactione velut forma nuncupatur res, merces, sponsa pacta.

(b) L. cit. §. 3. ibid.

(c) Lessius de I. et I. II. c. XVIII. dubit. 6. „ Durum, „ inquit, est et nusquam gentium usitatum, ut, qui apud „ se nemine audiente diceret, promitto vel do Joanni „ 100, teneatur manifestare hanc suam donationem Joanni; an velit acceptare; nec possit poenitere. „ At si hac inconstantia nihil contra justitiam peccatur, non continuo ea semper innocua est. „ Ego dicere malo, inquit Layman „ l. III. fect. III. n. ult. semper est peccatum inconstantiae „ ex genere suo veniale, sine causa a proposito bene capto desistere. Cum haec sit inordinatio mentis, quod bene consultatum et acceptatum est, leviter et sine ulla „ rationabili causa derelinquere. „

(d) L. 3. D. de pollicitat.

(e) Clar. D. Glettle in tract. jurid. de pactis et contractibus inter pollicitationem privato factam secuta acceptatione et inter pactum nihil interesse docet; at si reipublicae ponatur facta pollicitatio, secuta acceptatione insignis inter alia pacta et talem pollicitationem intercedit differentia; quod ex nudis pactis nulla privatis actio comparetur; cum e contrario ex nuda pollicitatione efficax reip. actio acquiratur, ut patet ex legibus digestorum de pollicitat. Sed jus naturae inter pacta nuda, si pacta veri nominis sint, et non nuda seu vestita, aut inter pacta, et contractus quoad vim obligandi differentiam non agnoscit.

(f) Conf. §. XVI. 2.

(g) Connani opinionem discutit Grotius de I. B. et P. l. II. c. XI. a. n. 1.

CXXIX. Substantialia pactorum et contractuum

duplici modo spectantur, primo in ratione pacti *generica*, dein quoad certam contractus *speciem*, de qua postea agetur. Ratio generica pacti, ut subsistat tanquam pactum, neque inane et irritum sit, poscit verum consensum, aptam materiam, jus seu facultatem moralem paciscentis; de quibus actum est supra (*a*). Pauca huic loco maxime propria sunt annotanda:

1. Leges humanae praeter veros contractus, qui vero contrahentium consensu existunt, statuunt *quasi contractus*, qui consensu ficto et ex dispositione legis inducto censentur perfici. Ejusmodi sunt, negotiorum gestio, tutelae administratio, communio rei, aditio haereditatis, solutio indebiti. Verum cum natura has fictiones ignoret, ea quae his contractibus propria sunt, vel ad jus naturae non pertinent, vel ex aliis principiis naturalis aequitatis, justitiae, caritatis repeti debent. In contractibus *tacitis*, qui *expressis* opponuntur, consensus manifestatur facto aut non facto, utī siquis coram tacet, cum deberet ac posset consentire; vel siquis reddit vel abolet cautionem debiti. Quis consensus non necessario verbis, sed etiam aliis signis exprimi potest, non apparet, cur in certis adjunctis factum, aut non factum vim consensus habere non possit. Consensus *praesumtus*, qui ex verisimilibus indiciis colligitur, ad rationem pacti sufficere potest in foro humano; quando lex adminiculum praestat, et consensum personalem supplere potest; spectato naturali jure, si reipsa non adest, nec ullo modo declaratus est; non efficit validum pactum, multo etiam minus si est consensus *mere praesumtus de futuro*, id est, quem alter, si rem nosset, praestaret, vel quam primum noverit, sine dubio praestiturus est. Ejusmodi consensus mere *conditionalis est*, et nihil ponit *in esse*, ut vulgo ajunt. Et quia in genere causae efficientis non datur potentia ad

praeteritum; quomodo consensus, qui nondum est, sed futurus creditur, vim habet nunc conferendi jus, et gignendi effectum pactioni propriam? Quod nunc fit, poscit causam, quae nunc est, non quae expectatur. Quis legem nunc fert, vel judicium exercet per imperium vel jurisdictionem, quam non habet, sed habiturus est?

2. Materia pactorum sunt res, et operae seu facta; horum quaedam *simplicia* dicuntur, quae intra terminos facti haerent, nec ad dandum vel transferendum destinantur; secus *praegnantia* solent appellari. Facta etiam *negativa* in pactum deduci possunt, quando nec obligationi, nec juri cujusdam repugnant; proindeque turpia non sunt, nec per sese ad delinquendum invitant (*b*). Qui factum *alienum* promittit, censetur operam addicere, qua alium inducat ad faciendum, vel dandum, quod petitur. Ea incassum adhibita, promissor liberatur, nisi rem suo periculo fore promiserit. Pactorum materia sunt etiam res, quae nondum existunt, sed futurae sperantur, ceu fructus nasciturì in hac arbore (*c*). Affinis est *emtio* spei, quando emitur res acquirenda incerta: ceu jactus retis, captus piscium; quod pacti vel contractus genus sustinendum est, etsi nil acquiratur de eo, quod speratum est; quia ex natura sua aleam continet. At fructus futuri intelliguntur emi sub conditione: si nascatur. Quae exemta sunt ab hominum commercio, ceu res sacrae religiosae, sanctae, publicae, aut quae non subjacent contrahentium potestati, vel alienari aliunde prohibentur, non sunt apta pactorum materia.

3. Jus seu facultas moralis, quae ad paciscendum requiritur, intelligi non potest, quando contraria adest obligatio abstinendi a re in pactum deducta. Quomodo latro habet jus acquirendi ac tenendi rem, quam domino relinquere, vel si rapuerit, restituere naturaliter obligatur? Quomodo jus habeo alterum mihi obligatum tenendi ad ali

quid praestandum, quando obligor, eundem servare liberum ab omni obligatione? Ceterum translatio juris continet aliquid positivum relate ad eum, in quem transfertur, et privativum, nempe amissionem juris in eo, qui transfert: Fieri potest, et paciscendo non id agatur, ut nunc fiat juris translatio, sed ut de illa in posterum facienda partes conveniant; id, quod contigit in sponsalibus, per quae sponsi non transferunt jus mutuum in corpus ad actus generationi aptos, sed futuras nuptias, ac futuram ejus juris translationem promittunt. Quid ergo dicendum, si post facta sponsalia cum una persona fiant sponsalia vel matrimonium cum alia contra fidem priori datam? Dico *primo*; sponsalia secunda non valere: Nam utraque sponsalia habent idem objectum, nempe futuras nuptias vel translationem ejusdem juris: qui primae sponsae promisit futuras nuptias vel transtulit jus non potest eas valide promittere alteri, vel idem jus transferre in alteram. Dico *secundo*, matrimonium cum alia persona contra fidem primae sponsae datam jure naturae validum esse: nam promissio futurae translationis seu alienationis rerum vel jurium non est translatio, vel alienatio earundem; ergo facta ea promissione manent penes promittentem, ejusque dispositioni subjacent, et quamvis ob circumstantias priorum sponsalium non deberet disponere contra datam fidem, tamen jus disponendi retinet, ac dispositio contraria erit valida; quia aliud est jus, aliud rectus usus (*c*). Nec vero intelligitur, quomodo, qui jus quoddam retinet, sese ipsum inhabilem reddat ad validum ejus usum, nisi auctoritas suprema legem irritantem interponat, vel juris illius translatio aut alienatio facta jam sit; ut proinde de re non sua, consequenter invalide, disponeret (*d*).

(a) §. LV. seq.
(b) In pactum deduci non potest factum negativum non

manifestandi, quae in damnum proximi vergunt (non denuntiandi, quae perniciosa sunt reipublicae) non testificandi coram judice legitime interrogante. Conveniri potest inter partes contrahentes, ne culpa praestetur. At pactio, ne dolus praestetur, rata non est l. 17. pr. D. commodati l. 23. ib. de R. I. Nam ejusmodi pactio ad delinquendum invitat, ac facile paciscentem inducit, ut projecta bona fide dolos struat, sciens, nullum sibi inde periculum imminere. Quod non obstat, quo minus dolus jam patratus remittatur postea, modo non praestetur securitas futuris dolis.

(c) L. nec emtio 8. D. de contrah. emtion.

(d) Valere matrimonium contra fidem sponsalium cum alia persona initorum deciditur c. 1. de sponsa duorum etsi priora sponsalia fuerint jurata c. tua 5. eod. conf. Suarez P. III. de religione l. IX. c. IV. n. 4.

Ad *formam* pactorum et contractuum refertur adjectio conditionis, diei, modi, causae, poenae, arrhae etc., aut quod his omissis absoluti sint; quo casu statim *cedit dies*, *et venit dies*, hoc est in pacto pure et absolute inito statim oritur obligatio, ac statim implenda est, ita, ut peti possit, quod debetur. Non idem fit, si conditio adjicitur, ante cujus eventum nec cedit dies nec venit dies. Si dies adjicitur tanquam terminus *a quo*, statim quidem dies *cedit*, et obligatio nascitur; antequam tamen dies *veniat*, res promissa exigi non potest. *Conditio* est qualitas actui adjecta, qua vis illius in futurum ac incertum eventum suspenditur (*a*); unde conditio proprie dicta de futuro est, possibilis, contingens, ac suspensiva; diciturque *potestativa*, quae pendet ex facto ulterutrius contrahentium: secus *casualis*, vel mixta ex utraque. Conditio *resolutiva* supponit actum validum; eveniente tamen conditione resolvendum. Vim proprie dictae conditionis non habent, 1. quae *de praesenti vel praeterito* sunt; non enim suspendunt efficaciam contractus, et obligationem, etsi contrahentes nesciant, an conditio actu existat, vel extiterit, et consequenter, sit ne orta obligatio, an non orta. 2. Quae sunt de re *impossibili* natura, facto, vel jure, id est, turpes. 3. Quae sunt ne-

cessariae, aut *intrinsecae* vel ex natura negotii, vel ex dispositione legis; tales enim non reddunt actum conditionatum, sed relinquunt intra terminos actus absoluti. 4. *Repugnantes substantiae* actus vel negotii. Cum his notionibus connectuntur sequentes positiones:

1. Pendente conditione proprie dicta nulla nascitur obligatio; quod ex natura promissi vel consensus conditionati apertum est; inducitur tamen *spes debitum iri*, eaque transmittitur utrinque ad haeredes post mortem contrahentium; quamdiu ergo pendet, revocari non potest, nisi consensu omnium paciscentium. Eventus autem illius retrotrahitur ad initium contractus, saltem si contractus consensualis, non realis sit initus (*b*).

2. Conditio potestativa conjecta in voluntatem promittentis seu debitoris, actum facit nullum ac nugatorium, ceu, promitto dare centum, si voluere. Aliter sentiendum, si non ipsa obligatio, sed modus praestandi vel tempus in voluntatem promittentis conjicitur, e. g. dabo, si vel quando commodum erit; numerabo dotem, quantum visum fuerit, quo casu tandem devenitur ad arbitrium boni viri. Conditio conjecta in voluntatem vel actum tertii potius causalis censenda est, ceu promitto dare quantum Titius arbitratus fuerit; si Titius autem non possit arbitrari, contractus deficit, nec suppletur arbitrio boni viri.

3. Conditio impossibilis ex natura, lege aut facto; item repugnans substantiae contractus, contractum reddit irritum (*c*); tum enim efficax voluntas aut consensus locum non habet.

(1) §. 4. I. de verb. oblig.

(2) Si contractus solo consensu perficitur, isque consensus alligatus fuit conditioni, hac eveniente intelligi potest quomodo consensus conditionatus transeat in absolutum. At si actus non censetur perfectus, nisi traditione rei, ceu

mutuum : tum solo eventu conditionis utique traditio facta non intelligitur, e. g. ; si navis ex Asia venerit, dabo mutuum. Disputant etiam hoc loco, an debitor suo conditione, solo istius eventu constituatur in mora, ita ut nullis hominis interpellatione opus sit.

(c) Illud singulare est ex vi legis positivae, quod in testamentis et matrimoniis conditiones impossibiles habeantur pro non adjectis, nec vitient contractum, sed ipsae vitientur; modo in matrimonio de praesenti ac seria voluntate contrahentis satis constet.

CXXXI. *Diei* nomine, qui contractui aliquando adjectus dicitur, intelligitur quodcumque temporis spatium, hora mensis, annus, *a quo* vel incipiat obligatio, vel quo adveniente cesset ; unde alius est dies tanquam *terminus a quo*, alius tanquam *terminus ad quem* perduret obligatio. *Certus* vocatur dies, si duo constant, et *quod sit* extiturus, et *quando* sit extiturus (*a*); secus incertus (*b*), ac *simpliciter incertus*, si ignoratur omnino, an aliquando sit extiturus ; ac tum aequi pollet conditioni de futuro contingente. Aliquando actui tacite inest dies, ut *qui Carthagine dari stipulatur, cum Romae sit, tacite tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem potest* (*c*). Ex his concludes.

1. Si dies pacto adjicitur tanquam *terminus a quo*, statim nascitur obligatio ; non tamen exigi potest, id est, statim cedit dies, non tamen venit dies, quod intelligenti verba manifestum est : id contingit *primo*, quando dies tacite inest contractui; *secundo*, quando adjicitur dies certus; *tertio*, quando incertus eo tantum, quod nescitur, quando sit extiturus.

2. Dies simpliciter incertus quoad obligationem aequipollet conditioni de futuro contingente ; ante cujus eventum nec cedit, nec venit dies.

3. Dies incertus tanquam *terminus, ad quem*, non suspendit obligationem ; sed eam continuat, et multiplicat usque ad diem praefixum, quo adve-

niente ea cessat, et in foro externo per exceptionem eliditur.

(a) Exemplum extat §. 2. I. de verb. obl. decem aureos primis Kalendis Martii dare spondes.

(b) l. nam. si. 17. D. condict. indeb. Si, cum moriar, dare promisero.

(c) l. interdum. 73. D. de verb. oblig. Ceterum significatio horum verborum: cedit, venit dies, explicatur l. cedere. 213. D. de S. V. Commodum hujus distinctionis etiam in eo est, ut discernatur, quid ad haeredes aliosve successores transmittatur, vel non transmittatur. Omnia autem transmittantur, quae debentur, ea autem debentur, quae cessa sunt: ideoque res, cujus dies cessit, etsi non venerit, transmittitur ad haeredes.

CXXXII. Praeter conditionem et diem adjectam contractum formam immutant sequentia;

1. *Modus* seu gravamen pacto adjectum, quod tamen obligationem non suspendit, uti conditio; sed eum re in pactum deducta una involvitur; si in modum consentiens eum postea implere recuset, juste repetitur, quod datum, vel negatur, quod promissum est (*a*); quia tanquam causa finalis consideratur, cui consensus alligatus est; unde modus turpis vel repugnans substantiae contractus, istum vitiat (*b*).

Causa ingreditur pactum, quando exprimitur id, quod est, vel erit, tamquam impellens ad contrahendum; non tanquam id, quod per contractum obtineri debet, quodque est proprium *modi et causae finalis*, non moralis de qua agitur in praesenti, vulgo dicunt: cessante causa cessat effectus, ut proin, si causa non subsistit, pactum corruat (*c*).

3. *Arrha* quoque, et poena contractibus formam dant accidentalem, de qua ex mente paciscentium et communi usu judicandum est.

Demonstratio dicitur, quidquid designandae rei vel personae praeter nomen contractui adjicitur; ti.

nis ergo demonstrationis est, ut res vel persona notetur, et distinguatur, de quibus si satis constat, falsa demonstratio nihil officiet, neque enim discedendum a fine est, ut retineatur medium (*d*).

5. Forma *disjunctiva* in pactis *alternativis*, qualia sunt tum relate ad *personas*, promittendo huic vel illi (*e*), tum relate ad *res*; dabo hoc vel illud; ac tum optio censetur reservata promittenti vel debitori. Si plurium obligatio afficit singulos, non pro rata, sed in solidum, appellantur *correi debendi*; et si singuli habent jus exigendi totum *correi credendi*. Factum unius correi attingit etiam reliquos tam in utilibus, quam odiosis, reservato tamen regressu inter singulos.

(a) Leges Romanae praebent remedium condictionis: causa data, causa non secuta, vel utilem rei vindicationem l. quoties 5. C. de donat, quae sub modo.

(c) De matrimonio constat ex c. fin. de condit. appos. De aliis contractibus colligitur ex l. per servum. 14. D. de usu et habit. ubi legatum ususfructus sine usu, sive sub modo non utendi inutile dicitur: quia fructus sine usu esse non potest.

(c) Depromtum est axioma ex l. 1. C. de condictione ob caus. datorum: „ Pecuniam, quam te ob dotem accepisse— „ proponis; impediente quocunque modo juris auctoritate „ matrimonium, - jure conditionis restituere debes. -- Sed „ conf. §. LVI. (e. f.)

(d) Consentit l. demonstratio 17. et l. falsa 33. D. de condit. et demonstrat.

(e) Justinianus l. cum quidam, 2. C. de verbor. et rer. significat. conjunctionem aut pro et accipi vult utique spectata materia, quam afficit.

DXXXIII. *Effectus* pactorum proximus et immediatus est abligatio, ac jus ex mutuo consensu in idem placitum, paciscentibus proveniens. Atque ea obligatio conjuncta cum jure est *naturalis*, sed hypothetica, utpote consequens hypothesim facti. Jus quidem paciscendi est connatum et absolutum (*a*), tanquam medium necessarium ad conservationem vi-

tae, perfectionemque; is vero effectus in eo situs est, ut jus promittentis transferatur in τὸ *suum* acceptantis. Cum itaque jure naturae perfecta sit obligatio, ut nemo laedatur in τῷ *suo* (*b*); sequitur, ut etiam obligatio pactorum perfecta sit, jusque ex pacto proveniens itidem perfectum. Quidquid dein de naturali turpitudine mendacii dictum est supra (*c*), id aeque proportione ad infidelitatem, seu datae fidei laesionem accommodari potest. Ex ipsa autem pacti natura patet, hanc obligationem, si uterque ponitur transferre jus quoddam, esse *mutuam*: et quia naturalis est, ac rationem in natura hominis et rerum habet, erit etiam *universalis*, seu pertinens ad omnem hypothesim pacti *initi*, ita ut cujusvis promittentis consensus nitatur hac conditione: si *altera pars consentiat*.. Ex his conficies sequentia corollaria:

1. Quia obligatio pacti est universalis, erit fides data servanda omnibus, quibuscum pactum initum est: etiam hostibus, alienis a vera religione, et servanda ab omnibus etiam a potentibus, a principibus, a superioribus quibuscumque.

2. Quia obligatio est mutua, et consensus unius consensum alterius pro conditione habet, nemo aliter se obligare censendus est, nisi quatenus alter obligationi satisfacit, hinc vulgo dicitur: *Frangenti fidem fides frangatur eidem* (*d*). Haec tamen regula caute adhibenda est, multasque ob rerum adjuncta limitationes habet: secus plurima negotia cum maxima perturbatione humanae societatis identidem rescinderentur; cum enim saepe in potestate cujusvis non sit, liberare datam fidem; si continuo altera pars discederet a conventione, aeque sibi ac aliis graviora mala arcerseret.

3. Obligatio haec ex consensu paciscentium orta non ita praefracte, et duriter a singulis suscepta et alteri ab altero imposita existimari potest: ut jura hu-

manitatis et aequitatis conculcentur; et supra humanas vires homines constringatur; hinc actibus promissoriis censetur in esse conditio: *rebus sic stantibus*, *nec mutatis notabiliter*, vel; *si potero*; animadvertunt autem interpretes juris, paria esse, supervenire impedimentum, et ignoratum praecedere (*e*).

5. Promissor vel debitor facti praestando id, quod interest creditoris, non liberatur; uti obligationi suae non satisfacit is, qui *rem determinatam* promisit, et ejus loco id, quod interest, praestare vellet. Qui pactione jus acquisivit, vi libertatis naturalis judicare solus creditor potest de ejus usu et dispositione Invito autem creditori aliud pro alio solvi non potest.

5. Obligationis naturalis, quae ex pacto resultat, tanquam quidam effectus et annexa spectantur alia non pauca, ceu 1., quod solutum repeti non possit. 2. quod locum habeat compensatio. 3. Quod pignora recipi et retineri possint. 4. quod novari possit debitum. 5. quod tertius intervenire, atque pro obligato fidejubere, aut debitum constituere queat. 6. quod adjuncta sit praestatio doli ac culpae intra certum gradum a paciscentibus commissae. 7. quod persecutio juris perfecti ex pactione orti in statu naturali admittat vim, et in civili pariat actiones varii generis (*f*).

(a) §. XVI. (b).
(b) §. XVII.
(c) §. XC.
(d) Frustra sibi fidem aliquis postulat ab eo servari, qui fidem a se praestitam servare recusat c. 75. de R. I. in VI. adde c. 3. et c. 25. de jurejurando. Consentit jus civile, quod dat conditionem causa data, causa non secuta.
(e) Arg. c. pastoral. is. 4. de except.
(f) Fieri potest, ut leges civiles actibus quibusdam aliquos effectus justis ex causis tollant: si tamen alios relinquant salvos, dici nequit, ejusmodi actum, vel pactum per leges civiles penitus irritatum esse. Equidem id puto ad-

contractus quosdam pupillorum sine auctoritate tutoris vel curatoris initos, posse applicari.

DXXXIV. Ut jam a generica pacti ratione descendamus ad inferiores pactorum, et contractuum classes ac species, consideranda est origo eorundem, dein varios effectus obligationis, modus, quo unaquaeque species perficitur, denique specificum nomen.

1. Origo contractuum querenda est in natura, in moribus et usu hominum, in legibus peculiarium statuum civilium. Sic contractus matrimonii dicitur naturalis, seu in officium naturae institutus: alii eatenus a natura sunt, quatenus ea jus paciscendi dat, et pacta tanquam medium ad propositos fines consequendos offert. Ipsa dein vitae necessitas apud populos invexit varii generis contractus, qui dicuntur *juris gentium*; peculiares constituerunt Romani, dictos contractus juris civilis, eodemque jure constituendi varias pactorum et contractuum formas alii populi periode gaudent, ac Romani usi sunt, modo salvae maneant caritatis ac justitiae leges (*a*).

2. Spectato effectu alii dicuntur contractus *unilaterales*, per quos sibi alterum obligatum quis tenet sine mutua sua obligatione, ut fit in mutuo, commodato etc. et *bilaterales* seu onerosi, qui obligationem ex utraque paciscentium parte continent. Sunt alii *translativi juris in re* ceu emtio, venditio: alii *non translativi juris in re*, ceu locatio, conductio. Dein *personales* dicuntur, quorum obligatio ita personis adhaeret, ut non transeat ad successores et haeredes, hoc enim casu vocantur *reales*.

3. Ex modo, quo quisque contractus in sua specie perficitur, alius vocatur consensualis, realis, literalis, verbalis.

4. Contractus *nominati* dicuntur, qui ob ipsum frequentiorem usum proprium ac specificum nomen

sortiti sunt : in his determinata negotii natura ex ipso nomine intelligitur, etsi nihil speciale sit dictum. *Innominatus*, qui caret speciali nomine: nam *plura sunt negotia*, *quam vocabula* (*b*). Sic *permutatio* nomen generis est, non speciei, eaque quadruplex : do, ut des : do, ut facias : facio, ut facias, facio, ut des. Hoc modo etiam emtio, venditio permutationis species est, quia merx permutatur cum pretio (*c*).

(a) Multas enim formas edere natura novas deproperat, inquit Justinianus l. 2. §. 18. C. de veteri jure enucl.

(b) l. natura. 4. D. praescriptis verbis.

(c) De contractibus nominatis certae actionum formulae proditae apud Romanos erant. In iis vero, qui innominati censebantur, tantum inerat, quantum fuerat dictum seu a paciscentibus expressum; ac proinde non usitata quaedam, sed accommodata ad ipsum factum conficiebatur formula, quae idcirco praescriptis verbis nuncupabatur.

CXXXV. Contractum nominatorum complures sunt classes ; in singulis eorum certae species collocatae ;

1. Sunt contractus *simplices*, alii *compositi*, quando plures simplices in unico negotio involvuntur.

2. Simplices alii sunt *benefici*, alii *permutatorii*

3. Ex beneficis quidam *mere benefici*, ut donatio, et praestatio facti utilis ; alii *benefici cum mutua quadam obligatione*, uti cum rei usus gratis conceditur, ea tamen lege, ut res eadem in genere vel specie reddatur ; estque 1. *mutuum*, quo res fungibilis datur ea lege, ut restituatur in genere 2. *Commodatum*, quo res non fungibilis ad certom usum et tempus gratis conceditur, ut tamen finito usu eadem in specie reddatur. 3. *Precarium*, quod precibus petentis utendum conceditur tamdiu, quamdiu patitur is, qui concessit. 4. *Depositum*, quo res alicui gratis custodienda traditur ea lege, ut ea-

dem in specie ad deponentis arbitrium restituatur. 5 *Mandatum*, quo alteri negotium gratis gerendum committitur, et ab altero suscipitur. 6. Mandato affinis est *fidejussio*, quo quis ei, qui tertium quendam ad praestandum tibi obligatum habet, se hoc praestiturum spondet, nisi is, qui debet, praestiterit.

4. *Permutatorii* sunt, quibus opere vel res non gratis in alterum conferuntur; sed ita ut hic vicissim aliam rem, vel operam praestet. In his alii *diremptorii*, quando una pars, ita dat, vel facit, ut pars altera aliud det, vel faciat; alii, qui non dirimunt partes, sed *communionem afferunt*, quando nimirum res et facta ad communem utilitatem conferuntur, quod fit per contractus societatis.

5. Ad contractus permutatorios, qui dirimunt partes, refertur 1. *emtio et venditio*, qua res datur pro pecunia. 2. *locatio et conductio*, qua usus rei non fungibilis, vel opera praestatur pro certa mercede. 3, *cambium*, quo pecunia commutatur, quod est cambium *minutum*, seu *manuale*, verum autem cambium est contractus solo consensu perfectus de pretio campsori dando, et literis ab eodem campsore tradendis, ad tantundem alibi recipiendum. 4. *Emphyteusis*, qua dominium utile rei permutatur cum obligatione praestandi annum canonem. 5. *Feudum*, quo dominium utile rei permutatur cum obligatione praestandi fidelitatem, id est, curam et diligentiam, ne quid in praejudicium domini directi fiat. 6. *Contractus chirographarius*, qui perficitur mediante chirographo seu litteris, quibus quis fatetur, se non fungibilem ceu pecuniam ab altero accepisse, eamque restituere promittit. 7. *Contractus aestimatorius*, quo res aestimata certo pretio traditur vendenda alteri, ut eam vel reddat, vel pretium determinatum solvat. 8. *Permutatio* tum in specie, qua res traditur pro re, nempe do, ut des;

tum in genere ; do , ut facias : facio, ut facias ; facio , ut des.

6. Hactenus de ea classe contractuum permutatoriorum actum est , quae paciscentes inter se dirimit ipsa re permutata , dum alius aliud praestat. Aliud permutationis , sive contractus utrinque onerosi genus est id , quod communionem affert, nempe vi ipsius contractus , sive consensu paciscentium ortam ; est enim communio quaedam fortuita et necessaria , uti si quibus eadem res testamento legata est (*a*). Ad hunc igitur locum pertinet *societas*, quae est contractus consensualis bonae fidei de re vel opera honesta , ad commodiorem usum , et uberiorem quaestum in commune conferenda ; ea societas valde multiplex est ; sic 1. est *societas officiorum*, vi cujus in locis illis , ubi officia sunt vendibilia, plures conferunt pecunias ad emendum ejusmodi officium , cujus dein fructus pro rata collatae pecuniae a singulis percipiuntur. Fit etiam , ut officialis , qui jam emit officium, alium quendam , a quo pecuniam ad alios usus accipit, in socium et communionem fructuum et emolumentorum officii adsciscat. 2. contractus *Socidae*, quo pecudum usus pro viliori mercede annua , aut certa fructuum parte alicui conceditur , ea lege , ut siquae illarum pereant, accipiens vel alias in eorum locum substituat , vel aestimationem praestet . 3. *contractus assecurationis*, quo quis indemnitatis circa casus fortuitos praestationem pro certa mercede in se recipit , ut adeo paucis verbis is contractus dici possit aversio periculi pro certo pretio. 4. *contractus trinus* , seu conventio , qua inter easdem personas de eadem pecunia tres contractus , nempe societatis , assecurationis et lucri certi minoris pro incerto majore simul conjunguntur. De moralitate hujus contractus diu multumque disputatum est.

7. Alia est contractuum classis , qui *aleam con-*

tinere dicuntur, quibus nempe super incerto eventu convenitur; suntque 1. *emtio spei*, quando certo pretio emitur res acquirenda incerta (*b*). 2. *sors*, a cujus fortuita determinatione suspenditur acquisitio rei alterius: id fit non divinando, quid futurum sit; id enim superstitiosum est, sed *eligendo* unum ex pluribus: *attribuendo* rem indivisam uni: *dividendo* rem communem, et assignando rei divisae partem unicuique. 3. *loteria*, quando certa pecuniae summa a pluribus confertur ea lege, ut per sortem definiatur, quid ex proposita re, vel rebus quilibet habere, an vero symbolae suae dispendium facere debeat. 4. *olla fortunae*, quando pro certo pretio emitur jus, schedulam ex urna extrahendi ea lege, ut extrahens obtineat rem, quam inscriptio schedulae praesefert. Huc pertinet *rota fortunae*, *et jactus tesserarum*. 5. *praemium victoriae*, quod proponitur ea lege, ut certo quodam modo aliqui inter se certent, et praemium sit ejus, qui alios vicerit. 6. *ludus* fortuitus, artificialis, mixtus. 7. *sponsio*. 8. Denique conventio *de lucro minore certo pro majore incerto*,

8. Est alia contractuum classis, qua non quidem dominium rei, sed tamen jus in re aliena confertur; in his 1. est *pignus*, seu contractus realis quo res aliqua creditori in securitatem debiti ita traditur, ut soluto debito eadem in specie sit restituenda. A pignore non differt *hypotheca*, nisi quod pignus perficiatur ipsa traditione rei oppignoratae; hypotheca vero nuda conventione, qua res solum obligatur creditori, quid tradatur, ejusque possessio transferatur. 2. *Servitus*, seu jus in re aliena constitutum, quo dominus in re sua aliquid pati tenetur in alterius rei vel personae utilitatem. Affines servituti sunt jura *bannaria*, per quae tota aliqua communitas compellitur adire certum molendinum, furnum, officinam braxatoriam etc. item

quando operae rusticae debentur alieno praedio . 3. *Domininm utile*, sive jus utendi et fruendi prorsus liberum , sic tamen , ut proprietas rei quodam modo sit restricta ad alium ; cujusmodi est emphyteusis et feudum , de quibus supra. Dein contractus *libellarius* , quo praedium conceditur certo pretio, et certa pensione in annos singulos constituta , ea fere conditione , ut condicto tempore rursus numerato certo pretio vel arbitrario renovetur. Dein *superficies* , quando quis in alieno solo obtinet superficiem duntaxat sive aream ad domum construendam , olivetum plantandum , piscinam faciendam , vel quidvis aliud . Constituitur jus superficiarum etiam in aedibus exstructis, quando aedes ponantur aut venduntur ea lege , ut dominium in solo retineat donator aut venditor. Pensio annua , quam superficiarius domino fundi pro hujus usu solvit , *solarium* vocatur (*c*).

(a) l. nihil autem 1. D. commun. ibid.
(b) §. CXXIX. (b).
(c) De quasi contractibus mentio facta est eodem §. CXXIX. (a).

CXXXVI. Singulis hisce contractuum nominatorum classibus ac speciebus insunt alia , quae substantialia dicuntur , alia , quae *naturalia* ; demum et accidentalia.

1. *Substantialia* in ratione specifica contractus censetur , sine quibus hic contractus non est , nec esse potest , sed in aliud genus , vel aliam speciem migrat. Substantia mutui in eo est , ut detur res fungibilis , ut transferatur dominium , et adjiciatur obligatio restituendi rem in genere (*a*).

2. *Naturalia* dicuntur , quae tacite intelliguntur de natura actus , etsi nihil dicatur ; eoquod actui

insint ex frequentiore usu et assidua consuetudine, quae in naturam transiit, etsi expresso contrahentium pacto aut etiam vitio abesse possint salva substantia contractus. Sic naturale est mutuo, ut sit gratuitum, emtioni, ut venditio praestet evictionem.

3. *Accidentalia* adesse vel abesse possunt salva contractuum substantia ac natura: cujusmodi sunt varia pacta adjectitia, quae, quia contractui adhaerent, vestita appellantur a jurisconsultis.

(a) Substantia contractus non ex nomine, quod a contrahentibus negotio imponitur, sed ex notis intrinsecis et contractui propriis aestimanda est. l. cum manu. 80. §. 3. D. de contrah. emtione. Nemo potest videri, eam rem vendidisse, de cujus dominio id agitur, ne ad emtorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus l. Lucius 24. D. depositi. Egreditur ea res depositi notissimos terminos, ut nempe dominium rei depositae in depositarium transeat: excepta forte depositione pecuniae. §. fin. I. de mandato: in summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta incipit locatio conductio esse.

CXXXVII. Pro varietate classium ac formarum variae aequitatis ac justitiae regulae sunt constitutae tum naturali, tum positivo jure. Earum ad propositum quoddam negotium applicatio per ipsam naturalem cogitandi vim duplici ratiocinatione fit; ac primo datum negotium reducitur ad certam classem vel speciem contractus; quod fieri non potest, nisi et negotii determinationes seu notae internae adcurate expendantur, et distincta notio diversarum classium specierumque, in quas contractus tribui solent, habeatur prae oculis. Facta negotii reductione sequitur altera ratiocinatio, per quam ea, quae generatim de effectibus moralibus, de juribus et obligationibus certae classi vel speciei, ad quam negotium reductum est, lege naturali vel positiva

constituta sunt, ad datum negotium eo reductum accomodantur (a).

(a) Exemplum hujusmodi poni potest. 1. in dato negotio conventum est inter paciscentes de usu equi pro certa mercede praestando; at contractus consensualis de usu rei pro certa mercede praestando est locatio, conductio: igitur in dato negotio celebrata est locatio, conductio. 2. In locatione, conductione praestari a conductore debet damnum vel levi culpa datum: in dato autem negotio celebrata est locatio, conductio, et a conductore datum est damnum culpa levi, ergo ab eodem id praestari debet.

CAPUT XVI.

EX NEGLECTU OFFICIORUM, DE QUIBUS HACTENUS TRACTATUM EST, FREQUENS ORITUR OBLIGATIO RESTITUENDI, QUOD DEBETUR, EAQUE PECULIAREM EXPOSITIONEM POSCIT.

ARGUMENTUM.

§. CXXXVIII. Notio satisfactionis et restitutionis. CXXXIX. Restitutio ex re accepta. CXL. injusta acceptio. CXLI. culpae gradus ac limites. CXLII. quae culpa restitutionem poscat? CXLIII. an sola theologica, ut vocant? CXLIV. restitutio ob damnum ab animali vel servo datum. CXLV. aliave damna cum culpa data. CXLVI. praestatio culpae in contractibus. CXLVII. Si post initum contractum res nostrae et alienae simul periclitentur. CXLVIII. restitutio ob laesam aequalitatem in contractibus onerosis. CXLIX. restitutio ex quasi contractu. CL. quis teneatur restituere, si plures damnum dederint. CLI. Restitutio ob consilium pravum. CLII. ob praestitum consensum. CLIII. ob datum recursum. CLIV. ob participationem damni dati. CLV. ob negativos imputationis modos. CLVI. Quid et quantum oporteat restitui. CLVII. tempus faciendae restitutionis. CLVIII. locus et sumtus, quibus fit restitutio. CLIX. cui restituendum? CLX. concursus creditorum. CLXI. impotentia restituendi. CLXII. Si damnum sit irreparabile. CLXIII. si res interiit. CLXIV. impotentia ex inopia debitoris. CLXV. impedimentum ex parte creditoris.

CXXXVIII.

Injuria stricte dicta, quae est violatio juris perfecti aliorum (*a*), non intelligitur fieri sine

animo nocendi vero, aut interpretative tali; quia nec ignorari passim jura perfecta aliorum, nec sine ejusmodi animo laedi possunt. Animus nocendi *verus* praesumitur, quando actio ex se et praesentibus adjunctis juri perfecto alterius adversatur; isque est *dolus*, vel *dolus malus*, sive malitiosa facti in laesionem alterius destinatio. Siqua actio alteri jure perfecto debita est, ejus omissio dolosa esse potest. Animus nocendi *interpretative dictus*, censetur omissio diligentiae debitae, sive ejus, quam adhibere quisque tenetur, ne jus perfectum aliorum laedat, vocaturque *culpa*. Duo distinguenda in injuria sunt, I. *offensa* laesi, quatenus hic in se aut bonis suis impetitur, molestia, justo dolore, aliquando etiam terrore vel ignominia afficitur, ejusque imo et aliorum securitas ac tranquillitas turbatur, multis enim minatur, qui uni facit injuriam. II. *Damnum* laeso illatum per injuriam, qua ipsi demitur quidquam de iis, quae jure perfecto tenet (*b*). Jus naturae, ut inferre injuriam prohibet, sic illatam reparari jubet: secus enim continuatur, et singulis momentis infertur velut nova. *Reparatio offensae* fit per *satisfactionem* proprie dictam: *reparatio damni per restitutionem*; quae voces, etsi confundantur saepenumero, re tamen differunt, ac altera ab altera separari possunt; altera item gravis, altera levis censeri. Qui vi adhibita alterum spoliare re sua attentat, nec tamen praevalet, gravem injuriam irrogat; at damnum non dat. Qui uni horologium furto, alteri per rapinam aufert, aequale damnum, non aequalem injuriam facit. Satisfactio igitur offensam respicit, etsi adjunctum damnum non habeat, ac propria est justitiae vindicativae: fieri potest in bonis alterius ordinis, ac injuria erat, eamque aequalitatem poscit, quam *medium rationis* vocant; quia per rationem fit aestimatio tum offensae, tum personarum, quibus accommodanda est satisfactio. At restitutio damnum respicit, cujus redintegratio est,

jure interno ante omnem judicis sententiam fieri debet et per se quidem in eodem genere, in quo laesio contigit, ac *medium rei*, sive perfectam rerum aequalitatem exigit, ut qui ob damnum illatum minus habet, ac debebat jure perfecto, per restitutionem obtineat idem, vel aequale. Hinc *restituere* idem est, ac *iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suae* (c). Haec notiones perquam foecundae, nec sine corollariis relinqui debent.

1. Potest quis in dominium vel possessionem rei suae, aut juris restitui, quam sine injuria amiserat. Hinc restitutio latius patet, quam injuria; ut si restituitur pignus, locatum etc.

2. Restitutio vi notionis postulat, ut quis antea in possessione rei vel juris fuerit, atque ut res, qua fit restitutio, sit eadem, vel priori aequipollens. Utrumque aliter se habet in *solutione*, a qua proin differt. Qui dat pretium pro emto tritico, solvit; qui idem in genere dat pro eo, quod mutuo acceperat, restituit.

3. Restitutio in reparando jure perfecto, atque eo versatur, quod alter habuit in τῷ suo. Si cui dono, quod ab eodem antea emi, non fit reparatio prioris juris, sed nova translatio. Si extreme indigenti quidpiam dem ex obligatione gravi caritatis, nihil restituo; quia non do, quod alter habuit in τῷ suo, aut quod jure perfecto exigere potest.

4. *Restitutio reducit ad aequalitatem, quod inaequaliter ablatum est* (d); *et aliquis reddendo, quod accepit simplum, reducit ad aequalitatem. Ergo solum tenetur restituere tantum, quantum accepit.* Igitur restitutio in duplum, triplum etc. ex lege positiva promanat, et satisfactionem respicit. At quamdiu mihi deest quidpiam de re mea, vel consectariis rei, aut lucro cessante vel damno emergente (quod utrumque nomine *interresse* venit), tamdiu

mihi non restituitur plene atque ad aequalitatem; quia minus habeo, ac jure perfecto debebam habere. Non tamen eo spectat restitutio, ut plus habeam postea, ac ante. Hinc siquod incrementum rei meae, quam alter juste vel injuste detinuit, ex sola istius industria, non ex re ipsa accessit, id mihi restitui non debet, sed penes detentorem manet (*e*).

5. Ad τὸ suum non tantum pertinet dominium rei, sed etiam jura connata acquirendi (*f*), et *creditum*, quo nomine intelligitur jus perfectum exigendi ab altero rem ex pacto vel quocunque modo perfecto debitam (*g*). Qui ergo alterum a consecutione boni, quod acquirere poterat, vel ei debebatur, mediis injustis, ceu mendaciis, vi, fraude impedit, is facit, nt minus habeat, quam alias haberet, et obligationi restituendi subjacet. Siquis solam alterius spem consequendae rei vel probabilitatem consecutionis injuste intercipiat, non rei, sed spei aestimationem arbitrio prudentis viri restituet; praesertim cum multa inopinato incidant, ne quis re sperata potiatur. Cavendum etiam ne cupiditas habendae rei pro jure habeatur, et injuria obtendatur, quae nulla est; exemplo sunt operarii, qui ob longiorem laborem plus postularunt, quam conventum fuerat.

Quia obligationibus aliorum perfectis in statu absoluto satisfit per actiones negativas (*i*): obligatio autem restitutionis positiva est, quae in faciendo et dando consistit, atque etiam sine praecedente injuria locum non habet; idcirco erit ea obligatio perfecta hypothetica; atque indaganda est hypothesis sive ratio sufficiens, ex qua positiva et perfecta obligatio restitutionis provenit. Ejusmodi hypothesis vel ratio sufficiens in scholis nuncupatur *radix restitutionis*, quae multiplex esse potest. Et quia obligationes affirmativae respiciunt adjuncta loci, temporis, personarum, praeterea facultatem et opportunitatem

poscunt, quibus deficientibus expleri nequeunt, intelligitur cur de adjunctis faciendae restitutionis, et causis excusantibus agendum sit.

(a) §. XVII. (d)
(b) ib. (f) Offensam, quae inest in violatione juris perfecti, propius exprimit vox generalis, injuria: damnum notat vox laesio; l. X. decretalium extat titulus 36. conjunctim de injuriis et damno dato.
(c) S. Thomas 2. 2. q. 62. a: 1. Sic. l. I. §. 31. D. de vi, et arm. „ de eo, qui vi dejectus est, statuitur pristina cau- „ sa restitui debet, quam habiturus erat; si non fuisset de- „ jectus. „
(d) S. Thomas loc. cit. a. 3.
(e) Idem a. 6. ad 1.
(f) §. XV. (c).
(g) l. 10. 11. 12. D. de V. S.
(h) Matth. XX. 11. seq.
(i) XVII. (a).

CXXXIX. *Res accepta*, extans formaliter in se, aut in aequivalenti apud eum, cui illam tenendi jus non est, prima est radix restitutionis; fructus, incrementa, et consectaria ex re ipsa provenientia ad dominum rei pertinent. Unde instar axiomatum sunt duo haec: 1. *res aliena clamat ad dominum*, perinde ut Tobias ex voce balantis haedi, ne quid alienum domi esset, vereri se significavit (*a*). 2. *Nemo cum alterius injuria, jactura et detrimento locupletari debet* (*b*). Ex his concludes:

1. Si res apud dominum peritura naufragio, depredatione hostili, incendio, servata est, dum in aliena manu erat; non cessat esse res domini, proindeque restitui debet.

2. Quia amissa possessione jus ac dominium non amittitur (*c*); idcirco res aliena, si quo loco invenitur, et ab inventore tollitur, adhibita diligentia, ut ad dominum perveniat, curanda est (*d*).

3. Etsi dominus ex re sua fructus non percepisset, si iidem proveniunt alio dante operam; tamen

ex re proveniunt, atque ad consectaria dominii pertinent, et restituendi sunt. De possessore bonae ac malae fidei dictum est supra (e).

(a) Tob. II. 21.
(b) C. 48. de R. I. in XI. et l. jure naturae 206. D. eod. l. nam hoc 14. D. de coudict. indeb.
(c) §. CXII. 2.
(d) De rebus alienis inventis lex Mosaica disponit Deut. XXII. a. v. 1.
(e) §. CXXIV. 3. et §. CXXV.

CXL. Altera restitutionis radix vulgo statuitur *injusta acceptio*, seu *damnificatio* active, id est, actio, ex qua alteri damnum contingit; unde injusta dicitur *formaliter*, id est, cum peccato aut conscientiae noxa conjuncta; aut *materialiter* injusta, ex se quidem cum peccato aut conscientiae noxa conjuncta, ut tamen oblivio, inconsiderantia, praecipitantia coram Dei et conscientiae tribunali excusationi locum praebeant. Quapropter talis actio duplici spectanda modo est:

1. *In se*, considerando *primo* jus, obligationem, vel necessitatem, ex qua ponitur: *secundo* connexionem cum damno, utrum ex se perniciosa, cum damno, vel tantum cum periculo damni remotiore, propinquo, proximo conjuncta: *tertio* gravitatem ipsius damni, quod ipsum, vel cujus periculum cum actione conjunctum est.

2. *In animo agentis*; an is censeatur directe vel indirecte nocendi voluntatem habuisse; an subito terrore, deliberate, plena, aut non plena advertentia, probabili ignorantia, oblivione actionem ediderit?

CXLI. Notio doli ac culpae, et multiplex istius gradus indicatus est supra (a). Cum vero nonnunquam perdifficile sit, limites inter dolum et culpam, inter varios culpae gradus, inter culpam levissimam,

et casum fortuitum discernere: opus est nonnulla in eam rem annotare:

1. Inprimis spectanda est natura negotii et actionis, ejusque adjuncta. Aliquando satis diligens et immunis a culpa censetur, qui eo modo rem facit, quo alias passim ab omnibus solet fieri; uti fit in pulsanda campana, etsi tintinnabulum forte decidens hominem opprimat (*b*).

2. Sunt quaedam actiones per se et natura sua valde periculosae, ceu transportare columnas, res fragiles, cum igne accedere ad locum, ubi magna est copia materiae, quae flammam cito concipit. Inde fieri potest, ut culpa in se levis spectatis adjunctis valde gravis evadet.

3. In aestimanda culpa non id considerandum est, quid usu et experientia facti prudentiores cautioresque faceremus; sed quid homines prudentes ejusmodi loco ac tempore passim agere soleant (*c*).

4. *Casus fortuitus*, ut a culpa etiam levissima segregetur, in Romanis legibus dicitur is, cui *resisti non potest* (*d*). Superat igitur humanas vires, et humanam prudentiam, quam viri etiam maxime providi ac solertes adhibere solent tum saltem, cum experientia nondum cavere didicerunt. Hinc dicitur *vis major* (graece θεοῦβια) ceu lapsus fulminis, naufragium, terrae motus, vis aquarum aut ventorum; eumque per se nemo praestare debet, nec imputatur sed commiserationem parit. Aliter de culpa disserendum est, etsi ea plena inconsideratione obrepserit: tum enim dici potest: per te stabat, quo minus id damni emergeret: cur non advertisti animum? debebas advertere, ac poteras etiam. Sane omnes ideae ac voces, imo etiam juris sacri et profani dispositiones confundendae sunt, si, quod per culpam fit, casus fortuitus nuncupetur.

5. Notio *culpae juridicae* pariter supra data est; sed veritas illius notionis videtur examinanda. Non

nego, fieri posse, ut quis repentino terrore, aliave commotione, aut inadvertentia, oblivione id agat, ex quo alteri damnum sequitur, quin peccatum committere censeatur. Sed istiusmodi *culpa theologica materialis* quamobrem *culpa juridica* vocitetur, non video. Forte quia jura praescribunt eam diligentiam, quam quis sine peccato ponitur omittere. Atqui jus naturae, et sacrum positivum praecipit moderari animi motus, praescribit psallentibus devotionem, attentionemque, vetat mentiri. Quid ergo? siquis involuntaria mentis inconstantia animo vagetur inter psallendum: si repentino irae impetu praevertitur: si non advertenti mendacium ore effluit: rectene has dices distractiones juridicas, iram juridicam, mendacium juridicum? Sed fortassis ea dicetur culpa juridica, qua omittitur diligentia, quam adhibere non tenetur. At enim sic nulla erit omnino culpa, quae vi notionis omissionem *debitae* diligentiae exprimit; nec quisquam in foro condemnatur ob eam causam, quod diligentiam omiserit, quam adhibere non debebat. Non igitur improbanda est eorum thesis, qui, cum adcurate loqui ament, uti necesse est in disciplinis, ita statuunt: *nulla est culpa juridica.* Sed ne de vocculis litigemus, dicatur per me diligentiae debitae omissio, quae ob inculpatam inadvertentiam peccato caret, culpa juridica; quia in foro humano de actibus internis constare nequit. Siqua externe et in se culposa sit, in jure habebitur pro culpa.

(a) §. XLV.

(b) Casus extat in c. Joannes 23. de homicidio.

(c) Cajetanus in comment. s. Thomae 2. 2. q. 64. 8 memorabilem casum refert de quadam Hispaniae Principe, quae cervam parvulam quasi familiarem et domesticam instar catelli alebat. At cum illam canes aliquando insequerentur, eaque in sinum dominae suae confugeret, haec tum quidem gravida canibus terrrita abortum fecit. Addit Cajetanus, hoc infortunium non solum ab ipsa regia principe non fuisse praevisum, sed nec a tot viris illustribus et

sapientibus, qui ipsius curam habebant, eique assistebant, et ex qua regni successorem exspectabant; et tamen post factum omnes dicebant, non debuisse illam cum cerva ire in locum, ubi venatici canes aderant.

(d) L. in rebus 18. D. commodati.

CXLII. Hisce praefixis notionibus subjungenda sunt principia, vi quorum ex injusta acceptione obligatio restitutionis emergit:

1. Omnium consensu reparari debet damnum dolo datum, etsi qui dedit, nullum commodum ex damno dato referat; nec interest, directe dederit, an indirecte, si non cavit, ne sequeretur, aut si agendi jure caruit.

2. Idem tenendum, siquis damnum dat culpa lata advertenter, etsi de cetero actionem ponat jure suo; quia quivis jure naturae eam tenetur in actionibus suis, ne aliis damno sint, adhibere diligentiam ac circumspectionem, quam homines diligentes, non dissoluti, non leves ac temerarii adhibent in rebus suis. Quivis enim operam humanis viribus accommodatam adhibere debet, ne laedat naturale jus.

3. Qui actionem bona fide primo posuit, sed cujus effectum noxium dein animadvertit; si illum, eum potest, non impedit, tenetur ad damnum reparandum; qui mala fide damnum praeparavit, tenetur cum pari suo, imo etiam majore, quam innocenti imminet, periculo, illud impedire, retractare, removere. Jus enim naturae uti prohibuit eam praeparationem, sic quovis momento, ut impediatur damnum, et periculum amoveatur, praecipit; secus tenetur ad restitutionem.

4. Qui alterum impedit a consecutione boni jure perfecto eidem debiti, quocunque modo impediat suasu, vi, fraude etc. illud obligatur reparare; similiter et qui a consecutione boni alteri non debiti impedit modis injustis ceu calumniis, pariter obligatur pro ratione spei, quam alter habebat.

5. Qui actionem ponit jure suo, atque ex hone-

sto fine atque operam dat, ut par est, ne alteri damnum sequatur, siquod sequitur, id ipsi imputari non potest. Non enim videtur injuriam facere, qui utitur jure suo (*a*).

6. Ex solo pravo affectu, aut voluntate inferendi malum, si actionem quis ponat jure suo, non oritur restituendi obligatio, uti si actor, testis, judex, dum viam juris tenent, simul iniquo odio moventur in reum. Videre igitur oportet, utrum et quatenus actio externa in damnum injustum influat.

7. Siqua actio de se indifferens per voluntatem pravam et affectum nocendi determinatur ad hoc, ut noxia et injusta sit, ea parit obligationem reparandi damnum, utpote ab illa actione proveniens.

(a) C. 31. de electione.

CXLIII. His quidem extra controversiam positis, ut opinor, inquirendum est, quid spectato naturali jure de culpa, ut vocant juridica, sive illa actione statuendum sit, ex qua alteri damnum oritur, quin agens aut commodum vel lucrum habeat aut verum ac formale peccatum commisisse dicatur. Vulgo quidem ita statuunt: *Nemo* (secluso contractu) *tenetur ad restitutionem damni a se illati, nisi in damno inferendo culpam admiserit theologicam contra justitiam.* Interest, ut puto, ad perscrutanda principia naturalis juris, argumenta sic sentientium discutere.

1. *Duae sunt*, inquiunt, *radices restitutionis, res accepta et injusta acceptio*; in praesenti hypothesi, cum, qui damnum dedit, non peccarit coram Deo, neque commodum aut lucrum ex sua actione habeat, neutra radix reperitur. R. Hoc dictum, quo aliis saepe locis utuntur, non principium est, sed petitio principii. Hoc ipsum enim ambigitur, utrumne *formalis* injustitia requiratur. Ad satisfactionem eam

requiri fateor; an ad restitutionem, vix audeo definire. Nam restitutionem praecedere debet inaequalitas: haec autem sine peccato formali induci potest; dum nimirum alter ob factum alterius minus habet, ac jure perfecto ipsi competit.

2. *Ubi peccatum non est, vera injustitia non est.* R. Ubi peccatum non est, utique injustitia peccaminosa non est: est tamen vera inaequalitas, et vera et efficax laesio juris alien, ac proin vera injustitia.

3. *Damnum plena inadvertentia datum, est casus fortuitus.* R. Utique relate ad eum, qui damnum ab alio passus est; sed sic eidem erit casus fortuitus, si a latronibus expoliabitur. At si eum spectes, qui damnum dat, et quidem culpa lata, etsi rationem peccati nullo modo cognoscat, non potest ea culpa cum casu fortuito confundi, secus nec condemnatio, judicis haberet locum (*a*). Replicant, esse casum *theologice fortuitum*, non *juridice fortuitum*; sed ita quidem nullo jure, nulla ratione, nulla nixi auctoritate distingunt, sumentes pro vero id, quod probare, non asserere deberent. Nam sensus ejus dicti hic demum erit, secundum theologos damnum sine peccato formali datum tam parum reparandum est, ac secundum Ictos casus fortuitus.

4. *Si in hac hypothesi, de qua agimus damnum dans ad reparandum tenetur; tenebitur etiam amens, furiosus, tenebitur, qui rem alienam bona fide consumsit: tenebitur medicus, advocatus, judex, si ex opinione probabilissima agentes noceant.* R. 1. An hi etiam a judice condemnari poterunt, vel condemnati tenebuntur? 2. His imputari damnum nullo modo potest, culpam committenti, etsi citra peccatum, id imputari, ac vitio dari potest, non ex malitia, sed ex facto, quod in se culpabile est. Alia damnificatio materialis alia culpa materialis, qua damnum datur. *Dices*, hi iidem jus alienum materialiter violant. R. Abusu vocum id per me dicas; at reipsa nequidem culpam materialem committunt,

quia nihil omittunt de diligentia debita, in quo ratio culpae sita est: nihil ipsis omnium consensu imputari potest, sed totum casui fortuito tribuendum est, qui humanam diligentiam superat.

5. *Qui damnum patitur, non potest esse rationabiliter invitus: cum alterius actio omnino involuntaria sit.* R. Qui damnum patitur ob culpam latam alterius, indemnitatem a judice exigere potest. Igitur rationabiliter invitus esse potest. Ceterum haec ipsa expressio, *rationabiliter, vel contra invitum esse*, omnino vagum et confusum habet significatum. Respiciendum est ad jus tam perfectum, quam imperfectum illius, qui invitus est. Jus domini non minus violatur culpa, quam vocant, juridica, ac theologica; non ratio peccati, sed factum ipsum nocet.

6. *Obligatio restituendi est poena: haec infligi non potest, ubi peccatum non est.* R. Nihil tam falsum, ac quod restitutio poenae rationem habeat; haec enim in malo nocentis consistit: at restitutio in reparando jure laesi innocentis. Si mihi damnum dedisti, non ut malum tibi fiat, sed ne meum continuetur, peto. Si grave ac molestum id accidat tibi, tibimet imputa, quare non cavisti, uti omnes boni ac prudentes solent? Quisque ferre debet consectaria actionis suae, sive eam cum peccato ediderit, sive absque peccato, qui citra peccatum formale fit ebrius, aeque ferre capitis dolores ac intemperiem stomachi debet, ac si crapulam theologicam, non tantum juridicam hausisset. Ceterum siquis poenae vocabulo adhaerescit; eam, quae in obligatione restituendi inest, naturalem per me vocitet, sive ab ipsa natura culpae latae affixam.

7. *Qui damnum subiit ex culpa alterius, is quidem parte bonorum vel jurium spoliatus jam est; qui dedit, sua integra retinet. In dubio melior est conditio possidentis, nec quisquam innocens spoliari debet re sua.* R. Qui damnum subiit ex culpa alterius, spoliatus re sua dici non debet, nisi ex hypothesi

adversantium, qui negant, laedentem debere; igitur, qui damnum subiit, loco rei destructae retinet jus perfectum, ut tantundem reparetur, quod perinde est, ac habere rem ipsam. Id quod exprimit juris digestorum regula: *is qui actionem habet ad rem recuperandam, rem ipsam habere videtur* (*b*). Dein laesus, an laedens potiore jure censeatur innocens, ipsi, qui dissentiunt, dispiciant, atque una videant, an laesus facto laedentis, vel potius sententia absolventium ab obligatione restituendi, spoliatus parte bonorum vel jurium videri debeat. Accedit, quod eo etiam ex capite male utantur possessionis favore, quod non tam de jure reali, quam personali agatur.

8. *Auctoritas negantium obligationem restituendi multo est major, ac affirmantium.* R. Si numerandi sint auctores. c. Si examinandae et ponderandae rationes, pari jure negavero, ac alii affirmant (c). Ac puto summae auctoritatis esse decretalem Gregorii IX. c. ult. de injuriis. In qua explicanda non laborarent theologi tum, quando de voluntario et ratione peccati formalis tractant, modo cogitarent, de sola obligatione restituendi, quae ex culpa lata provenit, non de peccato formali in ea decretali agi. Similis culpa, et consequens obligatio reparandi damnum in libro Exodi occurrit; qui locus in corpus juris canonici relatus est (*d*).

9. Reliquum est, ut, quid sentiam ipse in re valde ambigua, aperiam; ac *primo* rationes, quibus opinio negativa nititur, haud magni ponderis esse, patet expendenti, quae adhuc dicta sunt. *Secundo*, leges positivae, quae ex lege Aquilia actionem dant laeso, valde aequae sunt. *Tertio*, *quia factum cuique suum, non adversario nocere debet* (*e*); potior videtur causa laesi, quam laedentis. Sed an haec aequitas tanta sit, ut naturali obligationi subjaceat facile defendi haud potest, nam *quarto* ea obligatio restituendi, quae ex re accepta et malitiosa acceptione oritur ad jus proprietatis, ac

tuendum, omnino necessaria est, ita ut ea sublata obligatione jus quoque proprietatis ac dominii tolleretur. At enim, cum fines rerum ac dominii suos gradus habeant, nec quivis gradus sub obligationem cadat, concludi non potest, extare jus naturale de reparando damno inadvertenter dato, cum id quidem jus ad tuendam gradu perfectiore proprietatem conducibile sit, non tamen ad eam tuendam intra justum gradum, sit necessarium. Atque hoc argumentum, etsi negativum videatur, ne communiorem sententiam abjiciam, multo plus apud animum meum valet, quam ea, quae de culpa juridica passim disputari in scholis solent. Generatim loquendo, conformius aequitati est, ut, qui damnum dat culpa sua, etsi sine peccato det, id reparet. Sed fieri potest, ut generalis aequitatis ratio in peculiari hypothesi reluceat. Si vir pauper et bonus involuntaria mentis aberratione rebus viri opulentis forte noceat; aequum videtur, ut nec pauperi humana fragilitas damno sit, nec dives copias suas ex tenuitate viri pauperis resarcire velit. Contra si vir opulentus similiter damnum det minus habenti, aequum est, ut compenset etiam non cogente judice; si denique par pari noceat absque animo nocendi, aequitati aptius satisfieri non videtur, quam si damnum inter se partiantur. Cum nemo sit hominum, qui naturali mentis evagatione, praecipitantia, inconsideratione per omnem vitam non aliquando, ac forte saepe noceat alienis rebus; obligatio, siqua extaret, istiusmodi damna reparandi, videtur humano generi supra, quam par est, molesta futura, plurimisque anxietatibus obnoxia.

(a) §. CXLI. 4.
(b) L. is, qui 15. D. de. R. I.
(c) Vid. Panormitanum in c. ult. de injuriis et damno dato Ludov. Engel. tit. de injur. et damno dato n. 50 Decretalis Gregorii IX. c. ult. de injur. et damn. dato videtur integra hic exscribenda: „Si culpa tua datum est damnum, vel

„ injuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem forte tulisti,
„ aut haec imperitia tua sive negligentia evenerunt : jure
„ super his satisfacere te oportet, nec ignorantia te excu-
„ sat, si scire debuisti, ex facto tuo injuriam verisimiliter
„ posse contingere vel jacturam. Quod si animalia tua no-
„ cuisse proponas, nihilominus ad satisfactionem teneris,
„ nisi ea dando passis damnum velis liberare teipsum,
„ quod tamen ad liberationem non proficit, si fera anima-
„ lia, vel quae consueverunt nocere, fuissent, et quam de-
„ bueras, non curasti diligentiam adhibere. Sane licet, qui
„ occasionem damni dat, damnum videatur dedisse (secus
„ est tamen in illo dicendum, qui, ut non occideret, de
„ contingentibus nihil omisit. „ Nota 1. Canones praecipue
ad conscientiae forum respicere, et Gregorium P. IX. hanc
decretalem non rescripsisse parti cuidam litiganti vel judici
causam ad se deferenti, quasi decisurus, quid in foro ex-
terno tenendum sit, sed eam motu proprio edidisse. 2. Nul-
la suppetit ratio, ea verba : si scire debuisti, restringendi
ad ignorantiam proxime vincibilem, et ad culpam cum for-
mali peccato conjunctam. 3. Nihil de contingentibus omit-
tere, idem est, quam adhibere diligentiam ordinariam,
quam homines prudentes, ac cauti in istiusmodi re ac ne-
gotio adhibent; ea vero omitti potest ex involuntaria mentis
aberratione, ut proinde culpa, de qua pontifex loquitur,
sine formali peccato esse queat. 4. Quando pontifex inquit:
jure satisfacere te oportet, non exprimit, naturali, an po-
sitivo oporteat, et quamvis istuc fortassis respiciat, cum
totam decretalem ex principiis juris Romani contexuerit,
tamen nec excludit naturale jus, nec praeviam judicis sen-
tentiam expectari posse, ait.

(d) Exod. XXII. 6. etc. 5. de injur. et damn. dat.

(e) L. factum 155. D. de R. I. consonare videtur l. 74.
ibid. „ Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. „

CXLIV. Qui ex culpa lata, quae cum peccato conjuncta non est, negant obligationem reparandi damni provenire, nisi post judicis sententiam, id multo magis referunt ad casum, quo nulla admissa est culpa, uti *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* (*a*); aut siquid effusum ex domo, projectum vel suspensum sit cum damno praetereuntium (*b*); aut si servus tuus damnum dederit, ut contra te moveri queat actio noxalis furti, actio noxalis injuriarum et. (*c*). *Hae leges*, inquit P. Concina (*d*), *ante judi-*

cis sententiam non obligant ; quia sic usu receptae sunt. Sed Vasquez reparationem damni jure naturali debitam putat (*e*) ; tum ob jus dominii, quo quisque res suas integras conservare, aut si laesae sint, ut redintegrentur, exigere potest : tum quod damnum a tuo animali, vel a tuo servo datum a te quodammodo datum videatur ; ad te certe pertineat, ut, qui commoda rei habeas, etiam incommoda feras. Haec ratio aequitatis tanta est, ut apud cultiores gentes plurimas lege sancta fuerit. Ejusmodi legem habuere Hebraei (*f*) ; ab his pervenisse creditur ad Phoenices ; a quibus Solon eam sumpsit, qui teste Plutarcho de pauperie a quadrupedibus data scripsit ; a Solone sumsit Plato l. 11. de leg. ab hoc eandem accepere Romani. Neque culpa domini spectabatur ; hac enim accedente gravior praefigebatur poena (*g*). An vero haec aequitas eam habeat vim, ut se sola obligationem naturae inducat, affirmare non ausim, nec temere inficiari. Quae praec. § num. 9. disserui, huc etiam videntur posse transferri.

(a) Digest. l. IV. tit. I.
(b) Ibid tit. III. de his, qui effuderint, vel dejecerint.
(c) Ibid. tit. III. de noxalibus actionibus.
(d) In epitome theol. christian. l. IV. diss. II. q. 4.
(e) Opusculo de restitut. c. 2. §. 2. dub. I.
(f) Exod. XXI. 28. 35.
(g) Ibid. v. 29. 36. adde c. ult. de injuriis, superior. nota excriptum.

CXLV. Alii supersunt casus inter se discrepantes, in quibus decidendis magnopere laborant tractatores rerum moralium.

1. Fieri potest, ut damnum grave detur cum culpa non plene deliberata in ratione peccati ; ceu *primo* cum advertentiae actus est imperfectus in semisopitis, semiebriis, praeveniente motu vehementi

abreptis: *secundo*, cum quis bona fide judicat, ex omissione majoris diligentiae non oriturum damnum, nisi leve, aut periculum gravioris damni valde remotum esse.

2. Aliquando fit, ut cum plena rationis advertentia agens gravitatem damni materialis, ut ajunt, seu objectivi nullo modo cognoscat; uti qui gemmam projicit alienam, pro re modici valoris, levique damno id habens.

3. Contra siquis cognoscat totum damnum materiale, quod dat, ignorare potest gravitatem *formalem*, ut ajunt, idque cum uno actu, tum pluribus successivis, ceu in furtis minutis contingit.

4. Denique etsi qui grave damnum se dare cognoscat tamen excessum ignorare potest, ut longe majus id sit, ac in mentem venerat (*a*).

(a) Non parum profecit, ut opinor, qui casus hosce dispares alterum ab altero acute internoscere didicerit. Decisiones passim extant apud auctores, quamvis minime concordes sint. Conferri potest Gratianus caus. XX. q. 1. Ubi quidam abuti videntur verbis s. Augustini c. 9. ibid relatis; non enim de obligatione reparandi damni, sed de ratione peccati s. Doctor ibidem agit.

CXLVI. *Tertia restitutionis radix* in contractibus haeret, eaque duplicis generis; est enim in his obligatio quaedam *primaria* ex vi contractus, ut praestetur, solvatur, restituatur id, quod in contractum deductum fuit: altera *accessoria* vel secundaria, qua reparari debet damnum ei datum, quocum contractus est initus; atque hoc ultimum, quoniam cum praecedenti tractatione velut producto filo cohaeret, primo loco disquirendum est. Idque totum his capitibus constat.

1. Pro varietate contractuum varii diligentiae gradus praestituti sunt contrahentibus, ne alter alteri damnum det; proindeque varii culpae gradus

erunt spectandi; ut de obligatione restituendi constare possit. Sunt contractus, qui in commodum solius dantis cedunt: alii in commodum utriusque contrahentis: alii in commodum solius accipientis.

2. Jus naturae poscit, ut in conservanda re aliena, quae nostrae fidei committitur, adhibeamus diligentiam, quam vir prudens, non levis, ac dissolutus in re sua vulgo adhibet, id est, diligentiam communem et ordinariam, qua vitatur culpa lata; ejusmodi enim diligentia, ne aliis, rebusve aliorum noceamus, semper adhibenda (a). Atque id generatim valet pro *contractu, qui in solius dantis commodum cedit*. Sed inde facile intelligitur, valde aequum esse, et rationi consentaneum, ut in contractibus, qui in nostrum aeque ac alterius commodum cedunt, majorem diligentiam adhibeamus, ne quid detrimentum alteri proveniat, quam si nihil de nostro, sed unius dantis commodo ageretur; ergo *in contractibus, qui cedunt in commodum utriusque contrahentis non tantum lata, sed etiam levis culpa vitanda, ac si commissa fuit, etiam praestanda est*. Si haec consecutionis et aequitatis ratio porro continuatur, cito infertur, valde aequum et consentaneum esse rationi, ut, si contractus in commodum solius accipientis cedit, major diligentia, nequid damni in dantem proveniat, adhibenda sit, quam si in communem mutuamque utilitatem utriusque contrahentis cederet. *In contractu, qui cedit in utilitatem solius accipientis, vitanda ab hoc culpa etiam levissima, et si admissa fuit, praestanda est.*

3. Aequitatem in hisce regulis subesse nemo non videt; sed an tanta sit, ut culpa levis ac levissima ex naturali obligatione praestari omnino debeat, non pauci ambigunt. Sunt qui generatim statuunt, neminem teneri majorem alienis conservandis rebus operam ac diligentiam adhibere, quam homines passim adhibent in rebus suis. Id quidem, si de contractu agitur, ex quo accipiens totum commo-

dum habet, perquam abhorrere a communi sensu atque usu opinor. Qui enim levis ac dissoluti animi non est, singulari cura providet, ne is, a quo beneficium accepit, ex ipso beneficio damnum a se ferat. Ac siqua res aliena, quae in nostris manibus est, vel casu fortuito laedatur, aut pereat, omnes vulgo dolemus, angimur, affligimur, excusamus, asseveramus, nulla id nostra culpa accidisse. *Heu! heu! Domine mi!* clamabat discipulus prophetae, cujus securis e manubrio avulsa, cum ligna caederet, in fluvium excussa est, addens causam doloris ac vociferationis: *et hoc ipsum mutuo* (commodato) *acceperam* (*b*). Unde putant nonnulli, spectata naturali aequitate commodatarium etiam casum fortuitum recipere; ex quo concludes, eo potiore ratione culpam etsi levissimam ab eo praestandam esse. Necesse non est, ut de vi naturalis obligationis multum hoc loco decertemus; cum profanae ac sacrae leges extra controversiam sint. Quare istarum potius vis tuenda est.

4. Leges civiles ac canonicae, quae pro vario contractuum genere ad cavenda contrahentium inter se damna certam diligentiam praescribunt, culpamque oppositam praestari jubent, vim et obligationem conscientiae continent tum ad eam adhibendam diligentiam, tum ad culpam, siqua commissa est, praestandam, saltem si pars laesa praestationem quoquo modo vel extra judicium requirit. Saepe enim, qui beneficium dederunt, tam benevolo animo sunt, ut illud non minuere vel retractare exactione, sed liberali remissione augere velint. Leges tamen, siquid exigant, sibi assistentes habent, contra quas, qui damnum dedit, nulla se exceptione tueri poterit; nam et justae sunt, ac naturali aequitati perquam consentaneae: ac censetur quisque negotia inire modo ac forma, quae legibus praescripta, atque usu recepta est; neque eaedem pro poenalibus haberi possunt, quae judicis sententiam po-

scant, neque praesumtione fraudis aut culpae theologicae nituntur.

5. Secundum praecedentem thesin de praestanda in contractu culpa, quatuor haec sunt statuenda: *Primo*, culpam latam in contractu praestat, qui illam commisit, etsi nihil commodi ex contractu habeat, ceu depositarius (*c*). *Secundo*, culpam levem praestat eam committens in iis contractibus, qui in commodum utriusque contrahentis cedunt. *Tertio*, culpam levissimam praestat, qui illam committit in contractu: ex quo solus committens commodum percipit, ceu in commodato (*d*). Mandatarium non modo, si se offert, vel summam diligentiam spondet, sed universe ad praestandam culpam levissimam leges adstringunt, quod is contractus ex amicitia et abundantia fidei ducat originem (*e*). Idem praescriptum est nautis, cauponibus, stabulariis (*f*). *Quarto* casum fortuitum ferre debet dominus rei, nec alius praestare tenetur, nisi qui eum expresse vel tacite in se recepit, vel per culpam et moram eidem causam dedit (*g*). Unde patet, quod debitor generis ceu mutuatarius, vel qui pecunias depositas ita cum suis miscuit, ut discerni non possint, casum fortuitum tanquam domini ferant.

(a) §. CXLII. 2.

(b) IV. Reg: VI. 5.

(c) §. 3. Inst. quibus modis re contrah. oblig. non ex culpa, sed dolo teneri dicitur. At enim culpa magna vel lata in legibus dolo aequiparatur, l. 226. D. de V. S. item l. adversus mensorem §. 1. D. si mensor falsum mod. dixerit notatu digna sunt verba l. 32. D. depositi: „ Siquis non ad „ eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens „ est (nisi tamen ad suum modum curam in deposito prae- „ stat) fraude non caret; nec enim salva fide minorem iis, „ quam suis rebus diligentiam praestabit. „ Eodem respicit c. 2. de deposito: „ Bona fides abesse praesumitur, si re- „ bus tuis salvis existentibus depositas amisisti. „ Unde colliges primo, gradum diligentiae aestimari non tam ad eum modum, quem in simili contractu alii contrahentes observant, sed quem homines suis in rebus adhibent, uti

definitum a nobis est §. XLV. 4. Colliges secundo, quia par non est omnium hominum circa res suas cura et attentio, neque par prudentia, dexteritas; idcirco dictae leges indicant, satis esse, ut quisque ad suum modum diligens sit. Qui cum negligente contraxit, sibimet saepe adscribere debet, siquid damni patitur, aut jacturam aliis utilitatibus ex contractu provenientibus solari cogetur. Addit pontifex c. 2. de deposito: ,, De culpa quoque, scilicet levi, teneris, ,, si te ipsum deposito obtulisti, vel si aliquid pro custodia ,, recepisses. ,, Nam qui se offert, diligentiam solito majorem censetur promittere; altero vero casu contractus in utilitatem utriusque cedit.

(d) L. 18. D. commodati et c. unic. de commodato. Quare non obest l. contractus 23. De R. I., in qua commodatum accensetur contractibus, qui culpam latam et levem duntaxat praestant. Aperte enim plus exigunt tum citatae leges, tum l: 1. § 4. D. de O. et A. Precarium quidem cum ad nutum domini sit revocabile, et minus gratiae contineat; latam et levem duntaxat culpam praestat, l. 8. §. 3. D. de precario.

(e) Aperte id statuitur l. a procuratore 13. D. Mandati.

(f) Digest. tit. IX. l. IV.

(g) C. 1. de deposito ita statuitur: ,, Pacto vero, et culpa vel mora precedentibus, casus etiam fortuitus imputatur. ,, Similiter deciditur c. unic. de commodato et l. in rebus 18. D. commodati.

CXLVII. Obligatio *primaria* restituendi, quae ex vi ipsius contractus oritur, per ipsius etiam naturam definitur; quare de casu conflictus, quo res aliena et propria periclitatur duntaxat hic disserendum: dein generales regulae de aequalitate in contractibus observanda indicandae sunt. Ex earum enim neglectu frequens oritur obligatio faciendae restitutionis. Quaerunt, si rem alienam ex contractu quis teneat, eamque una cum suis rebus in repentino incendii, naufragii, depraedationis periculo conservare non possit; jure an injuria eam negligat, suisque conservandis studeat? Quidam ita disputant: commodatarius majorem alienis, quam suis rebus curam tenetur impendere; ergo si res utraque conservari nequit, eandem prae sua conservare; praesertim quia bona fides abesse praesumitur, si

rebus tuis salvis existentibus depositas amisisti; uti deciditur c. ult. de Deposito. Id ergo potiore argumento de commodato sentiri debet. At enim in conflictu officiorum erga se et proximum (inquiunt alii) ordo caritatis non poscit, ut res aliena propriae praeferatur, si paris valoris sint. Nam quod res alienae diligentissime custodiri debeant, non eo pertinet, ut id cum jactura rei propriae fiat. Quis enim id agit contrahendo? aut quae aequitas, quaeve lex poscit, ut aliena res expensis extraordinariis conservetur? essent vero extraordinariae expensae, per quas res propria absummeretur. Qui res suas retinet penitus salvas, alienis amissis, utique praesumtionem et suspicionem incurrit, ac si bona fide non egisset; sed ea praesumtio contrariam probationem admittit. Haec si ita se habeant, certe excipiendus est casus, quo res aliena propriam valore, usu aut necessitate longe superat.

CXLVIII. Lex de aequalitate contractuum ad permutatorios seu onerosos maxime pertinet. *Habent hoc commune*, *inquit* Pufendorfius (a), *omnes contractus onerosi, et in quibus nihil benefici admixtum, qui praesertim ineuntur, ubi lege aut usu fori definita rebus pretia sunt constituta, ut in illis versari debeat aequalitas, seu ut uterque tantundem nanciscatur, et ubi inaequalitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, jus nascatur ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest. Ideo enim isti ineuntur, ut pro re vel opera mea aliquid aequipollens ab altero recipiam. Cum praesupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert: nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua aequipollens recipere se judicat; consequenter ex contractu non potest quis jus nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso judicatur,*

aequipollere rei, quam pro eadem accipit. His generatim positis animadvertenda sunt sequentia :

1. Ut de aequalitate contractuum ferri judicium possit, res in commercium veniens non scorsim aestimanda est secuudum se, sed una cum variis adjunctis, habita ratione singularis industriae, molestae operae, periculi, mercium raritatis etc.; haec enim omnia pretio digna sunt (*b*). Unde fit, ut ejusdem rei in diversis locis diversum sit pretium tum ob raritatem aut frequentiam, tum ob periculum, laborem, impensas ab uno in alium locum easdem transportandi. Ex quo occasio existit magni et justi lucri ex mercatura, atque una magni ac frequentis detrimenti ob pericula et impensas tum res aptandi ad usus, tum transferendi ad loca alia.

2. *Pretium* dicitur, quanti res vel opera valet communi hominum, aut singulari peritorum aestimatione, aliquando ex singulari aliquo affectu, quod *pretium affectionis* vocatur. Pretium *vulgare* est, quo res omnes inter se conferuntur, aestimantur, ac modo quodam exaequantur. Sed praeter id, provide factum, ut introduceretur pretium, ut vocant, *eminens* ad quod omnia vulgaria pretia exiguuntur, et in quo omnia *virtualiter* et aequivalenter continentur. Istuc pretium vocatur *nummus* seu *pecunia*, quae communem mensuram praebet rebus omnibus in humanum commercium venientibus. Idque tum ad beneficos contractus, tum permutatorios tam commodum est, ut nil supra. Qui enim sat nummorum dat egenti rerum plurium, dat omnia, quibus inopiae suae queat succurrere. Cumque contractus onerosi in permutatione consistant; fieri potest, ut indigeam re quadam, qua alter abundat; at nullam rem habeam, qua ipse nunc indiget. Necessaria igitur est quantitas, quae rerum omnium temporali pretio aestimabilium, in se pretium contineat. Ad hunc finem providentia numinis nobilio-

ra quaedam metalla, non admodum frequentia suppeditavit, quae tractari, custodiri, in minutiores partes dividi facile possent, id quod auri et argenti maxime proprium est.

3. Ut contractui admisceatur liberalitas, ac proinde scientibus ac volentibus iis, qui contrahunt, inaequalitas non injusta contingat, id quidem non repugnat; at cum id a communi contrahentium usu abhorreat; nisi is animus liberalis indubitato manifestetur, ea inaequalitas titulo praesumtae donationis excusari non potest praesertim si contractu utrinque oneroso inito is, qui solutionem, pretium, rem quamvis in solutum accipit, nihil reipsa det, aut praestet temporali pretio aestimabile; uti fit in pretio simoniaco, usurarario, meretricio, sanguinario; dubium non est, accipientem nullo jure, nulloque titulo id accipere, ac retinere, neque id omnino in τo suum redigere. Idem tenendum de pretio accepto ob rem vel operam alio jure naturali vel positivo debitam, vel ob causam penitus fictam, simulatam, falsam. Ac leges quidem humanae de pretio ob turpem causam soluto, vel promisso triplicem distinguunt casum; *primo*, quando turpitudo *ex parte solius accipientis* se tenet, uti fit in usura, tum solutum repeti posse volunt, tumque retineri certo vetat naturae lex (2). *Secundo* cum turpitudo *penes dantem* est, non accipientem, uti fit, cum, qui dat, liberalitatem quidem praesefert, sed id revera spectat, ut accipientem ad malum pertrahat; puto, tali casu eum qui accepit, cognita perversa dantis voluntate retinere acceptum haud posse, si liberalem dantis animum praesumere nullo modo queat. Leges tamen danti ob turpem causam negant actionem repetendi (*d*). *Tertio*, si turpitudo versatur *ex utroque parte*, leges romanae meliorem esse conditionem possidentis statuunt, ut nec quod promissum, nondum datum est, extorqueri possit, nec quod datum, repeti. Sed si ex contractu vere one-

roso et promissum, et datum est, non video, quo jure, aut quo titulo retineri queat, quod acceptum est (*e*).

4. Cum pretia rerum mathematice definiri nequeunt, nec ob infinitum contractuum numerum perpetuae admitti lites queant; necessarium est, ut quaedam inaequalitas rerum, in quas consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus, quod dictum oportuit, reticentia, in actionibus exterioribus pro aequalitate habeatur; quemadmodum Grotius inquit (*f*).

6. In contractibus beneficis aequalitas locum non habet, nisi posito jam eo, quod actum est, nequis scilicet ex beneficio damnum sentiat; unde e. g. mandatarius indemnis praestatur a sumtibus factis. Si contractus beneficus nomine praefertur, re tamen ipsa aequalis operae industriae, commoditati merces statuatur, in aliud negotii genus transitur (*g*).

(1) Pufendorfius l. V. c. V. §. 1. Hanc aequalitatem eleganter exprimit lex divina Deuteron. XXV. 13. 14. „ Non „ habebis in saeculo diversa pondera, majus et minus; nec „ erit in domo tua modius major et minor „.

(b) Inter adjuncta, quae augere pretium rei possunt, censenda non est sola utilitas ementis, singulari ejus studio, industria, et arte procuranda. Ingentia commoda mihi praestat sanitas corporis; ob id autem augeri non potest pretium medicinae, quae sanitatem conservat. Si artem calleam ex ferro aurum conficiendi, ob id venditor pretium ferri justo non auget.

(c) l. 1. et 2. D. de condict. ob turp. vel injust. causam: „ Si turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, „ repeti potest: ut puta, dedi tibi, ne sacrilegium facias; „ ne hominem occidas - Item si tibi dedero, ut rem mihi „ reddas. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa ju„ dex pronunciaret, est quidem relatum, conditioni lo„ cum esse; sed id quoque crimen contrahit; judicem e„ nim corrumpere videtur „. l. II. ibidem: „ Si tibi de„ dero, ne mihi injuriam faceres. „ Huc pertinet c. debi„ tores. 6. de jurejurando.

(d) l. 4. D. de condict. ob turp. vel injust. causam „ Ubi „ autem et dantis et accipientis turpitudo versatur, non

„ posse repeti dicimus: veluti si pecunia detur, ut male
„ judicetur.

(e) lib. 8. ibid. „ Si et dantis et accipientis turpis causa
„ sit, possessorem potiorem esse„. Consentit l, 2. et 5. D.
de cond. ob turp. caus.

(f) de I. B. et P. l. II. c. XII. §. 26.

(g) conf. §. CXXXVI. nota v.

CXLIX. Quarta radix restitutionis in quasi contractibus sita dicitur, sive in his, in quibus leges consensum contrahentium vel fingunt, vel supplent. Verum cum hae fictiones, ut indicatum est supra, alienae sint a simplicitate natura, nec tamen obligationes eae, quae quasi contractuum dicuntur propriae, a solo jure positivo proveniant, illarum vera origo investiganda est, eaque duplex videtur;

1. Facta quaedam jure naturali justa et concessa non sunt, nisi alia suscipiatur eodem tempore obligatio cum jure illius facti connexa; jus non est tollendi res ab alio amissas, nisi una suscipiatur obligatio inquirendi in dominum rei (*a*); neque extrema necessitate consumendi res alienas jus a natura concessum est, nisi, ut transacta necessitate restitutio fiat; nec agnosci potest communio positiva fortuito e. g. legato orta, nisi una agnitis obligationibus condominii, quod alteri competit; nec insciente domino negotia aliena geri, nisi suscepta obligatione adhibendi diligentiam negotiorum gestioni utili accommodatam: nec recipi solutio, nisi cum obligatione restituendi quod indebite solutum est: nec adiri haereditas, nisi suscepta obligatione creditoribus defuncti faciendi satis. Atque hoc modo intelligitur vis et effectus quasi contractuum (*b*).

2. Altera est radix status adventitius, officium, munus, administratio suscepta; qui enim talia capit, eo ipso obligationibus, quas annexas habent, affici intelligitur.

6. Ut diligentiae gradus ejusmodi factis, statibus

muneribus etc. proprius, proindeque et gradus culpae determinetur, spectanda est natura officii muneris, actus, eorumque momentum; periculum etc. arctius obligatur, qui sponte se offert, aut peritiam diligentiam, fidem obtrudit. Dicunt etiam, spectari debere quid, quantumque alii, qui ejusdem officii, et status vel conditionis sunt, communiter sentiant, praestentque; at enim argumentum pessimi turba est, nec raro accidit, ut tribus integra vitiis computrescat.

(a) Huc pertinet, quod Ambrosio adscribitur in palea c. 5. XIV. q. 5. rapinam emere non licet, nisi ea intentione, ut, cui ablata est, reddatur.

(b) Ex his principiis explicatum habent quasi contractus indicat. §. CXXIX. (a).

CL. De iis, quae adjuncta vel circumstantiae restitutionis vocantur, primo quaeritur, qui teneatur restituere, quo ordine, quatenus pro rata, vel in *solidum*, non ut idem damnum saepius reparetur: hoc enim supra aequalitatem et contra ideam restitutionis est, sed ut singuli vel absolute, vel in defectu aliorum totum, non modo partem reparare teneantur. Nam saepe plures sunt causae ejusdem damni. Necesse est autem, ut memoria repetantur hoc loco, quae de imputandis actibus alienis supra dicta sunt (*a*) generatim sic statuendum;

1. Si, quod ablatum injuste fuit, teneat quis re aut effectu quodam, quia locupletior factus est, aut rebus suis pepercit, is primo loco tenetur; res enim aliena ad dominum clamat, isque titulus rei acceptae fortior est ac certior, quam titulus injustae acceptionis, qua plures se obstrinxerunt.

2. Cum sit ordo quidam causarum, aliaque praecipua sit, alia subjecta, alia collateralis vel socia; ac in quavis classe plures ordinis ejusdem consiste-

re queant, videtur ipsius esse rationis praescriptum; ut talis in reparando damno, vel definienda ejus obligatione teneatur ordo, qualis fuit in damno inferendo. Hinc mandans, cujus nomine datum est damnum primo loco tenetur; ac si plures sint ordine quodam subjecti, uti dux belli, tum inferior quidam, dein tribunus etc. primo loco tenebitur mandans primus ac mediatus; qui suo nomine absque mandato nocuit, prae consulente, aliisve caussis accessoriis tenetur, nisi ille bona egisset fide. Si plures sint causae praecipuae, singulae tenentur in solidum; similiter inter plures accessorias, quarum altera alteri subjecta non est, nulla est ratio constituendi ordinis; tenentur ergo aequaliter. Quando plures rei ejusdem curam habent, unus generalem, alter commissione et officio speciali; priore loco tenebitur officialis inferior, cujus negligentia propius in damnum influit.

3. Dein prout quisque totius damni vel partis efficax causa est; ita tenetur vel in solidum, vel pro rata. Aliter autem de actu *individuo*, qui a pluribus pendet, uti fit in electione per suffragia, vel si plures cistam, tignum una auferant, aut singuli caussam ad totum damnum sufficientem ponant, aliter de *dividuo*, qui ex pluribus partialibus constant, disserendum est; priore casu singuli tenentur in solidum, non item per sese posteriore (a).

(a) C. VII. §. XXXV. et seq.

(b) L. vulgaris, 11. §. 9. D. de furti. „ Si duo pluresve „ unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non po„ tuerint; dicendum est, omnes eos furti in solidum tene„ ri quamvis id contrectare, nec tollere solus posset. Et „ ita utimur „. Conf. ita l. vulneribus. 51. §. fin. D. ad L. Aquil. l. si plures. 6. D. arborum furtim caesar.

CLI. Ad consilium etiam intercessiones pertinent, seu apud judicem causae; unde gravia saepe damna alteri litiganti parti proveniunt. „ Si qui consi-

„ lium est sequutus, inquit Molina (a), invincibi-
„ liter ignoret, damnum quod dat, injustum esse;
„ ductus merito auctoritate consulentis, consules-
„ que a culpa non excusetur, id consilium dando:
„ utique qui consilium ita fuerit executus, dam-
„ numque dederit, non tenebitur illud restituere;
„ nisi quatenus forte fuerit inde factus locupletior.
„ Is vero, qui consilium illud culpabiliter dedit,
„ tenebitur restituere non solum id damnum, sed
„ etiam quodcunque aliud, quod inde fuerit ei se-
„ cutum, qui tale consilium executioni mandavit,
„ executionive mandari praecepit. Hoc modo causa
„ damni injusti esse possunt consiliarii principum;
„ atque ad illius restitutionem tenentur, si consi-
„ lium dent, ut lex injusta, statumve injustum con-
„ datur, vel si consilium dent, ut tributum inju-
„ stum imponatur, vel ut bellum injustum infera-
„ tur, aut ut aliquid aliud injustum fiat. Eodem modo
„ esse possunt causa damni injusti advocati, me-
„ dici, doctores, quos alii de rebus dubiis consu-
„ lunt, confessarii et alii similes, si consilium
„ dent, ut alteri damnum injustum sequatur: id-
„ que non solum, quando scienter consilium inju-
„ stum dant, sed etiam quando ex culpabili igno-
„ rantia illud dant„. Culpa, quam praestare con-
sulens debet, si ob negligentiam in re examinanda
atque expendenda noceat, ex persona consulentis
aestimari debet; si, qui consulitur, non profitetur
in eo genere peculiarem peritiam ac bona fide res-
pondeat consilium petenti, solum tenetur de dolo. At
si, qui consilium dat, est talis, qui attenta per-
sona aut etiam muneris qualitate peritiam in re, cir-
ca quam consilium dat, profitetur, neque suum ex
dato consilio commodum vel lucrum habet; de cul-
pa lata tenebitur, uti si medicus gratis curet, ad-
vocatus gratis patrocinetur, doctor ex caritate ab-
que ullo stipendio aut mercede respondeat; si vero
accepto stipendio consilia praebeat, tanquam ex

contractu in utriusque commoda cedente, tenetur ex culpa levi. Ita Molina eod loc. Querunt praeterea de obligatione restituendi, teneaturne is, qui volenti dare majus damnum suadeat minus? Quemadmodum Judas fratribus Josephi necem cogitantibus, ut venderent potius, suggessit (*b*); ac si videtur istiusmodi consulens utilis rei gestor relate ad eum, cui majus malum paratur; non tamen fas est, ut damnum avertatur in alium, cui nihil mali sine consilio ejusmodi immineret (*c*). Multo etiam minus cuiquam jus competit patrandi minoris mali, ut impediatur aliud quoddam majus (*d*). Ceterum quando leges civiles negant actione furti teneri eum, qui consilium tantum dedit, sed nullam opem ad furtum faciendum adhibuit (*e*), id de certo genere actionis, ut institui queat, intelligendum est (*f*), non de obligatione naturali aut quavis alia impetitione fori externi. Non enim quaevis actio, praesertim subtilitate formularum spectata, statim locum habebat, nisi omnes facti determinationes apicibus formulariis congruerent. Constat vero, leges easdem prava consilia non raro persequi (*g*).

(a) Molina de I. et I. disput. 63.

(b) Genes. XXXVII. 26 27.

(c) Quando Lot. Genes. XIX. 8. filias suas ad stuprum obtulit, ut gravius sodomiae crimen impediret, excusandus est ratione quadam perplexitatis, perturbationis, aut hyperbolica dictionis.

(d) c. super eo. 4. de usuris, prohibentur usurae, etsi per eas vita captivi posset redimi. Similiter s. Augustinus de mendacio c. IX. negat, fas esse mentiri ad graviora impedienda aliorum mala.

(e) §. 11. Inst. de obligationibus, quae ex delict. nasc.

(f) l. siquis uxori. 52. §. 10. D. de furtis.

(g) l. penul. §. ult. D ad L. Fabiam de plagiariis. et l. 12. ac 14. D. ad L. Juliam de adult.

CLII. *Consentit* injuriae ac damno inferendo, qui alterius actioni vel proposito nocendi approbationem suam aut operam adjungit. Hoc aeque pertinet ad causas praecipuas plures, et socias vel accessorias, et omnem modum, quo alienae actiones

cuipiam imputantur ; atque hoc sensu exponenda arbitror verba doctoris gentium enumerantis peccata naturali legi opposita : *qui talia agunt digni sunt morte , non solum , qui ea faciunt , sed etiam qui consentiunt facientibus* (*a*). Duo autem sunt huic loco maxime propria : I. Siquis ita consentit , ut nocentem in actione aut proposito nocendi confirmet , fiatque efficax causa damni ; vel potestatem et copiam nocendi faciat , etsi auctor et dux pravae voluntatis non sit (*b*). II. Dum quis aliorum suffragiis ac votis , queis damnum injustum datur, suum adjungit suffragium ; quemadmodum fieri potest a senatoribus , capitularibus electoribus , assessoribus , qui una judices sunt , consiliariis principum. Atque de hoc casu animadverte :

1. Qui injustum suffragium eo loco et ordine dat, quo per praecedentia suffragia nondum determinata est injustitia , certa obligatione reparandi damni se obstringit , etsi videat , subtracto suo suffragio non defutura deinceps alia ad damnum inferendum certo suffectura ; vel sic enim efficax causa damni est , nec permittit aliorum injustitiam , sed praevenit ac praecipit , haud secus , ac siquis alios ad praedandum paratos perverteret.

2. Qui prolata a se justa sententia id efficere potest , ut alii injusta suffragia , et ad damnum sufficientia revocent , mentemque mutent ; certe tenetur proferre sententiam , operamque dare , ut ea revocentur.

3. Si praecedentium suffragia ita collata sint , ut revocri nequeant , eademque sufficiant decernendae injustitiae et inferendo damno ; tum siquis spe , metu , aliaque humana ratione suum non neget suffragium , opinantur nonnulli , contra justitiam peccari quidem , non tamen obligationem reparandi damni contrahi , quod per suffragia praecedentium jam confectum ac determinatum sit ; quasi vero ac-

tus ejusmodi non esset individuus, nec decretum penderet ab omnibus suffragiis, quae conspirant. Si tres admovent manum furtivae cistae, quando bini sufficiunt; nonne tres tenentur in solidum? Idem aeque negandum est, fieri juste posse, si, qui suffragium dat, incertus est, an priora secreto data sufficiant decernendae injustitiae, an suum quoque expectent, ut damnum determinetur.

(a) Rom. I. 32.
(b) Id contingit apud heros, superiores, patresfamilias, belli duces, qui servis, subditis, filiis et famulis, militibus, potestatem nocendi faciunt, etsi auctores, ac duces depraedationis, aut furtorum, vel damnificationis non sint, apud eos praeterea, quibus confirmandorum actuum jus convenit, quique id iniquae sententiae, aut electioni indigni impendunt, ex qua postea non in singulos tantum, sed universos ingentia detrimenta erumpunt.

CLIII. Ex palpo ei recursu dato, si *efficax* damni causa sint, obligationem ejusdem reparandi nasci, tum ex notionibus (*a*), tum ex indicatis hoc loco principiis manifestum est (*b*).

(a) §. XXXIX. et XL.
(b) Erant temporibus s. Augustini expilatores alienarum familiarum, qui dein aere alieno praegravati ad ecclesias confugiebant, ut a creditorum molestiis vindicarentur, imo et creditores suos omnino fraudarent. De his s. doctor. epist. 54. ad Macedonium ea de re interrogantem ita rescribit: „Quod autem in epistola tua sequitur, uti dicis, verum „nunc, et mores nostri sunt, ut sceleris poenam cupiunt sibi homines relaxari, et id, propter quod scelus admissum est, possidere, pessimum hominum genus commemoras, cui poenitendi medicina omnino non „prodest; si enim res aliena, propter quam„ — caetera persequitur Gratianus c. si res aliena. 1. XIV. q. 6. adposita, qui illud etiam exscripsit ex s. doctore: „Illud vero „fidentissime, dixerim, cum, qui pro homine ad hoc „intervenit, ne male ablata restituat, et qui ad se con„fugientem, quantum honeste potest, ad restituendum „non compellit, socium esse fraudis et criminis. Nam mi-

„ sericordius opem nostram talibus subtrahimus, quam im-
„ pendimus. Non enim opem fert, qui ad peccandum ad-
„ juvat, ac non potius subvertit, atque opprimit „.

CLIV. Eorum, qui *participes* delicti, ac dati damni dicuntur, notio satis fixa non est.

1. Si ex condicto delinquunt ac nocent plures, omnes ut causae principales, restitutioni aeque obnoxiae censentur, etsi non eundem singuli actum ponant, unus e. g. damnum exequatur, alius exploret, an tuta sint omnia.

2. Qui patrato jam maleficio spolii partem capit, saltem obligatur ex re accepta.

3. Siquis causam principalem ad delinquendum ac nocendum jam paratam adjuvat, certe tenetur delicto, et ex damno dato; ac si actus individuus fuerit, totum imputari ipsi potest, quo pertinet thesis ab ecclesia damnata: *Famulus, qui submissis humeris scienter adjuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties eidem subservit deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta, ne a domino male tractetur, ne torvis oculis adspiciatur, ne domo expellatur* (a). Lex quoque de eo, qui in partem actus individui venit, mentionem facit: *Qui ferramenta sciens commodaverit ad effigiendum ostium, vel armarium; vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum; licet nullum ejus consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit: tamen furti actione tenetur* (b). Unde colliges.

4. Has decisiones agere de eo, qui *scienter* adjuvat maleficium. Si de isto non constet, et actio natura sua est indifferens, nec cum maleficio ex se connexa, unaque justa eam ponendi causa adsit, tum ejusmodi indirecta cooperatio, damnumque

proveniens nequit agenti imputari. Licite mutuum petitur, etsi absque usuris obtineri nequeat (c).

(a) Prop. 51. inter damnatas ab Innocentio P. XI.
(b) l. si pignore. 54. §. qui ferramenta 4. D. de furtis.
(c) Conf. §. XXXII. (e). de voluntario indirecte dicto.

CLV. Ut obligatio restituendi, quae ex negativis imputationum modis profluit, definiri queat, spectanda est:

1. Ratio officii ac muneris, vi cujus aliorum damna impediri verbis, cohiberi factis, aut praepediri manifestatione debent. Necesse est enim ad hanc obligationem, ut alterius jus perfectum fuerit laesum, consequenter, ut is, cui laesio adscribitur, obligatione perfecta, adstrictus fuerit ad ea impedienda damna. Id contingit in praefectis gabellarum, quae gravi ipsorum negligentia defraudantur, in custodibus saltuum, lacuum, vinearum: in satellitibus ad custodiam corporis aut fortunarum adscitis. Principes tributa accipiunt, ut subditis praestetur securitas in bonis, honore, vita.

2. Saepe istiusmodi modi negativi, ob quos data damna imputantur iis, qui impedire tenebantur, alium positivum cooperandi modum habent adjunctum, ut qui in famulos, operarios etc. elegit homines leves temerarios, imperitos, perditi ingenii. Sic et leges judicant: *Exercitor -- liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum -- quod liberum hominem adhibens statuere debuerit de eo, qualis esset* (a). Si *fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset, et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere: si negligens in eligendis ministeriis fuit* (b).

(a) l. unic. §. 5. D. furti adversus nautas.
(b) L. si servus. 27. § 9. C. ad L. aquiliam.

CLVI. In numero adjunctorum restitutionis recte faciendae illa etiam quaestio est, *quid et quantum* oporteat restitui?

1. Nempe ad aequalitatem, ut restitutio ac solutio *integra* sit, habeaturque ratio lucri cessantis et damni emergentis; cumque partiales solutiones incommoda habeant, eas creditor per se admittere non tenetur, nisi ob difficultatem e. g. nummorum aequitas poscat, aut ita conventum, vel debitum diversis ex causis sit contractum.

2. Aliud pro alio invito creditore solvi non potest (*a*), si res in specie debita sit; si debita in genere, idem censetur restitui, si qualitas et quantitas eadem est.

3. Si pretium restituitur loco rei, id tantum esse debet, ut tempore restitutionis sufficiat comparandae rei ejusdem qualitatis et quantitatis, qua erat tempore, quo res ablata est. Debitor pecuniae ejusdem speciei nummos, quales accepit, ut restituat, ex conventione teneri potest, non ex natura restitutionis; modo moneta soluta secundum valorem publica auctoritate impositum idem valeat tempore solutionis: quantum tempore valuit, quo ablata, vel contractus initus est.

4. Si vitulus furtivus apud furem excrevit in bovem, non alius vitulus, sed bos restituendus est, etsi dominus vitulum consumsisset vel alienasset. Res enim domino suo melior fit, uti et deterior (*b*).

(a) L. 2. §. 1. D. de R. C.
(b) §. CXXXIX. 3.

CLVII. *Tempus* faciendae restitutionis aut solutionis, aut promissi implendi ita observandum est, ut eo neglecto debitor in mora constituatur, atque ad compensandum id, quod creditoris interest;

imo etiam ad casum fortuitum praestandum per se teneatur. Porro id tempus determinatur variis modis:

1. Ex *natura obligationis*, uti in decimis dandis, saepe in voto, ac sponsalibus.

2. Quod *ex delicto* debetur, quamprimum fieri potest, restitui oportet cum omni causa; uti enim acceptio, sic detensio alienae rei injusta est, et praecepto negativo non faciendi injuriam ac damnum continetur.

3. Si dies restitutionis aut solutionis *contractu* praefixus est, is interpellat pro homine et debitorem in mora constituit; neque excusatio oblivionis locum habet (a). Praeveniri dies praefixus potest, si in gratiam debitoris, non item, si in creditoris gratiam est designatus. A pacto praeviae denunciationis inciter contrahentium altero invito potest recedere.

4. Si neque obligationis natura, neque delicti ratio, neque contractus solutionis aut restitutionis tempus determinat, ea differri posse censetur, dum creditor interpellet (b); nisi absterreri reverentia erga debitorem aliave simili causa non sine detrimento suo credatur, certe operariis, ac tenuis fortunae hominibus citra piaculum solutio aut restitutio differri vix potest (c). Universe penes dominum ac creditorem est judicare, egeatne re sibi debita, et quatenus uti vel non uti velit. De liberali quoque promisso tritum est verbum: qui cito dat, bis dat.

(a) L. magnam 12. C. de contrah. et committend. stipulat.
(b) Arg. l. si ex legato 23. D. de V. O.
(c) Levit. XIX. 13. Tob. IV. 15.

CLVIII. De mobilibus rebus, *quo loco* restituendae sint, aut solvendae, et *cujus sumtibus transportandae* sint, quaeritur:

1. Quod *ex delicto* debetur, in loco creditoris,

aut ubi is possideret, si delictum abfuisset, restitui ac solvi necesse est.

2. Quod ex re accepta nullo interposito contractu vel delicto debitum est, uti in legatis, rebus inventis, decimis, censibus realibus contingit, praestatur in loco debitoris; aut ubi res frugifera vel censui obligata existit, moneturque creditor, ut id tollat suis sumtibus.

3. Debitum ex contractu restituitur in loco, qui per conventionem, vel naturam contractus determinatur. Quod donatum est, datur ibi, ubi donationis tempore reperitur: commodatum, mutuum redditur in loco, ubi acceptum fuit. Depositum suis sumtibus repetit ac tollit is, qui deposuit. In contractu permutatorio, si aliud conventum non est, utrinque eodem loco fit praestatio.

4. De impensis et periculo rem transportandi ex pactis adjectiis, ac natura contractus judicandum. Si creditor designavit viam ac bajulum, quaecunque res sit debita in genere vel specie, transportatio fit periculo ejusdem creditoris (*a*): contrarium fit, si debitor malae fidei aut ex delicto transportari rem curet in genere aut ex delicto transportari rem curet in genere aut specie debitam; suo enim id periculo facit. Nam obligatur eosque, dum ad aequalitatem satisfecerit. Debitor bonae fidei fert periculum ejus, quod in genere debetur; id enim perire non censetur: non item, siquid in specie debitum est, nisi culpam commiserit (*b*). Si ergo per fidelem nuncium remittis equum conductum et pecuniam mutuatam, equus perit domino, pecunia tibi.

(a) Quod jussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset l. 180. D. de R. I.
(b) L. 11. et 20. D. commodati.

CLIX. Deinceps quaerendum, *cui* facienda sit restitutio, aut solutio; in quo genere multo occur-

runt plura, nec ea satis expedita, ac primo apparet. Inprimis de hypothesi agendum, qua satisfieri creditori uni vel pluribus plene potest: dein si massa debitoris minor est, quam nomina creditorum, quid, quantumve et quo ordine singuli exigere queant, quantum ex principiis juris naturae definiri potest, dispici debet.

1. Restitutio ac solutio facienda est *creditori*, aut qui eundem repraesentat, procuratori habenti mandatum recipiendi; si creditor per leges positivas administratione non gaudet, uti fit apud pupillos, minorennes, prodigos declaratos, solutio fit tutoribus, curatoribus, administratoribus. Defuncto creditore solutio fit successori universali, qui in jura activa et passiva successit (*a*).

2. Quia restitutio ad reddendam possessionem vel detentionem maxime spectat; idcirco creditoris nomine venit non modo dominus, sed etiam justus possessor vel detentor rei, ceu hypothecarius, commodatarius, depositarius, quorum possessio vel detentio subversa est re ablata. Spectato rigore juris etiam praedo ac injustus possessor, qui spoliatus fuit, dicitur restituendus (*b*).

3. Si titulo oneroso ac bona fide comparavi rem furtivam, ac talem postea comperi, rectene furi, non domino restituam, ut pretium meum a fure recuperem? R. Non recte, siqua restat alia via recuperandi pretii; rem enim domini in novum periculum, statumque deteriorem, ac meis in manibus habet, conjicerem: nec domino rem vindicanti a me, juste eam subtraho, aut pretium exigo, nec si fur non comparet postea, juste rem detineo, meosque in usus converto. Haec extra controversiam sunt. Ancipitem decisionem facit duplex hypothesis, in qua periclitari debeat dominus de amittenda re sua, si ergo reddam furi: et ego periclitari de amittendo pretio meo, si domino reddam non furi. Lex.

quidem caritatis non poscit, ut cum periculo meo alienis commodis consulam. Sic non teneor, rem ab alio amissam, ac jacentem tollere cum animo eandem domino restituendi, si juste timeam, ne id mihi fraudi sit, aut periculum vel suspiciones creet. Obligationibus perfectis erga proximum, si alia non accedit hypothesis, satisfacio per actiones negativas. At vero rem alienam furi reddere, priorem contractum rescindere, pretium repetere, *simul vero, ut mihi consulam, novo discrimini objicere rem domini*; hae quidem actiones negativae non sunt. Si negent, in *novum* discrimen rem conjici, sed in priori relinqui; respondeo, non relinquitur in priori discrimine, sed reducitur a me, ac revocatur in novum discrimen, idque per actionem meam positivam, quae juri perfecto domini contraria est. Repugnat enim juri naturali, alienas res facere deteriores aut deteriore statu collocare. Si vero periculum alienae rei jactura proprii pretii redimam, nonne aequitas poscet, ut transactionem ineat dominus rei, partemque compenset, praesertim cum spectata etiam doctorum auctoritate jus utrinque dubium ac controversum sit?

4. Bona *incerta ex delicto* si communi quadam ratione certa sint, uti si pertineant ad hunc vel illum ex certa familia, vel ad incolas certae civitatis etc. in hanc ipsam distribuenda sunt quovis meliore modo; secus ex praesumta dominorum voluntate convertenda in pios usus; eadem praesumtio de bonis incertis sine delicto forte rationi et communi sensui conformior est, quam si praesumatur, dominum ea bona pro derelictis velle haberi (*c*).

(a) Non sunt igitur in pauperes, aliosve pios usus eroganda, quorum dominus inveniri potest; id quod etiam in jure sacro deciditur, etsi id pauperibus, piisque causis maxime faveat c. sicut dignum 6. §. 5. de homicidio: „ Licet „ quaedam ex his, quae occupaverunt, fateantur se pauperibus erogasse; non tamen aliena, cum ipsa potuissent

„ eis, quorum fuerunt, restituere, debuerunt pauperibus „ erogare. „ Si creditor meus A sit debitor creditoris B, non recte solvo, vel restituo creditori B, nisi consentiente creditore meo A, aut nisi solutioni a me creditori A faciendae legitima potestate sit impositum arrestum ad debitum creditori B exsolvendum.

(b) C. in literis 5. de restitut. spoliator. l. bona fides 31. D: depositi: „ Latro spolia, quae mihi abstulit, posuit „ apud Sejum inscium de malitia deponentis, utrum latro- „ ni, an mihi restituere Sejus debet? si per se dantem acci- „ pientemque intuemur, haec est bona fides, ut commissam „ rem recipiat is, qui dedit: si totius rei aequitatem, quae „ ex omnibus personis, quae negotio isto continguntur, „ impletur, mihi reddenda sunt; quae facto scelestissimo „ ademta sunt; et probo hanc justitiam, quae suum cuique „ ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae justiore „ repetitione. „

(c) §. CXXVI. 2.

CLX. Altera est hypothesis ad hanc pertinens quaestionem de concursu creditorum, quando debitoris minora sunt bona, quam debitorum, quibus opprimitur, et succumbit massa. Variae sunt locis variis classificationes creditorum constitutae legibus positivis; at sunt in his non pauca ex principiis juris naturalis de promta, eaque hujusmodi, ut sequitur:

1. Quorum creditorum res propria extat apud debitorem, in ejusve bonis, iidem non tam jure praelationis, quam separationis et vindicationis gaudent, ut si apud debitorem deposita fuerat, si ei commodata, si in dotem data ac physice etiam tum existat. Ex his tanquam alienis restitutio aut solutio aliis creditoribus invito domino fieri non potest (a).

2. Creditores hypothecarii praeferendi sunt personalibus seu chirographariis, quia ex natura hypothecae, quae est jus reale, ac veluit servitus quaedam ipsis rebus inhaerens, jus in re habent, id quod fortius est quovis personali jure, ut adeo ex hujusmodi re in pignus vel hypothecam data alteri

facta solutio juri, perfecto reali creditoris hypothecarii repugnaret adde (*b*).

3. Si plures sunt hypothecarii creditores, valet regula: *qui prior est tempore, potior est jure* (*c*). Cum enim anteriore hypotheca res uni devincta jam sit, alteri obligari non potest, nisi sub conditione, si quid de re, ejusve pretio reliqui sit, posteaquam primo creditori est satisfactum; aliter posterior hypotheca utpote repugnans juri perfecto alterius obligari valide non potest (*d*). Porro hypothecario cuique prae chirographario, uti et anteriori hypothecario prae posteriore restituendum, solvendum, praestandum est totum, quantumvis parum aut nihil relinquatur aliis creditoribus; in hoc enim situm est jus praelationis, jusque fortius et efficacius, quod rei impositum est pro securitate debiti totius. Si plures sint hypothecarii aequales, nulla temporis aut positivi privilegii praerogativa discreti, videtur praestatio facienda singulis pro rata, secundum geometricam proportionem, cujus primus terminus est summa debitorum conflata ex credito omnium hypothecariorum: alter massa dividenda: tertius creditum cujusque hypothecarii, quartus partis quem ex massa dividenda quisque aufert.

4. In toto hoc genere atque ordine nulla se offert sufficiens ratio praeferendi specialem hypothecam generali, aut expressam tacitae, quae legibus, vel reipsa constituitur, e. g. venditori in re vendite, donec pretium solvatur; est alia tacita *legalis* ex dispositione legis orta, quod quidem ad jus pertinet positivum certe generalis hypotheca complectitur res universas et singulas, quibus specialis affigi potest.

5. Sequuntur prioribus expletis chirographarii creditores, qui anteferendi sunt, tum omnibus haeredibus et legatariis; haereditas enim non intelligitur, nisi deducto alieno aere (*e*); tum etiam creditoribus personalibus ex titulo gratuito. Nam gratiae seu beneficio inest conditio *si potero praestare*: non

censetur autem posse fieri, quod sine violatione juris perfecti nequit fieri.

6. Inter creditores chirographarios nullo juris positivi privilegio munitos nulla temporis, alteriusve rei videtur praerogativa statuenda; cum res nulla, sed persona sit iisdem proxime obligata. Consentit jus romanum (*f*).

7. Ex his conficies corollaria. I. Major unius creditoris indigentia nullum praelationis jus dat, nisi forte imperfectum ex lege caritatis, de qua non agitur hoc loco. II. Nulla apparet ratio, cur creditores ex delicto aliis praeferantur, aut contra. III. Si plures creditores chirographarii aequali jure gaudeant, atque unus eorum singulariter sibi invigilarit, ac debitum aliis non petentibus exegerit, melior ejus videtur esse conditio, ac restitutio vel solutio firma est, nec injuria censetur illata reliquis, etsi postea frustrentur (*g*). Non videtur autem posse debitor vocare quemquam prae aliis aequali jure gaudentibus. Nullo enim jure pollet, alios cum aliorum damno vocandi; qui autem petit, utitur jure suo, ac proinde non videtur aliis facere injuriam.

(a) L. procuratoris 5. §. sedi 18. D. de tributoria actione.
(b) L. eos 9. C. qui potiores in pignore.
(c) C. 54. de R. I. in VI.
(d) L. si fundum 4. et l. qui generatim 6. C. qui potior in pignore.
(e) L. non possunt 11. D. de jure fisci.
(f) L. privilegia 32. D. de rebus auct. jud. possid. et l. pro debito 6. C. de bonis auct. jud. possid. Hinc regulam 54. juris canonici supra citatam restringunt ad creditores hypothecarios.
(g) L. 22. §. 4. C. de jure delib. et l. 24. D. quae in fraud. credit.

CLXI. Obligationes positivae, in quarum numero est obligatio restituendi, requirunt facultatem, tempus, opportunitatem (*a*). Quia *nemo potest ad impossibile obligari* (*b*). Hinc discutiendum restat,

quae sit justa causa differendi, aut omittendi restitutionem. Quo loco animadvertendum, restitui posse rem eandem in specie, eandem in genere, vel eandem aequivalenter, ut qui pretium dat pro occiso bove; nam pecunia communis mensura rerum est, quae sunt in humano commercio; at non item ea aequipollet membris, pudicitiae, honori, vitae. Porro causa, ob quam differri aut omitti restitutio potest, triplicis generis intelligitur.

1. Spectata re, quae vel natura sua separari non potest, aut ante interiit, quam restitueretur.
2. Spectato statu debitoris, ejusque impotentia restituendi.
3. Spectato statu creditoris, ejusque adjunctis.

(a) §. XIX. 1.
(b) C. 6. de R. I. in XI.

CLXII. Sunt bonorum quaedam genera, quae sicut erepta sunt, nulla arte reparari, aut redintegrari possunt; uti fit absciso vel debilitato membro, laesa pudicitia, effosso oculo, detecto vitio natalium, deformata facie. Quid ergo? ab omni onere, qui in talibus nocuit, liber censendus erit? responsio sequentibus capitibus continetur:

1. Damna, quae emergunt ex istiusmodi bonorum jactura, et lucra, quae cessant, reparari possunt, ac debent, etsi ipsa bona non possint. Sic puella, quae seducta est, duci aut dotari debet; et interfecto marito uxori, liberis etc. damna compensanda: dato vulnere impensae in medicos, et aestimatio operarum pensandae sunt (*a*).
2. Privata conventione vel transactione, legibus publicis, et sententia judicis fieri potest, ut damna et bona diversorum generum inter se comparentur, aequiparentur, compensentur. Sic status libertatis

taxatur pro pretio: compensatio laesi honoris aestimatur per mulctas: pro injuria servo vel ancillae illata conceditur libertas (*b*).

3. Quod pro illata ignominia, dolore, tristitia penditur, videtur potius ad satisfactionem et officia imperfecta caritatis, quam ad restitutionem, et jus perfectum, ejusve reparationem pertinere. Nam per restitutionem laesa aequalitas redintegratur, et redditur id, quo sublato aliquis minus habet, ac haberet non data injuria; nempe quoad fieri per naturam potest. Si disparis generis sunt, id, quod sublatum est, atque id, quod vicissim datum, quae potest intelligi aequalitas? aut quomodo eo genere compensationis laesus recuperat id, quod suum est (*c*)?

(a) Ejusmodi lex utique naturalis extat inter judicialia V. T. praecepta, ut adeo generatim statui non queat, judiciales leges V. ad nos pertinere. Exod. XXI. 18. 19: „ Si rixati „ fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapide „ vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo: si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum „ suum, innocens erit, qui percusserit, ita tamen, ut operas ejus et impensas in medicos restituat. „ Hebr. cessationem ejus dabit, id est, nostro loquendi more, lucrum cessans compensabit.

(b) Exod. XXI. 22. 24. 26. 27.

(c) Ad satisfactionem et officia caritatis videtur pertinere, quod s. Thomas docet 2. 2. q. 62. a. 2. ad 1.: „ Quando „ id, quod ablatum est, non est restituibile per aliquod „ aequale, debet fieri recompensatio, qualis possibilis est: „ puta, cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia, vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personae, secundum arbitrium boni viri. — Si non possit famam restituere, debet „ ei aliter recompensare, sicut et in aliis dictum est. „ Quis affirmarit, defuncto eo, qui laesus est, istiusmodi recompensationem, ut scribit s. doctor, ipsius haeredibus debere praecise ob membrum ablatum fieri? atqui deberet omnino, si deberetur jure perfecto.

CLXIII. Interitus rei, quae per aliam generis ejusdem, aut pretium aequipollens compensari potest, anne et quando debitorem liberet a restituen-

do vel compensando, non uno ex principio definiri potest (*a*).

1. Generatim censenda est res perire domino suo; aut siqua determinate alteri promissa, donata, legata est, eaque intereat, jacturam fert promissarius, donatarius, legatarius; ad hanc enim solam jus habuit: nec censetur aliud esse promissum, donatum, legatum. Si, quod debito tempore et loco creditori oblatum est, is noluit accipere, sibimet interitum postea adscribet. Si ejusmodi res obsignata coram testibus apud judicem, vel istius auctoritate apud alium deponitur; secundum leges humanas haec depositio vim habet plenae liberationis in utroque foro (*b*).

2. Alterum est principium, ex quo proposita quaestio definienda est, ut discrimen fiat inter debitorem bonae aut malae fidei, inter debitum generis, aut speciei; habeaturque ratio culpae et morae. Neque tamen continuo in mora est, a quo res petitur; quam enim res bona fide quis habuit pro sua, non tenetur indefensam relinquere, nec mortalitatem servi aut pecudis praestare. Etsi enim contestatio litis malam fidem inducat relate ad fructus perceptos et percipiendos; non idem de interitu quoque rei existimandum est, modo ne culpa vel mora intercedat (*c*).

(a) §. CXXV. 2. et nota 1. §. CLVIII.
(b) L. acceptum 19. C. de usuris.
(c) Conf. cit. § CXXV.

CLXIV. Debitoris inopia atque impotentia restituendi, ut justa sit causa differendi, vel omittendi restitutionem, tria prae oculis sunt habenda.

1. Ne ista impotentia jam urgente obligatione restituendi, voluntaria sit, et ex culpa contineatur;

uti fit fere per immoderatum luxum, impensas voluptuarias, liberales profusiones, neglectum rei oeconomicae. Hoc naturae principio nititur rubrica digestorum: *quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur* (*a*). Quod edictum praetoris tum contra eum, qui sciens recepit, tum contra illum, qui quoquo modo alienavit quidquam in fraudem creditorum, locum habet (*b*).

2. At enim satisne faciet debitor, si non diminuat patrimonium suum in fraudem creditorum, sive cum eorum detrimento; nisi etiam augere studeat, eum in finem, ut satisfacere possit creditoribus; certe, qui obligatur ad finem, ad media adhibenda non potest non obligari. Secundum legem 6., quae continetur in rubrica citata, edicto praetoris locum non facit, qui haereditatem repudiat, eo quod patrimonium suum ob eam causam non diminuit. Unde de naturali aequitate legis, quae tolerat repudiationem lucri, non immerito dubitat Brunnemannus (*c*). Certe filius, qui gravi parentum necessitati succurrere tenetur, contra pietatem peccaret non acceptando haereditatem, donationem etc.

3. Siquid in patrimonio debitoris est, ex quo restitutio fieri queat, et nihilominus impotentia restituendi allegetur, necesse est, ut obligatio restitutionis collidatur cum jure debitoris conservandi seipsum, id est, vitam, famam, statum, aliave bona ejusdem vel superioris ordinis. Ac tum multa circumspicienda sunt, ut *vera* censeatur impotentia, non fictitia, aut simulata. Nam consideranda est *primo*, qualitas bonorum, quae periclitantur facta restitutione: *secundo*, jus debitoris eadem conservanndi: *tertio*, magnitudo periculi, vel detrimenti, quod crearet restitutio: *quarto*, damnum, damnique periculum, quod ipse creditor subiturus est dilata vel ommissa restitutione; quae quidem a tot rerum

ac personarum adjunctis pendent, ut certis regulis comprehendi vix queant (*d*).

(a) L. XLII. tit. VIII.

(b) Unde patet justitia canonum et pontificiarum constitutionum, prohibentium ordinationem, vel ingressum in religionem, siqui ad ratiocinia obligati, aut aere alieno gravati sunt.

(c) In l. 6. D. quae in fraudem creditor.

(d) Argumentum de omittenda vel differenda restitutione peti potest ex c. officii 9. de poenitent. et remiss.

CLXV. Ex parte etiam creditoris, cui facienda est restitutio, elucere potest sufficiens ratio, candem aut differendi, aut praetermittendi. Cujusmodi contingere potest:

1. Si is recuperata re sua in suam vel aliorum perniciem uteretur; exemplum profert Tullius: „ Ac ne illa quidem promissa servanda sunt, quae „ non sunt iis ipsis utilia, quibus promiseris. — Si „ gladium quis apud te sanae mentis deposuerit, „ repetat insaniens: reddere, peccatum sit: non „ reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pe- „ cuniam deposuerit, bellum inferat patriae; red- „ desne depositum? Non credo. Facies enim con- „ tra rempublicam, quae debet esse carissima (*a*). „ Idem contingere potest cum quis librum perniciosum deposuit, vel commodato dedit.

2. Si absens est creditor, ut ejus nomen, aut habitatio innotescere non possit: aut cum publica sententia privatus est bonis, aut vita et fortunis una exutus est; tum vero in successores bonorum inquiri necesse est. Exemplum extat in jure romano: „ Reus capitalis judicii deposuit apud te centum: „ is deportatus est: bona ejus publicata sunt; u- „ trumne ipsi haec reddenda, an in publicum de- „ ferenda? si tantum naturale jus et gentium intue- „ mur, ei, qui dedit, restituenda sunt: si civile

„ jus et legum ordinem, magis in publicum defe-
„ renda sunt. Nam male meritus publice, ut exem-
„ plo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam ege-
„ state laborare debet (*b*).

(a) L. III. officior.
(b) L. bona fides 31. D. depositi.

INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER II.

JUS NATURAE SOCIALE

CAPUT I.

NOTIONES SOCIETATIS ET JURIS SOCIALIS.

ARGUMENTUM.

§. *CLXVI. Finis , unio , politia , salus societatis : CLXVII. Societatum varietas. CLXVIII. Sunt aequales vel inaequales CLXIX, Collegium , jus suffragii. CLXX. Differt ab inaequali. CLXXI. Imperium societatis inaequalis.*

CLXVI.

Societas est conjunctio plurium ad communem finem permanentem communibus viribus obtinendum inita. Provido naturae consilio factum ostendimus (*a*) , ut primaeva rerum communio introducta divisione , ac proprietate , sublata sit , utpote quae rixarum discordiae , socordiaeque mater est. Cogit tamen homines tum imbecillitas virium cujusque , tum amor mutuus , tum animus res praeclaras gerendi , ut alter alteri varios ob fines se associet , viresque mentis , corporis , et facultatum conjungat ; unde societates existunt ; in quarum notione plura insunt , adcurate expendenda.

1. Societas ex uno non fit, sed duos minimum requirit (*b*), qui voluntatem, viresque ad communem finem conjungant. Haec conjunctio vel ipsum actum associationis denotat, eumque transeuntem, vel indicat nexum, vinculum, aut statum permanentem, ex prima associatione ortum (*c*).

2. Finis communis societati, ejusque membris propositus est, utique honestus, ac naturae humanae consentaneus. Nam *si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem* (*d*); *quia delictorum turpis atque foeda communio est* (*e*). Porro uti singuli homines felicitati ac perfectioni suae maxime consulunt; ita ad hunc maxime finem societates ineunt, ut bono potiantur, quo extra societatem vel carerent penitus, vel parcius aut majore suo periculo fruerentur. Finis communis societatum, aut commune bonum, felicitas publica, aliaque istius generis non instar ideae platonicae abstracte concipienda, sed tanquam sita in ipsis membris societatis, atque eisdem concreta intelligi debent. Ac si non proprii commodi caussa inita sit societas; tamen neque tum proprium commodum, aut perfectio vel beatitas propria everti vel impediri, aut alia perfectio vel beatitas societatis cogitari potest, quam quae in perfectione vel beatitate membrorum haeret. Haec quidem in societate quavis sacra, in literaria, in civili, in societatem ercatorum etc. perspicua sunt(*f*). Ut tamen finis societatum distincte perspiciatur, ab hoc genere societatum, quo suae perfectioni socii consulunt, disjungendae sunt aliae, quae alium velut extrinsecus propositum finem habent; neque enim societas militum, senatorum vel operarum ad aedificandum conductarum eum finem spectat proxime, ut sibi suaeque beatitati laborent; quamquam, ut dixi, ne his quidem istiusmodi finis praefigi possit, vel debeat, quo sua cujusque perfectio vel beatitas evertatur, aut re ipsa impediatur.

3. Ad finem societati et sociis praefixum obtinendum fit conjunctio seu unio virium mentis, aut corporis, aut fortunarum, vel plurium vel omnium ex his conjunctim; non quod omnes socii eundem actum agant, sed alius quidem sic, alius vero sic; singuli tamen et universi in idem tendant. Non idem est motus, non eadem directio et celeritas partium machinae, ceu horologii; nec membra humani corporis eundem actum habent; tamen et ipsa et motus eorum eundem finem petunt, conservationi totius et partium accommodatum.

4. Conjunctio plurium, qui opinione, voluntate, actione discrepare possunt: finis tamen communis, quem omnes petunt, et quidem per actiones a singulis positas, ac saepe diversas, necessario requirit ordinem et agentium et actionum, quo determinetur, quid, quantum, quo modo agat quisque aut non agat, ne alii impediantur, aut destituantur; hic ordo atque haec interna constitutio appellatur *politia societatis*: actiones, quas socii edunt, tanquam media ad finem, sunt *negotia socialia*: progressus non impeditus ad finem per ejusmodi actiones obtinendum, *societatis salus* nuncupatur: id vero, quod per actiones obtinetur tanquam finis, est *bonum commune*, *seu publicum*, non privatum uniuscujusque exclusis aliis.

3. Dum plures ita consociantur, ut eundem finem petant, et vires atque actiones in eundem finem conjungant, intelligitur una mens seu sententia, una voluntas, una actio, adeoque una *persona moralis*; socii ergo efficiunt unam personam; iidem tamen non cessant esse homines; sed cum natura humana etiam jura et obligationes inde promanentes retinent, simulque novum statum socialem naturae consentaneum adsciscunt, novoque sociali jure gaudent, nempe, ex statu sociali proveniente. Istuc jus sociale tum ex societatis fine, tum ex gradu et ordine, quo finis petitur, determinari debet;

dque est principium cognoscendi jura et obligationes sociales; lex generalis practica ea est, ut quis convenienter fini societatis vivat. Fieri etiam potest, ut quis pluribus istiusmodi societatibus sit adscitus; quo casu plures societates in iisdem sociis coexistunt, atque una quodam modo pervadit alteram; quin existat una societas composita. Quodsi officia socialia inter se, aut officia socialia cum officiis solitariis sive erga seipsum pugnent, secundum generales collisionum leges decidendum est, unaque videndum, *quatenus* finis intendi debeat, et *quatenus* leges societatis pertingant; non enim finis praestantior cedere ignobiliori debet; praesertim si societas ipsum sociorum bonum proxime respiciat. Tritum est quidem: *bonum privatum communi et publico cedere debet*; sed hoc non ita abstracte concipiendum est, ut singuli, in quorum commodum societas coaluit, aut maxima eorum pars propterea affligatur, ac misera evadat; sed si corruente communi ac publico bono etiam privatum corrueret; uti cum si tota navis interit, etiam singulorum merces navi impositae amittuntur. Quodsi ergo unus alterve socius pro communi conservando bono rem suam jactet, necesse est, ut jacturam sarciant et reliqui; quia et commoda et incommoda communia esse debent (*g*).

(a) §. CX.

(b) Pluralis locutio duorum numero est contenta, ait regula 40. juris canonici in VI., ceu contingit in societate conjugali.

(c) Sic matrimonium sumitur tum pro actuali conventione aut contractu, diciturque connubium vel nuptiae; tum pro statu, aut vinculo permanente; quo refertur vox conjugium, vel consortium.

(d) l. nec praetermittendum. 57. D. pro socio.

(*e*) l. quod autem 53. ibid. Conjunctio plurium ob malum finem inita, vel contra leges, appellatur turba, collegium illicitum, conventiculum etc. qualia sunt sectariorum, omniumque alienorum a vera religione.

(f) Auctor tractatus inscripti : Demonstratio jurium status ecclesiastici circa temporalia p. I. n. 11. non perfunctorie hanc rem pertractat : „ Profecto, inquit, si alius fo-„ ret finis societatis humanae, alius hominis, frustaretur „ homo eoipso fine, ob quem societati se aliorum adjun-„ geret, haud aliter facturus, ac ille, qui scholam adiret, „ aut forum, ut somnum caperet. Homines in unum conve-„ niunt, ut quoniam singuli beati esse non possunt, pos-„ sit omnes : et alter alteri praebeat securitatem atque sub-„ sidium vivendi. — Quid prodest cuiquam aliena felicitas, „ si sua non potitur ? — Ecquid enim juvabit civitatem es-„ se felicem, dum infelices sunt cives? nisi forte cum Ma-„ chiavello, Hobbio, aliisque hujus furfuris pseudopoliti-„ cis omnem bonorum cumulum in solum regentem con-„ ferri debere statuas. Nos catholici inter flagitia numera-„ mus hujus generis sensa, et plerique acatholicorum no-„ biscum „.

(g) „ Cuncta haec „ (inquit cit. auctor. n. 12.) probe „ ponderanda sunt, ne principium civibus aeque pernicio-„ sum in favorem reipublicae statuatur, ac illud est, quod „ Machiavellus in favorem sui principis malo sidere partu-„ rivit. Quid enim interest, principi, an reipublicae gra-„ tia miser sit civis, et suas per civitatem perdat facnlta-„ tes, quas illius praesidio servare se posse crediderat „ ?

CLXVII. Si notae, quas in societatis notione inesse diximus, propius determinantur, variae formae societatum seu species existunt.

1. Societas est conjunctio plurium. Porro ipsa natura homines inter se non uno vinculo conjunxit, spectato etiam statu eorum primigenio (*a*) ; atque haec est societas hominum inter homines latissime patens, absoluta, et *universalis* ; quae vi naturae constituta jus tantum imperfectum in actiones sociorum aliis sociis tribuit ; eo quod ob aequalitatem naturae, et libertatem cuique permittendum sit, ut suo ipse arbitrio actiones in eo statu determinet. Multiplices tamen stimulos, rationesque hominibus natura dedit, quibus alii aliis arctius sese adstringerent ; hinc existunt societates *particulares* et *hypotheticae*, quae hypothesin praecedentis pactis vel

legis divinae aut humanae continent; quamquam non omnis hypothetica etiam particularis est. Ecclesia enim catholica, ex institutione ac lege Domini Nostri Jesu Christi in mundum universum introducta, propagata, conservata, et *usque ad consumationem saeculi* conservanda certe legalis, sed tamen universalis, eoipso quod catholica est (*a*). Igitur in hypotheticis societatibus spectato ipsarum ortu, aliae *pactitiae* sunt, aliae *legales* seu *necessariae*. Neque vero origo tantum societatis ipsius spectari solet, sed et modus, quo quisque ejusdem membrum evadit vel una cum societate recens constituta, vel dum in constitutam recipitur; dein et modus, quo esse membrum cessat, dum vel ipsa dissolvitur societas, vel ea permanente legitime recedit quisquam, aut legitime excluditur,

2. Quia societas ex uno non fit, sed ex pluribus; si plures ponuntur personae physicae ex quibus illa coalescit, vocatur *simplex*: si personae morales, seu minores societates in majorem coeunt, *composita*: cujus compositionis uti gradus sunt, ita minores et majores proveniunt societates compositae. Simplices censentur societates conjugum, dein parentum ac liberorum, demum dominorum ac servorum; quamquam, si binae conveniant, aut tres omnes, fit societas composita familiae. Ex familiis existunt pagi et urbes: ex pagis et urbibus provinciae, ex provinciis regna conflantur. Maximas vocant, quando plures respublicae in systema civitatum coeunt.

3. Considerato societatum fine alia est sacra, alia profana, literaria etc.

(a) § III. (a) et §. IV. (f).

(b) Matth XXIV. 14 Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, — et Marc. XVI. 15. euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae. Non diffitetur Pufendorfius de I. N. et G. L. I. C. I. §. 13. ecclesiam catholicam nempe romanam, esse generalem. Inter sacras societates, inquit,

alias possumus vocare generales, ut est ecclesia catholica. Atqui hoc ipsum catholicum quovis tempore habebatur pro nota verae Christi ecclesiae: „ Quaerenti peregrino alieni, „ inquit s. Augustinus contra epist. fundament., ubi ad catholicam ecclesiam conveniatur, nullus haereticorum vel „ basilicam suam, vel domum audet ostendere „.

(c) Etsi jura societatis vel collegii per unum acquiri non possint, tamen ut passim animadvertunt doctores, si unus solus remanet, jus et nomen collegii seu universitatis conservatur in illo. arg. l. sicut 7. §. in decurionibus D. quod cujusque universitatis: si universitas ad unum redit: magis admittitur, posse eum convenire, et conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, et stet nomen universitatis. Conf. Layman in c. gratum. 2. de postulatione. n. 2. et seq.

CLXVIII. In quavis societate pacto vel lege constituta, consideratur, aut simplex sociorum inter se unio sine relatione subjectionis et imperii, eritque societas *aequalis*; sive ea unio constringitur imperio ac subjectione, eritque *inaequalis*. Igitur et jus sociale vel *aequatorium* est, vel *rectorium*: Uti vero *imperium* generatim est jus aliorum actiones determinandi ad certum finem; ita *imperium sociale* est jus actiones sociorum determinandi ad finem societati praefixum. Hoc imperium societatis, atque adeo complexio omnium jurium socialium, dicitur *potestas socialis*, Executio et usus imperii ac potestatis est id, quod *regimen societatis* nuncupatur, quod etiam alteri, penes quem potestas non est, committi potest. Ea potestas aut *summa aut subordinata* dicitur uti ab alia in eodem genere non pendet, aut e contrario pendet. Potestatis tres veluti partes sunt. I. *Inspectoria*, qua invigilatur quid fiat, aut non fiat, relate ad finem societatis II. *rectoria* vel *legislativa*, qua decernitur, quid a sociis fieri, non fieri possit, vel debeat; III. *executoria*, comprehendens ea, quae vi aut nomine ejus, qui potestatem vel imperium tenet, proxime fiunt, et executioni dantur. Atque haec tria in quovis genere societatis praecipua sunt, et necessaria; *inspici* enim,

et cognosci debet rerum status ad eam pertinentium; dein *decerni*, quid sociis faciendum, non faciendum sit: denique expediri, et *executioni dari* ab eo, penes quem potestas socialis residet. In societate inaequali potestati, ejusque partibus modo enumeratis adjuncta est vis coactiva, qua membra cogi possunt ad inspectionem admittendam, reddendas rationes, ad exhibendum, edendum etc., dein cogi, ut jussis pareant, denique et cogi, ut admittant, vel patiantur, quae ab executoria potestate fiunt.

CLXIX. Societas aequalis vocatur *collegium*, ejusque jura *collegialia*; conjunctio plurium collegiorum, *corpus* (a). Aequalitati non obstat *directorium* seu jus conservandi ordinem inter aequales, quorum nec alter alteri, nec uterque eidem tertio imperium habenti subjacet; quare necesse est, ut inter plures sit, qui convocet collegas, negotia proponat, conclusa executioni det, vel dari curet, aliaque istiusmodi expediat, quae imperio non egent. Conclusa in societate aequali fiunt consensu collegarum: quare necessarii sunt conventus, in quibus alii *stati sunt*, *alii extraordinarii*, vel imperati: alii itidem *veri*, quando socii ipsi conveniunt singuli, alii *repraesentativi*, in quibus a paucis alii absentes repraesentantur. In his conventibus negotium deciditur per vota vel suffragia. Est autem *votum* declaratio voluntatis a socio facta societati de eo, quid secundum opinionem suam definiri consensu communi velit. Vota *virilia* sunt, quae a singulis feruntur: *curiata*, quae a societatibus, vel pluribus conjunctim. Relate ad eventum suffragationis factae sunt alia vota *unanimia*, alia *diversa*, atque *paria*, vel *imparia*, ac tum *minora*, vel *majora*, absolute relate ad numerum omnium votorum, vel respective relate ad vota, quae in idem concurrunt. Praeterea nominantur vota *saniora*, *decisiva*,

consultiva, *affirmativa*, *negativa*. *Conclusum* fit per vota, si iis collatis secundum leges societates determinetur, quid fieri, aut non fieri debeat. De concluso facto per vota in hunc modum vulgo statuitur:

1. *Unanimia* semper concludunt: nunquam paria, nisi pro eo casu ante definitum fuerit, ut unius votum vincat, sive ut *calculus Minervae* valeat.

2. Quando societas superiori subjecta non est, vota numeranda sunt, non ponderanda. Unusquisque enim suum judicium pro saniore et meliore habet.

3. Si non omnes aequaliter participant rem, in qua fundatur societas, fieri potest, ut unus socius computetur pro pluribus, ac pluribus votis gaudeat.

4. Si leges non obstant, renunciatio voti locum habet tum *expressa* tum *tacita* per absentiam, si quis suffragium suum alteri committere per leges possit, nec tamen committat.

6. Spectata varietate humanorum opinionum, rerumque et consiliorum ancipiti alea vix, ac ne vix quidem contingit, ut omnes idem sentiant. Quare necesse est, ut pars aliqua suffragiorum ad concludendum sufficiat. Talis censetur illa, quae numero suffragiorum relate ad totum suffragantium numerum praevalet. Quapropter rationi congruit, ut vota *absolute majora* vincant, atque ad se partem minorem trahant, ut adeo assensus majoris partis pro facto omnium haberi debeat, ne cum detrimento societatis reique communis, aut nihil decidatur in plerisque negotiis, aut pauciorum placita praevaleant (*b*). Etsi igitur doctores existiment, nullo statuto prohiberi posse, quo minus ex majore suffragiorum numero concludatur; tamen certo valet statutum aut lex, quo simpliciter majora non censean-

tur sufficere, nisi e. g. duae tertiae suffragiorum partes conspirent (c).

6. Duos vulgo casus recensent a *jure majorum* (suffragiorum.) *exceptos*; 1. si quando de singulorum sociorum jure detrahendum est, putant, vota unanimia requiri, et consensum singulorum, secundum regulam: *quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari* (d). 2. Caveri potest lege societatis, ut in certis negotiis, in quibus omnia membra unius generis e. g. religionis dissentiunt ab omnibus membris alterius generis e. g. religionis; ex majori numero nihil concludi possit, sed *itio vel secessus in partes* fiat.

7. Quando socii in diversas abeunt sententias, nec vota absolute majora obtineri possunt, videtur aequum, ut *respective majora* censeantur sufficere. Dum enim sequi non licet, quod pluribus placet, erit sequendum illud, quod paucioribus displicet.

8. Conclusum sociorum tamdiu mutari potest, quamdiu alterius juri perfecto aut legi nihil detrahitur.

(a) Collegium, corpus, universitas passim pro eodem sumuntur. Bodinus tamen l. III. de republica c. 7. assignat, quid differant. Collegium, inquit, est legitima trium pluriumve personarum ejusdem conditionis consociatio: corpus vero plurium collegiorum conjunctio. Universitas est omnium familiarum, collegiorum et corporum ejusdem oppidi juris communione sociata multitudo.

(b) Arg. c. 1. et c. fin. de his, quae fiunt a majore l. aliud 160. §. 1. D. de R. I. Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem, consentit l. 19. D. ad municipalem. Quod major pars curiae effecit, pro eo habetur, ac si omnes egerint

(c) l. nulli 2. D. quod cujuscunque universitatis. Similiter si electio summi Pontificis fit per scrutinium, requiruntur secreta schedularum suffragia duarum ex tribus partibus Cardinalium in conclavi clauso praesentium. Idem statuitur de electione Abbatissae vel Priorissae. c. indemnitatibus, 45. §. 1. de electione in VI.

(d) c. 29. de R. J.

CLXV. Ad distinctiorem comparandam cognitionem comparatio fieri potest inter societates aequales et inaequales. Ejus comparationis praecipua haec sunt capita :

1. Societas aequalis inter pares consistit, quatenus spectantur, ut socii. Hi communi consilio et directione tum certum gradum praefixi finis, tum media ei obtinendo necessaria decernunt. At inaequalis societas, quae et rectoria vocatur, uni vel pluribus committit, ut de fine sive ejus gradu, ac mediis decernant. Fieri tamen etiam in societate aequali potest, quale est collegium, ut usus jurium collegialium certis membris committatur: aut quaedam jura collegialia uni sociorum numero: alia alii administranda tradantur; quae vocantur *deputationis*, quarum singulae suum habere peculiarem directorem queunt. Ejusmodi collegia censentur *irregularia*, ac deputationes, vel ii, qui usum jurium collegialium exercent, semper toti collegio subjecti manent.

2. In societate aequali nullus sociorum plus juris sibi arrogare potest, ac alius tum in eligendis, tum in adhibendis mediis : nec praerogativa doctrinae, prudentiae, aetatis, experientiae etc., verum jus cuiquam prae aliis tribuit. Omnia ergo vel amicabili compositione vel consensu majorum suffragiorum definienda sunt. At in societate inaequali unus vel pauci praesunt summae rerum, ac sine placito vel etiam consilio sociorum de mediis, ac interna politia decernunt, neque aliis rationem tenentur per se reddere.

3. Societas *per se ac natura sua* non continet imperium, vel jurisdictionem totius collectionis in membra singula, nisi id socii expresse, vel tacite ex natura ipsius societatis collectioni detulerint, aut observantia stabiliverint. Collectio enim tota non plus juris habet in singulos, ac isti contulerint : porro,

nemo libertatem suam jactare vel abdicare praesumitur. Siquis ergo vires suas ac media conferre cessat ad communem finem, censetur discedere velle, aut sociis jus dat ipsum expellendi, et communia auxilia vel commoda negandi. Siquis damnum inferre toti societati tentaret, ea jus defensionis habet, cum sit persona moralis, quae juribus connatis et universalibus gaudet ceu conservationis, defensionis etc. ac relate ad *extraneos*, id est, eos, qui de societate non sunt, jure aequalitatis, libertatis, independentiae. Contraria obtinent in societate inaequali.

4. Inter jus aequatorium societatis aequalis, et rectorium societatis inaequalis non una, nec modica est differentia. Ius aequatorium exigit praestationes reciprocas, e. g. uterque foederatus alteri debet auxilium. At jus rectorium, inquit Schrodt (*a*), non habet mutuas praestationes, e. g. princeps jure exigit tributa a subditis, sed non subditi a principe. Pater jure castigat liberos, sed non liberi patrem. Sed hoc intelligendum est de praestatione mutua generis ejusdem; jure enim subditus exigit, ut a principe defendatur, juribus communitatis sinatur frui. *Ideo enim et tributa praestatis*; inquit apostolus (v), nempe ob assiduam curam quam principes rei publicae impendunt. Et quemadmodum liberis praeceptum est: *Filii obedite parentibus vestris in Domino*; sic vicissim parentibus: *Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros : sed educate illos in disciplina et correptione domini* (c). Dein ex jure aequatorio aliquando oritur jus cogendi inter socios reciprocum; in jure autem rectorio cessat jus coactivum ex parte subjecti adversus superiorem.

(a) System. juris publ. univers. c. I. §. V.
(b) Rom. XIII. 6.
(c) Ephes. VI. v. 4.

CLXXI. In societate inaequali variae ejusdem formae spectandae sunt tum pro fiene societati praefixo, tum pro fundamentalibus legibus, secundum quas societas constituta est. Jura superioris vel imperantis ex eodem fine, atque iisdem legibus mensuram capiunt. Neque hae leges obtentu boni publici conculcari debent; nihil est enim, quod magis exigat commune ac publicum bonum, quam ut pactorum fundamentalium quibus et voluntas sociorum, et societas utitur, sancta sit fides et inviolabilis. Iis juribus imperantis obligationem subditorum respondere perspicuum est; ipso enim ingressu in ejusmodi societatem abdicarunt partem libertatis, in suum utique, non imperantis commodum; ac si ad tempus quoddam imperio sese subjiciunt, libertatem suam *suspendere*, si pro omni tempore, eam *alienare* censentur. Quemadmodum leges fundamentales, ita jura imperantis, quae plures veluti partes continent, magnopere variari possunt; unde multiplex imperii divisio enascitur.

1. Imperium *plenum* dicitur, quod nulla parte jurium vel potestatis diminutum est; secus minus plenum

2. *Limitatum*, quod jura quidem continet, sed quoad exercitium et usum jurium ex pactis adjectitiis restrictum est; secum *absolutum*, quando ex solo fine et natura societatis pendet. Pacta ejusmodi adjectitia nuncupantur *limites pactitii*; quorum possibilitas moralis in dubium vocari non potest; quia paciscens vel promittens non plus juris in acceptantem transfert, quam transferre se velle declaravit. Quapropter imperans non plus juris acquirit, quam in ipsum translatum est. Neque vero necessitas boni communis obtendi potest; quia id non quovis gradu, sed eo duntaxat, quem leges fundamentales determinant, vel permittunt, procurandum vel obtinendum est Siquis recte expendit, quae a qui.

busdam scriptoribus de bono publico, de necessitate mediorum ad finem, de natura societatis inaequalis ac imperii civilis disseruntur, cito intelliget, ea ad subvertendas omnes leges fundamentales, et turbandos omnes limites pactitios, hoc est, ad tollendam omnem fidem tendere (*a*).

3. Admissa vi legum fundamentalium et possibilitate limitis pactitii intelligitur fieri posse, ut praeter imperium plenum et absolutum detur aliud neque plenum, neque absolutum, vel plenum, non item absolutum, aut absolutum, non item plenum.

4. Imperium *despoticum* est, quod in omnes actiones permissas, ac res subditorum competit; secus temperatum. Nihilominus etiam despoticum imperium, jus non praebet de vita et substantia subditorum pro arbitrio disponendi. Differt igitur a dominio. Jus illud, quo in temperato imperio superiori vel imperanti competit, cum detrimento sociorum particularium procurandi salutem publicam, vel bonum majoris partis, *imperium, vel dominium eminens* vocari solet (*b*).

5. Siqua societas nulli alteri ejusdem generis subordinetur, ac sibimet sufficit consequendo fini, *perfecta* dicitur; secus imperfecta. Societas ejusmodi perfecta summo imperio praedita per excellentiam *status* nuncupatur.

(a) Fere fit ut nimis generatim de fine imperii ejusque juribus, non considerato gradu, nec ordine finium, nec limitibus pactitiis disseratur. Philibertus Obernertter in Instit. p. I. c. 1. §. 69. ait: „ Juribus imperii cujuscunque „ duo attributa conveniunt, quae praecipuam consideratio- „ nem merentur. Imprimis enim jura illa, cum notione „ ipsius imperii contineantur, nullo modo separari ab eo „ possunt. — Deinde eadem jura ex fine societatis, utpote „ propter quam imperium est, mensuram capiant, hoc „ est, tanta sunt, quanta exigit finis societatis, cujus est „ imperium „. Cum generali hac thesi certe non cohaerent, quae deinceps §. 68. in hanc sententiam scribit: „ Imperium societatis dividitur in absolutum, quod a solo fine

„ societatis: et limitatum, quod ab aliis praeterea condi-
„ tionibus jurium suorum mensuram capit: in plenum,
„ quod omnia: et minus plenum, quod aliqua tantum im-
„ perii jura complectitur.

(b) Cel. Riegger. in Systemate jurisprudentiae natural. seu universal. c. III. §. 6. dissentionem auctorum de vocibus dominii alti, et imperii eminentis commemorat, atque ita subdit: „ Per me appellare licet hoc civitatum jus im-
„ perium vel dominium altum et eminens. Verborum sonus
„ me non terret, modo illi, qui vel imperio vel dominio
„ eminente uti volunt, sibi persuasum habeant, uti ha-
„ bere debent, nec uni nec alteri locum esse, nisi boni
„ communis causa, id est, in usu necessitatis (non tamen
„ extremae tantum; quo casu respublica uteretur jure pri-
„ vatorum) vel evidentis utilitatis et in hoc sensu verissi-
„ mum est, quod apud Senecam de benef. l. VII. c. 4. le-
„ gitur: ad reges potestatem omnium pertinere, ad singu-
„ los proprietatem. Potestas autem illa eminens porrigitur
„ ad personas et bona subditorum, qua sublata civitatem
„ salvam esse non posse, nemo est, qui non intelligat „.

CAPUT II.

SOCIETAS CONJUGALIS.

ARGUMENTUM.

§. CLXXII. Matrimonii notio. CLXXIII. Necessitas. CLXXIV. Indissolubilitas. CLXXV. Est societas suo modo inaequalis. CLXXVI. Unius cum de polygamia. CLXXVII Societas pactitia. CLXXVIII. Substantialia contractus matrimonialis, quid natura dirimat matrimonium? CLXXIX. An consanguinitas et affinitas. CLXXX. Jura et obligationes conjugum. CLXXXI. Luxuria repugnat juri naturae. CLXXXII. Via ad matrimonium sunt sponsalia.

CLXXII.

Matrimonium est conjunctio personarum habilium diversi sexus procreandae et educandae sobolis.

causa inita. Ea conjunctio tum pro *actu* sumi potest, quo sponsi sibi fidem dant mutuo, quam poscit haec societas, et quo sibi mutuo tradunt jus in corpora ad actus ex se aptos ad generationem prolis, vel pro vinculo, aut *statu* permanente (*a*). Quae de natura et proprietatibus hujus conjunctionis, atque officiis conjugum tractantur, maxime ex fine ejusdem pendent:

1. Finis, quem natura per ipsam hominis essentiam, atque insitos stimulos declarat, est conservatio ac propagatio humani generis; quod proxime obtinetur procreatione atque educatione prolis. Neque enim satis est, si humani foetus effundantur, nisi iidem et conserventur, alantur, informentur, ne misera et inutilia sint terrae pondera, aut humanae societati plane noxia. Educationis necessitatem, ac laborem patefacit ipsa procreatio humani foetus et longa imbecillitas tenerae aetatis, atque indigentia alienae opis, et tenerrimus parentum amor in liberos, et liberorum in parentes.

2. Alter est finis communicatio mutui solatii, subsidiique; ex quo etiam concupiscentiae remedium provenit; remedium, inquam, non incitamentum, quasi id spectasset natura, aut ratio permitteret, ut homines pecudum more proruant potius ad concubitum, quam connubium ineant; quod *honorabile in omnibus*, et in quo *thorus immaculatus* esse debet (*b*).

(a) §. CLXVI. nota 3.

(b) Hebr. XIII. 4. Propter fornicationem, inquit apostolus I. Cor. VII. 2. seq. unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne tentent vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Dico autem, non nuptis et viduis; bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego. Quodsi non se continent, nubant. Melius est enim

nubere, quam uri. Hanc doctrinam prae oculis habuit s. Thomas in 4. dist. 26. q. 2. a. 2. et 3. Sic enim ait: „ Matri„ monium institutum fuit in officium naturae in statu inno„ centiae: deinde illi in statu naturae corruptae additum „ fuit, ut esset in remedium; et tandem in lege nova a „ Christo institutum fuit in sacramentum. „ De pravo animo contrahentium matrimonium, memorabile extat exemplum Tob. VI. a. v. 14. ubi angelus ita inquit: „ Qui conju„ gium ita suscipiunt, ut Deum a se et a sua mente exclu„ dant, et suae libidini ita vacent, sicut equus et mulus, „ quibus non est intellectus; habet potestatem daemonium „ super eos. „ De mutuo conjugum solatio, subsidioque vid. Gen. II. 7. Tob. VII. 8. 9. Prov. XVIII. 22. et XXXI. 11. seq. Eccli. VII. 21. XXVI. 1. 2. 3. 16. seq. XXXVI. 26. 27.

CLXXIII. Necessitas matrimonii pro conservando humano genere universos afficit, non singulos; est enim id praeceptum affirmativum, quod non corporis duntaxat, sed etiam animi vires perfectionesque, dein facultates pro educanda sobole poscit, itemque aliis finibus praestantioribus a natura propositis, et humano generi aeque, imo magis utilibus suppleri potest a multis, quin in tanto libidinum aestu, quo uritur pars maxima, solitudinis periculum sit, aut timeri debeat, ne deficiat humanum genus.

1. Objectant illud Gen. I. 28. *crescite et multiplicamini*; atque ita objectant, quasi nullum aliud nossent Dei mandatum; certe quidem perinde, ac si penitus ignorarent divini magistri consilia de iis, qui castraverunt se ipsos propter regnum Dei (*a*), aut quae in laudem virginitatis a doctore gentium promulgata sunt (*b*). Verba quidem Geneseos non mandatum, sed benedictionis donum exprimunt Nam quinto creationis die etiam de piscibus et avibus v. 22. prolata sunt; aut certe quidem, si illis tum temporibus vim praecepti habuere, id exspirasse censendum est, satis jam impleta conditione: multiplicamini, et replete terram.

2. Addunt: neminem se debere communi oneri

subtrahere, quod in eo est, ut deficiens identidem mortalium genus reparetur: quasi ab omnibus etiam agriculturae et officiis danda sit opera, nec diversi hominibus fines, diversaque media, queis alter alteri prodesset, a natura propositi sint; uti in exercitu contingit; non enim omnes gladiis decertant; alii certantibus imperant, alii signa deferunt, alii castra custodiunt. *Unusquisque*, inquit Paulus, et experientia manifesta ostendit, *proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic* (c). Conservationi humani generis, uti per alternatam quodammodo masculi et foeminae procreationem, sic per diversitatem indolis, ingenii, facultatum, aliorumque adjunctorum consuluit providentia summi Dei.

(a) Matth. XIX. 12.
(b) I. Cor. VII.
(c) Ibid. v. 7.

CLXXIV. Matrimonium an natura sua *indissolubile* sit, non levis est disputatio; de qua sic videtur pronunciandum:

1. In statu adventitio religionis fit discrimen inter matrimonium *legitimum*, quod secundum leges naturales, ac forte civiles contrahitur ab iis, qui sacramento fidei seu baptismo carent: inter *ratum*, quod nuncupatur inter fideles, id est, baptizatos, antequam per actum ad generationem prolis habilem consumetur: denique inter hoc ipsum *consumatum*. Legitimum etiam consumatum casu quodam solvi posse, constat jure divino positivo (a): similiter et ratum (b). Consumatum inter fideles nulla humana potestate, nulla conjugum voluntate, derelictione, perfidia etc. solvi posse secundum jus divinum, pariter exploratum est (c).

2. Jus istuc divinum, quo universum obstringi-

tur hominum genus: etsi positivum dicatur, perquam conforme esse naturae matrimonii, ejusque fini, itidem perspicuum est. Liquet enim, id ordinatum esse non modo ad gignendam, sed etiam alendam atque educandam prolem; id obtineri non potest per temporariam corporum et animorum conjunctionem, sed poscit longiorem durationem societatis conjugalis ex obligatione naturali continuandae, ne res tanti momenti arbitrio et mutabilitati voluntatis humanae relinquatur. Dein cum ista societas accedente praesertim educationis longo et anticipiti labore maximis molestiis ac taediis subjecta sit, cito languesceret mutuus amor, pacis et concordiae studium, atque educationis solertia, nisi eandem societatem fore perpetuam nossent conjuges. Etsi aliae societates, quae arbitrariae atque ab hominibus adinventae sunt, mutuo sociorum consensu dissolvi queant; at conjugii societas ab ipsa natura est instituta, quae non hominum voluntate, sed naturali pariter causa ceu per mortem unius conjugis dissolvi debet, quemadmodum nec relatio ac nexus inter parentes ac liberos ullo istorum consensu dissolvi potest. Si vinculum matrimonii solvi hominum voluntate potest, nihil a vaga libidine differet matrimonium; quod enim semel licuit, iterum licebit, ac etiam lubebit, cum ipso tempore amor tepescat, novarumque nuptiarum cupiditas succedat. Siquo casu singulari ipsis conjungibus, aut etiam publicae rei commoda accideret solutio, aut potius solubilitas vinculi conjugalis, id cogitari necesse est, non quid extra ordinem aut desperatis rebus prodesse potest, sed quod communi rerum hominumque conditioni ac statui consentaneum est, a natura praescribi, ordinarique. Hae rationes, quantaecunque sint, quae certe leves minime sunt, pluribus verbis explicari ac defendi non debent, cum in praesenti statu omnem dissolutionem matrimonii inter conjun-

ges fideles consumatii prohibeat divinum jus, cui subtrahere se nemo hominum potest.

(a) C. quanto 7. de divortiis I. Cor. VII. 15.
(b) Concil. Trid. sess. 24. can. 6. de ejusdem matrimonii rati dissolutione per pontificiam dispensationem constans plurium saeculorum praxis abunde testatur; cum jus divinum prohibens dissolutionem aperte respiciat matrimonium consumatum: „ Jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo „ Deus conjunxit, homo non separet. „ Matth. XIX. 6.
(c) Conc. Trid. loc. cit. can. 5. et 7. vid. Tournely q. 5. de matrim. a. 2. contra Lannojum, qui asserere ausus est canonem 7. cit. non doctrinam spectare, sed disciplinam conferatur Pallavicin. hist. conc. Trid. l. XXII. c. IV. n. 27. seq. adde I. Cor. VII. 10. et 27.

CLXXV. Ad naturam societatis conjugalis pervestigandam atque explicandam pertinet quaestio, aequalis ea societas, an inaequalis sit? ita, ut spectato naturali jure marito imperium quoddam competat in uxorem: de qua re sic videtur statuendum:

1. Pactum, quo conjugium initur, utrinque est onerosum, et translativum juris in corpus ad actus generationi aptos. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir, similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (a). *Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro* (b). Hactenus igitur jura et obligationes utrinque aequales sunt.

2. In societate inaequali dyarchia, sive imperium duorum repugnat, et in societate duorum aequali negotia per suffragia definiri non possunt, quando igitur communia negotia dirigenda, gravissimaque officia, ceu in educatione liberorum explenda sunt, necessarium est, ut uni competat imperium, vel certe praerogativa determinandi media, ac vias, ad regendam familiam necessarias.

3. Inde facile patet, id imperium vel hanc praerogativam esse penes virum, utpote vi naturae fir-

miorem, prudentiorem, et cui plus oneris in alenda familia ab ipsa natura censetur impositum. *Caput mulieris vir* (c); *non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem., sed mulier propter virum* (d). Quae quidem ratio ex creatione hominis ejusque fine petita certe naturalis, non solius positivi juris propria est (e). Eadem doctrina pluribus locis sacri codicis extat (f); sed nihil memorabilius edicto Assueri, quod diversis linguis et literis in omne provinciarum imperium promulgatum, eumque in finem divulgatum est, ut cunctae uxores tam majorum, quam minorum honorem deferre maritis suis discerent. Summa edicti haec fuit: *esse viros principes ac majores in domibus suis* (g). Ex quo etiam sensus populorum palam fit. Sed ultra, quam oportet, progressi sunt mores, ac leges quarundam gentium, jus adeo vitae ac necis in uxores concedentium maritis (h).

4. Imperium istuc mariti minime *despoticum* est, quo is suum praecise in commodum disponat; neque *servile*, quod herus in servum exerit: neque *politicum*, quale est principis in subditos, sed temperatius, ac familiae proprium, fundatum in amore mutuo, mutuisque studiis rei communi domesticae consulendi. Non enim servam seu ancillam, sed vitae sociam, et *adjutricem* habet maritus, cui *quasi infirmiori vasculo impartiri honorem* debeat, quemadmodum princips apostolorum docuit (i).

(a) 1. Cor. VII. 4.
(b) Ibid. v. 3.
(c) I. Cor. XI. 3.
(d) Ibid. v. 9. 10.
(e) Quando Gen. III. 16. mulier in poenam peccati sui subjicitur viro, inferri nequit, eam subjectionem solo jure positivo inductam fuisse. Nam eodem loco in numero poenarum recensentur nonnulla, quae spectata solius naturae conditione nulla praecedente culpa erant eventura. Enimvero serpens, cui Deus dixit: super pectus tuum gradieris et terram comedes, etsi illa tentatio abfuisset, pedibus ad in-

cessum cariturus erat, et eodem, quo nunc, alimento victurus. Spinae quoque ac tribuli non defuissent. Nempe fieri potest, ut quod naturale est, poena et probrum fiat, quando sententia judicis et culpa peccantis praecessit. Camelus ferendo oneri, bos arationi natura sua idonei sunt, at si conditor similem ob causam decrevisset: camele, tu onerarius eris; bos, tu arabis; illi suum onus, huic aratrum probro foret. Ligna caedere, et aquam comportare ad usum domus domini opus est religiosum: idem tamen Gabaonitis ob admissam fraudem a Josue injunctum est.

(f) Ephes. V. 22. seq. Col. III. 18. I. Timoth. II. 9. seq. I. Cor. XIV: 34. 35. III. Reg. I. 17. Gen. XVIII. 12. Eccli. XXV. 30. ad quem locum maxime pertinet doctrina apostoli I. Tim. II. 12.

(g) Esth. I. a v. 10. fin. ad cap.

(h) Julius Caesar de bello Gall. I. VI. Gellius I. X. c. 23. Tacit annal. I. XIII. et 32.

(i) I. Petr. III. 7.

CLXXVI. Societas conjugalis, si inter duas duntaxat personas diversi sexus initur, *monogamia* vocatur, si inter plures eodem tempore, *polygamia* si progressu temporis vir aliam atque aliam uxorem priore extincta, vel uxor alium atque alium virum defuncto priore ducit, *bigamia* nuncupatur, quae proin aliud non est, nisi successiva iteratio matrimonii. Polygamia, de qua in praesenti agitur, aut est *polygamia*, seu polygynoecia, si vir plures simul uxores habet: aut *polyandria* seu polyviria, si una mulier plures viros simul. De his, quid natura statuat, his comprehendi capitibus potest:

1. *Polyandria* indubitato repugnat naturali juri; nam et primario fini matrimonii obest, qui est procreatio atque educatio prolis. Mulier enim pluribus juncta rarius suscipit prolem, nec nisi ex uno suscipere potest; reliquae igitur conjunctiones nullo fine honestae fiunt: accedit, quod incertus reddatur pater, et naturalis ad prolem alendam atque educandam amor ac stimulus, habeatur, vel tollatur; prout

in scortatione ac vaga libidine contingit. Secundarius matrimonii finis in mutuis solatiis ac subsidiis, rectaque familiae gubernatione consistit; haec vero plura capita in eadem societate non admittit, nec salvo ordine, amore, ac pace admittere potest.

2 *Polygynia* primaevae institutioni matrimonii, et praesenti divino juri, per quod ea reducta est, pariter repugnat (*a*). Quid igitur in tanta rerum tractandarum mole ac varietate disputare attinet de eo, quid, si conditor naturae nihil praescripsisset, natura ipsa concederet; cum effici non possit, ut nihil statuerit, aut non ligetur quisquam hominum ea lege, quam statuit? Illud extra controversiam est, divinam legem, quae polygyniam vetat, et rectae rationi et finibus matrimonii perquam consentaneam esse; cujus theseos deductionem paucis verbis indicabimus.

3. Naturae mentis humanae repugnat, solius voluptatis carnalis causa vel inire matrimonium, vel inito uti. Si spectata hominum conditione, uti ea communiter ac vulgo est, polygynia alium finem non habet, nisi sensuum ac carnis voluptatem, ea communiter ac generatim lege naturali prohibita censeri debet. At vero alium finem non habet; aut quem illum? dico: non *generationem prolis*; qui enim pluribus uxoribus se praebent viri, naturae vires ac vigorem ita fere atterunt, ut aut nullas suscipiant, aut debiles proles; ex quo generatim unam uni sufficere existimandum est; cum ex singularibus casibus universe decidi nihil queat, et aliquando unus nec uni satisfacere queat (*b*). *Non mutuum solatium* societatis conjugalis; id enim diminui, ac saepe tolli ob invidiam et malitiam uxorum, et ratio palam facit, et experientia. Polygami singulari Dei concessu fuere Abrahamus, Jacobus, Elcana; at quis aemulationes, dissidia et rixas Sarae et Agaris, Liae et Rachelis, Annae et Phennenae ignorat? nec ista fortuita sunt, sed spectata mulierum,

ac virorum conditione statuque vere propria et quasi intrinseca polygyniae censeri debent (c). Denique nec *remedium concupiscentiae*, cui blandimenta aemulantium mulierum non remedium, sed fomitem ministrant. Unde factum, ut conditor rerum eo etiam tempore, quo propagatio humani generis maxime necessaria erat, tamen unam duntaxat conjugem primo parenti, eique *adjutricem*, non adjutrices se praebiturum dixerit; eo quod plures oneri potius, quam subsidio futurae erant. Addit sacer codex utriusque testamenti singulari locutione: *adhaerebit uxori suae*, non uxoribus: *erant duo* (non plures) *in carne una* (d). Auctores quidem polygyniam ex alio praeterea capite impugnant, nempe ex inaequalitate contractus conjugalis, quam eadem induceret. Uxor enim se viro totam obstringeret, ut sui corporis potestatem non habeat, sed vir; contra vir aut nullo modo, aut tantum parte quadam; atqui natura contractus matrimonialis poscit, ut nec vir sui corporis potestatem habeat, sed uxor; quemadmodum doctor gentium tradit (e). Nec vitium sanare videtur consensus sicuti nec mutuatarii iniquitatem usurarum purgat. Hae quidem rationes ejusmodi sunt, ut absque singulari conditoris concessu, in cujus dominio sunt jura omnia, nullo casu polygynia licita videatur (f). Quodsi res ipsa extra controversiam non videatur posita, id infirmitati mentis nostrae adscribendum puto. Saepe enim contingit, ut si naturam rerum, rationisque dictata intueamur collecto animo, atque intenta mentis acie; quid iisdem conveniat, quid repugnet, non obscure, nec dubitanter cognoscamus; in explicandis tamen, apteque connectendis notionibus nostris magnopere laboremus, haereamusque.

(a) Conc. Trid. sess. XXIV. de matrim. can. 2.

(b) Exemplo est Salomon, qui cum septingentas uxores, et trecentas pellices aleret, unum ex illis filium, duasque filias suscepit III. Reg. XI. 3.

(c) Divinus quidem magister de statu conjugali ita disseruit, ut discipuli : dicerent : „ Si ita est causa hominis cum „ uxore , non expedit nubere. Qui dixit illis : non omnes „ capiunt verbum istud , sed quibus datum est. „ Matth. XIX. 10. 11. Quodsi nec unam afficere expedit; quomodo plures? quotaquaeque non iracunda , non rixosa , et si pulchra , non item fatua? atqui haec sunt effata divini spiritus: „ Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. „ Prov. XI. 22. Tecta igitur perstillantia , litigiosa mulier. „ idib. XIX. 13. Melius est sedere in angulo domus , quam „ cum muliere litigiosa, et in domo communi. ibid. XXI. „ 9. Idemque iisdem verbis repetitur , et inculcatur. Prov. „ XXV. 24. Melius est habitare in terra deserta, quam cum „ muliere rixosa et iracunda. Ibid. v. 19. Non est caput „ nequius super caput colubri; et non est ira super iram „ mulieris. Commorari leoni et draconi placebit , quam „ habitare cum muliere nequam. — Ingemuit vir ejus, „ et suspiravit modicum. Brevis omnis malitia super ma- „ litiam mulieris. „ Eccli. XXV. 22. 23. 25. 26.

(d) Gen. II. 24. Matth. XIX. 5.

(e) I. Cor VII. 4.

(f) „ Nulli unquam licuit, inquit Innocentius III. c. gau- „ demus 8. de divortiis: plures simul uxores habere , nisi „ cui fuit divina revelatione concessum. Unde sicut Jacob „ a mendacio , Israelitae a furto ; sic patriarchae , aliique „ viri justi , qui plures leguntur simul habuisse uxores , „ ab adulterio excusantur. „

CLXXVII. Etsi in officium naturae sit institutum matrimonium ; tamen proxime oritur a pacto , quod binae personae diversi sexus ineunt ad fines supra expositos. Est igitur societas conjugalis *pactitia* , eaque omnia continet, quae pactis generatim et communiter conveniunt. Si pactum quodvis quod speciale nomen sortitur , *contractus* nomine veniat, sequitur , ut matrimonium contractibus annumerari debeat ; quo modo nominatim denotatur in jure sacro (*a*). Cum alii quidam aliter sentiant , eorum rationes breviter indicandae sunt.

1. Contractus , inquiunt , circa ea duntaxat versantur , quae in commercio hominum sunt , atque ad patrimonium spectant ; idque ex legibus romanis

comprobant (*b*) ; atqui corpora et officia conjugum in commercio hominum non sunt, nec pecuniis aestimantur ; sed solas personas afficiunt. R. Duplici modo in commercio hominum esse quidpiam potest. *Primo*, quando id aestimatur pecunia vel alia re generis diversi ; *secundo*, quando facta comparatione unius juris vel officii cum alio generis ejusdem de mutua praestatione vel juris translatione convenitur; ac tum jura invicem translata sibi mutuo merces sunt ; idque contigit in contiactu matrimonii. Provocant ad §. 19. I. de inut. stip. ubi negatur, unum alteri stipulari posse, cum illius non intersit ; at quid-inde conficies. Imo vero nostra interesse potest iis etiam in rebus, quae in patrimonio non sunt. Sic et jura sacra et spiritualia, quae pecuniis aestimari nequaquam possunt, multis casibus transferuntur mutuo, ac permutantur. Stipulationes non ea tantum attingunt, quae locupletiores nos reddunt ; nam a priscis etiam sponsalia per stipulationes fuere inita (*c*).

2. Dicitur quidem vulgo matrimonium *contrahi* ; sed ob id contractus vocari nequit; quia et delictum, morbus, macula, amicitia etc. contrahuntur, quin propterea in numero contractuum sint. R. Non ex verbo *contraho*, quod latius sumitur, sed ex notione contractus, quae est conventio speciali nomine insignita, matrimonium esse verum contractum efficimus.

3. Quam ergo, quaerunt, actionem sui nominis producat matrimonium ? vocetur per me de sponsalibus, actio ex sponso, de matrimonio, actio ex nuptiis. Causas matrimoniales in foro sacro agitari solent, in quo subtilitates actionum parum attenduntur (*d*). Si in codice romano non extat actionis nomen; ideone nulla erit ? atqui communi doctorum consensu est quaedam actio personalis emphyteuticaria, quae tamen in illo codice non extat.

(a) c. tua. nos. 26. de sponsal.
(b) §. Alteri. 19 Inst. de inutil. stipulat:
(c) Gellius l. IV. c. 4. l. 2. D. de sponsal.
(d) C. dilecti 6. de judic.

CLXXVIII. Cum matrimonium sit societas pactitia, eaque omnia contineat, quae pactis generatim et communiter conveniunt, cumque etiam contractibus annumerari queat; facile intelligitur, in eodem quaedam inesse substantialia, ad ejus vim ac valorem necessaria, tum spectata generica ratione pacti, tum specifica ejus natura (*a*). Igitur, ut validum contrahatur matrimonium, requiritur consensus, ac ne quid adsit, quod consensum tollit, qualis est error; dein jus contrahentium, apta materia. Ex his deducuntur ea, quae vocantur impedimenta dirimentia juris naturae; quaeque speciatim evolvenda sunt.

1. Consensus personalis ad matrimonii valorem tam necessarius est, ut nullo dominio eminente hominum suppleri possit, quod circa alia contractuum genera aliquando contingit (*b*). Neque enim in inviti et reluctantis corpus jura matrimonialia cuiquam concedi possunt, neque corpora humana eodem, quo cetera civium bona, modo reipublicae subjecta sunt. Unde illud etiam extra dubium est, consensum internum dato speciali mandato, nec revocato per procuratorem alteri contrahenti parti exhiberi, adeoque uti alia pacta, foedera, contractus, sic et matrimonium per procuratorem iniri posse.

2. Consensus locum non habet, quando *ratio deficit*, uti cum ea furore, ebrietate, sumno sopita est, aut per aetatem nondum illuxit. Igitur defectus rationis jure naturae matrimonium dirimit.

3. Error in contractu matrimonii contingit, quando contrahenti alia *numero*, vel quoad individuum persona obtruditur, ac is in animo vel intentione

ua habet; aut si reipsa non subsistit *qualitas* personae, cui contrahens intentionem et consensum suum expresse alligat, et a qua nec in ipso actuali contractu recedit.

4. *Metus ac vis* nulli alteri contractui aeque repugnat, ac matrimoniali, qui in amore, ac propensione voluntatis maxime fundatur. Huc igitur inprimis spectant, quae de nullitate actus vi ac metu extorti disputata sunt (c). Ad vim pertinet *raptus*, quando persona, quae rapta fuit, istiusmodi vim, qua actus dirimitur, passa est, neque ea cessante libere postmodum consensit.

5. Ex defectu aptae materiae matrimonium naturaliter dirimit *impotentia* ad actus conjugales generationi prolis inservientes, si ea sit antecedens ac perpetua, ut ordinariis mediis tolli non possit, quacunque ex causa provenerit; nec interest, ea impotentia absoluta sit, an respectiva.

6. Si matrimonium vel natura sua est societas unius cum una tantum vel si eam formam ex divina lege accepit, intelligitur, ligamen, ut vocant, esse impedimentum dirimens, quod nulla humana potestate relaxari possit.

7. Substantiae matrimonii considerata ejus specifica ratione obesse possunt conditiones adiectae, quae repugnant generationi atque educationi prolis, aut fidei conjugali, aut vinculi insolubilitati; per quas conditiones nullus et irritus fit hic contractus. Matrimonium sub expressa conditione perpetuae castitatis virginalis initum non habere rationem veri matrimonii, ex eadem causa opinantur multi.

8 Inter personas consanguineas, si contrahere velint, locum habere consensum liberum, aptamque contractus materiam, dubium non est; utrum vero et quatenus natura dederit jus et facultatem moralem, deinceps dispiciendum est.

(a) §. CXXIX. et §. CXXXVI.

(b) Contigit, ut per vim nonnemo puellam stupraret, iterant dein fuga dilapsus: injuriam passa declaravit, se ad matrimonium cum stupratore ineundum paratam esse, dissentientibus praefracte ejus parentibus, ipsoque reo, ut dixi, fuga dilapso. In judicio dein quodam pronunciatum est puellam conjugem fugitivi ex officio declarandam, atque in illius bona immittendam esse. Quod quidem ad immissionem in bona spectat, potuit ea etiam invito reo fieri, ac debuit ad reparandam gravissimam injuriam; at quod nullo accedente stupratoris consensu, imo ipso etiam repugnante puella ex officio uxor declarari potuerit: quis istuc intelliget; aut aliquando admittet?

(c) §. LVIII.

CLXXXIX. De conjugiis consanguineorum et affinium, utrum naturali jure concessa, valideque inita, an contra, censeri debeant, quadruplex videtur gradus considerandus; gradus primus in linea recta ascendentium et descendentium: dein gradus remotiores in eadem recta linea; postmodum gradus collateralis primus, denique primus affinitatis gradus.

1. De primo consanguinitatis gradu lineae rectae perquam consentientes eruditorum, gentiumque cultarum et opinio et usus habetur, istiusmodi conjunctiones inter patrem et filiam, matrem et filium omnino nefandas, et ab honestate ac lege naturali alienissimas esse; repugnant enim reverentiae et honoris sensui, quem inter hasce personas ipsa natura ingeneravit; neque cum officiis educationis prolium, domesticae gubernationis, et familiaris societatis conciliari possunt ob ipsam jurium et obligationum naturalium perturbationem, quae inter parentes ac liberos, dein inter conjuges, demum inter fratres ac sorores aliae atque aliae ab ipsa natura constitutae sunt. Quid enim? si pater filiam ducat, atque ex illa suscipiat filium? erit hic matris suae et frater, utpote ab eodem patre genitus, et filius utpote susceptus ex sorore. Quid? si defuncto patre, eo-

dem hic jure usus ducat matrem; erit haec eadem soror, mater, uxor (a). Similiter ratiocinare de conjugio inter matrem et filium, susceptamque filiam. Enimvero relationes, nexus, aut respectus, qui ab ipsa natura proveniunt, non modo diversi inter se, sed plane adversi, ac pugnantes sunt. Familiaritas enim conjugalis elidit auctoritatem patris, ac reverentiam subjectionemque filiae in primo: elideret eminentiam matris, ac subjectionem filii in altero casu. Potestas patris ac matris in liberos non potest non enervari, quando eadem exercenda est a fratribus ac sororibus. Quae quidem ita abhorrent a sana ratione et honestate naturae, ut ex istiusmodi conjunctionibus nihil progigni posse, nisi monstra, videantur (b).

2. Similiter videtur de gradu quovis remotiore ejusdem lineae rectae disserendum; quantum enim per continuatam generationum seriem de propinquitate et communione sanguinis videtur dominui, aut detrahi, tantumdem reverentiae ac honoris ascendentibus debiti ex auctoritate et honore propagatae stirpis videtur accrescere, ut jura ac officia naturae magis etiam abnormi confusioni ac perturbationi subjicerentur; fac enim, avum ducere proneptem, evadet haec quidem, quae ordine naturali generationum inferior est patre et avo, vi conjugii iisdem superior; quaeque reverentiam ac subjectionem iisdem debet, eandem ab illis exiget.

3. Inter collaterales primi gradus, nempe fratres ac sorores concessa per sese a natura esse conjugia, permulti censent, praesertim cum ea maxime ratione prima hominum propagatio sic disponente conditore rerum facta sit. At enim, quos ipsa solitudo, et velut causa publica humani generis conjunxerat; hi usi jure quodam necessitatis exemplo esse non possunt similia tentandi. Certe nuptias inter fratres ac sorores ipsa natura videtur abhorrere; secus continuus convictus frequenti offendiculo esset. Si dira

necessitas esum humanae carnis indulget; rectene inferes, eum quotidianum esse cibum posse? cum deinde sorores ac fratres eundem sanguinem hauserint, eandemque a parentibus deducant originem, fit, ut alter in altero imaginem parentum, et paternae auctoritatis velut radios quosdam cernat, quae vi naturae sancta, et veneranda esse debet.

4. Matrimonia inter affines primi gradus in recta linea, ceu inter vitricum et privignam, novercam et privignum socerum et nurum, socerum et generum, ipsa quoque, si necessitas nulla extorqueat, magnopere indecora sunt, et a sensu ac moribus cultarum gentium aliena. Neque tamen plane repugnant naturali legi; cum istiusmodi personae rationem parentum ac liberorum reipsa non habeant, nec sine fictione quadam habere censeantur (c).

(a) Pufendorf. de I. N. et G. l. VI. c. I. n. 32 commemorat vetus epitaphium, quo illa conjunctionum foeditas, et jurium perturbatio exprimitur: Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit, quae soror et genetrix, quae mihi sponsa fuit. Vera negas, frontemque trahis; aenigmata phyngis credis? sunt pythio vero magis tripode. Me pater e nata genuit; mihi jungitur illa; sic soror et conjux, sic fuit illa parens

(b) Futilem ac stultam rationem detestandae libidini suae praetenderunt filiae Lot. (Gen. XIX. 31.) Nunquid enim, quia sublatas quatuor urbes viderunt, universus terrarum orbis perierat? nonne oppidum Segor, incolis plenum ante oculos erat? sed quaelibet causa sufficit voluptatem quaerentibus, teterrimo incestu emendam. Ita Weitenauerus in hunc locum.

(c) Apostolus objurgans Corinthium incestuosum I. Cor. V. loquitur de casu, quo qui, uxorem patris viventis, id est, novercam suam jungere sibi tentabat, sic enim ait: II. Cor. VII. 12. igitur etsi scripsi vobis non propter eum, qui fecit injuriam, nec propter eum, qui passus est, sed ad manifestandam solicitudinem meam. Ex quibus verbis patri viventi irrogatam fuisse injuriam, haud obscure colligitur.

CLXXX. Ex pacto conjugali oritur status per-

manens, eique adhaerentia jura, ac obligationes, tum communes utrique conjugi, tum viri, aut uxoris propriae. Is status perdifficilis est; nam, ut Apostolus inquit, *tribulationem carni habebunt hujusmodi* (a); tamen ferendus et conservandus est ex vi et natura ipsius status, ac finium eidem praefixorum; naturae enim praeceptum est: *alligatus es uxori: noli quaerere solutionem*; at consilium est: *solutus es ab uxore? noli quaerere uxorem* (c). *Unusquisque, in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat* (c). Difficultati mitigandae divinus legislator gratiam sacramenti addidit; unde triplex vulgo istius status bonum statuitur, fides, proles, sacramentum (d).

R. Communia officia utriusque conjugis sunt fides intemerata, constans amor, mutuum obsequium. Unde tranquillitas, concordia, ac beatitas quaedam cojugum, atque utriusque fortunae societas efflorescit. *In tribus placitum est spiritui meo*, inquit divina Sapientia, *quae sunt probata coram Deo et hominibus; concordia fratrum, et amor proximorum et vir et mulier bene sibi consentientes* (e). *Amicus et sodalis in tempore convenientes: et super utrasque, mulier cum viro* (f).

V. Peculiaria mariti officia sunt, uxorem diligere, nutrire, regere, defendere, eamque ad finem societatis conjugalis non tamquam ancillam, sed ut sociam dirigere. Idem graviora negotia ac munia obit, per quae necessitati, incolumitati, honori ac splendori domus consulitur (g), de domicilio item decernit, quod quidem uxor, nisi specialia pacta vel adjuncta obstent, sequi tenetur consensu omnium, cum ipsa vicissim usu gentium de statu et dignitate mariti participet; nam ut Justinianus ait, *uxores coruscant radiis maritorum* (h). In numero officiorum mariti sine dubio est circumspectio, ac diligens cautio, ne blanditiis uxoris a tramite virtutis,

obligatione arcani, ac constantia abduci sese patiatur (*i*).

3. Uxoris officia sunt curare, ut animum mariti sibi devinctum teneat, otium fugiat, domestica negotia curet; cujus rei exemplum sacer codex in muliere forti proposuit (*k*).

(a) I. Cor. VII. 28.

(b) Ibid. v. 27.

(c) Ibid. v. 20.

(d) S. Augustinus l. IX. de gen. c. 7. „ Bonum inquit, „ quod habent nuptiae, tripartitum est; fides, proles, sa- „ cramentum. In fide attenditur, ne praeter vinculum con- „ jugale, cum altera vel altero concumbatur. In prole, ut „ amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educe- „ tur; in sacramento, ut conjugium non separetur; ut di- „ missus aut dimissa ne causa quidem prolis alteri conjun- „ gatur „. His adjungenda est doctrina sacrosancti concilii trident. sess. XXIV. de sacram. matrim. „ Gratiam vero, „ quae naturalem illum amorem perficeret, et indissolubi- „ lem unitatem confirmaret, conjugesque sanctificaret, ipse „ Christus venerabilium sacramentorum institutor atque „ perfector sua nobis passione promeruit.

(e) Eccli XXV. 1. 2.

(f) Ibid. VI. 23

(g) Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terrae. Prov. XXXI. 23.

(h) Nov. 105. c. 2.

(i) Tristia perversionis ac seductionis exempla prodit sacer codex. III. XI. 4. „ Cum jam esset senex Salomon: de- „ pravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos „ alienos. III. Reg. XXI. 25. Non fuit alter talis sicut A- „ chab, qui venumdatus est ut faceret malum in con- „ spectu Domini: concitavit enim eum Jezabel uxor sua „. Paralip. XXI. 6. de Ioramo rege Judae: „ Ambulavit in vi- „ is regum Israel, sicut egerat domus Achab: filia quippe „ Achab erat uxor ejus „. Solicite maritos monet propheta Michaeus VII. 5. ab ea, quae dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.

(k) Prov. XXXI. a. v. 10. Adde doctrinam 1. Petr. III. 1. seq. et I. Tim. II. 9. seq.

CLXXXI. Ad hunc pertinet locum multiplex libidinis, impuraeque voluptatis genus, quo repu-

gnante natura, ac naturali jure homines sese commaculant; istiusmodi sunt.

1. *Mollities* tum completa, tum inchoata seu *venerea delectatio*, quae animum intelligentem, atque ad contemplandam et amandam infinitam pulcritudinem, veritatem, bonitatem, conditum, enorme quantum deformat, ac turpificat. Argumento sunt tristissimi effectus, quos libido nunquam non gignit, etsi dum naturae adversatur, gignere humanam prolem haud possit. Ecce quantae in homine lascivo tenebrae ac coecitas mentis, quanta inconsideratio, precipitantia, inconstantia; quanta in appetitu perversitas amoris erga se, quantum summi boni taedium, quanta adhaesio ad res caducas, quantus horror ac desperatio de futuris rebus atque aeternis! qui turpitudinem non vident, quia coeci sunt; at aures praebeant divinis eloquiis; apostolus *immunditias*, *passionis ignominias corporum contumelias* vocat: in poenam nefandae idolatriae ea permissa docet: *mercedem*, ait de lascivis, quam oportuit erroris *sui*, *in semetipsis percipientes* (a). *Qui talia agunt*, inquit enumerans delicta carnis, *regnum Dei non consequentur* (b). *Neque fornicarii*, *neque idolis servientes*, *neque adulteri*, *neque molles*, *neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt* (c). *Foris canes et venefici*, *et impudici* (d).

2. *Scortatio ac vaga libido*. In bestiis quidem appetitus concupiscentiae admodum effrenis est, nec fere ejus usus cum delectu fit loci ac temporis. At homini rationem impertita est natura, qua appetitum regat, ac moderetur, eique finem ac modum praefigat, ut salva honestate seu conditione naturae intelligentis conservationi humanae speciei consulat, cujus individua celeri morte dilabuntur. Uti ergo vi rationis locus ac tempus, sic multo etiam magis objectum seligi ac determinari debet; quia generatio

atque educatio prolis diuturnam parentum societatem, mutuaque officia exigunt. In scortatione promiscuus usus nec amicitiam, quae in conjunctione maris ac foeminae summa esse debet, radices agere sinit, idemque generationi prolis, ac multo etiam magis educationi obstat. *Quis amare liberos tanquam suos poterit*, inquit Lactantius (e) *cum suos esse aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patri deferet, cum, unde natus sit, nesciat? ex quo fit, ut non tantum alienum pro patre habeat, sed etiam patrem pro alieno.*

3. Si fornicatio, cujus foeditatem vocabulo *temporarii matrimonii* occultare volunt, jure naturae vetita haud est, locum hebebit libido vaga; quod enim extra vinculum societatis conjugalis cum una permissum est, aeque erit permissum cum alia, aliaque. Ex quo necessario incertus fit prolium pater, periculosa generatio, dubia aut nulla educatio. Concubinatus eo etiam ex capite naturae repugnat, quod gravissima officia educandae prolis non mutabilitati humanae voluntatis relinqui, sed necessitati atque obligationi, quae ex statu conjugali oritur, subjici debeant (f).

4. De adulterio, bestialitate, Sodomia, incestu, stupro non est, cur singillatim hoc loco disseramus (g).

(1) Rom. I. quo loco s. Paulus de peccatis gentium agit, quae sola naturali, non scripta lege regebantur.

(2) Gal. V. 2.

(c) I. Cor. VI. 9. 10.

(d) Apolac. XXII. 15. Huc referendae sunt theses ab Innocentio P. XI. confixae, ceu prop. 49. mollities jure naturae prohibita non est: Unde si Deus eam non interdixisset, saepe esset bona, et aliquando obligatoria sub mortali. prop. 9. Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum, omni penitus caret culpa ac defectu veniali. prop. 40. damnata ab Alexandro P. VII. est probabilis opinio, quae dicit, esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem, et sensibilem, quae ex osculo oritur, secluso periculo consensus ulterioris, et pollutionis.

(e) Lact. divin. instit. l. III. c. 20.

(f) Adde prop. 48. ab Innoc. P. XI. confixam. Tam clarum videtur, fornicationem secundum se, nullam involvere malitiam, et solum esse malam, quia interdicta; ut contrarium omnino rationi dissonum videatur.

(g) Prop. 24. ab Alex. VII. proscripta: Mollities, Sodomia et bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infimae; ideoque sufficit, dicere in confessione, si procurasse pollutionem adde c. XIX. Genes. de pluvia ignea super quinque civitates impurissimas a Deo, demissa, de qua Salvianus l. I. de gubernat. Dei, super impium populum, inquit gehennam misit e coelo. Effigiem adulterae vid. prov. VII. a. v. 7. et IX. a v. 13. Hoc pertinet prop. 50. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

CLXXXII. Cognitio distincta matrimonii ideam ingerit *sponsalium de futuro* (a); quae aliud non sunt, nisi promissio mutua futuri matrimonii; ita videlicet, ut pars utraque et promittat alteri matrimonium, et alterius promissionem acceptet. Qui *repromittit*, hoc est, promittenti vicissim promittit, eo ipso acceptare alterius promissum, actumque sponsalitium complere censetur. At qui factam promissionem acceptat, nec tamen repromittit, non tam complere vera sponsalia, quam spatium deliberandi sibi petere ac reservare censetur. De natura et effectibus sponsalium ex iis, quae generatim de pactis ac promissionibus dicta sunt, sequentia velut corollaria dimanant.

1. Mutua promissio vel conventio, maxime utrinque oneroso, obligationem naturalem parit ex justitia, si jus perfectum utrique promittenti confert; eaque obligatio, utpote attingens grave negotium, pariter gravis pro foro interno censetur (b). Siquis expresse id ageret, ut leviter obligari se velle declararet, vera sponsalia haud iniret.

2. Quaevis obligatio per se firmari potest adjecta poena, arrha, jurejurando; proin et in sponsalibus idem per se obtinet (c).

3. Ad valorem conventionis opus est, 1. consensu; 2. jure seu facultate morali: 3. apta materia; siquas inter personas matrimonium nequit consistere, aut licite iniri: deficit materia sponsalium, eaque nulla sunt. Non enim obligatio concipi potest faciendi id quod licite fieri non potest. Ex defectu juris nulla sunt, quae gravi et injusto metu extorquentur, cum praesertim sponsalia ac matrimonium in amore; propensioneque voluntati sconsistant, cui vis ac metus plurimum opponitur. Ne defectu consensus nulla sint sponsalia, abesse debet error personae, dolus dans causam contractui, fictio, atque id, quo usus rationis tollitur, summe necessarius ad negotium momenti summi.

4. Uti aliis conventionibus, ita et sponsalibus adjici potest *conditio* honesta de futuro contingente, per quam obligatio neque ad ejusdem eventum suspenditur; conditio turpis actum jure naturali nullum efficit, qui nec impleta conditione convalescit. Praeterea addi potest *modus*, inducens singularem obligationem ad subeundum quoddam gravamen non inhonestum: item *dies*, a quo sponsalia efficaciter obligare incipiant, vel quo adveniente, si interea secutum non sit matrimonium, obligatio finiatur.

5. Quemadmodum aliis promissionibus, sic multo etiam magis sponsalibus insunt ex natura negotii conditiones, quas exprimi necesse non est, ceu quod mutuo consensu dissolvi queant, etsi jurata sint: quod alligata censeantur *rebus sic stantibus*, ac notabiliter non mutatis: proin quod nec superveniat, nec etiam praecesserit causa antea ignorata talis, quae cognita retraxisset a promissione: si etiam par altera fidem servet, suoque juri nec aperte nec tacite renunciet (*d*).

6. Denique sicut aliae pactiones, sic et sponsalia iniri possunt per procuratorem. Speciale tamen mandatum exigit gravitas negotii.

(a) Quia verbis et loquendi modis segreganda sunt, quae differunt re ipsa et natura, et effectibus; idcirco recte alia sponsalia de futuro dicuntur alia de praesenti, aliud matrimonium, intelligendo illud, de quo scriptum est: erunt duo in carne una; et jam non sunt duo, sed una caro; quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Matth. XIX. 5. 6.

(b) A sponsalitia promissione per leges Romanas impune licet recedere, invita etiam altera parte, adhibita renunciationis formula: conditione tua non utor. l. 1. c. de sponsal. l. 2. in fin. c. de repudiis l. 2. §. 2. d. de divortiis. Sed hisce legibus usque ad nostra tempora adversari credebatur aequitas naturalis; certe adversatur aequitas canonica, quae ante Justinianas leges in Germania obtinuit. Cum enim sponsalia ineantur stipulatione mutua, obligant plane ex justitia, et quidem sub culpa gravi, cum negotium sit magni momenti, gravisque injuria inferatur parti repudiatae. Libertas quidem, quam Romanae leges in contrahendis matrimoniis integram conservari volunt, in omnibus contractibus requiritur: nihilominus etiam ex principiis legum civilium contractus initio sunt voluntatis, postea necessitatis. l. 5. c. de o. et a. l. 17. §. 3. d. commodat. Neque laedi censetur libertas per vincula, quae quis sponte sibi injecit, nec sine causa, quae futuras nuptias praesenti obligatione firmari poscit, etsi statim executioni dari non possint sine praeviis dispositionibus; quae nec fieri tuto possent, si nulla esset sponsalium obligatio ac firmitas.

(c) Poenam sponsalibus adjicere itidem prohibent leges romanae l. 5. c. de sponsal. eaque lex prohibens a ss. Canonibus manifeste approbata est. c. gemma 20. de spons.

(d) Si post sponsalia supervenit nova causa, quae matrimonium redderet notabiliter molestius, aut a principio existens impedisset sponsalia contrahi: pars una etiam invita altera resilire potest; quia hoc certe in negotio, quod ad mutuum amorem et perpetuam societatem ordinatur prae aliis contractuum et negotiorum generibus valere debet ratio, qua nemo promittens ultra intentionem suam sese obligare velle creditur.

CAPUT III.

SOCIETAS PARENTALIS.

ARGUMENTUM.

§. CLXXXIII. Notio et indoles societatis parentalis, CLXXXIV. Origo ac fundamentum potestatis parentalis. CLXXXV. Ejusdem potestatis objecta, et mensura. CLXXXVI. Ea potestas inspectoria, rectoria et executoria est. CLXXXVII. mutua liberorum in parentes officia.

CLXXXIII.

Ut societatis, quae inter parentes, ac liberos est, natura perspiciatur, tria potissimum considerari debere puto. Primum est *nativa imbecillitas humani foetus* longe major, magisque diuturna, ac in generibus bestiarum quibuscunque observatur. Posita natura hominis simul jura connata conservationis, perfectionisque ponuntur: ea jura humana proles longo tempore exercere per se ipsam nequit: ni per alium exerceantur, proles intereant necesse est, unaque humanum genus cito deficiat. Id repugnat finibus naturae, et consiliis creatoris; ergo per naturam, vel naturae potius Creatorem provisum fuisse existimandum est, ut proles editae conserventur: atque ad perfectionem homini convenientem paulatim adducantur aliorum hominum opera, ac labore; quorum vero? nempe parentum. Alterum est *pactum conjugale*, quod per sese ac primario non ad oblectamenta sensuum ac carnis, ac voluptates cum bestiis communes, sed ad generandam educandamque prolem destinatur. Qui ergo id pactum ineunt, eo ipso obligationem suscipiunt, proles, si quae editae sunt, conservandi, alendi,

educandi. Haec parentum obligatio, proveniens ex pacto et statu conjugali, hypothetica, simul tamen perfecta est, utpote respondens juribus connatis prolium. Postremo *stimuli naturae* in considerationem venire debent, per quos educationis laborem natura urget, longisque ac gravibus molestiis teneri amoris, honestaeque voluptatis delicias aspersit, ita, ut parentibus prolem, proli parentes commendare nunquam cesset natura tanquam communis parens ac nutrix. *Etiam in bestiis*, inquit Tullius (1) *vis naturae inspici potest, quarum in foetu educationis laborem cum cernamus, naturae ipsius vocem audire videmur*. Hinc fit, ut parentum ac liberorum quasi vita communis sit, nec se illi magnopere mori horreant, modo superstites post se liberos relinquant (*b*). Hinc nulla, quam liberorum jactura gravior (*c*); hinc tenera matrum inprimis erga infelices proles commiseratio (*d*): hinc anxia parentum solicitudo, nequid absenti proli infausti accidat (*e*): hinc eorundem solers studium, liberorum fortunam promovendi (*f*): hinc denique non modo bonorum (*g*) sed et honoris atque existimationis (*h*) inter parentes ac liberos communio ab ipsa natura videtur constituta. Ex his inferes:

1. Societas parentalis complectitur, primo societatem educantium inter se, nempe parentum, atque eorum, qui loco parentum sunt: dein societatem educantium atque educandorum; ipsi educandi, nempe liberi singularem societatem non faciunt, quippe subjecti communi educantium potestati.

2. Est ergo parentalis societas conjunctio plurium personarum, quae per ipsam naturam educationis causa sociatae sunt. Etsi enim conjuges pacto inter se primum conjungantur; tamen liberos in societate parentum ipsa natura constituit, eum nempe in finem, ut jura connata prolium per parentes primo exerceantur.

3. Ad finem educationis atque ipsius societatis parentalis parentes non modo generali naturae obligatione adstricti, sed etiam juribus tanquam mediis instructi a natura fuerunt; secus enim finis per naturam intentus obtineri haud posset; complexum eorum jurium, quibus parentes ad finem educationis instructi sunt, appellatur *potestas parentalis* vel *potestas patria*, cui respondent liberorum obligationes, quamprimum per aetatem rationis, atque obligationis subeundae capaces sunt.

4. Quemadmodum imbecillitas humanae prolis valde generalis est, eodemque tempore vitam, incolumitatem, membra, totumque corpus, dein animum quoque et animi facultates, denique statum externum afficit; sic educatio, et potestas parentalis ad haec omnia tum conservanda, tum excolenda et perficienda extenditur.

(a) l. III. de finib.

(b) Eccli. XXX. 4. et seq. „ Mortuus est pater ejus, et „ quasi non est mortuus: similem enim reliquit post se. „ In vita sua vidit, et laetatus est in illo: in obitu suo non „ est contristatus, nec confusus est coram inimicis: reliquit enim dafensorem domus contra inimicos „. Cicero l. II. de natur. deor. c. 29. putat, parentes illos, qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui liberi superstites essent superstitiosos primum fuisse appellatos; indeque nomen, superstitionis, ait, latius patuisse.

(c) Jacturam fortunarum, bonorumque diversorum tacitus exceperat Job. sed liberorum calamitate nunciata, surrexit et scidit vestimenta sua, et tonso capite corruit in terram Job. I. 20.

(d) Ex hac naturae cognitione judicium Salomonicum processit III. Reg. III. 25. adposite Eccli. XXX. 7. pro animabus filiorum (pater) colligabit vulnera sua, et super omnem vocem turbabuntur viscera ejus.

(e) Gen. XLIV. 30. Tob. V. 25. seq.

(f) Matth. XX. 20.

(g) II. Cor. XII. 14. Luc. XV. 31. Fili - omnia mea tua sunt. conf. §. CXXII.

(h) Eccli. XXII. 3. Confusio patris est de filio indisciplinato: ibid. III. 12. 13. Ne glorieris in contumelia patris tui.

non enim est tibi gloria, ejus confusio. Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore.

CLXXXIV. Amplitudo potestatis parentalis non modo ex fine, sed etiam origine metienda est. De hac vero diversae auctorum sententiae prodierunt;

1. Hobbes potestatem parentum in prolem repetit a jure victoriae et occupatione; at enim homines non, uti res nullius, occupantur, neque dominio cujusquam possunt subjici, ut eidem jus in substantiam, perinde ac in bestias competat.

2. Alii eam potestatem ex divina concessione derivant; at haec concessio, quatenus parentes afficit, ipsa potestas est parentalis. Nempe quaeritur, quae sit in natura rerum hominisque, vel certe quidem in natura societatis parentalis ratio sufficiens, ex qua de concessione divina constet.

3. Sola generatio non videtur sufficiens ejus potestatis fundamentum, etsi remote, et parte quadam illius ratio censeri debeat. Parum obnoxii parentibus liberi essent, si posteaquam in lucem editi sunt, aut subimet solis, aut aliorum commiserationi relinquerentur.

4. Nonnulli *pactum* statuerunt pro ejus potestatis origine, idque *expressum* ex parte parentum, *tacitum ac praesumtum* relate ad liberos. Sed is consensus liberorum, qui tamen requiritur ad quodvis pactum, fictitius est, nec omnino necessarius. Nam etiam inviti et dissentientes liberi parentibus subjacent; neque de laesa naturali libertate ob id conqueri possunt; cum tota parentum potestas ad liberorum commodum, ac salutem pertineat.

5. Fundamentum igitur parentalis potestatis ex fine et natura societatis inter parentes ac liberos derivandum est; quae societas, sicut proxime ab ipsa natura constituta est; ita nec fine, nec mediis ad finem obtinendum necessariis carere potest. Que-

madmodum vero societas parentalis, ejusque finis, nempe educatio prolis ex generatione oritur; sic generatio causa remota potestatis parentalis censeri potest.

6. Obligatio educandi proles utrumque parentem, nempe et patrem et matrem afficit; igitur potestas parentalis ad educationem necessaria tanquam medium ad finem, pariter penes utrumque parentem est. Exercitium hujus potestatis et modus regiminis ad alterutrum spectat pro natura actus et negotii ad educationem pertinentis. Fieri potest, ut usu et moribus regionis, aut pacto quaedam determinationes fiant. Praecipuae partes sine dubio marito adjudicandae sunt, praesertim in casu collisionis; cum idem spectata etiam sola conjugali societate praerogativam prae uxore habeat (*a*).

(a) Potestas patria primum, et antiquissimum, idemque sanctissimum imperii genus est, quo liberi parentum jussa, imo et nutus venerari, eorumque prae se praecellentiam agnoscere ac profiteri tenentur. Jure Romano potestas patria soli patri tribuitur; ut patet ex titulis instit, et cod. de patria potestate, ac in digest. de his, qui sui vel alieni juris sunt. Mater quidem in procreatione prolis difficili munere fungitur, utpote cui infans ante partum onerosus est, in parti dolorosus, post partum laboriosus, uti habet c. ex literis 2. de conversione infidelium. tamen id, excepta reverentia, et obsequio matri debito potestatem patriam non efficit, cui majores a jure civili effectus attributi sunt, quam qui in faeminei sexus imbecillitatem caderent. Apud Romanos foeminae non solum sub potestate maritorum, sed etiam propter sexus sui infirmitatem, rerumque forensium ignorantiam in perpetua tutela fuerunt. Ideisco incivile videbatur, istiusmodi personas, quae alieno auxilio in rebus suis administrandis agere noscebantur, et ab aliis regebantur, potestatem et imperium in liberos exercere. Accedit, quod filius non matris, sed patris familiam sequatur, quemadmodum traditur cit. c. 2. Quoniam vero mater cujusvis prolis non potest non esse certa: pater vero non raro incertus sit; quo casu, ut jura ajunt, nihil differt inter haec duo: non apparere patrem, et non esse omnino; idcirco naturae et rationi consentaneum est, ut, si soboles extra matrimonium suscepta sit, partus sequatur ventrem,

nisi lex specialis vel consuetudo aliud induxerit l. lex naturae 24. d. de statu hominum.

CLXXXV. Investigata origine patriae potestatis, ejusque velut mensura generatim definita, ad particularia descendendum est. Ad educationem rectamque informationem ea pertinet, quanta est: quia vi naturae per se ipsos exercere nequeunt jura, obligationesque conservandi sese, et perficiendi; idcirco istuc exercitium parentibus a natura impositum est. Unde perspicuum est, quod crescente paulatim liberorum aetate parentum potestas minuatur, et libertatis naturalis jura in liberis velut explicare sese, atque exercere incipiant. Quo non obstante obligatio reverentiae, obsequii, mutuique subsidii, quod parentibus debent liberi, semper aut salva atque integra manere, aut potius crescere, magisque urgere censenda est, ut, dum progrediente liberorum aetate parentum aetas ingravescere, atque in senium aut pueritiam recidere: maximisque infirmitatibus succumbere incipit, tum liberi velut mutatis vicibus instar parentum parentes suos alant, patienter, atque adeo reverenter eos ferant, atque ultimae aetatis molestias omni amoris, atque officiorum genere demulceant. Atque hoc est, quod humanitatis sensui, rationique penitus consentaneum luculente nos docent sacrae literae, *Fili suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius; et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua: elemosyna enim patris non erit in oblivione* (a). *Honora patrem tuum, et gemitus matris tuae ne obliviscaris. Memento, quoniam nisi per illos natus non fuisses: et retribue illis, quomodo et illi tibi* (b). *Honorem habetis matri tuae omnibus diebus vitae ejus. Memor enim esse debes, quae et quanta pericula passa sit propter te in utero suo* (c). Sed liberorum officia mox infra enumerabimus; nunc sequentia deduci posse arbitror.

1. Parentum potestas in liberos velut subsidiaria est, atque ad supplendam impotentiam et imbecillitatem tenerae aetatis per naturam instituta; idcirco recte aetatis paulatim crescentis gradus distinguuntur. *Naturaliter impuberes* vocantur, qui per aetatem nec de alimentis sibimet prospicere, neque suas ipsi actiones ad vitae conservationem, perfectionem, ac beatitatem regere satis possunt: *naturaliter minores*, qui quidem se, actionesque suas regere, non tamen providere sibi de alimentis, vel bona sua ac res curare, recteque administrare norunt. Qui vero, ut suo judicio utrumque agant, satis idonei sunt, censentur *naturaliter majores*; eoque tempore liberi velut naturaliter *emancipantur*, seu e parentali potestate dimittuntur (*d*).

2. Ad conservandam vitam prolium, incolumitatem, ac valetudinem prima ac maxima parentum cura pertinet tum, cum eadem rationis usum necdum adeptae sunt. Huic officio maxime repugnat procuratio abortus, elisio foetuum ex materno utero, liberorum abjectio, suffocatio etc. quo loco inquiri solet in obligationem matrum, lac suum prebendi infantibus suis.

3. Sequitur obligatio informandi mentes teneras, imbuendique cognitionibus ad vitae conservationem ac honestatem necessariis; quo ipsi liberi deinceps sibimet consulere, vitamque recte agere perdiscant. Haec informatio eo majoris momenti est, quo tenacius mentibus teneris inhaerent notiones prima aetate acceptae, quibus fere ratio morum hominisque vitae deinceps ducendae conformatur (*e*). Ex his principiis jura et obligationes magistrorum, aliorumque deducendae sunt, in quos saepe exercitium quoddam patriae potestatis transfertur. Quamvis enim ea potestas, quae parte quadam in generatione, prolis fundatur, *specialissima* ut ajunt, censeri, ac genitoribus unice adhaerere videatur; tamen male consultum liberorum educationi a natura fuisset,

nisi filius potestatis exercitium, gravissimumque munus educandae tenerae aetatis in alios transferri, qui ea re loco parentum sint, approbante natura posset; cum ipsi parentes nunc celeri morte abripiantur, nunc duro labore atque egestate detineantur, nunc peritia quoque et facultate, aut etiam voluntate ac probitate destituantur ad informandam teneram aetatem necessaria.

4. Electio certi status, vitaeque generis, cum locum non habeat, nisi antea ratio et consilium habuerit locum, a judicio cujusque et voluntate pendet, eoque in negotio tanquam momenti gravissimi liberi a parentibus docendi, consilio et opera juvandi sunt, cogendi non sunt. Quo pertinent, quae de consensu parentum in nuptias liberorum disputari solent. Illud certum est, in iis, quae divini aut naturalis juris propria sunt, quaeque salutem ac religionem attingunt, non ita parentali potestate constringi posse liberos a parentibus, ut a praeceptis vel consiliis divinae religionis discedere in parentum gratiam teneantur (*f*).

5. Quoniam bona fortunae ad conservationem perfectionemque vitae suo modo necessaria sunt, ac liberorum jura quoad ipsi per aetatem possint, parentes exercent, ipsi suo judicio, atque acceptatione, quae ad acquirendum dominium necessaria est, liberorum consensum videntur supplere posse, ac debere. Quod ipsa aetas tenera suo labore acquirit, perexiguum est fere, nec ad educationis sumtus sufficiens. Ipsa acquirendi facultas parentibus in acceptis ferenda est. Idcirco aequum esse ducunt auctores quidam, ut parentes istiusmodi bona, liberorum industria aut felici eventu parta tanquam primos educationis fructus degustent. Siquid donatione, vel testamento etc. liberis obtigit, par aequitas postulat, ut ususfructus istiusmodi bonorum parentibus concedatur ad levandas educationis molestias. Sunt, qui parentibus jus tribuunt exigendi

expensas in educationem factas ; sed vix ac ne vix quidem evincunt , quod asserunt (*g*). Illud extra controversiam est positum , liberis curandum esse, nequid imbecillitati ac senio parentum desit : et vicissim parentibus , ut relictis post mortem bonis liberorum felicitati provideant ; contra naturae jus agent , si innocentes liberos , nihilque de se male meritos haereditate excludant.

6. Nullam vero haereditatem pinguiorem liberis suis relinquere parentes possunt , quam si probitatem , honestatem , religionem veram iisdem velut haereditariam relinquant ; unde facile intelligitur , quantopere satagere debeant , eosdem bono exemplo, ac virtutis et honestatis studio informare, ac verae religionis, rerumque ad eam pertinentium non solam cognitionem , sed curam et ardorem isdem a primis annis instillare (*h*). *Ne jucunderis* , (inquit s Scriptura) *in filiis impiis* , *si multiplicentur : nec oblecteris super ipsos* , *si non est timor dei in illis* ; *ne credas vitae illorum* , *et ne respexeris in labores eorum. Melior est enim unus timens deum*, *quam mille filii impii* ; *et utile est mori sine filiis* , *quam relinquere filios impios* (*i*).

(a) Eccli III. 14. 15.
(b) Ibid. VII. 29. 30.
(c) Tob. IV. 3. 4.
(d) Leges Romanae , uti de patria potestate in liberos, sic de modo eam solvendi multa decernunt , quae mediocrem usum habent in Germania, in qua foeminae liberantur patria poteste per nuptias : mares autem , quando separatum a patre focum habent.
(e) Prov. XXII. 6. „ Proverbium est : adolescens juxta „ viam suam : etiam cum senuerit , non recedet ab ea „.
(f) Luc. XIV. 26. „ Siquis venit ad me , et non odit pa„ trem suum , et matrem , et uxorem et filios, et fratres et „ sorores , adhuc autem et animam suam non potest meus „ esse discipulus „. Add. Matth. X. 34. 35. 36. 37. Unde liberos in iis , quae sunt juris divini , ac naturalis , sui juris esse , nec contra divinas et sacras leges a patria potestate pendere canonistarum communis doctrina est. Conf.

constit. 28. T. II. Bullari Benedicti P. XIV. §. 32. et seq. Schmalzgrueber T. I. consil. et responsor. juris T. I. consil. II. q. 3. Adde Pichler decis. LXXVI. q 2. An liceat catholicis parentibus mittere filios ad universitates heterodoxorum.

(g) II. Cor. XII. 14. „ Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.

(h) I Cor. V. 8. de bono exemplo centurionis act X. 2. ue consentiente parentum ac liberorum improbitate. Jerem. VII. 17. 18. et eccli XLI. 8. seq.

(i) Eccli. XVI. 1. seq.

CLXXXVI. Circa ea, quae modo recensuimus objecta, potestas parentalis utitur inspectione, imperio quodam, executione, ut ea potestas quadam analogia censeri possit inspectoria, rectoria, et executoria.

1. Inprimis necesse est, ut parentes vigili oculo observent liberos, praecavent inclinationibus, arceant pericula seductionis, explorent familiaritates, quas contrahunt, examinent progressus, quos in virtutis artiumque studiis faciunt. *Filia patris abscondita est vigilia*, inquit facer codex, (1) *et solicitudo ejus aufert somnum - - ne forte palluolus in virginitate sua, et in paternis suis gravida inveniatur*. Jacob etiam, quid filii absentes agant, explorari, sibique renunciari jussit (*b*).

2. Putant, parentibus vi potestatis parentalis ac domestici regiminis nullum imperium proprie posse tribui. At si notio imperii in eo sita est, ut sit jus aliorum actiones determinandi, dubium non est, quin parentes jure determinandi liberorum actiones tum positivas tum negativas, et consequenter imperio in liberos polleant. Neque ob eam cau sam inferendum est, jus vitae et necis parentibus in liberos convenire; cum istuc in notione imperii minime involvatur.

3. Executoria parentum potestas multa educationis capita complectitur; in iis singularem mentionem

poscit potestas castigandi, fini educationis respondens. Is autem finis jus vitae ac necis minime continet. Ejici e familia possunt delinquentes et contumaces liberi, si corrigi et emendari nolint; quodsi dein hostilem induant animum, repelli possunt non paterno, sed connato defensionis jure. Non cadit in parentes istiusmodi poenae vel vindictae genus, quo vita eripiatur, quam ipsi dederunt, quoque ipsi in sua viscera videantur grassari. *Neque tamen nos* (inquiunt imperatores Valentinianus et Valens) *in puniendis minorum vitiis potestatem in immensum extendi volumus, sed jure patrio auctoritas corrigat propinqui juvenis erratum, et privata animadversione compescat. Quodsi atrocitas facti jus domesticae emendationis excedat, placet enormis delicti reos dedi judicum notioni* (*c*) Similiter lege V. T. sancitum est: *Si genuerit homo filium contumacem, et protervum, qui non audiat patris aut matris imperium, et coercitus obedire contemserit: apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam judicii: dicentque ad eos: filius noster iste protervus et contumax est, monita nostra audire contemnit, commessationibus vacat, et luxuriae, atque conviviis. Lapidibus eum obruet populus civitatis: et morietur, ut auferatis malum de medio vestri: et universus Israel audiens pertimescat* (*d*). Sicut ergo familia valde imperfecta figura civitatis est, ipsaque ceu pars ad totum refertur; sic potestas parentalis, tanquam privata, minusque perfecta, nec sibi ad universa sufficiens subordinatur potestati civili, quae publica est, perfecta, atque ad obtinendum finem civitatis et familiarum sufficiens. Ceterum qui jus gladii negat parentibus, non continuo etiam virgas, aliasque castigationes eripit, neque si exercere jura regis prohibentur, ob eam causam jubentur indulgentiam Heli sectari; qua de re insignia extant in sacris literis documenta (5). Monitum tamen apostoli etiam in castigando meminisse parentes debent: *Et vos patres*

nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in displina, et correptione domini (f).

(a) Eccl. XLII. 9. 10.
(b) Genes. XXXVII. 14.
(c) L. un c. de emendatione propinquor.
(d) Deut XXI. a v. 18.
(e) Eccl. XXX. 1. prov. XIII. 24. et XXII. 15. XXIII. 13. 14.
(f) Ephes. v. 4.

CLXXXVII. Mutua liberorum in parentes officia non obscure praescribit, dictatque ipsa natura. Sunt, qui amorem, cultum, atque obsequium parentibus tanquam vitae et educationis post Deum aucturibus debitum, *pietatis* nomine exprimendum putant. Certe omnis boni, quo gaudere quisquam potest. omnisque perfectionis ac beatitatis veluti basis ac fundamentum est hominis existentia. Hanc nemini post Deum, quam parentibus in acceptis ferre liberi debent. Accedunt fere diuturni educationis, ac molesti labores. Quapropter nisi penitus dissoluti, ac truculenti sint liberi, officia sua in parentes non modo cognoscere, sed et sentire debent; ea autem officia ad amorem, reverentiam atque obtemperandi studium, denique ad obsequium et gratiam referendam pertinent. Quae vero in alios homines commissa reprehensione digna sunt, ea, si in parentes committantur, enorme quantum ingravescunt, atque atrociora fiunt. Sacrae literae gravissimas rationes eorundem officiorum a timore, promissis ac minis Dei derivant (*a*). Ne vitae subsidia parentibus, si egeant, quovis obtentu subtrahantur, singillatim docuit divinus servator (*b*).

(a) Ephes. VI. 1. seq.
(b) Matth. XV. a. v. 3.

CAPUT IV.

SOCIETAS HERILIS.

ARGUMENTUM.

CLXXXVIII. Origo servitutis. CLXXXIX. Modus et quantitas; unde ejusdem divisiones emergunt. CXC. Notio societatis herilis.

CLXXXVIII.

Origo servitutis primo indaganda est. Natura enim omnes liberos fecit, aequales, alterum ab altero independentes, sine ullius in alios imperio, praerogativa, praecedentia. (*a*) Quod enim parentibus in liberos imperium natura competere supra dictum est, id non tam parentum commodo, quam ipsorum liberorum institutum est, et exercitium jurium liberis competentium, quod a parentibus fit, non immerito censeri potest. At quod hero in servos competit imperium, id heri ac familiae commodis atque utilitatibus, non servorum per se et proxime destinatum est, et primaevo aequalitatis ac libertatis statui adversatur; proindeque ejus imperii, ac servitutis origo, quae non una est, investigari debet.

1. Ac primo servitus perinde, ut famulatus, qui nostro aevo in usu est maxime oriri potest ex pacto, quo quis vel libertati renunciat, aut operas in commodum familiae ac heri addicit. Causa paciscendi saepe *inopia* est, quam actu mere benefico sublevari non recte petit is, qui alimenta vel pecunias danti, vicissim operas praestare potest. Locum ergo habet contractus permutatorius, ac innominatus inter herum ex una, et servum aut famu-

lum ex alia parte: *do, ut facias*: *facio, ut des*. Altera esse causa potest *debitum*, quod si aliter expungi nequit, jus est creditori, facta novatione, operas pro solutione sibi stipulandi; cum et ipsae valorem habeant, certoque pretio aestimari queant. Fieri etiam potest, ut quis praestitis operis, receptaque vicissim mercede, etsi penitus non egeat, tamen ad pinguiorem fortunam tempore quodam aspiret, aut ob naturalem mentis hebetudinem, vel contemtum humanarum rerum, aut latendi studium, servire ac famulari, quam libertate aut dominatu frui malit; erunt igitur hae quoque causae servilis pacti, aut servitutis seu famulatus origo quaedam remota.

2. Increbrescentibus inter homines bellis mos invaluit, vitam relinquendi debellatis, eosque servituti mancipandi. Unde mancipia, quasi manu capti, et servi a servando dicti sunt (*b*). Sed hoc quoque casu pactum quoddam inter victorem ac victum intercedere cogitandum est; neque omnis bello captus, cujus vitae parcitum est, pacisci cum victore intelligitur; nam, ut ex Hobbesio notat Pufendorfius, (*c*) quorundam mors duntaxat differtur, arbitrio victorum, quodcunque placuerit, exigenda; uti Romae fiebat illis, qui triumpho aut spectaculis servabantur; et non cuivis ita creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, quo vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari omnino malum aliquod aut damnum, si cupiat, possit; nam talis servit quidem, seu operas praestat, sed citra fidem mutuo intervenientem, vinculis tantum naturalibus coercitus, ergastulis, compedibus, aut acri custodia, eodem modo, quo bruta nobis serviunt. Igitur obligatio servi, bello parti, adversus dominum non nascitur ex simplici vitae condonatione, aut necis dilatione, sed ex eo, quod ipsum non incarceratum, aut victuum teneat; quippe cum isthaec obligatio, mutua praestatione constans, ex

pacto oriatur; in omni autem pacto mutua servari fides debeat. Cum beneficio ergo condonatae vitae conjuncta est fiducia, qua dominus eum in libertate corporali relinquit, ita ut, nisi intervenissent obligatio et vincula pactitia seu moralia, non modo aufugere, sed et dominum conservatorem vitae, vita spoliare possit, durante utique inter ipsos adhuc statu belli. Ex quo consequitur, servos, qui carceribus, ergastulis, aut vinculis coercentur, ab illis, qui pacto cum domino junguntur, diversos esse: quia serviunt illi non pacto, sed ne vapulent: ideoque si aufugerint, aut dominum occiderint, nihil facere contra leges naturales. Nam vinculis ligari corporalibus, signum est, illum qui ligat, supponere, ligatum nulla obligatione seu vinculo morali satis teneri. Ita Pufendorf. loc. cit.

3. Nativitatem inter causas originariae servitutis recensent non pauci; quoniam vernae, id est, proles ex ancillis natae ad dominum ancillae naturaliter pertinere videntur. Discrimen fieri potest inter eos, qui ultro se aliis in servitutem addicunt et alios, qui occasione belli in servitutem redacti sunt. De prioribus, si lex aut pactum expressum non extat, aequitas et favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nasciturae alimenta sub alimentis parentum, quae a domino debentur, contineri intelliguntur, eoque nomine proles servituti non sit obnoxia. Ita Pufendorfius (*d*). Aliter sentit de posteriore genere prolium, quando servitus eo usque extensa fuit, ut non operae tantum, sed ipsum corpus servi ad dominum pertinere intelligeretur. At enim humana corpora non perinde, ut bestiarum, in dominio hominum sunt, nisi ratione operarum; neo ipsa proles in dominio patris vel matris est; siquis parcendo vitae matris, non impedit, quo minus proles nasci possit, ob id, cum remote ac negative tantum in nativitatem prolis influat, ejus dominium acquirere non intelligitur: proles ipsa neque

pacto, neque praecedente laesione, neque parentum potestate, quae eousque non extenditur, servituti subjecta est. Si pro alimentis tempore educationis praestitis operae possunt exigi, ea tanti non sunt, ut pro omni tempore in servitute teneatur. Neque hic locum habet illud: *implantata solo cedunt*; cum id, si fieri separatio possit re integra, ne quidem in implantatione et inaedificatione habeat locum.

4. Nonnulli ex Ss. Patribus originem servitutis a peccato derivant, ejusque poenam esse docent, quae in maledictione Noemi relate ad Chanaan initium sumpserit, secundum id, quod in Genesi proditum est: *Servus servorum erit fratribus suis* (e). Sed peccata generatim, ut omnium miseriarum, ita servitutis causa remota et generalis sunt, ex qua de particulari casu definiri nil potest. Ad Noemi aevum, tum quidem a bellis immune, initium servitutis referri non potest; neque Noemus in servitutem redegit Chanaan, sed ejus posteris pronunciavit. Servitus etiam ex bello orta proxime a pacto derivatur, neque ulla coacta servitus potest intelligi; ergo tum ea, quae tota voluntaria est, tum famulatus peccato adscribi non potest.

5. Aristotelis ac Graecorum de origine servitutis opinio, qua servitutem et dominatum ex aliorum barbarie, et hebetudine, aliorum praestantiore natura accersit, dudum explosa est; neque enim inaequalitas perfectionum corporis mentisve naturali aequalitati ac libertati obesse potest. Si alterius prae altero excellentia, aut potius excellentiae opinio imperium ac jus in aliorum actiones conferret; quae esset in orbe tranquillitas, quae libertas? Ejusdem furfuris est opinio Hobbesii, qui ex solo naturali statu, quem bellum omnium in omnes esse putat, jus invadendi alios, ac viribus imparem, devictumque in servitutem detrudendi deducit.

(e) §. XV. 1. 2.

(b) S. Augustin. l. XIX. de civit. Dei C. 15. et 16.
(c) Pufendorf. de I. N. et G. l. VI. C. 3. §. 6.
(d) Idem §. 9.
(e) Gen. IX. 25. conf. S. Chrysost. homil. XIX. in Genes. et S. Augustin. loc. cit.

CLXXXIX. Modus, ac quantitas servitutis ex legibus humanitatis, quae pro servis quoque stant, et ejusdem origine, denique etiam ex usu aut arbitrariis Dei vel hominum legibus definiri debet:

1. Servitus *ultronea*, quae non occasione belli, aut ex dicta necessitate, sed spontaneo pacto orta est, eodem etiam pacto determinatur; neque plus juris transfert in herum, quam servus aut famulus transferre se vel expresse, aut tacite ex usu regionis, receptisque moribus declaraverit. Et quia istiusmodi servus personam domini elegit, ac personalissimam obligationem suscepit, aliis dominis citra voluntatem suam transmitti, aut vendi non potest. Quando istiusmodi servis aut famulis alimentorum loco vi pacti substituitur certa pecuniae summa, id pretium eminens appellatur *merces*: famuli autem ac servi, qui operas pro ea praestant, *mercenarii*, ipsaque servitus et famulatus oritur ex contractu locationis et conductionis.

2. Ultroneae servituti opponitur *coacta*, non quod pactum non requirat, sed quia occasione belli aut dirae necessitatis suscepta est. In utroque genere debentur operae perpetuae vel temporariae, itemque omnes vel certi generis duntaxat; unde servitus aut limitata est, minus plena, et imperfecta, quae denique in famulatum desinit; vel illimitata, plena, perfecta, seu *obnoxia*. Qui omnes operas debent, ac perpetuas, *servi* stricte appellantur; quales apud quosdam populos vix in hominum numero, et apud Romanos pro *nullis* habebantur. Etsi enim cum natura humana jura quoque humanitatis, adeoque et statum ac personam moralem retineant servi; quia

tamen omnia dominis censebantur acquirere, et ab eorum penitus nutu pendere, hinc factum, ut ipsius *persona* denegaretur (*a*). Id etiam obtinebat olim in coacta servitute, qua censebatur promitti ministerium et obedientia absoluta. Nam qui mandatis cujusquam obedire antea obligatur, quam sciat, quid iste sit imperaturus, ad omnia mandata, quae alteri obligationi non repugnant, simpliciter et sine restrictione tenetur. Temperamenta humanitatis recenset Grotius (*b*).

3. Si servus ultroneus et obnoxius ponatur, isque praestandis operis morbo, aut senio impar evadat, tamen alendus a domino est eo quod perpetuam alimentorum certitudinem cum obligatione ad omnes operas physice ac moraliter possibiles commutasse censetur; idem non obtinet in servo minus pleno, cui solius necessitatis favor suffragatur, ne derelictus aut expositus interire debeat.

4. Quia servus quicunque humanitatis juribus gaudet, laedi non potest, et injuria affici, contra ac in bestiis contingit. Ius vitae ac necis heris in servos competere, nec ex natura societatis herilis, nec argumento alio evincitur; quod enim a barbaris usurpatum, ac a cultioribus aliquando toleratum est, in numerum jurium referri non debet; aliud est jus castigandi; quod tamen ipsum ne in immanitatem degeneret, cavendum est (*c*). Supplicii loco est, servum e familia ejicere, suaeque socordiae relinquere; quodsi expulsus insidiari, vel nocere tentet, non vi imperii herilis, sed jure defensionis, ac belli coercendus est.

3. Officia servorum tum positiva, tum negativa ex natura servitutis ac generalibus juris naturalis principiis, haud aegre intelliguntur; eadem locis pluribus sacri codicis exponuntur, et rationibus ex religione petitis firmantur (*d*).

(a) l. 32. D. de R. I.

(b) De I. B. et P. L. III. C. XIV.

(c) L. Un. G. de emendatione servor. adde eccl. XXX. III. 25. usque ad v. 31.

(d) Tit. II. 9. 10. Ephes. VI. 5. 6. 7. 8. Colos. III. 22. usque ad fin. cap. I. Petr. II. 18. seq. I. Cor. VII. 21. 22. I Tim. VI. 1. 2. de officiis dominorum in servos agitur Eph. VI. 9. Colos. IV. 1. eccl. VII. 22. 23. Job. XXXI. 13. 14. 15. conferendae etiam sunt propositiones 37. 38. 51. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

CCX. Ex dictis ideae partiales notionem societatis herilis ingredientes colligi possunt.

1. Est ea societas *inaequalis*; nam singula operarum genera vel saltem species determinantur ab hero, quod jus determinandi imperium herile maxime efficit. Dominus igitur et servus inaequali prorsus jure sociantur, imo servo obnoxio praeter jura humanitatis nil quidquam relinquitur, totusque transit in potestatem domini.

2. Eadem societas *pactitia* est, ut etiam coacta servitus, ut supra dictum, sine pacto non intelligatur, cumque factum supponat, quo congenita libertas restringitur, statum adventitium infert.

3. *Simplex* erit societas, si herum cum servis ac famulis cogites: *composita*, si herum in societate conjugali vel parentali constitutum ponas.

4. Finis hujus societatis est utilitas et commodum heri; etsi enim servi quoque ac famuli alimenta vel mercedem obtineant; tamen ipsa societas ac operae servorum eum finem non habent. Estque id inter imperium herile in familia, et imperium principis in civitate memorabile et gravissimi momenti discrimen. Herus praecepta servis dat in suum ac familiae commodum: imperans civiles leges fert communitati in bonum communitatis, id est in commodum eorum, quibus imperat. Alius ergo patrifamilias ac hero, alius imperanti propositus est finis. Officium principis est, non suum, sed subditorum

R 5

jura atque utilitates tueri ac provehere: officium heri non est, ut in aliorum commodum agat; siquid facit, qua maritus et qua parens, id in suum agere commodum censetur; similiter uxor, ac liberi suum commodum spectant, quod a re mariti, aut parentum commodis sejungi non potest. At omnia, quae a servis praestanda sunt, non ipsorum commodis, sed heri patrisfamilias, uxoris, liberorum cedunt.

CAPUT V.

SOCIETAS COMPOSITA FAMILIAE.

ARGUMENTUM.

§. *CXCI. Varia combinatio societatum simplicium: CXCII. Familiae fines, jura et obligationes, ac distincta notio.*

CXCI.

Ex societatibus simplicibus, conjugali, parentali et herili una conjunctis fit societas composita familiae, seu domus; ac talis familia *completa* dici potest. Si binae quaevis combinantur, secundum leges combinationum ex terminis tribus in binarios, existunt societates compositae tres:

1. Conjugalis cum parentali tantum, quae primis maxime temporibus in usu fuit; cum servi ac famuli nulli essent.

2. Conjugalis cum herili; quando nulli conjugibus adhuc liberi provenerunt: servi tamen, famuli ac famulae ab obsequiis sunt.

3. Parentalis cum herili, quando unus parens altero defuncto in eadem domo, cum liberis ac servis degit. Hanc societatem compositam imitatur cae-

tus hominum in eadem societate quotidiana viventium sub rectore aut directore, qui instar patrisfamilias, aut sub antistita, quae instar matrisfamilias gubernationem domesticam, seu oeconomicam obit in subjectos tum eos, quos alit liberorum magis, quam famulorum nomine, tum alios veros famulos, quos ad viliora munia adscitos habet: uti fit in domibus regularium utriusque sexus, in convictibus scholarium, seminariis clericorum (*a*).

(a) De significatione vocis: familia, paterfamilias. v. ℓ 195. et 196. D. de S. V. liberorum nomine etiam nepotes, ac pronepotes aliosque inferiores venire, dubium non est.

CXCII. Quando plures simplices societates in unam compositam coalescunt, fines simplicium non cessant; secus ipsae cessarent simplices societates. Quia tamen domestica societas tanquam una, et a simplicibus distincta concipienda est; idcirco peculiarem suum habere finem debet, qui in usu quotidiano finibus simplicium societatum accommodato consistit. *Quae omnium dierum*, inquit Aristoteles (*a*), *a natura constituta est societas, familia dicitur: quos Charondas* ὁμοσιπύους, *penus socios, vel convictores, Epimenides Cres* ὁμοσιπύους *hoc est, fumi socios vel contubernales nominat.* Eosdem alii definiunt, qui ad unum panem et vinum, vel aquam vivunt. Hic usus quotidianus intelligitur accommodari finibus simplicium societatum familiam componentium, dum non modo nulla simplex societas vel socius aliarum simplicium fini obest, sed eidem adjumento et commodo est ut fines reliquarum magis promoveantur, et singularis onera mutuo auxilio subleventur. Ex quo salus ac perfectio familiae existit, simulque socius partis saltem tacite socius totius evadit, ac duplicis generis jura et obligationes nanscicitur. Ex his inferes:

1. Simplices societates, earumque fines per compositam societatem familiae non everti, nec impediri debent, ut mox dictum: ergo nec imperium, quod est in parentali, in herili ac suo modo etiam in conjugali societate per compositam societatem familiae impeditur, vel evertitur; sed potius stabilitur, extenditur, ac perficitur. Igitur familia est societas inaequalis et rectoria, in qua sunt superiores, nempe conjuges, parentes, heri, qua paterfamilias et materfamilias; ac inferiores, nempe filii, ac filiaefamilias, et servi; liberi quidem servorum domini haud sunt, nisi quos ad sua servitia speciatim destinatos habent, ex concessu, ac veluti delegatione parentum. Praecipuae imperii partes per se penes patremfamilias sunt, nisi in negotiis matrifamilias incumbentibus.

2. Peccant familiae capita, si alterum alterius auctoritati detrahit: si educationi liberorum, si servorum correctioni sive injuria, sive malo exemplo impedimentum ponunt: si petulantiam, aut fastum liberorum in servos, aut servorum nequitiam, qua liberorum mores corrumpunt, impunitam esse patiantur.

3. Gravissimis verbis officia capitum familiae urget, et inculcat doctor gentium: *Siquis suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* (b). Duplex est fidem abnegandi modus, inquit Calmetus in hunc locum, verbis nimirum, et gestis. Qui aliter agit, quam credit, is ostendit, se ex animo non credere id, quod ore confitetur. Profecto, si Dei verbis crederet, negligeretne gravem adeo provinciam, liberorum nempe educationem, et familiarium emendationem? Si acceptam fidem, promissamque aeternitatem tanti faceret, quanti aestimari decet; fieri non posset, ut commendatorum sibi hominum utilitatem parum adeo curaret. Infidelis certe familiae curam gerit (dictante nempe natura, atque adeo vehemen-

ter stimulante); quidquid boni potest, illi comparat, debitaque ope non fraudat suos. Christianus igitur suorum salutem negligens est infideli deterior. Dubium non est, haec perinde ad matremfamilias, quam patremfamilias pertinere (*c*). Cura vero, quam apostolus exigit, tam ad corpus, quam animum, statumque externum, perinde ut educatio liberorum, ac gubernatio familiae, referenda est. Quodsi igitur naturalis haec est obligatio capitum familiae, ne suos deserant, et miseros esse patiantur: si domestici eo statu sunt, ut plurima peccata, nisi consentiente, et ignaviter indulgente vel dissimulante familiae capite peccare non possint; quot domesticorum peccata ex principiis naturae non imputanda erunt patri, ac matrifamilias?

4. Denique ex his completa notio societatis familiaris coalescit; est nempe caetus vel societas plurium personarum, quae unius potestate natura aut jure, quotidiani usus causa, societatae sunt. Conjuges pacto primo consociantur; servos quoque pacto adsciscí in familiam constat, certe facto quodam humano: at liberos ipsa natura in societate parentum collocat. Collegia quidem absque subjectione erga unam potestatem, non item domesticae societates concipi possunt.

(a) Aristoteles l. I. Polit. c. 1.
(b) I. Tim. V. 8.
(c) Pronunciatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur. l. 195. D. de S. V.

INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER III.

JUS NATURAE PUBLICUM

CAPUT I.

ORIGO, NOTIO, PROPRIETATES CIVITATIS.

ARGUMENTUM.

§. *CXCIII. Progressio a minoribus societatibus ad majores, ceu anarchicam et civilem. CXCIV. Societas et status civilis non est a jure naturae praeceptivo. CXCV. variae opiniones de origine civitatum et imperiorum. CXCVI. Notio distincta civitatis. CXCVII. Proprietates ejusdem.*

CXCIII.

Societas familiaris seminarium est humani generis, regnorumque, per quae diffunditur; angustiae enim domus, quae filios ac filias, ac forte etiam nepotes ac neptes jam non capit; difficultas alendi omnes domesticos, desiderium nuptiarum, saepe etiam domesticae discordiae in causa sunt, ut proles jam puberes paterna ex domo emigrent, ac veluti novas colonias deducant; inde existunt novae familiae, novae domus, quarum congregatio, si loco vicino sint, pagos et oppida efficit (*a*). Sola multitudo hominum, aut habitationum vicinia nondum inducit societatem ab universali et absoluta

societate humani generis distinctam. At quia singuli patresfamilias pares non sunt praeparandis rebus omnibus ad vitae sustentationem necessariis: neque propulsandis injuriis, rapinis, furtis; quae cum ipso hominum desidum ac pravorum numero increscunt; hinc ab aliis quaerere auxilium coguntur, idemque vicissim aliis polliceri. Nihil enim felicitati vitae magis obest, quam indigentia rerum, metusque injuriarum; quo fit, ut nec corporis, nec animi, nec status externi bona tueri, multoque minus augere ac perficere possimus. Quando igitur plures patresfamilias ad communicandas res vel operas, atque ad externos hostes repellendos auxilium sibi mutuo promittunt, oritur societas composita major, quae ex minoribus aliis rectoriis societatibus componitur, ipsa tamen aequalis est; quia sociorum obligationes non arbitrio imperantis sed ex natura pactionis determinantur. Verum neque hoc statu pactitio familiarum indigentiae ac periculis satis semper provisum est; cum enim nullus ab alterius arbitrio ac imperio pendeat, facile contingit, ut ob ingeniorum atque opinionum diversitatem, ob studium proprii commodi, ob aequalitatis ac virtutis neglectum alter ab altero dissideat, destituatur, ad odia provocetur. Ut igitur patrumfamilias voluntates ac vires uniantur, quas ipsa sentiendi agendique libertas, et dissimilitudo animorum, et imprudentia distrahit, opus est communi imperio ad finem communem beatitatis ac securitatis obtinendum. Sola enim virium praepotentia securitatem non praestat, nisi adhibeatur ingenium, consilium, rerum agendarum dexteritas, ordo et consensus; quae quidem commune imperium postulant, uti exemplo militum, atque exercituum palam fit. Haec igitur istius loci propria deductio est.

k. Ex familiis singulis aliae atque aliae derivantur, propagantur, supplentur; unde pagi, oppida,

coloniae etc. proficiscuntur, salva libertate connata, ac salva manente absolute humani generis societate.

2. Quando dein patresfamilias ad levandam indigentiam et propulsandas injurias pactum ineunt communicandi res et operas; oritur societas composita major, ac status, ut vocatur *anarchicus*, in quo singuli jus perfectum et affirmativum in singulos habent, ut in finem beatitatis et securitatis junctis viribus, ac mutuis auxiliis conspirent. Est haec societas aequalis, etsi forte uni sociorum ob aetatem, fortitudinem, prudentiam, vel usum rerum major auctoritas prae aliis tribuatur; quae tamen ad vim imperii non progreditur.

3. Quia conjunctio voluntatum ac virium sine communi imperio sat tuto et efficaciter obtineri vix potest; necesse fuit, abdicari partem naturalis libertatis et aequalitatis, eamque in commune imperium transferri, ut singulorum voluntates imperio, et si opus fit, vi coactivae unius subjicerentur; quo uno medio certa et perfecta unio voluntatum ac virium obtineri potest. Hinc jam ad imperium civile, et societatem, ac statum inaequalem ventum est.

(a) Ludovicus Vivis in comment. in s. Augustinum de civit. Dei l. XV. c. 8. fuit, inquit, memoria patrum vicus pene centum domorum in Hispania, cujus omnes incolae erant a sene quodam, qui adhuc vivebat, progeniti, ita, ut propinquitatis nomen jam deesset, quo a minimis natu vocaretur. Lingua enim nostra supra abavum non ascendit. De nuptiarum desiderio, consilioque dictum est ab ipso primo parente: relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae. Gen. II. 24. Separationem inter Abram et Lot ex discordiis fuisse ortam constat ex Gen. XIII. 8. 9.

CXCIV. Hoc veluti fundamento posito origo civitatis adcuratius indaganda est. In quem finem ejusdem civitatis notio confusa sufficit, quae in societa-

te inaequali communi imperio colligata consistit ; explicatius eadem infra tradetur. De origine civitatis illud statuendum videtur. Etsi naturae jus societati civili faveat , et initam approbet , tamen obligationem et necessitatem absolutam , ut eadem ineatur , non imponit. Necessitas hypothetica , orta ex statu corrupto hominum id efficere potest , ut societas civilis sit optimum , aut certis temporibus unicum tranquillitatis ac pacis conservandae medium ; id tamen non efficit, ut civitas a natura intenta tanquam finis , et homo ad civilem societatem per se, et vi naturae natus esse censeatur. Prob. Natura homines liberos , aequales , nec alterum ab altero dependentes fecit , simulque jura dedit libertatis , aequalitatis ac indipendentiae conservandae. Ergo inaequalitas , abdicatio libertatis , ac dependentia non sunt de necessitate absoluta naturae , neque ab eadem tanquam finis intenduntur. Si pax et securitas hominum sine statu et imperio civili conservari non potest , non continuo is status tanquam finis naturae , aut objectum juris naturalis censeri debet, nisi quaestionem de nomine movere velis. Natura pacem, et securitatem intendit , ac conservari praecipit; lex haec affirmativa est , ac generalis , cui per plura media satisfieri per se potest ; si per temporum acerbitatem unum unicum medium relinquitur, id non per naturam rerum, sed per adjuncta determinatur; uti si adconservationem totius corporis, quam natura praecipit , abscissio partis aliquando necessaria est, dici nequit, naturae legem esse, ut homo sit mutilus. Praecipit natura etiam humanas observari leges nec tamen per se naturales censeri possunt. Longe aliter se ista habent , si de societate familiari sermo est , aut cum dicimus , naturae praeceptum esse , ut exhibeatur Deo cultus , qui eidem gratus , acceptusque est (a). Sed audiendi sunt adversarii , qui statum civilem ipsi naturae et naturali juri adscribunt.

1. Status civilis, inquiunt est optimum ac perfectissimum medium, quo pax et concordia inter homines firmetur ac leges naturae ad perfectiones hominis non tantum essentiales sed etiam accidentales tendunt. R. 1. Perfectiora sequi non necessitatis est, sed consilii. 2. Status civilis est perfectissimum medium certis temporibus, et adjunctis, idque per accidens, non spectata ipsa natura, quando nempe pericula incommodorum extra statum civilem mejora sunt, quam incommoda status civilis. c. Per se, ac spectata natura, ita ut pericula incommodorum extra statum civilem nunquam aliter removeri possint, nisi per statum civilem. n. Siquando conservandi totius gratia optimum medium est amputatio membri, status corporis mutilati profecto naturae adscribi nequit. Similiter de mutilata vel diminuta naturali aequalitate ac libertate dissere. Si status civilis perfectio veri nominis esset, ejus origo maxime apud homines pios, ac probos atque inprimis apud patriarchas quaerenda foret. At hi quidem vitam simplicem coluere, res suas scorsim habentes, operamque dantes rei pecuariae et agriculturae; securitatem vero et praesidium contra improbos partim pacta et foedera cum vicinis regibus inita, (uti de Abramo et Isaaco constat), partim vero, imo potissimum fiducia in Deum ipsis praestabat.„ Demonstravit Conringius in tr. de civ. pru„ dentia c. 6. p. 8 (inquit Bochmerus) quod ali„ quando etiam extra civilem societatem feliciter vi„ vere liceat. Virtus et pietas non est adstricta ad „ civilem societatem, sed ubique exerceri potest. „ Adde, quod saepe impediri possit verae pietatis „ cultus in civitate; dum quis tyrannorum insidias „ metuere debet. Quodsi praecepta fuisset societas „ civilis, sine dubio patriarchae male fecissent, „ quod non statim in civitates coivissent, id quod „ tamen factum non legimus.

2. Homo, inquiunt, natura sua est socialis. R. Inde concludi nequit, eum natura sua ferri ad societatem civilem, in qua libertatis jacturam, aliaque incommoda ferre debet. Inclinationi naturali ad societatem per statum familiarem satisfit; quamquam nec ea tanta est, ut ob altiores fines excedere hominum societate homo non possit.

3. Sunt, qui in statu etiam integritatis respublicas fuisse constituendas divinant: quia ordo imperandi et parendi tanquam divinum et pulcherrimum institutum omni naturae rationali ita destinatus est, ut societas et multiplicatio sine eo cogitari nequeat. R. Eum ordinem in familiis partim natura, partim jus patrumfamilias determinare potest: inter capita familiarum locum habet pactum, praerogativa aetatis, usus, aliaque istiusmodi, per quae inter personas etiam liberas et aequales ordo quidam saepenumero determinatur.

(a) Conf. L. B. de Kreittmayi animad. in cod. Maximilianeum Bava. P. I. c. II. §. VI. n. 2. item Boehm. Introd. in jus publ. Univers. part. special. l. I. c. I.
(b) Ibid. § III. not. (c).

CXCV. Si status civilis ex fine et intentione naturae non dimanat, frustra, ut puto, inter originem philosophicam et historicam ejusdem distinguitur. Nam philosophica illa origo civitatis meras hypotheses continet, secundum quas illa *potuisset*, et etiam nunc *possit* constitui, non constituta reipsa sit, aut naturae praecepto constitui debeat; hinc tot auctorum de re eadem sententiae extitere.

1. Plato originem civitatis ab hominum indigentia repetiit; sed eidem per pacta, et statum anarchicum satisfieri posset, si homines officiis suis perfectis et imperfectis facerent satis.

2. Aristoteles ad naturae inclinationem recurrit; sed eadem natura aeque, aut multo etiam magis ad libertatem inclinat, quam subjectionem, nec nisi majori evitando malo, aut obtinendo bono partem libertatis abdicat veluti invita.

3. Plerique ex metu, aut securitatis causa civitates constitutas putant; neque enim inter haec duo quidquam interest; qui enim securitatem quaerunt, iidem primo metuunt. Sola autem conventione patrumfamilias et statu anarchico ob ipsam voluntatum atque opinionum et ingeniorum diversitatem securitati consultum non esse statuunt; utique pro omnibus adjunctis, ac temporibus. Docuit tamen vita patriarcharum, et docent ipsa pacta inter diversas civitates, aut summos imperantes inita, fieri posse, ut sine statu civili et communi imperio satis consultum sit paci ac securitati. Nempe haec quoque vitae securitas, ac tranquillitas non destituitur suis gradibus, eademque duntaxat intra certos limites, quos ipsa temporum ratio determinat, obligationi naturali subjecta est. Cur securitatis gradus quidam sine imperio et statu civili per sola cum vicinis populis inita pacta obtineri et conservari non possit? cum ipsum imperium et status civilis non careat incommodis, et medicina ipso malo pejor vel magis periculosa fieri queat. Igitur hac quoque ex ratione generalis status civilis necessitas haud evincitur. Nec tamen diffiteor, nunc quidem ab innocentia et simplicitate vitae usque adeo discessum jam esse, hominumque pravorum numerum, ac libidinem, avaritiam, et ambitionem tantopere invaluisse, ut ulla tranquillitas vitae, ac securitatis sine civili imperio ne cogitari quidem, multo etiam minus optari possit (*a*). Sed necessitas medicamenti non efficit, ut hominem vi status naturalis medicorum manui ac potestati subjectum, atque ad medicae artis usum natum esse credamus.

4. Qui rejectis hypothesibus et conjecturis origi-

atem civitatum et imperiorum ad res facti, et historiam retulerunt, quo reipsa referenda videtur, eorundem initia, aut certe quidem incrementa vi ac violentiae, et imperandi libidini adscribere solent; eaque veterum sat communis opinio inde ab exemplo trium famosorum venatorum et agrestium hominum Caini, Nembrodi, et Esavi confirmatur, a quorum initiis postea tot nova regna coepere auspicia. Neque ea opinione summorum imperantium dignitati quidquam detrahi unquam existimatum est. Sola calumniandi, et criminandi libido in pravos sensus aliquando detorquet ea, quae ab aliis, vel alio tempore sine periculo et fiunt, et dicuntur (*b*).

(a) De necessitate imperii ac terroris civilis contra improbos eleganter disserit s. Joannes Chrisostomus homil. VI. principio, ad populum antiochenum.

(b) S. Gregorio P. VII. regist. l. VIII. epist. XXI. ad episcopum Metensem in hunc modum scripserat: ,, Quis nesciat, reges et duces ab iis habuisse principium, qui Deum ,, ignorantes superbia, rapinis, perfidia, homicidiis, postremo universis fere sceleribus, mundi principe diabolo videlicet agitante, super pares scilicet homines dominari coeca cupiditate, et intollerabili praesumtione affectaverunt ,, ? Haec quidem verba nihil exprimunt, nisi communem veterum de re historica opinionem. Atqui inter complures scriptores alios, qui venerandam sanctissimi hujus pontificis memoriam more canum identidem allatrant, fuit nuper admodum, qui eadem verba in invidiam adducere conaretur, iisque deprimi majestatem principum, sperni civile imperium, et conculcari regiam potestatem contenderet. Enimvero hic locum habet illud dictum: dat veniam corvis, vexat censura columbas. Boehmerus loc. cit. §. XIV. idemmet, quod vitio vertitur summo Antisti, multis verbis et auctoritatibus defendit. Conf. Grot. l. III. C. VIII, §. 1. L. B. de Kreittmayr loc. supra citato.

CXCVI. Societas civilis, aut civitas est coetus hominum sui juris, securitatis ac commoditatis temporalis causa sub eodem communi imperio consociatus. Cum ergo non pro aedificiis ac muris oppidorum, et urbium, sed pro coetu ac congregatione

civium summatur civitas, ea est instar compositi moralis, et quidem artificialis, quod instituto factoque hominum, non ipsa natura coagmentatum est. Porro compositorum distincta fit notio, si materia eorundem, forma, causa efficiens, ac finis singillatim expenditur.

1. *Materia* sunt homines *sui juris*, nempe patresfamilias; qui enim parentali aut herili potestati subsunt, proxime non spectantur. At ii, penes quos summum imperium est, certe pars sunt civitatis, perinde ut caput praecipua corporis pars est. Hinc cives in imperantes, et parentes dividuntur. Aliae praeterea civium classes fiunt diversae, quemadmodum et in humano corpore membra diversa sunt; petiturque diversitas tum ex diversitate sexus, aetatis, fortunarum, religionis. Dein alia est classis *quaestuosa* continens agricolas, mercatores, opifices, aliosque ea procurantes ac inferentes in civitatem, quae necessitati vitae, commoditati, atque honestae voluptati idonea sunt: altera est classis *senatoria*, complectens magistratus, ministros religionis, eosque, qui plus temporis atque operae scientiarum ac sapientiae studio, quam manuum labori tribuunt (*a*): Tertia est classis *militaris*, complectens eos qui armis, ac vi hostes internos et externos arcent, cohibent, expellunt (*b*). Porro quia cives plerumque multis vicis, pagis, oppidis, districtibus, provinciis diffunduntur, hinc civitas vel societas civilis etiam geographice considerari potest.

2. Forma civitatis tum ex communi imperio ejusque subjecto desumitur, de quo infra agetur, tum maxime in nexu civili, mutuisque juribus et obligationibus ex civili consociatione ortis sita est. Subjectum imperii civilis vel est una persona physica, ceu in monarchia, vel una persona moralis, ac tum vel pauci, qui optimates dicuntur, uti fit in aristocratia, vel omnes aut pars potior, ceu in democra-

tia. Subjectum, cui inhaeret summum imperium, imperans vel princeps civitatis nuncupatur, sive una physica sive moralis persona sit. Nec quoad rem inter populum, gentem, rempublicam, regnum, monarchiam interest.

3. Causa efficiens civitatis in conventione et pacto civium proxime consistit; ac Pufendorfius (*c*) ad constituendam civitatem requirit primo *pactum unionis*; quo ii, qui sui juris sunt, ac naturali libertate fruuntur, in unam societatem coire, suaeque commoditatis ac securitatis rationes communi consilio administrare volunt: dein *decretum formae*, quo definiri debet, unus, an plures, an omnes collectim imperent; denique, *pactum subjectionis*, quo singuli subjectionem profiteantur erga monarchiam, optimates, vel totum populum secundum formulam in priore decreto conventam. Alii duplici pacto unionis, ac submissionis rempublicam confici posse autumant: Hobbesius unicum pactum singulorum cum singulis admittit, quod in renunciatione propriae voluntatis situm sit, quae a singulis fiat, praeterquam ab imperante, qui retineret jus in omnia. At enim hobbesiana supra confutata sunt. Cum non extent tabulae pactorum, ex quibus civitates primo coaluerunt, et ipsa pacta diversissimas formas, ac conditiones admittant, satis est illud hic constituere, necessariam esse subjectionem erga commune imperium, adeoque et unionis pactum quoddam vel expressum, vel tacitum, quale censetur quando homines debellati victori homagium praestant, aut subjectionem acquiescentia, patientia, obedientia exhibent; sine istiusmodi enim pacto voluntarius status belli, jusque resistentiae desinere non intelligitur.

4. Finis civitatis est securitas ac commoditas civium; cum enim spes non sit, homines naturali libertate fruentes ob diversitatem ac dissensionem opinionum, ingeniorum, affectuum, voluntatum, a-

deoque et virium officiis suis tam perfectis quam imperfectis facturos satis, ad commune imperium recurritur, quo opiniones, voluntates ac vires in diversa abeuntes conjungantur, et uniantur; quidquid ergo ad officia tam perfecta quam imperfecta erga alios pertinet, id fini civitatis subjectum est. Atque hoc est, quod gentium doctor indicat, dum obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones fieri jubet pro regibus, et omnibus, qui in sublimitate sunt, *ut quietam et tranquillam vitam agamus* (*d*). Quidquid igitur a singulis civibus pro fine intendi nequit, id neque pro fine societatis civilis habere possunt. Qui ad maleficia et rapinas conflantur, non consociationem, sed conjurationem ineunt, et quamvis efficere corpus, ac regiminis formam habere videantur tamen jure populi vel gentis non gaudent, nec civitatem, sed latrocinium conficiunt. Illud etiam ex fine civitatis ac progressu societatum minorum ad societatem civilem perspicuum fit, bonum commune ac publicum, quod nonnulli scriptores perpetuo in ore habent, a commoditate a securitate civium aut maximae eorum partis separandum haud esse, nec genuina esse juris publiei univesralis principia, per quae securitas civium in discrimen adducitur (*e*).

(a) Classis quaestuosa et senatoria civium eleganter describitur Eccl. XXXXIII. 26. usque ad fin. cap.

(b) Veteres quidam philosophi secundum hanc triplicem classem in quovis homine triplicem animam vel potius appetitum triplicem animae unius collocarunt, tanquam in parva republica, appetitum concupiscibilem seu nutritivum, irascibilem, ac rationalem, quorum primus classi quaestuosae, alter militari, tertius senatoriae respondeat.

(c) De I. N. et G. l. VII. c. II. §. 6. 7. 8.

(d) I. Timoth. II. 2.

(e) Conf. §. CLXII. (b)

CXCVII. Ex notione civitatis difficile non est, proprietates ejusdem evolvere, est igitur civitas.

1. *Societas pactitia*, atque eo ipso voluntaria; nec aliter in liberam ac necessariam seu violentam dividitur, quam quod vis et violentia occasionem dederit victis, deposito hostili animo se victori subjiciendi. Unde et statum civilem patet adventitium esse, nempe ex pacto ortum.

2. *Inaequalis et rectoria*, ut etsi in democratia penes totum populum sit imperium, tamen singuli universis subjaceant.

3. Omnium societatum ejusdem generis *perfectissima*: quia ex se non ordinatur ad aliam tanquam, pars ad totum, sibique ad obtinendum finem spectato summo imperio plane sufficit. Aliter de societate familiari loquitur s. Augustinus (*a*): *Quia hominis domus initium sive particula debet esse civitatis; omne autem initium ad aliquem sui generis finem, et omnis pars ad universi, cujus pars est, integritatem refertur: satis apparet, esse consequens, ut ad pacem civilem pax domestica referatur, id est, ut ordinata imperandi, obediendique concordia cohabitantium referatur ad ordinatam imperandi, obediendique concordiam civium. Ita fit, ut ex lege civitatis praecepta sumere patremfamilias oporteat, quibus domum suam sic regat, ut sit paci accommodata civitatis.*

4. *Perpetua*, quae ex se vim producendi, ac demortuis civibus alios surrogandi habet; hinc vulgo dicitur: civitas, respublica etc. non moritur; uti nec fluvius, si praesentes aquae decurrant, ob eam causam, quamdiu aliae atque aliae succedunt, exsiccari, aut mutari censetur. Atqui sicut aquae dilabimur mortales manente civitate.

5. *Persona moralis*; quia vi communis imperii diversae singulorum civium opiniones, voluntates ac vires in unam opinionem, unam voluntatem, ac unam vim colligantur, et quodammodo coalescunt. Haec igitur persona moralis relate ad alias civitates, velut alias personas morales in statu natu-

ralis aequalitatis, libertatis, independentiae vivit, gaudetque juribus connatis conservationis, perfectionis, etc. (*b*). Hinc leges societatis civilis, quae ex fine ac notione societatis deducuntur, sunt naturales, adeoque et universales seu communes omnibus civitatibus veri nominis, consequenter etiam necessariae, aeternae, immutabiles, sed tamen hypotheticae, nempe status adventitii propriae. Istarum legum aliae sunt *internae*, quae cives singulos vel universos respiciunt, aliae *externae* relate ad alias civitates, vel personas singulares extraneas; atque hoc eodem modo negotia civitatis, quae iis legibus reguntur, alia interna sunt vel *immanentia*, alia externa seu *transeuntia*.

(a) L. XIX. de civit. Dei c. 16.
(b) §. XV

CAPUT II.

IMPERIUM CIVILE, EJUSQUE SUBJECTUM; EX QUO FORMA CIVITATIS PENDET.

ARGUMENTUM.

§. *CXCVIII. Imperium, majestas, potestas civilis. CXCIX. Forma imperii simplex vel composita, regularis vel irregularis. CC. Incommoda ac morbi formarum. CCI. Democratiae. CCII. Aristocratiae. CCIII. Monarchiae. CCIV. Origo imperii civilis. quatenus a Deo id proveniat. CCV. Proprietates essentiales imperii civilis. CCVI. Accidentales.*

CXCVIII.

Imperium civile est jus perfectum actiones subditorum ad finem civitatis dirigendi; a qua notione non multum discedit notio potestatis civilis; uti

enim potestas socialis in genere complexio est omnium jurium socialium (*a*) : ita potestas civilis est complexio jurium ad societatem civilem pertinentium, sive jus perfectum gubernandi civitatem, aut summa in civitate potestas, quae *majestatis* nomine solet exprimi (*b*), et jura majestatica complectitur : porro cujusvis potestatis tres veluti partes sunt (*c*) : inspectoria, legislatoria et executoria ; igitur hae quoque partes sunt potestatis civilis, et partes majestatis, sive jura majestatica.

1. Securitas praestari et conservari *sine potestate inspectoria* minime potest: nam circumspicienda sunt pericula interna et externa, quae vitae civium, libertati, bonis, existimationi, morum honestati imminent : providendum necessitati, atque indigentiae, ac consulendum etiam commoditati est, quae contra inopiam, ac miseriam perfectiore quodam gradu tutos praestat cives. Haec inspectio maxime ad politiam petinet, cujus articulos infra recensebo.

2. *Jus exequendi*, sive in actum deducendi, ea, quae fini civitatis consentanea sunt, pariter majestaticum est ; quo spectat jus armorum, potestas judiciaria, sive jus civium controversias cognoscendi ac decidendi, jurisdictio criminalis, ac potestas coercitiva : jus circa bona civitatis, tributa et aerarium publicum : jus circa officia, munera, ac dignitates, sive jus constituendi consiliarios, et ministros, ac collegia eorum, qui negotiis publicis occupantur etc. Haec quidem ab imperante determinantur, vel executioni dantur.

3. Alia enim est *potestas legislatoria*, qua subditis praescribitur, quid relate ad finem civitatis agere, quid omittere debeant; quo etiam spectat potestas dispensandi concedendi privilegia, exemtiones etc., atque haec sunt jura majestatica immanentia.

4. Sunt alia *externa seu transeuntia* relate ad a-

lias civitates sive gentes exteras, ceu jus indicendi bella, ineundi foedera: conficiendi pacem.

5. Istiusmodi jura majestatica passim *regalia* nuncupantur, alia *majora*, quae ex ipsa notione et fine civilis imperii profluunt: alia *minora*, quae ex consensu populi expresso vel tacito, aliisve istiusmodi acquirendi modis proveniunt. Illud certum est, ad regalia proprie dicta non pertinere ea, quae imperanti in alieno territorio acquisita sunt jura ex pacto, praescriptione, quaeque *servitutes juris publici* vocantur.

(a) §. CLXVIII.
(b) Idque vulgares majestatis nomine amplum quidpiam, splendidum, ac magnificum repraesentant. Eadem Ciceroni dicta est dignitas et amplitudo populi romani: antiquis rerum politicarum scriptoribus visa est ea vis exprimi, qua imperans, s. est persona singularis; in animis hominum eximiam admirationem ac reverentiam excitat. Sed haec mutabilia sunt, neque rem ipsam majestatis exprimunt.
(c) Cit. §. CLXVIII.

CXCIX. Civile imperium existit penes unam personam physicam vel moralem, eaque *subjectum* ejusdem est. Determinatio hujus subjecti est *forma* civitatis, eaque *simplex*, si unicum est subjectum, in quo inest civile imperium, nempe una persona physica, quando forma est monarchica, vel una moralis, si inest in paucis optimatibus, vel in toto populo; ac tum forma est *aristocratica*, vel *democratica*. Triplicis igitur generis subjectum est unus, pauci, omnes; ac forma est *simplex*, *regularis* aut *pura*, si uni tantum ex his subjectis inhaeret plenitudo potestatis civilis: *composita*, *irregularis*, *mixta*, si inest in pluribus subjectis. Nempe Majestas partibus constat, quarum una huic, altera alteri subjecto inesse potest: uti si jus indicendi, ac gerendi bellum penes unam personam physicam, jus vero determinandi commercia, tributa etc.,

penes optimates quosdam, aut universum populum esset. Ad vitandam notionum confusionem nota.

1. Quia majestas plura ac diversa continet jura, tanquam partes, quam potentiales vocant, idcirco *imperium plenum* dicitur quod nulla sui parte est diminutum, uti in forma simplici: *minus plenum*, si caret aliqua parte *in mixta*. Fieri tamen potest; ut unum, vel aliqua vel omnia jura majestatica in uno ex tribus subjectis insint, ea tamen sine certo modo per pacta adjecto e. g. sine consensu statuum exerceri non possint; ac tum habetur plenum imperium, sed *limitatum*; huic opponitur imperium *absolutum*, cujus exercitium nullo adventitio limite restrictum, ex solo fine et natura status civilis determinatur. Ratione partium igitur, seu jurium majestatis imperium vocatur plenum aut minus plenum: ratione exercitii absolutum vel limitatum; ac fieri potest: *primo*, ut sit plenum et absolutum; *secundo* plenum ac limitatum: *tertio* minus plenum, et absolutum, quoad partes, quas continet: *quarto* partim absolutum, partim limitatum, partim minus plenum; uti si princeps jure pacis ac belli solus utatur sine adjecta conditione: at leges non aliter, nisi praevio populi aut senatus consensu, ferre possit; tributa vero indicere a solo senatus vel populi decreto pendeat.

2. Possibilitatem limitis pactitii impugnant eo ex capite, quod is, qui summum imperium tenet, nec possit, nec velit carere mediis ac juribus necessariis ad finem civitatis obtinendum; ergo dum imperium acceptat, jura imperii, non obstante pactorum limite, pro re nata libere exercet. R. De ipsa necessitate agendi quidquam, seu imperium exercendi primo indicandum est, idque judicium spectat ad eos, in quorum consensu limes pactitius situs est; utrumne civium et civitatis intersit, consentire, nec ne, aut de jure per expressum pactum quaesito aliquid

relaxare, ipsi judicabunt. Igitur, qui limitatum imperium accepit, absoluto uti non potest, neque praetextu necessitatis ad remedia expresso pacto denegata recurrere. Certe imperans civilis non plus juris acquirit, quam ei per pactum subjectionis a populo tributum est. Si ergo jus imperii absolute tributum non est, sed sub modo, aut forma substantiali, quae actui praescripta est per leges fundamentales; sequitur, ut absolutum imperium exerceri non possit. Incommoda limitis, quae certis temporibus enascuntur, judicio limitantium per alia compensantur commoda, quae idem limes aliis temporibus adfert, vel per incommoda, a quibus cives tutos praestat. Actum contra limitem pactitium et leges fundamentales gestum simpliciter invalidum censet Martinius (*a*). Grotius ita disserit: non desinit summum esse imperium, etiam si is, qui imperaturus est, promittat aliqua subditis aut Deo, etiam talia, quae ad imperii rationem pertineant. — Fatendum tamen, id ubi sit, arctius quodammodo reddi imperium, sive obligatio duntaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus; quia vera promissio jus dat ei, cui promittitur; altera autem specie erit etiam nullus defectu facultatis (*b*). Spectanda nempe est formula pactitii limitis, ac legis fundamentalis, anne id, in quo limes consistit, rationem formae substantialis pro actu gerendo habeat: dein etiam consensus tacitus vel praesumtus, aut ratihabitio eorum, quorum jus neglectu limitis laedi videtur, exploranda; denique adsciscenda sunt pro decisione etiam generalia principia de valore et nullitate actus (*c*). Status imperii Romano-Germanici per art. XVI. §. 11. et Art. XXX. §. 6. capitulationis caesareae in eam adducantur opinionem, ut contra promissa jurata ejusdem capitulationis, ne quidem *sub praetextu salutis*

S 4

vel necessitatis publicae quidquam valide agi posse; sibi persuadeant (*d*).

3. Imperii forma mixta non ex limitatione jurium majestaticorum, sed ex eorundem, tanquam partium potentialium, divisione provenit; quo casu cum plura subjecta sint, quorum quodvis certam imperii partem vel communem vel propriam tenet, censendum est, majestatem, seu imperium plenum et absolutum non esse, nisi cunjunctim in iis subjectis omnibus; eritque monarchia vel aristocratia vel democratia mixta, prout in mixtura seu divisione jurium partem potiorem, magisque eminentem vel unus tenet, vel optimates, vel populus: si neutra forma praevalet, censetur monarchia et aristocratia aequalis, vel monarchia, aristocratia, democratia aequalis; nam perinde tres, uti duae formae misceri possunt (*e*). Putant nonnulli, repugnare istiusmodi formarum mixturam; quia altera forma alteram excludit: at enim mixta forma non ex integris formis pluribus coalescit, sed ex binis vel tribus quidquam participat. Majestas una est in quavis civitate, non quod uni subjecto tota inhaereat, sed quod in una civitate non sit, nisi unica: etsi conjunctim resideat in subjectis pluribus. Neque pars inhaerens uni subjecto attrahit necessario partem inhaerentem alteri, uti id nec in divisione partium dominii vel consectariorum ejusdem fit; si executio juris majestatici in forma mixta minus expedita fiat, et obstacula inveniat, cogitandum, quod Grotius animadvertit: *in civilibus nihil est, quod omni ex parte incommodis careat; et jus non ex eo, quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus, unde jus oritur, metiendum est* (*f*). Illud certe rem expendenti luce meridiana clarius videbitur, si principium illud: *jus ad finem dat jus ad media*, eo effraenato sensu, quo hodie multi auctores utuntur, admittendum sit, non modo omnes formas mixtas, sed etiam quosvis limites imperii, omnemque promissorum fidem ab

imperantibus datam subditis, funditus everti posse.

4. Ad hunc complendum locum pertinet notio de *unione civitatum*, quae fit, cum communi imperanti plures civitates subjiciuntur, estque *incorporativa*, si altera civitas tanquam pars et accessorium cum altera tanquam principali ac toto coalescit: *non incorporativa*, si una quaevis jura ac formam retinet; quo fit, ut plures sint civitates, at unus imperans.

5. Si plures civitates absque communi imperio consocientur eo fine, ut securitati suae contra communia pericula unitis viribus consulant, et negotia communia per legatos in senatu conjunctos administrent, nascitur *systema civitatum*, seu *corpus rerumpublicarum foederatarum*; quae est societas composita maxima, civitas tamen non est; eoquod commune imperium deficiat. Quaevis civitas sua jura, suamque formam retinet, sed in suo periculo communibus aliarum viribus defendenda est, sic tamen, ut communi totius societatis saluti salus singularum postponenda sit. Id systema ex pacto oritur, eritque *aequale*, si vi pacti singulae civitates aequalibus juribus et praerogativis gaudent; secus *inaequale*. Systema civitatum analogiam habet cum statu anarchico familiarum segregum (g).

6. Notio civitatis regularis et irregularis satis fixa non est. Vocant irregularem civitatem ex defectu *finis*, aut *formae*, quando imperans a fine civitatis, qui in salute ac securitate publica consistit, vel a forma per leges fundamentales stabilita paulatim desciscit, vel desciscere cogitur ob alterius praepotentiam; sed non est *vitiosa* civitas cum *irregulari* confundenda; haec enim irregularis ad formam mixtam videtur pertinere. Irregulares ex defectu nexus censentur civitates subjectae uni imperanti, quando unio non est incorporativa; sed tum quidem non una, sed plures habentur civitates, quarum singulae regulares esse possunt. Systema civitatum omnino civitas non est, adeoque nec irregularis civitas atri-

S 5

cte appellari potest, nisi forte, quod saepe principem habeat, seu ducem, cui auctoritas attributa est convocandi civitates vel earum legatos, praesidendi in communi collegio, componendi dissidia, exequendi communia placita, ut, etiamsi singulae civitates liberae maneant et independentes; tamen ob unum principem et communionem negotiorum publicorum unam rempublicam efformare videantur.

(a) Posit. de jure civitatis §. CDI.
(b) De I. B. ac p. l. I. c. III. §. 16.
(c) Supra §. LIX.
(d) L. B. de Kreittmayr jur. publico german §. 48. Ceterum etiam democratia concipi potest limitata, inquit Martinius loc. cit. §. CCCXCV. Si quorundam jurium usus ad civis unius aut plurium consensum restringatur, vel sit cautum, ut vota non sint virilia, sed aut curiata, aut centuriata, nec majora concludant, verum unanimia, aut duo trientes.
(e) Si tres formae simplices, aristocratica, democratica, monarchica exprimantur literis initialibus a, d, m, et mixturae ponantur inaequales, secundum leges permutationum in algebra, prodeunt diversae mixturae inaequales sex, adm, amd, dam, dma, mad, mda; his addenda est una aequalis adm; suntque universe septem; si binae tantum permutentur, nempe ad, et am, et dm; ex singulis binariis habentur inaequales duae, ad et da; am et ma; denique dm et ma; si addatur ubique una forma aequalis, ad, am, dm; ex binis emergunt permutationes 9.: has adde prioribus; eruntque formae mixtae numero sexdecim, quas Martinius enumerat in positionibus de jure civ. §. CD. addita monitione, illam praemitti denominationem, ad quam ejusmodi forma magis accedit, quaeque praevalere videtur.
(f) De I. B. ac p. l. I. c. III. §. XVII. conf. Franc. Schmier jurispr. pub. univ. l. I. c. IV. sect. II. §. II. et Martin. posit. de jure civ §. CDII. et seq. Schrodt. in syst. jur. publ. univ. p. l. c. III. §. XXIV. et seq.
(g) Supra §. CXCIII. 2.

CC. De simplicibus imperii formis, earumque tum incommodis, tum alterius prae altera praerogativis non pauca disputari solent. Illud certum, quamlibet per se consentaneam esse naturali juri, et a

subditis conservandam, certe ferendam; *non est enim potestas, nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* (a). Nec dubium est, quin ingenium populi, mores longaevi, ipsum clima locique situs ac natura aliam atque aliam publicae rei ordinationem poscat, aut facilius admittat. Duo autem in comparandis formis necesse est segregare, incommoda singularum, ac morbos, seu vitia:

1. Incommoda civitatum, vel potius certae earum formae censentur, quae eidem, spectata hominum et ipsius formae natura, per se inhaerent.

2. Morbi ac vitia, quae imperantium aut subditorum culpa vel dolo civitatem reipsa afficiunt, et affligunt. Uti enim singuli homines seu personae physicae, sic et morales, id est, integrae societates, civitates, respublicae deliquiis et aegrotationi subjacent. Horum autem morborum genus est duplex: alii enim malitiae hominum, seu imperantium seu parentium, unice adscribi possunt: aliorum prima origo ex prava ipsius status civilis dispositione repetenda est, uti cum leges parum accommodatae sunt temporibus ac genio populi: si turbis ac internis motibus ansam dant: si odium vicinorum concitant: si luxum, otium, morum licentiam fovent.

(a) Rom. XIII. 1. 2.

CCI. In statu democratico sive regimine populari, summa potestas penes omnes cives collectim vel totam communitatem residet; ita ut singuli seorsim, etsi majestatis particulam habere videatur, tamen majestatem non habeant, imo etiam laesae majestatis rei fieri possint. Ad negotia publica tractanda maxime in hoc statu necessaria sunt comitia vel conventus, quorum proin modus, locus, tem-

pus designandus est. Unde quibusdam civibus in perpetuum, vel ad tempus conceditur jus convocandi comitia, ac quaestiones proponendi, quae ad negotia expedienda et usum jurium majestaticorum pertinent. Qui citra jus cum populo quidquam ageret, status jura violaret. Similiter constituuntur officiales, qui negotia quotidiana expediant et conclusa comitiorum mandent executioni; quod iidem non suo, sed populi nomine, adeoque salva democratia praestant.

1. Commoda hujus status sunt naturalis aequalitatis atque ex parte etiam libertatis conservatio, tum securitas ab oneribus ac legibus nimis duris ac gravibus.

2. Incommoda recensentur non pauca: ut quod semper tarda sint consilia: facile et cito propalanda, ac prodenda hostibus: saepe temeraria. Siqui demagogi vel tribuni plebis praesto sint, frequentiores sunt dissensiones: virtus excellens invidiae et calamitati subjacet, quod *ostracismus* Atheniensium palam facit, sive jus indicendi exilium temporarium illis, quorum auctoritas et potentia aequalitati civium et statui populari periculosa videtur.

3. Morbi democratiae sunt, si cives internis motibus distracti in commune non consulunt: si homines inepti ac turbulenti opiniones suas feroci pertinacia tueri satagunt, si leges desultoria levitate figuntur, ac refiguntur: si, qui, in administratorem negotiorum electus est, popularem libertatem paulatim absorbet, aut qui opibus praevalent, summam rei publicae paulatim attrahunt, aut ipse populus excussis legibus, judiciis, comitiis in *ochlocratiam* seu turbulentiam popularem prolabitur.

CCII. In aristocratia potestas civilis penes minorem civium partem est, nempe penes collegium senatorum, procerum, optimatum, seu primorum;

qui seorsim subditorum nomine veniunt: conjunctim tanquam una persona moralis, majestatis subjectum sunt. Numerus ipsorum et qualitas ex lege fundamentali vel arbitrio senatus pendet, uti et modus constituendi, an certum ad tempus, ad dies vitae, ex certis familiis, urbe praecipua, an tota provincia. Unde aliam aristocratiam *urbicam*, aliam *provincialem* dicunt. Nec repugnat huic statui, ut uni civium conferatur praerogativa honoris, qua sit primus, inter pares, et negotia expediat, etsi summa potestate non polleat reipsa.

1. Commoda aristocratiae censentur aequalitas civilis, ac libertas major; unde et hanc et priorem formam communi *reipublicae* nomine salutant; quia senatores populum, et senatus populi comitia repraesentat: fulget etiam aristocratia consiliorum maturitate ac libertate; *salus autem, ubi multa consilia* (a). Molliore etiam imperio et civium opulentia gaudet.

2. Incommoda censentur periculum factionum, consiliorum tarditas, magnitudo sumtuum ad alendos plures veluti regulos; plebis licet virtute et meritis ornatae exclusio ab omni honore.

3. Morbo afficitur hic status ex ambitione, dissensione, odiis optimatum inter se; si mutuis machinationibus se mutuo et consiliis infectentur: si cives habeantur instar mancipiorum: si regimen sibi attribuant pauciores, quam lex fundamentalis praescribat, ut aristocratia in oligarchiam degeneret: si dux et praeses concilii exclusis paulatim suffragiis senatorum majestatem affectet, aut populus auctoritatem senatus evertere, et publica negotia ad generalia concilia revocare studeat.

(a) Prov. XI. 14.

CCIII. Status monarchicus est, in quo potesta-

tem summam tenet una persona singularis quae universitatem repraesentat ; quia tantum potest sola , quantum universi ; in ipsa origine civitatis aliter populum repraesentant ordines vel status regni , nempe ut subditum , a capite distinctum et in classes distributum ; proinde non repraesentant totum corpus morale politicum , quod utique non est sine capite , nec sine summo imperio. Summi imperantes non censentur , qui absque summa potestate nudis titulis gaudent , qui regnum abdicarunt , aut re ipsa deseruerunt : qui regnum ad tempus obtinuerant , aut sub conditione , idque tempus praeterlapsum , aut conditio defecisse ponitur : qui precario utuntur regno , quod momento quovis revocari a populo potest. A precario differt temporarium regnum , quod *aesymneticum* vocant , ad certos annos vel menses adstrictum ; uti apud dictatores Romanos olim contingebat. Sicut qui precario utitur imperio , re ipsa nudus populi mandatarius censetur ; sic *tutor* regis non tam majestatem habet, quam alieni juris sibi commissi exercitio fungitur. Et quia rex non quavis actione sua universitatem repraesentat , vel publicum regimen exercet , idcirco alias vocant *actiones regias* , alias *actiones regis*.

1. Multa recensent commoda monarchiae , eamque prae ceteris formis ab antiquitate , dignitate , ordine et potentia commendari ajunt. Certe praestat haec forma in eo , quod remedia ad securitatem externam necessaria citius in promptu habeat : quod consilia teneat occultiora : ac celerius executioni det : quod denique virtuti ac meritis faciliorem ad honores viam pandat.

2. Incommoda in majore libertatis jactura sita sunt : tum in mutabilitate legum , rerumque civilium , quae ex caduca imperantium vita variaque eorum indole , et mutabili voluntate provenit.

3. Morbi ex corrupta imperantis , vel subditorum

conditione proficiscuntur. Monarcha juribus majestaticis, quae *regalia* vocantur, ad externam subditorum felicitatem utitur; qui omisso hoc fine non modo in personas exercet imperium, sed dominium quoque in res et operas subditorum affectat, *despota* audit (*a*). Tyranni ac tyrannidis definitio valde salebrosa est. Perill. de Martini in hunc modum statuit: regimen imperantis, qui totius evertendae civitatis propositum manifestat, est *tyrannus*, et qui exercet reipsa tyrannidem, *tyrannis exercitio* dicitur. Unde apparet, illum nondum esse tyrannum, qui vel imperio utitur illimitato, vel privatim cives laedit: vel demum qui civitati integrae ex culpa, ignorantia, ingeniive defectu absque hostili animo infligit mala (*b*).

4. Subditorum vitio morbum contrahit status monarchicus, quando ii invito imperante negotiis publicis se miscent: si vires regias concutiunt: jura quaedam eidem extorquent: obsequii vincula disrumpunt. Exitialia monarchiae et juribus majestaticis imperantium principia passim jactitant ii, qui pontificiam in ecclesia auctoritatem infringere, ac concilia supra papam attollere adlaborant. Istiusmodi principia sunt: *omnibus perfectis communitatibus, et civili societati prius, immediatius, et essentialius competit, ut se ipsam gubernet, quam alicui homini singulari, ut totam societatem et communitatem regat: quamvis populi consensu jus omne et potestas translata sit in regem; tamen respublica semper habitu retinet potestatem*; hinc aliam esse *majestatem personalem*, quae imperanti inhaeret, aliam *realem*, quae penes populum manet (*c*).

(a) In regimine despotico, inquit L. B. de Kreittmayr de jure publ. univers. §. 4. pro compendio juris publici, servire possunt ea, quae a Samuele de jure regis praedicta sunt populo Hebraeorum: I. Reg. VIII. Hoc erit jus regis — agros vestros, et vineas, et oliveta optima tollet, et dabit servis suis etc. Qui hoc facit, monarcha in foro in-

terno a peccato immunis non est ; sed jus eatenus habere declaratur in foro externo ; quatenus subditis facultas resistendi denegatur. Ita hoc jus regis interpretatur L. B. de Martini in posit. de jure civit. §. 382.

(b) Ibid. §. 383.

(c) Haec fusius recensent et confutant ii, qui systema Edmundi Richerii ex professo exponunt ac refellunt.

CCIV. De origine majestatis, seu imperii civilis, utrum a Deo sit deducenda, an a populi conventione, disputant hodierni doctores majore, certe magis affectata contentione, quam fructu, aut fortassis etiam veritatis studio. *Non est potestas, nisi a Deo*, inquit doctor gentium (*a*) ; neque id de summis tantum imperantibus, sed etiam subordinatis eorum ministris, ac praesidibus provinciarum intelligendum est, in quos ea, qua gaudent, imperii particula seu participatio certe non proxime, et immediate a Deo derivatur. *Non haberes potestatem adversum me ullam*, inquiebat Jesus ad Pilatum, subordinatum provinciae praesidem, *nisi tibi datum esset desuper* (*b*). Quapropter distingui necesse est, utrumne potestas proxime a Deo sit an mediate : dein utrum a Deo sit, ut *libero collatore*, qualis est potestas sacra, cujus nulla reperitur in rerum natura sufficiens ratio, aut qualis erat in quibusdam principibus V. T., quos immediate constituit, aut inungi in reges Deus jusserat ; an ut *auctore naturae* ; posita enim natura ponuntur certa jura, aut posito adventitio naturae statu, certa potestatis aut imperii genera, quae considerantur instar alicujus proprietatis, quae naturam, ejusque statum consequitur tanquam attributum, quod per essentiam rei determinatur ; ac tum quidem, siquis quaerat, utrum proxime a Deo sit illud jus, vel ea potestas, similiter facit, ac si interrogaret, utrum ipsa natura, ejusque status a Deo sit, an secus. Cum in philosophico nunc versemur genere disciplinae, puto, philosophicum axioma prae o-

culis habendum esse, quo vetamur, ad Deum, tanquam causam proximam, recurrere, quamdiu ex ipsis viribus a Deo institutis ratio quaedam effectuum intelligi potest. Hisce praemissis positiones sequentes controversiae dirimendae accommodatas puto:

1. *Imperium civile seu majestas in se et absolute spectata, proxime et immediate non ab hominibus provenit, sed a Deo tanquam auctore naturae.* Nam majestas hoc modo spectata jus vitae ac necis continet tanquam medium ad finem civitatis obtinendum apprime necessarium, ac proinde a Deo ut auctore naturae, ac supremo domino vitae ac necis cum civili imperio conjunctum.

2. *Si majestas non in se et absolute, sed subjective consideratur, quatenus inhaeret in certo subjecto, id subjectum a Deo et natura determinatum non est, sed per pactum unionis ac subjectionis determinatur;* ac si populus per pactum unionis concipitur in democratiam coiisse, indeque transire ad statum aristocraticum vel monarchicum, haud aegre intelligitur, quo modo majestas a populo transferatur ad paucos vel ad unum; neque tum ulla apparet sufficiens ratio recurrendi ad Deum tanquam proximum collatorem summi imperii; quia et populus tum ipso hoc summo imperio gaudet, tum etiam jure illud transferendi ad paucos, vel ad unum. Si vero statum civilem ab ipsa aristocratia vel monarchia ordiri ponas, ita, ut patresfamilias non aliter in unionem consentiant, nisi subjiciendo se paucis vel uni, tum in optimatibus, vel in monarchia tanquam subjecto inerit majestas, quae proxime a populo non provenit, sed remote ac mediate, nempe vi pacti subjectionis, cui per naturam ejus status etiam summum imperium respondet. Erit igitur majestatis causa mediata, remota, aut potius ministe-

nialis a subjectione populi, proxima a vero Dei voluntate repetenda.

3. *Utrumvis statuatur de origine majestatis, aut quod proxime a Deo ut auctore naturae proveniat; tamen etiam tum admittenda est possibilitas limitis pactitii, et imperii minus pleni; aut quod a conventione et subjectione populi descendat; tamen etiam hoc casu sancta et inviolabilis est*; quia in priore hypothesi non plus juris acquirit imperans in alios homines natura aequales, quam isti transferre in eum se velle pacto subjectionis professi sunt: et in posteriore tum finis civilis imperii, tum relucens in imperante imago et character repraesentatitius divinitatis, cujus ministrum in terris agit, omnino exigunt, ut imperans ab omni vi et injuria immunis ac tutus sit (*c*).

(a) Rom. XIII. 1.

(b) Joan. XIX. 11.

(c) Paulus de imperantibus etiam gentilibus, eorumque praefectis loquens iterato ministros Dei eos appellat. Rom. XIII. 4. 6. Ceterum effata s. codicis, quibus a Deo positi dicuntur principes, non tam immediatam imperii collationem a Deo factam, quam singularem numinis super regna et populos providentiam designant. A Pharaone proxime acceperat Joseph, quidquid potestatis in Aegypto obtinebat. Gen. XLI. 40. Idem tamen Gen. XLV. 8. a Deo se factum affirmat principem in omni terra Aegypti.

CCV. Proprietates imperii civilis, etsi in monarchiis maxime resplendeant, et ab assentatoribus principum saepe ultra modum exaggerentur, tamen communes sunt omnium civitatis formarum, ac proinde hoc maxime loco post explicatas earum notiones enumerandae:

1. In iis, quae ad civitatis finem pertinent, imperium civile penitus *liberum* est, et *independens* a quovis alterius hominis vel civitatis arbitrio, nisi quatenus ex legibus fundamentalibus quoddam in

exercitio suo limites accepit. Huic libertati et independentiae non obsunt pacta cum subditis vel extraneis inita, nec foedera, nec clientela, nec feudalis subjectio, nec stipendia alteri extraneo praestanda.

2. Proinde imperium civile *summum* est in civitate; quia quaevis alia potestas generis ejusdem, seu parentalis, herilis etc. fini civitatis subjicitur, et subordinatur.

3. Dicitur *unum ac universale* in eadem civitate; secus independens ac summum non esset. Unde manifestum est, repugnare *dyarchiam* sive statum, in quo bini in solidum imperant (a). Neuter enim summo, libero ac independente gauderet imperio: atque hoc sensu si tota spectetur jurium majestaticorum, quae per plura subjecta aliquando dispersa sunt, complexio, majestas non modo una, sed etiam *individua* et indivisibilis nuncupatur; eodemque etiam sensu *aequalis* dicitur in omnibus politicis statibus, etsi spectata potentia aliisque adjunctis non aequalem jurium suorum usum facere possit.

4. Denique *sancta et inviolabilis* dicitur majestas, quia persona physica aut moralis, cui illa inhaeret, quaeque securitatem aliis praestare debet, contra vim ac injurias hominum improborum, singulari sanctione poenali munienda, ac tuta praestanda est.

(a) Quando duo communi consensu rem publicam administrant, nec ea in binas dissecta partes intelligitur, quarum altera alteri subjecta est, species quaedam aristocratiae provenit, eo significatu sumtae, ut censeatur forma status civilis, qua nec unus nec major populi pars imperat. Id ipsum tamen, nisi unus alteri cedere debere cogitetur in opinionum conflictu, locum omnino non habet, neque exitum dat negotiis.

CCVI. Quas ante recensuimus proprietates civilis imperii, pro essentialibus, certe necessariis, atque ex natura status civilis deductis haberi conve-

nit. Relate ad genericam civitatis et civilis imperii notionem pro accidentariis determinationibus habenda sunt ; quae nunc enumerabimus :

1. Manente generica civitatis idea perinde est, cui subjecto civile imperium inhaereat, personae physicae, an morali ; utraque communi nomine *imperantis*, vel *rectoris civitatis* in hac disciplina exprimitur.

2. Modus item acquirendi imperii, sive in electione, sive successionum variis formis consistat, nihil in ipso imperio immutat ; uti nec diversus dominia acquirendi modus jura dominiorum diversa reddit.

3. Religio diversa, sexus, dein tituli monarchiae, regni, reipublicae, ceremoniae item coronationis etc. nihil per se mutationis circa imperii jura gignunt.

4. Neque jura majestatica a potentia, amplitudine territorii, numero civium pendent. Satis est ad coetum civilem ea multitudo, quae spectatis adjunctis fini obtinendo sufficit ; neque id omnino determinari potest ; illud liquet, civitatem, quae perpetuam exprimit societatem nec solis maribus, nec solis foeminis constare posse.

CAPUT III.

MODUS ACQUIRENDI CIVILE IMPERIUM, ET AMITTENDI.

ARGUMENTUM.

§. CCVII. Modus acquirendi imperii non est originarius. CCVIII. Electio. CCIX. Successio. CCX. Amissio civilis imperii.

CCVII

Civitas est societas pactitia (*a*); quapropter imperium, quod penes universos est, ortum ducit ex pacto unionis: quod paucis vel uni creditum est, ex pacto subjectionis, et acceptatione paucorum vel unius. Quae ex pacto acquiruntur, ad modos acquirendi derivativos pertinent; quia jus, quod transfertur, ante in dominio vel jure transferentis erat (*b*). Siquis cum ipsa origine civitatis imperium civile acquirit, non ob id modus acquirendi originarius erit; non enim rem *nullius* acquirit, sed potius, quae antea *nulla* erat, nisi virtute quadam penes eos, qui pactum ineunt vel *ultroneum*, vel bello extortum, et suo modo *coactum*, sic tamen, ut status belli sine pacto desinere non intelligatur. Quando ex legibus successionis imperium obtinetur, eae ipsae leges pacto nituntur; ceterum, ut observat Schrodtius (*c*), successio in ipsa civitatis constitutione locum non habet; quia absque antecessore ne cogitari quidem potest successio, ideoque supponit rempublicam jam constitutam. His positis ex diversis imperium acquirendi modis civitas dicitur electiva, successiva, aut mixta: modi ergo id acquirendi sunt electio, successio, partim electio, partim successio.

1. Civitas *electiva* est, in qua persona singularis ita eligitur, ut ea deficiente pro arbitrio substituatur alia per novam electionem.

2. *Successiva*, in qua in locum decedentis alia subrogatur citra electionem, nempe secundum leges succedendi ante stabilitas, uti si primo non sola persona imperantis, sed tota ejus familia electa est: dein si alteri certo personarum generi jus succedendi affixum est, aut siquis imperium cum jure alienandi, sibique successorem designandi obtinuit.

3. *Mixta*, in qua successor non pro arbitrio, sed ex certa duntaxat familia eligi potest, aut eum successio praecedente electione confirmanda est.

4. Hi modi imperium acquirendi in monarchiis obscuritatem non habent: aristocratia electiva est, si optimates, quos voluerit, cooptet populus: successiva, si dignitas optimatum est haereditaria, ac certis duntaxat familiis competit. Mixta successio erit, si ex certis tantum familiis, vel bonorum possessoribus optimates eligi possunt. Siqua in democratia non aliis competit jus suffragii, quam civibus *originariis* ea quodammodo successiva est; sin et *adscititiis*, electivae similis.

(a) §. CXCVII. n.

(b) Grotius de I. B. et P. l. II. c. III. n. 2.: ,, Dicet, inquit, fortasse aliquis, concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri sed recte expendenti apparebit, id jus novum non esse, nisi modo. Nam virtute ipsa inerat in dominio domini. ,,

(c) Syst. jur. publ. univ. p. I. c. II. §. 8. in nota. Sed illud non assentimur viro doctissimo, quod imperium modo acquirendi originario ac primitivo acquiri posse doceat, p. I. c. V. §. 1.

CCVIII. Quia in civitate electiva imperium soli personae imperantis inhaeret, non potest is successorem populo obtrudere, nec futuri alterius imperantis electionem impedire; a successore tamen de-

signato in regimine turbari non debet. Ad jus electionis populo competentis pertinent alia quoque jura.

1. Electioni adjici possunt certae conditiones, seu *capitulationes*, ex quibus leges fundamentales prodeunt.

2. Jus eligendi transferri potest in certas personas, quae *electores* nuncupantur; qui vel jure delegationis, vel jure proprio, sed populi tamen nomine eligunt. Electionis etiam requisita intuitu personae ejusque qualitatum, vel loci, temporis, aut suffragiorum definiri possunt; quibus non observatis electio non censeatur legitima. Ceterum solo concesso jure eligendi non comprehenditur jus faciendi capitulationes, nisi aliunde id probetur.

3. Effectum non sortitur electio, nisi acceptetur. Facta acceptatione inter electum et eligentes pactum oriri concipitur.

CCIX. Civitas successiva ex lege, vel quacunque dispositione fit, per quam successio praedefinitur; diciturque successio *patrimonialis*, si pendet ex voluntate expressa vel praesumta antecessoris, qui imperium cum jure alienandi obtinuit. Si patrimonialis non fit, successio ex consensu populi ad familiam primi acquirentis delata est, vel alia succedendi ratio praestituta, veluti si senior civis, aut senioris filius sint vocati. Priore casu successio, quae patrimonialis non est, dicitur *familiaris*, seu haereditaria jure familia, altero *non familiaris*. In familiari successionis genere alia iterum est successio *gradualis*, alia *linealis*: prior est, in qua non attenta lineae ratione sola propinquitas gradus spectatur, quam succedens ad primum acquirentem, ac ultimum possessorem habet, prout alterum prae altero per leges fundamentales definitum est: altera, nempe linealis, ex lineae praerogativa pendet, ita ut regum ab uno ad alterum devolvatur in linea

recta, eaque deficiente transeatur ad aliam ceteris propiorem. Haec ipsa demum linealis successio dividitur in cognaticam, agnaticam, mixtam.* *Cognatica*, *seu castellana* est, in qua primogenitus quidem secundo genitum, et mas ejusdem lineae omnes foeminas indistincte excludit: ast masculis deficientibus foeminae in subsidium vocantur, etiam prae maribus secundae lineae; *agnatica vel salica* est, in qua foeminae et ex iis nati, etiamsi mares, perpetuo excluduntur: *mixta seu narbonensis vel austriaca*, in qua foeminae non nisi post omnes quarumvis linearum mares admittuntur (*a*).

(a) Cum ss. canones quamvis speciem haereditariae successionis aversentur, ista pluribus evolvere, nihil attinet.

CCX. Imperium civile amitti potest intereunte civitate, aut ea incolumi persistente. Etsi enim populus aut communitas mori non dicatur, quatenus vim aut facultatem in se habet, deficientibus membris alia nova atque alia surrogandi; tamen casu extraordinario fieri potest, ut ipsa illa vis ac veluti productiva facultas extinguatur; ut adeo non modo homines singuli, ac familiae seu stirpes, sed etiam nationes, ac respublicae et monarchiae mortalitati subjaceant. Sola migratio populi alias terras quaerentis, seu voluntate seu necessitate suscepta ob inediam aut vim hostium, nec unionem et communionem juris, nec imperium civile tollit, uti nec potestas patrisfamilias aut heri, si veterem habitationem commutant, extinguitur (*a*). Multo minus mutata externa tantum regiminis forma, prior civitas esse desinit; cum primaevum unionis pactum ob eam causam non cesset. Hisce praenotatis.

1. Imperium civile amittitur intereunte civitate per mortem veluti naturalem, uti cum populus incendiis, exundationibus acquarum, ferro hostium

ad internecionem deletur : aut civilem, uti cum cives omnes libertatem naturalem amittunt, aut ita distrahuntur, ut nulla corporis ratio relinquatur, dum vel sponte discedunt, aut vi hostium disperguntur, ut porro convenire non possint; quid? si pauci reliqui sint ex istiusmodi clade, casuve? Respondet Pufendorfius : si alio praeter bellum casu ad paucitatem redacti, se tantisper contra exterorum invasiones tueri possunt, donec iterum in numerum justi populi allectis aliis sese suppleverint, non video, quare prioris populi jura sibi asserere nequeant; praesertim cum nondum sit definitum, quotnam patresfamilias ad populum requirantur; et ab initio, cum genus humanum in populos discederet, sat exiguus numerus populum fecerit (*b*).

2. Si manenti populo plena et perfecta juris communio adimitur, isque in alterius civitatis ditionem redigitur, tunc per unionem istam incorporativam cessat civile imperium; quod non item fit, si amica et aequali conventione, duo se uniant populi, atque in unam rempublicam concedant; tum enim neutrius jura amitti, sed duntaxat communicari censentur, uti in simili familiarum unione accidit.

3. Subsistente populo desinit imperium extincto imperante in regno electivo, aut extincta familia regnatrice in successivo; priore casu fit interregnum ordinarium, altero extraordinarium. Est autem *interregnum* status inter discessum defuncti imperantis et electionem novi intermedius. Si in amentiam aut furorem imperans incidit, ut nulla spes sit, cum ad sanam mentem rediturum, pro mortuo habetur.

4. Alii praeterea a tractatoribus juris publici assignantur modi, quibus ex parte imperantis civile imperium desinit; istiusmodi sunt *abdicatio* simplex, aut qualificata seu conjuncta cum translatione juris in alium : *clausula*, vel *lex commissoria*, quae est pactum imperantis cum civibus initum, ut violatis legibus fundamentalibus imperio cadat. Quo

casu necesse est, designari quosdam et potestate instrui, qui pro casu legum violatarum de illo facto cognoscant, et pronuncient. Sola violatio legum fundamentalium extra casum istius clausulae imperantem jure suo privare non potest. Neque enim inde inferri aliud potest, quam eundem plus juris sibi arrogasse, ac ipsi competebat; ex quo inferri nequit, eum jura, quae habuit, reipsa amisisse.
„ Etiam *depositionem* a subditis attentatam, inquit
„ Martinius (dethronizationem vocant), ad modos
„ amittendi imperii referre aliqui non dubitant. Quum
„ tamen subditi judicium sibi in imperantem arro-
„ gare nunquam possint; ille vero, qui totam ci-
„ vitatem evertere molitur, eo ipso furore aut de-
„ mentia correptus esse videatur, ut eum non jam
„ deponi, sed velut incapacem custodiri oporteret;
„ evidens est, depositionem ad modos, quibus
„ majestas pereat, minime pertinere. Neque magis
„ error, malitia, aut dolus in religione commissus
„ principem throno dejicit; quod nemo in terris
„ eo civiliter sit superior; atque licet peccet, mo-
„ do alios non laedat, jure suo aut rebus privari
„ nequeat. Sed et illi, qui licitam putant esse re-
„ sistentiam, propterea et depositionem admittere
„ necesse non habent, quod ab illa ad hanc nulla
„ valeat consecutio (*c*). „

5. Quid de casu supervenientis usurpatoris sentiendum sit, citatus auctor distincte exponit in hunc modum: *Usurpator* vel *invasor* is dicitur, qui sine justa belli causa, vi vel dolo majestatem sibi praeripere conatur, qualis etiam, ut a tyranno separetur exercitio tali, *tyrannus titulo tenus* dici solet: Hic si sit, extraneus *invasor* in specie, si subditus, *rebellis* est. Cum ex sola majori virium physicarum quantitate fortior facultas moralis haud intelligatur, nec detur jus victoriae, nisi accesserit pactum pacis; consequens est, ut secuta invasione ac usurpatione totius territorii, propterea non desinat civi-

le imperium, sed tantum ejus impediatur exercitium, donec inita pace et ipsi civitatis regimini legitime fuerit renunciatum. Quia vero rex ejectus rempublicam administrare nequit, ideo subditi, qui sese invasori subjecerunt, ubi is in quieta fuerit possessione, eidem tenentur obedire non quidem ex invasoris jure, quod nullum est, sed ob universale bonum; ex quo ille etiam, qui jus imperandi habet, velle non potest, ut populus intereat potius, quam invasori se submittat. Quare et vi obligationis rectoriae tenetur juramentum fidelitatis interim non urgere. Quamprimum autem subditi ab imperante defendi possunt, jam obligabuntur ad eum redire; quia juri alteri quaesito in perpetuum praejudicare nequeunt - - itaque fides invasori data jus legitimi regis minime tollit, sed propter conflictum obligationis se conservandi cum obligatione rectori civitatis, qui jus suum exercere nequit, praestandi obedientiam, ita fieri oportet exceptionem, ut minus malum majori praeferatur. Sane si pereat populus, jus quoque imperantis penitus extinguitur; si autem vitandi interitus causa obediat usurpatori, spes tamen affulget legitimo regi, ut mutato rerum statu, pristina majestatis jura exercere possit. Inde intelligitur, an et quando usurpator jure occidi queat. Si enim ipsa duret invasio, omnia belli jura in extraneum aggressorem exercere, contra civem rebellem vero simul executionem juris puniendi, non minus, quam contra viarum grassatorem cuilibet committere licebit. Postquam autem invasor jam rerum potitus est, et armata populi desiit resistentia, standum omnino erit expresso vel tacito parendi pacto, neque quidquam hostile interea tentandum. Quare lex fundamentalis, aut expressum regis ejecti mandatum tunc demum valebit, si invasor quieta imperii administratione nondum utatur. Hactenus Martinius (*d*).

(a) Posit. de jure civ. §. CDLXXVI.
(b) De I. N. et G. l. VIII. c. XII. §. 8.
(c) De Martini §. CDXCVIII. seq.
(d) Ibid. §. D. seq. conf. Grot. de I. B. ac p. l. I. c. IV. 16. 19.

CAPUT IV.

IMPERIO ET STATUI CIVILI RESPONDENT OBLIGATIONES ET JURA SUBDITORUM.

ARGUMENTUM.

§. *CCXI. Notio et principium jurium et obligationum civilium publicarum. CCXII. Jura civilia publica. CCXIII. Obligationes civiles publicae erga imperantem. CCXIV. erga communitatem. CCXV. Erga singulos cives. CCXVI. Subjectio civilis quomodo oriatur, ac cesset.*

CCXI.

Inane ac nullum est imperium, cui nulla subjectio, nulla parendi obligatio respondet; quia vero subjectio et obligatio parendi ab iis, qui in civilem coeunt societatem, non mere in commodum hominis privati, sed ob finem suae cujusque civis securitatis et commoditatis suscepta est, idcirco subditis ac civibus sua etiam jura enascuntur, oriturque status adventitius civilis, cujus jura et obligationes, quatenus ex notione ac fine, seu ex natura civitatis proveniunt, nuncupari possunt *jura civilia publica*, et *obligationes civiles publicae*. Ea jura, aeque ac obligationes spectari possunt relate ad summum imperantem, vel ad totam communitatem, vel ad singulos cives; sic tamen, ut qualitas ac vis tum jurium, tum obligationum ex notione ac fine societatis civilis determinetur; in quibus eorundem principium situm est.

CCXII. Qui assumto civili statu partem libertatis abdicarunt, id nempe agebant, ut aliam partem potiorem servarent sartam tectam, utque a violentiis, fraudibus, oppressione hominum improborum liberi ac tuti essent. Iidem admiserunt inaequalitatem, ut juris aequabilitate fruerentur: denique sese communi subjecerunt imperio et adstrinxerunt civili nexu, ut officia aliorum erga se imperfecta certius consequerentur. Igitur abdicata libertatis parte, admissa inaequalitate, et inito nexu, tanquam pretio aut pacto oneroso, acquisierunt certa jura, ac primo.

1. *Relate ad imperantem*; ut ab eodem defendantur quoad vitam ac membra, libertatem, bona, honorem, ac siquam passi sunt injuriam, idemnes praestentur.

2. *Quoad totam communitatem*; ut communium bonorum civitatis, et privilegiorum fiant participes, atque in communione ac societate civili tanquam pars in corpore permanendi jus habeant.

3. *Relate ad singulos*; quorum officia erga alios imperfecta in statu civili perfecta evadunt, sic ut cogi possint ad erogandam elemosynam, conferenda subsidia, admittendos in aedes suas alios, quorum habitatio incendio vel inundatione, aut terrae motu interiit (*a*).

4. Qualitas horum jurium primo in eo consistit, ut perfecta quidem sint relate ad singulos cives, non tamen vi privata, sed actione et via judiciaria extorqueri debeant: contra imperantem vero jus coactivum nullum suppetat; cum id et ipsi excellentiae summi imperii et publicae tranquillitati repugnet: dein ut salus vel commoditas totius corporis saluti ac commoditati partis praeferatur; quae quidem ratio non eo pertinet, ut civis innocens ullo casu vita privari, sed, ut quidem putent, hostibus eundem tradi paciscentibus consignari possit,

si prudens spes sit, excidium civitatis inde evitatum iri (*b*).

(a) Exemplum extat l. 2. §. 4. D. de acqua, et aquae pluv. arcendae. Ubi vis aggerem, qui in vicini fundo erat, dejecisse dicitur, indeque effectum esse, ut aqua pluvia mihi noceret; quocirca dubium existebat, possemne vicinum cogere aquae pluviae arcendae actione, ut aggerem vel ipse reponeret, vel reponi sineret. Respondit jurisconsultus Paulus „ neminem quidem cogi posse, ut vicino prosit, sed ne noceat, aut interpellet facientem, quod jure facere possit, — haec aequitas suggerit, etsi jure deficiamur,„

(b) Conf. Schrodt system. jur. publ. univers. p. III. c. II. §. VI. Etiam lupi canes sibi ab ovibus tradi postularunt obtentu pacis, revera, ut liberius in greegm saevirent; idcirco quid alii putent, edixi. Cum enim nihil tam in promtu sit, quam publicam salutem et necessitatem obtendere; ea doctrina hominum innocentium fortunas ac caput in discrimen videtur adducere. Constat ex historia ecclesiastica, quid cum Athanasio, imo ex sacra constat historia, quid cum Filio Dei actum sit praetextu publicae salutis. Joan. XI. 47. 48.

CCXIII. Obligationes subditorum erga imperantem reducuntur ad obedientiam et fidelitatem, suntque perfectae, quae a subditis vi extorqueri possunt, et utroque in genere tum negativae, tum affirmativae.

1. Negativa obligatio in eo maxime sita est, ne vi resistatur imperanti, etsi dura, et injusta praecipiat, vel innocentem affligat (*a*); ne quis obicem ponat summo imperio: ne fidem subditorum sollicitet: consilia hostibus civitatis prodat. Officiis negativis repugnat crimen laesae majestatis in genere, quo adversus jura majestatica, et consequenter contra personam ejus, cui majestas inhaeret, a subdito quidquam committitur: in specie crimen laesae majestatis est, quo contra dignitatem imperantis quidquam agitur, ac proinde contra reverentiam eidem debitam; eodem gravius est crimen perduellionis,

seu machinatio, quae animo hostili fit in interitum imperantis vel eversionem civitatis. Rebellionem movet, qui animo doloso, ac directe armis, tumultu, conspiratione securitatem ac quietem civitatis turbat. Rebelles bellum gerunt late dictum, quod nomine seditionis venit: qui imperantis praecepto non paret, dolo malo contumax vocatur. Contumacia quidem obedientiae maxime refragatur, quae in eo consistit, ut subditus voluntatem suam imperantis aut superioris voluntati submittat; at fidelitatis, quae in tenenda fide subjectionis sita est, obligatio negativa prohibet, ne subditus novis rebus studeat, ac ne statum reipublicae convellat. Crimen laesae majestatis ejusque species vocatur exceptum, eo quod specialia de illo statui soleant, et vero debeant (*b*).

2. Officia affirmativa subditorum eo pertinere non possunt, ut contra jus divinum ac naturale quidquam committatur jussu principis. Nam obedire oportet Deo magis, quam hominibus (*c*). In dubio praesumtionem pro justitia legis aut praecepti stare, recepta sententia est. Spectat igitur obedientia tum ad observandas leges, tum jussa singularia exequenda, per quae subditis negotia vel munera aut officia civilia demandantur. Officia affirmativa fidelitatis in defensione imperantis ac civitatis contra hostes ac rebelles et perduelles maxime elucent (*d*).

(a) Ambros. in psalm. L. sive in apologia David. dicentis: Tibi soli peccavi, ita scribit: „Rex utique erat; nul-
„lis ipse legibus tenebatur: quia liberi sunt reges a vin-
„culis delictorum; neque enim ullis ad poenam vocantur
„legibus, tuti imperii potestate. Homini ergo non peccavit,
„cui non tenebatur obnoxius. Sed quamvis tutus imperio;
„devotione tamen ac fide erat subditus,„ Conf. I. Petr. II. 17. et seq. ubi argumentum ab imperio domestico ad civi-

le, tanquam a minore ad majus, potest elici. Celebres sunt de hac re apologiae patrum ac scriptorum ecclesiasticorum primae aetatis pro christianis, eorumque patientia ac fide erga imperantes, a quibus dirissime vexabantur. Ejusmodi sunt apologeticum Tertulliani, apologia Justini.

(b) Talia sunt 1. cognitio privativa summae potestati competens. 2. Ratio extraordinaria inquisitionis. 3. Processus summarius. 4. Punitio conatus et consciorum 5. Afflictio descendentium. 6. Severitas singularis poenarum.

(c) Act. V. 29. Judicent per me viri aequitatis amantes, et quibus sacrosancta religio cordi est, justene oratores sacri, qui pro veritate religionis ac salute immortalium animorum decertant, passim rebellionis accusentur, an potiore jure tanquam rebelles erga sanctam ecclesiam et schismatum auctores, arguendi sint ii, qui omnes occasiones captant, saeculares principes contra ecclesiae ministros concitandi, in invidiam vocandi homines optimos, ac verae religionis, rerumque divinarum studiosissimos.

(d) Numeror. XXXII. 6. 17. 18. Josue I. 16.

CCXIV. Obligatio subditorum erga communitatem partim negativa est, ne quis obsit securitati ac commoditati civium; partim affirmativa, ut eandem etiam promoveat per bona sua, per operas, per munera publica, consilia, ipsa vitae pericula; et quemadmodum homo non sibi tantum, sed aliis quoque hominibus natus est; ita civis non tam suo, quam civium commodo vivit. Ex his deducitur.

1. Ratio imperii eminentis, ac generalis obligatio, privatas utilitates posthabendi publicae, studiumque conservandi nexum civilem, unionem animorum ac virium, statumque pristinum ac formam civitatis, quae sine maxima perturbatione et extrema multorum calamitate vix ac ne vix quidem immutari potest; *omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit* (a).

2. Obligatio quoad opera et munera publica; quo pertinent 1. *angariae*, *et parangariae* sitae in obligatione gratis praebendi equos et plaustra ad e-

exercitum, annonam militarem, tabernacula militaria, ceteraque instrumenta bellica ad destinatum locum transvehenda. 2. *Metatio*, quae est obligatio, personali hospitio excipiendi milites; idque vel in nuda militis receptione situm est, vel conjunctum cum aliqua erogatione. 3. *Albergaria*, consistens in gratuita praestatione hospitii, esculentorum et poculentorum in publicum usum. 4. Operae varii generis gratis praestandae e. g. aedilis, et quae spectant ad componenda vel restituenda monumenta territorii.

3. Obligatio defendendi rempublicam contra hostes armis, et vigiliis, tenendo stationem etiam cum aperto vitae discrimine, dando se obsidem. Nihil turpius est, quam ejusdem civitatis alios socios laborare, decertare, pro patria bona, membra ac vitam dare, alios eodem tempore, luxu ac mollitie diffluere (*b*).

(a) Matth. XII. 25. Luc. XI. 17.
(b) Conf. numeror. XXXII, 6. 17. 18. Reg. XI. 12. seq.

CCXV. Officia hominis erga hominem in statu adventitio civitatis tum confirmantur novis rationibus ex nexu civili depromptis, tum determinantur, quando per naturam satis determinata non sunt. Etsi enim subditus a subdito non pendeat, tamen uterque communi imperanti subest, et communi nexu ad mutua commoda constrictus est; quo fit, ut libertas naturalis non paucis capitibus restringatur. Hinc

1. In statu civili cessat vis privata persequendi jus suum. Elegans extat hac de re decretum Marci imperatoris: *Cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Caesar dixit, tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? Vis est et tunc, quoties quis, id, quod debere sibi putat, non per judicem reposcit*

Non puto autem nec verecundiae nec dignitati tuae convenire, quidquam non jure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem ullam debitoris, non ab ipso sibi traditam, sine ullo judice temere possidere, eumque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non habebit (a).

2. Abstinendum ab iis, per quae civium mores corrumpuntur, concordia tollitur, factiones conflantur, difficultas annonae inducitur; quo pertinet prohibitio collegiorum illicitorum, monopoliorum etc. fuga otii ac luxus etc.

3. Felicitatis ac honoris sui partem maximam in eo sitam sibi persuadet civis, si civium felicitati ac honori re et opera consulere per se ac suos potest.

(a) l creditores 7. D. ad leg. Jul. de vi priv. idem decretum Marci habetur in l. 13. D. quod met. caus.

CCXVI. His explicatis subditorum juribus et obligationibus, quae ex notione, ac fine civitatis, ac natura subjectionis civilis dimanant, indicari debet; quomodo ea subjectio oriatur, ac finiatur, seu qua ratione subditus incipiat, aut desinat esse.

1. Oritur subjectio civilis cum ipsa civitate per *pactum unionis ac subjectionis*. Homagium subjectionem non tam primo producit, quam productam confirmat; non enim ideo subditus est, quia jurat; sed jurat quia subditus est. Civitate jam constituta oritur per nativitatem; liberi enim statum ac conditionem patris censentur sequi. Igitur censentur nasci civitati, cujus socius est pater: per receptionem hominis, qui sui juris est, vel ex statu naturali vel ex alieno territorio: per habitationem, seu domicilium. In thesi obtinet regula; *qui in territorio est, censetur esse de territorio.* Haec tamen praesumtio cedit veritati comprobatae de exemtione. Ubi

perpetua habitatio perpetuam, sic temporaria temporariam subjectionem parere dicitur; vocanturque transeuntes, ac peregrini subditi temporarii: quod suo modo admitti potest quoad leges, quae peregrinos afficiunt. Nam ut dictum est supra (*a*), qui fundum vicini ingreditur, non continuo ejusdem subditus fit.

2. Cessat subjectio *emigratione*, quam, nisi singularis ratio, aut lex obstet, in genere licitam putant insignes juris publici tractatores, sed praestitis praestandis, quod ipsi fatentur (*b*). Cessat deinde *per exemtionem*, qua fit, ut quis sit in territorio, non autem de territorio; ea exemtio suo gradus ac limites varios habere potest: per *ejectionem subditi*, vel relegationem; quae cum in poenam fiat, delictum praecontinet. Sicui subdito a civitate vel imperante subtrahitur defensio, aut abeundi consilium secreto datur, sine delicto causa publica et rationabilis requiritur. Ostracismum non pro naturali incommodo, sed morbo ac vitio democratiae multi habent.

3. Huc referri potest quaestio de uxore, liberis ac subditis imperantis, utrumne in numero subditorum sint: quod generatim aegre definiri potest; quia summa imperii aliter atque aliter ad unum defertur; de solo enim statu monarchico controversia habet locum. In regno electivo solius imperantis industria censetur electa; proindeque uxor, liberi, consanguinei, quos electio non afficit, in numero subditorum haerent. Si quis imperans pluribus ac diversis civitatibus praeest, certe liberi, uxor, ac consanguinei non omnium earum civitatum subditi sunt. Si populus abdicatum a se imperium in totam aliquam familiam transtulit, putant nonnulli, eam totam familiam, perinde ac personam regni electivi, in statu libertatis naturalis fuisse repositam; unde qui de familia sunt, aut exemti, aut subditi primae classis habentur. Ceterum idem homo di-

versis civitatibus, subesse potest eodem tempore quoad bona in diversis territoriis sita, non vero quoad personam, nisi in rebus et actionibus, quae conciliari inter se et una stare possunt, eo modo, quo quivis tum civili imperio tum ecclesiastico subjacet; quorum alterum ab altero independens, atque utrumque in suo genere summum est.

(a) §. CCXV. (a)

(b) L. B. de Kreittmayr jur. publ. univ. §. 37. Boehmer jur. P. Univ. Parte special. III. c. II. §. 8. Grot. de I. B. ac P. L. II. c. IV. §. 24. Consentit Pufendorf. de I. N. et G. L. VI. c. II. §. 13. mira est argumentatio, qua Schrodtius utitur, dissentiens hac parte, in syst. jur. publ. univ. p III. c. III. §. 28. in not. Jus expellendi ex partè imperantis; et jus emigrandi ex parte subditorum sunt duo correlata: jam vero penes imperantem non residet jus expellendi subditum, sine culpa: ergo etiam subdito non superest libera facultas emigrandi absque consensu imperantis. Siqua esset consentiens propertio, utrinque consensus, vel utrinque causa alia quaecunque debuerat poni. Nunc vero disparata ponuntur. Sed nec ratio et comparatio locum habet, perinde ac si dicerem; miles sine consensu imperatoris a signis discedere non potest; ergo nec imperator militem potest dimittere..

CAPUT V.

IURA ET OBLIGATIONES IMPERANTIS AC SUBDITORUM PROXIME SESE EXERUNT CIRCA SECURITATEM INTERNAM, ET EXTERNAM CIVIUM, ET CIVITATIS.

ARGUMENTUM.

§. CCXVII. Notio securitatis internae, et politiae. CCXVIII. Quid eidem obsit. CCXIX. Articuli politiae. CCXX. Alii. CCXXI. aliique. CCXXII Securitas externa.

CCXVII.

Familiae, ex quibus civitas coalescit, relate ad imperantem non perinde se habent, uti milites relate ad ducem, vel domestici relate ad patremfamilias; nam et illis a duce, et his a patrefamilias fere suppeditantur, et assignantur ea, quae ad victum, vestitum, habitationem necessaria sunt. At singulae familiae, seu patresfamilias de his ipsi sibi, suisque providere coguntur. In quem finem opus est multis laboribus, opificiis, artibus, commerciis, dein etiam subsidiis, et opportunitatibus, ut tuto ac commode providere sibi suisque possint: quod ipsum securitatem personarum quoad vitam et membra, et actionum seu libertatis ad eum finem necessariae, deinde existimationis, ac bonorum poscit. Determinatio eorum mediorum, per quae securitati civium quoad personas, libertatem, existimationem, bona ac media seu subsidia vitae comparanda consulitur. *Politia* nuncupatur, quae in interna civitatis constitutione sita, ac velut anima civilis corporis est. Haec *interna* securitas alia est *publica*, quae civitatem qua personam moralem affi-

eit, quando periculum non est, ut nexus civilis convellatur, forma civitatis turbetur, imperium civile conculcetur, vel enervetur; alia est interna securitas *privata* respiciens singulorum civium personas, libertatem, bona, honorem, jura comparandi media ac subsidia vitae. Securitas *externa* ab extraneis hostibus et machinationibus, et cives et civitatem tutam praestat. Ideam istiusmodi securitatis sacrae literae ingerunt locis pluribus (*a*).

(a) Isa. XXXII. 1. 2. 17. 18. et III. Reg. IV. 20. 25.

CCXVIII. Securitati internae obsunt factiones, concursiones, publicae murmurationes, contemtus magistratuum, libelli famosi contra eosdem, ipsorum militum, ac ducum, per quos ea conservanda est, ferocia et contumacia, importuna austeritas et inexpugnabilis pertinacia imperantis (*a*).

(a) Conf. III. Reg. XII. et I. Reg. X. 27.

CCXIX. Quando plures socii, iique industrii ac probi vires suas conjungunt; tunc modo externae securitati, si quis extraneus hostis imminet, sed etiam internae privatae magis consultum est; eoquod labore, artibus, opificiis, agriculturâ, aliisque generis istius mediis necessario augeri rerum copia et sufficientia debeat. Quapropter sequentia politiae capita huc pertinent.

1. Providendum, ut aptis mediis intra justum gradum conservetur, et augeatur numerus subditorum. Nam *in multitudine populi dignitas regis: et in paucitate plebis ignominia principis* (*a*). Id sapiente ac leni regimine multo citius obtinetur, quam obviis admissis conjugiis. Nam *Rex inspiens perdet populum: et civitates inhabitabuntur per sensum potentium* (*b*).

2. Eum in finem vitae civium conservandae, salubritati locorum, removendis periculis pestilentiae etc. provideri necesse est; unde leges proveniunt contra infanticidia, procurationem abortus, duella, ludos periculosos, rixas, homicidia, latrocinia, venena, vagam libidinem etc.

3. Educatio juventutis, informatio in artibus et opificiis, assuefactio ad labores, fuga otii etc. id efficere debent, ne cum vita civium, civitatis quoque vita deficere, aut languere incipiat. Singularem solicitudinem merentur pupilli, orphani, viduae, puerperae, aegri ac debiles, calamitatibus oppressi nulla sua culpa. Uti vero divina providentia sapientissime disponit, ut nunquam non verum sit; *semper pauperes habetis vobiscum*; *et non deerunt pauperes in terra habitationis tuae* (c); ita humana providentia prudentissime ordinat, ut otiosa et vaga mendicabula non tolerentur. Nam *propter inopiam multi deliquerunt* (d): *et multam malitiam docuit otiositas* (e).

(a) Prov. XIV. 28.
(b) Eccl. X. 8.
(c) Marc. XIV. 7. Deuteron. XV. 11.
(d) Eccl. XXVII. 1.
(e) Eccl. XXXIII. 49.

CCXX. Vitae et incolumitati conservandae imprimis necessarius est victus, vestitus, habitatio (*a*). Urgente Aegyptios fame, a rege alimenta petunt (*b*): neque communi inopiae depellendae pares sunt singuli patresfamilias; unde communi imperio et conjunctione virium opus est. Igitur objecta politiae sunt;

1. Sufficiens copia rerum ad vitam maxime necessariarum: leges aediles: contra luxum aut lasciviam vestitus: nundinae: opificia: agricultura: res pecuaria, res monetaria, commercia tum interna, quae a civibus inter se exercentur, tum externa,

quae cum gentibus aliis aut peregrinis fiunt ; in quibus alia activa, sunt alia passiva, uti per mercium exportationem fiunt, aut importationem. Sed cum eadem conjuncta sint cum periculo fraudum (c) ; imperantis est, salubritate et aequitate legum praecavere circa pretia rerum, mensuras ac pondera, iniquos et usurarios contractus (*d*).

2. Praecautiones contra incendia, inundationes et pericula fluminum: contra furta, rapinas, depraedationes, lusus.

(a) Eccli. XXXIX. 31.
(b) Gen. XLI. 55.
(c) Eccli. XXVII. 2.
(d) Prov. XX. 10. ibid. XI. 1.

CCXXI. Securitati civium sola vi coactiva legum nunquam satis cautum erit, nisi morum honestate, probitate, ac gravissimo religionis vinculo in officio contineantur subditi. De religione capite proximo agetur ; huc vero spectat

1. Ut dissolutioni morum, ut licentiae et protervitati hominum improborum, ut injuriis, maledicentiae ac calumniis severae leges instar aggerum opponantur ; ac cohibeatur dissipatio patrimonii, temperentur computationes ; quaeque sunt generis istius :

2. Ut libertatem civilem, quam leges naturae ac civitatis reliquam fecerunt, contra vim potentum etiam imbecilliores salvam teneant favore et patrocinio legum. Unde et patriae, et herili potestati aliquando limites ponendi sunt ; neque permittenda coacta matrimonia, quae difficiles habere exitus solent.

3. Ferenda non sunt clandestina civium conventicula, eoque minus, quo majore pertinacia occultari volunt consilia sua, statuta, negotia ; *Omnis*

enim, qui male agit, odit lucem: et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus: quia in Deo sunt facta (a).

(a) Joan. III. 20. 21. Martin. posit. de jur. civil §. XCVIII. et seq Schrodt. syst. jur. publ. univers. p. II. c. IV. Sonnenfels princip. politiae. n. 59. 60.

CCXXII. Ut ab externis hostibus tuta sit civitas, pro temporum ratione saepe locum habet illud effatum servatoris: *Cum fortis armatus custodit atrium suum in pace sunt ea, quae possidet* (a). Quapropter pacis studio bellum apparandum est. Hinc dubium non est, quin media ad eum finem necessaria penes summum imperium civile sint.

1. Ceu jus instruendi arma, adornandi armamentaria; jus legendi ac conscribendi milites, tum terrestres, tum navales; tum lectos, id est, cives vi subjectionis civilis ad militiam adscitos (*b*), tum stipendiarios seu conductitios, qui mercede conducuntur. In cujus juris usu pacta singularia, dein humanitas, et ratio temporis ac necessitatis spectanda sunt. Eodem pertinet jus ordinandi disciplinam militarem, jus erigendi granaria et aeraria militaria, jus assignandi hospitia militum personalia; quod vocant jus metationis.

2. Jus fortalitii, seu munimenti, quod securitati publicae inservire, hostemque repellere valet; eumque in finem a subditis exigendi operas, collectas, etiam fundos etc.

(a) Luc. XI. 21.
(b) I. Reg. XI. 7. 8.

CAPUT VI.

MULTIPLEX INTER RES CIVILES ET ECCLESIASTICAS DIFFERENTIA. SUNT TAMEN MOMENTA GRAVISSIMA, ITEMQUE MEDIA AC JUSTI MODI, QUIBUS POTESTAS CIVILIS ATTINGIT NEGOTIA RELIGIONIS.

ARGUMENTUM.

§. CCXXIII. Differentia inter societatem civilem, et ecclesiam Jesu Christi. CCXXIV. Beatitas terrena. CCXXV. Cum detrimento religionis male quaesita. CCXXVI. Tituli, ex quibus imperans religionem cordi et curae habere debet. CCXXVII. Binae generales ea de re animadversiones.

CCXXIII.

Quae de origine ac notione civitatis, de natura imperii civilis, de objectis ejusdem imperii adhuc dicta sunt, et ex communi prope actorum sententia dicta sunt, ea, obsecro, memoria breviter repetat, quisquis de juribus potestatis sacrae et profanae, atque inprimis de recentissimis quorundam scriptorum opinionibus, ex veteri protestantium penu depromptis, rectum ferre judicium avet. Finem civitatis, nempe internam et externam securitatem, ex qua ejusdem origo, et indoles civilis imperii pendet, capite proxime praecedenti declaravi. Eum in finem imperans tributa exigit a subditis, et in aerarium refert; eundem in finem constituit officiales, id est, consiliarios et ministros, aut integra officialium collegia instituit: utitur inspectione, fert leges, judicia dat, vim coactivam seu gladium exerit in homines facinorosos et contumaces. In his omnibus nihil inest, quod supra naturam sit, quod non aeque imperanti idololatrae,

quam christiano conveniat : nihil in his omnibus juris sacri vel ecclesiastici deprehendes, si totam imperii civilis amplitudinem excusseris. Neque id dico, religionem in postremis curis esse debere imperantibus; imo nihil est, quod, si se, si cives, si summum Deum ament, magis cordi esse oporteat ac religionis conservandae, protegendae, ornandae, et propagandae studium. Id ut ordine quodam diducam, faciam, quod alii catholici rerum publicarum tractatores in usu habent, ut naturam ac proprietates verae Religionis, et ecclesiae romano-catholicae, a theologis nostris invicte demonstratas instat lemmatis summam, paulo accuratius easdem expositurus in jure publico ecclesiastico. Unde multiplex differentia religionis, ac boni civilis, ecclesiae et civitatis, imperii sacri et profani, ad sequentia capita revocari potest.

1. Differunt origine. Civitas aliarum temporalium societatum more ex pacto libero sociorum est: ecclesia ex lege et institutione Dei ac Domini Nostri Jesu Christi, qui per Spiritum sanctum *posuit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo* (a). Illa ergo societas pactitia, voluntaria, terrena ac humana est; haec vero legalis, necessaria coelestis, ac divina (b). Origo imperii civilis est a Deo, ut auctore naturae, neque naturae ordinem ac limites transcendit: origo imperii ecclesiastici est a Deo, ut collatore gratiae supernaturalis, proindeque longe altioris ordinis, quam ut cum re ulla temporali in comparationem venire, aut pretio comparari possit.

2. Finis civitatis et imperii civilis est securitas interna et externa, ad vitae quietem ac tranquillitatem (c). At finis ecclesiae, et imperii sacri est sanctificatio animarum, ac beatitas sempiterna, cultus ac gloria supremi Dei longe nobilior, quam quae naturae viribus vel optari, nedum obtineri

possit. Fini supernaturali media pariter supernaturalia respondere necesse est; qualia in potestate civilis imperantis non sunt. Fini praestantiori inferiorem cedere, rationis et naturae lex est (d).

3. Uti inter finem utriusque societatis et potestatis sacrae et profanae; sic inter media, per quae finis obtinetur, maxima discrepantia est: media determinantur per leges, aliave potestatis exercitia, ergo in his quoque necesse est diversitatem intercedere, uti et inter objecta potestatis, ac exercitii ejusdem.

4. Potestas utraque sacra sive ecclesiastica et profana seu civilis in suo genere summa est; quia neutra subordinatur alteri: itemque altera ab altera est independens, eo ipso, quod utraque per se et in se spectata, sit summa et ordinis diversi (e). Simul et civitas et ecclesia societas visibilis est, et inaequalis; multis tamen praerogativis non tantum ratione praecellentis finis, sed et insignium proprietatum eminet ecclesia; quippe una est unitate fidei, doctrinae, capitis: *sancta* est in fide ac disciplina; sanctosque identidem efficit insignes *catholica* et duratione temporis et propagatione per orbem; denique *apostolica* est, dum inde ab apostolis et successionem sacerdotum et doctrinae depositum non interrupta serie traditum exhibet.

(a) Act. XX. 28.
(b) Hebr. XII. 22. 23. 24. I. Joan. I. 8.
(c) I. Timoth. II. 2.
(d) §. XXII. (e) §. LXIII.
(e) Notoria haec catholicorum doctrina est. Synops. Juris eccl. Viennens. §. XLVII. et XLVIII. Riegger inst. jurispr. eccl. p. I. §. I. C. Schrodt in systemat. jur. publ univ. p. II. c. V. §. IX. L. B de Kreittmayr jur. publ. univ. §. 30. Testimonium ex protestantibus perhibet Cl. Putter in instit. juris publ. german. §. 431. De hoc dogmate magna constantia disseruit illustriss. Archiep. paris. de Beaumont in instruct. Pastorali de auctoritate ecclesiae, his verbis exorsus: „Ecclesia, carissimi fratres, nec variare unquam po-

„ test in sua doctrina, nec spoliari potestate spirituali si-
„ bi a domino concessa. Nec deceptarum illusio mentium,
„ nec politici fines, nec opinionum humanarum inconstan-
„ tia, nec speciosus praetextus conservandae tranquillita-
„ tis publicae fucum unquam facient sponsae Jesu Christi.
„ Nec humiliationes aut relegationes suorum ministrorum,
„ nec illorum supplicia, et ipsa mors intrepidum ejus ani-
„ mum unquam movebunt. Semper conservare sciet verita-
„ tum aeternarum depositum, et tueri auctoritatem sa-
„ cram, quam a divino suo sponso accepit.

CCXXIV. Nemo est vir sapiens, qui non maximi faciat eum, quem civile imperium obtinet finem, nempe tranquillitatem, pacem, securitatem, rerumque earum, quae ad vitae necessitatem, atque etiam commoditatem quandam ac jucunditatem necessariae sunt, sufficientiam. Neque enim hostium tantum externorum, aut latronum furumque metus, sed inopiae quoque timor beatitatem vitae perturbat: *veniet tibi quasi viator, egestas et pauperies quasi vir armatus* (a). Haec vitae civilis beatitas uti rerum, ex qua pendet, copia, affluentia, aut mediocritas, multiplices gradus in se habet; relate ad finem religionis suum ordinem ac veluti locum nanciscitur. Unde duplex error existit valde perniciosus; quando perfectio beatitatis terrenae ita extollitur, quasi summa rerum omnium ad hominis officia pertinentium in eadem consisteret; dein quando cum detrimento religionis, divinique cultus et sempiternae animorum salutis homines felices esse aut jubentur, aut ipsi appetunt. Deceptricem ideam, quam sibi nonnulli de civilis status beatitate effingunt, ex sacro codice exscribam:

1. Quae est ista beatitas hominum? *Sicut erant in diebus ante diluvium, comedentes et bibentes, nubentes, et nuptui tradentes, et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes; ita erit et adventus filii hominis* (b). *Corrupta est terra, et repleta est iniquitate* (c). *Videntes filii Dei filias hominum,*

quod essent pulcrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerent (d). *Vidit Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore* (e).

2. Quae est ista beatitas? Qualis in Sodoma fuit post diluvium: *Ecce haec fuit iniquitas* (non felicitas) *Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus: et manum egeno et pauperi non porrigebant, et elevatae sunt, et fecerunt abominationes coram me* (f). *Quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis: quorum filii sicut novellae plantationes in juventute sua. Filiae eorum compositae: circumornatae, ut similitudo templi: promtuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. Oves eorum foetosae, abundantes in egressibus suis: boves eorum crassae. Non est ruina maceriae, neque transitus. Beatum dixerunt populum, cui haec sunt. Beatus populus, cujus dominus Deus ejus* (g).

3. Quae est ista beatitas? *Erat dives induebatur purpura et bysso, epulabatur quotidie splendide et mortuus est, et sepultus in inferno et clamans dixit: crucior in hac flamma: et dixit illi Abraham, recordare, quia recepisti bona in vita tua* (h). *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit, et cogitabat intra se dicens: quid faciam; quia non habeo, quo congregem fructus meos? et dixit: hoc faciam: destruam horrea mea, et majora faciam, et illuc congregabo omnia, quae nata sunt mihi, et bona mea, et dicam animae meae: anima habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: stulte, hac nocte animam tuam repetent a te: et quae parasti, cujus erunt? Sic est, qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives* (i).

4. Quae est ista beatitas? *Omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentiae oculorum, et superbia vitae, quae non ex patre, sed*

ex mundo est : et mundus transit , et concupiscentia ejus (k).

5. Quae est ista beatitas ? nempe ea , quae homines facile ab honestate abducit , et ad flagitia pertrahit : *incrassatus , est dilectus et recalcitravit incrassatus , impinguatus , dilatatus dereliquit Deum factorem suum* (l) . De Ozia sic proditum est : *Cum roboratus esset , elevatum est cor ejus in interitum suum , et neglexit dominum Deum suum ; ingressusque templum domini adolere voluit incensum* (m) . *Prosperitas stultorum perdet eos* (n).

6. Quae denique est ista beatitas , quam saepe probi cum improbis communem habent, aut hi prae illis potiorem , pingnioremque (o) ? quamquam in die vindictae deplorabunt homines caeci (p) ?

(a) Prov. VI. 11.
(b) Matth. XXIV. 38, 39.
(c) Gen. VI. 11.
(d) Ibid. v. 2.
(e) Ib. v. 5.
(f) Ezech. XVI. 49. 50.
(g) Psal. CXLIII. 11.
(h) Luc. XVI. 19.
(i) Luc. XII. 16.
(k) I. Joan. II. 16
(l) Deut. XXXII. 15. expendantur bona praecedentia v. 13. et mala sequentia v. 19. seq.
(m) II. Paralip. XXVI. 16.
(n) Prov. 1. 32.
(o) Jerem XII. 1. Job. XXI. 7. Habac. I. 1. 4. 13. et II. 23. Psalm LXXII. 2.
(p) Sap. V. a v. 2. Istiusmodi de beatitate vanas opiniones graphice exprimit S. Augustin. l. II. de civit. Dei. c. 20. ,, Tantum stet respublica , inquiunt, tantum floreat copiis ,, referta , victoriis gloriosa : vel , quod est felicius ; pace ,, secura sit , et quid ad nos ? etc.,,.

CCXXV. Qui caducam felicitatem civilis status, de qua dictum mox est , prae quam par est , extollunt , atque in ea summam humanarum rerum collocant , fere non id faciunt sine detrimento religionis , divinique cultus , ac neglectu beatitatis ae-

ternae; de qua re exempla proferam ex sacro codice:

1. Jeroboam timuit, ne, si avulsae tribus Jerosolymam redirent religionis causa, a fide sua desciscerent, et Roboamo adhaererent; *et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, et dixit eis: nolite ultra ascendere in Jerusalem: ecce Dii tui Israel. et factum est verbum hoc in peccatum. Ibat enim populus ad adorandum vitulum* (a).

2. Rex novus Aegypti causam publicam regni et rationem status praetendit, ob quam Israelitae contra omne jus ac fas opprimi deberent. *Filii Israel creverunt, et quasi germinantes multiplicati sunt. — Surrexit rex novus super Aegyptum — et ait ad populum suum: Ecce populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur: et si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris expugnatisque nobis egrediatur de terra* (b)! Eventus hujus consilii politici notus est. *Non est ista sapientia de sursum descendens, sed terrena, animalis diabolica* (c). Extrema Judeorum impietas necem filii Dei decernentium, causam publicam et rationem status causabatur; *Si dimittimus eum* (Jesum) *sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem* (d). *Temporalia perdere timuerunt*, inquit s. Augustinus (e), *et vitam aeternam non cogitaverunt, ac sic utrumque amiserunt.*

3. Gallio proconsul Achajae, cum Paulus causam dicere, et contra accusatores suos de religione disserere aggrederetur, dixit ad Judaeos: *Siquidem esset iniquum aliquid, aut facinus pessimum, o viri Judaei, recte vos sustinerem. Si vero quaestiones sunt dè verbo, et nominibus et lege vestra, vos ipsi videritis: judex ego horum nolo esse* (f). Non gravitatem negotii, sed potius levitatem obtendit, cur audientiam neget; ac temporalibus rebus immersus,

quae ad fidem ac religionem spectant, pro Logomachiis habet. Simile est, quod *disputante Paulo de justitia et castitate et judicio futuro*, *Felix provinciae praeses* tanquam gravioribus curis distentus respondit: *quod nunc attinet*, *vade*: *tempore autem opportuno accersam te*: *simul et sperans*, *quod pecunia ei daretur a Paulo*, *propter quod et frequenter acersens eum*, *loquebatur cum eo* (*g*). Sic hominibus amore pecuniae et temporalium rerum captis omnia potiora sunt, quam salutis et religionis negotium; nec aliud colligi potest ex causa coram Festo et Agrippa rege perorata; ac Festus quidem ad Paulum, res serio eaque contentione, qua oportebat agentem, *insanis*, inquit, *Paule*, *multae te literae ad insaniam convertunt*. Agrippa joco, ut apparet, respondit: *in modico suades me christianum fieri* (*h*).

(a) III. Reg. XII. 28. 30.
(b) Exod. I. 7.
(c) Jacob. III. 15.
(d) Joan. XI. 48.
(e) Tract. 49. in Joan.
(f) Act. XVIII. 14. 15.
(g) Act. XXIV. 15. 26.
(h) Act. XXVI. 24. 28. complura exempla affert Bossuet. politic. l. VII. c. V.

CCXXVI. De segregatione utriusque potestatis, ecclesiasticae et civilis, ac de justis limitibus dictum est, intra quos contineri studium procurandae publicae felicitatis debet. Nunc igitur, cum imperans civilis ob eam potestatum diversitatem minime negligere res divinas debet, exponendi tituli sunt, seu rationes, quae ejus de religione curam esse justam ac debitam ita ostendant, ut non involet in jura ecclesiae, neque noceat religioni, cui mederi, aut gratificari cupit.

1. Quia finis rerum omnium, atque universae creationis ac gubernationis illustratio est divinae gloriae; dubitari non potest, quin imperium civile, quod summum, maximeque splendidum est inter res omnes terrenas, eumdem in finem institutum et collatum sit. Igitur illustrandae, atque ab offensis, omnique impietate vindicandae gloriae summi Dei prae ceteris studeat imperans oportet. Id, quod ex naturalibus erga Deum officiis cuivis naturae intelligenti creatae, ac singulis pro virili parte, statuque et conditione omnino praestandum est, nempe accommodate ad facultatem moralem et physicam, quae in imperante ex facultatibus omnium subditorum coalescit. Finem ergo praecipuum atque ultimum sectantur principes; dum pro religione leges dant; *quando imperatores veritatem tenent, pro ipsa veritate contra errorem jubent*, inquit s. Augustinus (*a*). Officio naturali erga Deum non satisfacit, qui suam voluntatem voluntati et ordinationi divinae praefert, etsi pietatis et religionis specie praeferat; exemplo est Saul rex primus Hebraeorum, qui mandatum divinum pietatis specie atque obtentu negligens, gravissimam reprehensionem ac poenam incurrit: *Quia projecisti sermonem Domini, projecit te Dominus, ne sis rex. — Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius, ut obediatur voci Domini? Melior est enim obedientia, quam victimae, et auscultare magis, quam offerre adipem arietum* (*b*).

2. Principes terrae velut primarii ministri sunt summi Dei; *cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis*, inquit de iisdem rex ipse sapientissimus (*c*); et doctor gentium de summo principe temporali loquens, *Dei minister est*, inquit (*d*). Itaque imperantes imperium non tanquam absolute suum, sed tanquam a supremo rege tempore quodam sibi delegatum obtinent, nihilque magis cavere debent, quam ne contra voluntatem, ac fines et qua-

si leges fundamentales ab eodem constitutas quidquam agant. Porro quas fundamentales leges orbi dederit summum Numen, ignorare non potest, qui duas discretas ab eodem potestates institutas cogitat; nam valde gravia sunt, quae Sapiens addit: *Nec custodistis legem justitiae, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende et cito apparebit vobis, quoniam judicium durissimum his, qui praesunt, fiet* (e). Hoc ministerium regum ad bonum ecclesiae pertinere, ab Isaia propheta praedictum est: *Aedificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi* (f). Id, quod ab eodem propheta, alio etiam manifestatum est loco, dum reges ecclesiae nutritios, non dominatores vaticinatus est (g). *Pertinet hoc ad reges seculi christianos*, inquit Augustinus, *ut temporibus suis pacatam velint habere matrem suam ecclesiam* (h).

3. Finis proximus imperii civilis est securitas praestanda omnibus, qui in civitate jure degunt; qua pertineat ad personas, ad honorem, ad bona et quaevis jura ab injustis vexationibus, fraudibus, et vi defendenda. Personas, honorem, bona ecclesiae et ministrorum ejus ab hac defensione eo minus excludi posse manifestum est, quo propius eadem ad cultum supremi Dei referenda sunt. Dei enim causa in his agitur, ac tum maxime, quando delicta coercentur, quibus Dei honor proxime, ac divina perfectio impetitur: ceu blasphemia, idololatria etc. atque hoc securitatis jus attingunt verba s. Leonis P. ad Pulcheriam Augustam ita scribentis: *Spero adfuturam misericordiam Dei, ut cooperante clementia vestra pestiferi erroris* (eutychiani) *possit morbus auferri: ut, quidquid ipso inspirante atque auxiliante potuerit fieri, cum vestrae fidei laude peragatur; quoniam res humanae aliter tutae esse non possunt; nisi, quae ad divinam confessionem pertinent, et regia et sacerdotalis defendat auctoritas* (i). Qui sectariorum fraudes et occultas machina-

tiones ; qui apertam eorundem vim furoremque ; qui erroris serpentem contagionem novit, aut ex historicis monumentis animo repetierit, dicet cum Lipsio : *Nos principi in ecclesiam ipsam nihil juris damus: atque hoc volumus tantum, ut vim, fraudes, turbas et externa haec mala ab ea arceat : et quod in ipso est, pacata sacra praestet, et quieta. Nonne qua christianus velle debet, qua princeps est, potest* (*k*) ? Si segregatas extra civile imperium familias cogites, singuli patresfamilias reprimendae impietati ac violentiae hominum, Deo et ecclesiae rebellium, haud sufficerent; unde pacto quodam vires suas et communia in religionem studia unire cogerentur. Atque hoc est, quod posito nunc quidem communi imperio, imperantis officium est. Uti vero singuli patresfamilias nihil juris haberent contra ordinem hierarchicum a Deo institutum, atque ab omni terrena potestate segregatum, sic iidem nihil etiam juris contra eundem ordinem in imperantem transferre potuerunt. Si posito naturali statu jus determinandi modum rationemque divini cultus, item offerendi Deo sacrificia, designandi ad id munus sacerdotes, et instituendi caeremonias penes patresfamilias futurum fuisse cogites; manifestum est, per ecclesiae et ordinis hierarchici institutionem a Deo factam istiusmodi jus penitus cessasse, neque introducto postea imperio in imperantem transiisse. Posita hac eadem ecclesiae et ordinis hierarchici institutione divina, non cessat, imo crescit obligatio patrumfamilias adstringendi suos ad observandas leges ecclesiae, et ad jura ordinis hierarchici agnoscenda, quin ob eam causam verum quoddam jus circa sacra arrogare sibi possint; cum totum id, quod facere possunt, ac debent, ex naturalibus erga summum Deum officiis tum absolutis, tum hypotheticis in statu religionis revelatae derivetur.

4. Alia est gravissima ratio, cur imperanti religio cordi esse ac curae debeat; nempe vis *exempli*,

quo dici non potest, quantum aliorum animi ad pietatis religionisque studium incitentur; ac si omnibus dictum est a divino servatore: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in coelis est* (*l*): id speciatim sibi dictum imperans existimet, in cujus sensa et opera tum ministrorum sive inferiorum magistratuum, et officialium civitatis, tum subditorum omnium oculi atque animi intenti sunt, nempe *secundum judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea* (*m*). Unde non multum, nec saepe a vero abludunt verba Aeneae Sylvii, qui tum imperatori Friderico III. a secretis erat, ita scribentis: *Omnes hanc fidem habemus, quam nostri principes, qui si colerent idola et nos coleremus, et non solum papam, sed etiam Christum negaremus* (*n*).

5. Maxime vero imperanti dispositio divinae providentiae pro oculis habenda est, a qua dispensatio regnorum ac scissio, stabilitas eorundem ac subversio, fides ac fidelitas subditorum, sors principum, ac fortuna civitatum pendet, ita ut ob injustitiam, ac impietatem, divinaeque religionis neglectum gravissime affligantur civiles status, turbentur, scindantur, evertantur. Id extraordinariis eventibus supremum numen patefecit, quemadmodum in libris V. T. memoriae proditum est, nec vero ei dispositioni vis ulla aut humana prudentia refragari, aut obicem ponere unquam potuit (*o*): *Haec dicit Dominus: non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis* (*p*). *Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum* (*q*).

(a) Epist. 166. relatus a Gratiano, in c. imperatores 48. XI. q. 3.
(b) I. Reg. XV.
(c) Sapient. V. 5.
(d) Rom. XIII. 4.

(e) Sap. VI. 5. 6.
(f) Isa. LX. 10.
(g) Isa. XLIX. 23.
(h) Tract. 11. in Joan.
(i) Epist. LX. edit. Ballerin. Gratian. c. res autem 21. XXIII. q. 5.
(k) Adversus dialogistam c. II.
(l) Matth. V. 16.
(m) Eccli. X. 2.
(n) Epist. 54. ad Gaspar. Schlik imperatoris Cancellarium.
(o) Deus pro beneplacito imperia et regna dispensat. I. Reg. X. 1. ibid. XVI. 1. item IV. Reg. IX. 6. Jerem. XXVII. 5. 6. 7. Regna scindit, aufert, subvertit. I. Reg. XX. 26. 28. III. Reg. XI. 31. ibid. XXI. 1. 2. 3. et ib. XIV. 15. 16. IV. Reg. IX. 8. Daniel. V. 1. Populos in fide conservat. Ps. CXLIII. 2. I. Reg. X. 26. IX. Reg. IX. 12. 13.
(p) Jer. IX. 23.
(q) Prov. XXI. 30.

CCXXVII. Satis, opinor, rationes fundamentales officiorum explicatae sunt, quibus imperantes, qua imperantes, Deo et religioni adstringuntur (a). De juribus eorum, et officiis specialibus circa singulares religionis et ecclesiae causas ante tractari haud potest, quam earundem causarum indoles ac diversae relationes perspectae sint: neque etiam matura et tempestiva videbatur hoc loco confutatio earum hypothesium, quas recentiores scriptores quidam ad potestatem ecclesiae et ordinis hierarchici methodice eludendam ac subvertendam confinxerunt.

(a) De officio imperantis, qua talis accurate disserit s. Augustinus epist. 50. ad Bonifacium Comitem: „ Quomodo „ ergo, reges, Domino serviunt in timore (reges), nisi ea, „ quae contra jussa Domini fiunt, religiosa severitate pro„ hibendo atque plectendo? aliter enim servit, quia homo „ est, aliter, quia etiam rex est. Quia homo est, ei „ servit vivendo fideliter: quia etiam rex est, servit „ leges justa praecipientes, et contraria prohibentes con„ veniente rigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias IV. Reg. „ XVIII. 4. Josias IV. Reg. XXXIII. 4. 5. Rex Ninivitarum „ Joan. III. 6. Darius, Daniel. XIV. 21. Nabuchodonosor, „ Dan. III. 96. - In hoc ergo serviunt Domino reges, in

„ quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, „ quae non possunt facere, nisi reges. „ Idem erudite ostendit Petrus Damiani l. VII. epist. III. ad Henricum IV. Huc etiam spectant verba concilii troslejani, quod a. 909. celebravit Heriveus archiepiscopus rhemensis c. III. „ Haec ita „ post primam sanctorum patrum, duce Sancto Spiritu, „ ordinationem, ac deinde post canonicam de his auctori„ tatem, a prioribus imperatoribus et regibus decreta et „ custodita fuerunt. Et quousque privilegia sunt servata sta„ tus ecclesiastici, profecit in augmentum conservatus a „ Deo status regni. At postquam haec caeperunt parvi pen„ di, labefactus de die in diem, et jam pene in nihilum „ redactus est ille, qui quondam florebat, vigebatque, „ status hujus regni: et ita inolevit malum, quod a tran„ sactis retro caeperat annis, ut jam principalis potestas „ putet sibi licere, secus quam auctoritas divina se habeat, „ in causas ecclesiasticas prosilire, et duce Sancto Spiritu „ statutum a patribus ecclesiae ordinem pervertere. „ Harduin. t. VI. p. I. col. 512. in concil. aquisgranensi a. 836. c. III. De persona regis, filiorumque et ministrorum multa in hanc sententiam ex antiquis patribus disseruntur; quale est illud ex s. Fulgentio: „ Magis christianum regitur, „ ac propagatur imperium, dum ecclesiastico statui per „ omnem terram consulitur, quam cum in parte quacun„ que terrarum pro temporali securitate pugnatur. „ Hartzheim t. II. concil. germ. ad an. 836. p. 84.

CAPUT VII.

SECURITAS INTERNA ET EXTERNA CIVITATIS CONSERVARI NON POTEST SINE SUMTIBUS; QUOS SUBDITI, QUANTUM OPUS EST, CONTRIBUUNT IN USUS PUBLICOS.

ARGUMENTUM.

§. *CCXXVIII. Causae et fines publicarum expensarum. CCXXIX. Fontes, ex quibus hauriendae sunt. CCXXX. Jus imperantis exigendi tributa. CCXXXI. Obligationes praefectorum aerario. CCXXXII. Jus imperantis circa bona privata subditorum.*

CCXXVIII.

Necessitatem contribuendi in usus publicos ex fine civitatis, nempe ex tranquillitate, ordine, securitate, recte derivavit Justinianus Imp.: *Una haec res*, inquiens, *potentiae nostrae studio est, ut provinciae et bonis gubernentur legibus, et tuto inhabitentur: neque non ex praesidum justitia fructum capiant, et tributa publica sine querela inferantur; neque enim aliter conservare licet rempublicam, nisi pientissimae praestationes importentur in publicum, ex quibus 1. et militares nutriuntur copiae, ut resistatur hostibus, et per agros ac urbes aguntur excubiae. 2. Perfruuntur item reliqui ordines attributis sibi salariis. 3. Reparantur quoque muri et urbes. 4. Denique omnia alia proveniunt, quae communem subditorum utilitatem concrescunt* (a). Quadruplex hic contributionum causa assignatur.

1. Stipendia militum; nam *quis militat suis stipendiis unquam* (b)? eodem spectant sumtus pro annona, in fortalitia etc.

2. Salaria officialium reipublicae, qui publicis muneribus distenti juste petunt congruam sustentationem; *dignus est enim operarius merce sua* (c).

3. Publica aedificia, ceu muri, viae, portus etc. *publica balnea, spectacula, aliaque omnia, quae ad delectationem subditorum inventa sunt* (d), *ut quae ab illis contribuuntur, partim in ipsos, partim propter ipsos insumantur, et impendantur.*

4. Alia, quae communem utilitatem concernunt, ceu ob necessitatem extraordinariam; unde et tributa vel *ordinaria* censentur, vel *extraordinaria.* Ad ordinaria pertinet sustentatio imperanti dignitatis respondens; quamquam in hunc finem fere assignata ubique sint certa bona ad Augustum canonem pertinentia, quae *bona coronae et domania* appellantur: a quibus distinguenda sunt ea, quae imperantis titulo privato, ceu ex haereditate, contractu propria facta sunt et *patrimonialia*, *dominica*, vel *dominicalia*, *res aut proprietas dominicalis*, *sacrum domicum* in VV. monumentis vocantur. Carolus *proprium nostrum* vocat (e). Ad istiusmodi bona respexisse videtur Justinianus, quando de tributis asseveravit: *nobis autem prorsus nihil inde praeter istarum rerum curas habere contigit, non tamen eas mercede vacuas, quum magnus ille Deus et Salvator noster Jesus Christus, magnitudine clementiae suae permultis propter hoc nos bonis remuneretur* (f). Undecunque sumtus suppeditentur, dubium non est, imperanti civili magnificentiam quandam, decoremque et splendorem externum justissimis de causis tribui, ob quas sacrae literae Salomonis magnificentiam accurate describunt (g). Splendorem hunc externum componi posse cum demissione animi ac modestia, docuit regina Esther.

5. Ex his diversae bonorum denominationes explicatum habent: sunt 1. bona *privatorum*, ac singulorum; ad quam classem non modo collegiorum, ac universitatum bona, sed etiam propria ac patri-

monialia principum pertinent; etsi haec potiore jure gaudeant. 2. Bona *publica*, eaque duplicis generis: sunt enim, quorum proprietas est omnium, usus singulorum; ceu pontes, viae, publica balnea, theatra. Sunt alia, quorum usus non singulis, sed universis competit, idque vocatur *patrimonium civitatis*, in quo et bona cameralia, seu bona coronae sunt. Fiscum antiqui vocitabant pecuniam imperatoris: aerarium vero pecuniam publicam et imperii, eratque aerarium populi, fiscus principis; fisci verbum a *fiscis* seu spotulis ductum est. Fiscum enim interpretantur cophinum vel sportam, docente Antonio: *Sportae, sportulae, sportellae munerum sunt receptacula: fisci, fiscinae, fiscellae sunt utensilia ad majoris summae pecunias capiendas: unde, quia major summa est pecuniae publicae, quam privatae; factum est, ut fiscus pro pecunia publica, et inde confiscare dicatur* (h). Ad fiscum igitur referuntur, quae sustentandae dignitati imperantis ejusque aulae destinata sunt: praedia assignata eum in finem vocantur *domania*: strictissime fisci nomine veniunt multae et confiscationes: in sensu lato, bona jacentia et adespota, quae in civitatis territorio sita, nec tamen singillatim occupata sunt, sed per *universitatem* sive *longa* manu a principe censentur occupata. Huc referunt montes, loca deserta, fluvios, thesauros; mare adjacens seu angustis finibus inclusum, jus forestale, jus minerale, jus salinarum etc. Verbo quidquid in dominio vel possessione singulorum non est, imperantem longa manu apprehendisse fingunt, praesertim quia ex istiusmodi subsidiis debita ejus dignitati sustentatio eidem obtingit citra singulare privatorum incommodum, adeoque modo faciliore, quam si de suo quisque contribuere cogeretur.

(a) Novell. CLXI. c. 2.
(b) I. Cor. IX. 7.

(c) Luc. X. 7.
(d) Justinian. novell. XLIX. c. 2.
(e) Capitular. l. IV. c. 34. de istiusmodi boni in c. Just. l. VII. extat tit. XXXVIII., ne rei dominicae vel templorum vindicatio temporis praescriptione submoveatur.
(f) Cit. novell. XLIX. c. 2. in fin.
(g) Numerus ministrorum Salomonis, ejusque opes describuntur III. Reg. IV. Regia Salomonis, domus, saltus Libani, domus reginae ibid. c. VII. classis missa in Ophir. c. IX. Adventus et admiratio reginae Sabae ib. c. X. et II. Paralip. IX. Urbes a Salomone aedificatae II. Paralip. VIII. Templum vero, cujus magnificentia Salomonis nomini immortalitatem dedit, describitur III. Reg. c. V. VI. VII. VIII.
(h) Gail. l. I. obs. 20.

CCXXIX. Fontes, ex quibus pecuniae ac subsidia profluunt ad hasce ferendas publicas expensas, pro regionum ac temporum ratione varii sunt;

1. Ceu commercia ac navigatio; quemadmodum de Salomone proditum est (*a*).

2. Agricultura et res pecuaria (*b*). Unde factum, ut Abram etsi ignorasset auri argentique mineras, valde dives esset in possessione auri et argenti (*c*).

3. Spolia et exactiones a populis et regibus debellatis redactae (*d*).

4. Tributa, quae a subditis dantur, et ob eam causam subjectionis argumenta sunt. Tributi nomine latius sumto quaevis pensio designatur, quae ad communia onera sustinenda persolvitur, ac vectigalia quoque continet. Stricte vocantur tributa, quae de personis subjectis aut earum facultatibus, vel habito ad personas et bona respectu solent exigi; hinc alia sunt *personalia*, vel *capitalia*, eo quod capitibus imponantur nulla bonorum vel possessionum habita ratione (*e*); alia *realia*, etiam ab exteris solvenda, si bona immobilia in territorio possident: alia *mixta*. *Vectigalia* de mercibus exportatis vel importatis. *Gabella* de rebus venditis aut vendendis solvuntur. Quod singulari causa necessitate

extra ordinem exigi solet, *collectae* nomine venit. At enim tributorum, censuum, collectarum, uno verbo contributionum longe plura excogitata sunt nomina, ac plures tituli, quam recenseri facile omnes possint.

(a) III. Reg. IX. 26. et ibid. X. 11. 22. II Paral. VIII. 18. et ib. IX. 21.
(b) I. Paral. XXVII. 26. seq.
(c) Gen. XIII. 2.
(d) I. Paral. XVIII. 2. 6. II. Paral. IX. 13. 14. et ib. XXVI. 8. III. Reg. IV. 21.
(e) L. unic. C. de capitat. civium l fin. C. de muneribus et honorib. Ejusmodi tributum personale designatur nomine census Matth. XXII. 17. Ejus indicendi causa, imperium tenente Augusto, facta est descriptio universi orbis. Luc. II. 1.

CCXXX. De jure perfecto imperantis exigendi a subditis tributa, ac generatim contributiones tum ordinarias tum extraordinarias dubitari non potest; cum id ex ipsa subjectione et consociatione civili eruatur, ac proinde majestaticum sit, et ex jure imperii pendeat, contra ac in societatibus fit aequalibus, in quibus subsidia a sociis praestanda per modum pacti determinantur; idque jus imperantis in regula est absolutum, nisi ex legibus fundamentalibus limitetur; quapropter etsi audiendi essent subditi, vel ordines aut status provinciales, ut facultates subditorum innotescerent, neque ultra modum gravarentur subditi, tamen consensus eorundem, nisi, ut dictum, lex fundamentalis obstet, necessarius haud est. Magistratui subalterno jura majestatica non competunt; proindeque nec jus collectandi, nisi expressa concessione, aut privilegio imperantis, aut irruente necessitate ex voluntate praesumta, ut si urbs ab hostibus obsideatur. Saepe tamen magistratui subalterno datur jus subcollectandi; sive jus collectas ab imperante indictas inter cives, servata aequalitate aut justa proportione

distribuendi ; cum eidem inferiori magistratui vires ac facultates subditorum magis exploratae sint , ac tum quoque recursus ad imperantem negandus non est , si magistratus excedat limites suae potestatis. Cum hoc jure tributa exigendi conjunctum est jus , eadem administrandi , ac erigendi aeraria , et constituendi praefectos aerario. Similiter perspicuum est , eidem juri respondere obligationem perfectam et internam subditorum , tributa ac vectigalia praestandi , ita , ut in dubio de eorum justitia , praesumtio pro imperante stet (*a*). Juri ac justitiae tributorum multiplex e contrario respondet injustitiae genus ;

1. Si exiguntur potestate absoluta , quando non competit , nisi limitata potestas , et adstricta ad consensum vel consilium statuum provincialium.

2. Si immodicae sint exactiones , ac supra vires subditorum. *Qui vehementer emungit , elicit sanguinem* , inquit divinus Spiritus (*b*) : a quo et durities Roboami (*c*) improbatur : *dereliquit post me*(Salomon) *de semine suo , gentis stultitiam , et imminutum a prudentia Roboam , qui avertit gentem consilio suo* (*d*).

3. Quando justa proportio non servatur , aut contra datam fidem , ac jus quaesitum exiguntur ab iis , qui a praestatione immunes sunt. Cum Aegyptii fame pressi ipsi se venderent , ac servos darent regi , *emit Joseph omnem terram Aegypti vendentibus singulis possessiones suas prae magnitudine famis , subjecitque eam Pharaoni — praeter terram sacerdotum , quae a rege tradita fuerat eis : quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur , et idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas* (*e*).

Immodicarum exactionum fere immodicae profusiones causa sunt ; qua in re non modo principes peccant , qui , nisi approbantes haberent seu assentantes alios , limites potestatis suae raro transgrede-

rentur; sed in consiliarios injustitiae culpa recidit; qui vel corrupti auro, vel humano metu deterriti in oppressionem subditorum conspirant, nulla urgente, aut saepe dudum depulsa necessitate, non tamen remoto onere, cujus nulla jam justa causa suppetit. Atqui de censu, qui, cur solvi debeat, ignoratur, acute respondit pontifex, *quod census ignorantiae nec divinis nec humanis legibus invenitur. Oportet quippe, ut omnis census, ad quid, et quando persolvi debeat, praesciatur* (f).

5. Fit aliquando, ut qui bona oppignorata, vel in feudum tenent, contra pacti initi tenorem contributiones exigant, aut istiusmodi jus sibi arrogent, qui eodem penitus destituuntur: cum majestaticum sit, nec alteri, nisi si singularis titulus ostendatur, convenire possit (g).

(a) Rom. XIII. 5. 6. 7. Matth. XXII. 2.
(b) Prov. XXX. 33.
(c) III. Reg. XII.
(d) Eccl. XLVII. 27. 26. adde II. Paralip. XIII. 7. ubi Roboamus a filio et successore Abia rudis dicitur, et corde pavido.
(e) Gen. XLVII. 20. 22.
(f) C. pervenit 5. de censibus.
(g) C. innovamus 10. eod.

CCXXXI. Pecunias subditorum in usus publicos colligere, aut inferre in aerarium, ejusque rationes administrare, cum per se ipsum imperans haud possit, necesse est, ut alios ei negotio praeficiat. Istorum munus in se malum non est, neque, cum poenitentiam in Judea praedicaret Domini praecursor, publicanos sermone commotos officio suo jussit renunciare; sed id modo admonuit; *nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis* (a). Periculosum tamen, multisque injustitiae laqueis obnoxium id munus esse experientia docet, de qua re insignis auctor ita disserit: „ Qui ex inopi

„ familia ad publicum officium promotus mox lautius
„ convivari, delicatius bibere, pretiosius vestiri,
„ laxius habitare, impotentius lascivire, immode-
„ ratius ludere, avidius possessiones concupisce-
„ re, superbius honorum titulis inhiare, ineptius
„ sua prodigere deprehenditur; quis, amabo,
„ sumtus suppeditare praesumitur, nisi aerarium
„ publicum? — propriae intemperantiae accedit
„ saepenumero arrogantia, et fastus uxoris, libe-
„ rorum multitudo, amicorum copia, parasitorum
„ adulatio: his omnibus, ut ad mensuram immo-
„ deratorum affectuum satisfiat, non sufficiunt vul-
„ gares artes, nec levia furta. „ — Addit dein ad
controversas delapsus quaestiones: „ Nolo mentio-
„ nem facere de administratoribus publicam pecu-
„ niam malitiose intercipientibus et retinentibus,
„ contra quos agit lex julia de *residuis*: neque de
„ aliis non administrantibus, qui publicas pecunias
„ surripiunt, quos persequitur lex julia *peculatus*;
„ sed de iis solum administratoribus loquor, qui
„ nolunt quidem dolose fisco principis aut aerario
„ publico detrimentum inferre, rationesque acce-
„ ptorum et expensorum redituum accurate exhi-
„ bent: nihilominus interim, quamdiu pecunias
„ in manibus tenent, iis utuntur ad propria com-
„ moda, negotiando, emendo census annuos, prae-
„ dia etc. (*b*). „ De his accuratius agens sequentia
potissimum profert:

1. Leges graviter prohibent; ne collectores pe-
cunias diutius apud se retineant, aut mutuas ex ae-
rario sumant, aut ad alias necessitates sine subli-
mium potestatum jussione transferant, nisi malint
gravissima severitate suam licentiam coerceri (*c*).

2. Sunt administratores: qui pecunias aerario in-
ferendas, vel ad publicos usus et occurrentes ne-
cessitates expendendas, semper in promtu ratione
officii habere debent. Atque hi, si lucrum quae-

runt ex pecunia principis vel reipublicae, contra gravissimas leges et muneris sui obligationem delinquunt, omnique percepto lucro privari possunt, praecipue in casu, quo res frugiferae ex hac pecunia sunt emtae; potest enim fiscus eas cum lucris inde provenientibus vindicare vi legum, quae militi vel pupillo vel ecclesiae id permittunt. Omissa hac vindicatione villas emtas vel annuos census fieri ementis credo; cum iste plane non praesumatur gerere negotium principis, nec, ut ponitur, ad lucrum principis ex publicis pecuniis quaerendum obstringatur. Igitur lucrum, ex ejusmodi pecunia quaesitum, inita forsan societate cum mercatore, censetur ex propria industria partum, proindeque secundum vulgata juris principia transire in dominium administratoris; qui tamen gravis culpae et poenae reum se facit; quia interest reipublicae ejusmodi pecunias semper teneri paratas ob improvisos casus, in quibus vel principes ad communem utilitatem iis indigebit; vel administrator impotens reddetur ad eas ex aliis suis facultatibus compensandas (*d*).

3. Alia est conditio administratorum, seu eorum, qui gabellas, aliaque tributa exigunt, quique certo et destinato tempore rationes reddunt, et collectas pecunias, quas interim suo periculo tenent, non ante illud tempus aerario inferunt. Hos, ait cit. auctor, satisfacere videri, modo statuto tempore id praestent, neque ante id tempus dicuntur esse in mora: consequenter non obligantur ad interesse quantitatis non solutae. Quando autem interesse non debetur, longe minus potest peti lucrum, quod exactor fecit; cum illud suo proprio nomine tantum fecerit, et quidem, si velimus vere loqui, ex pecunia propria. Nam tales exactores videntur obligati ad pecuniarum restitutionem in genere, ita, ut periculum sit penes ipsos, si aliquo casu periret pecunia. Possunt igitur singulos

nummos in specie sumtos, tanquam proprios permutare, et ad quoscunque contractus impendere, modo facultates illorum eo se extendant, ut destinato tempore solutionem principi, vel reipublicae praestare possint: interim enim non possunt dici morosi; nam ille, qui habet dilationem a lege, non dicitur esse in mora (*e*).

(a) Luc. III. 13.
(b) P. Franc. Xav. Zech. de ambitu c. IV. sect. V.
(c) L. un. C. de auri publici persecut. l. 1. 2. 3. C. de his quae ex public. collat. etc.
(d) Conf. l. 8. C Justin. et l. 10. B. Theod. de jure fisci.
(e) Decius l. I. consil. 6.

CCXXXII. Tributa praestantur securitatis obtinendae causa; ea securitas non tantum personis subditorum, sed etiam bonis, quibus insidiantur iniquorum hominum manus, debita est. Quapropter jus imperantis exigendi tributa, vel providendi bono communi non ita extendi debet, ut omnia bona civium ac dominia absorbeat, vel quovis boni publici praetextu liberae dispositioni subjiciat (*a*); quasi relicto subditis tenui victu, ac vestitu cetera ad principem pertinerent, id quod fini civitatis, ac divinis humanisque legibus adversatur. De jure igitur imperantis circa privata subditorum bona sic videtur statuendum:

1. Interest reipublicae, ut a privatis bona acquirantur legitime, ut tuta conserventur et si ipsi velint alienare, recte alienentur. Igitur non quivis injustus, vel periculosus ac fraudibus obnoxius bona acquirendi retinendi vel conservandi modus ferri in civitate potest; recteque feruntur leges de forma ac modo contractuum, successionum ultimarum voluntatum: prodigis adimitur administratio bonorum: pupillis, minorennibus, furiosis dantur tutores et curatores etc.

2. Quatenus bona subditorum secundum leges civitatis acquiruntur, per easdem conservantur, ac defenduntur, eatenus s. Augustinus omnia jure imperatorum possideri dixit (*b*); agit enim contra donatistas, qui leges imperatorum culpabant, queis possideri bona ab haereticis interdictum fuerat; *recitemus*, inquit, *leges imperatorum* : *videamus*, *si aliquid voluerint ab haereticis possideri*. Si donatistae alias imperatorum leges probant, quibus per contractus, ac testamenta aliasque vias bona acquiruntur ac tenentur; necesse ait Augustinus esse, ut et illas probent leges, per quas haeretici ab acquirendis possessionibus excluduntur.

3. Si subditorum bona a furibus ac latronibus tuta esse vi legum debeant; potiore jure exigent, nequid a propriis magistratibus, judicibus et praefectis periculi et fraudis patiantur. *Erit absurdum*, inquit Justinianus (*c*), *si eos quidem*, *qui in vilibus capiuntur furtis*, *ipsi torquebunt*, (praesides provinciarum) *et non primitus*, *quiescunt*, *donec reddant furta* : *ipsi autem innoxii manserint*, *qui in maximis constituti fureint* —.

4. Siquid ex caussa necessitatis, vel publicae atque evidentis utilitatis, de bonis subditorum disponi ab imperante debeat, id non aegre dabunt subditi imperio eminenti, modo incommodum quoque ac damnum, si fieri possit, uti praetensum commodum, dividatur, et commune fiat.

(a) Nihil, inquit Leyserus, salutis vel utilitatis publicae obtentu frequentius, nihil etiam vanius; facillimum quippe reperire aliquid, quod saltem indirecte ad bonum publicum referatur. Vetus hoc sub Domitiano advocatorum artificium fuit: nec temere admittendum. Eadem facilitate fortassis dicas, salutem publicam poscere, ut fundi omnes privatis erepti fisco addicantur — Si hanc potestatem principi tribuis, nil tandem privatis relinquetur. Non sufficit itaque allegare salutem publicam; audiendi sunt subditi, probanda necessitas, caussa cognoscenda. V. L. B. de Kreit-

tmayr animadvers. in cod: maximil. p. *I*. c. II. §. VI. n. 5. et jus publ. univ. §. 31.

(b) Tract. VI. in c. I. Joan. relat. in c. quo jur. 2. Dist. VIII.

(c) Nov. XIII. c. 10.

CAPUT VII.

ALIUD MEDIUM, QUOD OBTINENDO CIVITATIS FINI NECESSARIUM EST, CONSISTIT IN CONSILIIS ET MINISTERIIS OFFICIALIUM EIUSDEM.

ARGUMENTUM.

§. CCXXXIII. Necessitas consiliariorum et ministrorum in statu civili. CCXXXIV. Jus imperantis eos diligendi. CCXXXV. Et constituendi ac conferendi dignitates. CCXXXVI. Obligatio praeferendi digniores. CCXXXVII. Variae viae perveniendi ad munera et dignitates. CXXXVIII. Dimissio officialium. CCXXXIX. Eorum obligationes, Ambitio.

CCXXXIII.

Status personae, quo certis negotiis dare operam, eaque obire perfecta obligatione adstringitur, *munus* dicitur, aut officium, utpote quod ex obligatione provenire intelligitur. Officia vel *privata* sunt, ceu tutetal, curatela etc., vel *publica*, uti aut privatae rei, aut publicae administrationem contingunt. Publicorum officiorum genus duplex constitui solet: aliud in consiliis dandis, aliud in ministerio exhibendo situm est: Unde et consiliarii sunt, et ministri.

1. Rerum etiam privatarum ad singulos pertinentium, multoque magis civilium varietas, multitu-

do, gravitas et obscuritas, dein angustiae, infirmitas, ac frequens perturbatio humanae mentis necessitatem consilii et petendi et suggerendi affert. Nemo enim unus omnem scientiam mente complectitur ad gerenda civilia negotia necessariam, neque sat acuminis habet pervidendis et extricandis incertis casibus vel providendis futuris eventibus, neque usu et experientia rerum ita pollet, ut non alii aeque in aliis experti rebus ac negotiis ex praeteritis constituere de futuris saepe possint. Ob hunc, credo, multiplicem usum maxime dictum fuisse: *ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia* (a). Moyses quidem, etsi omni abundaret scientia Aegyptiorum, Jethronis consilia audiit, et sapientissimus regum cor docile efflagitavit a Deo ne suo pertinaciter adhaereret sensui; et David, cum prae, quam oportet, indulgeret dolori ob necem Absalonis, consilio Joabi paruit; nec fere, ut aliorum obtemperemus dictis, tam necesse est unquam, quam cum ipsi animum dolore, cupiditate, amore vel odio commotum persentiscimus. Non satis caute axioma a Machiavello traditum nonnulli praedicant: *bonum consilium ex ipsius principis mente ac consilio nasci debere: non contra, prudentiam principis ex bono consilio; si secus fiat, principem bono consilio uti non posse.* Praeclare quidem cum populo agitur, cui princeps obtigit, alieni consilii non multum indigus: at enim nunquam posse principem, nisi ex se uno consilium capere., ea certe falsa doctrina, et assentationis plena, et perniciosa et Machiavello digna est.

2. Uti vero unius hominis mens, ita nec unius manus, oculi, et aures gerendis rebus ac negotiis civilibus pares sunt; quare ministris opus est, quo nomine ii vulgo veniunt, quibuscum princeps praecipuam status publici curam communicat; sed quia res diversae etiam nominibus segregandae sunt, idcirco consiliariis quodammodo opponuntur ii, qui

consilia atque ipsa negotia expediunt. Ministri nempe et administratores negotiorum civilium, quales judices inferiores et judiciorum praesides, qui rem aedilitiam, qui politiam civitatis, qui aerarium ac fiscum, qui res ad commercia spectantes, qui rem bellicam aut navalem, qui literariam curant, vel pro negotiis ac juribus transeuntibus ad aulas exteras destinantur. *Non bonam rem facis*, inquiebat Jethro ad Moysem regendo populo intentum, *ultra vires tuas est negtoium : solus illud non poteris sustinere* (b). Triplex negotia expediendi ratio hoc loco indicatur. *Primo* quaedam reservantur uni Moysi nempe gravissima divini cultus officia et communicatio cum Deo, quae singulari modo fiebat in theocratia populi haebraei : *Esto tu populo in his, quae ad Deum pertinent, ut referas, quae dicuntur ad eum, ostendasque populo ceremonias, et ritum colendi. Secundo*, alia delegabantur ministris ac judicibus : *Provides viros potentes et timentes Deum — constitue tribunos, centuriones qui judicent populum. Tertio*, denique alia referenda ante ad Moysem erant, quam expediabantur ab inferioribus : *Quidquid majus fuerit referant ad te; et ipsi minora tantummodo judicent* (c).

3. Saepe fit, ut officia consiliarii ac ministri cumulentur, atque uni plura rerum gerendarum capita committantur : saepe pro negotiis generis unius instituuntur collegia, et dicasteria, ac ne collegiorum ac ministrorum operationes inter se collidantur, ex praesidibus eorum aliisve consiliariis ac ministris formatur *supremum consilium status*, quod velut centrum unitatis sit, Hoc modo Darius super Satrapas centum viginti constituit principes tres, ut Satrapae illis redderent rationem (d).

(a) Prov. XI. 14.
(b) Exod. XVIII. 17.

(c) Consiliarii ac ministri Davidis regis enumerantur II. Reg. VIII. 16. et ib. XX. 23. I. Paral. XXVII. 32. Officiales Salomonis III. Reg. IV. 2. 6. In his nominantur, qui a commentariis erant, et hodierno stilo cancellarii censerentur. Jusserat enim Deus, quae memorabilia contigissent in populo electo, monumentis consignari. Exod. XVII. 1. conf. II. Reg. VIII. 16. Esther. IV. 1. I. Esdr. V. 7. 17.

(d) Dan. VI. 1. 2.

CCXXXIV. Ad imperantem civilem plena potestas pertinet adsciscendi consiliarios et ministros. nisi lex fundamentalis ejus arbitrio limites ponat: Nam per consociationem civilem fit unio virium, in hac unione continentur actiones at operae sociorum: dispensatio et applicatio virium penes summum imperium est. Unde palam fit, huic juri obligatione perfectam subditorum respondere suscipiendi munera, obeundi delata ministeria, ac dandi, si quis interrogetur, consilia. Duo sunt, nec ea levis momenti, hoc loco animadvertenda;

1. Obligatio imperantis non sine summa circumspectione deligendi consiliarios ac ministros, quorum ingenium ac virtutem exploratam habeat (*a*): qui usu rerum et experientia polleant (*b*), quam fere provectior aetas confert (*c*); constat enim, quantopere ab officialibus suis circumveniri principes possint (*d*): ipsam tamen civitatem non tam vi et armis, quam consilio et patientia regi augerique palam est (*e*). Cavendum etiam principi, ne cum suo ac communi periculo consiliarios ac ministros offendat, (*f*), multoque etiam magis, ne in suam ac subditorum poenam castigetur a Deo, ipsa coecitate ac malitia suorum officialium (*g*).

2. Ex eadem principis obligatione fini civitatis consulendi per delectum et operam consiliariorum ac ministrorum, perspicitur ejusdem jus ac libera facultas consilia exquirendi a quocunque, qui in civitate est, et cui civile bonum dignoscitur cordi es-

se ; huic dein imperantis juri eorum, quorum consilium vel opera expetitur, obligatio respondet, uti supra dictum est. Hinc injustae sunt, ac juribus majestaticis derogant eae criminationes, quae in statum ecclesiasticum passim conjiciuntur, quod politicis se negotiis ingerant, quasi aut imperans jure interrogandi, aut ii, qui sub singulari ejus tutela sunt, obligatione respondendi destituerentur: praesertim cum sublimitas sacerdotii usu omnium gentium participes gravissimorum regni negotiorum fecerit illos, qui ea dignitate eminebant. Inter ministros Davidis regis recensetur Sadoc *sacerdos* ; qui idem intererat, cum de successore regni ageretur : *dixit quoque rex David : vocate mihi Sadoc sacerdotem, et Nathan prophetam* (*h*). Idem in numero ministrorum Salomonis erat: *Erat rex Salomon regnans – et hi principes, quos habebat – Sadoc autem et Abiathar sacerdotes –Zabat filius Nathan sacerdos, amicus regis* (*i*). Similiter de rege Joa dicitur: *Fecit Joas rectum coram domino cunctis diebus, quibus docuit cum Jojada sacerdos* (*k*). Et quis imperanti abjudicabit, aut invidebit potestatem, deligendi quempiam, cui gravissima conscientiae negotia majore fiducia aperiat (*l*)?

(a) Personales qualitates eorum, a quibus in certis negotiis consilia exquirenda non sunt, exprimuntur Eccl. XXXVII. 12. seq.

(b) Eccl. XXXIV. 9. 10. 11.

(c) Iniit consilium rex Roboam cum senioribus – dixerunt ei juvenes. III. Reg. XII. 6. 10.

(d) Valde memorabile hac de re extat edictum Artaxerxis regis. Etsh. XVI.

(e) De vastissima romanorum potentia sic proditum est. I. Mac. VIII. 3. possederunt omnem locum consilio suo, et patientia.

(f) Exemplum extat II. Reg. III. 8.

(g) Paruit Roboam consilio iuvenum, et non acquievit populo, quoniam aversatus fuerat eum Dominus III. Reg. XII. 15. Cum nunciatum esset Davidi, quod si Achitophel

esset in conjuratione cum Absalon, sic rogavit ad Dominum; infatua, quaeso Domine, consilium Architophel II. Reg. XV. 31. Isaias propheta plagas Aegypti enumerans ait: stulti principes Taneos, sapientes consiliarii Pharaonis, dederunt consilium insipiens — dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Aegyptum in in omni opere suo. Isa. XIX. 11. et seq.

(h) III. Reg. I. 7. 32. 44.

(i) III. Reg. IV. 1. 2. 4. 5.

(k) IV. Reg. XII. 2.

(l) Cum viro sancto assiduus esto, quemcunque cognoveris observantem timorem Dei — qui cum titubaveris in tenebris, condolebit tibi: cor boni consilii statue tecum. Eccl. XXXVIII 15. 16. 17. Anima viri sancti enunciat aliquando vera, quam septem circumspecto res sedentes in excelso ad speculandum. ib. v. 8. Multi pacifici sint tibi; et consiliarius sit tibi unus de mille, Eccl VI. 6. nempe uni praecipue ex millibus delecto ea committe, quae ad privatas tuas rationes pertinent.

CCXXXV. Cum jure dispensandi munera publica connexum est jus conferendi dignitates, eaque determinandi signa externa, per quae illae repraesententur, vel exornentur; qualia sunt tituli, praecedentia, insignia gentilitia aut ordinis mere personalis: eodem referendum est jus decidendi lites de proedria, et suum cuique assignandi gradum: jus instituendi ordines equestres togatos ad excitandam aemulationem; denique jus ferendi leges, per quas delinquentium in certis causis notetur fama, eosque dignitate vel nobilitate privandi. Quibus omnibus spectatis imperans, civilium dignitatum fons nuncupatur. Notionum de dignitate analysis sequentibus articulis continetur:

1. Hominum existimatio et quasi valor ex majore vel minore perfectionis gradu pendet.

2. Spectato naturali statu et primaeva hominum aequalitate alia est existimatio et fama simplex, alia intensiva (a). Sed hoc loco spectatur civilis et hypothetica hominum aestimatio, quae in civili statu ex causis supra memoratis oritur.

3. Is, cui secundum civilem aestimationem ma-

jor valor tribuitur, praecellere dicitur; et praecellentia unius prae altero secundum determinatum gradum dignitas nuncupatur.

4. Unde consequitur, spectata civili aestimatione summam in civitate dignitatem penes imperantem esse; quippe qui summis juribus, et imperio gaudet, cui alii subijcere sese, et cujus praecellentiam seu dignitatem agnoscere tenentur.

5. Ex his principiis et fontibus derivatur origo *juris ceremonialis*; quod fere arbitrariis legibus, pactis, et consuetudine determinatur, nec etiam jur. imperandi aut quantitati potestatis commensuratur;

6. Quia publici officiales exercent jura civili imperio annexa; idcirco in dignitate positi censentur quae per se tanto major est, quo majora eidem munera demandata sunt, eaque magis animi, quam corporis robore obeuntur.

(a) §. LXXXIV.

CCXXXVI. De obligatione digniores praeferendi minus dignis in distributione munerum ac dignitatum, parum expedita, sed tamen usus et momenti gravissimi disputatio est. Ejus praecipua capita haec sunt:

1. *Dignus* saepe vocatur quis ea tantum ex causa, quod nullo aperto impedimento per leges inducto afficiatur, quo minus dignitatem vel munus obtinere queat; quin ratio habeatur ejus fructus, aut damni, quod ex ejus administratione verosimiliter in his adjunctis proventurum est.

2. *Dignior* duplici respectu censetur, vel relate ad muneris aut dignitatis administrationem, ut perinde sit, ac si bono communi utilior et quasi opportunior sit; vel relate ad praecedentia ipsius merita et affectiones personales, ob quas prae aliis videtur promovendus. Interest, in officiis publicis in-

ter id, quod meri oneris est, cui ferendo certae qualitates requiruntur, atque id, quod est honoris et emolumenti. Relate ad onus, dubium non est, quin ejus, qui promovetur, plena, ut ita dicam, virium sufficientia requiratur; ea autem posita in pluribus forte munerum candidatis, aliae qualitates, vel merita considerari solent. Primum si negligitur, peccatur in justitiam, ut vocant, commutativam; si alterum, in distributivam; fitque *acceptio personarum*, quae in eo sita est, ut alterum alteri praeferendo respiciatur *causa impertinens* ut vocatur (*a*).

3. Electio quidem, quae fit per suffragia plurium, uti ab aliis promovendi modis distinguitur, per se ac natura sua eo ordinatur, ut eligentes meliori, quo fieri potest, modo secundum judicium suum consulant communi bono. Huc enim praevii tractatus, ac diligens inquisitio in qualitates personae eligendae tendunt; ut proin cum jure suffragii obligatio praeferendi digniorem connexa videatur. Eadem est ratio concursus; quo habito, nisi praeferatur, qui se digniorem exhibuit, injuria stricte tali videtur affici; quia inter eos, qui concursum convocant, et inter concurrentes pactum censetur initum.

4. Munera ac dignitates, quae liberae collationis sunt, generatim dignioribus conferenda esse dubium non est; secus enim penitus tollitur aemulatio eorum, qui ad publica munera sese praeparant languescit ardor studiorum ac conatus sese perficiendi. Non tamen negare ausim, supremum dispensatorem munerum ac dignitatum promovere aliquando posse, omissis dignioribus, etiam minus dignum, qui tamen obeundo officio impar non sit; quia penes supremum dispensatorem non modo potestas esse debet bona communia dispensandi ex rigore justitiae, sed etiam per viam gratiae, praesertim si-

qua intervenit causa, quae generatim in commune bonum redundat.

5. Illud manifestum, si indignis conferuntur munera et dignitates, tum quidem publicae rei administrationem maxime turbari, bonos torpescere, honestam aemulationem deservere, et a dignis quoque munera negligi.

(a) S. Thomas 2. q. 2. 63 a. 2. ita disserit: „Quia sonarum acceptio est, cum aliquid personae attribuitur „praeter proportionem dignitatis ipsius: considerare oportet quod dignitas alicujus personae potest attendi dupliciter: uno modo simpliciter et secundum se; et sic majoris dignitatis est ille, qui magis abundat in spiritualibus gratiae donis: alio modo per comparationem ad „bonum commune. Contigit quandoque, quod ille, qui „est minus sanctus, et minus sciens, potest magis conferre ad bonum commune propter potentiam vel industriam secularem, vel propter aliquid hujusmodi.

CCXXXVII. Variae perveniendi ad munera ac dignitates viae passim inventae sunt, quae rectae sint, an secus, in jure publico universali disquiri potest.

1 Uti jus conferendi ipsa munera imperanti competit, sic ab eodem concedi potest *exspectativa*, vel *jus succedendi*, ex quo posteriore candidatus jus perfectum obtinet.

2 Emtio, vel redemtio officiorum iis forte in locis justa esse potest, ubi tanta est emolumentorum ex gestis muneribus profluentium ubertas, ut ipsa venalitas bono publico non obsit. At ubi annui officialium reditus non pretio pro officiis expenso, sed durae solum sustentationi respondent, censent auctores, qui publicis de rebus scribunt, omnium sordidorum mercaturae generum, quae multa ac varia sunt, nullum sordidius, nullum turpius esse, quam magistratuum et honorum mercaturam; emtores enim istiusmodi jus sibi competere arbitrabuntur,

X 2

eousque grassandi in subditorum bona, donec datum pretium multiplici cum faenore recuperarint.

3. Parentum merita justa ratio non sunt promovendi ad officia filios, quibus obeundis pares non sunt; cum imperanti alia deesse ratio non possit, parentum merita in filiis remunerandi sine reipublicae detrimento; nec vero parentes beneficiorum publicae rei praestitorum adeo poenitere credendum est, ut eandem pessumdari a filiis velint, quam ipsi magnis laboribus conservarunt, atque auxerunt. Secus iisdem dici oporteret, quod populus Samueli dixerat. *Ecce, tu senuisti: et filii tui non ambulant in viis tuis* (a).

4. Non multum absimilis est ratio ad honores et officia perveniendi per conjugium ineundem cum vidua, aut filia antecessoris, aut etiam cum alia puella, cui princeps in dotem dedit officium publicum, conferendum ei, qui illam uxorem duxerit. Pietatis speciem id quidem habet; at saepe dolendum, quod officiorum distributores nesciant, pii esse in personam privatam, quin impii sint in totam communitatem. Non enim commune bonum, sed caro et sanguis in consilium vocatur, quando electio in arbitrium foeminae conjicitur; aut certe libertati matrimonii satis consultum non est, dum sponsus puellae obtruditur, conciliante non animi affectu, sed honoris et commodorum cupiditate.

(a) I. Reg. VIII. 5.

CCXXXVIII. Hactenus de promotione actum est; nec pauciora aut leviora de dimissione officialium a muneribus publicis observanda sunt.

1. Si officia non personalia sint, sed haereditaria, nec culpa praesentis officialis legitimo haeredi generatim nocere potest. 2. Quando in suscipiendo munere pacta, et stipulationes intercesserunt, uti

tum extraneus, non subditus ad gerendum officium publicum evocatus est, tum officialis contra datam fidem, et sine legitima causa dimitti non potest; secus in Germania quidem ad summa imperii tribunalia provocare et restitutionem, aut aliam compensationem petere, atque etiam impetrare solet. 3. Difficilis etiam fit dimissio, quando officium obtentum est sub onerosa conditione exhibendae pecuniae, ineundi matrimonii, dimittendi officium aliud; cum collatio intuitu lucrorum ex officio percipiendorum facta usque ad mortem videtur.

2. Si de officiis liberaliter concessis sermo est, justae caussae dimissionis sunt 1. negligentia aut delictum officialis, 2. insufficientia virium ipsius, 3. utilitas publica. Ac dimissio ignominiosa, exauctoratio ac deposito ob gravia delicta, et graves negligentias sine dubio fieri potest, ac saepe debet, cognita tamen causa, et audito reo. Qui ob morbum, senium etc. citra culpam obeundo officio impar fit, sine inhumanitate abjici non potest, sed aliunde, quantum congruit, sustentari debet.

3. Ex dimissione officialis, de cujus legitima causa non constat, periclitatur tum fama, et fortuna ipsius officialis, tum ejus, qui ita dimittit.

4. Ipsa officiorum diversitas spectanda est, quaedam enim negotium mere temporarium respiciunt, quale est officium legati, judicis delegati, commissarii. Ejusmodi officiales quovis tempore revocari possunt eo fere modo, quo procuratores in privatis causis. Quaedam officia non natura sua, sed consuetudine, vel statuto alligata sunt certo tempori. Ab his ante elapsum terminum citra maculam officialis, aut suspicionem delicti, vix removetur officialis; quam nescio, an semper purget illud: *promoveatur, ut amoveatur*. Si concessio per expressam clausulam *ad beneplacitum principis* restricta sit; tum quidem per remotionem contra regulas *justi* non aget princeps; at fieri po-

test ut regulas *honesti* violet. Nam istiusmodi beneplacitum naturalibus aequi, et honesti legibus continetur, nec displicere absque probabili causa potest, quod cum utilitate boni publici ante placuit. Neque vero collatio officiorum in meris gratiis numeranda est, more quorundam privilegiorum, quae ad nutum concedentis auferri posse creduntur. Jugum enim praegrave est, cui siquis humeros supponat, omni benevolentia dignus est; cum sacramenti religione se adstringat ad gerendum publicì boni curam, gravissimosque labores pro eo suscipiendos. Beneficium ejus, qui munus publicum confert, in eo situm est, quod hujus potius, quam alterius personae dotis publicum testimonium praebeat: ipsa tamen officii gestio atque administratio oneris potius et beneficii reipublicae dati, non accepti rationem habet.

5. Quando officium neque ad beneplacitum, neque sub pactis absque temporis definitione concessum est; tum quidem certum est, officialem nihil proprietatis in eo officio, sed solam administrationem obtinere: neque tamen ejusmodi concessionis eadem ac *precarii* ratio est, ut quidam putant. Nam praecarium mere in commodum illius cedit, qui id tenet precario; contrarium in officio obtinet. Dein precarium ad nullum *certum* usum conceditur; in quo differt a commodato: idcirco ad libitum revocabile sit oportet, ne proprietas domino semper inutilis sit. At officia natura sua perpetuitatem habent: quia uno remoto alter substituitur. Qui apti sunt gerendis rebus, fere non aliter industriam suam ac fidem oblato muneri accomodare censentur, quam ut absque sua culpa et voluntate non dimittantur. Etsi igitur princeps concedendo officium non se obstringat, ut, siquem dimittat officialem, rationem in foro externo reddere teneatur; pro foro tamen interno non modo honestatem, sed etiam justitiam laedet, et ad compensanda damna tenebitur,

si absque justa causa dimissionem decernat, atque hoc modo officialem, qui alias vitae sustentandae opportunitates dimisit, non modo officii emolumentis privet, sed etiam ignominia, et labe cujusdam infamiae aspergat.

CCXXXIX. Obligationes officialium tum positivae, tum negativae ipsi naturae officiorum respondent; generalis est lex contra ambitum, quem committere censetur, qui illicitas artes pro consequendis honoribus exercet: quem quidem romani legislatores multis legibus persecuti sunt. In ipso officii aditu peccant permulti, cum imbecillitatis suae et ignorantiae, et desidiae conscii officia captant, quibus obeundis impares sunt, sicque miserrimis conscientiae laqueis ipsi sese implicant. Unde gravissimum est monitum illud: *Noli quaerere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in aequitate tua* (a).

(a) Eccl. VII. 6. Ad modum adeundi officia peirtnet propositio 28. ab Innocentio P. XI. damnata.

CAPUT IX.

SECURITATIS ET TRANQUILLITATIS OBTINENDAE, CONSERVANDAE AC RESTITUENDAE NULLUM PRAESENTIUS, MAGISQUE NECESSARIUM REMEDIUM EST, QUAM ADMINISTRATIO JUSTITIAE.

ARGUMENTUM.

§. CCXL. Imperans civilis supremus rerum civilium judex est, et fons jurisdictionis. CCXLI. Judicii notio. Ordo judiciarius. CCXLII. Officia actoris et rei. CCXLIII. Advocatorum. CCXLIV. Judicis. CCXLV. Sententia judicialis. CCXLVI. Remedia contra eandem. CCXLVII. Justitium. CCXLVIII. Jurisdictio criminalis. Notio ac diversitas poenarum. CCXLIX. Ejus subjectum activum est imperans. CCL. Subjectum passivum poenae, seu delinquens. CCLI. Objectum poenae seu delicta. CCLII. Proportio poenae et delicti. CCLIII. Circa qualitatem poenae habetur ratio temporum. CCLIV. Judicium criminale.

CCXL.

Securitas et tranquillitas vitae civilis in eo sita est, ut quisque τo suum integre obtineat, quiete conservet, facilè recuperet τo suum cujusque id est, res et jura non modo a vi externa hostium, sed a proximis et civibus maxime periclitantur; quo enim alter alteri propior est, ita fere cupiditate habendi aliena, invidia, odio citius accenditur; unde fraudes, violentiae, variaque injuriarum genera existunt. Saepe ipsius causae anceps definitio est, ut pars utraque jure tueatur, aut postulet, quod sibi deberi putat. In statu naturali, dum quisque in causa sua judex, juriumque suorum vindex est,

jus perfectum cum jure belli, et violentae persecutionis conjunctum est. Sed istuc jus maximis incommodis et perturbationi est obnoxium; tum quod innocens ac laesus, qui meliorem causam habet, non continuo etiam majore vi physica polleat ad persequendas res suas: tum quod homines sui amantes, rerum multarum cupidi, erroribus ac illusionibus imaginationis subjecti ac pertinaces cito sibi jura confingant, quae re ipsa nulla sunt, et jus obtendant, quando injuriam inferunt. Quapropter in statu civili aequabilitas juris contra potentes et iniquos et securitas jurium maxime quaeritur; ut adeo ex ipso fine ac notione civitatis penes summum imperium etiam jurisdictio sit, seu potestas dicendi jus, et statuendi aequitatem inter litigantes (*u*). Nec vero id vel ab una persona physica, vel ab unico collegio fieri potest, spectata amplitudine statuum civilium, quales hac aetate habemus; hinc jurisdictio etiam cum aliis communicanda est, ac constitui necesse est judices subalternos vel judicum collegia; jus vero dici in causis dubiis et intricatis nequit, nisi ordine quodam ac via procedatur; idcirco per leges ac consuetudines introducitur ordo judiciarius; quae quidem omnia, cum ex fine civitatis dimanent, penes summum imperium sunt; ut adeo imperans non modo supremum judex, sed fons omnis jurisdictionis sit. Ex his pendet distincta notio, et probatio sequentium thesium.

1. Ex fine civitatis manat necessitas, sive, obligatio ac proinde etiam facultas dicendi juris, cui respondet obligatio subditorum ei jurisdictioni sese subjiciendi. Quia vero ea obligatio et facultas ex fine civitatis dimanat, palam est, eam non pertinere, nisi ad causas civiles, quae ad finem civitatis pertinent, et ad personas subditas. Qui jus dicit, vel in causa ad jurisdictionem non pertinente, vel in personam non subjectam, nihil agit; cum ma-

jor in dicendo jure defectus esse non possit, quam defectus jurisdictionis, neque eo casu per se ulla obligatio parendi, aut ullus effectus oriri intelligitur; quia ex nihilo nihil fit; quod aeque in moralibus, ac physicis valet.

2. Quia jurisdictio ex fine civitatis profluit, et cum summo imperio cohaeret, idcirco omnis alia judiciaria potestas in civitate, et causis civilibus per se censetur subalterna, ac demandata ab imperante; quod non obstat, quo minus secundum receptam divisionem jurisdictio alia dicatur *ordinaria*, alia *delegata*. Illa enim exercetur ex munere proprio, sed tamen demandata ab imperante: haec ex commissione juris vel hominis, estque distincta a jurisdictione illius, cujus nomine, vice et auctoritate exercetur. Nihil igitur judici subalterno citius agendum est, quam ut noscat limites potestatis sibi demandatae; si enim excedit, usurpat jus, quo caret, ac injuriam infert tum litigantibus, tum superiori, cujus auctoritatem sibi arrogat. Ex varietate, qua jurisdictio a supremo imperante in subalternos judices derivatur, nascitur diversitas fori pro causarum et personarum conditione: Est forum ordinarium, extraordinarium, commune vel singulare relate ad certas personas; quale est forum militare, academicum, mercatorium etc.: denique relate ad causam et personam simul jurisdictioni subjectam, aliud competens, aliud incompetens vocatur.

3. Imperans appellatur fons jurisdictionis civilis, non solum, quod subalternos judices det, et fora erigat, sed quia alia praeterea diversa exercet jura ad supremam jurisdictionem pertinentia; cujusmodi sunt reservatio certarum causarum, avocatio earundem ab inferiori ad suum tribunal, praescriptio ordinis judiciarii, exstirpatio abusuum et corruptelarum in judicia irrumpentium: jus recipiendi relationes ab inferioribus judicibus, et authentice de-

clarandi leges judiciarias, vel eas, quae in contentionem veniunt: jus recipiendi recursus, supplicationes, aut veras, ac proprias appellationes; jus decernendi revisionem actorum, jus archivii, jus dandi rescripta moratoria in causis civilibus, jus aggratiandi in criminalibus causis, atque universe circa judicia et jurisdictionem inferiorum judicum exercet potestatem inspectoriam, legislativam, executoriam.

4. Obligatio subditorum jurisdictioni supremae, vel subalternae respondens in eo sita est, ut nemo sibimet jus dicat, aut vi privata persequatur; unde illae regulae profluunt: spoliatus ante omnia est restituendus: lite pendente nihil est innovandum: nec judicii mutandi causa res alienanda est. Unde etiam constitutis nunc summis imperii tribunalibus, eidem obligationi repugnant diffidationes, ac jus manuarium, ac duellum, quod vocant, fortunarum vindex; item omnis *contumacia*, sive inobedientia a subdito legitime in jus vocato erga judicem in iis, quae ad jurisdictionem exercendam pertinent.

(a) Eadem poene apud omnes nationes et imperantis et judicis notio erat: a constitue nobis regem, ajebant Israelitae ad Samuelem, ut judicet nos, sicut et universae habent nationes. I. Reg. VIII. 5. Cum paternum regnum ambiret Absalom, non se regem, sed judicem esse velle professus est: „ Quis me constituat judicem super terram, ut ad me „ veniant omnes, qui habent negotium, et juste judicem? „ nempe filius rebellis nullis promissis aptius solicitari, atque ad defectionem permoveri subditos posse existimavit, quam si diceret; non est, qui te audiat constitutus a rege. Injustam fuisse hanc criminationem patet ex iis, quae II. Reg. VIII. 15. consignata sunt: Faciebat quoque David judicium et justitiam omni populo. Ceterum ex ratione a nobis deducta patet, in statu hypothetico judicia quoad substantiam a natura esse, non arbitrario hominum facto: Si praescindatur a civili statu, videtur etiam paterfamilias judex esse naturalis in familia sua; ut in hac quoque vis privata omnis inter domesticos, quae cum tranquillitate ac securitate eorum consistere haud posset, prohibita censeatur.

CCXLI. Ex jurisdictione procedit *judicium*, quod est legitima causae inter actorem et reum controversae per judicem facta discussio et definitio; vocaturque *civile*, quando is, qui litem movet, privatam suam utilitatem spectat: *criminale*, in quo tenditur ad vindictam publicam delicti. In utroque tres sunt primariae personae, actor, reus, judex; quamquam in criminali indicia delicti vicem accusatoris suppleant; sed nunc quidem de civili.

1. Primo omnium finis judicii spectandus, nempe ut cuique jus suum tribuatur; quapropter veritas rei, et merita causae explorari debent: ad eum finem pertinet ordo judiciarius, jura et obligationes litigantium, ipsius judicis. Quidquid ei uni obesse potest, a judiciis removendum est: ac quidquid veritati rei, meritis causae, bonae fidei, ac conscientiae personarum in judicio praesentium repugnat, id pariter legi repugnat naturali (*a*), ceu *calumnia*: quo nomine venit omne id, quod per fraudem, ac scienter sit ad lites iniquas movendas vel protelandas (*b*).

2. Ordo judiciarius alius est *naturalis*, qui generatim in cognitione causae, iisque omnibus quae ad eam cognitionem necessaria sunt, et in sententia ejusque executione consistit; alius *civilis* multas saepe formalitates, ambages, subtilitates continens, quae ad causae cognitionem acquirendam non inutiliter praescriptae, non tamen ita anxie observandae sunt, ut per usum mediorum finis avertatur.

3. Cognitio causae, quam ordo naturalis poscit, sita est 1. in petitione actoris: 2. in citatione et exceptione rei quoad jus aut factum 3. in probationibus earumque elisionibus, quoad res patitur.

4. Omnes consentiunt, de jure naturali ac divino esse, ut nemo condemnetur aut privetur jure suo, nisi se defendendi habuerit copiam quia multa saepenumero manifesta apparent hominibus, quae longe aliter se habere videntur, quando altera etiam

pars auditur ; ac si factum notorium sit , tamen ejus bonitas aut malitia tum ab intentione , tum a-liis adjunctis pendet , quae audienda sunt ex aucto-re facti , cui uni notissima esse possunt (c).

5. Ordo civilis , quem imperans ad determinandum , perficiendumque naturalem dictavit , exacte servandus subalternis judicibus est ; summus imperans quoad ea , quae a natura ac Deo praescripta non sunt , et pro forma tantum inferiorum judiciorum sunt designata , non adstringitur suis legibus. Quapropter jure gaudet causam *de plano* dirimendi sola inspecta veritate , vel eandem citra strepitum ac solemnitatem ordinarii judicii aliis delegandi.

(a) Contingit non raro , ut quae justa habentur in humano foro , reprobentur a Deo. Homo enim (etsi summus sit imperans) videt ea , quae parent ; dominus autem intuetur cor. I. Reg. XVI. 7. Exempla sunt istiusmodi. Agit quis ex instrumento super dato mutuo et quidem post biennium , ultra quod exceptio non numeratae pecuniae per leges non conceditur. Reus negat , pecuniam fuisse numeratam , at oneri probandi , quo gravatur , satisfacere non potest. Novit id actor apud animum suum , at instrumento suo , ac recognitione scripturae nititur. Reus igitur succumbit : sententia transit in rem judicatam. Enimvero quanta est auctoritas rei judicatae , nunquam ea conscientiam actoris laesam sanabit. Molina de I. et I. tract. II. disp. 302. n. 12.

(b) Ad excludendas calumnias introductum est juramentum calumniae , plura continens capita , vulgatis versiculis comprehensa ; illud juretur , quod lis sibi justa videtur ; et si quaeretur , verum non inficietur : nil promittetur , nec falsa probatio detur ; ut lis tardetur , dilatio nulla petetur. Ex quo patet , id juramentum partim assertorium esse , partim promissorium.

(c) Non est Romanis consuetudo , inquiebat Festus praeses provinciae , damnare aliquem hominem , priusquam is , qui accusatur , praesentes habeat accusatores , locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Act. XXV. 16. Exemplum dedit divinus judex , in cujus tamen conspectu omnia nuda et aperta sunt. Vocavit (et quasi citavit) Dominus Deus Adam , et dixit ei : ubi es , Genes. III. 9. et ait Dominus ad Cain : ubi est Abel frater tuus ? Gen. IV. 9. Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est — descendam et videbo

bo, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint. Gen. XVIII. 20. 21.

CCXLII. *Actor* dicitur, qui factum alteri imputat, sive qui juris experiendi causa alterum in judicium vocat. *Reum* a re dictum volunt, de qua convenitur, estque is, cui fit imputatio facti, seu cui lis movetur. Istorum singulares obligationes ac jura hisce continentur positionibus:

1. Invitus nemo agere, alterumve generatim seu a regula, accusare cogitur. Nam verecunda et honesta est cogitatio lites execrari (*a*); quarum exitus et anceps per se est, ac saepe inimicitias creat, et numerosas familias, aut etiam universitates inter se committit. Cavent tamen ex pari aequitate humanae leges, ne via agendi innocentibus praecludatur; uti contingeret, si dominus servum aut subditum, magistratus civem ob causas mere civiles carceri datum non ante dimitteret, quam solemniter jurasset de non vindicando carcere. Quae obligatio jurata *urpheda* vocari solet. Cumque id juramentum exigatur ad tegendam, tutamque praestandam iniquitatem, hinc per leges provisum est, ut petita informatione et causa cognita, ejusdem relaxatio ad effectum agendi concedatur.

2. Uti litem movere non cogitur actor; ita nec continuo jus suum liberaliter remittere tenetur; potest enim per se alteri id cedere: potest arbitrium, transactionem, compensationem offerre; ac si nec ista placent, semper aequitas poscit, ut ante debitorem amice moneat, quam ad agendum prosiliat. Imo plerisque judiciorum ordinationibus salubriter constitutum est, ut non ante admittatur processus, ac deductio juris partium, quam eaedem in audientia fuerint perceptae, in qua transactio tentanda, et quid conscientiae consultum sit, in-

sulcandum est, antequam fortunas suas oceano processus ordinarii committant.

3. Actori satis non est, de justitia causae suae cogitare, nisi viae suppetant, per quas eandem legitime comprobet. Imo actor nihil probans calumniari videtur; suntque partes rei, qui invitus trahitur in judicium, magis favorabiles; et universe delicta, debita, facta non praesumuntur, sed probari debent.

4. Uti vel contra reum etiam invitum lis movetur, vel is sponte sua contra actorem in judicio se sistit vel suae vel publicae utilitatis causa (*b*), ita *necessarius*, aut *voluntarius* censetur reus. Ejus praecipua obligatio est, ut citationi pareat, si legitima est, aut eum saltem in finem compareat coram judice, ut de incompetentia fori, vel suo privilegio eundem informet: nisi eadem incompetentia notaria sit.

5. Actori proinde, ut reo, in causis civilibus jus competit procuratorem litis constituendi cum libera vel limitata potestate, ad universam causam, vel partem illius. Procuratoris ergo tota potestas ex mandato pendet, quo deficiente dicitur *falsus*: fitque processus irritus perinde, ac si alterutra pars audita non fuisset. Cum res judiciales singulari diligentia agendae sint; idcirco per leges positivas declaratum est, eum, qui mandatum procuratorium agendi in judicio suscipit, censeri adpromittere diligentiam exactissimam, ut si non modo dolo, sed vel culpa levissima damnum intulerit, atque id, quod domini interest, non curaverit diligenter, id praestare teneatur.

(a) L. item si 4. §. 1. D. de alienat. judic. mut. caus.
(b) Uti siquis agat ex l. diffamari S. C. de ingenuis.

CCXLIII. Partes litigantes fere adsciscunt advocatos, seu patronos causarum, qui *postulare* di-

cuntur, id est, in judicio desiderium suum vel amici sui exponere, aut desiderio alterius contradicere. Eorum praerogativae jure positivo determinantur: jura et obligationes naturales potissimum istae sunt:

1. Ut causam non suscipiant, cui agendae pares non sint ingenio ac peritia juris, facundiaque.

2. Ut causam non agant, nisi justis honestisque mediis ac viis.

3. Siqua delata causa noscatur injusta, aut ejus obtinendae spes nulla sit, tenentur ab ea abstinere vel recedere; neque tum suadere transactionem possunt.

4. Post latam adversam sententiam, male minuit salarium advocato pars litigans, eoquod patiatur damnum: advocatus autem male petit auctarium salarii: eoquod erubescat, et patiatur diminutionem famae; quemadmodum idem de medico dicendum est, sub cujus cura moritur aegrotus. Uterque enim et suscipiendo litem, et curationem morbi quasi contractum quemdam aleatorium init.

5. Justae sunt leges positivae, quae pacisci cum advocato de quota litis, aliumve contractum inire prohibent. Palmarium ratione victoriae accipere licitum est: non item exigere, praesertim quando advocati jurant, se nihil exacturos ultra consuetum salarium.

CCXLIV. Judici tum supremo, tum subalterno multa praescribit jus ipsum naturale in hypothesi potestatis judicariae civilis vel ecclesiasticae; inprimis ut *possit*, dein ut *velit* justitiam administrare; quocirca necesse est primo, ut jurisdictione, seu potestate dicendi juris praeditus sit tum spectata causa, tum persona simul. Alterutrum si deficit, nihil agit magnis adparatibus et sumtibus. Voluntas judicis immoto et inexorabili justitiae amore tenea-

tur necesse est; quia ipsius tribunal veluti portus innocentiae, et perfugium contra injurias est. Sublata ejus justitia dicuntur *moveri* ac labore *fundamenta terrae*; eoquod totius civitatis finis, ac ipsa quodammodo civitas subvertatur (*a*). Voluntas constans jus suum cuique tribuendi, poscit.

1. Primo, ut judex facilem se praebeat in adeundo, et partem utramque patienter audiat.

2. Secundo, ut perturbationes et cupiditates animi sui excludat, per quas justitia maxime corrumpitur. Quare nec excandescere eum oportet adversus eos, quos malos putat, nec calamitosorum praecibus illacrymari (*b*). Quae animum maxime inflectunt, sunt malum ac bonum vel relate ad ipsum judicem, nempe timor et cupiditas, vel relate ad alium, nempe odium et amor; quae gravibus praeceptis ex exemplis ex sacro codice illustrari possunt.

3. Tertio, ut media adhibeat cognoscendae veritati, meritisque causae ponderandis idonea. *Judicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum plena inquisitione discutere* (*c*). Judicis igitur est, ea supplere, quae sunt juris, inducendo leges, statuta, ac legitimas consuetudines (*d*), aut quae ex deductis in judicium parti litiganti competere dignoscuntur, etsi ipsamet ea ignoret.

(a) Psalm. LXXX. in quo Deus tanquam supremus omnium judicum judex exhibetur: „ Deus stetit in synagoga „ deorum, in medio autem Deos dijudicat: (interest conci- „ lio judicum., eosque ipse judicat) nescierunt (iniqui judi- „ ces) neque intellexerunt, in tenebris ambulant: move- „ buntur fundamenta terrae. „

(b) L. observandum. 19. D. de officio praesidis.

(c) C. 11. XXX. q. 5.

(d) L. un. C. ut quae desunt advocatis.

CCXLV. Auditis probationibus et exceptionibus

fit conclusio in causa, quam sequitur sententia definitiva: de qua nota.

1. Judex sententiam pronunciare tenetur pro ea parte, quae pensatis omnibus causam habet probabiliorem (*a*). Neque quando litigantes habent pro se opiniones aeque probabiles, potest judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio (*b*). Neque citra acceptam pecuniam litem amico adjudicare potest, utpote cujus dominus ipse judex non est; sed vel generalia juris principia, ceu de possessione, valore actus etc. in subsidium assumenda sunt, vel recurrendum ad transactionem, divisionem, sortem.

2. Quaerunt, justene condemnet judex in causa civili aut criminali eum, quem privata scientia *certo* scit, esse innocentem, etsi in judicio videatur probari nocens? Tentanda quidem sunt omnia, ne innocentem vulneret, quem sanare debebat petitum ab adversariis; imo potius decedendum est ab officio, quam ut contra veritatem pronunciet; si nec decedere possit, in utraque causa potius ferenda, quam facienda mala sunt. Non enim publica persona dicitur, quia publicam sequi tenetur falsitatem; nec ita mechanice adstringitur allegatis, ut sententia non ex ipsius judicio, conscientia ac religione procedere debeat.

3. Altera est quaestio de vi rei judicatae, tantane sit, ut, si de jure partis postea certo constet, eidem tamen inhaerere pars victrix possit? Novi, quid praescriptioni tribuant leges; parem vim transferendi dominia tributam esse re judicatae, non novi. Generalis est regula, praesumtionem cedere veritati: ac sententia quidem judicialis praesumtione facti particularis nititur.

(a) Prop. 2. inter damnatas ab Innoc. P. XI.
(b) Prop. 26. inter damnatas ab Alexandro P. VII.

CCXLVI. Vitia judicum speciali notata nomine, itemque remedia sanandi plagas ab iisdem inflictas enumerari breviter oportet.

1. Crimen *barratariae* committit judex, quando pecunia corruptus iniquam profert sententiam: *crimen concussionis*, quando intentato metu extorquet a litigantibus pecuniam. Dubium non est, quin judex parti laesae teneatur ad reparationem damni, quando corruptione, dolo malo aut per culpam cum gravi peccato conjunctam eidem nocuit, aut si ob culpam et imperitiam a judice superiore ad reparandum damnum condemnatus est. Si ea teneatur doctrina quam de culpa vulgo tradunt, tamen animadvertendum est, contingere posse, ut negligentia, quae in externo foro pro levi vulgo habetur, spectata re, ejusque gravitate, quae in judicio agitatur, pro conscientiae foro gravis saepe habenda sit.

2. Contra suspectos per leges positivas suppetit juramentum perhorrescentiae, sive ejeratio bonae spei.

3. Contra iniquam sententiam appellatio judicialis locum habet, sive provocatio ab inferiore judice ad superiorem ratione gravaminis per sententiam illati, et gradatim facta. Eodem pertinet remedium supplicationis vel revisionis a summo imperante petitae (*a*).

4. Contra fraudes, sordes, crassam ignorantiam judicum datur *accusatio syndicatus*, in qua si probatione deficiat actor, eo graviore id poena luet, quo magis interest boni communis, auctoritatem judicum, ac tribunalium sartam tectam conservari.

(a) Eccl. V. 7. 8.

CCXLVII. *Justitium* est status civitatis, in quo judicia cessant, estque vel *universale*, si tota in

civitate seu republica, vel *particulare*, siqua in parte cessent: dein *necessarium*, quod ob publicas calamitates invito etiam imperante contingit; *voluntarium*, cujus ratio in ejus arbitrio sita est: rursus *continuum et perpetuum*, cum spes nulla est, judicia restitutum iri; *temporarium*, quando jurisdictio suspenditur ad tempus. De his sic statuendum:

1. In justitia particulari vel adeunda sunt superiora tribunalia, vel mora ferenda est cohibita vi privata, nisi summum sit in mora periculum, uti contingit in defensione possessionis adhibita in continenti.

2. Si justitium incidit voluntarium et universale, sed temporarium, lapsus termini exspectandus est, ceu in feriis. Siquod negotium moram haud patitur, jus dicetur; quemadmodum contingit de vi et alimentis tempore feriarum.

3. Vis privata locum habet in justitio continuo et universali, idque vel obtingit de *jure*, cum quis versatur in locis non occupatis, in quibus nulla est civitas: aut *de facto*, cum civitas in anarchiam abiit, ac subditi imperantem non audiunt.

4. Si judex cognitionem causae ad dilatae aperte rejicit, censetur incidere justitium voluntarium ac particulare; ac tum ab inferiore ad superiorem provocare licet; si supremus sit judex, qui administrationem justitiae neget, potius ferendum est privatum malum, quam commune bonum turbandum.

CCXLVIII. A civili jurisdictione ad criminalem progredior; cui notio *poenae* praemittenda est, quae definiente Grotio est *malum posterius, quod infligitur ob malum actionis*. Opera veniunt poenae nomine, quatenus molesta sunt, vel ignominiosa, et ad passiones inferuntur (*a*).

1. Colliges uti bonorum ac malorum, ita poenarum genus est multiplex; ac dividi solent in capitales, non capitales: corporis afflictivas: quaedam opponuntur bonis fortunae, ut mulctae pecuniariae, confiscatio: aliae honori, libertati, juribus acquisitis civitatis, nobilitatis.

2. Infliguntur poenae ob malum actionis. Igitur earum finis est, 1. *satisfactio*, ut injuria castigetur, et delinquens animum nocendi deponat, aut forte etiam vires male agendi amittat; uti si extra statum nocendi ponitur; quo spectato fine poena dicitur *assecuratoria*. 2. *Emendatio*, ut mutet animum male agendi, et resipiscat: unde *emendatrix* vel *medicinalis* nominatur; 3. ut alii successu vel impunitate improborum non modo non alliciantur ad peccandum, sed potius alieno periculo sapere discant, et deterreantur a malo: unde *exemplaris* dicitur. Dicunt *ultionem* seu *vindictam* non esse aptum finem, quem puniens sibi praefigat; quia vindicta seu ultio nihil est, nisi voluptas ex solo delinquentis dolore capta; quae quidem voluptas inhumana sit, neque conducibilis, vel ad perfectionem delinquentis, vel societatis humanae, seu ad salutem civitatis. Nisi vehementer fallor, tota haec deductio, quae nostra aetate novas induxit etiam in theologia, quod mirere, opiniones, nititur definitione arbitraria a Wolfio parum cogitate proposita. Si ob laesum honorem Dei vel hominis poena infligitur laedenti, non ego tam voluptatem capio, quia malum fit laedenti, sed quia aequum est, ut honori laesi satisfiat: qui, quod justum est, non facit; patiatur, quod justum est: nihil mali eidem opto, quamdiu bonus est; si bonus esse praefracte renuit, cupio ne impune opprimatur dignitas et honor laesi. Mens mea non est fixa in malo laedentis, sed in dignitate laesi, nec tam peccantem, quam peccatum aversor. Si justissimus Deus condemnat, et affligit contemtores ma-

jestatis suae, voluptatem sentio, quod summa majestas quodammodo salva sit, et impietati non succumbat; quod si fieri non possit sine calamitate laesi, hic exedat offam, quam intrivit: volo honorem Dei impune non conculcari. Si summus imperans civilis minister Dei est: si non frustra gladium portat; non video, quare *poenam vindicativam* infligere non possit; oportet enim, ut minister honori domini consulat. Multi sunt loci V. T., qui hanc mihi notionem ingerunt (*b*); neque vero ideae rerum ad jus necessarium, et absolutum pertinentium aliae sunt in novo, quam veteri testamento.

3. Differt igitur poena a restitutione vel reparatione damni dati. Nam restitutio fundatur in laesione juris perfecti relativi seu proximo competentis poena irrogatur propter violationem legis qua talem. restitutionis mensura est quantitas laesionis: poena determinatur ex quantitate tum laesionis, tum moralitatis, qua delictum patratum est; restitutio locum habet, ubi nullum delictum vel culpa interest: poena non item. Idcirco restitutio non recte appellatur *poena compensatoria* (*c*). Remissa poena proprie tali non continuo reparatio damni censetur remissa; quia juri privatorum sine necessitate vel utilitate publica derogari non potest.

(a) De I. B. ac P. l. II. c. XX. §. 4.
(b) Exod. XXXII. 26. Deut. XXVII. 15. etc.
(c) Poena dupli et quadrupli, quatenus simplum continent, utique reparationem damni respiciunt, quoad excessum propriae poenae rationem habent. Dudum illae quidem in usu erant. Exod. XXII. 1. II. Reg. XII. 6. Luc. XIX. 9. Sed istiusmodi poenae, quae favorem et utilitatem actoris unice respiciunt, abrogatae nunc sunt, et poenae pecuniariae ad fructus jurisdictionis referuntur.

CCXLIX. *Subjectum activum poenae* est is, cui jus eandem infligendi convenit, de quo positiones sunt sequentes:

1. Imperanti civili jus puniendi indubitato competit tanquam medium ad obtinendum finem securitatis necessarium. Legis auctoritas sine comminatione poena nullae est; cum infinitus sit numerus stultorum, qui non tam virtutis amore, quam formidine poenae in officio continendi sunt. Ex quo fit, ut qui poenam exerit in delinquentes, revera beneficus sit in alios, totamque communitatem. De jure vitae ac necis, posteaquam in tot jam seculis inde a conditis civitatibus exercitum est; disputant nunc, quod mireris, verene imperantibus competat. Nihil in hanc sententiam, quod aeque peremtorium sit, afferri potest, ac sententia doctoris gentium: *Dei minister est tibi in bonum: si autem malum feceris, time; non sine causa gladium portat: Dei enim minister vindex in iram ei, qui malum agit* (*a*). Enimvero gladius non mulctas pecuniarias aut confiscationem, non damnationem ad opera publica, non exilium, non perpetuos carceres, neque verbera aut solam mutilationem, sed necem, poenamque mortis denotat. Sed revera necessitas capitalis poenae obscura non est, si integra conservanda est salus publica; abscindenda a corpore sunt membra putrida, nec satis restinguitur ardor seu furor delinquendi, nisi sanguine restinguatur. Quid enim, si princeps morte afficere haud posset transfugas, proditores, perduelles, grassatores viarum?

2. Non modo jus, at obligatio quoque puniendi penes imperantem est (*b*); cum alias nec delinquentium, nec aliorum coerceri proclivitas peccandi possit. Neque vero haec obligatio tollit jus aggratiandi; quia finis per poenas intentus ex specialibus casibus non pendet, nec ad quemlibet usum mediorum adstrictus est. Habet enim ipse suos gradus, et conciliari debet cum fine qui per gratiam factam intenditur. Praeceptum illud divinum V. T, *maleficos non patieris vivere* (*c*). qua positivum est, ad legem gratiae ac libertatis non pertinet, neque

vero pertinere unquam ecclesia agnovit, ad quam unam spectat, leges divinas authentice interpretari: quamquam eo loco sacri codicis non quaecunque malefacta, sed praestigiae unice respiciuntur.

3. In statu naturali cuivis quidem jus defensionis etiam cruentae, ac jus securitatis eo, quo explicavimus, modo intelligitur attributum; non item *jus puniendi*, quod ex imperio et subjectione dimanat; jus cogendi alterum ad semet perficiendum ope poenae emendatricis manifeste pugnat cum jure libertatis: omnemque tolleret de rebus suis disponendi facultatem; cum jam cuivis in determinandis actionibus suis non liceret suum sequi judicium, sed alter alteri subjiceretur. Delinquens fit inferior innocente in foro Dei; non autem aequalitatis ac libertatis jura in societate humana ob delictum perdit. Verba Caini: *Omnis, qui invenerit me, occidet me* (d); non aliorum jus occidendi vel puniendi homicidam sed acerbos conscientiae morsus, mentisque sceleratae perturbationem indicant. Istiusmodi enim homines omnia tuta timent. Accedit, quod sacrae literae addant: *Dixitque ei Dominus: nequaquam ita fiet; sed omnis, qui occiderit Cain. septuplum punietur* (e); est id secundum notum hebraismum, valde, graviter, cumulate punietur. Nemini ergo competebat jus occidendi hominem sontem ac reum.

(a) Som. XIII. 4.
(b) c. est injusta. 33. XXIII. q. 4. et c. ut Clericorum. 13. de vita et honest. Cler.
(c) Exod. XXII. 18.
(d) Gen. IV. 14.
(e) Ibid. v. 15.

CCL. *Subjectum passivum* poena est dilinquens, id est, delicti causa physica vel moralis, cui id imputari potest (a). Est igitur juris naturalis regula, quam leges Romanae proferunt: *sancimus; ibi esse*

poenam, ubi et noxia est - - peccata suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum (*b*). Unde consectaria deducuntur.

1. Communicatio poenarum intuitu tertii justa est, quatenus tertio delictum imputari potest. Reparatio damni per se delictum praevium non requirit. Igitur per sententiam injungi potest ei, qui culpam theologicam non commisit: neque ea sententia ex praesumtione culpae theologicae censetur ferri, sed ad acuendam hominum industriam, ac vigilantiam; nec etiam obest, quod qui illud incommodum ferre debet, *puniri* dicatur, nempe poena improprie et latius sumta, cujus justissima caussa subest. Hinc regula juris suam exceptionem ipsa addit: *sine culpa, nisi subest causa, non est aliquis puniendus* (*c*).

2. Aeque juris naturalis est: quod in legibus citatis adjungitur: *propinquos, notos, familiares procul a calumnia submovebimus, quos reos sceleris societas non facit. Nec enim affinitas, vel amicitia nefarium crimen admittunt* (*d*). Consentit alia lex: *crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest. Nam unusquisque ex suo admisso forti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur* (*e*). Quando Deus iniquitatem patrum visitare in tertiam et quartam generationem dicitur (*f*); id, quod poena est relate ad parentes, quorum posteritati nulla felicitas relinquitur, censetur *calamitas* relate ad liberos, eamque posteritatem, quae privatur jure, quod totum a divina dispositione pendet; et quod ipsum nec insontibus debetur (*g*). Eadem tamen calamitas parentibus et avis ante praenunciata magnam absterrendi a peccato vim habet: qui liberorum ac nepotum tanto studio tenentur, ut illorum aerumnis plus, quam suis affici aliquando videantur. Legibus humanis effectus quidam poenarum a parentibus in liberos de-

rivantur praecautionis jure, tum ne liberi improbitatem parentum imitentur, tum ne ulciscantur justam parentum necem. Hinc poena perduellionis in liberos extenditur, at non capitalis. Jus civitatis et successionis in bona parentum ad filios non devolvitur, nisi per patrem. Hinc confiscatio bonorum et perpetua exclusio a jure civitatis relate ad liberos tantum indirecte et per consequentiam in insontes cadit.

3. Haeres ex delicto defunti non tenetur ad poenam, nisi nova obligationis causa solvendi mulctam pecuniariam aliunde accesserit; id, quod ex dispositione juris Romani contingit, 1. si post litem contestatam, in qua ad persecutionem poenae pecuniariae agitur, reus moritur. 2. Si ejusmodi poena per sententiam jam dictata est. 3. Siquid ex delicto defuncti ad haeredem pervenit 4. Si ipse defunctus datum damnum compensare ex bonis suis obligatus in conscientia, vel ante sententiam judicis fuit. Ita ex aequitate canonica decidi solet (h). 5. Si in causa criminali expensae litis debentur. 6. Si reus ex conscientia criminis, cui publicatio bonorum adhaeret, mortem sibi conscivit.

4. Quaestiones aliae non paucae hujus loci propriae sunt: 1. Quomodo paterfamilias teneatur ex delictis domesticorum. 2. Quomodo princeps aut tota civitas obligetur ex delictis privatorum subditorum et damno exteris illato. 3. Quomodo subditi ac civitas obligetur ex delicto privato imperantis.

(a) §. XXXV. et seq.
(b) L. sancimus. 22. C. de poenis.
(c) C. 23. de R. I. in VI.
(d) Cit. l. 22. C. de poenis.
(e) L. crimen. 26. D. de poenis.
(f) Exod. XX. 5.
(g) Unde explicatum habet proverbium illud Judaeorum. Jer XXXI. 29. e. Ezech. XXXVIII. 2. Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt, id est, patres peccarunt, filii luunt.
(h) C. final. de sepult.

CCLI. *Objectum poenae* sunt delicta et culpae; ea spectantur duplici ex parte; 1. qua obsunt tranquillitati et securitati civium, seu civitatis: 2. qua repugnant vel immediate divino honori, ceu blasphemia, vel perfectioni ipsius delinquentis. De utroque genere sic statue.

1. Naturalibus iisque gravissimis erga summum Deum officiis non satisfacit imperans, qui divinum honorem, ac sacrosanctam religionem impune violari a suis, et conculcari patitur; praesertim cum divina justitia acerbissimas plagas in civitates impias soleat effundere (*a*).

2. Vulgo dicitur: cogitationis poenam nemo patitur, nempe in foro humano, nec conatus criminis universe punitur, quo interna voluntas in actum quendam exteriorem, sed imperfectum et inchoatum processit. *Quid enim abfuit conatus, cum injuria nullum habuerit effectum?* (*b*) Sunt tamen delicta, in quibus conatus criminis pro crimine habetur, et plectitur, ceu criminis laesae majestatis, homicidium proditorium, parricidium, ac fere universe poenae extraordinaria afficitur conatus pro illius quantitate, habet enim criminis praeparatio suos gradus.

3. Peccata, quorum oppositae virtutes coactionem non habent, non continuo semper impunita manent, quia officia imperfecta in statu civili saepe evadunt perfecta. Imo Justinianus quatuor species *quasi delictorum* enumerat, suntque 1. imperitia male judicantis. 2. Dejectio vel effusio ex coenaculo. 3. Positio vel suspensio ejus, quod transeuntibus periculo esse potest. 4. Damnum in navi, caupona vel stabulo datum (*c*) De culpis, quas juridicas vocant, adnotatio facta est paulo ante (*d*).

(a) Conf. §. CCCXXXI.
(b) L. 1. §. 2. in fin. D. quod quisque juris.

(c) Instit. L. IV. tit. 5. de obligationibus, quae ex quasi delicto nascuntur.
(d) l. CCL. (a).

CCLII. *Proportio inter delictum et poenam spectantur* tum in determinatione poenae ob meritum, tum in exactione illius, quatenus exasperanda, vel mitiganda est. Praecipuae sunt regulae sequentes:

1. Determinatio poenae ob meritum pendet 1. a subjecto, quod laesum est; quo loco consideratur qualitas personae offendentis et offensae, adjuncta armorum, partis laesae, loci, temporis. 2. Ex effectibus ac damnis, quae in rempublicam redundant: unde fit, ut delicta in se non admodum atrocia, si invalescere incipiunt, gravioribus suppliciis coerceantur. 3. Ex proaeresi, sive quantitate moralitatis, qua delictum patratum est.

2. In determinanda poena etiam personae, quae illam subire cogitur, habetur ratio; *si persona vilior fuerit*, inquiunt imp. Honorius et Theodosius, *cui damnum famae non sit injuria, poenam patiatur exilii* (b).

3. Proportio poenarum quoad exactionem respondet poenarum finibus; uti cum finis poenae sit delinquentis emendatio, fieri potest, ut is in continenti poenitentiam declararit, vitam longo jam tempore inde a delicto patrato emendarit, (b) aut ipsa carceris diuturnitate partem poenae exsolverit (c). Aliquando offendiculo est hominibus, dum delicta protrahuntur in lucem inflicta poena publica. „ multitudine peccantium ita disserit s. Thomas: De Quando tota multitudo peccat, est de ea „ vindicta sumenda, vel quantum ad totam multitudinem, sicut Aegyptii submersi sunt in mari „ rubro, persequentes filios Israel, ut habetur Exod, „ XIV. et sicut Sodomitae universaliter perierunt, „ Gen. XIX. vel quantum ad magnam multitu-

„ dinis partem, sicut patet Exod. XXXII. in poe-
„ na eorum, qui vitulum adoraverunt. Quandoque
„ vero, si speretur multorum correctio, debet se-
„ veritas vindictae exerceri in aliquos paucos prin-
„ cipaliores, quibus punitis ceteri terreantur; si-
„ cut Dominus Numer. XXV. 4. mandavit suspen-
„ di populi principes pro peccato multitudinis. Si
„ autem non tota multitudo peccavit, sed pro par-
„ te, tunc si possunt mali secerni a bonis, debet
„ in eos vindicta exerceri, si tamen hoc fieri pos-
„ sit sine scandalo aliorum; alioquin parcendum
„ multitudini, et detrahendum severitati (*d*).

(a) L. noverint. 2. C. ut intra certum tempus.

(b) Ob eam causam per humanas leges a persecutione poenali regulariter eximit praescriptio 20. ann. id quod aequitatem naturalem habet. Unde Plinius l. X. Epist. 40 ait: Reddere poenas post longum tempus plerosque jam senes, et quantum affirmatur, frugaliter modesteque viventes, nimis severum arbitrabar. Pariter juris positivi est abolitio criminis per actum gratiae a principe facta, quae ad jus aggratiandi referri potest. Exemplum extat l. 1. C. de sententiam passis et restitutis; ubi Antonius imperator quendam in insulam deportatum provinciae suae in integrum restituit, dicens: Ut scias, quid sit in integrum restituere, honoribus et ordini tuo, et omnibus ceteris te restituo.

(c) Etsi carcer secundum jus civile Romanum (secus de jure canonico) ad custodiam, non ad poenam destinatus sit, (toto tit. D. de custodia et exhibit. reor. et C. tit. de custodia reor.) continet tamen in se poenam, et ideo ejus diuturnitas est causa mitigandi poenam ordinariam. Hinc l. 23. C. de poenis, imperatores vetant in exilium ejici illos, qui longo carcere afflicti fuerunt.

(d) 2. 2. 108. a. 1. ad 5.

CCL. III. De ipsa poenarum natura ex temporibus disserendum est; certe aliter de poenis nonnulli hodie philosophantur auctores, ac praeterito aevo.

1. Poena infamiae ac mutilationis non emendari delinquentem, sed ad nova delicta incitari pu-

tant; eoquod istiusmodi homines publico odio expositi honestam sustentationem quaerere non jam possint.

2. Poenam exilii tum bono civitatis, quae numero civium et capitibus minuatur, tum justitiae erga exteros, in quorum territoria pessimi homines extrudantur, tum emendationi delinquentis obesse putant, qui linguae externae forte ignarus, cum alimenta sibi promereri aegre possit, ad furta ac rapinas impellatur.

3. *Talio* est vindicta par, ut quod quis fecit, idem in semet ferat. In homicidio certe locum habet, ut, siquis effunderit sanguinem alterius, fundatur sanguinis illius. In al iis alia multa circumspicienda sunt.

CCLIV. Hac de poenis praemissa theoria praecipua capita jurisdictionis criminalis, quantum id ad nostrum institutum pertinet, cito expedientur. Ea jurisdictio olim *merum imperium* vocabatur (*a*). Eandem perinde ac civilem hoc aevo dividunt in patrimonialem atque in haeredes transeuntem, quae nempe territoriis annexa, et principum propria est, atque in personalem, quae vi demandati officii conceditur; sive ab uno judice, sive a collegio judicum exerceatur. Illud certissimum est, judicium criminale sine gravissima multorum injuria exerceri non posse ab eo, qui jurisdictione criminali caret. Ex ipsa autem ejus judicii gravitate, in quo de vita et sanguine, de bonis et fama delinquentis agitur, multa corollaria derivari possunt:

1. Inquisitio *specialis* de commisso crimine in personam determinata fieri non potest, nisi eadem sufficientibus indiciis gravata sit.

2. Probationes pro condemnatione rei, unde petantur, plenae esse debent, et luce meridiana clariores (*b*).

3. Torturae usum seu justitiam passim impu-

gnant; ea ducti ratione, quam dudum attulit s. Augustinus l. XIX. c. 6. de civ. Dei: *Cum quaeritur, utrum sit nocens, cruciatur: et innocens luit pro incerto scelere certissimas poenas, non quia illud commisisse detegitur, sed quia non commisisse nescitur; ac per hoc ignorantia judicis plerumque est calamitas innocentis.* Sed qui usu pollent rerum criminalium, alia doceri se ajunt ab ipsa experientia, optima rerum magistra.

4. Aequitas ac sana ratio postulat, ut reo defensionis locus detur, admissis etiam advocatis, quorum opere ad formandos pro sua innocentia articulos possit uti. Imo imperator rescripsit: *confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat* (c).

5. Quamvis istiusmodi advocatorum officium non exposcat, ut reos variis artibus in perniciem reipublicae a poenis eximant; tamen operam dare debent, ne accusati clientes ipsorum imperitia, incuria, negligentia, ac solertiae defectu irreparabile damnum subeant. Non ineptis argumentis a poena ordinaria defendant eum, qui volens occidere Cajum, errore improviso occidit Sempronium.

6. An reus in judicio capitali, in quo citra confessionem suam se convinci non posse videat, crimen suum fateri teneatur, non levis est disputatio, ex generalibus notionibus juris ac respondentis obligationis, dein ex principiis juris publici universalis decidenda. Pufendorfius de poenis ita disserit: „Certum est, legis naturalis transgressores „poenam manere; quia haec legis cujuscumque „certa comes; et naturae haud quidquam repu„gnat, ut, qui malum patiatur. Sed illa nimis im„perita foret illatio, siquis diceret: jus parit obli„gationem; ergo qui legem violat, obligatur in „foro humano ad poenam ultro sibi arcessendam. „Argute Hobbesius de cive c. XIV. §. 7. *Secun-*

„ *da pars legis, quae poenaria appellatur, manda-*
„ *toria est, et loquitur tantum ad ministros publi-*
„ *cos.* Non extat in lege hoc praeceptum: Tu fur
„ patrato furto ad patibulum ultro ambula; sed hoc
„ extat: Tu magistratus furem convictum suspendi
„ curato. Ergo non peccat in eo fur, si non su-
„ spenditur, sed magistratus, qui proficuam reipu-
„ blicae animadversionem praetermisit. - - Ex istis
„ porro et hoc colligitur, quemadmodum in tribu-
„ nali humano se ipsum nemo deferre, aut de
„ crimine ultro fateri tenetur; *ita* iniquum esse, in
„ causis criminalibus reo juramentum calumniae in-
„ jungere „ (d).

(a) L. 3. D. jurisdict. Merum est imperium, habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur.

(b) l. 16. C. de poenis. l. fin. ib. de probationibus. l. fin. ib. si ex falsis instrumentis.

(c) l. 1. §. 17. D. de quaestion.

(d) Pufendorf. de I. N. et G. l. VIII. c. III. §. 4. conf. Bäckm. tract. de delictis. l. I. C. I. §. II. an. 35.

CAPUT X.

PER POTESTATEM LEGISLATIVAM NON MODO FINI CIVITATIS IMMEDIATE CONSULITUR, SED ETIAM OMNIA MEDIA EIDEM FINI CONSENTANEA IN USUM DEDUCUNTUR; UT ADEO POTESTAS LEGISLATIVA VELUT ANIMA CORPORIS CIVILIS, AC LEGES CEU TOTIDEM OPERATIONES EJUSDEM ENEAE SPECTARI DEBEANT.

ARGUMENTUM.

§. CCLV. Ratio ordinis: notio legis. CCLVI. Finis, et materia legum, seu actiones. CCLVII. Circa quas lex versutur variis modis. CCLVIII. Lex fundata in praesumtione. CCLIX. Quid sub legem non cadat? CCLX. Subjectum activum legis. CCLXI. Forma legis seu promulgatio. CCLXII. Effectus, seu obligatio, CCLXIII. Conscientiam afficit. CCLXIV. Subjectum passium legis. CCLXV. Territorium

CCLX.

Infirmitati humanae voluntatis, et opinionum inconstantiae ae varietati, et quo maxime hominum vita perturbatur, neglectui officiorum mederi debet societas civilis ac commune imperium, ut adeo leges, sive actus, quo istuc imperium se potissimum exerit, instar medicamentorum spectari soleant. Nihil igitur mirum cuiquam videri debet, quod hanc de legibus tractationem quasi ad calcem jurisprudentiae publicae rejecerimus. Quippe necesse erat, ut interna corporis civilis constitutio, ejusdemque operationes, atque etiam morbi, tum singulorum membrorum, tum corporis universi ante perspicerentur, quam empyricorum more, nulla praemissa theoria ad notitiam medicamentorum

procederetur. Nunc igitur a notione legis exordiendum est; quae passim duce s. Thoma dicitur ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata (1). In hac notione, quacum alii, etsi verbis discrepant, re conveniunt, insunt istiusmodi notae, quae totidem partes sint praesentis tractationis. Nam *essentia* legis in ordinatione, sive jussu aut decreto sita est: *materia* in eo, quod rationabile sive rationi consentaneum, et *fini* civitatis, nempe communi bono accommodatum est: *Principium activum*, sive causa efficiens legum est summus imperans, qui curam communitatis habet; cujus juri non potest non obligatio subditorum tanquam *effectus* respondere, qui ipsi *subjectum passivum* legum vocantur. Denique *forma legis* in promulgatione communitati facta consistit. Ex his colligitur, quid inter legem, aliosque affinis actus intersit.

1. *Pactum* inter aequales potissimum initur, eosque consentientes in idem placitum. Non repugnat tamen, ut imperans pacto se adstringat subditis; quod si respiciat publicum regimen civitatis, relate ad imperantem rationem pacti servabit, relate ad subditos lex censetur, unde leges fundamentales nomen habent. Universe lex relationem imperantis ac subditi continet, atque in invitos cadit: non item pactum.

2. *Praeceptum* quoad obligandi vim a lege non differt, ut omnis lex praeceptum est, non contra praeceptum etiam lex. Illud enim in societate minore, ceu herili et parentali: itemque in commodum praecipientis dari potest; non item lex.

3. *Statutum* communitatis subalternae maxime proprium est.

4. *Consilium et dogma* magis ad intellectum referuntur: lex ad voluntatem imperantis ac subjecti. Ac consilium quidem nullam parendi necessitatem

affert, et superiori quoque suggeritur. Dogma doctrinam fidei ac morum; ejusque authenticam interpretationem denotat.

5. *Rescriptum* est responsum singulare summi principis datum ad supplicationem subditi, vel consultationem judicis subalterni.

6. *Mandatum* peculiare jussum imperantis vel judicis est, ac non tam communitati, quam singulis datur, Saepe actum denotat, quo alteri negotium gratis gerendum committitur, et ab hoc suscipitur; cumque istius consensum poscat, etiam aequali, imo superiori committi potest. Quo modo apostoli Joannem, et Petrum totius ecclesiae caput, in Samariam misisse memorantur (*b*).

7. *Regula* latius patet, ac lex, et non praecepta duntaxat, sed consilia quoque complectitur. Qui legem appellant *regulam, secundum quam actiones instituere obligamur*, legem a praeceptis ac statutis non distinguunt, praeterquam quod ex praeceptis de naturali lege et obligatione opinionibus notam quoque superioris ex notione legis contra communes receptasque ideas expungnant (*c*).

(a) 1. 2. q. 90. a. 4.
(b) Act. XIII. 14.
(c) Canon, a qua voce juris canonici appellatio ducta est regulam denotat, non quod constitutiones ecclesiasticae vi obligandi destituantur, sed quod id nomen antiquis ecclesiae patribus ad evitandam profanorum hominum invidiam, suavitatemque ecclesiastici regiminis exprimendam accomodatius visum sit.

CCLVI. Finis ultimus legum civilium, isque intrinsecus idem est, ac fini civitatis, seu commune bonum: fines propiores sunt media ad finem ultimum accomodata, ceu informatio politiae, determinatio ordinis judiciarii, contributiones etc. ut proinde universe et ipsa lex medium sit, et determinatio mediorum: ac potestas legislativa in jura

determinandi media ad finem obtinendum necessaria consistat, atque ob hanc causam ex ipso fine ac natura mediorum suos limites nanciscatur. Ea media ad obtinendam tranquillitatem et securitatem vitae civilis necessaria potissimum in actionibus subditorum consistunt tum positivis, tum negativis, tum simplicibus, tum praegnantibus sive talibus, quae ad aliquid praestandum vel efficiendum ordinantur; quales actiones sunt operae publicae, contributio etc. Lex igitur circa actiones determinandas, et ad finem civitatis dirigendas tanquam circa materiam seu objectum versatur, ut, si accurate loquendum sit, non idem sit finis legis, et materia seu objectum legis. Non enim jubetur fieri quidpiam, vel omitti praecise, ut fiat vel omittatur, sed ut ex actionibus et omissionibus certus civium ac civitatis status resultet, nempe tranquillitas et beatitas vitae (a). Cum his principiis connexae sunt complures positiones;

1. Imperans per leges non suum, sed civitatis commodum et emolumentum spectat, contra ac in societate herili sit (a); quapropter cum per imperium civile bona subditorum securitate gaudere debeant, nequeunt eadem nec ex plenitudine potestatis privatis auferri, nisi communis ac vera necessitas, aut evidens utilitas publica id exposcat. Hinc generalis est regula, irrita esse rescripta a principe impetrata in praejudicium tertii, vel in quibus juri alieno derogetur, nisi expressa istius rei mentio in illis fiat. Et quia per leges civiles etiam libertas civilis salva esse debet, nequit dici, eas solum pro exercitio obedientiae imperanti exhibendae latas esse, sed ad aliam virtutem seu ad justitiam, caritatem, temperantiam, parsimoniam seu frugalitatem referendae sunt, ut actio vel omissio legibus determinata in materia necessaria ejus virtutis constitui censeatur.

2. Uti aliae sunt actiones pertinentes ad conservandum statum publicum, et pristinam formam regiminis, aliae ad bonum singulorum civium; ita etiam leges, per quas istiusmodi actiones determinantur, aliae dicuntur *publicae*, aliae *privatae*.

3. Sunt quaedam actiones bonum ad commune aut semper necessariae, aut eidem semper repugnantes: aliae pro temporum ratione aliam atque aliam conducentiam habent; ita leges quaedam civitatis sunt immutabiles, aliae variabiles (*c*). In his non eaedem statui monarchico, et aristocratico vel democratico aut mixto ex aequo aptatae sunt. Circa leges immutabiles, quae ex natura atque essentia rerum pariter immutabili deducuntur, non uno modo versatur potestas legislativa 1. Easdem declarando, ad casus iisdem comprehensos applicando; uti cum legi naturali: *non occides* declaratur annexa prohibitio duelli: vel legi *non furaberis*, adjuncta declaratur rapina, damnum injuria datum, laesio in contractibus. 2. Easdem firmando poenis propositis, ac praemiis. Nam *plures poenarum gravitas, quam Dei timor arcere solet a voluntate peccandi* (*d*). Ejusmodi lex dein ratione edicti seu materialiter censetur naturalis, ratione sanctionis seu formaliter, positiva; et hac parte mutationi subjacet. 3. Lex affirmativa naturalis per positivam determinatur quoad modum, quantitatem etc., ceu lex de colendo Deo, praestando tributo. In his igitur inest aliquid positivum. 4. Officia imperfecta naturae per legem positivam fiunt perfecta, et coactioni subjiciuntur: ut cum quis cogitur dar hospitium calamitosis, vel cum quis tempore inopiae cogitur vendere frumentum determinato justo pretio. 5. Jura libertatis, aequalitatis etc. in statu civili restringuntur per leges positivas. 6. Actus jure naturali validi irritari, id est, effectu suo privari, aut ad certam formam adstringi possunt, ut si ad valorem contractus necessitas scripturae vel instrumenti judicia-

tis per leges requiritur. 7. Lex humana supplet actus, sine quibus alias, et spectato naturali jure nihil ageretur; uti cum dicitur poena *ipso jure* incurri sine praevia cognitione judicis: actus *ipso jure* irritus sine exceptione, rescissione, restitutione: haereditas *ipso jure* acquiri vel transmitti sine petione: dominium *ipso jure* transferri sine traditione: donatio per mortem donantis *ipso jure* confirmari sine alia declaratione: obligatio *ipsa jure* extingui sine remissione: jus quoddam amitti *ipso facto et jure* absque expressa renunciatione.

4. Ex fine civitatis, natura actionum, ac temporum seu adjunctorum ratione desumendum est, quid conducibile sit communi bono, ac per leges determinari debeat. Leges ergo non destituuntur ratione sufficiente, quae tamen multiplex intelligi potest. *Rationes intrinsecae legum* sunt, quae continentur in natura actionum, ac sine civitatis vel absolute, vel sub datis circumstantiis. Quia vero obtinendo fini plura suppetere media, et actiones hoc illove modo determinatae cum fine consentire possunt, idcirco ratio hujus potius, quam alterius determinationis sive legis in arbitrio imperantis sita et *extrinseca* erit. Id arbitrium, cum saepe nos fugiat praesertim circa veterum leges, aut quia relatio legis ad finem parum explorari potest; idcirco *non omnium, quae a majoribus constituta sunt, ratio reddi potest* (e). *Rationes publicae ac politicae* legum dicuntur, quae ad conservationem status publici vel jurium imperantis pertinent. *Rationes legum historicae* sunt facta historica, quae ad condendam legem occasionem praebuerunt. Sunt aliae rationes *justae, aliae injustae suasoriae*, seu reipsa intentae ab imperante, et si eas propalare nunc publica communitatis, nunc privata legislatoris utilitas prohibeat: his opponuntur *justificae*, quae eum in finem palam fiunt, nequid sine ratione statutum videatur. Unde inferes, esse aliquando rationes legum *arcanas*, nec

ob id injustas. Denique aliae *certae vel incertae*, *sufficientes*, vel insufficientes censendae sunt. Vulgo dicitur: *ratio est anima legis*, nempe ad genuinam ejus interpretationem faciendam, si constat, legem existere; at si de existentia non constet, illud principium valet: ratio legis non est lex, uti nec quaevis connexio motivi cum actione, pro lege aut obligatione haberi potest (*f*).

(a) Acute id animadvertit s. Thomas 1. 2. q. 100. art. 9. ad 2. ,, Intentio legislatoris est de duobus: de uno quidem, ,, ad quod intendit per praecepta legis inducere; et hoc ,, est virtus. Aliud autem est, de quo intendit praeceptum ,, facere; et hoc est, quod ducit, vel disponit ad virtutem, ,, scilicet actus virtutis; non enim est idem finis praecepti, ,, et id, de quo praeceptum datur, sicut neque in aliis ,, rebus idem est finis; et quod est ad finem ,,.

(b) Cicero l. 1. c. 38. de invent. ,, Eam virtutem et sa- ,, pientiam majorem fuisse, ait, ut in legibus scribendis ni- ,, hil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicae ,, proponerent; neque enim ipsi, quod obesse, scribere ,, volebant; et si scripsissent, cum esset intellectum, repu- ,, diatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum ,, causa salvas esse vult, sed reipublicae ,,. Salomon quidem non ut rationibus privatis suis, sed ut populo consulere, cumque judicare, et discernere inter bonum et malum posset, sapientiam a Deo efflagitavit. III. Reg. III. 9. et II. Paral. I. 10. 11.

(c) Non enim semper et ubique utile est, quod aliquando et alicubi utile est l. un. c. de caducis tollend.

(d) Extrav. detestabile 2. de simonia int. comm.

(e) l. 20. d. de legib.

(f) §. XI. (d)

CCLVII. Lex versatur circa actiones tanquam objectum vel materiam suam diversis modis:

1. *Eas determinando*, *ut sint*, si est lex affirmativa, vel praecipiens; eaque ut impleri queat, poscit facultatem, vires: occasionem etc. (*a*) Possunt autem praecipi non modo, quae ab ipsa natura jure perfecto vel imperfecto, generatim vel speciatim praescripta sunt, sed etiam, quae videntur

adiaphora, judicio tamen imperantis ad finem civitatis conducibilia.

2. *Vel ut jure esse possint*, si est concessiva, aut jus tribuens e. g. exercendi commercia, opificia, faciendi testamentum.

3. *Vel ut non impediantur ab aliis*, si est mere permissiva, ut si tolerentur falsae sectae, earumque exercitium. Prioris generis lex dat jus internum, posterioris duntaxat externum (*b*(.

4. *Vel ut non sint*, si est lex prohibens, vel ea, quae in se et ex natura sunt mala, vel quae indifferentia apparent, sed arbitrio imperantis cum bono communi pro temporum ratione non consentiunt, imo et quae in se bona sunt, sed certis temporibus, vel locis non congruunt, uti vigiliae aut conventus nocturni in templis, jejunium in paschate.

5. Vel *ut actionibus annexa sint certa consectaria* bona vel molesta, si est praemians aut poenalis, atque haec quidem duplicis generis censetur, *poenalis mixta*, et *pure poenalis*. Maxima quidem legum pars ab omnibus censetur poenalis mixta, id est, simul dispositionem simul comminationem continens hoc modo; *non facies*; *et qui fecerit*, *poenas dabit*: pure poenalis quasi disjunctive disponit: *aut non facies*, *aut poenam vel mulctam solves*, vel ut Pufendorfius inquit, poenae determinatio velut conditio interdicto adjecta censetur, hoc modo: *non facias*, *nisi hoc mulctae nomine exsolvere malis.*
„ Et in hoc genere legum, quae sanctio poenalis
„ videri potest, revera est instar tributi, dum in
„ arbitrio subjectorum relinquitur, pecuniam lege
„ dictatam exsolvere velint, an actu aliquo absti-
„ nere; id quod potissimum in legibus sumtuariis
„ usu venit, quarum finis saepe est alternativus,
„ aut ad frugalitatem cives adducere, aut aerarium
„ locupletare. Nam licentiam violandi leges natu-
„ rales pecunia redimendam prostituere, illicitum
„ fuerit. Sed reliquae leges regulariter id tantum

„ per poenam intendunt, ut cives a peccatis ab-
„ terreantur; inde naturam poenae haud quid-
„ quam intellexit ferox ille juvenis, qui cum a
„ praetore sciscitaretur, quanta mulcta esset sol-
„ venda pro inflicta alapa; pecuniam deposuit, et
„ ipsi praetori alapam inflixit. - . Unde et apparet,
„ in illis duntaxat legibus, ubi prohibitio est alter-
„ nativa, aut conditionalis, a culpa regulariter
„ immunem esse, qui mulctam exsolverit aut ex-
„ solvere paratus est, ad quam praestandam etiam
„ obligatur. - Addimus autem et hoc, non debere
„ esse leges pure poenales, seu quae nihil aliud
„ intendant, quam ex mulcta lucrum facere (c).

6. Vel *ut certa consectaria aut effectus non ha-beat*, si est lex irritans; et I. attingens eos actus, qui vel naturali jure irriti ac nulli sunt, nempe declarando jus naturae, et quod in foro interno nullum est, etiam pro foro externo, judiciali ac publice authentice habendo, ac decernando pro nullo ac irrito (*d*) II. attingens actus, qui vi naturae validi essent, sed summa imperantis potestate, cui subjecta sunt jura subditorum, nulli esse jubentur; quod fit duplici modo, *primo*, ut sint *irriti ipso jure et facto*, et quidem *directe*, quando agendi jus et habilitas promittendi, contrahendi, quidpiam efficiendi subtrahitur, et inhabilis quis fiat: *indirecte*, quando actui praescribitur forma, aut solemnitas *substantialis* sive talis, qua non observata actus non habeat suam naturam, proindeque nullus sit. *Secundo*, ut *per sententiam et ministerium judicis* causa cognita rescindantur; si nempe ejus naturae sit actus, ut rescindi vel dissolvi possit. Id inter homines contingit ex duplici causa, quando ob vinculum personale alteri in alterius voluntatem jus competit, aut quando materia, quam actus attingit, alterius dispositioni vel disponendi potestati subjecta est; quo modo res temporales subditorum, non dominio, sed imperio et potestati imperantis subje-

ctae sunt. De hac irritatione, quae fit per leges positivas, notandae sunt praecipuae regulae. *Prima*: uti lex prohibens vel praecipiens utrumque forum afficit; sic etiam lex irritans non modo pro foro externo, sed etiam interno, id est, pro foro conscientiae valet; neque effectus fori interni et externi spectata potestate legislatoris sive summi imperii, et vi justae legis per se diversi et separabiles sunt. *Secunda*, perspicacia tamen opus est in expendenda lege irritante, ut appareat, quid disponat, et *quatenus* valorem actus tollat. Constat enim plures effectus quorundam actuum proprios esse, quorum alii divino vel naturali jure, alii humano iisdem attributi sunt; unde fieri potest, ut lex irritans considerato tenore, ac fine suo aliquos effectus pro certis adjunctis tollat, alios omnino *intactos* relinquat. *Tertia*, lex irritans directe, vel indirecte vim suam retinet, etsi invincibiliter *ignoretur*, aut necessitas valide agendi superveniat; neque enim ignorantia, aut necessitas potestatem agendi confert, quae per legem irritantem sublata est, nec formam dat actui, quae per ejusmodi legem praescripta est (*e*).

(a) §. XIV.

(b) §. XVIII. Cavendum maxime est, ne permissio negativa seu tolerantia confundatur cum favore positivo, aut concessione juris vel approbatione actus: ipsa ecclesia metu gravium malorum saepe tolerat injustas invasiones in sacra jura, quibus donata est a domino nostro Jesu Christo; ac tum valet illud s. Gregorii: suo ingenio relinquendi sunt, ne forte pejores existant, si a tali consuetudine prohibeantur, ut enim ait Salomon, qui multum emungit, sanguinem elicit. c. denique 6. distinct. IV. Accuratius de lege permittente agit Joan. Petr. Banniza diss. de divarsarum religionum in eodem territorio tolerantia. Thesaur. jur. eccl. t. III. n. XII. Quatenus permissio ad leges referatur, paucis verbis indicat Grotius de I. B. ac P. l. I. c. I. §. XIX. Permissio proprie non est actio legis. sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo, cui permittitur, obligat, ne impedimentum ponat.

(c) Pufendorf, de I. N. et G. L. VIII. C. III. §. 4. in fin. cl. Riegger in systemate jurisprudentiae naturalis seu universalis. c. IV. §. XXXIX. ita scripserat: „ Quidam omnem „ legem praecipientem, aut vetantem obligare conscientias „ contendunt; quia in omni lege est potestas cum volunta- „ te obligandi et in violatione inobedientia, quae peccatum „ est. Itaque ne quidem in potestate legislatoris esse pu- „ tant, non obligare, si legem ferre velit. Alii vero fieri „ posse, cum quibus et ego sentio, judicant, ut legislator „ vere praecipiat, non modo ordinet aut dirigat, quin „ tamen peccet legis transgressor; qui potest eum nolle „ obligare ad culpam, sed tantum ad poenam, ut tamen „ vera lex sit. Potest enim lex absolute poni hac intentio- „ ne, ut ad solam poenam obliget; qui praecipiendi mo- „ dus utpote finem habens rectum, non est contra ratio- „ nem legis, nec contra rationem justitiae. Nam poena si- „ ne culpa, non tamen sine causa incurri potest. -- Lex „ poenalis, obligat judicem, ut secundum eam, poenam de- „ cernat. -- Post litam sententiam nec incumbit obligatio ut „ ut patienter, sine obluctatione poenam subeat. “ ita vel „ Riegger. in dissert. edita 1744. At idem in institutionibus „ jurisprud. eccles. p. II. §. XLII. in hunc modum statuit: “ Quam (legem) schola mere poenalem vocat, figmentum est „ subruendis legibus aptum Mixtarum autem, quas illi ap- „ pellant, non satis ex arte diversam faciunt speciem. Nullam „ enim esse legem prohibentem, satis certum est, quae non, „ et prohibeat actum et plectat temerarios violatores „. Nostra aetate sunt, qui pro monstris habent leges pure poenales eoquod imperans minus praeceptionem, quam poenam pro fine haberet, ac voluptatem caperet ex subditorum poenis, eosque odio haberet. At enim legislator non subditorum poenam spectat, sed id agit, ut metu poenae agant, vel omittant, quod fieri, vel omitti reipublicae intersit, uti cum sub peccato obligat, non peccatum, sed observationem legis spectat.

(d) Siqua lex positiva actum quempiam rescindi, vel pro nullo declarari jubet, non illico inferri debet, eum jure naturae fuisse validum; sola enim publica, judicialis et authentica rescissio vel nullitatis declaratio praescribitur. Fac etiam, in ea opinione fuisse legislatorem, istiusmodi actum ex naturali jure validum esse; eritne ob id validus?

(e) Recensui plura objecta, pluresque species legum, ac in jure Romano continentur, in quo l. 7. d. de leg. ita proditur: legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire.

CCLVIII. Interest inter malum, et mali periculum, haud secus, ac inter praecipitium, ipsum.

que casum. Malum, quod naturae repugnat, nunquam non malum est; at periculum variis temporibus et personarum adjunctis cessare, aut minui, vel removeri aut praepediri potest. Utrumque tamen objectum legis prohibentis esse potest; de qua re in hunc modum videtur pronunciandum:

1. Quando lex positiva quidquam prohibet, aut quoque modo disponit ob generale incommodi aut mali periculum, cui oppositus actus subiacet, tum illa lex omnino servanda est, etsi particulari casu nihil aut parum periculi ex actu immineret. Nam sufficiens istiusmodi generalis prohibitionis ratio est ipsa *certitudo generalis* periculi, seu, ut ajunt, praesumtio juris, neque ea lex nititur facto quodam, conditione aut qualitate particulari; quodsi eo obtentu quivis liberare se ab observanda istiusmodi lege posset, quod nihil ipse, vel a se alii periculi subituri sint, eoipso eluderetur, atque inefficax lex fieret; praeterquam quod non aequalis, et uniformis esset subditorum obligatio (*a*). Aliter sentiendum, si lex aut sententia legislatoris vel judicis facto aut conditione particulari nititur, ut juxta censeri possit (*b*).

2. Jure naturali eatenus tenetur quisque peccati vel damni alteri inferendi periculum vitare, ut habenda sit ratio, quam illud propinquum, quam justa sit ratio, ejusdem periculi ob causas veras subeundi, quantaque spes sit, peccatum vel damnum adhibita praecautione evitatum iri.

3. Lex naturae, cum sit lex mentis et rationis singulos homines pro singularibus adjunctis afficiens, non indeterminate, uti humanae leges, concipienda est, sed quasi vestita quovis casu, quo obligat; certis ac determinatis adjunctis personae, loci, temporis, negotii, causae etc. ob quam rationem negant vulgo, in naturales leges veram epikiam cadere. Siqua ergo actio, quae generatim considerata

periculis, incommodis, abusibus obnoxia est, relate ad hanc personam, hoc tempus, haec adiuncta etc. nihil periculi magnopere continet, non suppetit ratio, cur ea ipso naturae jure prohibita esse censeatur.

(a) Exempla innumera extant in legibus positivis, per quas saepe prohibetur gestatio armorum, venditio veneni, commercium cum hostibus patriae, circumductio ferarum bestiarum, conventus clandestini etc.

(b) Lex vel sententia, quae praecipit reddere debitum petenti conjugi, supponit non intercessisse in contractu matrimonii impedimentum dirimens; quod si ea praesumtio fallit, tum certe ea lex vel sententia veritati cedit, nec observari potest. Similiter in judiciis omnia recte atque ordine gesta esse ponitur.

CCLIX. Indicandum nunc est, quae non sit apta legis materia, aut quale objectum potestatis civilis esse non possit; idque sequentibus articulis potissimum continetur.

1. Quae legi divinae, naturali, aut positivae repugnant, lege humana tolli vel mutari non possunt; ac siquid ab imperante hoc modo attentari contingeret, nulla est parendi necessitas, etsi obligatio reverentiae eidem debitae ob id non cesset (*a*).

2. Alia est lex *praecipiens injusta*, seu naturali lege prohibita (*b*), et alia est *lex injusta*, ceu quae tributa ultra modum imponit. Neutra ut talis praesumitur, nisi de injustitia certo constet, ne inani obtentu leges eludantur, et subditorum judicio seu lubidini subiiciantur. Lex in se injusta, cujus observatio in se mala non est, quando ejus neglectus graviora mala pareret, observari aliquando debet. Alia est notorie stulta, quae non obligat hominem, qua homo est, cujusmodi est, quae actum physice aut facto impossibilem praecipit, aut physice necessarium prohibet.

3. Quae nimis ardua et moraliter impossibilia sunt; hac nituntur regula: lex positiva naturae humanae accommodata esse debet; secus deflectit a natura legis; itemque omnis lex positiva exceptionem patitur necessitatis, nisi vi status aut ob bonum publicum quispiam ad ardua adstringatur, ceu miles, aut cui animarum cura tempore pestis obtigit.

4. Quod juri imperantis aut praecipientis subjectum non est, id neque est, neque esse potest materia legis ab eodem ferendae.

5. Quia leges actionum norma sunt, non trahuntur per se ad praeterita, sed futuris tantum negotiis et actibus adhibentur (c). Fieri tamen potest, ut in praesenti lege de praeterito tempore aut pendentibus negotiis quidquam caveatur (d).

6. Actus internos se solis, et quatenus ad externos rite perficiendos non requiruntur, haud esse legis civilis materiam, vulgo censent, cum ea lege externa duntaxat tranquillitas et beatitas spectetur; unde et vulgo dicunt: *De internis non judicat praetor*. Grotius aliam justitiam *internam*, sive personae, aliam *externam*, sive actionis vocat, atque hanc dispositioni civilis imperantis subjectam ait.

7. Vulgo etiam dicunt, legum objectum non esse, nisi quae communiter ac saepe contingunt (e); quae enim inopinata sunt, nec satis praevideri, nec exprimi possunt. Extant tamen nonnullae leges circa casus admodum raros, uti de insula in mari nata (f).

(a) Exemplum modestiae praebuerunt Apostoli act. IV. 19. ad coetum principum, scribarum ac seniorum ita loquentes: Si justum est in conspectu Dei vos potius audire, quam Deum, judicate. Universe cum de fide, religione ac jure divino agitur divinus magister in hunc modum suos instruxit: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Matth. X. 28.

(b) Exempla extant Daniel. VI. 10. Tob. II. 9. Exod. I. 17, et II. 2.

(c) L. 2. et ult. de constitutionibus.

(d) l. 7. R. de legibus.

(e) Conf. l. 3. 4. 5. 6. 10. D. de legib. et novell. 94. cap. 2.
(f) §. 22. Inst. de rer. divis.

CCLX. *Subjectum activum legis* est, id, penes quod est suprema potestas legislatoria pro varia civitatis forma, simplici absoluta, vel limitata, aut mixta denique. Esque id jus ex notione civitatis dimanans certe majestaticum, nec soli praerogative, sed summo imperio annexum, vocaturque potestas publica, contra ac fit in societate herili, aut parentali: ubi privata heri aut familiae commoda spectantur. Unde concludes:

1. Potestas legislatoria, ac vis legum non pendet a moribus et probitate imperantis, nec vitiis ejusdem infringitur, aut tollitur; cum apostoli etiam superstitiosis ac ethnicis principibus obtemperari praeceperint fidelibus, ac princeps apostolorum diserte praescripserit: *Servi subditi estote in omni timore dominis non tantum bonis, et modestis, sed etiam discolis* (difficilibus, morosis, asperis(*a*). *Lex bona etiam a non bono fieri potest*, inquit s. Augustinus (*b*).

Leges ex summo imperio procedunt; imperare autem, ac praecipere idem est, ac movere, impellere, imo necessitate morali, seu imposita obligatione determinare ad agendum; quod fit per jussum seu actum voluntatis, secundum illud: *Fac hoc*, *et facit* (*c*). Igitur lex sita est in actu voluntatis; etsi hic actus coecus non sit, sed cognitione tum praestituti finis, tum mediorum rogatur.

3. Ex notione summi imperii voluntas imperantis non pendet a subditorum voluntate, sed subditorum voluntas ab imperantis voluntate; quapropter in ferendis legibus voluntate et consensu subditorum imperans non eget; neque eorundem acceptatio ad vim et valorem legis necessaria est. Summum im-

perium et necessitas acceptationis inter se pugnant. Quod enim independens est, fit dependens, atque exercitium imperii pro arbitrio subditorum eluditur. Voluntati et imperio summo, uti et libertati non obest pactorum ac promissorum fides sancta et inviolabilis (*d*). Illud ex jure romano: *quod populo placuit, legis habet vigorem*, ad statum democraticum referendum est, vel ad fictitiam illius umbram.

4. Quia consensu subditorum opus non est ad vim legis; hinc si constat, eandem latam esse, opus non est, ut probetur, fuisse receptam; sed legis clypeus tamdiu obtendi potest quoad de abrogatione quoque legitimo modo facta, afferatur sufficiens probatio. Qui consuetudinem contrariam allegant, et ipsam, et ipsius requisita palam facere tenentur.

5. Cum jus ferendi leges sit majestaticum, ac summi imperii proprium, neque a consensu subditorum pendeat, ejus exercitium aut exercitii pars non aliter derivari in magistratus subalternos potest, nisi ex concessione majestatis, cui totum id, quod concessum est, semper subordinatum permanet. Hujus subordinationis tria sunt capita. I. Ut magistratus subalternus limites concessi juris non transiliat. II. Ut ejusdem statuta nec praeminentiae summi imperantis, neo ejus anterioribus legibus, nec bono publico officiant. III. Ut eadem confirmationi imperantis expressae vel tacite, imo et correctioni atque abrogationi subjecta sint. Confirmationis in forma communi factae is modo effectus est, ut ejusmodi statuta nihil, quod illicitum fit, continere censeantur; propterea eo confirmatio non obstat, quo minus illa statuta mutentur a magistratu subalterno. Aliter sentiendum, si confirmatio facta sit in forma speciali, tum enim legis perfectae vis istiusmodi statutis accessit.

6. Lex a voluntate imperantis pendet; nemo autem ita sibimet legem dicere potest, ut ab ea recedere nefas sit (*e*): igitur uti constitutio legis, sic et mu-

tatio, abrogatio, derogatio, dispensatio, ac concessio privilegiorum ex eodem fonte, unde leges profluunt, petendae, ac derivandae sunt: unde vulgatum est: *inferior non potest dispensare in lege superioris.* Similiter ad imperantem *authentica legis declaratio* pertinet, qua non constitui jus novum, sed vetus stabiliri intelligitur: denique ab expressa vel tacita aut legali voluntate imperantis pendet, quae consuetudo vim legis habere, aut legitima conseri possit. Neque enim vel constitutio vel abrogatio legis a voluntate subditorum pendet.

(a) I. Petr: II. 18. Hoc eodem spiritu ac fine principis et capitis sui s Petri, Vicarii Jesu Christi animata ecclesia tutata est contra haereticos jura legitima imperantium, ac damnavit et detestata est propositionem XV. Wiclefi, iidemque verbis conceptam propositionem XXX. Hussi: Nullus est dominus civilis -- dum est in peccato mortali.

(b) De lib. arbitr. l. I. c. 5.

(c) Luc. VII. 8.

(d) Conf. propositio 28, inter damnatas ab Alexandro P. VII.

(e) §. LIX. (4) et §. CXXVIII. (a)

CCLXI. *Forma legis* ea censetur, sine qua ratio atque essentia legis non intelligitur; sita igitur est in *promulgatione*, sive actu quo legislator voluntatem suam subditis manifestat, sive animum eosdem obligandi. Sola interna voluntas, aut propositum ferendi legem vel ejusdem propositi assertio lex non est; cum nondum sit jussus populo datus. Analogia manifesta habetur in pactis, praeceptis, sententiis, testamentis, aliisque entibus moralibus, ut vocant, quae quamdiu non apparent, nihil sunt. Parum interest, eane promulgatio pars legis essentialis, an connotatum vocitetur; attributum legis dici profecto non potest, nisi vocibus abuti quis velit; nam attributa ex essentia rei dimanant; at legis essentia sine promulgatione nulla est; neque ea mera est applicatio legis; cum tota legis ratio haberi p-

etsi uni alternative subdito nondum applicata sit, sive in notitiam venerit. Consistit ergo non in actu subditorum, sed legislatoris, eoque externo ac tali, quo subditi intra quoddam tempus in notitiam legis venire possint (*a*). Ex his conficies:

1. Cum promulgatio ad legis rationem spectet, princeps omni suo imperandi jure efficere non potest, ut lex non promulgata legis vim habeat. Neque enim naturas rerum suo imperio subjectas habet.

2. Quia diversi esse possunt actus externi, per quos imperans suam voluntatem manifestat; penes imperantem est eundem determinare, neque a subditis ad certum promulgationis modum adstringi potest; similiter imperans decidet, quae promulgatio pro sufficiente debeat. Nisi expresse determinetur tempus, ex quo lex obligare incipiat, mox ut promulgata est, obligabit; quia juri imperandi obligatio parendi respondet, neque exercitium ejus juris inane concipi potest: imo ea obligatio, uti et promulgatio more entium moralium permanere, et ad posteros quoque pervenire censetur, quin repeti debeat.

3. Quatenus ad rationem legi necessaria omnino est, promulgatio eatenus distingui debet a singularibus mediis, quibus imperans utitur, ut singulis subditis, quantum fieri potest, diligenter lex proponatur, explicetur, commendetur, iterato inculcetur, in memoriam revocetur (*b*).

4. Etsi consultum sit, ut leges tanquam stabiles actionum et judiciorum normae uno ac constanti codice comprehendantur: nemo tamen scripturam esse necessariam ad legis vim idcirco statuet. Est tamen genus quoddam promulgationis, quo legum compilatio, aut novus codex ad magistratus vel judices subalternos mittitur (*c*).

(a) C. 1. de postulat. praelator. l. leges sacratissimae 9. c. de leg. c. in istis. 3. §. leges distinct. IV.

(b) Singularis fuit cura Innocentii III. qua canonem concilii lateranensis a. 1216. de confessione et communione paschali frequenter publicari in ecclesiis jussit, ne quisquam ut ait, ex ignorantiae coecitate velamen excusationis assumat. c. omnis 12. de poenit. et remiss. olim leges in cantilenas redactae sunt, ne memoria exciderent et apud romanos loco celebri in XII. talibus proponebantur.

(c) Conferatur Justinianae a digestorum confirmatio §. 24. item novell. VI. epil. §. 1.

CCLXII. *Effectus legis* praecipuus in obligatione consistit, qua subditi adstringuntur tum in conscientia seu foro Dei, tum in foro humano, ubi ad reddendam actuum rationem ac subeundas poenas adigi possunt. Idcirco fit obligationis non una divisio;

1. *Activa* obligatio sita est in voluntate ac jussu imperantis : *passiva* in parendi necessitate, quae subditum afficit (*a*).

2. Internum et externam obligationem diverso significatu nominant, aliquando *interna* vocatur, cujus ratio sufficiens in natura rerum, hominis et actionum sita est, qualis est quaevis obligatio legi naturali propria, cui *externa* opponitur, cujus ratio in voluntate imperantis, non rerum, hominis et actionum natura quaeri debet (*b*). Aliter dicitur *interna* obligatio quae conscientiam afficit, et transgressorem coram Deo reum facit : *externa*, quae ad poenas a legislatore annexas, ad forum humanum, et jus coactivum refertur; atque hoc sensu ajunt : obligatio summi imperantis, ut data subditis fide ac pacto stet, est interna et perfecta, non tamen externa; quia imperans cogi non potest a subditis, vel ad reddendas rationes, poenasque subeundas adstringi. Sed ista non satisfaciunt penitus; nam quaeri potest, quare cum interna hac perfecta obligatione, qualis est obligatio servandi

fidem, conjuncta non sit externa seu jus cogendi, contra ac in jure naturae privato generatim traditur (*c*). Sic igitur statuendum videtur: obligatio ex pacto orta censeri debet interna, tum quia est naturalis, tum quia maxime conscientiam afficit: istiusmodi obligatio per se coactioni obnoxia est, et extorqueri potest; ut patet ex bellis summorum principum, et ex coactione, qua imperans subditos ad parendum adstringit: at ex ipsa natura summi imperii et consociationis civilis jus cogendi a subditis censetur abdicatum; quia necesse est in ea societate, ut bonum publicum praeferatur privato, et inter duo mala eligatur minus; quare cum obligatio socialis debeat naturae societatis accommodari; ea inter imperantem et subditos necessario inaequalis est.

(a) §. XI.
(b) Ibid. (e) (f)
(c) §. XVII. (a)

CCLXIII. Dubium non est, quin leges civiles in conscientia obligent, eoque sensu obligationem internam pariant; censentur enim latae potestate a Deo concessa, qua auctores naturae (*a*); idque proprium est, tum omni obligationi ex pacto provenienti, ex quo ipsa societas civilis demum oritur; tum necessarium est ad finem status civilis; quam necessitatem tanquam principium civilis subjectionis expressit s. Paulus: *necessitate subditi estote non solum propter iram* (id est, ob poenas vel mulctas fori humani) *sed etiam propter conscientiam* (*b*). Hæc interna conscientiae obligatio longe efficacior, et humana natura, quae interna virtute ac justitia exornari debet, multo dignior est, quam ea sublata solus poenarum metus, qui facile eluditur. Accedit, quod nulla sit praestantior hominis actio, quam quae ex motivo divinae voluntatis, animoque

in eam intento perficitur (c). Ex his duo sunt potissimum, quae inferas:

1. Ex iisdem rationibus obligatio parendi non modo ad jussa ac leges summi imperantis, sed etiam ad praecepta ac statuta subalterni cujusvis magistratus, cui exercitium quoddam summi imperii demandatum est, pertinet (*d*). Quod ex ipsa necessitate, qua inferioribus magistratibus societas civilis eget, facile colligitur.

2. Fieri non potest, ut quis supremum legislatorem ac judicem Deum fallat; cum igitur in observandis humanis legibus ejusdem voluntas maxime spectari debeat, legibus et obligationi non satisfit ab eo, qui specie quadam, non re et ex mente legis obtemperet sive quod in fraudem legis agit; quod quidem quale sit, in jure Romano non paucis verbis declaratum est: *Contra legem facit qui id facit, quod lex prohibet; in fraudem vero, qui salvis verbis legis, sententiam ejus ciscumvenit* (e). *Fraus enim legi fit, ubi, quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, *id est, dictum a sententia, hoc distat fraus ab eo contra legem fit* (f), *Non dubium est, in legum committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Nec poenas insertas legibus evitabit, qui se contra juris sententiam saeva praerogativa verborum fraudulenter excusat* (g).

(a) Rom. XIII. 4. 6. item: I. Petr. II. 13. 15. Subjecti estote, quia sic est voluntas Dei.

(b) Rom. XIII. 5.

(c) Qui ita definiunt in jure naturali, ut obligatio sit connexio motivi cum actione: connexio vero motivi in adjunctione poenarum ab imperante collocetur, obligationem internam ex voluntate Dei profluentem non explicant, neque dicere possunt cum doctore gentium non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

(d) Quod generatim dicitur: non est potestas, nisi a Deo, etiam ad subalternos magistratus pertinet. Princeps apostolorum distincte ait: subjecti estote omni humanae creaturae

(magistratui) sive regi — sive ducibus. I. Petr. II. 13. 14. et Centurio de se, homo, inquit, sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: vade, et vadit: et alii; veni, et venit, et servo meo: fac hoc, et facit. Luc. VII. 8.

(e) l. 29. D. legib.
(f) l. 30. ib.
(g) l. 15. C. de legib. consentit. c. fin, de R. in VI.

CCLXIV. *Subjectum passivum legis* illud vocatur, quod lege constringitur, seu in quo inest obligatio passiva legis, estque communitas, ejusve certa pars, ceu pupilli, minorennes. Communitas non modo personas civili nexu sociatas, sed fere etiam territorium respicit, cui leges censentur affixae: hinc de utrisque egendum. De personis celebris est quaestio, ipsene legislator, si est persona physica, suis legibus adstringatur. Nam optimates quidem in aristocratia, ac singulos patresfamilias in democratico statu, si seorsim spectentur, legibus obligari, dubium non est. De imperante singulari sic videtur definiendum:

1. Imperans obligatur legibus naturalibus ac divinis (*a*); quas si violat, a subditis qua talibus ad reddendam rationem, poenamve subeundam adstringi non potest:

2. Si qua est lex naturalis quoad substantiam, quae ex dispositione humana solam determinationem temporis, modi vel quantitatis habet ad eam observandam imperans obligatur; secus non satisfaceret naturae legi. Nisi ejusmodi fors ponatur lex, quae ex notione sua subditum respicit, qualis est praestatio tributi. Nonnulli in hunc modum disserunt: siqua lex ex motivo certae virtutis, ceu religionis, caritatis, temperantiae fertur, tum actum lege praescriptum constitui in materia necessaria ejus virtutis relatae ad totam communitatem; cum igitur imperans communitatis membrum sit, idque prae-

cipuum, adstringitur is quoque, non qua subditus, sed qua civis, ac membrum communitatis (*b*).

3. Quando imperans jure privati agit emendo, contrahendo, permutando etc. stare debet pretiis rerum lege positiva taxatis, ne contra justitiae aequalitatem aliis noceat. De testamentis principum multi putant, ea ad solemnitates jure civili requisitas necessario exigi non debere. Cum enim subditos eximere ab iis observandis solemnitatibus possint, et aliorum testamentis sibi oblatis absque alia solemnitate auctoritatem et fidem publicam praestare, non videntur ipsimet ad fidem proprio testamento conciliandam extrinsecis solemnitatibus indigere. At enim animadverti necesse est, non agi de principum auctoritate, quae haud dubie omnem venerationem et summam fidem meretur; sed quaestionem esse de fide adhibenda illi scripturae, in qua principis defuncti ultima voluntas contineri dicitur. Solemnitates testamentorum inventae sunt non ob modicam auctoritatem testatorum, sed ad evitandas omnes fraudes, et ut voluntas testatoris certius impleatur. Si igitur hae requiruntur in testamentis privatorum, ubi plerumque levia continentur negotia, multo magis omni moda certitudo de voluntate principis defuncti requiritur, quae circa summi momenti negotia versari solet. Haec certitudo, nisi illi ipsi, de quorum praejudicio agitur, voluntatem morientis percepisse noscantur, haberi censetur per receptas in civitate solemnitates; an credimus, subdolas artes non aeque in aulis principum, ac aedibus privatorum timendas esse? — Dein controversia ex testamento principis orta subjicitur decisioni camerae imperialis: haec autem judicium suum conformat legibus communibus juris civilis. Id facile permitti potest, testamenta principum non esse scrupulose diiudicanda circa omnes juris civilis subtilitates, modo de eorum seria voluntate juxta leges in imperio receptas

ommodis quae cum legum mutatione conjuncta at fere, non ad praesentem juris disciplinam; sed udentiam politicam pertinet.

(a) Sapient. VI. 2. et seq.

(b) Exempla sunt hujusmodi, quandò in Ninive ex ore gis et principum ejus edictum prodiit; homines et jumen— non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam n bibant, et operiantur saccis homines Jon. III. 7. 8. ut fac, principem imperare subditis, ut aliis calamitosis tae subsidia praestent, vel ut contribuant pro sustentaone ministrorum ecclesiae, pro gerendò bello contra hotes religiosis.

(c) Ita cl. P. Zech de jur. rer. eccles. Sess. VI. §. 501. et 502.

(d) De I. B. ac P. L. II. c. IV. §. 12.

(e) Lactant. Div. instit. l. IV. c. 23. Ceterum, quod l. 4. C. de leg. dicitur, digna vox majestate regnantis est, legibus se alligatum principem profiteri; totum id pro flosculo rhetorico habetur: quamdiu enim Romani principes (inquit Heineccius ad Pand. p. I. §. 37) tyrannidis suspicionem aversabantur, hoc libertatis simulacro illudebant cives, ut se legibus teneri praeseferrent, quippe non a se, sed a populo senatuque latis. Conf. L. B. de Kreittamayr p. I. annotat. in cod. Maximil. c. I. §. III.

CCLXV. *Territorium* proprie est locus, ubi summum imperium exercetur; qui id exercet, *territorii dominus* dicitur, non quod bona omnia territorio contenta sua in dominio habeat, sed quod ea sint bona universorum, quos repraesentat. Jura, quae relate ad eum locum vel tractum genti competunt, *territorialia* vocantur, ac majestatica per se censentur, vel majestati analogia. Ejusmodi jura sunt:

1. Populus, qui territorium tenet, jus praecipuum habet singularia bona eodem contenta occupandi, quae a singulis occupata non sunt, atque extraneos excludendi; unde ejusmodi bona non sunt proprie nullius, sed adespota et jacentia vocantur,

sufficienter constet, nihilque ibi contineatur pacti familiae, juribus feudalibus, aut successionibus per constitutiones imperii stabilitis adversum. Quoad formam autem extrinsecam multi putant, in defectu aliarum solemnitatum saltem requiri, ut princeps testamentum suum condat coram consiliariis suis, et ad acta cancellariae suae reponi jubeat (c).

4. Si princeps vel ejus praedecessor quidpiam cum subditis vel extraneis constituit non per modum legis, sed pacti necesse habet, fidem servare, ac jus translatum servare illaesum; dignitas enim principis, quae in eo ineundo pacto spectatur, non mori vel extingui censetur.

6. Distingui necesse est inter obligationem ex jure imperii ac subjectione civili ortam, et aliam ex generalibus juris naturae principiis de aequitate servanda, praebendo virtutis exemplo, vitando scandalo vel contemta legis provenientem. In quam sententiam apposite Grotius: *ut qui legibus obligetur*, inquit, *requiritur in legis auctore et potestas et voluntas saltem praesumta. Se per modum legis, id est, per modum superioris obligare nemo potest; et hinc est, quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: potest tamen quis obligari sua lege non directe, sed per reflexionem, qua scilicet pars est communitatis ex aequitate naturali, quae partes vult componi ad rationem integri* (d). Ea decoris et aequitatis ratio, etsi propriae obligationis fundamentum haud sit, tamen imperantem magnopere movere debet, *ne, si aliter, ille vixerit, praeceptis suis fidem detrahat, leviorem que doctrinam suam faciat, si reipsa resolvat, quod verbis nititur adstringere* (e).

6. Tota haec decisio pertinet ad causam quo imperans de cetero leges manere ac salvas esse vult; neque enim ita iisdem adstringitur vel suis, vel praedecessorum legibus, ut pro temporum ratione mutare haud possit. Per enim utriusque potestas est, et par in parem non habet imperium. De

incommodis quae cum legum mutatione conjuncta sunt fere, non ad praesentem juris disciplinam; sed prudentiam politicam pertinet.

(a) Sapient. VI. 2. et seq.

(b) Exempla sunt hujusmodi, quando in Ninive ex ore regis et principum ejus edictum prodiit; homines et jumenta — non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam non bibant, et operiantur saccis homines Jon. III. 7. 8. Aut fac, principem imperare subditis, ut aliis calamitosis vitae subsidia praestent, vel ut contribuant pro sustentatione ministrorum ecclesiae, pro gerendo bello contra hostes religiosis.

(c) Ita cl. P. Zech de jur. rer. eccles. Sess. VI. §. 501. et 502.

(d) De I. B. ac P. L. II c. IV. §. 12.

(e) Lactant. Div. instit. l. IV. c. 23. Ceterum, quod l. 4. C. de leg. dicitur, digna vox majestate regnantis est, legibus se alligatum principem profiteri; totum id pro flosculo thetorico habetur: quamdiu enim Romani principes (inquit Heineccius ad Pand. p. I. §. 37) tyrannidis suspicionem aversabantur, hoc libertatis simulacro illudebant civibus, ut se legibus teneri praeseferrent, quippe non a se, sed a populo senatuque latis. Conf. L. B. de Kreittamayr p. I. annotat. in cod. Maximil. c. I. §. III.

CCLXV. *Territorium* proprie est locus, ubi summum imperium exercetur; qui id exercet, *territorii dominus* dicitur, non quod bona omnia territorio contenta sua in dominio habeat, sed quod ea sint bona universorum, quos repraesentat. Jura, quae relate ad eum locum vel tractum genti competunt, *territorialia* vocantur, ac majestatica per se censentur, vel majestati analogia. Ejusmodi jura sunt:

1. Populus, qui territorium tenet, jus praecipuum habet singularia bona eodem contenta occupandi, quae a singulis occupata non sunt, atque extraneos excludendi; unde ejusmodi bona non sunt proprie nullius, sed adespota et jacentia vocantur,

ut et relicta ab eo bona, qui intestatus decessit, et haeredem ab intestato non habet (*a*).

2. Siqua civitas suo in territorio alteri civitati jus quoddam concedit, ceu habendi praesidii vel telonii, id non majestaticum esse, sed *servitus juris gentium* nominatur.

3. Potestas imperantis maxime in territorio se exhibent, in quo securitatem subditis praestare potest, ac debet. Eadem securitas in observandis officiis perfectis sita est: igitur cavere debet, ne suo in territorio officia perfecta violentur. In territorio igitur jura majestatica in primis exercet, neque permittere tenetur, ut alius exerceat.

4. Seclusa necessitate jure perfecto exigere nemo potest vel transitum per alienum territorium, vel ut permittatur, domicilium in eo figere. Saepe tamen contra aequitatis jurisque imperfecti regulas ea in re peccatur. Jus quaerendae stationis, habitationis, appulsus, improba necessitas tribuit naufragis, ejectis: in periculo naufragii constitutis. Contra a domino territorii admissio negari potest ob difficultatem annonae, suspectum et ignavam indolem vagorum, periculum contagionis, perturbationis ac perversionis; quae ex novis sectis in subditos redundare potest. Penes dominum territorii est judicium et arbitrium de admittendis peregrinis et vagis.

5. Admissio in alienum territorium nec juste exigi potest, nec concedi solet, nisi his conditionibus saltem tacite initis, 1. ut admissus leges negativas sancte servet de non nocendo civibus, ac civitati. 2. Ut etiam affirmativis, quae diserte pro peregrinis latae sunt, pareat, ceu ut ultra certum dierum numerum ibi non commoretur. 3. Ut delinquens subjiciatur ei foro delicti, poenisque subjaceat in foro delicti constitutis. 4. Ut causae controversiae ibi exortae ibidem cognoscantur, ac terminentur. 5. Ut ibi contrahens servet formam et solemnitates contractus eodem loco constitutas, ac testamenta quoque secundum leges loci, ubi condita

nent, pro validis aut invalidis habeantur. 6. Ut si- quid de bonis immobilibus in territorio sitis constituatur ab imperante, eaque onere graventur, etiam externus eorum bonorum dominus ratione rei sitae teneatur. Unde *forum rei sitae* enascitur. 7. Materia ac finis legum in territorio vigentium exigere potest, ut aeque a peregrinis ac subditis observari debeant; cujusmodi sunt leges de valore monetarum, quae expenduntur, de pretio mercium, visitandis rebus invectis, de vectigalibus, de rebus non exportandis. 8. Jure retorsionis in aliam gentem duriores in peregrinos leges ferendae aliquando sunt. 9. Jus albinagii est, quo exteri excluduntur jure successionis in bonis defuncti civis. Id si imponitur bonis defuncti peregrini, repugnat humanitati gentium, non tamen justitiae, imo nec humanitati, si imponatur jure retorsionis, aut si peregrini noverint, non aliter sibi transitum patere, nisi hac inita conditione. His quidem articulis peregrini ac vagi legibus territorii subjiciuntur, in quo versantur; an ob eam causam *subditi temporarii* vocari et censeri debeant, de nomine est quaestio. Secundum notiones receptorum jurium subditus non censetur, qui foro non subjacet; modus autem acquirendi forum solus ingressus non est, uti nec transitus per alienum fundum, sed domicilium, quasi domicilium, contractus, res sita, delictum (*b*).

6. Quia leges pro salute ac felicitate eorum, qui in territorio degunt, feruntur, easdem territorio affixas vulgo putant, atque ita statuunt, legibus iis, quae ob dictam causam locales vocantur, obligari eos, qui subsunt imperio ejus loci, atque in territorio, pro quo latae sunt, versantur; praecepta tamen singulis data eorundem ossibus adhaerere censentur, imo et leges concipi possunt, quae territorium non afficiunt; uti si subditi genti exterae militare prohibeantur.

(a) Conf. §. CCXXVIII. (e)
(b) C. ult. de foro competente.
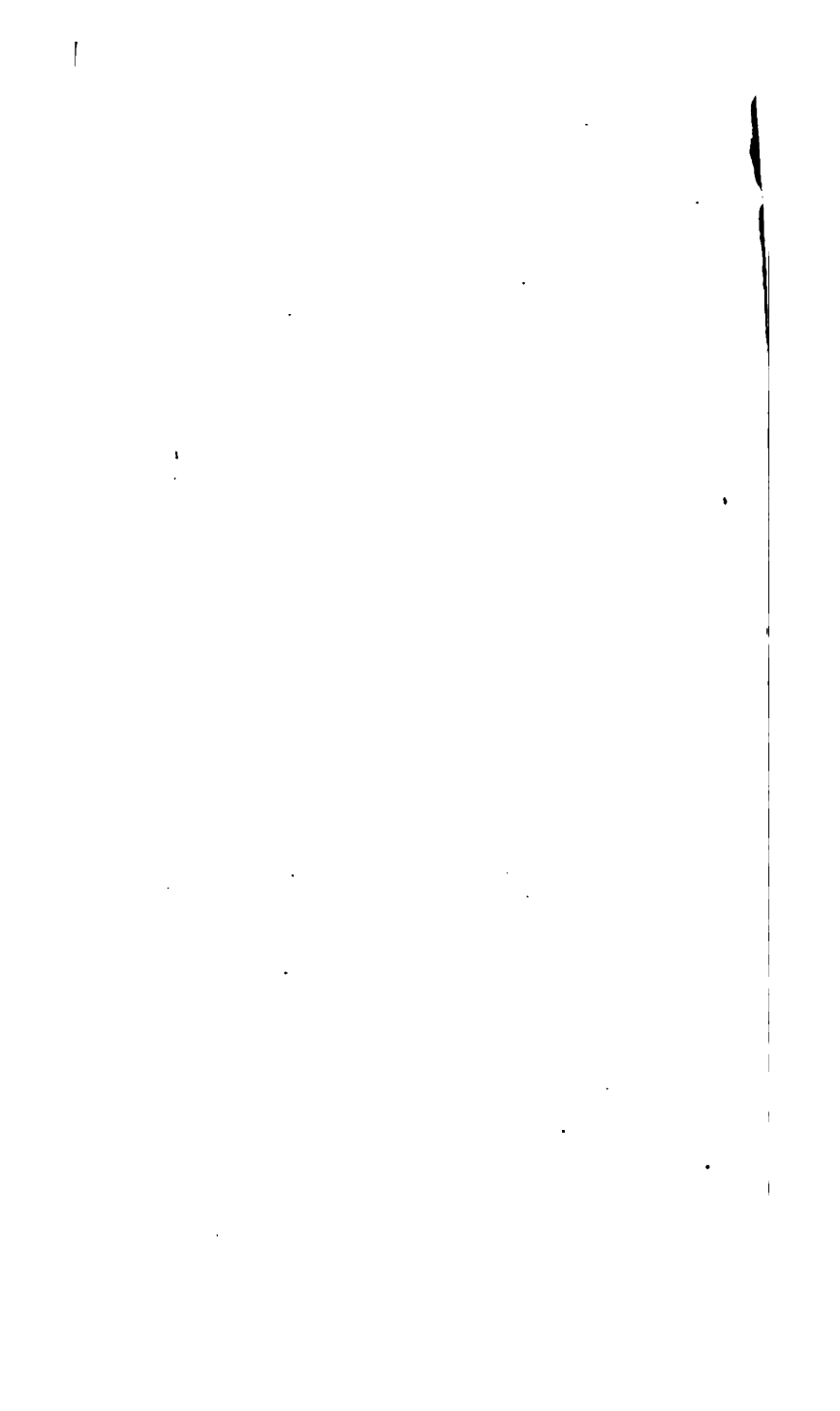
INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER VI.

JUS NATURALE GENTIUM

CAPUT I.

NOTIO GENTIS, ET JURIS GENTIUM EJUSDEMQUE PRINCIPIA.

ARGUMENTUM.

§. *CCLXVI. Notio gentis. CCLXVII. Qua persona moralis CCLXVIII. Definitio juris gentium.*

CCLXVI.

Appellatione *gentis* eadem saepe notio, ac familiae nomine venit; *familiam dicimus omnium agnatorum*, inquit Ulpianus. *Nam etsi patresfamilias mortuo singuli singulas familias habent: tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiae appellantur, qui ex eadem domo et gente proditi sunt* (a). In hac autem disciplina gentis notio affligitur integrae civitati, aut nationi seu populo, qui ex multitudine familiarum communi ac summo imperio copulatarum constat, et ab alia ejusmodi multitudine, seu ab alia civitate independens est; ut adeo, si plures gentes spectentur, neque altera alteri, neque singulae communi imperio subjectae sint. Cum vero gentes citra commune imperium juribus et obligationibus naturalibus, sibique

propriis, qua gentes sunt, gaudeant, prima in ea hujus disciplinae ea est quaestio, utrum multitudo familiarium hominumve, de qua agitur, pro gente vera haberi possit, debeatque; longe enim distat a notione gentis.

1. Quantacunque turba latronum, aut praedonum; quia jure naturali nulla est societas, quae maleficii causa coaluit.

2. Populus rebellis, et a suo imperante desciscens non continuo gentis appellatione ac jure venit.

3. Homines vagi in insulis, et eorum familiae nullo communi imperio colligatae juribus et obligationibus privatis naturae, non item iis, quae gentium propriae sunt, utuntur, neque tam pro societate aut conjunctione, quam aggregatione familiarum sunt habendae.

4. Contra vero ratio gentis notioque haud tollitur, siqua civitas alteri nexu clientelari, aut feudali adstricta est; vel ad praestationem tributi, aut alienam majestatem comiter venerandam sese obligavit; modo alieno imperio haud subjiciatur; quamprimum enim ita subjecta fit, ut jam nec sui juris nec libera censeri possit, gentis nomine et juribus excidit.

5. Forma imperii in notione gentis accidentaria est; nec interest ad gentis rationem, illane simplex, an mixta sit; imo etiam foederatae civitates gentis unius nomine veniunt, etsi unam civitatem non efficiunt.

(a) l. pronunciatio 195. §. 2. D. de V. S.

CCLXVII. Quaevis civitas est persona moralis affecta juribus et obligationibus naturalibus; ergo plures civitates aut gentes sunt personae morales plures, altera ab altera independentes, inter se liberae; proindeque in statu naturali, ac primaevo li-

bertatis et aequalitatis viventes. Haec personarum istiusmodi moralium multitudo palam fit cogitanti orbem nostrum habitabilem, diversasque ejus plagas animo volventi. Ex antiquissimis sacrae historiae monumentis constat, in varias gentes homines coaluisse. Noemi filios ac nepotes enumerans Moyses, *ab his*, inquit, *divisae sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam et familias suas in notionibus suis* (a). Ubi insulae gentium appellantur more Hebraico rovinciae omnes transmarinae, etiamsi in terris continentibus sitae sint. *Natique sunt Heber filii duo: nomen uni Pahleg, eoquod in diebus ejus divisa sit terra, et nomen fratris ejus Jectan* (b). Occasionem praecipuam dedit confusio linguarum; *venite*, inquit Deus, *descendamus; et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt aedificare civitatem, et idcirco vocatum est nomen ejus Babel; quia ibi confusum est labium universae terrae: et inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum* (c). De pluribus istiusmodi personis, sive gentibus consideranda sunt quaedam generatim praesenti instituto maxime accommodata.

1. Singulae civitates seu gentes jura *immanentia*, sive relate ad seipsas, atque hoc sensu absoluta habent, quae tum ad religionem. Denique cultum, tum ad conservationem, perfectionemque totius societatis ac singulorum pertinent. Eaedem jura perfecta et imperfecta, absoluta et hypothetica, itidemque ejusdem generis obligationes habent erga singulos homines, qui de societate civili non sunt, et erga universos, sive extraneas civitates; haec vocantur jura *transeuntia*, quorum praestatio ad alios transit extra propriae civitatis limites; uti enim singulis hominibus sua jura et obligationes erga De-

um, propriamque conservationem ac perfectionem competunt: alia ad alios in statu etiam primaevo libertatis et aequalitatis naturalis; ita idem existimandum est de personis moralibus vel gentibus diversis (d). Atque haec posterioris generis jura et obligationes vocantur *sociales*, spectando societatem absolutam generis humani; etsi eaedem, quatenus ad proximum referuntur, Dei cultum ac ipsius proximi conservationem, perfectionemque possint attingere.

2. Relate ad jura transeuntia gentes spectantur in statu pacis, aut belli; quemvis statum comitatur jus aut obligatio aliqua, quae sine objecto, in quo vim suam exerat, non intelligitur: magis expresse tamen nonnulli status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines. Ita Pufendorfius (e). *Pax* est status ille, quo homines inter se quiete, et citra injurias violentas agunt, et quae invicem debent, velut ex obligatione, et ultro praestant. *Bellum* contra est status injurias violentas mutuo inferentium, et propulsantium, aut qua sibi debentur, vi extorquere nitentium.

3. Divisio gentium, sedium separatio, rerumque communium et imperii diversitas segregat illa quidem homines inter se, et quodammodo scindit; communis tamen necessitas et indigentia novos nexus conciliat, perinde ut in systemate Copernico Newtoniano globi totales, etsi ipsi totum quoddam perfectum sint singuli, tamen mutua inter se attractione connectuntur. Vulgatum est: *Non omnis fert omnia tellus. Hic segetes, illic veniunt felicius uvae.* Gentes ergo imperio segregatae mutuis indigentiae et naturalis socialitatis stimulis ac vinculis conjunguntur; praesertim, si finitimae sint; unde fit, ut et mutua negotia, mutuaque jura atque obligationes existant.

4. Mutua negotia, mutuaque jura et obligationes

gentium ratione subjecti, in quo insunt, et objecti quod attingunt, haud parum differunt a negotiis, juribus et obligationibus singulorum hominum in statu naturali viventium. Nam alia est conservatio totius civitatis, ejusque nexus, alia conservatio singulorum individuorum; uti alius est ortus ac interitus singulorum, alius civitatum. Itidem aliae laesiones jurium sunt publicorum, aliae privatorum. Nam violatio juris gentium prae delictis privatis gravissimum scelus, modisque omnibus vindicandum nullo non tempore hominibus visum est. Acquisitio dominii originaria ac derivativa aliter cadit in gentes, aliter in singulos. Occupare per universitatem, possidere loca ampliora, partem maris, insulam, fluvium redigere in potestatem etc. gentium est proprium, non hominum singulorum. Aliter privati vim inter se exercent: aliter gentes congrediuntur per exercitus armatos. Admissio legatorum, foedera, succursus per missas copias etc. itidem propria gentium negotia sunt. Uti ergo negotia, actionesque, et injuriae, sic jura et obligationes gentium per naturam earundem determinantur; quod non obstat, quo minus similitudo ac proportio inter personas physicas ac morales sola quantitate quodammodo differentes maneat.

5. Quae de negotiis, actionibus, injuriis, juribus et obligationibus gentium dicta sunt; eadem pro diversa imperii forma ad monarchas, ad senatum optimatum, et ad comitia populi, quae ipsas gentes repraesentant, applicari debent.

(a) Gen. X. 5.
(b) Ibid. v. 25.
(c) Gen. XI. 7. 8. 9. de numero et diversitate linguarum vid. Weitenauerum in hunc locum; acute s. Augustinus inquit: „ Linguarum diversitas hominem alienat ab homine.
„ Nam si duo sibimet invicem stant obviam, neque praeterire, sed simul esse aliqua necessitate cogantur, quorum
„ neuter norit linguam alterius: facilius sibi animalia muta, etiam diversi generis, quam illi, cum sint homines,

„ ambo sociantur. — Ita ut libentius homo sit cum cane suo,
„ quam cum homine alieno. „ L. 19. de civ. Dei c. 8.

(d) Uti in statu naturali officia hominis cujusque ad Deum, propriam conservationem ac perfectionem, vel ad alios referuntur; ita auctores jus divinum, monasticum, ac sociale pro illo etiam statu distinguunt. Officia absoluta opponuntur tum hypotheticis, tum relativis sive socialibus.

(e) De I. N. et G. l. I. c. I. §. 8.

CCLXVIII. Jus gentium naturale est complexio jurium et obligationum, quae inter diversas gentes ab ipsa natura constitutae sunt. Ejus existentia in dubium vocari nequit. Nam per consociationem singulorum in statum civilem nec singuli, nec universi exuerunt naturam humanam, in qua ratio jurium et obligationum erga alios homines continetur; qui etsi eodem statu civili non contineantur, tamen humanitatem et naturalis juris communionem retinent: gentes, qua personae morales, laedere possunt alias gentes, et ab iis laedi: aliarum officiis imperfectis egere possunt, vel aliis egentibus eadem praestare: negotia, actionesque et injuriae certis legibus constringi debent, perinde ut negotia, actionesque et injuriae singulorum hominum, ac multo etiam magis; quia majoris momenti sunt, majoraque commoda aut incommoda afferunt. Unde hypothesis de bello omnium in omnes aeque gentium, ac singulorum naturae ac fini repugnat. Ex his colliges:

1. Jus gentium *naturale* id quidem est, et analogiam cum jure naturae privato habet, qualis inter physicam, ac moralem personam intercedit; at subjecto tamen et objecto differt, ac per naturam gentium, negotiorumque, actionum et injuriarum, uno verbo causarum determinatur. Unde etiam intelligitur, alia per naturam esse negotia et officia singulorum in statu naturali, alia sociorum generatim: alia civitatum interna, alia denique civitatum

externa ; secundum quam diversitatem jurisprudentia naturalis quadrifariam dividi solet.

2. Ex notione juris naturalis gentium palam fit, id esse *immutabile*, qualis hominum et gentium natura est : *universale*, a quo nulla se gens eximere queat : constare officiis tum absolutis, perfectis et imperfectis, tum hypotheticis ; et pertinere ad statum pacis ac belli; nullo enim tempore lex naturae saltem negativa cessat, aut obdormiscit. Quod vulgo ajunt : *inter arma leges silent* : id de positivis legibus ac justitio, non de injuriis legi naturali repugnantibus intelligi debet.

3. Non sine gravissimis argumentis praevaluit doctorum sententia negantium jus gentium *consuetudinarium* ex longo usu, observantia, ac diuturnus moribus populorum ductum ; uti et *pactitium*, seu pactis gentium tacitis innixum. Consuetudo enim ex generali imperantis voluntate inter cives communi imperio subjectos vim habet : inter personas liberas, quae communi imperio subjectae non sunt, vim habere omnino non potest. Dein quae consuetudinario juri adscribuntur, neque ad omnes gentes pertinent, aut juris naturalis propria sunt, aut decoris tantum rationem habent. Pacta personas paciscentes non egrediuntur ; quamquam etiam de istiusmodi pactis nullae tabulae, nulli testes proferri valeant. Siquae conventiones aut consuetudines inter Europae gentes usu ac moribus receptae sint, *ad earum custodiam*, inquit L. B. de Martini (*a*), *singulae gentes eo fortiori justitiae vinculo obstringuntur, quo minus juris semel agniti possessione alios dejicere licet.* Qui servato naturali jure receptam inter cultiores gentes bellandi consuetudinem non observaverit, eo modo violati juris gentium potest argui, quo ille imperitiae inter gladiatores accusatur, qui hostes non juxta regulas artis violaverit, ut Pufendorfius opinatur (*b*).

4. Fuere, qui ideam civitatis gentium

sibi effingerent, cujus membra, ac veluti cives censeri debeant gentes singulae. At enim libertas gentium omnem unionem, ex qua subjectio provenit, uti omne commune imperium respuit. Societas absoluta hominum gentiumque ex ipsa natura fluit, pariterque absoluta est; cujus juribus perfectis satisfit per actiones negativas. Neque multitudo gentium diversarum cum democratia inferri potest, uti nec sola aggregatio familiarum statum democraticum parit. In democratia quidem singuli cives ob speciale subjectionis pactum imperio corporis politici subjacent. Id subjectionis pactum singulis gentibus relate ad universitatem earundem attribui nequit, ipsoque statu naturalis libertatis, supremique imperii, quo singulae gaudent, excluditur. Singuli quidem cives democratiae, etsi non singulis, sed soli universitati subjecti sint, ob id tamen in statu libertatis naturalis non versantur, uti gentes liberae.

5. Icti Romani ad jus gentium retulerunt tum ea, quae inter cives singularum gentium in usu erant, tum quae inter ipsas gentes tanquam personas morales consuetudine invaluerant, atque hoc modo id a jure naturali, quod cum omnibus animalibus commune dicebant, distinguere conati sunt (*c*). Siqua lex positiva civilis a pluribus gentibus adoptata *est*, ea omnino improprie jus gentium audiet: cum a singulis pro arbitrio mutari, ad formam, et rationes suae civitatis aptari possit.

(a) Posit. de jur. civ. et Gent. §. XXXVIII.
(b) L. II. c. III. §. 23.
(c) §. 2. Inst. de I. N. G. et C. L. 1. §. 4. D. de I. et I. Gratianus c. 9. dist. 1.

CAPUT II.

OFFICIA ABSOLUTA GENTIUM, PERFECTA ET IMPERFECTA.

ARGUMENTUM.

§. *CCLXIX. Differentia officiorum. CCLXX. Jus perfectum aequalitatis. CCLXXI. Libertatis et independentiae. CCLXXII. Conservationis et perfectionis. CCLXXIII. Jus ad media. CCLXXIV. Jus commerciorum. CCLXXV. Libertas eorundem, et annexa. CCLXXVI. Existimatio gentium. CCLXXVII. Perfectiones mentis. CCLXXVIII. Motiva et objecta officiorum imperfectorum.*

CCLXIX.

Absoluta gentium officia hic nuncupantur, quae alteri genti erga alteram vi solius status naturalis, nullo posito facto incumbunt; quae enim ex hypothesi cujusdam facti emergunt, *hypothetica* sunt. Priora illa aut perfecta aut imperfecta censentur eadem vi et notione, ac in jure privato explicatum est; *illa* enim negativa sunt: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*; *haec* affirmativa: *quodcunque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite. Illa* vi extorqueri possunt, et versantur circa *το suum* gentis, idque connatum, si de absolutis sermo est, *haec* salva naturali libertate coactionem non admittunt; quia requirunt, ut altera gens praestet *το suum*, aut in *το suo* quidpiam patiatur in alterius commodum; denique *illa* ad justitiam stricte talem, quam explectricem vocat Grotius, *haec* ad aequitatem et amorem, sive justitiam late talem et attributricem referuntur; quae ipsa est ratio, cur vi non admittant; nam judicio praestantis, aut in

sua quidpiam patientis standum est, an facultas et occasio praesto sit, nec ipsimet immineat incommodum; accedit, quod amor, ex quo imperfecta officia profluunt, natura sua, ut ajunt, vi extorqueri non possit. De hisce imperfectis officiis adtandum:

1. Officia imperfecta, quae alter non praestat sine aliqua molestia, aut diminutione rei vel juris sui, sunt *humanitatis eminentis*, ac *noxiae utilitatis*, eaque aut beneficentiae seu liberalitatis, quae in praestatione rei, aut *officiositatis*, quae in praestatione facti utilis sita sunt. Uti cum quis mediatoris aut pacificatoris in se munus suscipit. Qui officia gratitudinis addunt, non animadvertunt, per ea non speciem novam, sed aliam causam moventem assignari, ob quam priora beneficentiae vel officiositatis officia praestari solent.

2. Officia *humanitatis vulgaris* aut *innoxiae utilitatis* sunt, quae sine molestia vel diminutione rei vel juris sui exhibentur; qualia sunt non prohibere aquam praeterfluentem: pati ab igne ignem capere: erranti monstrare viam, consilium fidele deliberanti dare; quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. In hoc genere alia *activa* vel *affirmativa* sunt, siqua gens in alterius utilitatem sine detrimento suo quidquam agit, aut vires suas accommodat: *passiva*, siquid ab altera gente utilitatis in hanc ipsam redundantis causa fieri patitur in re sua. Putat Grotius (*a*) officia innoxiae utilitatis generatim pertinere ad jura ex primaeva communione residua, proindeque *perfecta* esse; quia denegari non possunt ex propriae utilitatis prae aliena promovendae studio; eoquod ponantur esse innoxiae utilitati; proindequ e solum ex defectu socialitatis, odio atque invidia, hoc est, cum injuria stricte tali negentur. Alii eadem imperfectis adnumerant; eoquod vi dominii de re sua pro arbitrio quisque di-

sponere, suoque judicio definire possit, verene innoxia sint, an secus. Alii demum affirmativa esse imperfecta, at passiva putant perfecta esse.

3. Si rigore juris standum, neque porta aperienda est alienis turbandis et invadendis juribus, omnia officia, per quae in alterius commodum quidquam praestare, facere aut in re nostra pati debemus, imperfecta sunt, et extra necessitatis casum coactionem respuunt. Illud certum, prius petenda, quam usurpanda, aut vindicanda esse istiusmodi officia; cum alias constare non possit, anne ob proprium detrimentum, seu periculum, aut ex malignitate negentur: dein aeque certum puto, minorem necessitatis gradum sufficere, ut, si inique negentur, officia passiva sibi quisquam vindicet, quam ut activa vi extorqueat; cum in prioribus salva relinquatur negantis libertas, solumque permittere quidquam aut pati, non facere debeat (*b*).

4. In magno errore versatur pars magna hominum, qui se bonos scelerisque puros jactitant, eo quod neminem laeserint, sive solis satisfecerint perfectis officiis, etsi nec bene quidquam fecerint aliis, et nihili ducant imperfecta officia caritatis, quae aeque afficiunt conscientiam, Deumque ultorem habent (*c*). Si graviores sunt injuriae, quae gentibus inferuntur, eum omnium sociorum jura quasi in unam personam congesta uno ictu vulnerentur; profectio etiam graviores sunt neglectus officiorum imperfectorum, qui fiunt a gentibus; cum eodem tempore socii omnes, qui eadem negligunt, censeantur deesse officio suo (*d*).

5. Imperfecta officia abeunt in perfecta, 1. vi pacti 2. jure necessitatis (*e*), 3. lege (*f*); sed lex inter socios ejusdem gentis, non item inter gentes locum habet.

6. Inter officia imperfecta gentium alia *indefinita* dicuntur, quae sine discrimine omnibus egentibus parata sunt; uti si quibusvis de copia frumenti,

quo gens quaepiam abundat, subsidia petere in[...] grum sit: alia *definita*, quae actu praestantur [...]ri genti.

(a) De I. B. ac P. l. II. c. II. §. 11.

(b) Exempla affert Pufendorf. de I. N. et G. l. II. c. [...] conf. numer. XX. 19. seq. II Paralip. XXXII. 3. 4. Ge[n]. XXVI. 20. 21. 22.

(c) Matth. XXV. 41. adde ibid. av. 35. et Matth. VI. 41 [...] X. 40. 41. 42. XVIII. 33. XIX. 21.

(d) Virgil. L. I. av. 543. Quod genus hoc hominum? [qu]ve hunc tam barbara morem permittit patria? hospiti[o pro]hibemur arenae: bella cient, primaque vetant cons[istere] terra. Si genus humanum, et mortalia temnitis arma[,] sperate, Deos memores fandi, atque nefandi.

(e) Conf. §. XCV.

(f) Levit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. Deut. XXIII. 24. [...] XXIV. 19. 20. 21.

CCLXX. *Aequalitas gentium* in juribus ea[ru]dem absolutis, id est, connatis et perfectis pri[mum] locum obtinet; neque enim in juribus sociorum co[m]ponentium, neque in compositionis modo ulla in[ae]qualitatis ratio inest; quia in quavis gente socii pa[r]ribus a natura juribus praediti in summum, id es[t] ubique par imperium conveniunt.

1. Inferes uti in singulis hominibus praestanti[a] virium corporis, vel animi, aut opes juris natura[-]lis aequalitatem non tollunt, sed usum jurium se[-]cundum prudentiae regulas moderantur, sic idem fit in gentibus, ut, etsi quaepiam gens nulli cedat fir[-]mitate jurium, tamen consilia sua viribus suis co[-]gatur accommodare.

2. Qua parte juris aequalitas est, praerogativa et proaedria non habet locum; quapropter cum in congressu gentium, id est, summorum imperan[-]tium, vel quarumcumque personarum eas repraesen[-]tantium non possit non ordo quidam constitui, is ex pactis tacitis vel expressis repetendus est (a).

3. Caritas patrii soli aut nationis non ita inflamanda est apud cives, ut eadem plane frigescat er- . extraneos, aut in despectum eorundem desinat. idi ego non unum, qui captus amore nationis suae, el plenus natione, quasi totam repraesentaret, cum harisaeo suspirare visus est: *Deus gratias ago tibi, uia non sum, sicut ceteri hominum — velut etiam ic* (*b*). Populus quidem electus in haereditatem suam ntroductus singularibus ex causis consortium extraneorum vitare jussus est. Extant tamen leges divinae tiam alienigenis faventes (*c*). Ubi additur ratio: *Memento, quod et tu servieris in Aegypto; et idcirco praecipio tibi, ut facias hanc rem* (*d*). *Non pervertes iudicium advenae et pupilli* (*e*). Sed homini christiano lex gratiae ob oculos inprimis habenda est, *ubi non est gentilis, et judaeus, circumcisio et praeputium, barbarus et scytha, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus* (*f*). Sic beati quoque in communi patria exultant, cantantque: *Redemisti nos in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo, et natione* (*g*). Sunt extra communionem terrae patriae alia vincula, quae hominem homini adstringunt, et benefaciendi opportunitatem praestant; unde divini Spiritus effatum est: *Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater* (*h*).

(a) Nominis Romani cultus (inquit Petrus de Marca l. II. concord. c. II. n. 9.) quod in titulis imperatoriis hodie fulget, B. Petri memoria et summi pontificis unctione consecratum apud ceteros christianos principes non invitos primum locum imperatoribus Romano-Germanicis conciliavit.

(b) Luc. XVIII. 11.

(c) Deuteron. XXIII. 7. et XXIX. 19. 20. 21.

(d) Ibid. v. 8. et 22.

(e) Ibid. v 17.

(f) Coloss. III. 11.

(g) Apoc. IV. 9.

(h) Prov. XVIII. 24.

CCLXXI. Ex aequitate gentium, libertas ca-

rumdem et independentia profluit; par enim in parem non habet imperium, et omnis subjectio inaequalitatem continet. Gens ergo sive imperans superiorem *in temporalibus minime recognoscit* (*a*).

1. Libertatis est, actiones arbitrio suo determinare, atque in iis determinandis suum sequi judicium, sic ut nemini rationem teneatur reddere, cur ita fecerit, qui liber est; neque cujusquam poenae proprie dictae subjaceat, etsi alter, qui pari libertate gaudet, jus suum perfectum laedi impune non patiatur, nec pati debeat. Liberum ergo genti est cum hac potius, quam alia gente exercere, commercia, inire foedera etc. quamdiu nil quidquam agit, quod est contra jus perfectum alterius.

2. Vi libertatis neque regimini et exercitio jurium majestaticorum gentes sese immiscent, neque pars quaepiam tenetur, ut alia sese immisceat, aut usum jurium majestaticorum turbet, et priorem civitatis formam immutet. Inferunt, genti extraneae fas non esse, subditos alienos vi et bello defendere ab injuria suorum imperantium (*b*), aut subditis rebellibus assistere.

3. Quia jura majestatica praecipuae in territorio cujusque gentis sese exerunt; idcirco neque in alieno territorio ea jura exercenda sunt, neque gens ulla in exercitio eorundem jurium in suo territorio impedienda est. Effectus ejusdem exercitii, an et quatenus ab alia gente agnoscendi sint, ex theoria de officiis imperfectis pendet.

4. Jus connatum libertatis conjunctum est cum jure perfecto conservandi independentiam, tum ab imperio alterius gentis, tum a potentia gentis extraneae noxiae praevalente (*c*). Contra vero imperfecta est obligatio assistendi alteri genti, cujus libertas a gente tertia injuste laeditur.

(a) Ita profitetur de Rege Francorum Innocentius P. III. c. per venerabilem. 13. qui sint filii legitimi. Ea libertas

non obstat, quo minus summi imperantes catholici tanquam piissimi ecclesiae filii ejus se legibus in re quavis ad sacrosanctam religionem et sempiternam salutem spectante subjectos esse, lubentissime agnoscant, et profiteantur. Longe enim latius patet spiritualis ecclesiae potestas, quam terrena principum. Id quod eloquenter pro more deducit. S. Joannes Chrysostomus in psalm. 44. prope finem de Apostolis in hunc modum disserens: „ Universum orbem terrarum pervaserunt apostoli: et omnibus principibus fuerunt magis „ proprie principes, regibus potentiores. Reges enim, dum „ vivunt, dominatum obtinent: iis autem mortuis intercidit „ dominatus. Et regum quidem leges ratae sunt, et validae „ intra eorum fines: jussa autem piscatorum per universum „ orbem terrae extensa sunt. Imperator Romanorum Persis non posset ferre leges: nec Persarum rex posset ferre leges Romanis. Hi autem Palaestini et Persis et Romanis et Thracibus et Scythis et Indis èt Mauris et universo „ denique orbi terrarum leges dederunt. Nec solum, dum „ si viverunt, firmae et ratae fuerunt, sed his etiam mortuis confirmatae sunt, et qui eas leges acceperunt, mallent animam millies profundere, quam ab illis deciscere. „ Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in aeternum, et „ in seculum seculi. „

(b) Schrodt Syst. Jur. Heat. P. I. C. II. §. 13. 14.
(c) Ibid. C. I. §. 9.

CCLXXII. Jus perfectum connatumque conservandi seipsum, si de singulis hominibus agitur, tum ad totum individium; tum ad integritatem membrorum ejus pertinet; similiter apud gentes conservatio individui pertinet ad conservandam civilem consociationem, hanc individualem civitatis formam, has leges fundamentales, atque haec jura majestatica: conservatio autem membrorum refertur ad singulos socios, ex quibus corpus politicum tanquam membris constat. Praeter jus conservationis jus etiam perficiendi sese tum singulis hominibus, tum universis sive gentibus a natura attributum est; quod vel ex eo quoque manifestum fit, quod media ad conservationem necassaria tam accurate arcteque definiri nec possint, nec debeant, ut soli necessitati serviatur; unde perfectio nihil est, nisi major quidam conserva-

tionis gradus; neque jus perficiendi sese a jure conservationis sejungi potest. Perfectio cujusvis societatis ex aptitudine adipiscendi finem, quem sibi praefixum habet, intelligitur; finis civitatum singularum est securitas civium quoad personas suas, vitam ac membra, bona fortunae, honorem, aliaque jura sive connata, sive acquisita; unde, quae sic perfectio societatis civilis, non potest esse perspicuum. Ex his concludes:

1. Gentibus singulis competit jus adhibendi media conservationi totius status necessaria, jus praecavendi et avertendi ea, per quae is status dissolvi, et persona moralis interire possit vel debeat. Huic juri aliarum gentium respondet perfecta obligatio a contrariis abstinendi. Similiter cuivis genti competit jus adhibendi media ad perfectionem sui necessaria, et impedimenta removendi, cui itidem respondet aliarum gentium consentanea huic juri obligatio.

3. Aeque apertum est, gentibus competere jus conservandi membra, bona, honorem, aliaque jura sive connata sive acquisita. Unde qui membrum laedit, toti corpori infert injuriam, totiusque corporis interest membrorum suorum tuitionem suscipere. Peccat ergo gens in gentem, quae alterius subditos vi, aut arte subducit, quae illicitas militum conquisitiones in alieno territorio citra consensum summi imperantis instituit. *Plagiam* committere dicuntur, qui furantur homines liberos vel servos, eosque vendunt, vel iis persuadent, ut a parentibus vel dominis suis aufugiant (*a*).

(a) Cavendum est, ne quis paritate inter corpus physicum ac morale ad minutias abutatur; secus siquis naturali morte defungeretur civis, civitas membro quodam mutilata censeri deberet, et quemadmodum nemini fas est, sanum membrum a corpore amputare, sic neque cum facultate imperantis civis a corpore politico dimitti posset. Illud cer-

rum, quemvis cives jure gaudere, ut a vi et circumventionibus tum internis tum externis tutus sit, et tutus praestetur a summo imperio. Quapropter ad summum imperium pertinet cavere, ne violentia aut seductione civis quispiam abstrahatur.

CCLXXIII. Juri conservationis perfectionisque adjunctum est jus utendi mediis eundem in finem necessariis, atque in primis procurandi copiam rerum, quae ad vitae civilis necessitatem, commoditatem, honestamque jucunditatem appositae sunt, augendique vires suas modis nempe iis, qui juri perfecto aliorum non detrahunt. Injuriam facit proprie dictam, qui impedimenta genti ponit, ne hisce juribus utatur. At vero officii imperfecti duntaxat est, aliarum gentium insufficientiam sublevare rebus et proventibus suis; quod praecipuae inopiae ac famis tempore erga extraneos sese exerit. Exemplum præbet sacra historia in sterilitate annorum septem, quae non modo Aegyptum, sed extraneos etiam populos dirum in modum affligebant (a).

(a) Gen. XLI. 54. 57. et XLII. 1. 2.

CCLXXIV. In numero mediorum, de quibus mox dictum est, praecipuum inter gentes locum merentur commercia earundem inter se, quae generatim in emendo, vendendo, ac permutando res ac pecunias sita sunt. Antiquitati commerciorum favent, quae de ismaelitis negotiatoribus in sacro codice extant (a). Negotiationis notio fixa non est, et improprie aliquando sumitur.

1. Quaedam est negotiatio valde improprie dicta, qua emuntur res ad suam cujusque, et suae familiae sustentationem necessariae, superfluae vero venduntur. Ejusmodi negotiatio quasi naturalis et necessaria est, neque ad lucrum, sed oeconomiam, vitaeque sustentationem ordinatur.

2. Alia est negotiatio, qua emitur quidquam, per industriam, artem, vel opificium immutetur vendatur; neque haec propria censetur negotiatio. *Quiscumque rem comparat*, inquit auctor operis imperfecti (b), *non ut ipsam rem integram et immutatam vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsum vendit, sed magis artificium suum: id est, qui rem vendit, cujus aestimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio: ut puta, faber comparat ferrum, et facit ferramentum; sed ferramentum illud non tantum habet ferri, quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator* (b).

3. Igitur proprie negotiatio vocatur ea emtio et venditio, qua emitur aliquid, ut immutatum carius ad lucrum comparandum vendatur. Atque haec negotiatio et necessaria reipublicae, nec de se mala est, etsi conjuncta sit cum ingentibus mali periculis (c).

(a) Gen. XXXVII. 25. 28. 36. in quem locum elegans est s. Hieronymi animadversio epist. 9. nunc 70. ad Salvinam. „ Ismaelitae negotiatores stacten et thymiama et resinam, „ quae nascitur in Galaad, et cutem vulneribus obducit, „ Aegyptiis deferunt: tantaeque felicitatis sunt, ut emant, „ et vendant Joseph, et mercimonium eorum mundi salus „ sit „.

(b) Auctor operis imperfecti Hom. 38. ad c. XXI. Matth. relatus a Gratiano in c. 11. Dist. 88.

(c) Auctor Quaestionum veteris et novi testamenti relatus in C. 10. dist. 88. s. Augustinus relatus ex parte in c. 12. dist. ead. conf. Eccl. XXVI. 28. et XXVII. 1. 2. I. Tim. VI. 9.

CCLXXV. Libertas negotiationis et commerciorum sita est in facultate independente exercendi eadem in propriam vel alienam utilitatem. De qua libertate ex primis principiis juris sic statuendum:

1. Nulla gens cogi potest, ut alterius commercium admittat, utque vendat res, quibus abundat, alteri, nisi haec extraordinaria necessitate laboret, seque aliter incolumem servare nequeat.

2. Jus ad exercenda cum alia gente commercia acquiritur sola pactione, quae variis modis restringi potest ratione temporis, rerum conditionum, et clausulae etiam commissoriae.

3. Siqua gens cum altera exercere commercia velit, a gente tertia impediri vel prohiberi non potest; potest cum tertia gente iniri pactum, ne cum gente quadam exerceat commercia, vel eorum causa ad certa loca naviget; hoc enim pacto ex parte gentis promittentis involvitur renunciatio juris sui, et ex parte stipulantis cura utilitatis suae. Nihil ergo injuriae in alias gentes redundat.

4. Quid injuria sit circa concessionem transitus, siqua gens eundem expetat ab intermedia gente, ut cum alia seposita exerceat commercium, pendet tum ex pactis, siqua extant, tum ex officio gentis intermediae erga seipsam, suamque felicitatem praeferendi alienae, tum ex principiis jurium imperfectorum.

5. Diversae notiones ad commercia pertinentes hoc loco indicandae sunt. 1. *Monopolia* censentur, siqua gens per pactum promittit, se non nisi uni certae genti merces vendere velle, aut si plures gentes coemunt merces, easque se infra certum pretium non vendituras conveniunt. 2. *Emporia* sunt civitates, seu loca liberae et perpetuae mercium venalium importationi, et emtarum exportationi destinata variisque eum in finem commoditatibus instructa et munita privilegiis. *Nundinae* quoque ejusmodi facultatem importandi ex exportandi merces denotant, at non perpetuam, sed temporariam et ad certos anni dies, mensesque limitatam. 4. Quoad maritima commercia cum emporiis conveniunt portus liberi. 4. *Propoli* nomine venit privilegium, quo

civibus aut certis personis conceditur jus ante ceu di res importatas, quam eas liceret emere peregrinis vel personis aliis. Affine est jus stapulae, quo merces flumine delatae alicubi ad tempus aliquod venum exponi debent, antequam alio devehantur.

5. Quia de mercibus transeuntibus, importatis exportatis exiguntur vectigalia; hinc juri istorum alicubi adjunctum est jus *Geranii seu mensurationis*, ut fraudibus mercatorum et nautarum minorem mercium quantitatem profitentium occurratur. 6. *Consules* vocantur custodes jurium ac privilegiorum mercaturae, nec non litium inter mercatores suae nationis judices in emporiis maritimis seu portubus constituti. Hi ratione officii manent subditi gentis *constituentis* et in territorio recipientis spectantur tanquam peregrini. Eorum receptio ex pactis vel officiis imperfectis pendet.

CCLXXVI. Jus existimationis ac gloriae aeque, imo majore gradu in gentes cadit, quam singulos homines. Ejus consectaria sunt ratio auctoritatis honoris, agnitionis actuum in territorio gentis editorum apud nationes exteras. Huc referenda est fides, quae relate ad gentes triplicis generis est; 1. *politica*, quae est justa opinio potentiae, quod gens non modo prodesse aliis vel obesse queat, sed potentia sua juste usura sit; 2. *moralis* de probitate, justitia, et pactorum custodia; 3. *mercatoria*, quae sita est in opinione securitatis de pecunia credita, ejusque solutione. Ita vulgo dividunt fidem gentium.

1. Juri existimationis repugnat, quidquid in contemtum et contumeliam gentis vergit, imprimis fastus, ac superbia externa, qua altera gens prae altera temere se extollit, et sic aequalitatis etiam jura violat.

2. Ad officia imperfecta pertinet, existimationem

intensivam gentis alterius agnoscere. Siquid uni genti ea in re conceditur, alteri cui idem negatur, nulla injuria fit. Non possunt igitur nova existimationis et majora signa, aut splendidiores tituli vi extorqueri, ac recepto more vel pacto definiti sunt. Si rex aut senatus imperium suscipit in populum antea liberum, si relate ad extraneas gentes utitur jure populi, et eundem retinet locum, quem habuerat gens in statu populari. Nam populum reipsa repraesentat. Vicissim gens ad statum popularem rediens eundem, qui regis fuerat, locum implet; quia *rex omne jus suum, adeoque et dignitatem ac ordinem ex dispositione populi, et ejus ex jure habet*; ut inquit Schrodtus (*a*): inferior autem occupans superioris regnum, ejus quoque ordinem occupat, quia victor in omne jus regis victi succedit, proindeque in ejus etiam ordinem et locum.

(a) Syst. jur. gent. p. I. c. II. §. 6. et Grotius l. II. c. IX. §. 8. Etsi plenissime jure, inquit, regnetur populus, idem erit qui antea erat, cum sui esset juris, cum rex ei praesit, ut caput istius populi, non ut caput alterius populi.

CCLXXVII. Felicitas publica et perfectio cujusque gentis ac civitatis ex felicitate ac perfectione singulorum ejus civium elucere, atque in hanc totam derivari debet. Quae igitur officia tam perfecta, quam imperfecta ad felicitatem, ac perfectionem singulorum conservandam, augendamque majoris momenti, ac veluti pretii sunt; ea etiam relate ad totam gentem majori in pretio haberi convenit. Ejusmodi officia sine dubio ea censeri debent, quae ad excolendas perfectiones mentis, nempe et intellectus et voluntatis spectant, quaeque in cultu artium, scientiarum atque in primis sacrosanctae religionis consistunt. Ex his inferes:

a. Perfecti officii est, abstinere ab iis, quae cul-

tui artium, scientiarum, ac religionis apud alias gentes officiunt, aut quae ruditatem, barbariem, errores ac sectas a vera religione alienas gignunt; quod fieret per immissos falsarum sectarum praecones, libros etc.

2. Officii autem imperfecti est, aliarum gentium conatibus literariis, artiumque colendarum studiis opitulari missis viris doctis, datis consiliis, communicatis propriis institutis ac legibus ei proposito accommodatis. Hinc non modo artifices ' sed etiam astronomos, geometras, medicos ad alias gentes mitti, ab iisque per honorifice excipi et haberi novimus.

3. Uti nulla sunt graviora officia singulorum erga singulos, quam quae ad propagandam, et conservandam veram religionem spectant, ex qua sempiterna cujusque beatitas pendet; ita nihil genti a gente majus aut praestabilius exhiberi potest, quam ut veram religionem ad eandem aut propagari aut conservari satagat, eamque in rem sumtus suppediret, quibus ministri Jesu Christi, virique apostolici transvehantur, alantur, protegantur (*a*); Illustrissima apostolici zeli, regiaeque erga exteras gentes beneficentiae exempla dederunt principes catholici innumeri, quorum nomnina scripta sunt in libro vitae.

(a) II. Reg. XXII. 50. rom. XV. 9. 11.

CCLXXVIII. Ex cultu officiorum imperfectorum mutua gentium benevolentia pendet, maximaeque utilitates existunt: eorum neglectu ingentia identidem incommoda proveniunt tum publica in totam gentem, tum privata in singulos cives redundantia. Uti enim conculcatis perfectis officiis jus belli et repraesaliae in promtu sunt; sic neglectui imperfectorum jus retorsionis opponitur. De jure belli infra agetur. *Represaliae* dicuntur, quando unus pro alio, et res unius pro re alterius apprehenditur; ut adeo etiam homi-

nes innocentes eorumque bona ob delictum ab altero commissum graventur. *Retorsio* fit, quando jus, quo quis apud se erga extraneos utitur, erga ipsum in aliis terris exercetur; quod in aequitate naturali per civiles et sacras leges declarata fundatum est (*a*). Ad haec evitanda incommoda frequentes mutuae benevolentiae testificationes edere connantur populi; cujusmodi sunt:

1. Rebus incidentibus prosperis, vel adversis, quae unam gentem afficiunt, gens altera in partem laetitiae aut doloris venire se manifestat. Prospera censentur nuptiae, nativitas, coronatio, pax; adversa mors, perduellio, terrae motus etc.

2. Negotia in alieno territorio gesta, quae propriis non adversantibus juribus, in suo pariter quaeque gens esse firma et valida patitur; secus conqueri haud debet, si et aliae gentes acta, quae alibi perfecta sunt, pro ratis ac validis non habeant. Sic nobilitas omnium quidem gentium est recepta moribus, re ipsa tamen ex jure cujusque civili profluit; ac si non agnoscatur ab extraneis, non ob id quidem jus gentium violatur; in regulas tamen humanitatis ac benevolentiae peccatur. Similiter discrendum de juribus pubertatis, majorennitatis, familiae, testamentorum, matrimoniorum, aliorumque contractuum, quando ad formam loci, in quo celebrantur, sunt accomodati. Haec quidem pro validis habere, imperfecti, non perfecti est juris. Etsi enim quaevis gens jurisdictionem alterius agnoscere debeat, tamen ea in suo cujusque territorio tantum, non extra illud vim exerit (*b*).

3. Viae, fluvii, portus extraneis etiam patere sinuntur, si nullus absterreat justus metus contagionis, belli, subversionis proprii commercii, alteriusve mali. Domo ejectis domicilium negandi justa ratio esse potest corruptio morum, qua laborant advenae, metus turbarum ex diversitate ingeniorum,

aut religionis. Necessitate incumbente humanitati dandum est, quod hominibus juste negaretur.

(a). L. 1. D. quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. c. 6. de constit. Patere legem, quam tu ipse tuleris.

(b) Quaerunt, quid juris sit, siqua gens foeminarum inopia laborans ab altera easdem expetat. Enimvero si rex regi, cives civi filiam negare justis ex causis possunt: cur eodem jure non gaudeant gentes relate ad alias praesertim barbaras? Si necessitatem generalem fingas genti imminere, neque perversionis absterreat periculum, non tam universae gentis, quam singularum feminarum arbitrium potius spectandum esse; quo quidem modo et juri alterius gentis satisfiet, et altera se laesam conqueri haud poterit.

CAPUT III.

JURA ET OFFICIA GENTIUM CIRCA DOMINIUM ET PROPRIETATEM RERUM.

ARGUMENTUM.

§. *CCLXXIX. Jus occupandi gentium proprium. CCLXXX. Exercitium ejus juris. CCLXXXI. Mare. CCLXXXII. Quatenus in dominio sit. CCLXXXIII. Non vastus oceanus. CCLXXXIV. Proprietas territorii, ejus fines. CCLXXXV. Consectoria dominii gentium. CCLXXXVI. Praescriptio inter gentes. CCLXXXVII. Unde certitudo dominiorum publicorum.*

CCLXXIX.

Unione civili adeo non minuuntur aut extinguuntur singulorum jura, ut ea in civili imperio tamquam centro colligantur aut quodammodo concentrentur, et universe corroborentur, atque efficaciora fiant. Id contingit in jure occupandi et acquirendi dominia rerum, singulis a natura concesso,

Hoc enim jus a gentibus praestantiore et ampliore modo exercetur ; quippe quae occupatione per universitatem gaudent et vacuam occupando regionem territorium acquirere censentur ; quatenus in tractu occupato summum imperium gens exerit privative , et extraneos ab usu territorii citra voluntatem suam , jure perfecto excludit. Quidquid ergo jure naturae privato demonstratum est de connato singulis occupandi jure, deque ipsa occupatione , quidquid de dominio rerum proveniente ex facto occupationis, et occupandi jure tanquam vero ac genuino titulo : quidquid de consectariis istius dominii modo originario acquisiti , demum quidquid de modis acquirendi derivativis ; totum id , quatenus ex jure profluit naturali , ad gentes tanquam personas morales transferendum est , quae iisdem juribus non modo utuntur , sed eminentiore etiam modo utuntur tum ob majorem necessitatem , tum ob majores vires physicas , per quas ab universis apprehendi quidquam potest , ac in dominium redigi , quod non item fieri posse a singulis videtur. Nec difficile est, necessitatem perspicere , ob quam occupationi juste factae ipsa natura assistere censetur. Fac enim proprietatem ac dominium rerum non ex occupatione ipsa et hypothetico naturae jure , sed ex pacto vel lege civili provenire ; cum inter gentes liberas absit lex civilis , et pactio quoque abesse possit , consequens erit, ut aliis gentibus fas sit , sedes occupatas eripere, sibique vindicare , novas colonias pro arbitrio imittere , fines territorii mutare , ipsius territorii jura turbare ; quae igitur erit securitas gentis , ob quam securitatem gens ipsa ex pacto unionis coaluit, atque orta est?

CCLXXX. Hac servata proportione necessitatis et virium physicarum , ad gentes applicanda sunt , quae de occupatione singulorum statuuntur in jure naturae privato ; suntque haec potissimum ;

1. Ad originariam dominii acquisitionem opus non est consensu aliarum gentium. Nam communio rerum vi primaevi status erat negativa: haec vero continet quidem jus connatum apprehendendi, atque in dominium redigendi res nullius: non vero continet jus alios ab occupatione earum rerum excludendi; proinde alii occupare volenti non poterat dissentire vel resistere; ac locum habebat axioma: *qui non potest dissentire, non debet consentire.*

2. Occupari non potest, nisi res nullius, qualis est, insula non habitata; siqua ponitur insula, quae vagos nullaque civili unione copulatos habitatores alit, occupari nequeunt res a singulis occupatae multo etiam minus ipsi habitatores extrudi; sed a singulis non videtur facta occupatio totius insulae per universitatem, neque territorium cogitari potest, ubi nullum est commune imperium, nullusque dominus territorii. Ceterum sola incolarum barbaries ac stupiditas non obest, quo minus iidem jure occupatione acquisito gaudent; quod proin turbari nequit.

3. Quod occupatur, id ejusmodi esse debet, ut in potestatem redigi, et viribus physicis teneri possit; secus nec poterit occupari; ceu aer, lumen, calor solis: nec satis est, ut sit res apprehensibilis, nisi re ipsa apprehendatur. Qui insulam conspexit prior, aut possidere se velle declaravit, ob id non apprehendit, proinde nec occupavit. Denique apprehensio fieri debet animo rem habendi ut propriam; qualem animum nemo facile in iis deprehendet navigatoribus, qui amplissima maria circumvecti atque ad insulam delati facta exscensione necessitatis vel commoditatis causa certis adhibitis solemnitatibus declarant, se regis sui nomine ejus insulae possessionem capere velle; eoque facto mox discedunt post longissimos annos non redituri.

CCLXXXI. De mari, liberumne sit natura, an

clausum, nempe occupatione facta ab uno populo, acriter disceptatum est sub initium prioris, et hoc iterum saeculo (a). Imprimis distingui necesse est inter vastum oceanum, praecipuasque ejus partes et inter partes illius minores, quae terram continentem alluunt, vel in terrae continentis gremium longius se insinuant, et ob id sinus vocantur, quaeve inter duas terras angusto tractu decurrunt, et duo maria ampliora conjugunt, qualia freta nuncupantur. Dein maris usus, anne et quatenus exhaustus sit, vel inexhaustus considerari debet. Nam quatenus inexhausti usus est, sive omnibus sufficit, non potuit in proprietatem redigi, quia proprietas conservandae pacis causa in societate humana fuit introducta, idque efficit, ut, qui rem proprietati subjectam invito domino usurpat, injuriam inferre, et bello occasionem praebere videatur; siquid igitur in proprietatem redigeretur, quod in medio expositum omnium usui sufficiens simulque per commodum est, non paci hominum consuleretur, sed perpetuis litibus ac bellis ansam daret.

(a) Binner in apparat. eruditionis p. IX. c. IV. art. 4. et p. X. c. VIII. art. 4. scriptores et tractatus ea re editos recensent Schrodt in syst. jur. C. p. II G. l. in not. ad §. X. Pufendorfius de l. N et G. l. IV. c. V. §. 5. ait: Observare licuit multos studium adversus patriam suam magis ob oculos, quam veritatem habuisse.

CCXXXLII. *Partes maris continenti adjectae, itemque sinus et freta a gentibus occupari et dominio subjici possunt.* Nam quoad has partes mare vi status originarii est res nullius, in communione negativa jacens, et hominum usibus concessa; aeque enim dictum est: *Dominamini piscibus maris, ac animalibus quae moventur super terram* (a). Ejusmodi dominium intelligi non potest, nisi una jus sit concessum, in potestatem redigendi elementum, quod illa inhabitant, quantum ejus permittit natu-

xa. Dein usus maris quoad istiusmodi partes non est inexhaustus, justaque suppetit ratio, easdem ob ipsum usus, qui omnibus non sufficit, subjiciendi dominio. Istiusmodi usus, ratioque est piscatio major, inventio rerum pretiosarum, collectio concharum, coralliorum, gemmarum, extructio aedificiorum aut munimentorum in litore maris, excoctio salis. Horum usus accolis maris longe parcior ac malignior evaderet, si omnes promiscue gentes propter litora alicujus regionis piscarentur, praesertim eum frequenter certum piscis aut rei pretiosae genus uno tantum maris loco, eoque non valde spatioso reperiatur. Dein non expedit populis maritimis, eorumque securitati, ut cuivis genti in mari, litoribus eorum praetenso, libere versari liceat cum navibus armatis, non impetrata venia aut praestita cautione de non offendendo. Gravis igitur populis suppetit ratio, certam maris partem sibi propriam faciendi, ut ceteri ejusdem usum tanquam beneficium ab isto recognoscere teneantur. Hinc Pufendorfius, putaverim, inquit, citra absurditatem dici posse, partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, absque peculiari actu corporali caepisse subire dominium ejus populi, cujus litoribus praetexuntur: postquam inter gentes armatarum usus navium innotuit. Nam hoc intuitu mare sese habet, tanquam accessorium terrae; sicut fossae vel etiam proximae uligines et paludes censentur, accessio urbis (*b*). Sed his quidem obstare nonnulla videntur.

I. Ajunt: dictum etiam a divino Conditore fuit: *Dominamini volatilibus caeli*; quin protinus coelum vel aer dominio possit subjici. Respondet Pufendorfius: Cum in aere homini versari sit negatum, ita, ut a terra sit disjunctus soli aeri (pro arbitrio satisque tuto) innixus; ideo imperium in aere exerceri non potuit, nisi quosque, qui in terra stant,

pertingere queant. Verum ut in mari dominium longius exerceri possit, effectum est per naves ad summam jam perfectionem perductas, quae non o neribus tantum transportandis inserviunt, sed et per regna neptuni, martem terribili magis specie, quam per terram idem desaevit, circumferunt (c). Alii ipsum etiam aerem utili hominis dominio subesse et quodam modo occupari posse, inferunt ex eo, quod jura dent actionem intercipiendo: de libera facultate aucupii, de molendinis in quodam fundo ad ventum extructis; nec impediendis; denique alii cum Wolfio, quidquid aeris, inqiunt, meo fundo incumbit, meum est inde usque ad caelestia spatia.

2: Possessio non procedit, nisi in re terminata, fluida autem ex natura sua terminum non habent. R. fluiditas proprietati maris non obest, uti nec fluminum, quae dubium non est, quin dominio possint subjici. Aliud nempe est flumen, aliud aqua profluens, aliud mare, aliud aqua marina. Neque vero mare utpote inclusum litoribus caret terminis. Prohiberi ab ejus usu alii possunt vel ex terra, et munimentis extructis, vel per armatas naves, quae in mari idem valent, ac in terra arces limitaneae.

3. Dici nequit, quousque inde a litoribus dominium in mare protendatur. Rdent, quousque mare alluens munimenti rationem habet, certe portus, eaque loca, ubi commoda in terram excensio fieri potest, dominio populi accolentis praesumuntur subjecta. *Bodinus de rep. l. 1. c. ult. fide Baldi asserit: jure quodammodo principum omnium, maris accolarum communi receptum esse, ut sexaginta milliaribus a litore princeps legem ad litus accedentibus dicere possit.* Ita Pufendorfius (*d*).

4. Quoad hasce partes imperium duntaxat, non dominium maris occupatum nonnulli volunt. R. Imperium refertur ad subditos, vel eos qui in territorium ingrediuntur, quod in dominio est; nequit ergo imperium in extraneos certam maris partem

subeuntes cogitari, nisi ea pars maris dominio ponatur subjecta. Usus quoque et facultas libera utendi ex dominio vel concessione dominii dimanat multaque sunt, quae dominio non subjacent, nisi usus causa, secus nec territorium terrae continentis jam in dominio esse, sed sub imperio tantum statui poterit; anne et quatenus innoxius sit usus, a Domino rei definiri debet.

(a) Gen. I. 28.
(b) L. IV. c. V. §. 8.
(c) Ib §. 5.
(d) Ib. §. 8.

CCLXXXIII. *Vastus Oceanus, magnis continentibus Europae, Africae, Asiae, Americae, terrae australi et incognitae interjectus primaevam libertatem retinet, et dominium respuit.* Non enim censetur res ab uno populo apprehensibilis, et quoad usum, quem habet praecipuum, nempe navigationem et piscationem, inexhaustus est. Cessat ergo finis, ob quem jus occupandi a natura concessum est. Negari nequit, ait Pufendorfius (*a*), totius oceani custodiam uni populo moraliter fore impossibilem; neque operae pretium facturum, qui in omnibus ejus partibus per naves armatas ceteros ejusdem usu velit arcere. Stultum est autem concupiscere, quae non capias, praesertim ubi non necessitas vitae sed supervacua ambitio aut avaritia quaeritur. Etsi enim alias defectus facultatis physicae moralem non statim extinguat; tamen cum haec citra illam inter pravas hominum cupidines fere inanis sit, rationis est, plura non affectare, quam commode tueri possis.

(a) Loc. cit. §. 6.

CCLXXXIV. A dominio gentium ad ejusdem consectaria explicanda, progressio naturalis est. Oc-

cupatio per universitatem, atque ipsius territorii, gentium propria est ex natura personae moralis summo imperio gaudentis. Unde ea occupatio etiam effectus habet maxime proprios gentium.

1. Vi occupationis publicae seu per universitatem omne id censetur, sub imperio esse et generali dominio gentis occupantis, quidquid intra fines territorii occupati continetur; proinde de rebus in territorio comprehensis valere potest axioma : *quidquid in territorio est, praesumitur esse de territorio*, quoad veritati de contrario demonstratae ea praesumptio cedere debeat.

2. Partes territorii, adeoque et dominii sunt ea, quae insunt in eodem, loca deserta, sterilia et inculta, ceu lacus, stagna, syrtes, silvae, montes asperi, quaeque terrae, minerae, flumina, qua per territorium decurrunt, ripae, alvei, insulae, inventa in litore, tanquam portio et incrementa fluminis (*a*). Sinus marium et eorundem ad certam distantiam exporrecta progressio, qua apprehendi a gente, ac teneri potest.

3. In territoriis gentium maxima habenda est ratio limitum seu finium publicorum; qui aut *naturales* sunt, tanquam a natura constituti, ceu fluvii, paludes, ripae, montes. Unde territorium *arcifinium* dicitur, eoquod docente Varrone fines habeat arcendis hostibus idoneos, nempe naturales. Alii sunt fines *artificiales* seu manufacti; alii *assignati* seu *politici* sive mensura comprehensi per centurias et jugera. Si flumen limitaneum duo territoria disterminat, nihilque pactis vel praevia unius gentis occupatione definitum sit, praesumitur utriusque imperium ac dominium ad medietatem fluminis utrinque pertinere. Similiter sentiendum de freto ac sinu maris, quod diversi utrinque populi accolunt (*b*). Ex ipsorum horum finium notione intelligitur, arcifinium territorium accessione alluvionis mutari posse, non

item limitatum, quod limite manufacto, aut mensu ratione comprehenditur.

4. Ex dictis petenda est differentia bonorum temporalium qua talium; sunt enim *res nullius*. 2. *Publicae*; in his aliae, quarum proprietas universorum, usus singulorum est: aliae vero, quae ad usus publicos sunt destinatae: denique aliae *jacentes*, seu adespota, quae intra territorium sitae singulari apprehensione egent, sed apprehensae non sunt. 3. *Res universitatis*, nempe societatum minorum. 4. Denique res *privatorum* (c). Accedunt *res sacrae*, et ecclesiasticae; de quibus in jure agitur ecclesiastico.

5. De obligationibus juri territori respondentibus, de admissione peregrinorum, de legibus in peregrinos latis etc. ex iis, quae adducta sunt supra, et generalibus ex principiis statuendum est.

(a) Aliter sentiendum de bonis et rebus naufragorum ad litus delatis, vel extractis ex mari L. 1. C. de naufragiis et auth. navigia ibid de furtis.
(b) Conf. Pufendorf. de I. N. et G. l. IV. c. V. §. 8.
(c) Princ. Justin. de rer. divisione et l. 2. de divis. rer.

CCLXXXV. Reliqua dominii consectaria, quae in personas etiam singulares cadunt, eo magis attribuenda sunt gentibus, quo magis conferta ac veluti constipata eorum sunt jura, ampliorque potestas est, jurium violationes ulciscendi. Ejusmodi consectaria sunt:

1. Jus exigendi ab altera gente restitutionem rei injuste ablatae; quia alias turbatio dominii ac laesio continuatur, ac perpetua fit. Cum hoc jure cohaeret jus capiendi aestimationem aequipollentem, seu jus occupandi rem vel regionem aliam. De damnis resarciendis, quae a gente, ejusve subditis, non una oriri solet controversia; cum enim actio membri unius aut hominis privati non continuo pro actione totius gentis haberi possit; quaesitum, 1. an gentes vel

rectores civitatis teneantur, si eorum subditi latrocinia vel piraticam exercuerint. 2. Utrum, si milites terrestres aut nautici, quibus tempore belli praedarum ab hoste agendarum potestas datur, contra datam potestatem noceant amicis, rectores civitatis eo nomine teneantur. 3. An gens, quae causa moralis damni a suo subdito vel ministro dati non est, nulla facti damni resarcitione obligetur ad deditionem subditi vel ministri laedentis? 4. An gens teneatur ad puniendum subditum vel ministrum, qui alteram gentem laesit. 5. Anne, et quatenus subditi teneantur ex facto, aut delicto summi imperantis erga gentem alteram?

2. Aliud est dominii consectarium, quod in jure ad quodvis territorii emolumentum percipiendum consistit tum ad necessitatem suam, quod est jus *utendi*, tum ad commoditatem ac jucunditatem, in quo *jus fruendi* situm est; quaevis igitur gens jure *meliorandi* territorium suum gaudet, sic ut neque de bono neque malo ejusdem usu rationem reddere alteri genti teneatur.

3. Jus alienandi gentibus nullo communi imperio adstrictis ita competit, ut dominium ab una gente in aliam vi solius pacti transeat, ac traditio ad solum dominii exercitium requiratur. Sane spectata simplicitate naturalis juris, in quovis alienationis pacto clausula constituti possessorii naturaliter videtur inesse, ipsaque traditio non tam ad abdicationem dominii, quam translationem possessionis necessarie est (*a*).

(a) Aliter leges Romanae statuunt l. quoties 15. C. de rei vindicatione.

CCLXXXVI. Praescriptio et usucapio, de qua hoc loco tractant auctores, ex jure naturae vim non habet, ut demonstratum est supra (*a*). Quomodo ergo habebit ex jure gentium, cum praeter naturale

gentium jus aliud non agnoscatur hodie, et naturale illud nihil sit, nisi jus ipsum naturae privatum applicatum ad gentes, et per notionem, negotiaque gentium determinatum? Porro ex notione et negotiis gentium adeo non determinatur vis quaedam aut valor praescriptionis, ut contrarium potius jure inferas. Gentes enim rebus acquirendis potius, quam jactandas intentae, sive, ut ajunt, de perficiendo statu, et augendis viribus securitatis suae causae sollicitae, quidquam derelinquere velle minime praesumuntur; ex qua tamen praesumta derelictione praescriptionis vim quidam auctores unice derivant. Jus gentium positivum tacitis pactis constitutum eo minus locum habet in ista re, quod constat, principes allegari contra se praescriptionem haud pati (*b*); ipsosque formam et requisita praescriptionis, quae suos inter cives ex principis lege valeat, determinare. Justinianus imperator sibi cordi fuisse ait, actiones ad res piorum locorum et ecclesiarum vindicandas nullis temporum metis circumscribi (*c*). Ipsi principes sunt, qui certum titulum, determinata annorum spatia, eaque admodum varia determinant, ut nunc non admittatur praescriptio nisi 40. an. nunc 60. nunc 100. Iidem, quid praescriptioni, obnoxium sit, quid non item, quando currat, quando dormiat praescriptio, quando restitutio in integrum contra praescriptionem admittenda sit, determinant; ut adeo praescriptio, quae naturali vel gentium jure proveniret, omnino informis ac indigesta foret. Sed dissimulanda non sunt adversariorum argumenta.

1. Passim a viris doctis juris naturalis ac gentium esse praescriptio censetur. R. 1. Saepe juri naturali tribuuntur ea, quae aequitatem prae se ferunt, et ob id legibus positivis constituuntur, quin ab ipsa natura vim habeant. Veteres quidem icti nomina juris naturalis ac gentium saepe miscuerunt; quorum notiones hodie segregantur, ac finguntur; cum utri-

que juri fines proprii accuratiore methodo sint constituti. Omnis lex quodam modo derivatur ex naturali lege; sed quae ita derivatur per modum determinationis, ea non ex naturali, sed positiva lege vim obligandi habet (*d*). 2. Si apud plerasque gentes viget praescriptio, non idcirco ipsas inter se gentes obligat, sed eos tantum, qui hisce legibus subjecti sunt. Ceterum legibus XII. tabularum peregrini quidquam usucapere non poterant, sed perpetua adversus eos actio erat (*e*).

2. Praescriptionem inter gentes jure divino approbatam putant, quando eandem Jephte Ammonitis objecit; quae res breviter narranda est. Cum in promissam terram ascenderet Israel. *Misit nuncios ad Sehon regem amorrhaeorum*, dicens: *obsecro, ut transire mihi liceat per terram tuam — qui concedere noluit ut transiret Israel per fines suos: quin potius exercitu congregato egressus est obviam — pugnavitque contra eum; a quo percussus est in ore gladii, et possessa est terra ejus ab Arnon usque ad Jeboc et filios Ammon* (*f*). Porro rex Sehon contra Moabitas ante pugnarat, terramque eorum occuparat (*g*), quam deinde vel cujus partem Israelitae una cum avita Sehonis provincia seu Amorrhaea expugnarunt, ac trecentis annis tenuerunt; cum dein rex Ammonitarum, quem graves auctores simul Moabitarum regem faciunt, a Jephte terram illam repeteret; Jephte respondit: *Dominus Deus Israel subvertit Amorrhaeum, pugnante contra illum populo suo Israel: et tu tunc vis possidere terram ejus? — quae Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem* (*h*). Atque ita ad jus belli provocat. Addit dein: *quare tanto tempore* (300. annorum) *nihil super hac repetitione tentastis* (*i*). Quae verba non tam ad praescriptionem, quam praesumtionem referenda sunt, ut sensus sit, ex ipso trecentorum annorum silentio desumi, quod Ammonitae in illam terram nihil juris habuerint; praesumendum enim non es-

se, quod nec primae occupationi, nec tot annorum possessioni unquam contradixissent, siquid juris sibi competere putassent in terram Amorrhaeis ereptam.

3. Naturae lex, inquiunt, uti privatorum, sic publicorum dominiorum firmitatem, securitatem, ac certitudinem exigit; quae demum sola praescriptione obtineri potest. R. Medium illud, quo certitudo publicorum dominiorum acquiritur, in praescriptione consistere non potest, cum ea nihil sit, nisi creatura civilis ac positivi juris. Quapropter de alio circumspiciendum est.

(a) § CXXVI.
(b) Ferdinand. Vasquius l. II. c. LI. n. 37.
(c) L. 23. C. de ss. ecclesiis.
(d) S. Thomas 1. 2. q. 95. art. 2.
(e) Atque hic est sensus legis XII. tab. adversus hostem aeterna auctoritas esto. Hostis enim apud antiquos dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Tullius L. I. offic.
(f) Numer. XXI. 21.
(g) Ibid. 26. 29.
(h) Judic. XI. 23. 24.
(i) Ibid. v. 26.

CCLXXXVII. Dubium non est, quin divina sapientia de remedio providerit, quo jura summorum principum firmentur, regnorum eversio ac populorum turbatio evitetur, ac siquod in prima regni acquisitione vitium irrepserit, id progressu quodam temporis sanetur. Carneades legatus Atheniensium Romae de justitia disputans fidenter asserebat: *Omnibus populis, qui florerent imperio, et Romanis quoque ipsis qui totius orbis potirentur, si justi velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum, et in egestate ac miseriis jacendum* (a). Quapropter inquirenda est ratio, qua juribus imperantium ac tranquillitati imperiorum consulatur. Omnium populorum, etsi aberrantium a vera religione cultuque unius Dei, consensione, multoque etiam

magis sacrarum literarum exemplis ac testimoniis constat, universa terrae regna singulari aeque ac sapientissimae dispositioni Dei subesse, qui eadem et constituit, et transfert, et subvertit. Unde et Jephte, Ammonitarum regi, qui falsum deum Chamos adorabat, ad dispositionem divinam recurrens: *Dominus Deus Israel*, ajebat, *subvertit Amorrhaeum, pugnante contra illum populo suo Israel; et tu nunc vis possidere terram ejus; nonne ea, quae possidet Chamos Deus tuus: tibi jure debentur? quae autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem* (*b*). Porro divinae hujus ordinationis ac dispensationis signum sat certum, quodque in oculos ac mentes hominum incurrit, censeri debet ex parte unius principis longaeva, quieta et praesentanea possessio ac pacifica populorum subjectio, ex parte vero alterius defectus contrariae probationis, qua vitium arreptae possessionis ostenderetur (*c*). In dubio quidem sufficit vulgata, et naturali aequitate nixa regula: *melior est conditio possidentis*. Atque ita quidem medium istuc tuendae securitatis in praesumtione potius, quam praescriptione consistit, praesertim cum mala fides etiam praescriptioni obsit, neque ordinario tempore praescribi possint res vitiosae, quales sunt furtivae, vi occupatae, contra legem Juliam repetundarum acceptae.

(a) Apud Lactantium divin. Justin. L. V. c. 17.
(b) Jud. XI. 23. 24.
(c) Zech. de jur. rer. eccl. sect. IV. tit. XXII. §. 602.

CAPUT IV.

IURA ET OFFICIA HYPOTHETICA GENTIUM ORTA EX PACTIS ET FOEDERIBUS.

ARGUMENTUM.

§. *CCLXXXVIII. Pacti et foederis notio. CCLXXXIX Jus paciscendi. CCXC. Consensus. CCXCI. Materia. CCXCII. Varietas pactorum et foederum CCXCIII. Fides eorundem. CCXIV. Cautiones.*

CCLXXXVIII.

Pacti nomine in jure gentium venit conventio publica, hoc est, a summis potestatibus, sive gentibus qua talibus inita boni publici causa. Pactum, quod de praestatione non transitoria, sed in perpetuum, vel ad longius tempus fit, appellatur *foedus*. Jus ineundi pacta et foedera absolutum est et connatum: id vero, quod ex pacto et foedere provenit, hypotheticum. Igitur inprimis generalia de pactorum vi et valore principia huc transferenda sunt, quae circa consensum paciscentium, jus paciscendi et materiam pacti ac foederis versantur.

CCLXXXIX. Jus paciscendi aeque moralibus personis ac physicis attributum est a natura. Ubi enim quaevis civitas, societas censeatur perfecta, sibique ad finem obtinendum sufficiens, nempe ob jura immanentia, ac summum imperium; tamen ob externa praesertim adjuncta, altera alterius auxilio ad conservationem sui, perfectionemque eget, de quo obtinendo, interest cujusvis ut certa reddatur ope pactorum foederumque. Hoc igitur jus sequentibus potissimum conclusionibus continetur:

1. Ex notione pacti publici ac foederis jus ea ineundi summis imperantibus duntaxat competit; subditi enim de bono et jure publico qua tali disponere haud possunt, nec jus disponendi, quod majestaticum est, citra crimen laesae majestatis sibi arrogare. Foedera commerciorum, quae a subditis aliquando ortum ducunt, vel tacitam approbationem imperantis habent, vel privatis actionibus accensentur, haud secus, ac si socius unius gentis cum extero sive socio alterius gentis ineat contractum qui non ex jure gentium, sed jure naturae privato, aut ex jure speciali loci, ubi contractus fit, aut denique ex arbitraria conventione legem accipit.

2. Qui regno pulsus est imperans, non continuo amissa possessione regni, jus imperii, ac majestatem, proindeque nec jus foederum amittit, valideque obligare se aliis gentibus, sibique alias gentes potest. Alius est casus de rege minorenni, quando per leges fundamentales certa aetas administrationi imperii definita est. Conventio enim ante illam aetatem a rege inita non valet.

3. Pacta cum usurpatore imperii, penes quem administratio est sine jure regni, relate ad populum, qui cum eo contrahit necessitate salutis publicae, valida sunt, non item relate ad legitimum regem vel successorem, nisi qua parte dein rata habeantur.

4. Jus paciscendi ex natura profluit, et commune est omnium, quibuscum naturae communio est; proinde nec hostes, nec infideles, et alieni a vera religione ab usu, et communione ejus juris excluduntur. Quia vero jus a recto usu juris, et facultas moralis agendi ab honestate actionis differt (*a*); hinc magnopere cavendum, ne ob incertum idque caducum ac temporale bonum, certum sacrosanctae religioni corrumpendae, multorumque subditorum sempiternae saluti periculum creetur (*b*). Ob hanc causam segreganda sunt diversa foedera. 1. Quae navigationis, aut commercii causa ineuntur cum infi-

delibus: 2. quae contra alium infidelem bello concendum fiunt (c), 3. aut contra alium fidelem, veraeque religioni addictum; quo posteriore casu quivis imperans, siquod subditos habet alienos a vera fide, utique ad bellandum adhibere potest. Denique non modo justitia causae, sed etiam necessitatis defensionis expendenda est.

(a) §. XIII. 6.

(b) Cave, inquit Deus ad Moysen Exod. XXXIV. 12. ne unquam cum habitatoribus terrae illius jungas amicitias, quae sint tibi in ruinam v. 15. ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum III. Reg. XI. 2. De gentibus, super quibus dixit Dominus filiis Israel: non ingrediimini ad eas: neque de illis ingredientur ad vestras: certissime enim avertent corda vestra, ut sequamini Deos earum etc.

(c) Abram inierat foedus cum Escol et Aner infidelibus. Gen. XIV. 13. David in praelio adesse Philistaeis volebat contra Israel. I. Reg. XXIX. 2. seq. Machabaei quoque cum Laconibus et Romanis pepigerunt amicitiam. I. Mach. XIV. 18. 24.

CCXC. Libertas gentium in paciscendo nullis formulis aut subtilitatibus legum positivarum, vel differentiis inter pacta nuda et vestita est alligata. Quapropter solo consensu libero, eoque satis declarato opus est. De quo annotanda veniunt nonnulla:

1. A consensu, adeoque et a pacto differunt, 1. *nuda assertio* de praesenti voluntate quidquam promittendi aut praestandi, quacum conjuncta est reservatio libertatis animum mutandi, 2. *pollicitatio* seu promissio nondum acceptata, 3. *tractatus et negotiationes pactitiae*.

2. De errore ac dolo, quatenus consensui obsunt, ex principiis juris naturae privati judicandum est (a). In dubio regula est: *error nocet erranti*.

3. De nullitate pactorum, quae vi injusta extorquentur, multo cautius definiendum est in jure gen-

tium et negotiorum naturam discrimen inducitur. Nam ut actus metu extortus censeatur, requiritur 1. ut moraliter certum sit, eum, qui metum incussit, non habuisse jus id faciendi. 2. Ut sit metus cadens in virum constantem, et cum proportione in gentem, cujus vires expendendae sunt. 3. Ut promissum metu initum cessante metu non sit ratihabitum vel per verba expressa, vel per facta consensum subsequentem inferentia. Si jam agentibus ineuntur pacta pro evitando aut finiendo bello, saepe unum, saepe plura ex hisce deficiunt, quo minus praetextu metus inita pacta violari queant. Dein pacis foedera sunt pacta publica, quae si minus justitiam commutativam, certe legalem inferunt, qua obligatur tota respublica, adeoque cum subditis ipse princeps. Alias turbaretur socialitas, et tranquillitas humani generis in perpetuum, nisi per pacta ejusmodi finiretur bellum (*b*). Accedit, quod in dubio standum sit pro valore actus, et melior sit conditio possidentis; praesertim quando innovari sine gravissimo ejus incommodo nihil potest.

(a) § LVI. 5. 6. 7.

(b) Zech. de jur. rer. eccl. sect. IV. §. 241. Alii aliter ex principiis juris privati statuunt. At enim intelligi non potest, quomodo in eo, qui metum infert, una consistant et jus ex promisso vi extorto, et obligatio abstinendi a laesione, omnique gravamine; cum ipsum jus, siquod oritur, promittentis gravamen sit. Neque ulla ratione in eo, qui metum patitur, una consistet et obligatio adimplendi promissum et jus perfectum, promissarium cogendi, ne implementum promissionis exigat. Conf. §. LVIII.

CCXCI. Materia pactorum ac foederum nec turpis esse debet, neque supra vires gentis paciscentis; secus obligatio moraliter aut physice impossibilis, ac proinde nulla est.

1. Non valet igitur pactum injuste opprimendi tertiam gentem: nec quod praecedenti alterius gentis pacto, et juri quaesito derogat.

2. Quia tamen in gentes quoque cadunt actus benefici, eaeque suo renunciare juri possunt; idcirco inaequalitas pactorum vi et valori eorundem non obest. Ea inaequalitas facit unam partem paciscentem prae altera digniorem, vel in pacto potiorem 1. *quoad praestationem*, si gens potentior imbecilliori auxilium promittit, imbecilliore nihil vel minus promittente; 2. *quoad honorem et dignitatem*, si una gens alterius majestatem cum veneratione conservaturam se promittit, et adjuturam, ut ea salva sit 3. *quoad potestatem et jura*, siquam imminutionem vel limitationem imperii in pacto aut foedere admittit.

3. Si formula foederis inaequalis ea sit, ut alter foederatorum injussu vel absque consensu alterius bellum gerere non possit; ea ad bellum *defensivum* non pertinet; turpe etenim est, et juri conservationis propriae repugnans, juri defensionis suae renunciare; imo ad inferendas injurias istiusmodi promissum alliceret, perinde ut pactio non agendi de dolo.

CCXCII. Partitio foederum non tam explicanda, quam indicanda est, cum ex ipsa eorum diversa denominatione, quid juris contineant, pariantve, haud aegre concludi possit.

1. Foedera *generalia* seu *simplicia* sunt, quae id constituunt, quod a jure constitutum jam est naturali. Haec si negativa sint *de non laedendo*, quasi diffidentiam gentis erga gentem et speciem infamiae prae se ferunt (*a*), si *affirmativa* de officiis humanitatis exhibendis, eam vim habent, ut imperfecta juris naturalis obligatio transeat in perfectam, praesertim siquod officium in formula determinetur e. g. ut utrinque sit jus hospitii, quatenus istuc jure naturali debitum est. His generalibus respondent ex opposita parte foedera *specialia*, quae singularem inter gentes praestationem continent, seu

de delinquentibus mutuo extradendis, de vectigali non solvendo pro mercibus vel non ultra certam quantitatem, de arce in confinio alterius populi non erigenda.

2. Alia sunt *foedera pacis*, quae societatem non bellicam continent, ceu foedera commerciorum: alia *belli*, eaque offensiva, defensiva, mixta. In dubio censetur *defensiva*; quia naturali civitatum fini; nempe securitati, magis congruunt. Universe foedera belli *determinata* sunt aut *indeterminata*; uti definitur modus praestandi auxilia, aut gens, contra quam id praestari debet; aut contra.

3. Durationem foederum respicit divisio in perpetua, et temporaria: item in *realia*, quae ab Imperante qua tali, id est, nomine et intuitu civitatis fiunt: et *personalia*, quae ad personam imperantis referuntur. Cujusmodi censeri debeat, ex tenore formulae, ex fine et materia foederis colligendum est. Aliae pactorum et foederum divisiones ex jure naturali privato petendae sunt.

(a) Hinc pudenda dicuntur istiusmodi foedera, auctore Pufendorfio, qui L. VIII. C. IX. §. 2. de I. N. et G ita scribit: „ Pudere propemodum debebat homines cultos pa-„ ctum inire, cujus capita nihil aliud contineant, quam ne „ simpliciter ac directe jus naturae violetur; quasi citra „ illud pactum non satis quis officii sit memor futurus. „ Conf. l. 50. De Pactis.

CCXCIII. Fides pactorum publicorum ac foederum sancta est et inviolabilis. *Sanctum et inviolabile* in hac disciplina dicimus, quod, ut ab omni violatione immune sit communis gentium salus postulat. Hoc modo salus gentium fidem pactorum ac foederum postulat; cum ea non fiant, nisi de rebus magni momenti, nec violentur sine gravissimis incommodis. Enimvero in communi imperio aut imperante, a quo pacta ac foedera dimanant, jura et officia civium collecta intelliguntur; non possunt

igitur violari foedera, quin jura plurimorum hominum simul eodemque tempore violentur: neque gens in servanda fide deesse potest officio suo, quin plurimi cives simul eodemque tempore illi deesse, ac veluti confertam injuriam irrogare censeantur. A foederibus, foederumque fide dictos putant *feciales*, quasi praefectos fidei publicae apud Romanos, quorum interventu et auctoritate publicorum foederum fides constituebatur. Applicatio hujus theoriae in iis maxime sita est, quae sequuntur.

1. Uti jus paciscendi, ita fides pactorum ad omnes pertinet, quibuscum communio est naturae intelligentis, ac juris naturalis; ex quo etiam illud jus, et fides dimanat: igitur etiam hostibus servanda est (*a*); qua in re perfidia a dolo bono, ac stratagemate in bellis permisso omnino segregari debet. Idem referri debet ad eos, qui alieni sunt a patria, religione etc.

2. In statu naturali pretia rerum maxime a judicio et dispositione contrahentium pendere dicuntur; unde non apparet, quo jure a data fide resilire gens possit ob exceptionem enormis laesionis, nisi res ipsa in pactum deducta in se dolum habeat.

3. Fides liberanda est existente *casu foederis*, qui nihil est aliud, quam concursus circumstantiarum seu conditionum, sub quibus pactio, praesertim in foederibus belli obligat; atque hoc modo obligatio usque ad existentem casum foederis suspensa manet, quin alterutra pars ante ejus existentiam resilire possit.

4. Uti singulorum, ita et universorum seu gentium pactis vi naturae insunt conditiones. 1. Si res non penitus statum suum mutet: 2. Si moraliter et physice possibilis sit: 3. Ut foedus posterius intelligatur salvo jure prioris foederis initum.

(a) Celebre exemplum praebuit Attilius Regulus, de quo

fit mentio l. postliminii 5. §. 3. D. de captivis; item a Tullio L. I. officior.

CCXCIV. Accessoriae pactiones gentium censentur, quae ad firmandas earum principales conventiones fiunt, suntque reipsa *cautiones*, eaeque non unius, generis, ceu

1. *Juramentum*, quo usu gentium antiquissimarum pacta obsignari solent. Putant formulam juramenti religioni cujusque gentis accommodari posse; ac Judaeorum ac Turcarum juramenta admittenda esse passim traditur et usu observatur; cum jurare soleant per Deum verum. Gravior est difficultas de juramentis per Deos falsos, in qua enodanda dudum s. Augustinus desudavit (a).

2. Ob studium cujusque gentis conservandi existimationem et famam, vim habere censentur *asseverationes sub fide regia, sub fide principis, per majestatem regni.*

3. Nec inter gentes incognita est *fidejussio*, qua gens tertia promittit a se praestitum iri id, quod gens altera ex pacto debet, nisi id ipsa praestiterit; nec etiam repugnat, quo minus gens tertia alterius obligationem, ut debitrix principalis, vel cum altera gente obligationem in solidum recipiat. Priori modo fit *expromittens*, posteriore *correa debendi.*

4. Peculiaris cautio inter gentes est *guarantia*, seu conventio publica, qua gens genti in securitatem pacti promittit auxilium, siquo eget, contra eum, qui pactum violat.

5. *Pignoratitia* etiam cautio locum habet, ex jure constituentis pignus, et terminis conventionis aestimanda. Ejus notionem capere licet ex oppignorationibus, quae olim inter principes Germaniae invaluerant e. g. Nobilis nummis abundans principi subministrat magnam pecuniae summam, et quidem irrevocabiliter ex parte creditoris, ita, ut cre-

ditor non possit repetere summam capitalem, nisi debitor princeps sponte eam velit reddere. A principe autem debitore vicissim creditor oppidum cum omnibus juribus, fructibus et emolumentis in pignus accipit, eo pacto, ut creditor pignore hoc, quin fructus in sortem imputet, utatur, et fruatur tamdiu, donec ab oppignorante debitore pecunia reddatur. De justitia hujus contractus inter viros principes ejusdem regni non levis est quaestio, minor futura inter gentes independentes, quae plus arbitrii habent in aestimandis rerum pretiis et contractuum aequalitate.

6. Denique cautionis realis et corporalis inter gentes vicem habet *obstagium*, sive pactum, quo cives unius gentis alteri traduntur in securitatem servandae fidei; qui quidem cives ita traditi *obsides* nuncupantur. Finis igitur obstagii est securitas fidei: et fini respondet jus detinendi et custodiendi obsidem, atque hujus ipsius obligatio non aufugiendi, sive sua sponte obstagio se obtulerit, sive a suo imperante traditus sit. Nec transfugam gens sua recipere posset absque violatione datae fidei. Censetur autem libertas oppignorata, non vita obsidis pro casu, quo fides frangeretur; quapropter obsides nequeunt ad mortem condemnari, nisi ipsi delicto suo frangendae fidei causam dederint.

(a) Epist. 154 ubi ita inquit: „ qui utitur fide illius „ quem constat jurasse per Deos falsos, et utitur non ad „ malam rem, sed ad licitam et bonam, non peccato ejus se „ sociat, quo per daemonia juravit, sed bono pacto ejus „ quo fidem servavit. -- Alia quaestio est, utrum non pec„ cet, qui per falsos Deos sibi jurari fecit; quia ille, qui „ ei jurat, Deos falsos colit. Cui quaestioni possunt illa „ testimonia suffragari, quae ipse commemorasti de Laban „ et Abimelech, si tamen Abimelech, per Deos suos jura„ vit, sicut Laban per Deum Jacob. Haec ut dixi, alia „ quaestio est, quae me merito fortassis moveret, nisi illa „ exempla occurrissent de Isaac et Jacob, et siqua alia pos„ sunt inveniri „.

CAPUT V.

JURA BELLI GENTIUM PROPRIA.

ARGUMENTUM.

§. CCXCV. Notio belli publici CCXCVI. Ceu extremi remedii. CCXCVII. Jus belli impugnatum: CCXCVIII. Gentibus assertum. CCXCIX. Quae justa belli causa non sit. CCC. Usus juris belli. CCCI. Modus ac forma belli. CCCII. Socii, auxiliatores belli, neutrales.

CCXCV.

Bellum Ciceroni est certatio per vim, Grotio status certantium per vim, qua tales sunt (*a*); quae notio etiam privatum bellum, injustam aggressionem, cruentam defensionem, imo et latrocinia comprehendit; sed ob id non continuo rejicienda est; nam priora sunt privata, quam publica negotia et communem cum his naturam habent; et quia de privata aeque ac publica violentia, qua quis jus suum persequitur, quaeri solet, sitne aliqua justa violentia, seu justum bellum; necessario distingui debet id, quod quaeritur, ab eo, de quo quaeritur. De privato actum est supra (*b*). Publicum, seu gentium proprium bellum vocatur illud, quod geritur inter gentes, sive auctoribus iis, qui summum imperium in civitate tenent. Porro civitatem potissimum securitatis causa constitutae sunt, ut ea ob singulorum imbecillitatem conjunctis viribus universorum obtineatur; quapropter dubium non est, quin jus belli in imperantem translatum, eidemque privative per se competat. Accedit, quod subditi nec inter se mediis violentis, nec adversus imperantem uti possint (*c*). Inferes:

1. Bellum publicum non est, si cives inter se, aut cum extraneis, non consultis imperantibus vi utantur. Imperans subditos rebelles et contumaces non jure belli, sed jure imperii etiam vi adhibita in officio continet, iisque poenam proprie talem irroga.

2. Subditi unius civitatis ab extero imperante nequeunt bello peti. Si enim ab his injuria affectus est, ejus reparationem ac satisfactionem ab ipsorum imperante exigat oportet; quam si iste neget, injuria ipsius propria fit, et bello locum dat. Quis coget, inquies, principem exterum, ut imperantem adeat, non ipsos laedentes bello opprimat? Respondeo, violenta defensio tum demum a natura concessa est, quando leniora remedia non suppetunt. At lenius certe remedium est, satisfactionem poscere a principe, quam ad arma mox prosilire.

3. Si subditis et inferioribus magistratibus bello impetitis spatium non relinquitur imperantem consulendi, jure defensionis violentae utuntur, et ex tacito ac generali ejus consensu bellum defensivum gerunt; quod proin *publicum* censeri potest.

(a) De I. B. ac P. L. I. C. I. C. I. §. 2. Conf. supra §. XV. 6.

(b) Supra §. C. et CI. De privatis bellis et contentionibus justis et injustis intelligenda sunt verba s. Jacobi C. IV. 1. 2. „Unde bella in lites in vobis? -- litigatis, et belligeratis, et non habetis.“

(c) §. CCXIII. CCXV. et CCXL.

CCXCVI. Cruenta defensio *extremum* salutis expediendae remedium censetur in jure privato, quando nempe mitioribus viis jus nostrum perfectum tueri non possumus (*a*). Id multò magis ad bella publica pertinet tot calamitatibus plena, a quibus non potest non abhorrere natura. Cogitanti igitur de jure ac justitia belli non perfunctorie expendendae sunt miserabiles strages non tam homi-

num singulorum sed turmarum, legionum, exercituum; humanorum corporum mutilatio, dilaniatio, conculcatio, direptiones bonorum, eversiones urbium, vastationes agrorum, fulminea tormentorum vis, bellatorum ferocia ac licentia, pavor et consternatio hominum et animalium, orbitas parentum ac liberorum, lamenta senum, terror, desperatio, fuga, inopia, fames, pestilentia, quaeque sunt generis istius crudelissimae plagae caelitus immissae ad castiganda hominum peccata; quando iratum Numen ultori angelo potestatem dat, ut *sumeret pacem de terra, et ut invicem se interficiant*, (homines) *et datus est ei gladius magnus* (*b*). Belli calamitates experti Judas Machabaeus, et qui cum ipso erant, etsi victores purgato templo post mortem Antiochi *rogabant Dominum prostrati in terram, ne amplius talibus malis inciderent; sed et siquando peccassent, ut ab ipso mitius corriperentur, at non barbaris ac blasphemis hominibus traderentur* (*c*). Ex hac consideratione concludes.

1. Ad extrema remedia decurrendum non est, quamdiu leniora praesto sunt, cujusmodi censentur amicabilis compositio, colloquium, transactio, arbitrium, sors, represaliae.

2. Antequam vi bellica extorqueatur reparatio juris laesi, ea a gente, quae injuriam intulit, verbis ac minis petenda est; qui est scopus clarigationis et denunciationis bellicae. Clarigatio dicitur *rerum vel cujuscunque alterius juris clara voce facta repetitio*. Contra *denunciatio* belli est, qua gens alteri genti voluntatem declarat, jus suum vi armata persequendi. Ab his differt publicatio belli.

3. Pro leniore remedio, quo controversiae gentium expediri possunt, multi habent duellum earum consensu decretum; aliter sentiunt non pauci (*d*).

4. Quia mitius victoriae genus, ipsique victo optabilius est, ingenio, quam violentia superari; idcir-

co licita esse stratagemata ; et vi cruentae etiam praeferenda non dubitant. Est autem *stratagema* simulatio vel dissimulatio ad hostem circumveniendum adhibita ; ut fit per fictionem fugae, certaeve positionis, per insolitas vestes, vela peregrina, missos exploratores, qui apud hostem consilia, vires et statum illius explorent: *Dominus noster*, inquit s. Augustinus (e), *jubet ad Jesum Nave, ut constituat sibi retrorsus insidias, id est, insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus. -- Cum justum bellum susceperit, utrum aperta pugna, utrum insidiis vincat, nihil ad justitiam interest.* Ab hoc genere palam plane differt perjurium; perfidia, seu violatio pactorum, et solicitatio subditorum hostilium ad proditionem, rebellionem, et deditionem. Quomodo enim impellere et solicitare fas est ad id, quod ei facere non licet? Qui alteri peccandi causam dat, peccat et ipse. Perfidia autem sponte oblata uti quis potest, haud secus ac transfugas recipere. Posita etiam justa bellandi causa deliberandum est, expediatne genti ancipitem belli fortunam cum tot calamitatibus conjunctam experiri, an potius minora mala patienter ferenda sint; non enim, quae jure, eadem et belli exitu necessario potior est gens, uti nec victoria argumentum justitiae est. Saepe enim arcanis divinae sapientiae consiliis in hac terra contingit, ut de innocentia ac probitate triumphum ferat iniquitas; cum providentia numinis ad decretoriam usque diem pertineat: qua unicuique reddetur secundum opera sua. Hinc alias belli causas in hac disciplina vocant *justificas*, quae ad jus, alias *suasorias*, quae ad prudentiam et utilitatem gentis referuntur.

5. Cessat jus belli, quam primum altera gens satisfacere velit, aut aequas pacis conditiones offerat; quamquam titulo expensarum bellicarum, damni dati et securitatis in posterum confirmandae,

longe efficacior satisfactio post, quam ante bellum motum possit exigi.

6. Cum imperfecta officia ne a singulis quidem in statu primigenio extorqueri possint; (*f*) multo id minus natura gentibus concessisse existimanda est, quae jure belli populis tam formidando gaudent.

7. Spectata atrocitate remediorum bellicorum, quae maxime conscientiam attingunt, et spectata praeterea obligatione praeferendi remedia leniora acerbioribus, denique spectata etiam subjectione principum christianorum erga s. Matrem Ecclesiam de casu capituli: *novit ille.* 13. de judiciis ita definiendum est, ut aeque humanitatis ac pietatis plena fuerit denunciatio evangelica facta apud s. Pontificem a rege Angliae, quam plena sapientiae responsio data Ab Innocentio P. III.

(a) §. C.
(b) Apoc. VI. 4.
(c) II. Mach. X. 4.
(d) L. B. de Martini Posit. de jure gent. §. DCCXII. et tribus sequentibus.
(e) Quaestion. in Josue. quaest. 10. relatus in can. Dominus. 2. XXIII. q. 2.
(f) §. XXII.

CCXVII. Quando de jure belli, anne gentibus competat, quaestio movetur, in primis jus ipsum, seu facultas moralis segreganda est a recto usu juris. Si enim jus bellandi deficit, ipsum bellum, quod geritur, laesio est juris perfecti, cum obligatione conjuncta resarciendi damna belli; quod non item fit, cum quis jure suo non recte; ceu ex odio utitur. Ad rectum usum juris maxime pertinet *modus et forma*, qua geritur bellum, et *intentio*, qua suscipitur. *Quid culpatur in bello?* inquit s. Augustinus (*a*) - - *nocendi cupiditas, ulsciscendi crudelitas impacatus atque implacabilis animus - - haec sunt que*

in bellis culpantur. Ad intentionem quoque spectat, quod idem s. doctor ad Bonifacium comitem scripsit: *Non pax quaeritur, ut bellum excitetur, sed bellum geritur, ut pax acquiratur. Esto ergo etiam bellando pacificus, ut eos quos expugnas, ad pacis utilitatis bellando perducas* (*b*). Ad jus ipsum spectat, 1. Ne quis bellum moveat, cui movendi facultas non est; at nemini, praeterquam summo imperanti ea facultas competit. 2. Cum jus belli ad jura necessitatis pertineat, oportet vera necessitas, proindeque justa causa ad bellum sufficiens praesto sit, cui satisfieri, nisi per bellum, non possit; de hac proxime agemus. Nunc qui ipsum belli jus impugnarunt, enumerandi sunt.

1. Manichaei jure naturali aeque ac divino vetitum omne bellum asserebant, Moysen, Josue, ac Davidem de gestis bellis reprehendere haud veriti. Hos bello literario expugnavit s. Augustinus (*c*).

2. Anabaptistae bellum natura, ac veteri lege divina Judaeis concessum fuisse, non negabant; at idem Christianae legi, quae charitatis, ac mansuetudinis lex est, repugnare docebant; contra hos amplum argumentorum agmen eduxit Grotius (*d*), et catholici scriptores plurimi de controversiis fidei disputantes (*e*).

3 Lutherus bella Turcis illata damnavit dicens: *praeliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos* (*f*). Constat ex ss. literis, fere in poenam scelerum non modo et bella, sed alias etiam calamitates a Deo immitti. Haec ergo si valeret ratio, nihil remedii vel defensionis contra hostes, pestem, morbos etc. admittere uspiam liceret.

(a) D. quid culpatur. 4. XXIII. q. 1.
(b) Epist. 207.
(c) L. 22. contra Faustum c. 74. 75. ubi longe aliter ex-

hibentur ea, quae a Gratiano cit. c. 4. versiculo: unde neque Joannes, prolata sunt Sic autem habet s. doctor: ,, Alioquin Joannes, cum ad eum baptizati milites venirent dicentes, et quid nos faciemus? responderet eis, arma abjicite, militiam istam deferite, neminem percutite, vulnerate, prosternite. Sed quia sciebat, eos cum haec militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, et non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicae defensores, respondit eis: neminem concusseritis, nulli calumniam faceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Sed quia Manichaei Joannem aperte blasphemare consueverunt, ipsum dominum Jesum Christum audiant hoc stipendium jubentem reddi Caesari, quod Joannes dicit debere sufficere militi. Reddite, inquit, Caesari, quae Caesaris sunt, et Deo, quae Dei sunt. Ad hoc enim tributa praestantur, ut propter bella necessario militi stipendium praebeatur. Merito et illius centurionis dicentis: et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: vade, et vadit; et alii: veni, et venit; et servo meo: fac hoc, et facit, fidem laudavit, non illius militiae desertionem imperavit."

(d) De I. B. ac P. L. I. C. II.

(e) Bellarmin. Tom I. controv. L. III. C. XIV. et binis sequentibus. Becanus in Manual. control. L. IV. c. 4.

(f) Prop. 34 inter damnatas a Leone P. X.

CCXCVIII. Jus belli gentibus concessum esse a natura, in hunc modum videtur deduci posse. Uti personis physicis, sic et moralibus attributa sunt jura connata et absoluta aequalitatis, libertatis, conservationis et perfectionis, tum accedente hominum facto jura hypothetica ex dominio rerum, et pactis orta; isthaec jura omnia spectata hominum corruptione et mutabilitate plane inania forent, et ludibrio obnoxia, nisi adjunctum haberent *jus securitatis*, vi cujus homo pati non tenetur laesionem suorum jurium. Qui pati non tenetur laesionem jurium suorum, is, si laesa jam sunt, exigere potest indemnitatem, seu reparationem damni, et satisfactionem pro injuria illata; si laesa nondum sunt, id tamen in praesenti agitur, ut laedantur, vel proxime laedi possint, quivis jus habet defensionis contra laesionem praesentem, vel praecautionis contra

imminentem. Igitur cum juribus absolutis et hypotheticis gentium conjunctum est jus securitatis; cum jure securitatis jus indemnitatis, defensionis et praecautionis; si indemnitas, et defensio ac praecautio mediis lenioribus obtineri nequit, necessitas dat jus violentiae seu belli, ne jura haec omnia gentibus a natura concessa aliorum hominum malitia, stupiditate, mutabilitate eludantur et conculcentur. Enimvero finis civitatum primarius est securitas, proindeque indemnitas, defensio, praecautio conjunctis sociorum viribus conservanda; et quemadmodum ob conjuncta civium jura gravior est injuria gentibus, quam singulis hominibus illata; sic ob conjunctas tum vires, tum jura majus et efficacius censeri debet gentium jus ad injuriam reparandam, repellendam, avertendam seu praecavendam; hanc securitatem patresfamilias suis uxoribus, liberis et famulis, et imperantes patribusfamilias praestare debent. Si ergo nulla benignior securitatis conservandae via suppetit: jus belli praesto est; de quo ex dictis deductiones dimanant hujusmodi:

1. Bellum justum aut reparativum est, sive persecutivum juris laesi: aut defensivum, aut denique assecurativum. Exemplum belli reparativi est, quo a Davide vindicabatur injuria legatis suis illata (*a*), aut quo rex Joram indixit bellum regi Moab; nolenti solvere, quod ex antiquo foedere debebat (*b*); *Defensivum* erat id, quo suppetias ferentes rebellibus percussit David (*c*). *Assecuratorium* foret, quod *grassante armis hoste impio* cristiani principes inito foedere tenerentur suspicere; quemadmodum Grotius ait (*d*).

2. Quia omne justum bellum ad reparanda vel conservanda jura pertinet semper *defensivum* censeri potest. Est tamen, ac dicitur *offensivum*, quo vis publica primo infertur ad reparandam injuriam aut

praecavendam : *defensivum*, quo praesens vis illata repellitur.

3. Origo seu jus belli ex jure gentium naturali derivatur, et in numero jurium transeuntium civitati cuivis competentium haberi debet, contra ac Grotius existimavit, inter jus ac formam belli distinguens, et illud quidem juri naturae: hanc juri gentium voluntario adscribens (e). In jure quidem naturae privato jus violentae defensionis ex jure securitatis deducitur. Similiter sentiendum est de jure belli publici; cum jus gentium voluntarium hodie pro exploso habeatur.

4: *Cuusa* belli ab *occasione* et belli *initiis* segreganda est. Cum enim leniora remedia ante tentanda sint, quam ad arma procurratur; non continuo quaevis occasio belli pro justa causa haberi potest. Initia vero non causa sed primi effectus belli sunt.

(a) II. Reg. X.
(b) IV. Reg. III. 5.
(c) II. Reg. VIII. 5.
(d) De I. B. ac. P. L. II. C. XV, §. 12.
(e) ibid. L. I. C. II. §. 4.

CCXCIX. Jus tuendi securitatem propriam perfectum est, et cum jure belli conjunctum. Jus vero tuendi securitatem alienam est imperfectum; nihilominus eam vim habet, ut succurrere, et assistere genti liceat, quae ipsa non valet tueri jura sua; si et jure gaudet, eadem vi tuendi, et prae imbecillitate non possit. Utrumque hoc jus pertinet ad conservanda jura absoluta libertatis, aequalitatis etc. et hypothetica, non ad eadem perturbanda. Quodsi ergo nec propria gentis securitas, nec alterius gentis jure belli gaudentis, atque auxilium poscentis periclitatur, locum non habet jus belli, tanquam remedium extremum et extreme odiosum. Unde inferes.

1. Quamdiu per delicta, pravosque mores cujusdam gentis aliarum gentium securitas non adducitur in discrimen, jus belli ob ea delicta non competit; nullum igitur est bellum *punitorium*, quia poena proprie talis requirit jurisdictionem in eum, qui punitur. Quae est gens delictorum expers etiam publicorum? Quae ergo securitas, pax, tranquillitas haberetur in terris, si gens delinquens ab aliis bello implicari posset? A poena distingui debet vis hosti illata, ne inposterum animum nocendi habeat; id quod ad securitatem gentis laesae pertinet, neque a Grotio satis distinctum fuisse videtur (*a*).

2. Ex hoc argumento plerique omnes concludunt, ob sola peccata contra naturam commissa, vel ob solam infidelitatem, idolatriam gentibus inferri bellum haud posse. *Cum enim*, inquit Vasquius, *omne peccatum sit contra naturam, ex quolibet peccato liceret infidelibus bellum indicere; et pari ratione christianis peccantibus eadem mala inferri possent; qui cum omni die, omni hora, omni denique temporis momento innumera peccata non secus, quam reliquae gentes committant, possent inter se perpetuo praeliari, quasi bellum jam indictum sibi esse pro comperto et notorio habere deberent, mutuaeque rapinae, caedes, incendia passim et impune fierent* (*b*). Siqua ergo gens desit officiis erga alios, bello impeti non potest, quamdiu in securitati aliarum gentium, vel extraneorum hominum non obest.

3. De transitu armato gentis per territorium alterius non levis est disputatio, justamne, si negetur, belli causam praebeat; generatim usus rei alienae, qui periculis et incommodis subjacet, jure tantum imperfecto exigi potest, extra casum urgentis necessitatis. Si certo constet, innoxium esse usum, minorem necessitatis gradum, ut vi extorqueatur, sufficere arbitror (*c*).

4. Gens, quae vires suas, gradum, et potentiam justis mediis auget, nemini ob eam causam, quod

jure utatur suo, facit injuriam, etsi dein potentia superior evadat aliis. Igitur nec solum incrementum extraneae potentiae, neque ratio aequilibrii, seu conservandae aequalitatis virium justa est causa inferendi belli, siquidem res theorice spectetur. Fieri autem potest, ut conservatio aequilibrii pactis inducta sit, vel ut praepotentia unius gentis argumentis et factis minime dubiis appareat *tremenda*, seu conjuncta cum laesione imminente, atque ad subigendas alias gentes non obscure tendens. Ceterum cavendum magnopere, ne loco invidiae, aemulationis et odii obtendatur justus metus, et periculum securitatis turbandae. Exemplum extat in sacris literis de Abimelecho rege Palaestinorum in Gerara, qui dixit ad Isac: *Recede a nobis; quoniam potentior nobis factus es valde* (d).

5. Nihil autem evidentius cuiquam videri debet, quam inter justas belli causas referendam non esse cupiditatem dominandi, amplificationem imperii, praedandi ac ditescendi propositum (e).

6. Religio non armis quidem propaganda, sed tamen defendenda est; neque existimari potest, terras a gente infideli christianis ereptas continuo ab eadem pleno jure teneri, praesertim cum solum armistitium, non pax cum tali gente inita est. Parum aequum judicium de expeditionibus cruciatis ferunt scriptores non pauci, quasi doctorem habuissent Lutherum, qui in libro ad nobilitatem Germaniae c. 25. dicit: nullum esse pulcrius regimen usquam, quam apud Turcas, qui legibus alcorani gubernantur, nullum autem turpius, quam apud Christianos, qui jure canonico et civili reguntur. In assertione articuli 34. ait: Pontificem et Pontificios esse multo pejores, et truculentiores Turcis, et stultum esse pugnare pro pejoribus Turcis contra meliores. Et in epistola quadam contra duo mandata imperialia, *oro*, inquit, *cunctos pios christianos, ne ullo modo sequamur vel in militiam ire, vel dare aliquid*

contra turcas; quandoquidem turca decies prudentior, probiorque est quam sunt princeps nostri (f).

(a) L. II C. XX. §. 40.
(b) Illustr. controv. l. I. c. XXIV. n 4. conf. Molina de I. et I tract. II. disp. 106. Peculiari dei jussu et revelatione excindendae erant gentes impiae a deo damnatae num. XXXIII. 50.
(c) Deut. II. 4. 5. et 26. ac seq. adde c. ult. XXII. q 2.
(d) Gen. XXVI. 16. Videatur locus integer, et imprimis putens dictus : calumnia ; alius itidem putens dictus : inimicitia, denique v. 28. foedus inter Abimelechum et Isaacum initum, quod stilo Pufendo'fiano pudendum vocari debet : „ Sit juramentum inter nos, et ineamus foedus, „ ut non faciat nobis quidquam mali, sicut et nos nihil „ tuorum attigimus „.
(e) Exempla in s. codice extant de Nemroto Gen. X. 8. de Nabuchodonosore Judith I. 5. 7. seq. ibid. II. 3. 5. 6. ibid. III. 13. de quatuor regibus praedatoribus contra quinque Gen. XIV. 1. de Amasia IV. Reg. XIV. 8.
(f) Bellarmin. T. I. controv. l. III. c. 16.

CCC. Expositis causis belli justis ac injustis adnectenda sunt corollaria non levis momenti, quae in aliis quoque negotiis privatarum concertationum, aut in conflictu sacrae et profanae potestatis locum habent, primaque ac levissima juris naturalis principia mirifice illustrant. Id ego perpetuo habendum est prae oculis: 1. Finis belli est reparatio laesionis : defensio contra vim, securitas vel praecautio cotra imminentem. 2. Jura gentium utrimque sunt aequalia et independentia, ut, quod una gens pro justo sibique concesso habet erga alterum, idem hoc judicio suo pati per se teneretur ab altera. 3. Jus belli non per se ad augenda jura, sed conservanda, ac tuenda a natura datum est. 4. Belli jus extremum est remedium conservandorum jurium ; quod locum non habet, nisi aliis sublatis remediis ; quae proin ante tentanda, sunt quam ad vim deveniatur. Ex his jam inferes generatim :

1. Uti in privatis litibus fieri non potest, ut in re litigiosa utrique parti jus privative faveat, et assistat; ita nec in controversiis gentium: idcirco negant fieri posse, ut bellum in se, et ratione causae ex utraque parte justum sit; neque unquam valere ejusmodi praetextus queunt, ex quibus bellum utrinque justum efficeretur.

2. Fieri tamen potest, ut bellum ex utraque parte injustum sit, uti cum in re dubia uterque bellantium aequas transigendi et componendi litem conditiones respuit; neque enim aut facta laesio, aut periculum imminens semper extra controversiam est. Nam cum de re quapiam certatur, aliquando unus in possessione illius est, eaque diuturna, et cum bona fide perpetuo conjuncta: aliquando neuter litigantium possessionem habet; uti cum res morte tertii vacare primum caeperit, ac lis oritur, uter utri eandem potiori jure praeripere possit; aut certo fit aliquando, ut qui possessionem cepit, mox contradicentem habuerit. Cuivis istorum casuum alia atque alia juris principia accomodanda sunt.

3. Ob eosdem fines, quos singulae gentes praefixos habent, ob paria dein negotia, et pericula utique nexus quidam cogitari potest inter statum, vires, fortunam, ac potentiam singularum gentium, ita ut unius intersit quodammodo, anne altera crescat, jus quoddam e. g. commercii exerceat, vel non exerceat. Hic tamen nexus ratio sufficiens non est, perturbandi jura perfecta alterutrius gentis.

4. Generalis metus, ne altera gens alteri noceat, et incertum ac remotum periculum, ne damnum inferat aliquando, quaeque sunt istius generis, obest juri connato bonae gentium existimationis, nec judicandum est, gentem, quae nocere *possit*, continuo etiam *velle* nocere. Unde *jus cavendi*, ac securitati propriae consulendi non ita exerceri potest, ut gens alia in usu sui juris impediatur; si de *possibili* duntaxat injuria statim illud valet: *melius est*

praevenire, *quam praeveniri*, sublato omni jure fortior imbecilliorem opprimendi semper obtentum aliquem adinveniet. Sunt igitur cautiones aliae *innoxiae*, per quas salvo aliarum gentium jure securitati uniuscujusque satis consultum est, eo saltem securitatis gradu, quem natura seu potius divina providentia rebus humanis indultum voluit ; sunt aliae cautiones *noxiae* non modo juribus eorum, contra quos adhibentur, sed ipsi caventi maxime. Nam *regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias*, *et injurias*, *et contumelias*, *et diversos dolos* (*a*).

3. Siqua gens officio erga Deum vel seipsam deest, ob id alterius potestati ac imperio non subjicitur ; neque obligatio imperfecta et jus perficiendi aliam gentem ejusdem jura perfecta libertatis et independentiae tollere potest (*b*).

(a) Eccli. X. 8.

(b) Haec principia seu corollaria derivantur ex notione potestatis summae et independentis, cujusmodi gentium propria est; igitur usum habent, quotiescunque de potestate summa et independente, quacum cohaerent, controversia oritur; quemadmodum non uno loco usuvenit in jure publico ecclesiastico secundum systema religionis romano-catholicae pertractato.

CCCI. Ad jura belli, de quibus adhuc actum est ; non modo justitia causae, sed modus etiam ac forma pertinet, quibus bellum geritur. Non enim salvo humanitatis jure aut iis remediis uti fas est, quae ad finem belli non sunt accommodata ; qualia sunt adulteria et stupra captarum virginum : aut atrocioribus, quam necessitas poscat: Passim jus belli *indefinitum* vocant seu infinitum, tum quia definiri non potest, quanta sit vis necessaria ad frangendos hostes, uti nec eorum resistentia definita est, tum quia judiciumde hac neessitate ad eam gentem pertinet, quae jure belli utitur; ac primo de ipso armorum seu violentiae genere dubitari potest, dein

quid in personas hostium, denique quid in eorum res ac bona citra crudelitatem bellicam fieri possit. Est autem *crudelitas bellica* vis omnis ad finem belli non accommodata, aut non necessaria; uti enim, qui bello persequitur jus quod lenioribus viis obtinere potest, *iniquus aggressor*; ita qui majore, quam opus sit, aut ad finem non accommodata vi utitur; *crudelis hostis* censetur. Sunt igitur genera violentiae, a quibus jure naturae abstinendum est; sunt alia, a quibus moratiores gentes ex regulis decori, ac prudentiae abstinent, ne severitas bellorum suapte natura sat gravis, jure retorsionis, vel ex usu talionis nimium ingravescat, ac in inhumanam ulciscendi libidinem abeant bella, et pernicies maxime ad innocentes perveniat. Enimvero non generosi ducis, sed furentis hominis est, nullo suo bono nocere alteri, atque ea vastare ac perdere, quae nec hostium vires imminuant, nec perdenti emolumentum afferant. Ceterum de consuetudine bellandi passim recepta, nec servata, quamdiu jus naturae salvum est, quid Pufendorfius sentiat, dictum est supra (*a*).

2. De genere armorum, nocendique modis opinantur nonnulli, vix dari arma, quae stricto naturae jure prohibita sint. Inter cultas gentes venenata arma locum non habent; (*b*), citiusque putant, fontes infici posse, quam arma; certe inedia, siti, terrore expugnari hostes humanius est, quam fuso sanguine. Ballistarum tanta vis apud veteres fuit, ut narrante Egesippo quidam ex ea percussus comminuto capite rueret, et occipitium ejus usque ad tertium stadium excuteretur: mulier quoque praegnans percussa, supra dimidium stadii de utero excuteret infantem (*c*). Tanta crudelitas lugenda videbatur ac prohibenda summis ecclesiae pastoribus: *artem illam mortiferam*, inquiunt, *et odibilem ballistariorum et sagittariorum adversus christianos*, et

catholicos exerceri de cetero sub anathemate prohibemus (d). Sed quid ballistaead machinarum nostrarum ignivomas tempestates ?

2. Jus etiam internum occidendi hostes negari nequit bellantibus bona fide, etsi putent, „hostes suos bona fide resistere; non enim peccata militum resistentium, sed jura gentis spectantur. At parcendum est peregrinis in hostili solo repertis, imo et personae hostili, in in territorio pacato deprehendatur. Subditi hostium, qui in territorio imperantis bellum moventis deprehenduntur, protinus capi haud possunt, sed dimittendi sunt; si discedere voluerint. Permisso enim peregrinis ingressu in territorium etiam tuta discedendi facultas concessa intelligitur. Crudelitatis bellicae est, occidere senes, infantes, foeminas, ministros religionis, aliosque, qui ab omni vi abstinent, nec nllum produnt nocendi animum: item captos, aut sine conditione, deditos nullius praecedentis delicti reos: eos, qui arma ponunt, et vitam salvam pacisci parati sunt, aut in obsidione fortiter restiterunt. Multa tamen innocentibus etiam personis quasi indirecte ferenda sunt; navis, domus, urbs tormentis petitur, etsi ipsae quoque in discrimen veniant. Aliter de jure capiendi disserendum est, cui etiam viri conspicui, et inermes, foeminae quoque ac virgines subjacent, ut ita hostis ad eos redimendos pacemque amplectendam compellatur.

3. Jus hostis in res hostiles, seu publicas seu privatas, mobiles vel immobiles exeritur 1. *occupatione bellica*, sive actu, quo eas in potestatem suam hostis redigit: 2. *Ereptione*, quae strictius denotat violentam ablationem rerum hostilium: 3. *Direptione*, sive ereptione rerum mobilium violenta ex locis, ubi asservantur: 4. *Expugnatione fortalitiorum*. 5. *Vastatione* sive actu, quo res hostiles destruuntur, aut corrumpuntur: 6. Denique *depraedatione*, seu ablatione rerum mobilium concessa militibus. Justitia horum actuum in eo est, ut, qui

eos ponit, vires suas augeat, aut hostium vires saltem imminuat. Igitur vastatio eatenus est justa, quatenus hostium vires minuuntur; latiusque patet direptio, ereptio, depraedatio, per quas vires agentium etiam augentur. Dubium non est, quin jus occupandi ad hunc finem proprium sit ejus, qui justo bello fungitur; qui proin dominium eorum acquirit, quae occupat. Direptione aeque ac vastatione rerum sacrarum inde ab origine bellorum censebatur injuria fieri religioni ac deo, quibuscum utique bellum non est. Auctores, qui res hasce religioni ac Deo consecratas imperantium potestati addicunt, aut subjiciunt, una jus praebent hostibus, eas perinde, ut res profanas in posterum diripiendi et vastandi, ne imperantes secundum hanc novam doctrinam vires suas augeant ex rebus sacris.

(a) §. CCLXVII. (e.)
(b) Grot. de I. B. ac P. L. III. C. IV. §. 15.
(c) Egesippus L. III. C. 12. de excidio Hierosol.
(d) c. unic. de sagittariis.

CCCII. Praeter binas gentes ancipiti belli exitu inter se litigantes spectandae sunt gentes belli sociae, auxiliatrices, mediae seu neutrales. Belli socii et auxiliatores haud sane nihil differunt et notione et juribus:

1. *Socii belli* sunt, qui ad communem injuriam vindicandam communes vires jungunt, suoque, tanquam principales, nomine agunt, et sibi acquirunt, quod hosti eripiunt.

2. *Auxiliatores belli* non suo nomine agunt, sed causae accedunt alterius gentis belligerantis, cui auxiliares copias mittunt, vel alia subsidia ex foedere ante vel post initum bellum contracto. Hi ergo salvis expensis bellicis omnia acquirunt genti principali, nec jus ad praedam, nisi forte ex pacto ha-

bent, et ab hoste gentis, cui assistunt, tanquam hostes spectari possunt, etsi non soleant frequenter, propterea quod bello implicitus consultius ducat, tolerare concursum quendam tertiae gentis ad suam injuriam, quam omnem istius vim et hostilem animum in se concitare.

3. Gentes *mediae*, pacatae, *neutrales* sunt, quae aliarum bello sehaud immiscent, neque alteri parti prae altera favent, aut vires addunt, sed utriusque facta tanquam pro jure habent. Hic gentium status *neutralitas* dicitur, quae cuique genti libera est; quia vi aequalitatis ac libertatis naturalis de suis actionibus, mediisque salutis publicae pro arbitrio disponendi jus habet. Praeter simplicem hanc neutralitatem alia *pactitia* est, seu pactis definita. Nec tamen neutralitas ab omni controversia gentes eximet. Nam 1. favore necessitatis juste ac licite quaedam fiunt etiam in gentem et regionem pacatam; uti si praesidium in ista collocatur: 2. De commerciis cum gentibus bello implicitis non una lis oritur: 3. Quid in personas, quid in bona neutralium juris sit, quaeritur, si in territorio hostili deprehendantur: 4. Quid item juris hosti in hostem competat, si in territorio pacato sese offendant.

CAPUT VI.

JURA VICTORIAE, PACTORUM BELLICORUM, ET PACIS.

ARGUMENTUM.

§. CCCIII. Victoria, ejusque effectus, CCCIV. Circa personas hostium, res et jura publica. CCCV. Varia pacta bellica. CCCVI. Pacis notio. CCCVII. Jus ineundae pacis. CCCVIII. Consensus paciscentium. CCCIX. Materia pacificationis. CCCX. Effectus et obligatio pacis.

CCCIII.

Victoria est praevalentia virium in hostes, sive is exitus actus bellici, quo quantitas virium unius efficit, ut alter porro resistere nequeat; estque *partialis* vel incompleta, uti contingit expugnata urbe praelio feliciter gesto; aut *universalis* et completa, qua hostis eum in statum redigitur, ut deinceps resistendo impar sit. Ex his colliges:

1. Sola praevalentia virium, aut major facultas physica neque efficit, neque demonstrat majorem facultatem moralem; quia vis non est jus; ideoque totum jus, quod victori competit, ex causa belli, non ex victoria provenit; si causa et justitia belli utrinque dubia est, uti cum de dubio succedendi jure dimicatur, eo valet victoria, ut ad justam transactionem adigi hostis queat.

2. Jus victoriae respondet juri hostis in hostem, eoque pertinet; *primo* ut plena satisfactio pro illata injuria postulari possit; ubi dein etiam damnorum ex bello provenientium et expensarum bellicarum ratio habetur: *secundo*, ut vi repulsa possessionis

securitas conservetur : *tertio* , ut gens victrix contra animum alterius aut vires nocendi se tutam praestet , et ad completam victoriam ac pacificationem nitatur.

CCCIV. Jura victoriae eo , quo explicavimus modo , attingunt personas hostium , eorum res , aut jura publica vel ipsam civitatem devictam.

1. De personis hostium et vita , et libertas et captivitatis redemtpio,ejusque pretium seu lytrum in considerationem venit. Quia jus occidendi tanquam unicum atque extremum medium duntaxat in hunc finem competit , ut superetur resistentia ; sequitur, ut cessante resistentia tanquam unico fine etiam ipsum medium , nempe jus occidendi cesset. Neque talio , nec praecedens contumacia resistendi; neque inferendus terror , si speciale delictum abfuit, ratio sufficiens fundendi humani sanguinis esse possunt. Aliter de servitute disserendum. Nam ob jus plenae satisfactionis ac securitatis in posterum conservandae juri victoriae consentanea est servitus captivorum in bello saltem sub hac conditione, si victor laesionem praecedentem reparare, et securitati suae aliter prospicere haud possit. Inde vero non modo de lytro , quo capti redimuntur, sed etiam de jure postliminii quaestiones non paucae emergunt. Jus postliminii in eo situm est , ut personae et res ab hoste captae, et in potestatem gentis suae redeuntes in pristinum statum restituantur ; pertinet igitur id jus tum ad personas , quae *reverti* , tum ad res , quae *recipi* dicuntur:

2. Jure victoriae res hostium devictorum privatae et publicae victori acquiruntur, nisi qua obstant pacta dedititia , et promissio veniae specialis. Id vero dominium hostis devictus pro injuria habet , quoad illud per transactionem aut pacificationem firmetur.

3. Quoad civitatem victam, qui victor est, ad suam indemnitatem ac securitatem acquirit omnia jura publica, atque imprimis imperium et autonomiam seu jus, quod civitati competebat suis legibus vivendi. Quo pertinent accessiones, dignitas et privilegia civitatis, jura ejus privata, ceu actiones, nomina activa et passiva.

§ CCCV. Victoriae tum effectus, tum limites fere sunt *pacta bellica*, sive ea, quae inter belligerantes ineuntur permanente bello, ita nimirum, ut per ea bellum non finiatur. Eorum fides inter gentes omnino sancta est, vel ex sola naturae humanae conditione, quae hostili statu minime tollitur. Istiusmodi pactorum alia sunt *publica*, quae circa jura imperii et gentium belligerantium propria versantur, et a summo imperante ejusve belli ducibus, vel minoribus magistratibus ineuntur: alia *privata*, quae hostis cum subditis hostium init sine praejudicio tamen summae potestatis. Species ac notiones istiusmodi pactorum sunt:

1. *Indúciae*, seu conventio: qua, manente bellō, a bellicis actibus tempore quodam abstinendum est: sunt eae vel universales vel particulares tum ratione loci; in quo eae valent, tum actuum, qui suspenduntur. Atque hae sunt *bellicae*, per quas certamen cessat manente apparatu bellico: *pacificae* appellantur, per quas et belli apparatus, perinde ut facta pace dissolvitur, non sublata causa belli; hae speciatim *armistitium* dici solent (*a*).

2. Manente statu belli, vis bellica sistitur per pacta seu *literas commeatus*, quibus facultas secure inter belligerantes commeandi conceditur; iis affines sunt literae *salvae guardiae*, per quas certis personis rebusque immunitas a vi hostili conceditur.

3. Pacta *deditionis* vel sine modo fiunt: aut cum modo, et nominantur *capitulationes* militum, urbium, provinciarum; inde aut *generales* sunt, per quas de pluribus vel integra provincia convenitur, aut *particulares* de unica arce. Pro variis clausulis et conditionibus a victis observandis, ceu quoad securitatem incolarum, conservationem religionis, libertatem, liberum discessum et commeatum militis praesidiarii cum ordinariis signis honorum militarium capitulationes censentur *honorabiles*, aut contra.

4. Pactis bellicis accensentur ea, quae de redimendis vel permutandis captivis, vel obsidibus tradendis aut restituendis conficiuntur.

(a) Treuga ad bella privata pertinebat, de qua agitur. L. 1. tit. XXXIV. Decretalium conf. Petr. de Marca in concord. L. IV. c. XIV.

CCCVI. *Pacis*, uti et belli nomen latissime patet, quemadmodum s. Augustinus in libris de civitate Dei explicat (1). Est pax quaedam a natura hominibus praescripta, nempe concordia ex naturali eorundem inter se cognatione orta, qua homo homini, gens genti ad communia humanitatis officia obstringitur, quo illud generatim pertinet: *alterum non laedere*: *suum cuique tribuere* (*b*). Hoc autem loco pax seu potius *pactio pacis* aut *pacificatio* est publica inter gentes belligerantes conventio, qua bellum finitur, reposita seu sublata belli causa; atque ita pax ab induciis differt, per quas sola vis belli aliquamdiu suspenditur: ab armistitio item, quod causam belli non seponit, aut tollit. In pactione pacis quaedam *generalia* sunt, quaedam *specifica* seu huic pactioni prae aliis propria ac singularia:

1. Generalia sunt ea, quae de consensu paciscentium, de paciscendi jure, de materia, deque effe-

ctu et obligatione pacis, perinde uti in pactis aliis, disquiri possunt.

2. *Specialia* ad naturam pacificationis propriam pertinent, quae in transactione inter gentes facta sita est. Nam alteriusutrius partis belligerantium causa certe injusta est: id autem agnoscere vel fateri neutra vult: nec vero inter litigantes, qui libertate et summo imperio gaudent; judex cogitari potest: bellum igitur exitum non haberet, si illud definiri deberet, quae pars potiori jure gaudeat, et jus petendi habeat, quid ex causa belli, quid ex damnis illius sibi deberi putet. Nihil ergo relinquitur, nisi ut lis in foro externo controversa et anceps aliquo dato, aliquo retento, id est, per transactionem terminetur (c). Uti igitur victoria non decidit justitiam belli, ita nec pax.

(a) L. XIX. C. XIII.
(b) §. 3. Int. I. et I.
(c) Fit transactio, dum omnia, quo loco sunt, relinquuntur, aut dum quaedam restituuntur, quaedam retinentur: alia de novo praestantur, alia non item.

CCCVII. Quia bella non geruntur, nisi pacis obtinendae aut firmandae causa, merito dixeris, ius pacificandi esse consectarium juris bellandi, proindeque majestatis proprium habita ratione diversae imperiorum formae. De hoc jure conficiendae pacis quaeri potest.

1. Cuinam competat, quando rex immaturae aetatis, aut imminutae mentis est.

2. An et regi pulso; imo et capto et quatenus tribui debeat? enimvero *uti quisque de jure suo disponit, ita jus est.*

3. Qua potestate et effectu ministri gaudeant ad faciendam pacem delegati cum plena potentia. Quam vim eorundem ministrorum et belliducum *sponsio*

habeat, seu conventio injussu summae potestatis inita de jure publico.

4. Et quia pax aut *universalis* est, qua omnes et singuli belli socii comprehenduntur, aut *particularis*, vel *separata*, qua una gens concluditur, aliis sociis exclusis; hinc ambigi solet, an gens belli socia foederata jure gaudeat faciendi pacem particularem absque consensu partis foederatae; idque extra casum verae necessitatis naturae foederis generatim repugnare censent.

CCCVIII. De consensu ad omne pactum necessario quaeritur, utrumne in hoc genere pactionis exceptione doli, enormis laesionis, injusti metus is consensus, pro nullo haberi possit? Inprimis inter gentes liberas nemo est, qui de dolo, enormi et injusta laesione, ac vi injusta pronunciet: dein pax naturam transactionis habet super omni belli causa et injuria initae, qua causa belli seponitur; ejusque justitia haud decisa, bello finis imponitur. Quare si causam eandem de novo arripere, ac ventilare, aut laesionem, ac metum obtendere integrum esset, pax naturam suam amitteret, nec finis belli, sed suspensio foret (a).

(a) Conf. §. CCXC. et Grotium de I. P. ac B. L. III. C. XIX. §. 11. et C. XXV. §. 7. Boehmer I. P. U. Part. Special. L. II. C. I. §. 37. in not.

CCCIX. *Materia* pacificationis ea est, super qua transigitur; quae sine dubio potestati paciscentium sudjecta esse debet, vel aliter pactione attingi non censetur, nisi *quatenus* subjecta est. Secus profecto et jus seu facultas moralis transigendi deficeret. Et quia fere super pluribus rebus vel juribus transactio fit, idcirco et plures *articuli pacis* constituuntur, sive conventionis partes, quibus distinguuntur ea, de quibus singilatim quidpiam con-

ventum est. Istiusmodi articuli, si ad eandem causam pertinent, *connexi* dicuntur; secus *diversi*. Materia, de qua convenitur, in his maxime consistit:

1. Quia pax firma coalescere non potest, nisi praeteritarum injuriarum ac malorum aboleatur memoria, et inimicitiae deponantur. et vindictae studium abjiciatur; idcirco constituitur primo *amnestia*, seu injuriarum et offensionum utrinque illatarum publica ac sempiterna oblivio, et quidem aut *illimitata* relate ad omnes personas et causas, vel *restricta*; itemque aut *tacita*, aut *expressa*. In expressa inesse possunt: 1. Oblivio injuriarum ex causa et tempore belli illatarum: 2. Venia et aggratiatio personarum, quae alterutri parti adstiterunt: Restitutio rerum maxime immobilium: 4. Reparatio damnorum et expensarum belli: 5. Renunciatio praetensionum. Quid tacite insit in amnestia, anceps disceptatio est.

2. Altera est pacis materia, qua de bello ejusque objecto et causa transigitur. E. g. de provincia, in qua succedendi jus controversum fuit.

3. Materia pacis seu articulorum et *publica* esse potest, uti cum agitur de alienatione regni, ejusve partis, vel bonorum ac redituum coronae: et *privata*, eminenti imperio pacem ineuntis obnoxia. Dein eadem materia sub lege *amicitiae* attingi saepe solet in pacificationibus, ejusmodi nimirum, qualis in natura status pacifici hominum continetur, quae in officiis perfectis negativis, vel positivis quidem, sed solum imperfectis sita est.

CCCX. De effectu et obligatione confectae pacis, cum exploratum sit, eandem tanquam unicum tranquillitatis ac salutis publicae remedium, sanctam haberi et inviolabilem debere, animadvertenda nonnulla sunt:

1. Cum pax salutis publicae causa, proindeque civitatis nomine ineatur, idcirco pro foedere reali per se habenda est, cujus obligatio ad successores transit; qui proin, nisi omnia velint avertere, causari haud possunt, sibi a decessoribus praejudicium creatum fuisse, et creari non potuisse.

2. Etsi rebelles subditi jure imperii, non belli coerceantur; tamen pax cum iis composita pro valida et inviolabili habenda est ob ipsam Amnestiam paci inhaerentem, quae remissionem injuriarum continet. Nec imperium eminens ad auferenda jura subditis per pacem quaesita pertinet. Ipsa enim necessitas et utilitas publica, ex qua jus eminens profluit, ut cui alligatum est, poscit fidei pectitiae sanctitatem; cum alias subditi arreptis semel armis in desperationem conjici, et ad extrema adigi deberent; eoquod nullum tranquillitatis recuperandae subsidium reliquum haberent.

3. Obligationi ac fidei pacis initae contraria est *ruptura pacis*; quo nomine venit factum tum positivum, tum negativum pactioni pacis repugnans. Nec vero inter rupturam pacis, ac novam belli causam nihil interest. Quaerunt, an uno pacis articulo rupto, tota pax rupta videatur; sunt, qui inter connexos et diversos pacis articulos distinguunt: alii singulos sine discrimine ceu totidem conditiones considerant, quibus servatis, et non aliter, pactioni standum sit.

4. Uti pacta singulorum hominum, sic et gentium firmantur variis pactis et actibus adjectitiis, cujusmodi sunt juramenta, fides regia, pignora etc. Gentium maxime propria est *guarantia*; uti enim inter gentes belligerantes ad componendam pacem tertius interponere consilium et operam potest, qui *mediator* dicitur; sic ad pacem firmandam accedere potest guarantia, a qua pax guaranciata nomen ducit. Consistit autem *guarantia pacis* in conventione publica, qua gens genti utrique vel

alterutri pacem facienti promittit securitatem pacis, proinde si opus est, auxilium quoque adversus eam, quae pacem violat.

CAPUT VII.

JUS LEGATIONUM INTER GENTES.

ARGUMENTUM.

§. CCCXI. Jus gentium communicandi inter se CCCXII. Id exerceri nequit sine legationibus, inde notio legati, CCCXIII. Et legationis jus provenit. CCCXIV. Sanctitas legatorum, CCCXV. aliaque jura.

CCCXI.

Status naturalis et originarius hominum non exludit societatem absolutam aliorum hominum, similiter nec status naturalis et liber gentium aliarum gentium societatem excludit. Ea societas a natura instituta est ad mutuam communicationem rerum et operarum, ac dedum ad felicitatem singularum personarum, seu physicarum seu moralium mutua communicatio aliquando est juris naturae perfecti, aliquando imperfecti, aliquando ad decorum dumtaxat, naturae vel moribus consentaneum, referri debet; quaè communicandi tria genera hic exponenda sunt.

1. Cuivis genti competit jus perfectum reparandi lacsionem ab alia gente factam, aut repellendi praesentem vel praecavendi imminentem; et quia jus belli extremum est ad eum finem remedium, quod locum non habet, nisi desperatis lenioribus; idcirco genti etiam competit jus postulandi reparationem, cessationem, aversionem injuriae; haec

postulatio fieri non potest sine communicatione et tractatu cum gente altera.

2. Cuivis genti competit jus perfectum obtinendi ab altera subsidii, conciliandi foederis, conveniendi de commerciis aliisque pacis aut belli negotiis, si eadem hisce subsidiis reipsa eget ad conservationem aut perfectionem status sui. Igitur simile jus eidem competit, exponendi alteri suam indigentiam, aperiendi consilia sua, offerendi promissa sua. Atqui nec id sine communicatione et tractatu cum alia gente fieri potest.

3. Ad mutuam gentium tranquillitatem ac felicitatem conservandam valde conducibilis est testificatio existimationis, et benevolentiae; quam gentes mutuo praebent, idque certis temporibus ratio decori postulat. At ne haec quidem testificatio sine mutua gentium communicatione cogitari potest.

CCCXII. Quaevis gens, quae communicandi cum alia jus perfectum, vel imperfectum aut rationem decoro nixam habet, per se libertate gaudet, eum communicationis modum determinandi. In statu polyarchico, id est, in aristocratia ac democratia fieri non potest, ut plures vel omnes simul penes quos summa imperii est, cum altera gente communicent et tractent, sed singuli seligendi, qui aliorum seu potius universorum nomine agant; colloquia inter ipsos imperantes status monarchici instituta saepe non modicis incommodis subjacent. At si ipsi inter sese communicandi jure gaudent, id aeque per alios ac seipsos expediendi facultatem habent. Hinc intelligitur, et necessitas legationum, et notio legatorum; *legati* enim vel *oratores* sunt, quibus tanquam subditis gentes sua negotia cum aliis gentibus coram gerenda committunt; qui proin duplici officio funguntur, procuratoris seu mandatarii, et officialis seu ministri gentis suae. Inferes:

1. Notio legati arctior est, quam procuratoris vel mandatarii; praeterquam enim quod inter privatos et in privatis etiam negotiis adhibeatur, mandatum etiam in non subditum gentis cadit, a qua illud proficiscitur: at legatus necesse est, ut fit officialis et subditus gentis, a qua mandatum accipit: sola autem *officialis* seu ministri idea latius patet, quam legati; non enim si gentis negotia, etiam publica tractat, idcirco apud exteram gentem, et gentis nomine et cum solemni mandato eadem tractabit. Ratio igitur legationis poscit, ut qui ea fungitur, gentis sit subditus, cujus negotia tractat: ut hujus gentis nomine ac mandato, extra territorium et apud exteram gentem eadem tractet. Siquis istiusmodi in territorio gentis, quacum agendum erit, jam existat, opus non erit missione, aut certe ipso imposito mandato censetur missus.

2. Ideae partiales, quas in legatione inesse diximus, etiam in feminas cadunt; quae proinde ejusdem incapaces non sunt,

3. Legatus, qua procurator et officialis gentis suae, dum istius nomine ac mandato quidpiam agit, gentem suam repraesentat, estque ea qualitas *character repraesentatitius* generalis legatorum.

4. Est alia vis repraesentandi *specialis* et arbitraria sita in solemnitatibus; quaeque a dignitate mittentis, missi, ac mittendi modo pendet. Legati, qui personam ac dignitatem mittentis charactere speciali exhibent, *primi ordinis* dicuntur: reliqui *secundi ordinis*; ambo vel *ordinarii* sunt, assidui aut perpetui: vel *extraordinarii*, et temporales: itemque si cum plena potestate mittuntur; *plenipotentiarii*, alias *formularii*. His secundum acceptam formulam tractare tantum, illis etiam concludere licet sub conditione, si ratum habeatur.

5. Quia legatus nomine et mandato gentis suae agit, necesse est, ne quis istiusmodi personam simulare possit, id per tesseram et testimonium pu-

blicae fidei comprobet; unde genti, ad quam accedit, satis innotescat, quis, a quo, in quem finem, quo charactere, qua potestate mittatur. Ejusmodi testimonium publicis codicillis et instrumentorum tabulis consignatum *literae credentiales* appellantur; a quibus alia mandata, seu manifesta seu arcana, et instructiones privatae disserunt. Contra facultas legato facta a gente, ut ad certum locum ire, et inde redire tuto possit, *commeatus* dicitur.

6. A legatis segregandi sunt, 1. *Agentes*, qui privata civitatis aut civium negotia intra vel extra territorium agunt: 2. *Deputati*, qui a subditis ad imperantem. Commissarii, qui ab imperante ad subditos mittuntur.

CCCXIII. Jus legationum gentibus ab ipsa natura tributum est; gaudent enim juribus perfectis, imperfectis, tum etiam facultate tuendi decorum; ad istiusmodi jura exercenda saepe opus est communicatione et tractatu inter gentes; haec communicatio, ac tractatus aliter commode non fit, quam per legationes. Unde concludes;

1. Jus legationum iis duntaxat competit, penes quos summa potestas est tractandi publica negotia. Civitate bellis civilibus discissa jus legationis est penes possessorem, vel utramque partem divisi populi, quasi binae pro eo tempore respublicae existerent.

2. Admissio legatorum est juris naturalis, quando nempe ratio non suppetit eos rejiciendi; ut proin rejectio aliquando strictae justitiae, aliqoando aequitati et humanitati gentium, alias decoro adversetur. Cum hac obligatione admittendi legatos connexum est jus concedendi commeatum.

CCCXIV. Legatorum sanctitas non modo gentium moribus, sed naturali legi adscribenda est; nam gentem, a qua mittuntur, repraesentant, quae-

que communicandi cum altera gente jus habet: uti igitur jura gentium, sic maxime legatorum sancta sunt, nec sine injuria in majestatem imperantis, a quo missus est, violari possunt. Ea violatio dictis, factis, aut neglectu honoris fit, quo alii ministri recipi solent.

CCCXV. De independentia legati ab imperio et jurisdictione ejus, apud quem degit; non est consentiens auctorum sententia. Sic autem videtur statuendum: character repraesentativus legati eam vim habet, ut pro eadem persona cum mittente relate ad officium sibi commissum habeatur. Sicut igitur una gens non pendet ab altera: ita etiam legatus nec quoad personam, nec quoad actiones suas dependet a potestate imperantis alteri genti, ad quam mittitur, modo sub charactere legati admissus et receptus sit. Enimvero imperans per ingressum in territorium alterius non censetur istius subditus fieri. Ex his de juribus legatorum haec effici corollaria videntur:

1. Persona legati respuit dependentiam et subjectionem relate ad gentem, ad quam mittitur, nec per admissa a se crimina, quantumvis atrocia eximitur a jurisdictione suae gentis, a qua mittitur. Igitur legati jure gentium exemti sunt a jurisdictione civili et criminali illius gentis, ad quam mittuntur.

2. Si quod legatus crimen admittit, quod genti, apud quam degit, se defendendi locum dat, sanctitatem suam defensioni haud juste opponet, saltem quando res tempusque non permittit, ut ad principem recurratur, vel spes non sit, ab illo debitam poenam inflictum iri. Caute tamen contra legatum etiam perduellionis et proditionis reum procedi necesse est, ne gentes externae injuste legatum suum condemnatum dicant: ac proin non convi-

ctum, sed oppressum fuisse ab ea gente, quae sua causa accusatrix, testis et judex est.

1. Ceterum jus gentium naturale nihil aliud videtur tribuere legatis, quam ut princeps teneatur legatis ad se missis tantam securitatem et immunitatem praestare, quantum legatis suis alibi praestari cupit. Reliqua fere diversis gentium moribus, aut pactis determinantur.

O. A. M. D. G.

INSTITUTIONUM

JURIS NATURAE

LIB. I.

JUS NATURAE PRIVATUM.

INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER II.

JUS NATURAE SOCIALE.

INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER III.

JUS NATURAE PUBLICUM.

LIBER IV.

JUS NATURAE GENTIUM.

FINIS.